

Aida ŠKORO BABIĆ – Matevž KOŠIR

**SPOMINI JOSIPA BREZNIKA
od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne**

Ljubljana 2014

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6-94
929Breznik J.

BREZNIK, Josip

Spomini Josipa Breznika : od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne / [ureditev in transkripcija vira, avtor kazal]
Aida Škoro Babić ; [avtor spremne študije] Matevž Košir. - Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2014. -
(Viri / Arhivsko društvo Slovenije ; št. 37)

ISBN 978-961-6143-43-1

1. Škoro Babić, Aida

277316864

Josip Breznik ob vpisu na dunajsko univerzo leta 1903. (ARS, Arhiv družine Breznik)

KAZALO

UVOD	7
ŽIVLJENJE IN DELO JOSIPA BREZNIKA	8
KRATKA PREDSTAVITEV NJEGOVIH SPOMINOV	12
TEHNIČNE OPOMBE.....	13
SPOMINI	15
<i>Otročja leta</i>	15
<i>V Kranju</i>	20
<i>Slovensko dijaštvo 1892–1901</i>	27
<i>Dunaj 1901–1903</i>	50
<i>1903–1905 Do tržaškega shoda</i>	60
<i>V Ljubljani – po tržaškem shodu</i>	81
<i>1908–1910 po tržaškem shodu</i>	105
<i>1911 do 1914</i>	141
<i>Med prvo svetovno vojno</i>	182
<i>Gregor Žerjav – mlada leta</i>	189
<i>Dr. Žerjav med I. svetovno vojno</i>	193
<i>Vodnikova družba</i>	228
<i>Agromerkur</i>	234
<i>Tiskovna zadruga</i>	241
SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV.....	257
VIRI IN LITERATURA.....	258
OSEBNO IN KRAJEVNO KAZALO	259

UVOD

Spomini Josipa Breznika so nastali kmalu po drugi svetovni vojni, vendar so osredotočeni na obdobje njegove mladosti, na dogajanje med dijaškimi leti in v akademskih društvih. Njihovo težišče je na obdobju od začetka 20. stoletja do konca prve svetovne vojne. Osredotočeni so na dogodke, pri katerih je sodeloval, to je na čas oblikovanja narodno radikalnega tabora, ki je v letih pred prvo vojno dosegel lepe uspehe na kulturno-izobraževalnem in narodnoobrambnem področju. Liberalno usmerjeni slovenski študentje na Dunaju so se razcepili v liberalni in narodno radikalni tabor. Narodno radikalna struja je združevala liberalno usmerjeno slovensko srednješolsko in akademsko mladino. Pod Žerjavovim vplivom je zahtevalo radikalno, svobodomiselnost narodno politiko ter konkretno izobraževalno delo in vzgojno delo med narodom.¹ Leta 1904 so narodno radikalni študentje v okviru društva Prosveta začeli izdajati mesečnik Omladina, ki je skušal povezati srednješolsko in visokošolsko mladino. Narodno radikalni tabor je bil politično liberalno usmerjen, a je bil nezadovoljen s politiko liberalne stranke na Kranjskem. Bili so tudi proti klerikalni politiki, ker je po njihovem razumela narod le kot versko skupnost, prav tako pa so zavračali socialdemokratski program. Povezovali so se z Narodno napredno stranko. Glavni ideolog in eden nespornih voditeljev gibanja je bil Gregor Žerjav. Program struje so definirali na I. shodu narodno radikalnega dijaštva v Trstu med 5. in 8. septembrom 1905 v tamkajšnjem Narodnem domu. Referate in resolucije so natisnili v brošuri z naslovom »Iz naroda za narod«, ki je izšla istega leta v Ljubljani. To geslo so uresničevali z delom med najširšimi sloji prebivalstva z najrazličnejšimi predavanji, potujočimi knjižnicami ipd. Temeljni program je bil usmerjen v samovzgojo in vzgojo dijaštva. Shode so imeli še leta 1907 v Celju, 1909 in 1912 pa v Ljubljani. Shod v Celju je bil posvečen šolskemu, shoda v Ljubljani pa jugoslovanskemu vprašanju.

Od leta 1909 so narodni radikali postajali tako finančno kot politično vedno bolj odvisni od liberalne stranke, zato je struja, posebno po letu 1912, izgubila precej članov in pristašev. Del mlajših narodnih radikalov je prestopil k prepovedovcem, starešine pa so večinoma pristali v Narodno napredni stranki.² Med njimi tudi Žerjav in Breznik.

Josip Breznik je bil med organizatorji narodno radikalnega gibanja že od začetkov. Aktivno se je udeleževal v akademskih društvih Prosveta in Slovenija in bil med letoma 1904 in 1910 stalni sotrudenik in deloma tudi urednik Omladine. Ker je bil neposredno vpet v dogajanja narodno radikalnega gibanja, so njegovi spomini dragoceno pričevanje o burnem času naše zgodovine, in o idealih, za katere so si prizadevali: za slovensko univerzo, za boljši položaj slovenskega dijaštva, za ljudske knjižnice itd. So tako vir o dogajanjih pa tudi o sporih in razhajanjih znotraj narodno radikalnega gibanja in tesno povezani z njegovim življenjem in delom.

¹ Perovšek, Jurij: *O demokraciji in jugoslovanstvu Slovenski liberalizem v kraljevini SHS/ Jugoslaviji*, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2013, str. 151 sl.

² Gantar Godina, Irena: Narodno radikalno dijaštvo. *Zgodovinski časopis, letnik 36, 1982, št.3, str.219–230.*

ŽIVLJENJE IN DELO JOSIPA BREZNIKA

Josip Breznik se je rodil v trgovski družini v Kamniku 11. marca 1884 materi Frančiški Rih-tar (1845–1893) in očetu Janezu (Ivanu) Brezniku (1849–1921),³ ki je bil ugleden kamniški meščan, večkrat izvoljen v občinski svet in član številnih društev. Josip je obiskoval osnovno šolo v Kamniku od jeseni 1890 do 1895. Mati Frančiška je umrla že leta 1893, oče pa se je maja 1894 poročil s Heleno Grčar. Josip je julija 1895 uspešno opravil izpit za sprejem v prvi razred gimnazije v Kranju, ki jo je obiskoval med letoma 1895 in 1903. Jeseni 1895 se je preselil v Kranj in za stalno zapustil očetovo hišo v Kamniku, kamor je prihajal le občasno, predvsem ob šolskih počitnicah. Kot osmošolec se je pridružil narodno radikalni dijaški struji. Že kot dijak je bil med najbolj vnetimi organizatorji narodno radikalnega gibanja. Njegov brat Janko, rojen leta 1886, je leta 1909 v Celovcu umrl za tuberkulozo.

Po končani gimnaziji se je Josip vpisal na dunajsko univerzo, kjer je med letoma 1903 in 1907 študiral zemljepis, zgodovino in slovenščino. Na zgodovini je napisal nalogo o ljubljanskem škofu Krištofu Ravbarju (1471–1536), na geografiji pa nalogo o Karavankah. Stopil je v akademsko društvo Slovenija in se aktivno udeleževal vsega njegovega delovanja (1903–1907). Posebno skrb je posvečal narodnoobrambnemu delu in ljudsko-prosvetnemu programu, kjer se je posebej angažiral pri ustanavljanju ljudskih knjižnic. Kot član akademskega društva Prosveta je predaval po deželi. Leta 1904 je bil soustanovitelj glasila narodno radikalnega dijaštva Omladina, ki ga je urejal Gregor Žerjav. Bil je sodelavec tega glasila in je uredil 6. številko IV. letnika. Na prvem narodno radikalnem dijaškem shodu v Trstu leta 1905 je predaval o ljudskih knjižnicah. Za ljudske knjižnice je sestavil poslovna navodila in seznam knjig. Med letoma 1905 in 1907 je bil član izvršnega odbora narodnega dijaštva. Leta 1905 je Akademsko društvo Prosveta iz Ljubljane organiziralo prvo javno predavanje v Kamniku. Na njem je 24. septembra

1905 študent Josip Breznik ob prikazu skioptičnih slik predstavil življenje in delo Franceta Prešerna. Leta 1906 je bil na občnem zboru kamniške Narodne čitalnice med predlagatelji sklepa o preoblikovanju društvene knjižnice v javno ljudsko knjižnico. Skrb za uresničitev tega sklepa je prevzelo Akademsko društvo Prosveta oziroma njegov član Josip Breznik.⁴ Knjižnico so odprli 1. septembra 1906. Josip Breznik je avtor knjižice *Snujmo ljudske knjižnice*, ki je izšla leta 1908. Kot pripomoček pri poslovanju knjižnic je pripravil tudi knjižico *O poslovanju v manjši in večji knjižnici*, ki jo je založilo akademsko društvo Prosveta. V Kamniku je imel predavanja tudi kasneje, tako na primer leta 1936 o Simonu Gregorčiču.

Profesorski izpit je opravil na Dunaju julija 1908. Od 16. septembra 1908 dalje je služboval na III. državni realni gimnaziji v Ljubljani (kasneje I. državna realna gimnazija v Ljubljani, realka). Na nemški realki je bil eden redkih slovenskih učiteljev, zato je bil nemški upravi zelo nedobrodošel. Na realki se mu je uspelo obdržati le zaradi energične podpore dr. Ivana Tavčarja v deželnem šolskem svetu. Od leta 1908 do 1933 je poučeval na realki kot suplent, od leta 1933 dalje pa kot profesor. Po prihodu v Ljubljano je leta 1909 postal predsednik Izobraževalnega kluba in to funkcijo opravljal do leta 1919. V klubu so se na sestankih tedensko zbirali starešine narodno radikalnih društev in razpravljali o javnih vprašanjih. Zvezi slovenskih izobraževalnih društev se je pridružila tudi Kamniška čitalnica ter s pomočjo njihovih predavateljev v Kamniku organizirala javna predavanja. Tako je januarja 1910 Josip Breznik predaval »O prihodu naših pradedov v sedanje pokrajine«, meseca aprila 1910 pa je predstavil »Halleyjev komet«.

Bil je sodelavec odrasli šolski mladini namenjenega glasila Naša bodočnost. Posebno se je zavzemal za dijaške podporne organizacije: Domovina, Radigoj in Akademski kolegij.

³ Arhiv Republike Slovenije, fond Družina Breznik, 0,6 tm, 4 šk.

⁴ Torkar, Zora: Narodna čitalnica v Kamniku od šestdesetih let 19. stoletja do prve svetovne vojne, Kranj 1991.

Delo je vodil z vso vnemo in ga s tem namenom nadaljeval tudi v Vodnikovi družbi, katere soustanovitelj je bil februarja 1926. V vodstvu te družbe je ostal vse do njene ukinitve leta 1945.

Prvega septembra 1912 se je poročil z Ano Nušo Petek (1893–1981). V zakonu so se jima rodili štirje otroci: Jelka (1913–1923), Igor (1917–1945), Marko (1920) in Peter (1928). Od širšega sorodstva Josipa Breznika se je posebej uveljavil njegov bratranec, znani slavist, duhovnik in profesor na škofijski klasični gimnaziji dr. Anton Breznik. Ta je pred drugo svetovno vojno večkrat prihajal k Josipu Brezniku, ki mu je z družino vračal obiske v Škofovih zavodih v Šentvidu. Aprila 1941 se je Anton Breznik pred Nemci umaknil v Ljubljano in se za krajši čas nastanil pri Josipu Brezniku. Leta 1944, ko se je Anton Breznik zdravil v bolnišnici zaradi pljučnice, je pri Breznikovih stanovala tudi Antonova sorodnica Mara Rode.

V času prve svetovne vojne 1914–18 je bil Josip Breznik vključen v deželno obrambo, vendar je pri vojaških vajah sodeloval le v času šolskih počitnic, sicer pa je še vedno redno poučeval. Februarja 1919 ga je Deželna vlada za Slovenijo v Ljubljani imenovala za prislednika Komisije za začasno vodstvo in likvidacijo deželne uprave na Kranjskem oziroma Komisije za upravo kranjske deželne imovine. V komisiji je ostal do njene razpustitve junija 1921. Leta 1919 je bil Josip Breznik imenovan v predstavništvo Jugoslovanske demokratske stranke v Narodnem svetu kot namestnik Ivana Kejžarja, za prvo zasedanje narodnega predstavništva v Beogradu.

Na ljubljanski realki je služboval vse do leta 1933, ko je bil imenovan za načelnika banovinskega prosvetnega oddelka. 1. decembra 1933 je bil Josip Breznik odlikovan s »Kraljevskim ordenom Svetog Save, četvrtim (IV.) redom« (številka 45834).

10. oktobra 1933 je v okviru uprave Dravske banovine pod banom dr. Dragom Marušičem prevzel mesto načelnika prosvetnega oddelka. Šolski tovariš je 28. septembra 1933 ob spremembi v prosvetni upravi zapisal, da Breznikova »Iskrena ljubezen in skrb za prosveto naroda, nam vzbujata nado, da bo novi načelnik prosvetne uprave tudi na težkem in odgovornem mestu izpolnil nade, ki

jih je vanj stavila narodna šola in učiteljstvo«.⁵ 24. oktobra 1933 se je pri njem kot novem načelniku oglasilo zastopstvo sekcije za Dravsko banovino Jugoslovanskega učiteljskega združenja (JUJ) in mu izročilo spomenico o najaktualnejših vprašanjih, spomenico sklepov predsedniškega zbora iz leta 1932 v Mariboru ter spomenico glavnega odbora JUJ o učiteljski stalnosti in premeščanju ter disciplinskem postopku. Josip Breznik je ob tej priliki posebno podčrtal potrebo po distanci v službenih razmerjih, ter poudaril, da v službenih zadevah ne bo poznal strankarstva, ampak bo gledal na vsestransko službeno korektnost. Brezkompromisen pa je bil glede zastopanja in privzganja narodnega in državnega edinstva in verske strpnosti pri učiteljstvu. Glede Sokola kraljevine Jugoslavije je menil, da nista primerna velik pritisk in obveznost, pač pa mora učiteljstvo izpolnjevati svojo dolžnost pri vzgajanju mladine v sokolskem duhu in pri navajanju k sodelovanju v Sokolu. Kot načelnik se je zavzel za brezposelne abiturente ter priporočil sekciji, naj jih tudi ona podpira, da bodo čim prej skupaj rešili to vprašanje.⁶ Vsaj od leta 1934 je opravljal dolžnosti podpredsednika banovinskega šolskega odbora, med letoma 1932 in 1938 pa je bil tudi član izpitne komisije za srednješolske profesorje na ljubljanski univerzi.

Na čelu prosvetnega oddelka banske uprave je ostal do 5. januarja 1937. Z ukazom kraljevih namestnikov (Sn. šte. 49049) z dne 1. decembra 1936 je bil imenovan za direktorja Državne ženske realne gimnazije v Ljubljani. Službo je po odloku kraljeve banske uprave v Ljubljani (odlok IV. šte. 124/1 z dne 5. 1. 1937) nastopil 5. januarja 1937. Učiteljski tovariš je leta 1937 zelo pozitivno pisal o njegovem delu v času, ko je bil načelnik prosvetnega oddelka banske uprave: »Poudariti moramo, da je prav v dobi, ko je bil prosvetni načelnik v Ljubljani g. Josip Breznik, bilo nastavljenih 500 učiteljskih abiturentov in abiturentk. S temi nastavitvami je bila zamašena marsikatera vrzel v našem osnovnem šolstvu, a obenem se je tudi znatno zmanjšalo število brezposelnega uči-

⁵ Učiteljski tovariš, Ljubljana 28. 9. 1933, šte. 8, letnik LXXIV (šol. leto 1933/34), str. 1.

⁶ Učiteljski tovariš, Ljubljana 2. 11. 1933, šte. 13, letnik LXXIV (šol. leto 1933/34), str. 2.

teljskega naraščaja. ... Težko in odgovorno je delo na takem odločilnem mestu in mnogokrat pride oseba, ki ga zavzema, v položaj, da ne more uveljavljati svojih lastnih načel, marveč se mora pokoriti zahtevam položaja. G. Breznik je znan kot organizator in šolnik. Svoje organizatorske sposobnosti je nešteto krat tudi dokazal, in to ne samo na šolskem, marveč tudi izven šolskem polju. Ob odhodu s tega odgovornega mesta in ob prevzemu ravnateljskega mesta na ženski realni gimnaziji mu želimo, da bi uspešno vodil ta novi zavod do njegovega popolnega dviga in procvita.«⁷ Josip Breznik je bil direktor II. ženske gimnazije v Ljubljani od januarja 1937 do junija 1945. V času svojega vodenja ženske realke je organiziral zbirke, knjižnice in podporno društvo.

Josip Breznik, je bil po politični usmeritvi liberalec; kakor je leta 1921 zapisal ljubljanski odvetnik dr. Zupanc, je bil najintimnejši prijatelj Gregorja Žerjava,⁸ kateremu je posvetil tudi biografski zapis. Del tozadavnega Breznikovega arhiva hrani Arhiv Slovenskega biografskega leksikona na ZRC SAZU. Politično je bil Breznik član Narodno napredne stranke (1909–1918). Sodeloval je pri ustanovitvi Jugoslovanske demokratske stranke leta 1918 ter bil njen »poslevodeči« podpredsednik v letih 1919–1923. Opravljal je tudi naloge njenega tajnika (1919). V tem času (leta 1921) je bil izvoljen v ljubljanski občinski svet.

Njegovo delo je bilo vsestransko, kar se vidi po tem, da je bil odbornik Akademije, Radigoja, blagajnik dijaške kuhinje Domovina vse od leta 1911 do 1945, odbornik Muzejskega društva (1914–1918) in Slovenske matice (1914–1920), Zveze kulturnih društev (vse od ustanovitve do leta 1941), član Akademskega kolegija in v upravnega odbora Vodnikove družbe (1926–1945), odbornik glavnega odbora društva sv. Cirila in Metoda (1934–1946), pri Jadranski straži (1934–1946) odbornik in načelnik podmladka in njegov organizator. Bil je tudi soustanovitelj Tiskovne zadruga in njen vodja (1916–1933). V tem času je zadruga izdala 17 letnikov Ljubljanskega zvona ter 288 knjig in brošur.

⁷ Učiteljski tovariš, Ljubljana 14. 1. 1937, štev. 1, Letnik LXXVII.

⁸ Arhiv Jugoslavije (Beograd), fond 100, F 12–778.

Publicistično je sodeloval pri Omladini (1904–1910), pri Našem listu (1905), pri Naši bodočnosti (1909), Notranjcu (1904–1908), Slovenskem narodu (1905–1940), zgodovinskem časopisu Carniola (1911–1916), Ljubljanskem zvonu (1910–1916), Našem glasu (1914), Slovenskem biografskem leksikonu. Bil je soustanovitelj in sotrudenik tednika Domovina, časopisa Jutro ter revije Misel in delo. Je avtor biografskega zapisa o prof. Milanu Pajku itd.

Na gospodarskem področju se je udeleževal kot član upravnega odbora Narodne tiskarne (1910–1920), Delniške tiskarne (1920–1933); predsednik je bil med leti 1924–1933 ter papirnice Vevče (1920–1921). Po podatkih delniškega imenika 1. januarja 1924 je imel takrat 162 delnic Delniške tiskarne, d.d. Ljubljana. V letih 1919 in 1920 je bil v vodstvu Kranjske hranilnice.

V obdobju druge svetovne vojne ga je zasledoval Gill, ker je ščitil narodno zavedne učenke. General Rupnik ga je upokojil 6. aprila 1944, ker ni preganjal učenk, ki so bile osumljene delovanja za OF ter ker ga je policija označila kot simpatizerja OF. Pozneje je bila upokojitev preklicana in je ostal na delovnem mestu. Z mesta gimnazijskega direktorja je bil razrešen v drugi polovici leta 1945. Delo je nadaljeval kot profesor in oktobra 1945 še prisostvoval obširnemu predavanju »Novi spoznavnoteoretični pogledi«, v katerem je Mirko Košir predstavil marksistični koncept zgodovine. Predavanje je bilo namenjeno profesorjem zgodovine. Kmalu zatem, 31. januarja 1946, je bil Josip Breznik upokojen. Septembra 1946 je bil črtan iz volilnega imenika, po njegovi pritožbi pa je bil oktobra istega leta ponovno vpisan vanj. Ob koncu vojne ga je prizadela smrt najstarejšega sina Igorja, ki je doktoriral iz prava na ljubljanski univerzi in izginil 13. maja 1945, potem ko se je že kot civilist javil komandi mesta Ljubljana in ga je OZNA zaprla v Škofove zavode. Kljub upokojitvi in tragični sinovi smrti je Josip Breznik ostal aktiven. Takrat je napisal spomine, ki jih objavljamo v pričujoči številki Virov. V njih je natančen kronist dogodkov, ki jim je bil priča in pri katerih je aktivno sodeloval v svojem življenju. Vanje je zajel obdobje od svojega rojstva do začetka druge svetovne vojne. Po upokojitvi je ostajal aktiven v svoji krajevni skupnosti. V vlogi, ki jo je poslal Okraj-

nemu zavodu za socialno zavarovanje leta 1958, med ostalim navaja, da je od jeseni 1946 pa do leta 1958 bil predstavnik terenske socialno-zdravstvene komisije oziroma predsednik Sveta državljanov terena Gradišče. Ker pa je bil uvrščen v nizek pokojninski razred, se je leta 1958 pritožil

na zavodu za pokojninsko zavarovanje z zahtevo, naj bo uvrščen v primerljiv pokojninski razred, ki pripada srednješolskim profesorjem. Njegovo pritoževanje pa je uspelo le delno. Umrl je v 92 letu starosti 24. oktobra 1975 v Ljubljani.

Josip Breznik leta 1938.

KRATKA PREDSTAVITEV NJEGOVIH SPOMINOV

Spomine Josipa Breznika hranijo v fondu Družina Breznik. V njem so dokumenti, ki jih je Arhivu Republike Slovenije v letih 2013 in 2014 izročil njegov sin Peter Breznik. Gradivo v štirih arhivskih škatlah med drugim obsega tudi Zapisnike sej odborov Vodnikove družbe za ves čas njenega delovanja ter, skice in risbe, nastale v taborišču Gonars, ki jih je po kapitulaciji Italije iz taborišča prinesel sin Igor Breznik, ter številne druge dokumente iz obdobja med letoma 1887 in 1946. Fond Družine Breznik vsebuje tudi prispevek za življenjepis dr. Igorja Breznika z dokazili in drugo dokumentacijo, kar vse je pripravil in izročil Arhivu Republike Slovenije Peter Breznik.

Spomini Josipa Breznika so razdeljeni v štirinajst sklopov. Vsak sklop je zapisan v svojem zvezku. Breznik je spomine dopolnil z različnimi viri, kot so zapisniki, časopisni viri ter tu in tam kakšno pričevanje ipd. Avtor opisuje svoje šolske in študijske poti iz Kamnika preko Kranja na Dunaj ter nato vrnitev v Ljubljano. Ves čas spremlja tudi politično dogajanje, posebno ker je bilo povezano s slovenskimi liberalno usmerjenimi dijaki, študenti in narodno radikalnim gibanjem. Pri tem se kot rdeča nit pojavlja Gregor Žerjav. Spomini segajo do leta 1919, le tu in tam pa je omenjen kak kasnejši dogodek, a najdlje do leta 1945. Izjema sta le dvanajsti in trinajsti zvezek, ki se nanašata na Vodnikovo družbo in Tiskovno zadrugo. Večina spominov je usmerjena na čas pred letom 1919. Prvi sklop ima naslov »Otroška leta« in se nanaša na družinsko zgodovino in otroške spomine iz obdobja do leta 1895, ki ga je Josip Breznik preživel v Kamniku. Drugi sklop z naslovom »V Kranju« je posvečen spominom na dijaško življenje v Kranju med letoma 1895 in 1902. V tem sklopu

Breznik opisuje tudi svoje prve stike z Gregorjem Žerjavom in svetovnonazorsko diferenciacijo med kranjskim dijaštvom. Slovenskemu dijaštvu med letoma 1892 in 1901 je posvečen naslednji, tretji sklop, četrti pa nadaljuje spominsko tematiko v obdobju med letoma 1901 in 1903. V petem sklopu sta opisana začetek avtorjevih študentskih let na Dunaju in tamkajšnje društveno življenje, posebej dogajanje v akademskem društvu »Slovenija«, med letoma 1903 in 1905. Posebno pa se avtor v tem sklopu posveti prvemu shodu Narodno radikalnega dijaštva v Trstu leta 1905. Naslednji, šesti sklop z naslovom »V Ljubljani po tržaškem shodu Breznik opisuje čas po opravljenem profesorskem izpitu in vrnitvi v Ljubljano leta 1908. Opisuje tudi burne politične razmere, nastop službe na ljubljanski realki, svoj vstop v Narodno napredno stranko leta 1909 in dogajanja v stranki do leta 1910. Narodno radikalnemu dijaštvu med letoma 1908 in 1910 je posvečen sedmi sklop. Osmi sklop je posvečen obdobju med letoma 1911 in 1914, v katerem Breznik prepleta opise osebnega in političnega življenja. V tem obdobju se je namreč poročil, precej hribolazil. Največji del tega sklopa se nanaša na politiko in delo akademskih društev, na akcijo proti prepodročcem leta 1914 in na jugoslovansko vprašanje. Deveti sklop je posvečen spominom na dogajanje med prvo svetovno vojno. Deseti sklop je posvečen mladim letom Gregorja Žerjava, enajsti pa Gregorju Žerjavu v času prve svetovne vojne in vse do ženevske konference novembra 1918. Dvanajsti sklop je posvečen Vodnikovi družbi, trinajsti zadrugi Agro-Merkur (1907–1914) in zadnji štirinajsti Tiskovni zadrugi (1916–1941).

TEHNIČNE OPOMBE

Transkripcija spominov sledi izvirnemu rokopisu z namenom, da bi bila objava oblikovno podobna izvirniku. V besedišču nismo posegali razen, pri evidentnih pravopisnih napakah. Vsi tovrstni popravki so označeni z opombo. Ker je izrazoslovje avtorja arhaično, smo zaradi boljšega razumevanja pomen nekaterih besed pojasnili v sprotnih opombah. Avtor je svoje zapiske opremil z opombami, v katerih se sklicuje na objavljene članke v časopisih, zapisnike sej, svoje zapiske in na zbornike. Avtorjeve opombe smo ohranili in v oklepaju na to opozorili z oznako »(Breznik)«. Kratice smo razrešili pri njihovi prvi pojavi, razrešene pa so tudi na seznamu na koncu besedila. Ker je avtor za imena uporabljal kratice, smo jih v besedi-

lu ohranili, kjer pa je bilo mogoče, smo jih razrešili v opombah. Ponekod je rokopis slabše čitljiv oziroma neberljiv zaradi odebeljene črte črnila ali zbledelega svinčnika. Neberljive dele smo označili z oglatim oklepajem in pikicami: [...].

Zaradi uporabe številnih kratic v tekstu ter omenjanja posameznikov le s priimkom ali skrajšanimi imeni ter psevdonimi, je bilo ugotavljanje pravih imen in istovetnosti posameznikov v besedilu precej dolgotrajen postopek. V imenskem kazalu smo praviloma podali priimek in ime posameznika, če pa osebno ime ni bilo ugotovljeno, smo takemu posamezniku dodali poklic, ki ga je v tistem času opravljal ali plemiški naslov.

Družina Breznik v Ljubljani (Vrtača 12) na vrtu leta 1940. Spredaj od leve: Josip Breznik, Nuša Breznik, Igor Breznik. Zadaaj od leve: Peter Breznik, Marko Breznik. (ARS, Arhiv družine Breznik)

SPOMINI

I.

Otročja leta⁹

Naša družina je izhajala iz Rafolč, male hribovske vasice blizu Brda, kjer je bil doma pisatelj Janko Kersnik. Tam sta težko preživljala svojo številno družino bajtar Gašper Brezник in njegova žena Katarina roj. Aleš. Imela sta štiri sinove Luko, Miho, Janeza in Toneta ter hčerko Katro.

Moj oče Janez se je rodil 11. maja 1849. V mladosti je trpel mnogo pomanjkanja, zlasti v letu lakote¹⁰, ko so težko čakali na očeta, da je prinesel iz mlina otrobe, iz katerih so spekli kruh. Zgodaj je moral od doma. najprej je šel služiti v Ihan, od tam pa v Kamnik. V Kamniku je prišel v hišo Marije Podrekar, ki je imela v bivši frančiškanski suknarni na glavnem trgu največjo trgovino v mestu. Tu je opravljal vsa hišna dela in pomagal v trgovini. Marija Podrekar, poznejša tašča sodnika Julija Polca, je spoznala očetovo vestnost, pridnost in varčnost in mu je pomagala, da se je osamosvojil. V svoji hiši v Veliki ulici št. 16 mu je dala v najem majhen lokal, da je začel v njem trgovino z moko. Tu se je 29. aprila 1883 oženil s Frančiško Rihtar (roj 18/II 1845), doma iz Vrhovelj pri Rafolčah. Bila je kuharica pri Podrekarju. Zadaž za očetovo trgovino sta imela majhno sobo, v kateri je bilo prostora le za železen štedilnik, posteljo in veliko škrinjo, mizo in par stolov. Tu sem bil rojen jaz 11. marca 1884. Nesreča je hotela, da so tedaj razsajale v Kamniku in okolici črne koze.

Nalezal jih je oče, od njega pa jaz. Oba sva okrevala. Moje roke so bile vse ovite s cunjami, da si nisem mogel razpraskati obraza.

V tej hiši se je 140 let popreje (11. aprila 1744) rodil Jurij Japelj¹¹, slov. cerkveni pisatelj in jezikoslovec.

15. decembra 1886 se je rodil brat Janko.

S skrajno štedljivostjo in pridnostjo si je oče toliko prihranil, da je 12. junija 1886 na javni dražbi kupil nasproti ležečo prezadolženo hišo Fr. Terpinca za 2544 gl.

Hiša, ki jo je kupil oče, je bila sezidana v II. polovici 16. stoletja. To je ugotovil prof. France Stele¹² po dvoriščnih arkadah, slonečih na stebrih iz II. polovice XVI. stoletja, po baročnem portalu v veži, po štirioglatem oknu z obrezo na ajdovo zrno itd.¹³ Hiša je bila tedaj najbrž last kake plemiške družine, saj je stala v Gosposki ulici (poznejša = Velika ulica = Maistrova ulica). Predno jo je prezidal oče, je imela mogočen polkrožen kamenit portal z močno obrezanim sprednjim robom z nizkimi naprej stoječimi nogami spodaj. (Kot še sedaj pri Tominčevi hiši št. .) Veža je bila obokana z mrežastimi ven stoječimi robovi. Obokana veža se še sedaj nahaja v I. nadstropju.

Oče mi je pravil, da sta bili Možinova in naša hiša nekoč skupni (enotni). Zato govorita tudi fasadi, ki sta bili pri obeh hišah enako povišani nad nadstropje za polnadstropno višino. Ta povišek je imel prvotno pri obeh enake štiri ogleate odprtine z obrezanimi robovi.¹⁴ V podstrešju sta obe hiši ločeni le po leseni pregradi. Straniščno jamo sta imeli skupno in skupen odvoz stranišnice skozi naše dvorišče v Prešernovo ulico.

⁹ Otroška leta.

¹⁰ V rokopisu letnica ni navedena.

¹¹ Jurij Japelj (11. 4. 1744, Kamnik – 11. 10. 1807, Celovec), slovenski pesnik, jezikoslovec prevajalec in duhovnik

¹² France Stele (21. 2. 1886, Tunjice – 10. 8. 1972, Ljubljana), slovenski umetnostni zgodovinar in konservator.

¹³ Dr. Stele, Politični okraj Kamnik, Topografski opis 1929, str. 27.

¹⁴ Dr. Stele, Politični okraj Kamnik, Topografski opis 1929, str. 27.

Sredi XVI. stoletja je imel Kamnik 180–190 hiš in okoli 1700 prebivalcev. Poleg malih hiš je bilo tudi precej velikih z rezanimi kamni in med te je spadala gotovo tudi naša hiša.¹⁵ Pozneje so se v hiši naselili usnarji.

Seveda jo je bilo treba temeljito popraviti, kar se je zgodilo 2 leti pozneje (1888). Skoro vse strope zidane iz kamna so podrli. Izvozili so ga nad sto voz. Vsa okna, vrata, tla in peči so naredili nove. Dva mizarja sta pol leta neprestano delala v hiši. Na žegnansko nedeljo 1888 so pili likof. Včasih je bila v hiši usnarija. Zato še sedaj obstoje velika odprta podstrešja. Velike kadi za namakanje kož so zasuli, tako tudi vodnjak na malem dvorišču.

Član Meščanske korporacije je postal oče 24. maja 1887, v občinsko zvezo je bil pa sprejet 11. junija 1888. Kot član Meščanske korporacije je dobival brezplačno drva in hlode iz bistriških gozdov, na Žalah pa precejšen zelnik v užitek. V novi hiši smo imeli prodajalno, za njo kuhinjo, spalnico pa v I. nadstropju dvoriščne stavbe. Trisobno stanovanje s kuhinjo v I. nadstropju so starši oddajali v najem.

Za razmah trgovine in skladišča je bilo dovolj prostora. Oče je prodajal moko, žito, prekajen špeh, mast in zaseko.

Špeh so prekajali pod streho v prekajevalnici, zaseko pa delali doma. Odjemalcev je bilo vedno dosti zlasti iz Tuhinjske doline.

V osnovno šolo sem začel hoditi jeseni 1890 ter jo obiskoval do poletja 1895.

V prvem in drugem razredu me je poučeval Ljudevit Stiasny¹⁶, ki je bil pozneje šolski nadzornik. V tretjem razredu sem dobil za učitelja Avgusta Stefančiča, pevca in pivca, ki se za šolo ni mnogo brigal, v četrtem zopet Stiasnyja, v petem (1894/5) pa šolskega upravitelja Valentina Burnika¹⁷, ki je bil najboljši učitelj. Kateheta sta bila frančiškana p. Teodorik Murn, dobričina, nato pa strogi p. Benigen Snój, ki je pozneje odšel v Egipt in osnoval v Aleksandriji slovensko šolo.

Mati je po rojstvu bratovem kmalu začela bolehati. Da bi mi šlo v šoli bolje sta me doma poučevala nekaj časa Pavle Pestotnik¹⁸, pozneje pa Valentin Rožič¹⁹, ki sta hodila v šolo v Kamniku, pa pri nas dobivala za pomoč meni kosilo ali večerjo.

Šola mi ni posebno dišala. Najraje bi se bil v prostem času samo igral s sošolci, ki sem jih sklical iz cele ulice skupaj. Delali smo oltarčke, prirejali procesije, ali pa ušli pod most k Bistrici, kjer smo gradili prekope, delali mlinčke itd.

V osnovni šoli nisem spal doma, marveč pri hišni prijateljici Marjeti Levec, ki je stanovala nekaj časa pri nas, pozneje pa s tožbo dobila od ločenega moža nasproti ležečo rojstno hišo. Silno me je rada imela in me tudi razvajala.

Iz te dobe so se mi najbolj vtisnili v spomin trije veliki dogodki: velika povodenj, eksplozija v smodnišnici in potres.

Jeseni 1893 se je na Kranjsko-štajerski meji utrgal oblak in povzročil veliko povodenj, ki je zalila vso Tuhinjsko dolino. V Kamniku je nastopila povodenj 25. septembra zjutraj, preplavila hiše Podgoro, podrla na Nevljici jez in podrla most ter opustošila kopalški park, ki se je nahajal med Bistrico in Nevljico ter ga zasula s prodom in peskom. V Tuhinjski dolini so bili podrti vsi mostovi, enako tudi od Kozjaka do Vranskega. Seveda sem šel gledat razbesnele vode in gledal, kako je nosila narasla Nevljica cela drevesa, les, dele hiš in razne živali. Vsa velika škoda se je videla šele, ko so upadle vode: ni bilo več jezu na

¹⁵ Dr. Luschin von Ebengreuth Stadt Stein um der Mitte der XVI. Jahrh. - Mitteilungen des Musealvereines für Krain 1906, str. 81–98.

¹⁶ Ljudevit Stiasny (21. 9. 1862, Tržič – 5. 3. 1936, Slovenj Gradec), šolnik, pedagoški pisec in potopisec.

¹⁷ Valentin Burnik (13. 2. 1851, Stražišče pri Kranju – 30. 7. 1924, Metlika), učitelj, kartograf.

¹⁸ Pavel Pestotnik (10. 1. 1879, Kostanj – 2. 8. 1955, Denver, Kolorado, ZDA), organizator sokolstva, politik, gospodarstvenik.

¹⁹ Valentin Rožič (2. 7. 1878, Trojica – 7. 2. 1935, Ljubljana), politik, publicist.

Nevljici, ne mostu, brvi v kopališču, Berčeve žage in Pšenkovega hleva, kopališki park pa ves razdejan.²⁰ Nov most čez Bistrico so postavili šele naslednje leto.

Naslednje leto 1894. je prestrašil Kamničane požar in eksplozija v smodnišnici. Bili smo ravno v šoli, ko smo ob četrtna tri slišali silen pok, potem pa so bili plat zvona. Vrnili smo se iz šole, ulice so bile že polne bežečih Kamničanov, ker se je splošno govorilo, da se bo vnela velika količina smodnika in žvepla. Okna so morali povsod odpreti, vse je bežalo proti jugu na Perovo in v Podgorje. En delavec je bil žrtev eksplozije. V šoli smo se odslej večkrat vadili, kako bi na prvi pok hitro zlezli pod klopi.²¹

Tretja najhujša katastrofa je pa zadela Kamnik, ko je na velikonočno nedeljo zvečer l. 1895 ob ½ 11 prebudil Kamničane silen potres. Bežali smo na ulico, slušali kako so šklepetale opeke na strehah, pa podirali dimniki. Še danes vidim, kako se je vse gibalo, pripogibalo. Zopet smo bežali iz mesta proti kolodvoru in se tam zatekli v železniške vozove in v njih prečuli ali prespali ostali del noči. Zjutraj smo pričakovali vesti iz okolice in zlasti iz Ljubljane. Od povsod so poročali o strašnih razdejanjih. Zvonik farne cerkve na Šutni smo videli razpokan od vrha do tal. Potresni sunki so se ponavljali, hud sunek se je dogodil zopet na sv. Primoža dan, ko je bil v Kamniku ravno semenj. Oče je imel polno trgovino kupcev, ki so se hitro razbežali, pričakujoč še močnejših sunkov.

Kamnik je bil v tej dobi dobro obiskano zdravilišče po Kneippovem sistemu²² in letovišče. V mestu in v Mekinjah je bilo leto za letom nad 600 tujcev, Tržacanov, Dunajčanov, Hrvatov pa tudi Ljubljancev. Kopališče in park okoli njega je lepo uredil njegov lastnik Fr. Prašnikar, doma iz Mekinj pa po mišljenju²³ Nemec. V kopališču so bili vsi napisi nemški, kar so mu Kamničani hudo zamerili. Tudi zdravnik in restavrater v kopališki restavraciji sta bila Nemca. V mestu se je nahajal hotel Fischer in razne gostilne, najboljša in najodličnejša je pa bila restavracija Kenda na Glavnem trgu. Tujci so stanovali tudi po privatnih hišah, kjer so se domačini za dobo letoviščarjev stisnili, da so za oddane sobe kaj zaslužili.

Letoviščarje je privlačila krasna Kamniška okolica. Lepo so bila urejena sprehajališča na Stari grad, v Mekinski gozd, na Zaprice, Žale. Povsod so bile klopi.

Za zabavo so skrbeli promenadni koncerti Mestne godbe, pevski nastopi Lire itd. Dva meseca je bil Kamnik jako živahno letoviško mesto.

Ko je Kneippova metoda zdravljenja z mrzlo vodo izgubila na veljavi, je tudi Kneippovo zdravilišče v Kamniku začelo propadati. Bolnikov ni bilo več, prihajali so le še letoviščarji. S prihodom novega dekana Ivana Lavrenčiča²⁴, ki je bil popreje župnik v Šmartnem pri Litiji, kjer je zgradil veliko novo cerkev, so začeli prihajati v Kamnik razni redovniki. Najpreje so prišle uršulinke, ki so kupile staro samostansko poslopje v Mekinjah. Potem so kupile usmiljenke hotel Fischer in ga spremenile v samostan. Trgovca Šubelj, brat dr. Ivo Šublja²⁵, dvornega svetnika v zunanjem ministrstvu na Dunaju, je podaril svojo hišo na Šutni in pristavo ob Bistrici za Malim gradom tudi nekim usmiljenkam, ki so se naselile na pristavi za Malim gradom. Po prvi svetovni vojni je pa l. 1920 Prašnikar prodal kopališče s parkom vred ljubljanskemu tovarnarju Karlu Pollaku²⁶, ki je vse to podaril usmiljenim bratom. Ti so spremenili vilo Luizo v samostan in se v njej naselili ter pričeli »zdraviti«²⁶ brez zdravnika.

Kamnik je propadel kot zdravilišče in letovišče in postal naselbina raznih redov: frančiškanov, uršulin, usmiljenk in usmiljenih bratov. Druga svetovna vojna je po večini tudi to uničila. Danes je Ka-

²⁰ Slovenec 1893, 26 in 27. september.

²¹ Slovenski narod 1894, 19/7.

²² Oblika hidroterapije, ki jo je zasnoval bavarski duhovnik Sebastian Kneipp (17. 5. 1821, Stephansried, Nemčija – 17. 6. 1897, Bad Wörishofen).

²³ Mišljenju.

²⁴ Ivan Lavrenčič (6. 1. 1857, Planina, Ajdovščina – 3. 2. 1930, Kamnik), slovenski rimskokatoliški duhovnik, zgodovinar in politik

²⁵ Ivo Šubelj (16. 12. 1872, Kamnik – 26. 2. 1930, Ljubljana), pravnik, diplomat.

²⁶ Karel Pollak (28. 10. 1857, Kranj – 9. 7. 1937, Ljubljana), slovenski poslovnež in industrialec.

mnik z najbližjo okolico industrijsko mesto s smodnišnico, usnjarsko, železno (Titan) in mizarsko tovarno (Stol na Duplici).

Pred božičem 1893 (17. decembra) mi je umrla mati. Težko je umrla, ker je zapustila dva nepreskrbljena otroka. Spomini nanjo so mi že zelo obledeli, le to vem, da je zelo skrbela za naju z bratom in nam kuhala le to, kar smo radi jedli.

Oče z dvema otrokoma in trgovino ni mogel ostati sam. Zato se je 21. maja 1894 vnovič oženil. Poročil je Heleno Grčar, ki je bila tudi doma v Rafolčah in bila kuharica pri Polčevih. Dobil je skrbno ženo in dobro gospodinjo, ki pa tudi nama dvema z bratom ni bila slaba mačeha. Za vse je dobro skrbela in lepo uredila hišo. Z bratom se pa nista dobro razumela, ker se ni rad učil in ubogal. Po osnovni šoli ga je oče poslal na meščansko šolo v Krško, ker ga je namenil za dom. Preskrbel mu je drago pa slabo stanovanje pri Kesslerjevih. Nič se niso brigali zanj. Iz meščanske šole se je šel učiti v trgovino v Celje od tam pa k vojakom k 17. pešpolku v Celovec. Tam si je nakopal bolezen in 16. aprila 1909 umrl za tuberkulozo. Tako sem ostal sam.

Oče ni hodil nikdar v šolo. Sam se je naučil čitati in za silo pisati ter računati. Jako rad je čital. Vsak dan popoldne je čital slovenske časopise, ki jih je dobival iz čitalnice. Čital je Slovenski narod, Slovenec, Sočo, Mir, Slovenski gospodar. Dasi je hodil vsak dan k maši, je bil politično napredno usmerjen in je vedno volil napredne kandidate pri vseh volitvah. Le enkrat je bilo to drugače. Ko je prišel v Kamnik novi dekan Lavrenčič je napravil obisk pri očetu in ga povabil z mnogimi drugimi meščani vred na večerjo, ki je bila prav opulentna in se je končala s šampancem. Pri tej priliki ga je ujel, da je sprejel kandidaturu za občinski svet na klerikalni listi. Premamil ga je s tem, da bo novi odbor z vso silo deloval za Mestno hranilnico, za katero je oče gorel, katero je pa dosedanji župan Močnik zaviral, ker je bil predsednik Okrajne posojilnice in hranilnice.

Napredna in klerikalna lista sta dobili enako število odbornikov. Napredni kandidat za župana ni bil več Močnik, marveč odvetnik dr. Kraut²⁷ in to je vplivalo na očeta - pa malo je bila tudi moja zasluga - da oče svojega glasu ni oddal klerikalnemu kandidatu (mislím, da je bil to Valentin Benkovič) marveč je volil dr. Krauta, ki je postal tudi župan. Seveda so bili s tem vsi mostovi do klerikalcev podrti, ki mu niso mogli odpustiti, da jih je pustil na cedilu. Več tednov so ga na vse mogoče načine napadali in smišli v »Domoljubu«, da bi mu izneverili kmečke odjemalce v Tuhinjski dolini.

Kot ugleden meščan je bil opetovano²⁸ izvoljen v občinski svet, postal odbornik Meščanske korporacije in Mestne hranilnice. Bil je član vseh narodnih društev: Kamniške čitalnice, podporni član pevskega društva Lire, ustanovnik Ciril Metodove družbe in deležnik Društvenega doma, v katerem so imela svoje prostore Čitalnica, Lira in Sokol.

Oče je bil družaben človek. Rad je šel v veselo družbo in pel. Včasih je zašel tudi v uradniško družbo, ki se je zbirala vsak petek v gostilni pri Petru na telečjo glavo. Tam se je posebno razumel s sodnikom Vrančičem, nadpoštarjem Novakom.

Parkrat na leto smo obiskali tudi sorodnike. S fijakarjem Kordinom Miho smo se peljali v Ihan, obiskat očetovega brata Toneta, ki je imel majhno posestvo in kramarijo, ki jo je prevažal od sejma do sejma. Stric Tone je imel dva sina: Toneta²⁹, ki je studiral in Naceta ter več hčera. Po končani gimnaziji je moral iti Tone, dasi nerad, v lemenat³⁰. Postal je duhovnik 23. 7. 1905 in potem profesor slovenščine v Škofovih zavodih. Bil je znan jezikoslovec. S honorarjem, ki ga je zaslužil s svojimi slovnici, je kupil očetu v Ihanu novo domačijo »pri Navžarjevih« in sezidal bratu hišo. Bil je uzoren duhovnik. Postal je ravnatelj Škofovih zavodov. Ko so v drugi svetovni vojni zasedli Št. Vid Nemci, ga je najbolj bolelo to, da so šentviški klerikalci prvi oplenili zavode. Tedaj se je zatekel k nam v Ljubljano. Teden dni je ostal

²⁷ Dr. Alojz Kraut, odvetnik v Kamniku.

²⁸ Ponovno. (Breznik)

²⁹ Anton Breznik (26. 6. 1881, Ihan – 26. 3. 1944, Ljubljana), jezikoslovec, duhovnik.

³⁰ Semenišče.

pri nas, dalj pa ni hotel, dasi smo mu toplo prigovarjali. Preselil se je v Marjanišče. 25. marca 1944 je za pljučnico umrl. Prav rad je zahajal k nam. Z mojo ženo sta se zelo dobro razumela. Njegovo literarno zapuščino je prevzel prof. Šolar.³¹

Tonetov brat Nace in sestre so popolnoma po nepotrebnem ob prevratu zapustili domačije in pobegnili v tujino ter živijo sedaj v Buenos Airesu v Argentini, kjer so si postavili že svojo hišo. V Ihanu so zaplenili vso njihovo imovino.

Enkrat na leto smo šli z očetom in mačeho tudi v Rafolče, kjer smo se ustavili na domu druge očetove žene pri njeni materi, ki je imela majhno hišico na vrhu griča nad vasjo. Prišle so tudi njene sestre od katerih sta dve služili pri Kersnikovih na Brdu.

Bilo je vedno veselo. Vino smo pripeljali iz Kamnika, za jed so pa preskrbeli v hiši.

Obiskali smo tudi strica Miha, ki je gospodaril v rojstni hiši. Oče ga je vedno podprl z denarjem, kadar je prišel v Kamnik. Sedaj gospodari njegov sin Peregrin. Vsako let smo se tudi peljali v Tuhinjsko dolino, kjer smo se ustavili v Šmartnem in v Lazah pri glavnih očetovih odjemalcih.

Od barona Apfalterna je kupil oče na Duplici pri Kamniku mlin za Jožeta Okorna, mlinarja, ki je poročil sestro naše mačeha, Marijo Grčar. Okorn, ki je mlel za očeta, je sezidal na Duplici novo hišo in preuredil mlin. Prav pogosto smo zahajali ob nedeljah na Duplico.

Družina Ivana (Janeza) Breznika, Kamnik leta 1892. Ivan (Janez) Breznik, žena Frančiška Rihtar, por. Breznik, sin Josip Breznik (desni na fotografiji) in sin Ivan (Janko) Breznik. (ARS, Arhiv družine Breznik)

³¹ Jakob Šolar (29. 4. 1896, Rudno pri Železnikih – 23. 6. 1968, Ljubljana), jezikoslovec, literarni zgodovinar, prevajalec, duhovnik, kanonik.

II. V Kranju

V letu velikega potresa 1895 je odločil oče, da me pošlje v latinske šole. Ker so morali iz kamniškega okraja vsi dijaki hoditi v gimnazijo v Kranj, sem seveda tudi jaz s še drugimi Kamničani (Viktorjem Čenčičem, Alojzijem Potočnikom in Francem Tomincem) v juliju delal sprejemni izpit za prvi razred v tem mestu in jeseni za vselej za stalno zapustil očetovo hišo. Dobro se še spominjam, ko smo jesenskega jutra se že ob 4^h zjutraj odpeljali na tovornem vozu, obloženi z velikim kovčkom in žimnico v Kranj. Pot je bila dolga in dolgočasna in šele, ko smo se peljali po železnem mostu preko Kokre in sem zagledal Kranj, sem se zavedal, da grem na tuje.

Na predlog ravnatelja Josipa Hubada³² mi je oče že v juliju najel stanovanje pri študentovski gospodinjni Mariji Šparovic (po domače Komatarjeva) v Roženvenski (Konjski) ulici št. 74. Ta gospodinja je bila zelo v čislih pri ravnatelju, saj je vsak večer tjakaj zahajal ravnateljev tast Tomaž Pavšlar (Potov ata) in ravnatelja sproti obveščal, kakšni so njeni dijaki in kaj delajo. Na dobrem glasu je pa bila tudi zato, ker je bila silno pobožna in bigotna³³. Vsak večer smo se morali po večerji zbrati v spodnji sobi in skupno moliti rožni venec, v maju hoditi k šmarnicam in v nedeljah popoldne k cerkvenemu nauku v farno cerkev. V dveh sobah nas je stanovalo 6 ali 7 dijakov. Ena soba je bila v prvem nadstropju, druga v pritličju. Za hišo smo pa imeli vrt, ki je segal od starega mestnega obzidja, kjer smo se igrali ali preteпали. V prvem nadstropju smo stanovali Janko Potočnik iz Rovt pri Podnarju, Fr. Dolžan iz Predtrga pri Radovljici (poznejši profesor), Jakob Luznar iz Selc (poznejši sodnik), Fr. Molj iz Voklega in jaz, v pritličju pa Voglar Franc iz Naklega in Hladnik Fr. iz Radovljice. V prihodnjih letih so se priselili mesto odišlih³⁴ Mirko Kuret (poznejši profesor) iz Cerkelj, Jos. Koželj (poznejši župnik) iz Kamnika in Vinko Šušteršič iz Radovljice.

V tem stanovanju sem ostal do 5. šole. Veljalo je 20 kron mesečno. S hrano smo bili kolikor toliko zadovoljni, samo ob nedeljah zvečer, ko je bila le kava s kruhom, smo šli bolj lačni kot siti spat, če si nisimo sami kupili kake priboljške. (npr. klobaso za 4 krajcarje). Uganili smo marsikatero dijaško šalo in burko. Molju smo velikokrat podrli posteljo tako, da smo eno stranico iztahnili iz tečajev, jo privezali na vrstico in ko je zaspal, potegnili zanjo in jo podrli. Revez je bil z glavo na tleh, z nogami pa v zraku. Ko se je na ropot prišla kregat gospodinja, smo se seveda vsi potuhnili. Nato smo zopet drugemu razobesili po sobi vso njegovo kramo s perilom in obleko vred in napisali na vrata »razprodaja«. Kdor je smrčal, smo ga namazali s črnilom.

Tega leta sta bila v I. razredu dva oddelka. V I.a je bilo 46, v I.b pa 51 učencev. Prišel sem v b. oddelek. Profesorji so bili dobri in prijazni. Razrednik je bil supl.³⁵ Verbnjak Ludvik, ki pa je bil vdan alkoholu in ga druga leta ni bilo več na zavodu. Poučeval nas je slovenščino, nemščino, zemljepis in matematiko. Latinščino je učil prof. Fr. Novak (Cunjarjev Francel smo mu rekli), prirodopis pa ravnatelj. Pri njem smo kmalu opazili, da je gluhi in smo to izrabljali pri spraševanju. Nekoč je bil vprašan sošolec Rozman, naj opiše medveda. Duhomušnež je začel popisovati ravnatelja in ko je končal, ga je Hubad pohvalil, češ: »nesnaga nemarna, danes ste se pa še dobro naučili.« Seveda smo se vsi smejali, ravnatelj pa ni pogruntal zakaj.

Ko sem šel prvokrat ob Božiču na počitnice, sem se moral sam peljati z vlakom preko Ljubljane. Seboj sem vzel skoro vse šolske knjige. Ko sem si šel s kolodvora ogledovat Ljubljano, sem seveda zavoj nosil s seboj. Toda nesreča nikdar ne počiva in tako se je tudi meni zgodilo, da se mi je sredi Ljubljane zavoj razvezal in so vse knjige zletele v blato. Nekdo se me je usmilil in mi pomagal povezati mojo kramo. Sam bi jo gotovo težko spravil skupaj.

³² Josip Hubad (1. 3. 1850, Vodice – 31. 10. 1906, Veli Lošinj), naravoslovec.

³³ Pobožnjaška, licemerska.

³⁴ Tistih, ki so odšli.

³⁵ Suplent (profesor pripravnik).

Prvi razred sem izdelal z odliko.

Kranj je napravil name velik vtis s svojo posebno lego na polotoku med Kokro in Savo, z dvonadstropnimi hišami na glavnem trgu in s svojimi živahnimi tržnimi dnevi. Tedaj so seveda prevladovali okoljanci - Gorenjci, drugače pa smo mnogoštevilni dijaki dali mestu svoje obilježje³⁶. Prvi dve leti smo imeli pouk v stari ljudski šoli. Jeseni 1896 sem prišel v II. gimnazijo. Ko smo prišli v cerkev k otvoritveni šol. maši, smo v prvi klopi zagledali celo vrsto novih profesorjev, ki so se nam na prvi pogled zdeli jako strogi, pa smo seveda želeli, da bi nas ne učili. Toda zgodilo se je pravno nasprotno. Za razrednika smo dobili Ivana Maslja, ki nas je poučeval slovenščino, nemščino in latinščino, za zemljepis in zgodovino dr. Jakoba Žmavca³⁷, za matematiko Jakoba Zupančiča³⁸, katerega se je kmalu prijel priimek »snicelj« (ker je baje silno rad jedel zrezke). Ni nam bilo prijetno. Maselj in Žmavc sta bila naš strah. Razrednik - imel je celih 14 ur na teden, je bil silno strog. Disciplino je imel silno strogo. Navajal nas je na red in snago. Za vsak prekršek smo bili zaprti. Če je našel papirček ali pljunk na tleh - pljuvanje je po tleh bilo tedaj še nekaj splošnega - ali če je bila v domači nalogi ali popravi kaj prečrtanega ali popravljenega, smo dobili piko. Štiri pike so pa pomenile 1 uro zavora. Vse nedelje smo bili zaprti od 9 - 12 ure in opravili tedaj vsa popravila šolskih in domačih nalog. Toda navadil nas je na snago, red in natančnost, kar sem pozneje kot profesor oz. ravnatelj zahteval tudi od svojih učencev oz. učenk. »Poberite papirčke, ravnatelj gre!« se je razneslo, če sem se na II. ženski gimnaziji prikazal na hodniku ali pogledal v razred. Pri prof. Žmavcu je bil moj prvi red v zgodovini nezadostno. Ko sem milo zajokal, mi je zaklical: »Ne vrzite puške v koruzo!« V zemljepisu je imel vsa svoja predavanja spisana in posebno važnost je polagal na letnice in višine gora. Občudovali smo njegov prstan, ki ga je dobil od cesarja (ker je vse izpite naredil z odliko - sub auspiciis imperatoris). Zdelo se nam pa je, da je bil bolan.

Že v ljudski šoli sem imel posebno veselje do knjig. Zbiral sem jih kjerkoli sem jih mogel dobiti: Mohorjeve, G(..)tinijeve, Turkove. To svojo knjižnico sem v drugi šoli pripeljal s seboj v Kranj in knjige posojal tudi sošolcem. V božičnih počitnicah je prišel ravnatelj na stanovanje ter pregledoval knjige, kot mi je povedala gospodinja. Obregnil se je ob mojega Prešerna in ob nek Dom in svet. Po počitnicah sem bil zato v šoli 2 uri zaprt. V prostem času smo imeli šolske igre in vojaške vaje na Gaštejškem travniku, ki se jih pa nisem rad udeleževal. Raje sem se hodil pretepat v Strahečo dolino ali lazil po votlicah v Kokriški soteski. V spomin mi je pa majski izlet, ki smo ga z razrednikom napravili v Cerklje, kjer smo se v Vavknovi gostilni napili in na povratku grdo ravnali z razrednikom tako, da so drugi dan po Kranju govorili o tem. Njegov ročni katalog, ki smo ga izmaknili iz njegovega površnika, ki smo ga nosili, smo vrgli v Kokro.

Začetkom tretjega razreda jeseni 1897 smo se preselili v novo gimnazijsko poslopje ob veliki slovesnosti, h kateri je prišel tudi dež. predsednik baron Hein. Profesorje smo imeli prejšnje, le za mineralogijo so dobili novega profesorja strogega Leopolda Poljanca³⁹. Maselj je poučeval tudi grščino in tako od 27 tedenskih ur celih 17. Imel nas je popolnoma v rokah in smo bili tudi v tem letu zaprti.

Iz pisma Oroslava Stojniča, ki je ne vem od kod prišel v naš razred, posnemam, da smo tedaj ustanovili tajno dijaško društvo za govorniške vaje in izdajanje časopisa »Zarja«. Društvo je pa kmalu zamrlo, ker je bil Stojnič izključen in je odšel v Ljubljano, kjer pa tudi ni bil sprejet zaradi poročila ravnateljstva Kranjske gimnazije, kot mi je sporočil v pismu. Kam se je potem obrnil, ne vem.

Vseh 5 razredov gimnazije je tega leta napravilo majniški izlet v Kamnik pod vodstvom ravnatelja Hubada. Tja smo šli peš, nazaj pa z vlakom preko Ljubljane. Seveda smo prišli v Kamnik popolnoma izčrpani. Skupno kosilo je bilo v hotelu Fischer.

Iz četrtega razreda nimam mnogo spominov, le to vem, da sem se zameril razredniku Maslju, ki me je

³⁶ Pečat.

³⁷ Jakob Žmavc (30. 6. 1867, Rožički Vrh – 10. 2. 1950. Sevnica), šolnik.

³⁸ Jakob Zupančič (11. 7. 1871, Sela pri Šmarju – 20. 8. 1939, Ljubljana), šolnik.

³⁹ Leopold Poljanc (23. 9. 1872, Brežice – 8. 8. 1944, Maribor), naravoslovec, biolog, šolnik.

obdolžil, da sem ga v neki sliki karikiriral, česar pa nisem storil. Prvi tečaj sem imel v grščini nezadostno in mi je najel oče po nasvetu Maslja instruktora: sošolca Pavliča Fr. Za nemščino smo dobili nemškega profesorja Riedla, ki je postal pozneje direktor gimnazije v Kočevju. Moril nas je s tropi in figurami. To leto sem zelo malo čital, začel tudi z nemškimi knjigami. Na stanovanju smo ustanovili godbeni klub: Kmet Mirko, Koželj Jos., jaz in še nekdo. Oče mi je kupil brač⁴⁰, pa nisem bogve kaj dosegel in sem potem glasbo opustil.

V počitnicah sem doma vso nižjo gimnazijo mnogo občeval in se igral z Julijem Polcem⁴¹, ki je obiskoval gimnazijo v Ljubljani in postal pozneje zdravnik, ki so ga Nemci 31. I. 1944 v Št. Vidu kot talca ustrelili. Ko sva bila v tretji, sva izdajala list »Lipa«, ki jo je izšlo mislim 5 števil. Bogve kakšne vrednosti list seveda ni bil. Silno rad se je Polc igral z oltarčki, pozneje pa je imel fotografski aparat in sva mnogo fotografirala. Njegovi starši so bili moji krstni botri in dvorni svetnik Julij Polec in njegova soproga Ana roj. Podrekar.

Kamnik je bil v tej dobi znano Kneippovo zdravilišče in priljubljeno letovišče. Prihajali so zlasti Hrvatje in Italijani iz Trsta, pa tudi Dunajčani. Na leto je bilo okoli 600 gostov. V počitnicah so bile zasedene vse privatne sobe. Kamničani so se radi utesnili, da so z najemom kaj zaslužili. Enako so delali tudi moji starši. Poleti 1898 je bil med gosti tudi škof Anton Mahnič⁴².

Rad sem zahajal v kopalški park, ali pa na Stari grad, kjer sem sedeč na kakem drevesu, čital. V Kranju sem pozneje velikokrat slišal, kako so klasificirali dijake po njihovem vedenju: prvo in drugošolci so še otroci, tretje in četrtošolci hudiči, peto in šestošolci fantje, sedmo in osmošolci pa gospodje. Ta karakteristika je bila v glavnem pravilna in sem jo tudi v svojem razvoju preizkusil, četudi ne morda dobesedno.

Prehod iz nižje v višjo gimnazijo smo vsi težko občutili. Vsi predmeti so se poučevali v nemščini, celo verouk, kjer smo se mučili s težko Wapplerjevo učno knjigo. Nove profesorje smo dobili za zgodovino, dr. Koprivnika, za matematiko strogega prof. Peterlina, ki je bil prvi t[...]aj tudi naš sorodnik in za slovenščino Val. Koruna⁴³, ki je bil jako dolgočasen in ni znal vzbuditi nobenega zanimanja za materni jezik. Tudi 4 nove sošolce iz goriške gimnazije.

Neko soboto sem šel prosit razrednika Peterlina za dovoljenje iti v Ljubljano v gledališče k operni predstavi Lohengrin. Rekel je, da bi bilo bolje, če bi študiral matematiko. Nisem smatral to za prepoved, marveč le za nasvet, in sem šel. V ponedeljek me pride v glavnem odmoru vprašat, kje sem bil v soboto. Povedal sem mu, da v Ljubljani v gledališču. Dobil sem zato 3 ure karanja in v vedenju *entsprechend*⁴⁴ zaradi česar sem moral plačati 15 kron šolnine. Popoldne smo imeli matematiko in prvega pokliča k tabli mene. K sreči sem bil kontaminiran in nisem smel v šolo ter se tako rešil gotove dvojke. Poslej sva s Peterlinom do mature prav dobro shajala. Kljub temu, da sem imel mnogo učenja, sem kar požiral knjige slovenske, pa tudi nemške, zlasti Karla Maya potopise.

To leto sem dobil Krištof Plankeljevo ustanovo letnih 70 kron, namenjeno za Kamniške dijake. S tem denarjem sem kupoval šolske, pa tudi druge knjige, ker mi je oče plačeval stanovanje. Moja knjižnica se je precej pomnožila. Naročil sem se tudi na Ljubljanski zvon in na Slovana, ko je začel izhajati. Svetovno nazorsko sem bil že orientiran v liberalni smeri kot oče, ki je dobival iz Kamniške čitalnice, kot je bila tedaj navada v kroženju vse slov. časopise, ki jih je vsak dan popoldne prav pridno prebiral. Čital sem v počitnicah Slovenski narod, Slovenca, Edinost, Sočo in celovski Meč, ki so mi odpirali poglede v dogodne in vprašanja tedanje slovenske politike. Sicer so pa bili tudi skoro vsi profesorji napredni. Dijaško stanovanje pri Šparovčevi, kjer sem bil celih pet let, je postalo meni, kakor tudi večini ostalih sostanoval-

⁴⁰ Srednje velika tamburica za spremljavo ali vodilno melodijo.

⁴¹ Julij Polec (8. 10. 1883, Kamnik – 31. I. 1944, Št. Vid nad Ljubljano), zdravnik.

⁴² Anton Mahnič (14. 7. 1850, Kobdilj – 14. 12. 1920, Zagreb), pisatelj, pesnik, literarni kritik, teolog, duhovnik, škof.

⁴³ Valentin Korun (14. 2. 1865, Glinje – 7. 3. 1940, Ljubljana), šolnik, pisatelj.

⁴⁴ Primerno.

cev, zoprno in sklenili smo, da se s prihodnjim šolskim letom odselimo. Z gospodinjo smo imeli neprestane konflikte, ker nismo hoteli več zvečer moliti in hoditi v nedeljo popoldne v cerkev. Pa tudi glede hrane smo postali bolj izbircni in zahtevali smo več svobode. Konec leta smo stanovanje res odpovedali.

Jeseni 1900 sem prišel v VI. razred. Ker sta se a) in b) oddelek združila, sem dobil nove sošolce. Vseh nas je bilo začetkom leta 48, toda med letom jih je 5 izstopilo. Najbolj smo se razumeli in največ smo občevali: Jos. Berce⁴⁵, Kersnik Anton in Jože, Kranjec Milko, Pfeifer Viljko, Premerstein J., Bergant Franc in jaz. Tudi nekaj novih profesorjev smo dobili. Zupanc Antona za latinščino, dr. Jos. Debevca za grščino, Riedla za nemščino in Maksa Pirnata⁴⁶ za slovenščino, ki je na nas mogočno vplival v narodnem in naprednem duhu - za slovenščino sem se začel tako zanimati, da sem odslej imel vedno odlično. Pirnat nam je dal za šolsko nalogo temo: »Manj strašna noč je v črne zemlje krili, kot so pod svetlim soncem sužni dnovi.« Obdelali kot Črtomirov nagovor na svoje vojake. Nalogo sem spisal s takim navdušenjem in poletom, da jo je Pirnat bral pred celim razredom. Vpeljal je tudi prostovoljna predavanja. Predaval sem o Prešernu, pri čemer mi je naročil, da so se našli novi dokazi, da je bila Prešernova literarna zapuščina sežgana.

Kot sem že navedel, sem stanovanje pri Šparovčevi zapustil in Mirko Kuret mi je preskrbel novega, pri sodnem slugi Niču v hiši poleg Kranzbergerjeve kavarne. Tu smo stanovali sošolec Milko Kranjec, sošolec Karol Rudolf iz Črnega vrha pri Idriji, prvošolec Ignac Anhole od Sv. Ane nad Tržičem in jaz. Imeli smo dve veliki zračni sobi in tudi hrana je bila dobra. Glavno pa je bilo, da je izginilo tercijalstvo. Rudolf je bil jako zabaven in je rad malo pokrokal. Neko soboto smo Rudolf, Krajnc in jaz odšli v gostilno k Fidru na Polju, kjer je bila Fidrova Poldka privlačna sila za študente. Ko smo mi trije vstopili, je bila že polna soba študentov. Opolnoči smo odšli skupno. Rudolf nas je hotel v gosjem redu peljati v mesto. Naenkrat nam zastavi pot mestni policaj in začne pred nami prižigati vžigalice. Rudolf zavpije: za meno in v teku jo uberemo namesto v mesto po cesti proti Kokriškemu mostu in preko njega po drugi strani v Kranj. To je bil moj prvi krok v Kranju. V ponedeljek je že ravnatelj poizvedoval za imeni ponočnjakov.

Želja po samoizobrazbi nas je v šoli napadla, da smo ustanovili nekaj bralni krožek, v katerem nas je bilo okoli dvajset sedmo, šesto in petošolcev (Šlamberger, Koren, Berce J., Pfeifer, Premerstein, Leskovec Janko, Vavken, Breznik ...) in ki smo bili naročeni na razne revije in knjige kot Ljubljanski zvon, Dom in svet, Jug, Prosvjeta Nada, Slovenka, Moderni Kunst. Universum, Am fremden Zungen, Bibliothek fur Untehaltung, Slovanska knjižnica. V veliki noči 1901 mi je pisal prijatelj Šlamberger v Kamnik, da je ravnatelj odkril naš krožek in da sta mu naznanjena Šlamberger in Breznik. Dal mi je nasvete, kako naj se zagovarjamo in izrekel bojazen, da bo Koren Milan vse izblebetal. Preiskave pa ni bilo in krožek je nadalje obstojal vse do konca šolskega leta. Revije so krožile po gotovem redu med člani krožka. Seveda smo se hoteli tudi literarno udejstvovati. Zlagali smo pesmi, pisali črtice in povesti ter jih objavljali v hektografiranem časopisu brez naslova. Za Prešernovo stoletnico smo izdali posebno Prešernovo številko. Kolikor se spominjam, so sodelovali: Pikuš Iv. (ki je list tudi hektografiral), Kosmač Matej, Premerstein Fr., Pavliček F., jaz, za ostale pa ne vem več. Do izbruha II. svetovne vojne sem te številke še imel. V tem letu so se razmere na gimnaziji zelo poslabšale. Med profesorji in ravnateljem je prišlo do mnogih konfliktov in tudi med ravnateljem in meščani ni bilo soglasja. Dijaški kuhinji, ki so jo vodili napredni ljudje in ki je podpirala okoli 100 dijakov, je ravnatelj odklonil vsako podporo, pač pa je imel popolnoma v svojih rokah Podporno zalogo, v kateri je brez sodelovanja razrednikov delil podporo. Med kranjskimi meščani se je zelo osmešil s svojimi jutranjimi obiski na dijaških stanovanjih. Meni samemu in mojim stanovalcem se je zgodilo sledeče: Spomladi in poleti smo vsako jutro vstajali ob 5^h in se hodili učiti v Savski drevored. Šli smo mimo gimnazije, ob kateri je vedno že promeniral ravnatelj. Nekega deževnega jutra v maju ali juniju smo pa ostali v postelji in zaspali. Naenkrat začujemo v sobi - bilo je okoli 6^h zjutraj, ravnatelj glas: »Nesnaga nemarna še vsi spijo«. Šel je od postelje do postelje, s svojo pali-

⁴⁵ Josip Berce (18. 3. 1883, Mošnje – 12. 11. 1914, Budimpešta), romanist, pedagoški delavec.

⁴⁶ Makso Pirnat (24. 9. 1875, Zgornji Tuštanj – 6. 1. 1933, Ljubljana), poljudnoznanstveni pisec.

co podrezal pod odejo in spraševal: »Kdo je pa ta nesnaga?« Po primerni pridigi je nato odšel. Po drugih stanovanjih je hodil že preje in marsikje naletel na zanj prav neprijetne pripetljaje.

To leto je imel Kranj prve osmošolce. Med njimi so bili Zvonimir Bernot⁴⁷, Jos. Hacin⁴⁸, Rostohar Mihajlo⁴⁹, Sobothy Benó, Sajovic Evgen⁵⁰, Mlakar Ivan, Šavnik Pavel⁵¹, sami razboriti fantje, ki so mu zagodli marsikatero neprijetno uro. Neko nedeljo popoldne sem videl, kako so prikorakali v četverostopih iz mesta, za njimi pa Hubad s svojo palico. Vsled takih nastopov je seveda njegov ugled pri meščanih hudo padel in ni čuda, da ga je kranjski časopis Gorenjec silno napadal. Po maturi so priredili v Mayerjevi restavraciji veliko abiturijentsko veselico, ki so se je udeleželi najuglednejši meščani.

Še na nekaj ne smem v tem šol. letu pozabiti. Konec maja je prišel v Ljubljano veliki cirkus Barmom & Balley. Iz bližnje in daljne okolice je vse vrelo v Ljubljano in tako tudi iz Kranja. Na očetov poziv sem šel tudi jaz. S svojim ogromnim aparatom, s svojimi sloni, ki so vozili s kolodvora vse priprave in s svojo veliko menažerijo je napravil velik vtis. Imel je okoli 8000 obiskovalcev. Ravnatelj uštejem v dobro, da smo smeli že ob 10^h zapustiti pouk in se odpeljali v Ljubljano.

V sedmi (1901/02) sem moral zopet menjati stanovanje, ker Ničeva ni imela več dijakov. Prišel sem na Žalarijo, Javorska cesta 10, kjer sem stanoval pri stari dijaški mamici Vinki, ki pa je imela le dva dijaka. Dobil sem čedno sobico, v kateri sem sprva stanoval skupaj s sošolcem Martinom Hromcem, pozneje pa s petošolcem Vinkom Šušteršičem. Plačeval sem 32 kron in bil prav zadovoljen. V isti hiši je bilo pri neki drugi gospodnji okoli 10 dijakov. Tu je bilo središče klerikalnih študentov. Dobivali so brezplačno »Slovenca«. Med njimi je bil tudi sošolec Alojz Markež, poznejši ekonom v škofovskih zavodih. Z njim sva se prav dobro razumela in skupno speljala marsikatero narodno poduzetje v korist Ciril Metodovi družbi. V njeno korist je prodajal cigarete, papir, svinčnike, peresa ..

V šoli smo dobili za latinščino in grščino novega nemškega profesorja Falicijana Apr[...] ⁵²sniga, ki je prišel v Kranj iz Trsta. Poučeval je s širokim literarnim obzorjem in smo se ž⁵³ njim prav dobro razumeli. Nemščino propedeutiko je pa poučeval Franc Riedl, kateremu smo zagodli marsikatero smešno, ki pa je ostala nekaznovana. Glavni vpliv na nas je imel dr. Jos. Debevec, ki je poučeval slovenščino. Začeli smo se učiti staroslovenščino, pa nas kmalu začel uvajati v učenju slovanskih jezikov. Napotil nas je, da smo skupno naročili Bermecherjo rusko slovnico in čitanko in Govehnove zbirke. Nekaj ur smo čitali v šoli, potem nas je pa napotil na privatno učenje. Nedolgo potem nas je pridobil, da smo naročili Mickievičevega Pan Tadenza, ki smo ga zopet v šoli prebiral. Sam nam je čital v originalu Kolarjevo Slavy duro. Seveda za staroslovenščino ni ostalo časa. Ker pa je bila staroslovenščina maturitetni predmet, nam je naročil, naj se vsak nauči iz staroslovenske čitanke čitati in predstaviti kak odstavek in mu tega napisati na listek, da bo upošteval to pri maturi. Žal, da so se potem pri maturi primerile marsikatero zamenjave. Nekoč je prišel ves zamišljen v razred, pa nam je rekel: »Slovincem nam ne bo obstanka na naši zemlji. Preveč nas pritiskajo Nemci, Italijani in Madžari. Premišlujte do prihodnje ure, kako bi bilo, če bi se ves naš narod izselil v Tunis. Na to sem ga spomnil, ko sem mu čestital k 70-letnici. Ko sem ga potem srečal, se mi je prisrčno nasmejal in rekel: »Kajne, kakšni črnogledi in fantasti smo bili.« Včasih je bil zelo razočaran nad nami. Ob taki priliki nam je očital: »Sovražite me, ker sem far.« Pri njem sem predaval o Tolstoju. Bil sem večkrat na njegovem stanovanju, kjer mi je razkazal svojo veliko knjižnico in mi posodil razne knjige o govorništvu, o filozofiji. Leta 1945 sem v zbirnem centru, kjer sem moral urejevati razne zaplenjene knjige, naletel tudi na razne ostanke njegove knjižnice.

⁴⁷ Zvonimir Bernot (16. 12. 1879, Ljubljana – 20. 9. 1955, Ljubljana), politik, publicist.

⁴⁸ Josip Hacin (25. 11. 1881, Češnjevek – 12. 12. 1957, Ljubljana), pisatelj, pravnik, odvetnik.

⁴⁹ Mihajlo Rostohar (30. 7. 1878, Brege – 5. 8. 1966, Golek), psiholog.

⁵⁰ Evgen Sajovic (12. 5. 1880, Kranj – 31. 10. 1916, Ljubljana), športni pisec, telovadec.

⁵¹ Pavel Šavnik (24. 12. 1882, Kranj – 16. 7. 1924, Zagreb), dermatovenerolog.

⁵² Nečitljivo.

⁵³ Z.

V slovenskem duhu je vplival na nas tudi dr. Jakob Žmavc, ki nas je vedno in vedno opozarjal na žalostno usodo Poljakov, ki jih je doletela zaradi njihovih strankarskih bojev in razprtij. »Delajte, delajte! V tem je rešitev« smo mnogokrat čuli iz njegovih ust. Zgodovinskega študija nam pa ni priljubil zaradi ogromno letnic, ki jih je zahteval. Peterlin je bil tudi to leto naš razrednik.

Med dijaki je vzbudil zanimanje »spiritizem«. Tudi jaz sem pripadal takemu krožku. Trinožno mizico smo imeli pri prijatelju Šlambergerju Tonetu. Vsako nedeljo smo se zbirali ob 5^h zjutraj: Šlamberger njegovi dve sestri, Franc Kacin (ki je bil najboljši medij) in jaz ter klicali duhove in skušali dobiti odgovore na razna vprašanja. Prav strah me je bilo, ko sem že ob pol 5^h še v temi odhajal iz Žolarija na te seanse. S Šlambergerjem me je vezalo iskreno prijateljstvo. Bil je to tih, miren in nadarjen fant, ki se je bavil z literaturo in glasbo. V šoli je bil odličen dijak. V teh letih mu je umrla sestra Zorica, mati in po mojem odhodu iz Kranja l. 1904 tudi sam. Njegova smrt me je zelo potrla. V sedmi smo imeli pravico hoditi tudi v določene gostilne (Peter Mayer, Mavricij Mayer in Nova pošta). V prvo nismo zašli nikdar, ker so tja hodili profesorji. Seveda smo mnogokrat zašli v prepovedane gostilne, npr. večkrat v gostilno Pri Raci, ki je bila v hiši, kjer je umrl Prešeren. Seveda smo hoteli imeti tudi plesne vaje. Sošolci so določili mene, naj izposlujem dovoljenje. Za plesnega učitelja smo naprosili Ivana Kendo in Ljubljane. Razrednik je bil za plesne vaje, Hubad mi je rekel, naj grem vprašat kateheta dr. Perneta⁵⁴. Ta mi je odločno odklonil, češ da se pri plesu sklepajo razne prezgodnje zveze in končno je konferenca našo prošnjo zavrnila. Katehet Perne je bil sicer dobra duša, rekli smo mu »tetka«, toda kakor vsi kateheti, ozkosrčen. Na ravnatelja je imel velik vpliv. Tako smo ostali robati. Hudo nam je tudi bilo, ker nismo imeli dostopa v čitalnico in v nobene meščanske družine. Ne bi bil dijak, če bi kljub temu ne bil zaljubljen.

V drugem tečaju sem dobil še eno ustanovo, namenjeno kamniškim dijakom, v znesku 97 kron, in sicer Franc Schagerjevo. Za ustanovitelja bi bil moral po ustanovni listini hoditi vsak dan k maši, pa seveda tega nikdar nisem storil. Zato sem pa tem lažje kupoval knjige. Tako smo prišli do osme. Slavo osmošolcev so že pred nami donesli prvi in drugi maturanti, ki bi šoli ostali neopaženi, da se nismo začeli intenzivno zanimati za politična vprašanja, ki so bila tedaj na dnevnem redu slov. kulturnega in političnega življenja. Slov. vseučiliško vprašanje in boj za slov. gimnazije v Celju sta povzročila med nami mnogo zanimanja in debat. Ugibali smo, da univerzo dobimo, nismo dvomili, kdo bo postal profesor na njej. Mislili smo na dr. Jos. Tomiška⁵⁵ in dr. J. Žmavca. V celjskem vprašanju smo pa obsojali dr. Tavčarjev predlog. Pod Žmavčevim vplivom smo obsojali strastne politične boje med liberalci in klerikalci, ki smo jih zasledovali v dnevnem časopisu. Zasledovali smo tudi Wahomendevu afero v boju za svobodo znanosti ter debatirali pro in contra.

V ta naša razmišljanja in debate je posegel visokošolec Gregor Žerjav⁵⁶. V decembru 1902 mi je pisal, da bi rad seznanil kranjske dijake z idejami novega gibanja slovenskih visokošolcev ter me prosil, naj mu pripravim sestanek osmo šolcev. Zakaj se je obrnil ravno na mene, ne vem, saj nisva bila še znanca. Res sem mu pripravil sestanek kakih 30 osmo in sedmošolcev. Vršil se je pred božičnimi počitnicami v zadnji sobi Mavrih Mayerjeve restavracije. Z zanimanjem smo ga poslušali in mu stavili razna konkretna vprašanja, na katera je spretno odgovarjal. Zmenili smo se za širši sestanek po novem letu. Ta se je vršil na Novi pošti. Zbralo se nas je okoli 80 naprednih in klerikalnih dijakov. Po Žerjavovem nastopu se je razvila jako živahna debata, ki je proti koncu postala burna in jo je zaključil klerikalec Ivan Opeka z besedami: »Mi pa ostanemo kakor smo bili katoliško narodnega mišljenja.« Med splošnim prerekanjem smo se razšli. Večino navzočih je potegnil za seboj Žerjav.

Naslednje dni je ves Kranj govoril, da so imeli dijaki shod na Novi pošti. Pričakovali smo, da bo ravnatelj, ki je za dijaško zborovanje sredi Kranja gotovo izvedel, začel preiskavo. Na našo začudenje se to ni zgodilo. Razburjenje med dijaštvom se je počasi poleglo, toda Žerjavove ideje so padle na rodovitna

⁵⁴ Franc Pernè (28. 3. 1861, Povlje – 27. 3. 1935, Ljubljana), zgodovinar, nabožni pisatelj, duhovnik.

⁵⁵ Josip Tomišek (4. 3. 1872, Bočna – 22. 3. 1954, Ljubljana), šolnik, slavist, planinec.

⁵⁶ Gregor Žerjav (14. 11. 1882, Lož – 27. 6. 1929, Poljče), politik, pravnik.

tla. Žerjav se je bal, da sta bila njegova sestanka zamanj, pa mi je pisal še trikrat, bodril in dajal pojasnila na naša vprašanja. Seveda smo mu odgovarjali, da se sestajamo, da imamo med osmošolci veliko večino za seboj, toda približevala se je matura in v prvi vrsto smo morali misliti nanjo.

Kljub bližajoči se maturi smo osmošolci napisali in izdali pred pustom dva humoristična precej laično pisana lističa, iz katerih so letele pikre strele na razne sošolce. Urednik sem bil jaz, ilustrator pa Mirko Kranjc. Oba lističa še sedaj hranim, posebne bistrumnosti pa ne kažeta.

V šoli ni bilo nič posebnega. Imeli smo iste profesorje kot v sedmi. Le prof. Peterlin je bil prvi tečaj na bolniškem dopustu in ga je nadomeščal supl. Vojta. Pri slovenščini sem imel predavanje: »Ženstvo v slov. narodni pesmi.«

Matura se je vršila pod predsedstvom šol. nadz. Petra Končnika⁵⁷ od 24. do 28. julija. Delalo nas je 26 kandidatov. Pismena naloga iz slovenščine se je glasila: »Kateri svetovni dogodki so vplivali na razvoj slov. slovstva.« Pri ustni maturi sem povsod odgovarjal dobro, le pri grščini mi je šlo bolj težko. Od 97 sošolcev iz I. ab razreda nas je napravilo v tem letu maturo le 14.

Po maturi ni bilo več skupne abiturientske veselice kot prejšnji dve leti, pač pa smo ves teden, predno smo se razšli, pridno krokali.

O dijaškem življenju v Kranju prav obširno piše Jos. Žontar⁵⁸ v »Zgodovini Kranja«⁵⁹

Svetovno nazorsko diferenciacijo med kranjskim dijaštvom je pospešil katol. shod 1902, pa tudi neko nezadovoljstvo z obstoječim političnim položajem, idealizem in hrepenenje po dejanjih. Nastala je predvsem močna radikalna struja. Njene smernice, ki so izhajale v Omladini, so mikale kranjske dijake. Podobno so se širile nove ideje po »Zori«. Obe glasili sta se hitro širili med dijaštvom, da je imel končno vsak razred svojega poverjenika.

Naravnost intimno je bilo razmerje med visokošolci in srednješolci. Tisti, ki so zapustili kot prvi ideologi gibanja Kranjsko gimnazijo, so postali nekaki pokrovitelji organizacije in so ostali z dijaki v stiku tudi po odhodu na vseučilišče, kjer so imeli po akademskih društvih posebne srednješolske odseke, ki so skrbeli za vzgojo srednješolskega naraščaja. S temi tovariši so si kranjski dijaki pogosto dopisovali in ob počitnicah ali jeseni preden so se vrnili na univerzo, so prišli vseučilišniki v Kranj predavat in debatirat o raznih kulturnih socialnih in političnih vprašanjih.

Obče zanimanje so pobudili med kranjskim dijaštvom sestanki Gregorja Žerjava, ki jih je prirejal od l. 1903 dalje zlasti pri M. Mayerju. Poudarjal je, da se mora rešiti študent starih burševskih razvad krokanja ter delati »Iz naroda za narod«. Šlo je proti Tavčarjevemu staršem, pa tudi proti katoliškemu gibanju, ker je trdil, da vera ne spada v politiko in da je privatna zadeva. Vrhovno vodilo bodi nacionalna misel.

V Kranj so prihajali tudi Jos. Breznik, Oton Fettich⁶⁰, Fr. Pavlič, Adolf Ribnikar⁶¹ in Vek. Zalokar⁶². Posebno požrtvovalno se je brigal za kranjske dijake Viktor M. Zalar⁶³, odbornik Prosvete. Šibkejši so bili stiki kranjskih dijakov s soc. demokracijo in z Masarykovimi realisti. Pod vplivom teh je rasel zlasti Lenart Lotrič. Ravnatelj Hubad ni dovolil dijakom obiskovati Lončarjevo predavanje o delavstvu (v šolskem letu 1905/6).

Med začetniki in voditelji nar. rad. gibanja v Kranju najdemo Iv. Stanovnika, Rud. Krivica⁶⁴ in Blaža Liparja. Med kat. narodno strujo so se odlikovali od starejše generacije J. Mazovec, Jak. Mohorič, Fr. Stele in Lovro Sušnik. Sestanki kulturno političnih organizacij so se morali vršiti tajno, kje v bližnjih

⁵⁷ Peter Končnik (28. 6. 1844, Dravograd – 4. 3. 1919, Gradec), šolnik.

⁵⁸ Josip Žontar (23. 9. 1895, Jesenice – 24. 4. 1982, Kranj), zgodovinar, pravnik.

⁵⁹ Jos Žontar, Zgodovina Kranja, str. 343–353. (Breznik)

⁶⁰ Oton Fettich-Frankheim (1. 6. 1885, Ljubljana – 21. 1. 1945, Dachau), odvetnik.

⁶¹ Adolf Ribnikar (17. 6. 1880, Logatec – 7. 1. 1946, Ljubljana), politik, publicist, gospodarstvenik.

⁶² Alojz Zalokar, uporabljal tudi psevdonim Vekoslav Zalokar.

⁶³ Viktor Zalar (18. 11. 1882, Ljubljana – 25. 9. 1940, Ljubljana), časnikar, prevajalec.

⁶⁴ Rudolf Krivic (24. 3. 1887, Volčji Potok – april 1983) tudi Radovan Krivic, publicist, pravnik.

gozdovih ali zapuščenih gostilnah. Katol. narodni dijaki so našli včasih tudi zavetje pri Remčevih na Rupi, ali v dijaškem konviktu, nar. radikalci pa pri raznih meščanih v mestu.

Kljub ločitvi duhov so ohranile prve generacije dijakov iskreno prijateljstvo med seboj. Sem in tja je prišlo tudi do sestankov obeh struj, na katerih so burno debatirali o načelnih vprašanjih. Kranjsko dijaštvo je doseglo v opisanem desetletju višek kulturnega izživljanja.

Odbor dijaške kuhinje »Domovina« leta 1930 ob praznovanju 20-letnice. »Domovina« je podpirala siromašno učečo se mladino, ki je obiskovala ljubljanske srednje in strokovne šole. Sedijo od leve proti desni gospa Jeranova, gospa Pucova, predsednik dr. Demšar, gospa Mašerova, podpredsednik nač. Ribnikar. Zadaj stojijo: prof. Gregorin, prof. Jeran, prof. Breznik, prof. Vrhovnik, višji uradnik žel. direkcije Gregorka in prof. Dolžan. (ARS, Arhiv družine Breznik)

III.

Slovensko dijaštvo⁶⁵ 1892–1901

V zadnjem desetletju XIX. stoletja se je v življenju slovenskega dijaštva marsikaj spremenilo. Domače patriarhalno mišljenje se je umaknilo svetovno nazorski razcepljenosti vsled zunanjih in to močnih vplivov. Med zunanjimi vplivi so bili najbolj odločilni češki in hrvatsko-srbski, med domačimi pa nastop dr. Mahnič⁶⁶, I. slov. katoliški shod in prehodna sprava med klerikalci in liberalci 1898. Pojavljale so se nove kulturne, socialne, gospodarske in politične ideje. V smislu teh so se izdajali novi dijaški časopisi

⁶⁵ V originalu: Slov. dijaštvo.

⁶⁶ Anton Mahnič.

(Vesna, Zora, Nova nada, Nova doba), ustanavljala nova dijaška društva (Fer. Sava, Danica, organizacija Nove nade) in razna dijaška zborovanja (I. in II. shod napredne mladeži slovanske v Pragi in na Dunaju 1891 oz. 1892 - I. sestanek krščansko mislečega dijaštva 1897, vsedijaški shod v Ljubljani 1898 in II. sestanek krščansko mislečega dijaštva 1899 ter zborovanje masarykovcev 1900). Medtem ko je klerikalna stranka vneto podpirala katoliško misleče dijaštvo, se napredna javnost za napredno dijaštvo ni mnogo zanimala in ga celo odklanjala (zborovanje napredne stranke 1894). Šolske oblasti so naročanje in čitanje dijaških listov ponovno prepovedale (Vesno, Rimski katolik, Nova nada). Stiki s češkim in hrvaškim in srbskim dijaštvom so pa ostali in se razvijali dalje.

V začetku 90 let preteklega stoletja je bilo vso slovensko visokošolsko dijaštvo še enotno organizirano ne glede na svetovni nazor. Na Dunaju je obstojala od l. 1869 »Slovenija«, v Gradcu pa »Triglav«. V Pragi tedaj še ni bilo slovenskih študentov, vendar je češko dijaštvo že začelo vplivati tudi na razvoj in organizacijo slov. dijaštva, in sicer v napredni smeri.⁶⁷

Maja (17. do 19. V.) l. 1891 se je vršil v Pragi I. shod slovanskega naprednega dijaštva. Povabljena je bila tudi Slovenija, toda radi tozadavnega nesoglasja v društvu je Slovenija sklenila, da se ne poda tja korporativno. Odšlo je le 12 Slovenijanov, ki so bili knežje sprejeti.

Na I. shodu je zastopal slov. visokošolce brez obveznega naročila in izročila jur. Babič.⁶⁸

II. shod naprednega slovanskega dijaštva se je vršil na Dunaju 5. in 6. junija 1892. Kakšne ideje so zastopali sklicatelji, se najboljšje vidi iz Oklica, ki ga je priobčil tudi »Slov. narod« 25. maja 1892 in v katerem napoveduje program shoda v narodno politični smeri, v socialni smeri in v organizaciji tiska. Podaja pa tudi definicijo naprednosti.

Za naprednega se smatra, kdor je proti katerikoli nadvladi naroda nad narodom, spola nad spolom, sloja nad slojem, kdor smatra vero za zasebno stvar poedinca, tikajočo se izključno njega samega nehoče iz nje narediti nastroj k uniformiranju družbe in orodje proti napredku, kdor vidi državo v občanstvu samem z vsemi dotičnimi posledicami in v ničemer drugem, kdor je za najvišji razvoj poedinca, pripustivši družbi nad njim samo najpotrebnejše pravice v interesu občega blagostanja, kdor je za najširšo svobodo občanske, kdor je za mirni razvoj družbe pod varstvom izobraženega občanstva samega ne pa vojske, kdor v duhu teh načel odločno deluje.⁶⁹

Shod sam se je razdelil na 4 sekcije: slovensko, [...]sko, poljsko in češko. Slovenska sekcija je štela 5 članov: jur. Domicelj⁷⁰ in G[...]rup iz Gradca, jur. Vilko Maurer, jur. J. Vencajz⁷¹ in jur. Vl. Ravnihar pa iz Dunaja.

Načeloval jim je jur. Domicelj.

Na dnevnem redu zborovanja, ki se je vršilo v prostorih Slovanske Besede in h kateremu se je zbralo 36 delegatov in 82 gostov, so bile razprave:

o reorganizaciji Avstroogrske, o pridobitstvu na političnem, kulturnem in socialno-ekonomskem polju, o slovanski vzajemnosti in o dijaških vprašanjih.⁷²

Za shod so se najbolj pripravljali graški slovanski visokošolci v posebnem odboru, ki je sklenil predlagati obnovitev cirilo-metodijskega obreda in propagando za zjedinjeno Slovenijo: ogrski Slovenci naj iščejo zaveznikov pri drugih nemadžarskih narodnostih, z beneškimi Slovenci pa je treba obnoviti duševno zvezo, najprej po časopisih.

Načelnik slov. sekcije jur. Silvo Domicelj je imel izdelan referat o stanju napredne stranke pri Sloven-

⁶⁷ Češko napredno dijaštvo je imelo od l. 1889 dobro urejevano glasilo: Časopis českeko studentstva - do konca 1892. (Breznik)

⁶⁸ Vencajz, Spomenica o 25 letnici Slovenije, str. 118. (Breznik)

⁶⁹ Slov. narod 1892, 25. maja. (Breznik)

⁷⁰ Silvester Domicelj (30. 12. 1868, Zagorje na Pivki - 3. 11. 1938, Ljubljana), pravnik.

⁷¹ Janko Vencajz (1. 3. 1872, Ljubljana - 2. 9. 1895, Šentvid pri Stični), publicist.

⁷² Vesna 1892, str. 82. (Breznik)

cih sploh in med slov. dijaštvom posebej. Slov. prosti narod je v večini konservativen, inteligenca pa večinoma napredna. Napredna stranka je organizirana v slov. društvu. Slov. inteligenca želi, da vsi slovanski poslanci osnujejo slovanski klub. Prvi korak pa naj bo hrvatsko-slovenski kl[...]. Vesna naj postane hrvatsko-slovenski, pozneje jugoslov. dijaški list. Leposlovje naj se omeji, temveč vesti pa naj list priobčuje iz dijaškega življenja. »Sava« naj v počitnicah združuje visokošolce in abiturijente cele slov. domovine in naj pridno prireja shode in veselice, kjer naj dijaki v občevanju spreprostim ljudstvom prebujajo narod. Slovenija in Triglav dobro delujeta.

Južni Slovani, torej tudi Slovenci, smo predvsem narodnjaki - Slovani, Slovenci in potem šele vse Drugo. Socijalno vprašanje pri nas še ni pereče. Mi imamo dosti opravka z narodno borbo in niti časa nimamo, da bi še na kaj drugega mislili. Sicer pa vede⁷³ socializem vselej k internacionalnemu kozmopolitizmu, ki je nevaren in pogubonosni celo velikim narodom. Zatorej: ne slepimo se in se soočimo v megleni daljavi onega, kar nam je blizu.⁷⁴

Shod se ni vršil do konca, ker je 6. junija prišel policijski komisar s tremi detektivi, proglasil program shoda državi nevarnim in nadaljevanje shoda prepovedal.⁷⁵

Slov. sekcija je odklonila ves socijalni del in še nekatere druge točke politično-gospodarskega programa.⁷⁶

Napredna češka mladina, ki je vodila in dajala smer II. shoda naprednega slovanskega dijaštva, je postajala vedno bolj revolucionarna ter stremela in delala na spremembi Avstroogrske in na nov družbeni red. Maja 1893 so bile v Pragi velike demonstracije na predvečer cesarjevega rojstnega dne. Trgali in mazali so cesarske orle in vzklikali proti Avstriji. Policija je ugotovila, da vse to delajo člani tajne mladinske napredne organizacije. Začela se je velika sodna obravnava proti »Omladini«. 76 mladeničev in mladih mož je bilo postavljeno pred sodišče v Pragi, obtoženih veleizdaje razžaljenega cesarja in članov cesarske družine, snovanja tajnih društev, žaljenja postavno priznane cerkve itd. 68 je bilo obstojenih, le 8 oproščenih. Med obsojenimi je bil tudi dr. Rašin⁷⁷, tajnik mladočeške stranke. Pred sodiščem je izjavil: stojimo na mladočeški strani, na levem njenem krilu, na krilu radikalnem, katere radikalnost se kaže ne le kar se tiče taktike, ampak tudi glede programa, kajti naš program teži po globokejši preosnovi društva.⁷⁸

Sodna obravnava je ugotovila, da so imeli člani Omladine (Vaclav Čížek) tudi stike s slovenskimi dijaki v Gradcu.⁷⁹ V ostalem pa vsi ti dogodki med Čehi niso imeli odziva na Slovanskem in slov. dijaštvu se je razvijalo v povsem drugi smeri.

Leta 1892 so se izvršili za slov. dijaštvo trije važni dogodki:

- ustanovitev prvega slovenskega dijaškega lista »Vesna«, ustanovitev fer. slov. akad. društva »Savica« in I. slov. katoliški shod.

15. marca 1892 je začela izhajati v Hribarjevi tiskarni v Celju Vesna, mesečnik slov. dijaštva. Izdajatelj in lastniki so Vesmani. Izšli so iz naprednih vrst dunajske Slovenije (Iz Slovenijanov)⁸⁰. Vesna je prinašala pesmi, pripovedne in zabavne spise, znanstvene in poučne članke ter v Vestniku poročala o dijaških zadevah, književnosti in prosvetnosti. Pobudniki so bili med drugim med. Fr. Goestl⁸¹, Jur. Janko Vencajz, med. Fr. Govekar⁸², jur. Viljko Maurer, fil. Jos. Žilih, S. J. Kogoj.

⁷³ Pelje.

⁷⁴ V Vesni 1892, str. 84 (poročila V. M. (Veljko Maurer). (Breznik)

⁷⁵ Vesna 1892, str. 83. (Breznik)

⁷⁶ Vencajz, Spomenica str. 121. (Breznik)

⁷⁷ Alois Rašin (18. 10. 1867, Nechanice, Češka – 18. 2. 1923, Praga), češki ekonomist, politik.

⁷⁸ Rimski katolik 1894, str. 467. (Breznik)

⁷⁹ Rimski katolik 1894, str. 484. (Breznik)

⁸⁰ Vencajz, Spomenica, str. 121. (Breznik)

⁸¹ Fran Goestl (27. 9. 1864, Gradec – 28. 1. 1945, Ljubljana), zdravnik, pisatelj, libretist, prevajalec.

⁸² Fran Govekar (9. 12. 1871, Ig – 31. 3. 1949, Ljubljana), pisatelj, publicist, dramatik, prevajalec.

V slov. javnosti Vesna ni naletela na prijazen sprejem. Odklanjala sta jo Slov. narod in Slovenec. V Slov. narodu pa je »star Slovenijan« takole pozdravil⁸³: »Prva številka je rahlo rečeno zelo nevesela prikazen za bodočnost našega slovstva in to bodisi glede jezika, bodisi glede vsebine. Pesniškemu delu pa je vreden pendant novelica: Za vzorom, ki je po svoji vsebini prava apoteoza nezrele petošolske ljubezni mlečnega petošolskega fatalizma in pesimizma. Veseliti se lista že apriori nismo mogli, ker je kov. konkurenca Ljub. Zvonu in Dom in Svetu.

Z glorifikacijo nezrelega pesimizma se narodu ne služi in gorje domovini, ako se bodo vračali v nas mladi možje, napojeni neizmerne fatalizma mesto idealne in upa polne ljubezni do naroda. To, kar piše Vesna, ni pripravljano za narodna dela.« Do konca leta je pa Slov. narod svoje mnenje o Vesni spremenil in jo v decembru pohvalil, da se spretno urejuje in kar je glavno tudi ugodno v slovanskem smislu.⁸⁴

Na hud odpor je Vesna naletela tudi v akad. društvu Slovenija, iz katere je pravzaprav izšla. Nezadovoljni so bili z njo predvsem klerikalni člani, pa tudi nekateri drugi, ki niso bili pritegnjeni v krog njenih lastnikov in sotrudnikov. Le tako se je moglo zgoditi, da je bil na obč. zboru Slovenije 9.VI.1892 predlog fil. Zvonimirja Šoklarja (klerikalec), da se Slovenija izjavi, da nima nič skupnega z Vesno od 45 navzočih sprejet z 21 glasovi, proti 5, medtem ko so se drugi vzdržali glasovanja.⁸⁵ Posledica glasovanja je bila, da je 10 članov izstopilo iz društva.

Proti Vesni se je izjavilo tudi Podporno društvo za slov. visokošolce na Dunaju. Zagotovilo je, da nobeden izmed izdajateljev Vesne ni podpiran.⁸⁶ Najhujši nasprotnik Vesne je bil pa Rimski katolik, ki jo je smatral za nehvaležno kopijo časopisa češkega studentstva. Vesna propagira absolutno narodnost versko brezbriznost, zapeljuje dijake v politiko in zastopa žensko enakopravnost z moškimi.⁸⁷

Ko se je ustanovila fer. Sava, je proglasila Vesno za svoje glasilo. Vesna je prinašala tudi poročila o Sloveniji, Triglavu in Savi ter poročila o II. shodu naprednega slovanskega dijaštva, o češkem dijaštvu, o abiturientskih veseljah itd. Dijakom je dajala nasvete, kako naj se z opazovanjem in proučevanjem v teku dolgih let izbistrijo in usposobijo za politično delo⁸⁸, kako naj se obnašajo v družbi, vadijo v govorništvu, gojijo narodne popevke⁸⁹, kaj naj delajo v počitnicah (prebujati narod, spoznavati domovino, vaditi v družabni oliko⁹⁰) paziti na pravilno razdelitev dijaštva za posamezne poklice.

Zaradi Save in sabljanja so že l. 1893 začele šolske oblasti preganjati Vesno na gimnazijah. Preiskovali so stanovanja, poizvedovali na poštah, prepovedovali po spovednicah in žugali z izključitvijo⁹¹. Leta 1894 so Vesno prepovedali. Konec leta je prenehala iz finančnih vzrokov izhajati. Imela je sicer 450 naročnikov, ki so pa bili slabi plačniki. Zadnji urednik je bil Fr. Tominšek⁹².⁹³

Že leta 1890 se je izvolil v Sloveniji na obč. zboru 18. aprila odsek, ki naj bi v sporazumu s Triglavom pripravil ustanovitev slov. akad. ferijalnega Društva.⁹⁴ Nemški dijaki iz Kranjske so imeli že vrsto let svoje ferijalno društvo »Carnialia«, katere člani so s svojimi nemškimi trakovi in čepicami izzivali po ljubljanskih ulicah. Vlada vloženih pravil ni potrdila. Zgodilo se je to šele l. 1892.

⁸³ Slov. narod 1892, 28. III. (Breznik)

⁸⁴ Vesna 1892, str. 180. (Breznik)

⁸⁵ Vesna 1892, str. 180. (Breznik)

⁸⁶ Vesna 1892, str. 53. (Breznik)

⁸⁷ Rimski katolik 1893, str. 58-60. (Breznik)

⁸⁸ Vesna 1892, str. 81. (Breznik)

⁸⁹ Vesna 1892, str. 51, 404. (Breznik)

⁹⁰ Vesna 1893, str. 188. (Breznik)

⁹¹ Ibid.

⁹² Fran Tominšek (26. 11. 1868, Bočna - Slatina – 23. 3. 1943, Ljubljana), planinec, organizator planinstva.

⁹³ Vesna 1894, str. 289. (Breznik)

⁹⁴ Vencajz, Spomini str. 113. (Breznik)

Po potrjenih pravilih je namen novega fer. društva Sava: § 1) v počitnicah gojiti družno življenje in dijaški živelj med svojimi člani in jim biti duševna vez; § 2) V ta namen prireja društvo v raznih krajih slovenske domovine shode, veselice, izlete, poljudno - poučna predavanja ter izdaja spise; § 25) društvene znaka sta "belo modro rdeč trak z monogramom in čepica."⁹⁵

Prvi občni zbor Save se je vršil 3. avgusta 1892 v Ljubljani. Predsedoval mu je jur. Maurer, poročal pa jur. Vl. Ravnihar⁹⁶ o pravilih, jur. Vencajz o poslovniku, ki je razdelil slovensko ozemlje v svrhu delovanja društva na 12 okrožij, jur. Bož. Vodušek pa o »narodu«, ki določa program društvenega delovanja za prihodnje leto. »Narod« naj da društvu geslo, skrbi za zbirko dijaških popevk, za ev. izdajo brošure, zato, da člani lahko brezplačno obiskujejo čitalnice in bralna društva ter pripravlja dijaško razstavo v l. 1894. Občni zbor je sprejel tudi dve resoluciji, in sicer:

1. združeno slov. dijaštvo izjavlja, da stoji v narodnih in kulturnih vprašanjih, ki se tičejo slovenskega in slovanskih narodov na odločno naprednem stališču;
2. Vesna bodi poleg Slov. naroda glavno glasilo Save oz. v njej združenega slov. naprednega dijaštva.

Na občnem zboru se je izvolil tudi prvi odbor: med Bleiweis za predsednika, abiturient Zarnik za tajnika, abit. Vrtačnik za blagajnika ter 12 odbornikov za posamezna okrožja. Ob ustanovitvi je štelo društvo 38 članov, in sicer 7 ustanovnikov, 12 starešin in 19 rednih članov. Društvo je takoj ob ustanovitvi vpeljalo burševske navade. Ob 5. uri popoldne se je odpeljalo 28 Savanov, opravljenih s Savanskimi čepicami in društv. trakovi v 7 elegantnih dvovprežnih kočijah preko celega mesta na Vič, od tam pa ob 8. zvečer na družinski večer na Virantov vrh.⁹⁷

Vesna je postala poleg Sl. n. društveno glasilo. Že leta 1894 je Vesna poročala, da je bilo delovanje Save v II. letu brez uspeha. Zanimanje za društvo je padlo, dasi je imela Sava 120 članov (4 častne, 14 ustan. 49 starešin in 49 rednih članov). Sklenilo se je, da se morajo pravila spremeniti.⁹⁸ Sabljanje, ki ga je vpeljala Sava, je naletelo na hud odpor pri dijaškem podpornem društvu Radogoj (ustanovljen l. 1893) ter pri Slov. podp. društvu na Dunaju. Oba sta sklenila, da sabljačev ne bosta podpirala - »Sava« pa je izjavila, da Radogoj in slov. dijaško podporno društvo nimata pravice vmešavati se v privatne razmere akademikov.⁹⁹

Proti sabljanju je nastopil tudi zaupni shod združene narodne stranke.

Delovanje Save se je ves čas njenega delovanja omejevalo le na prirejanje veselic, izletov, družabnih sestankov ali obiskovanja korporativno) raznih prireditev in stali po Križevačkih statutih. Seveda so bili na dnevnem redu tudi pogosti spopadi s Carniolijci.

Ko je l. 1888 začel dr. Ant. Mahnič¹⁰⁰ izdajati v Gorici Rimski katolik, je obračal v njem posebno pozornost na slov. srednješolsko in visokošolsko dijaštvo ter ostro kritikoval svobodomiselstvo in brezverstvo profesorjev in dijakov. Ustanovil je posebno dijaško prilogo, v katero naj bi pisali srednješolski in visoko šolski dijaki. Dajal jim je posebne pismene naloge in jih honoriral iz prispevkov, ki jih je zbiral v ta namen. Grobo je kritiziral ustanovitev Vesne in fer. Save, češ da je to dijaško gibanje sumljivo, ker izhaja iz husitskih mladočeskkih krogov, ker ga podpirajo slov. liberalci in liberalni listi, ker se odvajajo dijaki na politično polje, kjer se dela na zблиžanje med dijaki in dijakinjami in zavzema za sabljanje.¹⁰¹ Napredni slov. dijaški krogi: Vesna, Sava, Triglav so v stikih s češkim naprednim dijaštvom, ki je protikatoliško, husitsko, revolucionarno.¹⁰²

⁹⁵ Vesna 1892, str. 54. (Breznik)

⁹⁶ Vladimir Ravnihar (6. 3. 1871, Ljubljana – 18. 11. 1954, Ljubljana), pravnik, odvetnik, politik, govornik.

⁹⁷ Vesna 1892, str. 120. (Breznik)

⁹⁸ Vesna 1894, str. 207. (Breznik)

⁹⁹ Vesna 1894, str. 208, 261. (Breznik)

¹⁰⁰ Anton Mahnič.

¹⁰¹ Rimski katolik 1893, str. 356–367, str. 53–60. (Breznik)

¹⁰² Rimski katolik 1894, str. 482. (Breznik)

V zelo obširnem članku je R.K. analiziral politične razmere v naprednih čeških vrstah, zlasti tudi dijaških, se na široko razpisal o sos. procesu proti češki Omladini in zavračal češke vplive na slovenske dijaške vrste.

Na napade na slov. dijaške vrste je reagirala Slovenija že l. 1889, ko je Mahniču vrnila Rimski katolik¹⁰³, še bolj pa l. 1893, ko je na občnem zboru 18. II. sprejela z vsemi glasovi proti 4 sledeči sklep:

Slovenija, neomahljivo stoječ na slovanskem stališču v obče in na napredno slovanskem posebej, jemlje z obžalovanjem na znanje dr. Mahničeva članek »Sumljiva znamenja v slov. akad. in dijaških krogih« v Rimskem katoliku V teč. 1 zv ter smatra za jedno nepotrebnim, da bi se javno odgovarjalo tem napadom, ki ne zaslužijo drugega nego krepko preziranje.

Stoječ na tej izjavi je odbor stavil nekatere pogoje pri vstopu, zaradi česar se je kopica visokošolcev odvrnila od Slovenije in zasnovala Danico.¹⁰⁴

Dr. Mahnič je tedaj pisal, da je njegova dolžnost odvracati dijake od takih društev in časopisov, jih organizirati v kat. dij. društvih, ustanoviti kat. dij. časopis in jih vabiti k sebi, se razgovarjati ž¹⁰⁵ njimi in jih podpirati.¹⁰⁶

Februarja 1894 je učit. zbor višje gimnazije v Ljubljani prepovedal dijakom prejemati in brati nekatere liste, med temi tudi Rimskega katolika in Vesno.

Dr. Mahnič je nato za nekaj časa ustavil Dijaško prilogo, ki so jo večinoma pisali ljub. gimnazijci in dijakom sporočil, da jim ne kaže preveč občevati z njim, ker bi jim le znalo škodovati.¹⁰⁷ Pozneje je Prilogo zoper obnovil za bogoslovce in visokošolce.¹⁰⁸

Mahničevi nazori v rimskem katoliku so na celi črti prišli do veljave na I. slov. katoliškem shodu v Ljubljani l. 1892 (29. - 30. avg.), ki je trajno ločil duhove na Slovenskem. Postavil je vero in umetnost, vzgojo in pouk, politično in socialno življenje na katoliško stališče.

Vse šole naj se pokatoličanijo. V Ljubljani naj se ustanovi katoliška privatna gimnazija in katol. učiteljsišče. Izrekel se je za svobodno katoliško vseučilišče v Solnogradcu proti državni slovenski univerzi v Ljubljani.¹⁰⁹ Dr. Šušteršič¹¹⁰ je tedaj izjavil, da mu je ljubša katol. univerza v Solnogradu nego slovenska v Ljubljani, če bi bila ustanovljena po kopitu sedanjih avstrijskih univerz.¹¹¹ Dr. Lesar¹¹² je tožil, da profesorji in učitelji nimajo več katol. mišljenja in vedenja. Kje so časi, ko so profesorji in učitelji skupno z učenci pristopili k sv. obhajilu.

I. slov. kat. shod je zahteval, naj se katol. dijaki organizirajo v kat. društvih in naj se ustanovi katol. dijaški list - Slovenija in Triglav sta zgolj za zabavo.¹¹³ 27. okt. 1894 se je ustanovila Danica prvo katol. slov. akad. društvo na Dunaju, 1895 je pa začela izhajati na Dunaju Zora, glasilo katol. dijaštva. Pred ustanovitvijo Danice je bilo nekaj slov. visokošolcev članov katol. ak. društva Austria na Dunaju, ki je

¹⁰³ R. k. 1888, V zv. plosetnice. (Breznik)

¹⁰⁴ Vencajz, Spomenica str. 124, Rim. kat. 1893, str. 232. (Breznik)

¹⁰⁵ Z.

¹⁰⁶ Rimski kat. 1893, str. 356–367. (Breznik)

¹⁰⁷ Rimski kat. 1894, str. 119–121. (Breznik)

¹⁰⁸ Rimski kat. 1894, str. 408. (Breznik)

¹⁰⁹ Lončar Politično življenje na Slov., str. 62. (Breznik)

¹¹⁰ Ivan Šušteršič (29. 5. 1863, Ribnica – 7. 10. 1925, Ljubljana), politik, pravnik, odvetnik.

¹¹¹ Slov. narod 1892, 3/IX. (Breznik)

¹¹² Jožef Lesar (13. 9. 1858, Sušje – 29. 1. 1931, Ljubljana), apostolski protonotar, častni kanonik, bibličist, duhovnik, konzistorialni svetnik.

¹¹³ Slov. narod 1892, 3/IX. (Breznik)

združevala katol. akademike raznih narodov. Od Slovencev so bili člani Austrije dr. Alojz Franko¹¹⁴, dr. Fr. Pavletič, dr. Iv. Šušteršič in dr. Schweitzer.¹¹⁵¹¹⁶

Že v šol. letu 1892/3 sta ustanovila prelat Andr. Kalan¹¹⁷ in dr. Janez Ev. Krek¹¹⁸ v smislu Mahničevih intencij na ljubljanski gimnaziji posebno srednješolsko ligo¹¹⁹, ki se je sestajala v Alojzijevišču in v dr. Krekovem stanovanju. Šolske oblasti so prišle na sled tej tajni dijaški organizaciji, ko je jeseni 1893 ovadil šentpeterski kaplan Eržen dež. šol. svetu, da so nekateri dijaki sramotili »vero cesarja in kralja našega«, da je en dijak rekel Kristusu pankrt, da sta dva tajila eksistenco Boga, drugi zaničeval sv. Trojico, zaničljivo govoril o Leonu XIII¹²⁰, da se na gimnaziji uči darvinizem, zanikanje primat rimske stolice, porogljivo govori o rimskih papežih, hvali dvoboj, opravičuje samomor itd.¹²¹ Slovenec¹²² je zatrdil, da je ovadbo napisal Eržen na lastno odgovornost - Vpeljana je bila stroga preiskava, ki jo je vodil dež. šol. nadz. Šuman (tast dr. Iv. Šušteršiča), ki je razblinila preiskavo v nič, pač pa odkrila tajno kat. dijaško organizacijo »ligo«, katere člani so ovajali Erženu svoje sošolce. »Ligaši« so bili kaznovani. Krek in Kalan sta poravnala dijakom za študij. V šol. telovadnici je pa ravnatelj vpričo vseh višje gimnazijcev in profesorjev opominjal dijake, naj v bodoče ne bodo nič drugega kot dijaki ter drug do drugega prijazni in kolegijalno prizanesljivi¹²³. S tem je bilo gibanje med katol. dijaštvom za nekaj časa vsaj na zunaj zadušeno.¹²⁴

V smislu resolucije I. slov. kat. shoda in ker so l. 1891/92 v »Sloveniji« ustanovili poseben borilni klub, so katoliški dijaki 27. X. 1894 ustanovili kat. akad. društvo Danica na Dunaju. Vlada dolgo časa ni hotela potrditi njenih pravil, ker je bil poslovni jezik slovenski, češ da na Nižjem Avstrijskem slovenščina ni deželni jezik. Ko se je svoj čas ustanovila »Slovenija«, slovenski poslovni jezik ni bil nobena zapreka. Tako so se od l. 1869 pa do 1892 poslabšale narodnostne razmere v državi. Šele na pritisk drž. poslancev je vlada popustila in dovolila ustanovitev društva.

29. nov. 1894 se je vršil v Ljubljani zaupni shod narodne stranke. Nezdovoljni z razmerami v naprednem taboru, popustljivostjo napram klerikalcem in nedelavnostjo vodstva stranke je napredno dijaštvo sprejelo 22. nov. 1894 na svojem zborovanju naslednje resolucije:

1. dijaštvo izreka vodstvu lastne stranke trpko grajo, ker se je udalo na milost in nemilost klerikalcem ter je razglasilo sklep Radogoja glede sabljanja. Obsoja taktiko popustljivosti.
2. zahteva, da stopi vodstvo stranke v stik z dijaštvom in mu izroči posebno agitatorično stran delovanja strankinega.
3. vodstvo naj prireja ljudske shode po deželi in razvije jasen, na vse strani določen narodno gospodarski program.
4. naj ne pozabi na »Zjedinjeno Slovenijo«.

¹¹⁴ Alojz Franko (10. 3. 1863, Tolmin – 30. 4., 1921, Ljubljana), politik, odvetnik, publicist.

¹¹⁵ Viljem Schweitzer (28. 4. 1866, Ljubljana – 6. 11. 1945, Dunaj), politik, pravnik.

¹¹⁶ Gantar, K zgodovini katol. dij. gibanja na Slovenskem, Čas 1926/27, str. 315–326. (Breznik)

¹¹⁷ Andrej Kalan (2. 12. 1858, Pevno – 3. 6. 1933, Ljubljana), prelat, duhovnik, stolni prošt, generalni vikar, teolog.

¹¹⁸ Janez Evangelist Krek (27. 11. 1865, Sv. Gregor – 8. 10. 1917, Šentjanž), politik, sociolog, teolog, pisatelj, časnikar.

¹¹⁹ Erjavec, Zgodovina kat. gib. na Sl., str. 101. (Breznik)

¹²⁰ Gioacchino Vincenzo Pecci / Papež Leon XIII (2. 3. 1810, Carpineto Romano, Italija – 20. 7. 1903, Rim), papež in pesnik.

¹²¹ Sl. n. 1893, 21. XI. (Breznik)

¹²² Sl. nar. 1893, 18. XI. (Breznik)

¹²³ Vesna 1894, str. 20. (Breznik)

¹²⁴ Erjavec, Zgodovina kat. gib. na Sl., str. 101. (Breznik)

Te resolucije naj bi predložili na zaupnem shodu jur. Al. Kokalj¹²⁵ in jur. Vrtačnik iz Dunaja, jur. M. Zarnik in jur. Dolenc M.¹²⁶ iz Gradca, utemeljeval pa naj bi jih jur. Janko Vencajz. Podpisali so jih pa Rudolf G[...]¹²⁷ar, Bož. Vodusek, Ivan Borštnik, Ivan Oražen¹²⁸, Jos. Žilih in Vl. Ravnihar.

Ko bi moralo nastopiti dijaško odposlanstvo, je predsednik shoda dr. A. Ferjančič¹²⁹ izjavil: »Kar se tiče izjave dijaštva, nam je čas prepičlo odmerjen, da bi se že danes mogli z njo baviti. Resolucije so se v pripravljalnem odboru čitale in se bodo tudi v izvršilnem odboru in se bodo po možnosti uvaževale, kar se tiče upravne organizacije.« Tako so torej ljub. gospodje vrgli - za sedaj - moč izjave v koš¹³⁰ resignirano ugotavlja Vesna.

Iz vsega postopka se vidi, da je vodstvo stranke bagateliziralo dobro voljo dijaštva in ga odbilo. Kako drugače so postopali klerikalci! Ni čudno, da je par tednov nato propadla tudi Vesna, pač pa je klerikalno dijaštvo dobilo l. 1895 svoj mesečnik »Zora«, katere prvi urednik je bil F. Pavletič.

Leta 1896 se je ustanovila v Zagrebu dijaška organizacija »Nova nada«¹³¹, ki je hotela organizirati razbite, duhovno razdejane, neredno se razvijajoče mlade moči med hrvatsko in slovensko mladino. Proglas Nove nade pravi, naj se Nezdaši ne nagibljejo k nobeni stranki.

Začetkom šol. leta 1896/97 je izdala program na hrv. in slovenske dijake:

Narod je skupina ljudi, ki teže po istem smotru; tem lažje in tem hitreje pa bodo dosegli, čim moralno jačji bodo posamezni člani te skupine. Zato je prva dolžnost vsakega rodoljuba, da iz sebe vzgoji tem krepkejši značaj, že v mladosti naj si nabere moralnih sil za rodoljubno delo v poznejšem življenju. Ker pa mu šola in javnost ne dasta v polni meri tega, česar potrebuje, mora poskrbeti sam zase, vzgajati se mora sam.

Nova nada je prirejala odlično obiskane shode, oživo tvorila v Ljubljani organizacijo, ki je po istih načelih zajela gimnazijce, realce in mahrovce (Mahrova šola v Ljubljani je bila daleč naokrog znana privatna trgovska nemška šola v Ljubljani), segla pa tudi na ostale srednješolske zavode na Slovenskem. Izdajala je svoj list Nova nada, zbornik zabave in pouka, ki je prinašal hrvatske in slovenske članke, pesmi in povesti. Začel je izhajati sept. 1897 v Zagrebu. Odgovorni urednik je bil Teharjev (dr. Vlad. Jelovšek¹³²). Med Hrvati je bil najodličnejši sotrudnik Milan Marjanović¹³³, od Slovencev so sodelovali Janko Šlebinger¹³⁴, Aleksandrov Muren¹³⁵, Petruška (Peterlin)¹³⁶, Zofka Kvedrova¹³⁷ in dr. Vek pl. Prleški¹³⁸,

¹²⁵ Alojzij Kokalj (22. 6. 1869, Srednja vas pri Šenčurju – 16. 4. 1931, Ljubljana), psevdonim Luigi Calco, pisatelj.

¹²⁶ Metod Dolenc (19. 12. 1875, Slap – 10. 10. 1941, Ljubljana), akademik, pravnik, pravni zgodovinar.

¹²⁷ Nečitljivo.

¹²⁸ Ivan Oražen (8. 2. 1869, Kostanjevica na Krki – 11. 3. 1921, Ljubljana), zdravnik, politik.

¹²⁹ Andrej Ferjančič (30. 10. 1848, Slap – 14. 7. 1927, Bled), politik.

¹³⁰ Vesna 1894, str. 283–286. (Breznik)

¹³¹ Vl. Kraščan, Spomini na Novo nado - Zora 1903, str. 11, 47, 83. (Breznik)

¹³² Vladimir Jelovšek (15. 8. 1879, Osijek – 3. 5. 1934, Zagreb), pesnik, publicist.

¹³³ Milan Marjanović (12. 5. 1879, Kastav – 21. 12. 1955, Zagreb), hrvaški književnik, politik, filmski delavec, ideolog predvojnega jugoslovanstva.

¹³⁴ Janko Šlebinger (19. 10. 1876, Ledinek – 3. 2. 1951, Gornja Radgona), bibliograf, leksikograf, literarni zgodovinar.

¹³⁵ Josip Murn Aleksandrov (4. 3. 1879, Ljubljana – 18. 6. 1901, Ljubljana), pesnik.

¹³⁶ Radivoj Peterlin - Petruška (28. 1. 1879, Kamnik – 21. 6. 1938, Kamnik), slovenski pesnik, urednik, popotnik, potopisec.

¹³⁷ Zofka Kveder (22. 4. 1878, Ljubljana – 21. 11. 1926, Zagreb), pisateljica.

¹³⁸ Vekoslav Špindler (16. 7. 1881, Moravci v Slovenskih goricah – 6. 8. 1966, Maribor), politik, kulturni delavec, pesnik, časnikar.

Velimir¹³⁹, Zvonoslav Zor¹⁴⁰, B. Potočan¹⁴¹, V. A[...], J. Martinovec, Maksimilijan, Dragica, Feodor Sokol (Ivo Šorli)¹⁴², Gorjančev (Anton Kristan)¹⁴³, Serafin Jug, Pečanov¹⁴⁴.

V članku »Mlada Slovenska«¹⁴⁵ se nahajajo nazori:

Slovenci smo premajhni, ne bomo li več dosegli, ako se združimo z brati Hrvati. Vsaj smo sinovi jedne majke, sinovi Slave.

Kdor je le kdaj videl »disiplinarne rede« kranjskih (ne slovenskih!) gimnazij, nam mora pritrditi. Dijaški se oklepajo v ozke, preozke sponse; pristopni jim niso širši krogi - pohajati ne smejo nikakršnih društev, ni literarnih nikakih zadev, ki jih prirejajo nedijaki. Dovoljeno jim je bilo le drsališče, plesišče pod kontrolo in gledališče, ki pa je le v Ljubljani. - Pridobiti si moramo znanja, izkustev - postati moramo zreli - Rešiti se moramo jezikov naših bratov. Ne bodimo jednostranski, ne bojmo se širših, novih idej, ne bojmo se tujine. - Bodimo pa objednom tudi iskreni, goreči rodoljubi, ki delajo marljivo, neutrudno in stvarno.¹⁴⁶

Na vsaki slavnosti se napiva narodu, zanj se pa ne stori nič - Narod naš treba izobrazbe - In mladi na slovenska! Naša dolžnost je, da mu damo, seveda si jo moramo mi sami preje pribaviti - Ne prirejati samo koncertov, samo veselic, samo plesov - Mesto veselic prirejajmo narodna predavanja, kjer ga poučujmo - Govorimo mu o delu, o gospodarstvu, o težnjah njegovih - Navajajmo ga na koristno poučno čtivo, koje mu i sami dajajmo.

V drugem letniku razpravlja S. B. o Descendenčni teoriji in teoriji slikarije. Največ člankov pa je bilo posvečenih domači in tuji literaturi: o Govekarju, Cankarju, o Tolstoju, Zolaju, Gorg. Sand, Montesquieu¹⁴⁷, Switzu - Kritike Mohorjevih in knjig Matice Slovenske.

Šolska oblast je dijaško organizacijo razbila in list je 1899 prenehal izhajati.

Jeseni 1896 sta prišla na Dunaj Ivan Cankar¹⁴⁸ in Oton Župančič¹⁴⁹. Seveda sta vstopila v Slovenijo, ki je imela tedaj 91 članov. Kakšne so pa bile takrat razmere v Sloveniji, pripoveduje Ivan Cankar v svojem pismu bratu Karlu¹⁵⁰:

Tri dni po mojem prihodu smo imeli vsprejemni večer, ki ga je napravila Slovenija v elegantni restavraciji »pri magistratu«. Hoteli so po vsej sili naj bi govoril tudi jaz. In ko sem jim naposled ustregel in se vzdignil, začeli so ploskati in kričati živio, ko sem zopet sedel je ploskal edini Eller¹⁵¹. Nahrulil sem jih zaradi otročje politike, ki jo gonijo pri raznih krožkih in pa zaradi literature, za katero se komaj toliko zanimajo, kakor za - svoje študije. Dosegel pa sem vendar toliko, da so ustanovili takoj drugi dan »literarni klub«, v katerem sedijo sami taki literati, kakor recimo Štupica ali Štefe ali Mrhar itd. Ker nas

¹³⁹ Peter Bohinjec (21. 2. 1864, Visoko pri Poljanah – 14. 12. 1919, Duplje), pisatelj, duhovnik.

¹⁴⁰ Dragotin Kette (19. 1. 1876, Prem – 26. 4. 1899, Ljubljana), pesnik.

¹⁴¹ Baltazar Baebler (24. 1. 1880, Vrhnika – 30. 4. 1936, Ljubljana), kemik.

¹⁴² Ivo Šorli (19. 4. 1877, Podmelec – 17. 11. 1958, Ljubljana), pisatelj, pesnik, notar.

¹⁴³ Anton Kristan (31. 1. 1881, Ljubljana – 17. 7. 1930, Ljubljana), politik, gospodarstvenik, publicist.

¹⁴⁴ Fran Govekar.

¹⁴⁵ Nova nada I. let., str. 144, II. let 186. (Breznik)

¹⁴⁶ Nova nada I. let., str. 144, 186 - Poverjenik Nove nade za Slovenijo je bil Ant. Kristan - Glej Murn, Zbrano delo II., str. 437. (Breznik)

¹⁴⁷ Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu (18. 1. 1689, La Brède – 10. 2. 1755), francoski filozof, pravnik, politik, pisatelj.

¹⁴⁸ Ivan Cankar (10. 5. 1876, Vrhnika – 11. 12. 1918, Ljubljana), pesnik, pisatelj.

¹⁴⁹ Oton Župančič (23. 1. 1878, Vinica – 11. 6. 1949, Ljubljana), pesnik, dramatik, esejist, prevajalec.

¹⁵⁰ Karel Cankar, monsieur (14. 10. 1877, Vrhnika – 9. 2. 1953, Ljubljana), politik, publicist, duhovnik, kanonik.

¹⁵¹ Fran Eller (10. 8. 1873, Marija na Zilji – 14. 2. 1956, Ljubljana), pravnik, pesnik, pedagoški delavec.

je bilo sram, da bi vstopili v tak klub, ustanovili smo svojega, v katerem so Govekar¹⁵², Eller, Zupančič, Vidic¹⁵³, Göstl¹⁵⁴, Jančar¹⁵⁵ in jaz.¹⁵⁶

Cankar je nastopil tudi na brucuškem večeru. Govoril je tako, da je vzbudil splošno nejevoljo. »Ako bi se bili vsi častiti Slovenijani vzdignili proti meni samem, tedaj bi se prav lahko mislilo, da sem se blamiral. Toda na moji strani so bili vsi, ki res kaj znajo in razumejo, proti meni pa seveda vsi navdušeno živio kričeči, katere mori zavest, da sami ne morejo ničesar, da so samo velike napihnjene - ničle. Kaj sem takrat pravil sem ti že v jednom stavku povedal, če se ne motim. Ves večer se je govorilo o Sloveniji s tako častjo, s takim občudovanjem, da mi je začelo silno presedati. - »Ognjišče« in zopet »ognjišče«. Jaz sem vprašal, kaj je pravzaprav Slovenija doslej storila, da zasluži tako pijeteto. Nič, prav nič! Tisti naši stari pisatelji, s katerimi se bahajo, ker se sami s sabo ne morejo, se niso vzgajili v Sloveniji, temveč v svojem ožjem krogu, v katerem so čitali in se razgovarjali o literaturi. In kaj je v Sloveniji zadnja leta? Krokarija in pa zabavljanje na te proklete farje. Za resno politiko in za literaturo se ne briga živa duša. V dvorani Slovenija se tarokira in šahira, tu pa tam pogleda kdo kakšen časnik, bore malo jih je, ki bi razen Naroda še kaj čitali. In niti za tega se ne zmeni vsakdo. V kavarni, kjer je časopisov na izobilico - tam igrajo biljard in motijo s svojim hrupom še tiste, ki pridejo čitat. In to je naša inteligenca. To so bodoči učitelj domovine. - Torej take resnice sem povedal svojim navdušenim poslušalcem. Lahko si sam predstavljaš, kakšne so bile posledice. Ugovarjal mi ni nihče. Vsi v zadrego so se samo drug združiv prepirali. Tu pa tam se slišalo predrznost, infamnost ..., kar seveda mene ni čisto nič ženiralo¹⁵⁷, ker drugega nisem mogel pričakovati.¹⁵⁸

Sklenili smo, da nihče izmed nas ne vstopi v Slovenijo, ker nas prav nič ne mika, med tepci sedeti.¹⁵⁹

V našem klubu ni nič posebnega. Slovenijani so mu grozno gorki. Naš klub se imenuje časih Moder-na, časih Hernalsov klub, časih »klobasarski klub«, časih klub v »Pepetovem«, časih tudi Fin de siecle« itd. Rekel sem Ti, da Ti opišem neki prizor z obč. zbora Slovenija. No bilo ni pravzaprav nič posebnega. Slovenijani so pokazali svoje sovraštvo do nas klubovcev čisto očitno. Neki »Svigelj« je po strani napadel Govekarja, a ta mu je odgovarjal naravnost. Slovenijani niso polemizirali, ne, tulili so kakor pijana tolpa [...]skih barab. Govekar jim je povedal po priliki to, kar jaz na brucuškem večeru, samo še ostreje.¹⁶⁰

»Slovenija« je hotela v počitnicah 1897 sklicati vseslov. dijaški shod, ki naj bi se predvsem bavil z vprašanjem slov. vseučilišča. Za shod so se temeljito pripravljali dunajski naravoslovci, medicinci in fiziki iz Slovenije, ki so se sestajali v prirodosl. krožku, ter sklenili predložiti mu posebno spomenico z naslednjimi resolucijami:¹⁶¹

1. na podlagi Pleteršnikovega slovarja naj se izda iz dijaške srede nova slov. znanstvena terminologija;
2. v to svrho naj se dijaki po strokah družijo v razna omizja in klube, kjer naj zbirajo za to potrebni material in kjer naj se v slov. jeziku vadijo obdelave znanstvene snovi svoje stroke;
3. slov. dijaki naj se z vso vnemo poprimejo tehle raziskovanj:
 - a) preiščejo naj naše rastlinstvo - osnuje botanični vrt v Ljubljani
 - b) preišče naj se naše živalstvo

¹⁵² Fran Govekar (9. 12. 1871, Ig – 31. 3. 1949, Ljubljana), pisatelj, publicist, dramatik, prevajalec.

¹⁵³ Fran Vidic (30. 11. 1872, Prebold – 31. 1. 1944, Ljubljana), literarni zgodovinar.

¹⁵⁴ Fran Göstl (27. 9. 1865, Gradec – 28. 1. 1945, Ljubljana), psihiater, publicist.

¹⁵⁵ Ferdinand Jančar (24. 9. 1872, Ljubljana – 21. 6. 1898, Ljubljana), zgodovinar.

¹⁵⁶ Cankarjevo pismo bratu Karlu 4. nov. 1896 - Pisma I. C. I., str. 25. (Breznik)

¹⁵⁷ Motiti, ovirati.

¹⁵⁸ Pismo Cankarja bratu Karlu 19. XI. 1896 - Pisma Iv. C. I., str. 25. (Breznik)

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ Pismo Cankarja bratu Karlu 23. XI. 1896 - Pisma Iv. C. I., str. 51. (Breznik)

¹⁶¹ Na podlagi Poljančevega originala in na opazke dr. Kušarja, Hinterlecharja in Krafca je sestavil poročilo med. Jos. Tičar (V Reisnerjevem arhivu). (Breznik)

- c) preišče naj se naše pokrajine geološko
 - d) preišče naj se Kras
 - e) sestavi naj se za slov. pokrajine eksaktni meteorološki sistem
 - f) beležijo naj se natančno potresni pojavi
4. Slov. medicinci in zdravniki naj vestno opozarjajo in poučujejo:
- a) ljudsko zdravljenje slov. naroda
 - b) lokalne, klimatične in iz brezbržnosti ali nevednosti izvirajoče vzroke različnih bolezni ali nevednosti izvirajoče vzroke raznih bolezni
 - c) zdravju škodljive in naj slov. narodno posebno razširjene razvade in naj s predavanji in ljudstvu primerno spisanimi knjigami podučujejo narod ozir. opozarjajo merodajne faktorje na odstranljive nedostatke
5. Slov. dijaki in učitelji naj proučevajo najnovejše pojave v vzgojeslovju
6. Vsi slov. dijaki naj delujejo z vsemi močmi na to, da se slov. deca vadi misliti slovenski, da se ji vse stroke predavajo slovenski. Slov. dijaštvo zahteva, da se vpelje slov. učni jezik v vseh javnih šolah in tudi v višjih srednjih šolah.
- Sredstva, da se to doseže:
- 1) ab[...] vseučiliščniki naj ostanejo v nepretrgani zvezi s svojimi mlajšimi tovariši;
 - 2) radi skupnega delovanja naj se osnuje zveza vseh slov. naravoslovcev, medicincev, matematikov, fizikov, veterinarjev in tehnikov;
 - 3) ta zveza vzame v svojo zalogo slov. strokovnjaški časnik kot svoje glasilo;
 - 4) poiščejo naj se duhovniki in učitelji, ki bodo v svoji okolici nabirali živali in rastline in jih pošiljali v dotično centralno postajo;
 - 5) osnuje naj se znanstvena knjižnica, najbolje v področju Slov. matice;
 - 6) slov. srednješolski učitelji naj se oklenejo zaveze slov. učiteljev in »Popotnika«

Dunaj, 9. junija 1987

Referat kot resolucije kažejo, da so sestavljalci - imena, ki so tudi v poznejšem življenju dobro odjeknila - resno vzeli priprave na slov. vseučilišče.

Obče slov. dijaški shod se l. 1897 ni vršil. Padel je v vodo, ker Slovenija baje ni hotela povabiti nanj klerikalnega dijaštva.¹⁶²

Zato pa se je vršil konec julija 1897 sestanek krščansko mislečega dijaštva v Ljubljani.

I.

Na sestanku krščansko mislečega dijaštva 28. julija 1897 v Ljubljani je bilo navzočih okoli 110 visokošolcev, bogoslovcev in abiturientov. Med njimi so bili tudi neklerikalni dijaki in iz njihovih vrst je bil izvoljen za podpredsednika abiturient Dragotin Lončar¹⁶³, predsednik shoda je bil pa jur. Val. Levičnik¹⁶⁴. Referirali so:

1. teolog Ivan E. Zore¹⁶⁵: o narodnem vprašanju
2. med. Ant. Breclj: Kako naj sodelujeta posvetna in duhovna inteligenca
3. teolog Evg. Lampe¹⁶⁶: o socialnem vprašanju
4. abiturient Šinkovec Iv.: o leposlovju

¹⁶² Primerjaj Slovenec 1897, 9/8. (Breznik)

¹⁶³ Dragotin Lončar (5. 11. 1876, Brdo pri Lukovici – 29. 7. 1954, Ljubljana), zgodovinar, politik.

¹⁶⁴ Valentin Levičnik (1880–1952), pravnik.

¹⁶⁵ Janez Evangelist Zorè (19. 12. 1875, Bogniča vas – 20. 2. 1944, Ljubljana), cerkveni zgodovinar, duhovnik.

¹⁶⁶ Evgen Lampe (13. 11. 1874, Metlika – 16. 12. 1918, Ljubljana), politik, literarni kritik, urednik, duhovnik, teolog.

5. dr. Jožef Debevec¹⁶⁷: o veri in vedi in
6. vet. Fr. Črne: o organizaciji krščansko mislečega dijaštva
Sprejete so bile naslednje resolucije:

I. O narodnem vprašanju:

1. Narod svoj moramo ljubiti, to nam veleva нравni čut, razum in sv. vera sama. Obsojamo tedaj odločno frazo, klerikalec rekte, katoličan je nujno brezdomovinec.
2. Obsojamo odločno vsak narodni fanatizem kot škodljiv lastnemu narodu in krivičen drugim. Obsojamo zlasti absolutno narodnost, ki se stavlja nad vero.
3. Zahtevamo za vse narode enakopravnost, da se torej dejansko uresniči § 19 državnega temeljnega zakona.
4. Rešitev za narodni obstanek naj se išče v katoličanstvu in slovanstvu.

II. O sodelovanju posvetne in duhovne inteligence:

Na sestanku zbrani priznavajo, da je katoliška vera edina podlaga, na kateri je mogoče posvetni in duhovni inteligenci složno in uspešno delovati za pravo narodovo srečo. Da se ta namen lažje doseže, sklepajo danes zbrani krščansko misleči dijaki:

1. Akademiki in bogoslovci se kolikor mogoče približajo srednješolcem višjih razredov, jih z dobrim zgledom navajajo h krščanskemu življenju in pridnemu učenju, zlasti pa vnemajo veselje in zanimanje za modroslovje in jih po svoji moči podpirajo v učenju modroslovja.
2. Akademiki in bogoslovci obljubljam katoliška glasila, osobito pa Zoro vsestransko podpirati s tem, da jih pridno širimo v vse kroge.
3. Akademiki in bogoslovci začno male ljudstvu namenjene poučne brošurice pisati, razširjati in dobro katoliška društva podpirati. V ta namen voli se danes odsek, ki urejuje in nadzoruje pisanje brošuric, ki naj jih zalagajo katol. podjetja.

III. O socijalnem vprašanju:

Slov. kršč. misleči dijaki izjavljajo:

da hočejo delovati v vsem javnem življenju proti pogubnim pojavom liberalizma in soc. demokracije; da priznavajo za vodilna načela v soc. vprašanju načela katoliške vere; priznavajo, da je socialno vprašanje splošno kulturno vprašanje, ki ne obsega le gmotnega vprašanja, ampak tudi нравno in šolsko reformo;

1. odločno ugovarjajo proti temu, da bi se pri nas pod kršč. socijalnim imenom vtihotapila v politiko breznačelnost.
2. vsi slov. izobraženci naj z vsemi močmi združeni delujejo na to, da se med ljudstvom izvede prava kršč. socijalna reorganizacija ter s tem odpravi krivično kapitalistični družbeni red.

IV. O leposlovnem vprašanju:

Obsojamo odločno narodu škodljivo in človeka skrajno nedostojno pisarjenje slov. takozvanih modernih leposlovcev - materijalistov in obžalujemo, da je slov. narod tako nesrečen, da ima tudi on zastopnika surovega naturalizma.

1. Pozivajo se vsi dijaki leposlovci, da podpirajo pravo umetnost v katol. časopisih in knjigah.

V. O razmerju med vedo in vero:

1. Zastopnikom vere in vede bodi naloga: obvarovati narodu vero v Boga in ohraniti mu svetinjo nřavnega življenja;
2. da se ohrani živa zveza med vero in vedo se priporoča:
 - a) bogoslovcem, da goje poleg bogoslovja še kako drugo stroko človeškega znanja;
 - b) akademikom, da poleg svoje stroke začno gojiti zlasti krščansko modroslovje, predvsem pa da proūe kako apologijo krščanstva.

¹⁶⁷ Jože Debevec (15. 3. 1867, Begunje pri Cerknici – 5. 10. 1938, Ljubljana), pisatelj, duhovnik.

VI. O položaju in organizaciji krščansko mislečega dijaštva:

1. vse šole naj se preosnujejo v krščanskem duhu;
2. prostost pouka na univerzah naj se razširi v krščanskem smislu;
3. na visokih šolah naj bodo pouk in izpiti brezplačni;
4. zavode kot. akad. menza naj prevzame država;
5. dovoli naj se popolna svoboda zborovanja in ustanavljanja društev;
6. kršč. misleči dijaki naj bodo vedno člani krščanskih ali katol. društev. Polovičarstvo škoduje.

Pri posameznih resolucijah¹⁶⁸ je neklerikalna manjšina skušala uvesti nekaj popravkov, kar pa se ji seveda ni posrečilo. Pri tem je abiturijent Lončar govoril: Vedno sem poudarjal slogo. Zato z veseljem pozdravljam sestanek. Obžalujem pa, da moramo pogrešati najrazličnejših elementov. - »Slovenija« je hotela prirediti obče dijaški sestanek. Očita se ji, da ni hotela vseh povabiti. To moram reči tudi o današnjem sestanku. Delalo se je vse nekam za hrbtom. Izdajale se niso vstopnice onim, ki ne pripadajo nobenim društvom. To je nekorektno.

Odgovorila sta mu vet. Črne, ki je rekel, da je odbor mislil prirediti le sestanek krščanskih dijakov - abiturienti so se vsi vabili - bogosl. Ev. Lampe pa je odvrnil, da je pripravljalni odbor prav postopal. Naš shod se imenuje shod kršč. mislečih. Govorilo se je o slogi. Mi jo sklepamo z vsakim krščansko mislečim.¹⁶⁹

Sestanek je bil sklican pod firmo krščanstva, resolucije pa so poudarjale le katoličanstvo.

Pričakovati je bilo, da bo slov. krščansko dijaštvo na svojem I. sestanku najpreje poudarilo nujnost in važnost ustanovitve slov. univerze v Ljubljani. To se ni zgodilo, ker je I. slov. kat. Shod se izrekel za kat. univerzo v Solnogradcu, ne pa za slov. v Ljubljani. Nekaj dni popreje je vlada izjavila, da je slov. nižja gimnazija v Celju pokopana. Vsaj tozadevno resolucijo bi človek pričakoval, pa je tudi ni bilo. Vse resolucije so bile sestavljene in sprejete popolnoma v duhu dr. Mahničiča in Rimskega katolika. Na kak kompromis z ostalim dijaštvom ni bilo niti misliti, saj je Evg. Lampe rekel o slogi, da jo sklepajo le z vsakim krščansko mislečim. Zato je zahteva obče slovenskega dijaškega shoda 1898, naj se osnuje zopet enotna slov. dijaška organizacija, morala zadeti na odločen odpor klerikalnega dijaštva.

Posebna resolucija je poudarjala, da je polovičarstvo škodljivo. Vse javno delovanje, tako tudi veda, mora biti podrejeno veri.

Vsled vedno večje agresivnosti Nemcev in Italijanov, vsled popolne brezpravnosti slovenščine v šolah in uradih ne samo v obmejnih slovenskih pokrajinah, marveč celo na Kranjskem, in vsled nameravane opustitve slov. nižje gimnazije v Celju se je sklical za 14. sept. 1897 Vseslovenski in istrsko hrvaški shod v Ljubljani. Zahtevala ga je tudi tedanja splošno politična situacija in Badenijeva jezikovna naredba za Češko in Moravsko še posebej. Shod je vodil dr. Šušteršič, ki je poudarjal, da je namen shoda pokazati, da stojimo vsi kakor jeden mož za naše obmejne brate v njih tužni borbi. Na shodu so govorili dr. Šušteršič o splošnem političnem položaju, dr. Ferjančič¹⁷⁰ o jezikovnem vprašanju, pol. Spinčič¹⁷¹ in dr. Franko¹⁷² sta poročala o razmerah na Primorskem, dež. posl. Grafenauer¹⁷³ o razmerah na Koroškem, dr. Dečko¹⁷⁴ o razmerah na Štajerskem, posl. Povše¹⁷⁵ pa o narodni avtonomiji in nar. gospodarskem položaju slovenskega in istrsko hrvaškega ljudstva. Shod je sprejel narodne zahteve za vse slov. pokrajine in zahteval narodno avtonomijo ter ustanovitev posebnih narodnih kulturnih zastopov za vsako narodnost.

¹⁶⁸ Zora 1898, Slovenec 1897, 13/8. (Breznik)

¹⁶⁹ Slovenec 1897, 9/8. (Breznik)

¹⁷⁰ Andrej Ferjančič.

¹⁷¹ Spinčič Vjekoslav, državni poslanec.

¹⁷² Alojzij Franko (10. 3. 1863, Tolmin – 30. 4. 1921), politik, odvetnik, publicist.

¹⁷³ Franc Grafenauer (2. 12. 1860, Moste na Koroškem – 13. 12. 1935, Moste), izdelovalec orgel, politik.

¹⁷⁴ Ivan Dečko (9. 8. 1859, Središče ob Dravi – 3. 11. 1908, Feldhof, Avstrija), politik, narodni delavec.

¹⁷⁵ Fran Povše (1. 1. 1845, Kresniške Poljane – 4. 1. 1916, Ljubljana), kmetijski strokovnjak, politik.

Dr. Šušteršič je poudarjal, da se je v tekočem državno zbornem zasedanju doseglo zjedinenje vseh slovenskih in hrvatskih drž. poslancev z osnovanjem Slovanske krščanske narodne zveze na podlagi skupnega programa.¹⁷⁶

Šolska oblast je dijaško organizacijo razbila in list je 1899 prenehal izhajati. Na pobudo Iv. Hribarja.¹⁷⁷

Od 19. do 21. avgusta 1898 se je vršil v Ljubljani shod vseh slovenskih akademikov in abiturijentov in na katerega so povabili tudi bogoslovce. Pod vtisom ustanovitve enotnega slov. državnozbornega kluba, ki je nastal 1897 na Dunaju, naj bi tudi vsi slov. visokošolci z bogoslovci vred ustanovili enotno dijaško organizacijo, v kateri naj bi se zjedini na skupen program in na skupno delovanje na podlagi narodne ideje. »Prva naloga mlajše generacije je v tem, da odpravi in popravi vse posledice domačega boja in se že v prihodnji pripravljalni dobi zjedini v principih.«¹⁷⁸

Shod naj bi razpravljali o enotni dijaški organizaciji in o slov. vseučilišču. Na shod je prišlo okoli 200 slov. visokošolcev in abiturientov. Zastopana so bila društva Slovenija, Triglav, Danica, Slov. klub iz Prage, goriški bogoslovci in zastopnik Akademije koroških slov. bogoslovcev. - Ni pa bilo na shod ljub. in mariborskih bogoslovcev. Shodu je predsedoval fil. Jos. Reisner¹⁷⁹ (Slovenija), podpredsednika sta bila med. Pikel Jernej (Triglav) in fil. Kunšič¹⁸⁰ (Praga), zapisnikarja pa Dinko Puc¹⁸¹ in Bradaška.

O slov. vseučilišču sta prvi dan poročala jur. Konrad Vodušek in fil. I. Majcen.¹⁸²

Drugi dan (20. VIII.) je bil posvečen razpravam o dija. organizaciji. Pred predavanjem fil. Jos. Reisnerja o dija. organizaciji je kaplan Evg. Lampe obžaloval, da ljubljanskih bogoslovcev ni na shodu, ker pripravljalni odbor ni upošteval resolucij, ki jih je lani sprejel shod katol. dijaštva. Predsednik fil. Reisner je odgovoril, da je pripravljalni odbor povabil vse krščansko misleče dijake, ljub. bogoslovci so pa odgovorili, da na vsedij. shodu nimajo nič za opraviti.

O organizaciji slov. dijaštva je nato referiral fil. J. Reisner, ki je poudaril, da je namen organizacije strokovna izobrazba in gojenje narod. čustva. Obžaloval je, da se prav sinovi boljših rodbin ne udeležujejo dijaškega gibanja in se odtujujejo svojim tovarišem. Na Dunaju ni slov. dijaštvo več tako delovno in plodovito, kot je bilo nekdanje. Obrazložil je, kako bi se morali dijaki pripravljati na bodoče delovanje, kako se vaditi za bodoči poklic. Priporočal je dijakom, naj gredo v počitnicah med narod, prirejajo predavanja in igre. Organizirajo naj se enotno.

Predlagal je dve resoluciji:

I. Slovenski visokošolci in abiturienti pozivljajo vsakega slov. visokošolca naj pristopi slov. akadem. društvom. V kolikor ta ne deluje še v smislu referatov današnjega shoda, sprejmejo naj to kot navodilo na prvih obč. zborih v prihodnjem šol. letu. Na Dunaju naj bo središče dijakov Slovenija, v Gradcu Triglav, v Pragi Slov. klub »Slavija«.

II. Slovenski visokošolci se pozivljajo, da pristopijo fer. društvu »Savi«, da se ona oživi in preosnuje.

Pri Savi je najbolj odlozno dvobojevanje. Toda to je splošen običaj, ki se ga poslužujejo tudi dijaki. Dokler ga svet ne bo odpravil, ga tudi mi ne moremo.

O resolucijah se je razvila daljša jako bojevitna debata, ki je pokazala, da ni mogoče več spraviti vsega slov. dijaštva v enotne organizacije.

Jur. Šinkovec (Danica) je rekel, da je prišlo med dijaštvom do razpora¹⁸³ tisti hip, ko je prvi dijak re-

¹⁷⁶ Slovenski narod 1897, 14/9, Slovenec 1897, 14/9. (Breznik)

¹⁷⁷ Po poročilu dr. Janka Žirovnika. (Breznik)

¹⁷⁸ Slov narod - Zora 1898, str. 171 pozivala šol. oblast naj Novo nada prepove, ker je mladini škodljiva, zlasti v moralnem oziru. (Breznik)

¹⁷⁹ Josip Reisner (18. 3. 1875, Ljubljana - 16. 1. 1955, Ljubljana), šolnik, politik.

¹⁸⁰ Ivan Kunšič (27. 6. 1874, Mevkuž - 16. 2. 1899, Dunaj), slavist.

¹⁸¹ Dinko Puc (6. 8. 1879, Ljubljana - 23. 2. 1945, Dachau), politik, pravnik, župan.

¹⁸² Polec-S(enekovič). Vseuč. Zbornik, str. 198-210. (Breznik)

¹⁸³ Razdora.

kel, da je liberalec. Katoliški dijaki hočejo sodelovati le tedaj, še se skupna organizacija postavi na katoliško in kršč. socialno podlago. Sicer pa odklanjajo vsak kompromis, ker pomenja kompromis barantanje s principi. Mi hočemo, da bo program popolnoma v krščanskem smislu, ne samo z besedo, marveč tudi udejanjen. Mi nečemo onega švicarskega krščanstva, npr. Masarykovega, marveč izrecno katoliškega krščanstva. Združimo se edino lahko na katoliškem temelju.¹⁸⁴

Fil. Drag. Lončar (Praga) Do sedaj smo živeli v dobi fraz, v dobi pojmov, ki jih nismo umeli, sedaj stopimo na realno pot. Ni uspeha, ker hočemo vedno organizirati narod, a ne začnemo pri samem sebi. Naš narod je veren, preprost, delavski, kmeči narod. Mi se nočemo narodu odtujiti, moramo opustiti individualizem, liberalizem in egoizem. Liberalizem je za narod smrt, krščanstvo pa življenje. Mi smo do sedaj ljubili absolutno narodnost, a naroda samega nismo ljubili. Nismo se brigali za blaginjo ljudstva, nismo skrbeli za gospodarsko neodvisnost kot prvi pogoj nar. obstanka. Dve struji vladata danes: Materialistično naziranje je napačno, od znanosti ovrženo, ogrevati se nam je za krščanstvo, ker narod naš je in hoče ostati krščanski. Z ozirom na naše razmere, je naše težišče na jugu, ne na severu. Okleniti se je treba Hrvatov, Srbov, Bulgarov. Bodočnost je na jugu. Glede dijaških razmer pravi: Ne zaupa nam ne ljudstvo in ne inteligenca. Z ljudstvom se moramo notranje duševno združiti. Da bomo boljši nego naša starejša inteligenca, moramo poboljšati sebe. Preveč imamo veselice, premalo duševnega dela. Izdajamo brošure, ki naj nahranjujejo narodno mišljenje in poučujejo v gospodarstvu.

Fil. Maks Pirnat¹⁸⁵ (Slovenija) je obsojal Šinkovca in priporočal zjedinjene slov. visokošolcev.

Med. A. Breclj¹⁸⁶ (Danica) je nasprotoval temu, da bi bila le Slovenija na Dunaju središče slov. dijaštva. Ujedinjenje je mogoče samo na krščansko katol. podlagi. Predlagal je, naj se izvoli odsek, da osnuje ali novo fer. društvo, ali preuredi Savo v tem smislu. Predlog je bil z velikansko večino odklonjen.

Fil. R. Nahtigal¹⁸⁷ (Slovenija) je dokazoval, da katol. dijaki niso dosledni ter da pri konkretnih vprašanjih drugače postopajo, kakor sicer govore. Tako niso zahtevali katoliškega vseučilišča v Ljubljani, ker so spoznali, da je vseučilišče potrebno za narodno eksistenco, a obramba nar. obstoja je prva naša naloga. Med dijaki je sprava mogoča. Ako imajo nekateri razen narodnih še posebne ideale - prosto jim - zato je vendar mogoče tako združenje, da se nihče ne odreče svojim načelom in bo možno skupno delovanje. Pozivamo naj se vsi dijaki združijo v Savi, ki naj se preosnuje tako, da bodo v radikalnem slovanskem in slovenskem oziru ustrezala zahtevam, kajti vsak razpor med Slovenci je neumen, zlasti še razpor med dijaki.

Jur. F. Šuklje¹⁸⁸ (Slovenija) je obžaloval, da so katol. dijaki odklonili vsak kompromis in pojasnil, da je ljubljanska katoliška stranka razcepila dunajsko dijaštvo, ker ni imela nič posvetne inteligence in da katol. dijaštvo ne čuti slovensko in slovansko.

Jur. Furlan (Triglav) je naglašal, da katol. dijaki pri vsaki priliki vsiljujejo vero, tudi kjer gre za zgolj narodna vprašanja.

Po končani debati je predsednik fil. Reisner ugotovil, da hočejo katol. dijaki preprečiti ali zavleči skupno organizacijo, sta bili obe resoluciji sprejeti s 100 proti 13 glasovom.

V soboto 21. avgusta je sledil občni zbor oživljenje »Save«, potem pa banket, na katerem so govorili župan Iv. Hribar¹⁸⁹, dr. Iv. Tavčar¹⁹⁰, dr. Ign. Žitnik¹⁹¹ in drugi.

Župan Hribar je ugotovil, da se pri nas premalo poudarja krščanstvo, preveč pa katoličanstvo.

¹⁸⁴ Slovenec 23/8 1898, Zora 1898, str. 138. (Breznik)

¹⁸⁵ Makso Pirnat.

¹⁸⁶ Anton Breclj (9. 6. 1875, Žapuže – 22. 9. 1943, Ljubljana), zdravnik, politik, publicist.

¹⁸⁷ Rajko Nahtigal (14. 4. 1877, Novo mesto – 29. 3. 1958, Ljubljana), jezikoslovec.

¹⁸⁸ Fran Šuklje (24. 10. 1849, Ljubljana – 18. 8. 1935, Novo mesto), politik, zgodovinar.

¹⁸⁹ Ivan Hribar (19. 9. 1851, Trzin – 18. 4. 1941, Ljubljana), politik, župan.

¹⁹⁰ Ivan Tavčar (28. 8. 1851, Poljane nad Škofjo Loko – 19. 2. 1923, Ljubljana), pisatelj, politik.

¹⁹¹ Ignacij Žitnik (24. 11. 1857, Fužina – 28. 12. 1913, Ljubljana), častni kanonik, politik, časnikar, duhovnik, kanonik, konzistorialni svetnik.

Dr. Iv. Tavčar: Ljubi slov. mladino, njenih navad pa ne polaga na tehtnico. Milo se mi je storilo, ko so dopoldne nekateri govorniki ob glavo del devali slov. liberalstvo in starejše zaobljube. Dejal je: Zasa-
jeni ste v slov. zemljo, ta zemlja je Vaša opora, te se držite.

Dr. Ign. Žitnik: Ljubezen do slov. domovine nas vse navdaja. Iščimo to, kar nas združuje. Opozicija
potrebna, a vendar se mora vsakemu pustiti njegova načela. Prvo je sedaj obramba naroda proti laškemu
in nemškemu sovražniku, poleg tega soc. vprašanje, skrb za naravo in gmotno moč naroda.¹⁹²

Po banketu se je dijaštvo vozilo po mestu, ki je bilo vse v zastavah, le s škofijske palače je že izginila
zastava kot odgovor na odklonitev zahtev katoliškega dijaštva. Zvečer je bil komerz¹⁹³ na vrtu Narodne-
ga doma. Prišli so tudi klerikalni akademiki, z njimi pa pod vodstvom Gostinčarjevim¹⁹⁴ nekaj kršč. so-
cijalnih delavcev. Vsled kontraverze, ki jo je izzval Gostinčar, je nastalo prerekanje in pretep, pri čemer
so Savani vrgli iz vrta klerikalce.¹⁹⁵

Shod slov. visokošolcev ni imel zaželjenega uspeha in edinstva, ki so ga sklicevatelji pričakovali. Mla-
dina se je razšla bolj razcepljena kot je bila prišla. Ni pa moglo biti tudi drugače, kajti klerikalno dijaštvo
je imelo svoj trdo zgrajen program, ki ga mu je zgradila duhovščina z dr. Mahničem na čelu, svobodo
miselno dijaštvo je bilo pa v celoti brez modernih idej in načrtov za svoje delovanje. Le burševstvo je ob-
držalo skupaj: veseljačenje in sabljanje. V znamenju pretepa se je tudi razšlo nekaj novih idej je prinesel
na zborovanje le Dragotin Lončar.

Ivan Hribar pripoveduje v svojih spominih, da je kmalu po shodu začel škof Jeglič z akcijo za usta-
novitev škofove gimnazije.¹⁹⁶

Leta 1898 je izšel v Gabrovškovi Slovanski knjižnici v Gorici almanah slov. visokošolcev Na razstan-
ku. Sodelovali so pri njem Murn-Aleksandrov, Feodor Sokol (Šorli) in Jakob Voljč s pesmimi, Dominik
Puc in Iv. Prijatelj s pripovedno, Fr. G[...] pa z liter. zgodovinsko vsebino.

»Narod je pokazal, da je večina slov. dijaštva liberalnega mišljenja, v verskih stvareh indiferentna in
da kvečjemu še odobrava krščanstvo Romanovo ali Masarykovo. Da imajo dijaki tako nazivanje, tega v
obče niso sami krivi, ampak vzgoja, katero dijaštvo uživa v ljudskih, srednjih in visokih šolah.

Žalostni izid občedijaškega shoda je dal škofu Jegliču povod, da je sprožil v svojem škofijskem listu
misel u ustanovitvi slov. katol. gimnazije v Ljubljani.¹⁹⁷

V septembru 1899 se je vršil v Ljubljani II. sestanek krščansko mislečega dijaštva (13. sept.) Na njem
so se vršila naslednja predavanja. Teolog Ant. Skubic je govoril o nematerijalnosti duše, jur. Iv. Šinko-
vec o rimskem pravu in srednjeveškem družbenem redu, fil. Jos. Srebrnič o pomenu geografske lege za
razvoj človeštva, fil. Bog. Remec¹⁹⁸ o ljudskih knjižnicah in med. Ant. Breclj o alkoholizmu in socij.
vprašanju.¹⁹⁹ Zora je predavanja objavila, dijaštva pa niso posebno zanimala. Danica je štela v tem letu
13 članov.

Pozornost slov. dijaštva se je začela obračati na jug in 28. julija 1900 se je začel v Zagrebu kongres
hrvaških in slovenskih abiturijentov, ki naj bi dal pobudo za skupno delo na širši jugoslovanski osnovi.
Priprave za udeležbo slov. abiturijentov je vodil v Ljubljani Pavel Pestotnik²⁰⁰. Udeležba je bila velika.
Prvi dan shoda je potekal v redu. O jedinstvu hrvatskega in slov. jezika je govoril hrv. abiturijent Matič.

O isti temi bi bil moral govoriti tudi Slovenec Žiga Vodušek, ki pa še ni prišel na kongres. Drugi dan

¹⁹² Slov. narod 1898, 20/8, Slovenec 22/8 1898; Hribar, Moji spomini, I. del, str. 366–369. (Breznik)

¹⁹³ Slavnostna zabava, zlasti študentska.

¹⁹⁴ Josip Gostinčar (17. 3. 1860, Beričevo – 10. 2. 1942, Ljubljana), politik, organizator, minister za socialno politiko.

¹⁹⁵ Slov. narod 1898, 20/8, 23/8, g -10/9, Slovenec 1898, 22–26/8, 7/9. (Breznik)

¹⁹⁶ Iv. Hribar, Moji spomini I., str. 366–369, Zora 1898, četrt. zv. platnice. (Breznik)

¹⁹⁷ Zora 1898, IV. zv. platnice. (Breznik)

¹⁹⁸ Remec Bogumil (14. 8. 1878, Trst – 7. 2. 1955, Buenos Aires, Argentina), politik, gospodarstvenik.

¹⁹⁹ Zora 1899/1900, str. 32. (Breznik)

²⁰⁰ Pavel Pestotnik.

je govoril o hrvaškem vseučilišču hrv. dijak Vimpolšek in predlagal, naj se dovolijo Slovencem in dalmat. Hrvatom izpiti na zagrebškem vseučilišču. O slovenskem vseučilišču je predaval Egon Stare²⁰¹. Ko pa je hotel govoriti še zakasneli Žiga Vodušek, policijski zastopnik tega ni dovolil in zapretil, da shod razpusti, nakar je predsednik sam zborovanje zaključil.

Še tisto popoldne je bil objavljen odlok vlade Khuen - Hedervaryja²⁰², da morajo vsi zunanji abiturienti brez odloga zapustiti Zagreb.²⁰³

Na mlade abituriente Khuenov policijski in teroristični režim porazno vplival in jim dokazoval, da se je treba pripravljati za boj proti takemu režimu in za čim tesnejše sodelovanje med Slovenci in Hrvati.

Par dni nato je v Slov. narodu²⁰⁴ neki dr. P.R. slovenskemu dijaštvu polagal na srce, naj študira politično in socialno znanost, nar. ekonomijo. Čita naj resne žurnale in revije. Strankarstva naj se izogiblje. Premožni starši naj pošiljajo svoje sinove v daljni svet, tudi na izven avstrijske univerze. Slovenci moramo imeti široko svetovno obzorje v družabnih in državnih zadevah. Za abituriente naj se izdela statistika za posamezne poklice.

II. sestanek krščansko mislečega dijaštva

se je vršil v Ljubljani 13. septembra 1899.²⁰⁵ Prireditelji so mu dali naziv *znanstvenega shoda*, ker naj bi na njem razpravljali le o znanstvenih vprašanjih. Pod predsedstvom medicina Ant. Breclja so imeli naslednja predavanja: teolog Ant. Skubic²⁰⁶ je dokazoval Nematerijalnost duše, jur. Iv. Šinkovec je govoril o Rimskem pravu in o srednjeveškem družbenem redu, fil. Jos. Srebrnič²⁰⁷ o Pomenu geografske lege za razvoj človeštva, fil. Bog. Remec o Ljudskih knjižnicah in med. Ant. Breclj o temi Alkoholizem pa socialno vprašanje. Po vsakem predavanju je bila debata, ki so se je smeli udeleževati le akademiki. »Slovenec« je konstatiral, da onega dijaštva, ki je lani (1898 na vsedijaškem shodu) zasmehovalo krščanstvo, ni bilo na predavanjih, na veselicah pri plesih in koncertih se pač postavljajo, znanstveni sestanki jih pa ne zanimajo. Veseli smo, je pisal Sl., da je ravno krščansko misleči del dijaštva pokazal svojo zrelost, da je res inteligentni del slov. dijaštva. Sestanka se je udeležilo kakih 50 dijakov.²⁰⁸ Zvečer je bil koncert na čast kršč. socialnega delavstva. Predsednik Danice Dolšek je rekel, da delavstvo doslej ni imelo prilike sestajati se z inteligenco, služilo je le za štafažo²⁰⁹ pri političnih bojih.

Praške visoke šole so začeli obiskovati slovenski visokošolci šele konec 19. stoletja. Tam je že bilo nekaj hrvatskih in srbskih visokošolcev, ki so bili izključeni iz zagrebške univerze. Spočetka je bilo slov. dijakov v Pragi 7 do 10.²¹⁰ V zimskem tečaju 1898 - 99 so imeli svoj Slovenski klub, v katerem so se vršila razna predavanja. Pozneje so se pridružili srbskemu društvu Šumadija, končno pa so bili skoraj vsi v češkem dij. društvu Slavia. Vsi ti so bili Masarykovci, to je njegovi poslušalci in v glavnih potezah pristaši njegovih misli. Leta 1897 so izdajali hrvatski in srbski dijaki časopis Hrvatska Misao, list za književnost, politička i socialna pitanja. Naslednjega leta 1898 so pa izdajali hrvatski, srbski in slovenski dijaki v Pragi časopis *Nova Doba*, pri katerem so od Slovencev sodelovati Iv. Kurenčič (Kobalov), Dragotin Lončar

²⁰¹ Egon Stare (4. 3. 1882, Ljubljana – 30. 6. 1959, Trst), organizator, gospodarstvenik, publicist, odvetnik.

²⁰² Károly Khuen-Héderváry de Hédervár (23. 5. 1849, Grafenberg – 16. 2. 1918, Budimpešta), politik.

²⁰³ Slov. narod 1900, 31/7 in 1/8 - dr. P. Pestotnik, Politični spomini - Domovina 1952, 15. avg - New York. (Breznik)

²⁰⁴ Slov. narod 1900, 4. Avg. (Breznik)

²⁰⁵ Slovenec 1899, št. 13, 14 in 15/9 - Zora 1899. (Breznik)

²⁰⁶ Anton Skubic (24. 3. 1876, Pance – 5. 1. 1940, Ribnica), socialni delavec, zgodovinar, duhovnik.

²⁰⁷ Josip Srebrnič (2. 2. 1876, Solkan – 21. 6. 1966, Krk, Hrvaška), bogoslovni pisec, zgodovino pisec, duhovnik.

²⁰⁸ Fr. Erjavec, Zgod. kat. gib., str. 452. (Breznik)

²⁰⁹ Nepomemben okras; slike za ozadje, dopolnitev glavnega motiva slike.

²¹⁰ Lončar, Spomini na F.G. Masaryka, Življ. in svet, 1930, str. 254. (Breznik)

(Selski) Ivan Benkovič²¹¹, Iv. Žmavc²¹² (Iv. Sotlan) Jos. Germ²¹³, Ivan Jaroslavec²¹⁴, Ant. Dermota²¹⁵. Izdajatelji in sotrudniki Nove dobe²¹⁶ so stali na stališču narodnega edinstva Hrvatov in Srbov in zblizanja s Slovenijo, o katerih naj bodočnost odloči, ali naj ostanejo poseben narod. Vsak Hrvat in Srb naj se nauči slovensko, vsak Slovenec pa srbo-hrvatsko. Tako pridemo do kulturnega federalizma jugoslovankega, potem pa tudi do političnega.

Leta 1898 so studirali v Pragi²¹⁷:

Anton Dermota, jur
 Drag. Lončar, fil
 Ivan Kunšič, fil
 Franc Heric, jur
 Božidar Sporn, jur
 Ivan Žmavc, fil
 Milan Gorišek, jur

Robert Kenda²¹⁸, fil
 Jakob Jan, jur
 Ivan Vavpotič²¹⁹, akad
 Jos. Germ, akad
 Jernej Demšar²²⁰, med. (pri vojakih)
 Pavle Pestotnik, fil

Mladina naj se pripravlja za politično delo, v političnih strankah naj se pa aktivno ne udeje. Ljudstvo naj postane v nar. politiki faktor, ne pa samo orodje. Važna je ljudska izobrazba. Ne priznavajo materializma, posebno historičnega materializma in ne verujejo, da je Marksov kolektivizem edino rešilo. Kot dijaški list hočejo razpravljati o materijalnih in duševnih potrebah dijaštva, o reformi dijaškega življenja. So proti starodavnim tradicijam dijaškim, proti pijančevanju in dualiziranju.²²¹

Nova doba je prinesla Masarykove misli o nalogah dijaštva. Tu poudarja M. važnost filozofske izobrazbe strokovnega študija, znanja tujih jezikov, študija zgodovine in socialnih znanosti; proučevati treba politične probleme, domače in tuje časopise. Dijaki morajo živeti čisto, gojiti idealno prijateljstvo in plemenito zabavo. Vse to naj doseže v dijaških društvih.²²²

Lončar²²³ je poudarjal v svojih člankih: Rana na našem narodnem telesu, da je naše ljudstvo premalo nastrojeno in politično prebujeno. Ljudem so potrebna predavanja, ki bi jih lahko imeli dijaki. Ustanoviti si moramo slov. gospodarsko inteligenco. Manj v gimnazije - več v realke, v gospodarske šole.

Ivan Žmavec (Sotlar) je razpravljal o morali naše študirajoče mladeži in opozarjal na nevarnost alkohola in spolnih blodenj. Za dijake se nihče ne briga, edina rešitev je v samopomoči, ki naj jo izvedejo akad. društva.²²⁴

Ivan Benkovič je razpravjal o socializmu kot vedi,

Ant. Dermota o konsenznih društvih, Iv. Kobalov (Kurenčič) o Vrabcu in Kopitarju, Iv. Jaroslavec pa

²¹¹ Ivo Benkovič (24. 6. 1875, Kamnik – 23. 9. 1943), politik, pisatelj, odvetnik.

²¹² Ivan Žmavc (11. 1. 1871, Slogonsko – 22. 11. 1956, Praga), sociolog, filozof, knjižničar.

²¹³ Josip Germ (22. 1. 1869, Adlešiči – 11. 1. 1950, Novo mesto), slikar, ilustrator.

²¹⁴ Pseudonim Ivana Žmavca.

²¹⁵ Anton Dermota (1. 1. 1876, Železniki – 3. 5. 1914, Gorica, Furlanija-Juljska krajina), publicist, politik, pravnik.

²¹⁶ Nova doba, List ujedinjene hrvatske, srpske i slovenske omladine za politička, socialna i književna pitanja - Praga 1898 - Urednik i izdavač Vice Iljadiša Gubešič. (Breznik)

²¹⁷ Kot praški visokošolci so se podpisali pri Vseslov. dijaškem shodu v Ljubljani razen Pestotnika. (Breznik)

²¹⁸ Robert Kenda (31. 5. 1878, Ajdovščina – 1945), šolnik.

²¹⁹ Ivan Vavpotič (21. 2. 1877, Kamnik – 11. 1. 1943, Ljubljana), slikar, ilustrator, scenograf.

²²⁰ Jernej Demšar (19. 8. 1875, Železniki – 2. 4. 1961, Lesce), zdravnik, dermatovenerolog.

²²¹ Franjo Hlavaček, Nova doba, str. 1–6. (Breznik)

²²² Nova doba, str. 140–246. (Breznik)

²²³ Nova doba 74–77, 192–195. (Breznik)

²²⁴ Naša doba 357–362. (Breznik)

o Položaju in zadači²²⁵ Slovencev. Slov. inteligenca je germanizirana, vrniti se moramo k slov. narodnem programu. Pomnožiti moramo narodno premoženje, Mi ne spadamo k Nemčiji, marveč k slovanstvu, ali vsaj k slovanskemu Balkanu.²²⁶

Slov. dijaki iz Prage - prvi praški rod - so sklicali 12. sept. 1900 in 1. januarja 1901 dijaški sestanek v Ljubljani, ki so se ga poleg Dermote, Anto. Kristana, Karla Schweigerja in Lončarja udeležili med drugim tudi Ivo Prijatelj²²⁷, Jos. Regali²²⁸, Janko Žirovnik²²⁹ in Oton Župančič.²³⁰ Izid tega sestanka je bila knjižica »Kaj hočemo«, Poslanica slov. mladini.²³¹ Poslanica je bila namenjena slov. mladini, v prvi vrsti seveda dijaštvu. Na ljubljanskem sestanku so precizirali svoje stališče nasproti liberalizmu, klerikalizmu in soc. demokraciji s filozofične, gospodarsko-socialne in politične strani, ozirajoč se posebno še na domače slov. razmere.

Glavne misli so naslednje:

S sedanjim nezadovoljnim iščemo novega boljšega. Najprej treba same sebe vzgajati. Umsko in npravno se moramo izpopolnjevati potom samoizobrazbe. Dijaštvo naj skuša spoznati smisel in cilj življenja, pomeni filozofije in religije. Potrebna je politična izobrazba. Soc. vprašanje je etično vprašanje in obsega mnogo vprašanj: delavsko žensko, spolno razmerje. Narodnost je naravni element človeka, naravni delokrog za soc. delovanje. Narodnost poleg narodnosti in ne narodnost proti narodnosti. Mednarodnost postaja bolj in bolj naravni fakt. Ne kot negacija narodnosti, ampak kot solidarnost in narodnostna skupnost. Kritičneje gledamo na slovanstvo in slov. vzajemnost. V Slovanu moramo gledati najpreje človeka. Zahtevamo zase in od drugih kritičnost, odkritost in svobodo besede v vseh življenjskih vprašanjih. Kakor za znanost, velja to tudi za umetnost. S filozofskega stališča zavračamo liberalizem, ker je enostranski racionalizem, ki zanikuje verski in etični smisel življenja. Liberalizem pozna le goli nacionalizem, nacionalni egoizem. Zaradi verskega indiferentizma izgublja tla napram klerikalizmu.

Klerikalizem je glavni naš filter - nasprotnik. To je soc. politično izrabljanje religije v osebne namene, skrb za cerkev, ki duši pravo in resnično pobožnost.

Religija priznava velik etični in socij. pomen. Klerikalizem ima ravno v veri močno zaveznico proti liberalizmu. Uspešno se moramo bojevati proti njemu, ako smo si ustvarili svojo pozitivno versko in etično naziranje o življenju.

Socializem je nasprotna smer individualizmu. Poudarja celoto in vidi le v nji blaginjo. V socializmu se omejuje svoboda posameznika v korist celote. Socializem je v našem času marksizem. Historični materializem uči, da so gospodarske proizvodjalne razmere najvažnejše. Materializma ne vzprejemamo. Večina političnih in social. zahtev soc. demokracije je pravična. Soc. demokracija je mednarodna kot kapital. Socializem zajema vedno novo moč iz nedostatkov in krivic današnjega družabnega reda. Soc. demokracija izpušča historični materializem, ne navdušuje se za marksizem in opušča revolucijsko taktiko. Namesto nasilne revolucije - korenite soc. reforme.

Ta inteligenca (Dermota, Lončar, Prepeluh²³²) je začela l. 1902 izdajati revijo Naši zapiski. Akad.

²²⁵ Naloga.

²²⁶ Naša doba 17–22. (Breznik)

²²⁷ Ivan Prijatelj (23. 12. 1875, Vinice – 23. 5. 1937, Ljubljana), literarni zgodovinar, kulturni zgodovinar, literarni teoretik, esejist, prevajalec.

²²⁸ Josip Regali (22. 12. 1880, Ljubljana – 9. 12. 1960, Ljubljana), pisatelj, literarni kritik, umetnostni kritik, publicist, odvetnik.

²²⁹ Janko Žirovnik (7. 2. 1855, Kranj – 27. 10. 1946, Kranj), zbiralec ljudskih pesmi, šolnik, sadjar, glasbenik.

²³⁰ Drg. Lončar, Spomini na Masaryka, Žiš 1930, str. 254, Dermota, Masaryk in Slovenci, Naši zapiski 1910, str. 247. (Breznik)

²³¹ Kaj hočemo - v Ljubljani 1901 - Založba Schwentner. (Breznik)

²³² Albin Prepeluh (22. 2. 1881, Ljubljana – 20. 11. 1937, Ljubljana), publicist, politik.

društvo *Ilirija* se je ustanovila v Pragi 11. maja 1902. Ob ustanovitvi je imela 22 rednih in 6 izrednih članov. Prvi predsednik je bil jur. Egon Stare, tajnik pa jur. Julijan Pavliček²³³.²³⁴

Julija 1898 je izšel v Gabrškovih Slovenski knjižnici v Gorici almanah »Na razstanku«. Spisali slov. osmošolci. Sodelovali so Murn - Aleksandrov, Teodor - Sokol (Ivo Šorli) in Jakob Voljč²³⁵ s pesmimi, Dominik Puc in Ivan Prijatelj s pripovedko in Fr. Grivec²³⁶ z liberalno zgodovinsko vsebino. Almanah je uredil Iv. Prijatelj. Kako je do izdaje almanaha prišlo, so mnenja deljena. Silva Trdina tudi v uvodu Josipa Murna Aleksandrova Izbranih spisih (1933), da je izdajo pripravilo tajno dijaško društvo, ki ga je ustanovil na pobudo Dorčeta Ferjančiča Ivan Prijatelj.²³⁷ Nasprotno pa dvomi Dušan Pirjevec, urednik Josipa Murna Zbrano delo (1954), če je tako tajno društvo obstojalo, ker Fr. Grivec trdi, da so se zanimali le za rusko literaturo in ne ve ničesar o društvu.²³⁸

Kaj nam povedo almanahovci? Tudi pri njih zasledimo nove nazore, ki so se tedaj širili iz Prage in Zagreba. V literaturi se navdušujejo za realizem (razven²³⁹ Aleksandrova, ki je dekadent), v politiki pa za brezstrankarstvo. Ivan Prijatelj je priobčil črtico *Brez vesla*, novelo iz sodobnega političnega življenja, v kateri že z naslovom in dogajanjem obsoja nenačelnost in koristolovstvo slov. liberalne politike, razpravlja pa tudi o socialni demokraciji, ne da bi se opredelil zanjo.²⁴⁰

Po vsedijaškem slov. shodu v Ljubljani so bili člani Slovenije: Ivan Prijatelj, Josip Murn, Oton Zupančič. Društvenega življenja se niso udeleževali. Shajali so se s Cankarjem v Café Wien nasproti univerze in tamkaj živeli svoje literarno življenje ter se zgražali nad Aškercem²⁴¹, s katerim so se idejno razšli in Ljub. Zvonom, ki so ga bojkotirali.

V svoj krog so pritegnili še nekaj Slovenijanov: Janka Žirovnika, Dorčeta Ferjančiča, Dom. Puca²⁴² itd.

Dorče Ferjančič je bil sin dvornega svetnika Andreja Ferjančiča²⁴³. Sedmo šolo je študiral v Trstu in se od tam vrnil po letu 1897, prežet z novimi idejami o filozofiji, socializmu, spirtizmu itd. V liter. društvu ga je vpeljal Ivan Prijatelj. Sošolci ga opesnjujejo kot zelo talentiranega²⁴⁴, razgledanega, na drugi strani pa tudi ne povsem uravnovešenega človeka, ki se je v poznejšem življenju izneveril svoji narodnosti.²⁴⁵ Pri poznejšem nar. rad. gibanju je spočetka igral važno vlogo in bil prvi nar. rad. predsednik Slovenije v zim. tečaju 1901/02 ter sodeloval pri njenem programu.

Ta krog literatov in visokošolcev se je l. 1900 ukvarjal z načrtom, kako bi proti Ljub. Zvonu ustanovil novo revijo. Z ustanovitvijo nove revije se ukvarjali pa tudi Pražani Dermota, Lončar, Schwaiger, Ferfolja, Iv. Žmavc, Regali. Vendar so se na črti razlikovali. Medtem, ko so Dunajčani hoteli predvsem leposlovno revijo, so hoteli Pražani znanstveno kritično.²⁴⁶

Leta 1901 pa ni izšla ne ena ne druga, marveč šele 1903 »Naši zapiski«. Revijo so hoteli pripraviti z dijaškimi sestanki v božiču 1900 in prihodnje leto v veliki noči.

²³³ Julijan Pavliček (28. 12. 1878, Kobarid – 12. 11. 1924, Ljubljana), pravnik, planinski organizator.

²³⁴ Slovenec 1902, 5/VI. (Breznik)

²³⁵ Jakob Voljč (24. 4. 1878, Vrhnika – 25. 10. 1900, Ljubljana), pesnik, pisatelj.

²³⁶ Franc Grivec (19. 10. 1878, Veliki Lipovec – 26. 6. 1963, Ljubljana), teolog, duhovnik, zgodovinar.

²³⁷ Primerjaj: Silva Trdina Josipa Murna Aleksandrova Zbrani spisi, str. XV. (Breznik)

²³⁸ Primerjaj: Dušan Pirjevec, Jos. Murn Zbrano delo, II. knjiga, str. 355. (Breznik)

²³⁹ Razen.

²⁴⁰ Primerjaj: Slodnjak, Uvod v Prijateljeve Eseje I., str. ... (Breznik)

²⁴¹ Anton Aškerc (9. 1. 1856, Globoko, Senožete – 10. 6. 1912, Ljubljana), pesnik, prevajalec, urednik, duhovnik.

²⁴² Dominik Puc (= Dinko Puc).

²⁴³ Andrej Ferjančič.

²⁴⁴ Murn, Zbrano delo II., str. 357. (Breznik)

²⁴⁵ Podatki dr. Janka Polca. (Breznik)

²⁴⁶ Murn, Zbrano delo II., str. 437 in sled. (Breznik)

Zadnja leta 19. stoletja je bilo življenje v dunajski Sloveniji jako burno. Nasproti sta si stali dve struji: liberalna in realistična. Liberalci so bili brezpogojni pristaši liberalne stranke na Kranjskem ter so se izživljali v burševskih razvadah, ki jih je gojilo ljub. ferialno ak. društvo Sava. Sabljanje, menzure²⁴⁷ in veseljačenje so bili edini njihovi ideali. Na drugi strani so stali realisti, nazvani »klerikalci«, na katere je vplivalo gibanje Nove Nade in Masarykove ideje. Obe struji sta se brezobzirno pobijali. Zdaj je zmagala ena, zdaj druga s svojimi kandidati pri volitvah društvenega odbora.

Jur. Vekoslav Kukovec²⁴⁸ je popisal te boje v pismu²⁴⁹ jur. Špindlerju dne 1. junija 1902 takole:

»V Sloveniji sem doživel mnoge revolucionarne logike brezpogojni liberalni režim zdajnega prof. Reiserja [letni seminar 1898], proti kojemu je nastopila kolikor toliko narodno realistična struja, kateri sem pripadal tudi jaz in katera je bila nazvana za »klerikalno«. Interesantno je, da je opozicija prišla, češar bi nikoli ne bil pričakoval v kratkem, na krmilo »Slovenije« s predsednikom zdajnim avskultantom Božičem [letni seminar 1900], ki je po moji sodbi napeljal tok društvenega življenja v prav hvalevredni tir. Toda na tihem je tlela jeza zoper to »klerikalno« strujo in ni bil slučaj, da se je začela zanimiva gradacija na izključno liberalno stran - Gabriel Hočevar [zimski tečaj 1900/01] - Mavricij Rus²⁵⁰.«

Dogodki so se pa odigrali malo drugače kot jih opisuje Kukovec.

Po neuspelem ljub. vsedijaškem shodu je podpredsednik Slovenije teh. Ign. Šega branil v tržaški Edinosti prireditelje shoda. Trdil je, da se je sicer hotelo z enotno dijaško organizacijo doseči združenje vseh slov. visokošolcev, ne pa takojšnje izjednačenje njih načel, temveč zopetno osebno občevanje.²⁵¹ Odklonil se je odsek, ki so ga predlagali klerikalci in ki naj bi izdelal nova pravila za Savo, ni se pa odklonila krščanska podlaga, kakor se je poročalo škofu, ki zato ni prišel na banket.²⁵² Kovanje kakega dijaškega občega polit. programa je nemogoče in brezsmiselno.²⁵³ Odgovarjal mu je Daničar Šinkovec: Torej v Sloveniji naj bodo ideje različnih načel. Bistvo vsakega Društva pa je, da so vsi udje istih načel. Saj že sedaj ni v Sloveniji in Triglavu pravnega sporazumevanja in sloge in vendar so vsi udje istih načel.²⁵⁴

V zimskem tečaju 1898/99, ko je bil predsednik jur. Fr. Novak²⁵⁵, je izvolila Slovenija 15. oktobra 1898 Ivana Hribarja zaradi zaslug za narod in društvo za svojega častnega člana²⁵⁶ ter priredila njemu in Ant. Aškercu, ki je bil tudi častni član, časten večer.²⁵⁷

V letnem tečaju 1899 je bil za predsednika Slovenije izvoljen med. Jernej Demšar, ki je pripadal realistom. Nasprotja so se vedno bolj stopnjevala. Jernej Demšar je odstopil in 9. maja 1899 je bil izvoljen nov strogo liberalen odbor z jur. Zabukovškom Iv. na čelu. Liberalci so izdali parolo: »Slovenija bodi taka, kakršno hočemo mi, ali pa naj gre v franže.« Občni zbori so bili jako burni.

Predsedniku so očitali pristransko postopanje, kršenje in strankarsko uporabo poslovnih določb ter mu na 3. obč. zboru s 3 večino oddanih glasov izrekli nezaupnico. Odbor je odgovoril z volitvijo častnega sode in postavitvijo odseka za tolmačenje § 103 poslovnika. Sklenjene nezaupnice odbor ni sprejel in predsednik ni odstopil. Zato je 31 članov izstopilo iz Slovenije in podalo tozadevno Izjavo v Edinosti.²⁵⁸

²⁴⁷ Študentovski dvoboj s sabljo ali mečem.

²⁴⁸ Vekoslav Kukovec (10. 6. 1876, Koračice – 19. 6. 1951, Celje), politik, odvetnik.

²⁴⁹ Pismo v študij. knjižnici v Celju Kukovec je studiral naj preje na Dunaju, potem pa v Gradcu. Na Dunaj je prišel v zim. semestru 1897/8, v Gradcu od 1901/2. (Breznik)

²⁵⁰ Mavricij Rus (12. 8. 1879, Matenja vas – 22. 3. 1977, Ljubljana), zdravnik.

²⁵¹ Edinost 1898, 31/8. (Breznik)

²⁵² Edinost 1898, 2/9. (Breznik)

²⁵³ Edinost 1898, 1/9. (Breznik)

²⁵⁴ Edinost 1898, 16/9. (Breznik)

²⁵⁵ Fran Novak (1. 10. 1877, Šmarje pri Jelšah – 16. 10. 1944, Dachau), politik, pravnik, odvetnik.

²⁵⁶ Sl. n. 1898, 17/10. (Breznik)

²⁵⁷ Edinost 1898, 25/XI. (Breznik)

²⁵⁸ Edinost 1899, 22/VI. (Breznik)

Izstopili so: jur. Avsec A., jur. Bakovnik Iv., med. Borštnik Iv., jur. Božič Ant.²⁵⁹, jur. Bratković Ant., Brezic, Brovet, med. Demšar, fil. Dolar Ant., fil. Dolar Simon, jur. Fatar Al., Gasparin, Hočevar jur. Jerala Fr., fil. Kopšnik Jos., Kummer, jur. Levičnik Pavel, fil. Megušar Fr., fil. Merhar Iv., Novak Alojz, jur. Očkerl Jos., jur. Pernuš Fr., fil. Potočnik Matej, jur. Preinol Ferdo, jur. Ronald Iv., Rus, jur. Šubert Frid., med. Jos. S, med. Tičar Jos., fil. Vales Alfner, fil. Zupan Anton.

Sodnik Fr. Pečnik v Mariboru pripoveduje, da so bile tedaj v društvenem lokalu v Lederergasse tako žolčne debate, da so se prepiri čuli daleč po ulici in so zunaj stali policaji.²⁶⁰

Ker so sledile velike počitnice so se strasti pomirile in v zimskem tečaju 1898/1900 je bil za predsednika izvoljen kompromisni kandidat fil. Hinko Vodenik, za podpredsednika pa jur. Ant. Božič, vodja izstopivše opozicije. Ta odbor je priredil 7. marca veliko Prešernovo slavnost pod pokroviteljstvom grofa Harracha.

V letnem tečaju 1900 je bil za predsednika Slovenije izvoljen vodja opozicije jur. Ant. Božič, toda v zimskem tečaju 1900/01 pa liberalec med. Gabriel Hočevar, ki je dosegel, da je bil za častnega člana Slovenije ob navzočnosti 29 članov (vsak je bil nad 60) izvoljen 21. jan. 1901 dr. Ivan Tavčar. Zanj je glasovalo 20 članov, proti pa 9.²⁶¹

Liberalci so vladali v Sloveniji tudi še v letnem tečaju 1901 in v začetku zimskega tečaja 1901/2, ko je bil obakrat predsednik med. Mavricij Rus.

Oton Zupančič je o življenju v Sloveniji in Slovenijanih I. 1900 zapisal v svoje beleže 9. maja sledeče:

»Kaki so naši akademiki - Slovenijani! To so ciniki brez vsakega navdušenja, brez idealov in brez resnosti. In ti egoisti brez srca in brez načel naj bodo kedaj vodniki naroda? Ako se v mladem naraščaju ne pojavi odpor, gremo v pogubo. Javna in zasebna morala je v blatu - pred njim se človek ženira vseh plemenitejših čustev in si skoro ne upa pokazati notranjosti.«²⁶²

O začasnih dijaških razmerah v Gradcu piše jur. Vek. Kukovec, jur. Spindlerju v že preje omenjenem pismu²⁶³: Slov. dijaštva je tu čedalje manj. Vzroki so taki, da se bo ta proces v tem smislu nadaljeval. Menda to ni nikakšna škoda. Jaz bi sploh vsakomur, ki bi šel na univerzo, svetoval, da gre, če ga kaj izvanrednega ne vleče na Gradec, v enakih razmerah rajši na Dunaj. Domišljam si, da sem poklican o tem soditi, ker sem studiral i na Dunaju i v Gradcu. Tu so v duševnem življenju merodajne navade druge smeri nego na Dunaju. Poudarjam, da je tu mnogo burševstva med slov. dijaštvom. Jaz sem ena izmed belih vran, ki to brezobzirno pobijam, to ostudno sabljaštvo, a sem skoro popolnoma izoliran in deloma celo na tihem od mnogih strani hudo osovražen.

V prejšnjem delu pisma sem omenjal nekatere slabe lastnosti tukajšnjih dijakov. Nikakor pa ne morem biti enostranski sodnik.

Nahaja se tu tudi nekaj prav spoštovanja vrednih kolegov. Spoznal sem v tovarišu Vidoviču²⁶⁴ zelo treznega parlamentarno jako verziranega in mislečega društvenika, v jur. Sagadinu²⁶⁵ značajnega moža, dostojnega opozirionalca in neizprosne kazatelja vseh politično nemoralnih prikazni, ki pa ima spretnost vedno razločevati med osebo in stvarjo, tov. Polec²⁶⁶ zadnji predsednik Triglava, je prav zmožen človek.

Izmed mlajših jih je precej, ki se dajo pridobiti za vsako dobro stvar. Ako bi imel Ti priliko marsikatero izmed njih spoznavati, videl bi na primer, da pri njih skoro sploh ni več opaziti, nekdanj vladavših

²⁵⁹ Anton Božič (12. 12. 1876, Stročja vas – 1933), narodni gospodar, pravnik, odvetnik.

²⁶⁰ Pismo Vek. Spindler-ja 25/VI 1954. (Breznik)

²⁶¹ Zora 1901. (Breznik)

²⁶² Zbrano delo Otona Zupančiča I., str. 413. (Breznik)

²⁶³ Pismo Kukovca Spindlerju, 1. VII. 1902. (Breznik)

²⁶⁴ Jugosl. predsednik Okrožnega sodišča v Celju. (Breznik)

²⁶⁵ Jugosl. v ministrstvu Pravde v Beogr. (Breznik)

²⁶⁶ Vseuč. profesor v Ljubljani. (Breznik)

nazorov o »brucovštvu« in bahanja s »številnimi« tečaji. Nahaja se tu toliko raznolikih individualizmov, iznad katerih si marsikateri misli, da je vsekako rojen za vodjo, za organizatorja in če kdo drug navidezno nesporazumno dirigira, vzbudi to takoj odpor. V tem baš menda tiči vzrok, da dijaki s toliko vehemenco strmoglavijo odbore, predsednike itd. Kaj bi dijaki počeli, če bi ne imeli prilike tu in tam koga vreči, izreči komu nezaupanje, grajo, zaničevanje. Jaz s takšnimi psihologično utemeljenimi stremljenji zmiraj računim...

Leta 1901 sta začela na Dunaju izdajati Jur. Derganc²⁶⁷ in Niko Zupanič²⁶⁸ politično revijo *Jug*, ki je poleg pesmi (zlasti obeh izdajateljcev) in novel prinašala kulturno politične članke. V člankih se je obsojal domači kulturni boj, ki nas upropasti.²⁶⁹ Voditi bi morali skupni gospodarski boj proti tujem. Politika dr. Tavčarja, ki je 26. dec. 1900 rekel v Mestnem domu, da je že samo njegovo ime nekak program. Jedro imena kakor programa pa je neizprosno nasprotstvo tistemu, kar se imenuje klerikalizem, je pogubonosna.²⁷⁰ Sklicati bi se moral vseslovenski shod, ki naj postavi narodni program in dr. Tavčar(ja) izključi iz slov. politike.²⁷¹ Drugi članek je poudarjal važnost Trsta za Slovence, kjer bi morali osnovati slov. trgovsko akademijo. Niko Zupanič je opozarjal, da se mora Avstrija spremeniti v federacijo narodnih držav ter pisal o razmerah na Balkanu.

Maturantke II. ženske gimnazije v Ljubljani, junij 1944. Josip Breznik direktor, sedi tretji z desne. (ARS, Arhiv družine Breznik)

²⁶⁷ Franc Derganc (26. 2. 1877, Semič – 30. 6. 1939, Ljubljana), zdravnik, kirurg, organizator kirurške dejavnosti.

²⁶⁸ Niko Županič (1. 12. 1876, Griblje – 11. 9. 1961, Ljubljana), politik, etnolog, antropolog.

²⁶⁹ *Jug*, str. 39. (Breznik)

²⁷⁰ *Jug*, str. 109. (Breznik)

²⁷¹ *Jug*, str. 166 (stroške je plačal Zupaničev oče (povedal Zupanič). Slovenija je javno objavila, da ni v nobeni zvezi z Jugom. Tudi Zupanič in Derganc nista njena člana. Sl. n. 1903, 30/IV. (Breznik)

Fr. Derganc je v Dunajskih pismih razpravljal o domačih modernih pisateljih: Cankarju, Župančiču, Antonu Aškercu, Govekarju, pri čemer je odklanjal Cankarja.

Jug je izhajal le prvo leto, na mladino ni imel vpliva.

III. sestanek krščanskega slov. dijaštva

se je vršil od 3.–5. sept. 1901 v Ljubljani. Udeležili so se ga tudi zastopniki češkega katol. dijaštva. Pri pozdravnem večeru je predsednik jur. Šinkovec poudarjal, da se je od tedaj, ko je napredno dijaštvo takorekoč brcnilo od sebe svoje krščansko misleče kolege, ko je završlo ideal krščanstva, mnogo doseglo. Za predsednika zborovanja je bil izvoljen fil. Evg. Jarc²⁷². - Vršila so se sledeča predavanja:

Teolog Jos. Lončarič je predaval o neminljivosti katoliške cerkve - jur. Jos. Dermastia o cerkvenih elementih v srednjeveškem nemškem pravu - fil. Ivan Grafenauer²⁷³ je govoril o hrvat. književnosti v Dubrovniku s posebnim ozirom na 17. stoletje - fil. Jakob Bergant je predaval o važnosti umetniške izobrazbe - agr. F. Pengov²⁷⁴ pa o harmoniji med delom in kapitalom.

Na komerzu so bili zastopniki meščanstva, krščansko mislečega ženstva, obrtništva in delavstva. Predsednik Danice Šinkovec je poudarjal, da v Danici in Jugu (ustanovljen 6. VI. 1901) organizirano dijaštvo deluje v strogo krščanskem duhu. Krščanstvo popolnoma zadovoljuje inteligentnega človeka. Čeh fil. K. Lukaček je poudarjal, da je Danica povzročila med Čehi gibanje za organizacijo katol. češkega dijaštva.²⁷⁵

IV.

Dunaj 1901–1903

Jeseni leta 1903 je prišlo izredno veliko število prvoletnikov na Dunaj. V Slovenijo jih je vstopilo kar spočetka okrog 70, da so imeli takoj večino v društvu. Bili so sicer prav raznorodni, a vsi so bili nezadovoljni s politiko narodno napredne stranke, večinoma pa tudi z nedelavnostjo in ponižujočimi razvadami med dijaštvom.²⁷⁶ Iz Ljubljane so prišli Gregor Žerjav, Pavel Grošelj²⁷⁷, Karel Kuhelj, Adrijan Zupančič, Jos. Ažman itd. Inteligentni, delavni, borbeni so hoteli slov. dijaštvo iztrgati iz burševskih razvad in razuzdanosti ter ga prevzgojiti k pozitivnemu delu za narod v smislu nacionalne in socialne ideje – kot abiturijanti so vplivali na sestanku fer. Save, da se je sklenilo opustiti burševstvo, prirejati predavanja pred narodom, za dijake pa redne sestanke.²⁷⁸ Občni zbor Save 24/9 je sicer sprejel spremembe pravil in nov poslovnik [...].²⁷⁹ V Sloveniji so ustanovili izobraževalni klub »Skalo« ter v njem razvijali svoje delo in nazore ter člane navajali na »pozitivno delo«. Seveda je kmalu prišlo do konfliktov. Prvi odbor 1901/2 so vodili še liberalci z med Mavricijem Rusom na čelu. »Skala« je pripravljala društvu nov program, o čemer so se pa starejši akademiki izražali le z zaničujočim posmehom in razbili občni zbor, jaz naj bi 30. XI. 1901 razpravljaj o novem programu.

Nove volitve so prinesle popolno zmago Skale in izvoljen je bil povsem radikalen odbor z juristom Božidarjem Ferjančičem, kot predsednikom, jur. Gregorjem Žerjavom kot podpredsednikom, tajnikom

²⁷² Evgen Jarc (7. 12. 1878, Novo mesto – 5. 6. 1936, Ljubljana), politik.

²⁷³ Ivan Grafenauer (7. 3. 1880, Velika vas pri Brdu na Koroškem – 29. 12. 1964, Ljubljana), akademik, literarni zgodovinar, etnolog.

²⁷⁴ Franc Pengov (2. 8. 1876, Pšata – 2. 9. 1954, Ljubljana), naravoslovec, duhovnik.

²⁷⁵ Slovenec 1901, 4. in 5. sept. (Breznik)

²⁷⁶ Žerjav, Nar. rad. gibanje, Dijaški almanah 1907/8, str. 91. (Breznik)

²⁷⁷ Pavel Grošelj (9. 2. 1883, Ljubljana – 26. 1. 1940, Zagreb), naravoslovec, biolog, kulturni delavec.

²⁷⁸ Slov. narod 1901, 19. 8. (Breznik)

²⁷⁹ Slov. narod 1901, 24. IX. (Breznik)

fil. Vlad. Pušenjakom²⁸⁰, blagajnikom jur. Jos. Zdolškom²⁸¹, knjižničarjem fil. Jos. Hacinom²⁸², arhivarjem fil. Andrejem Ipavcem in gospodarjem jur. Adrijanom Zupančičem.

Pri začetku novega gibanja se je pridružil radikalcem jur. Božidar Ferjančič, sin dež. poslanca. Bil je jako načitan. S svojo nadpovprečnostjo je imel takoj velik vpliv na ostale. Sodeloval je v Skali in pri ustvaritvi novega programa. Pozneje se je pa umaknil, odšel v Gradec in tamkaj 31. X. 1903 promoviral. Služboval je pri Ljubljanski kreditni banki v Ljubljani in Celovcu, pozneje pa postal profesor na dunajski ekspertni akademiji.²⁸³ Čudak!

22. januarja 1902 je Slovenija dobila nov program,²⁸⁴ ki ga je potem objavila tudi v Slov. narodu.²⁸⁵ V letnem tečaju 1902 je z 6/7 večino bilo zamenjano dosedanje geslo »Vse za narod in svobodo« z geslom »Iz naroda za narod«. Sprejet je bil tudi nov društveni poslovnik, po katerem se je moral vsak član s častno besedo zavezati, da sprejema društveni program. Šele potem ga more sprejeti odbor.

Na občnem zboru 22. januarja 1902 je Slovenija sprejela sledeči program, na katerega so se sprejemali posledj člani:

Slovenija

1. se smatra važnim organom v javni vseslovenski narodni organizaciji. Zbira in vzgaja slovensko akad. mladino, vsestransko radikalno delo za narodni obstoj in procvit, bodisi v kulturnem, bodisi v narodnem gospodarskem oziru smatra za prvo dolžnost vsakega Slovenijana. Tej dolžnosti se uklanjajo vse druge.
2. zahteva za svoj narod vse pravice, izvirajoče iz jednako pravnosti in jednake veljavnosti;
3. smatra narodno šolstvo pogojenim kulturnega procvita med Slovenci in zahteva odločno ustanovitve vseučilišča v Ljubljani;
4. smatra organizirano narodno-gospodarska dela temeljnim pogojem narodne samostalnosti;
5. smatra razdirajoče razlike med narodom, izvirajoče iz imetka in nasprostva med duševnim in telesnim delom, za neupravičene razlike, izvirajoče iz neomikanosti upošteva in hoče z razširjanjem vsestranske omike manjšati to zlo;
6. prizna vedi iz umetnosti vsestransko svobodo;
7. je nepolitično društvo. Z ničemer, niti z brzojavkami, niti z adresami se ne vtika v vprašanja dnevne politike;
8. smatra vero za privatno zadevo društvnikov, ki ne sodi v njen delokrog;
9. Želi si prijateljskih odnošajev z vsemi slovensko in slovansko narodnimi društvi, katera po svojih programih ne nasprotujejo njenemu programu. Z ostalimi stopa v dotike le tedaj, kadar veleva narodna dolžnost;
10. Ne stoji na stališču brezpogojnega zadoščanja z orožjem.

Program Slovenije je postal program vse dijaške struje, ki se je imenovala nar. radikalna in v bistvu so njegove ideje bile merodajne desetletja za vse napredne generacije. Temeljne njegova ideje so: nacionalna, socialna, demokratična in svobodomiselnost. Najvišji ideal je narod: vsakega jarma svoboden narod, zdrav, izobražen in premožen, ne le učenec, temveč tudi učitelj drugih narodov, narod, ki na veliki poti človeškega rodu ni le posnemovalec, ampak sodelavec, ki prispeva s samoraslo individualnostjo.²⁸⁶

²⁸⁰ Vladimir Pušenjak (31. 3. 1882, Kapelski Vrh – 23. 4. 1936, Maribor), pravnik, revizor.

²⁸¹ Josip Zdolšek (15. 1. 1876, Ponikva – 4. 6. 1932, Vranksko), pravnik.

²⁸² Josip Hacin.

²⁸³ Podatki dr. A. Kuhlja. (Breznik)

²⁸⁴ Drž. zbornik 1907/8, str. 69. (Breznik)

²⁸⁵ Slov. narod 1902, 27.I. (Breznik)

²⁸⁶ G. Žerjav, Narodno radikalno gibanje - Drž. almanah 1907/8, str. 92. (Breznik)

Narod tvorijo vsi njegovi sloji, razredi. Vsi sloji morajo biti izobraženi, premožni. Ni govora o narodni sreči, če je le eden sloj izobražen, premožen, kadar jeden sloj izrablja drugega krivičnim gospodarskim redom.²⁸⁷ Proučevali smo vsa soc. vprašanja: S srcem in razumom smo bili vsi veliki pristaši takozvanih v nižjih slojev«. Odklonili smo idejo o nasilni revoluciji ter pozdravljali organizacije, ki na podlagi današnjega družbenega reda skušajo spremeniti položaj v korist produktivnim slojem.²⁸⁸ Znanstvenim raziskovanjem in rezultatom vede in umetnosti se priznava popolna svoboda, posamezniku pa svoboda in upoštevanje verskega prepričanja. V aktivno politiko pa se naj dijak ne vmešava, pač pa naj politična vprašanja vneto proučuje. Ta točka je naletela na hud odpor pri pristaših in častilcih dr. Tavčarja in na hude napade v Sloven. narodu in goriški Soči. Program Slovenija je vzbudil med dijaštvom zanimanje za drobno delo, za samoizobrazbo in za ljudsko izobrazbo, za dijaška gmotna vprašanja, za statistiko poklicev itd.

Program Slovenija poudarja vsestransko radikalno delo za narod. S tem je bila označena metoda dela, ki naj bo temeljita, kateri ne sme biti nobeno delo preobsežno, nobeno delo premalenkostno, nobeno delo sramotno. Radikalna metoda dela je pa dala tudi sebi strogi naziv narodna-radikalna. Narodno radikalna pa ni identična z šovinistično. Struji so določili²⁸⁹ ime na neki seji v dunajski Domovini v Porcellargovu.

S tem je bila dana pravna podlaga za končni boj z liberalci, ki so še ostali v društvu in se ga hoteli ob prvi priliki zopet polastiti. Jeseni 1902/3 se je dobojeval končni boj. Zavrnjen je bil naskok nasprotnikov s tako odločnostjo, da se ga niso upali več obnoviti, ko je njih vodja med. Gabriel Hočevnar izjavil, da si morajo svobodomiselnih akademiki, ki jih je okoli 70, ustanoviti novo društvo, ker v Sloveniji več ne morejo, ker mora vsak ob vstopu s častno besedo izjaviti, da je nar. rad. mišljenja.²⁹⁰

Liberalci so bili brezpogojni politični pristaši dr. Tavčarja. Proti dr. Tavčarju in njegovi politiki je bil odpor pri vseh obmejnih Slovencih, posebno pa seveda pri mladini vedno hujši. Njegova in Slov. naroda protifarška politika ni prinašala liberalni stranki nobenih koristi. Pa tudi njegova nacionalna politika je rodila vedno večji odpor. Posebno se je pokazalo to ob vprašanju slov. nižje gimnazije v Celju.

Slov. paralelke nižje gimnazije v Celju so bile trn v peti Nemcem. Večkrat so poskušali v parlamentu, da se ukinejo. Ponovno je načel to vprašanje grof. Stürgh²⁹¹, ki je predlagal v parlamentu, naj se slov. celjski gimnazijski razredi ukinejo, v Mariboru pa ločijo od višje gimnazije. V proračunskem odseku je bil Stürghov predlog sprejet s 25 proti in 22 glasom. Ko je pa prišel predlog 21. III. 1902 na glasovanje v parlamentu, je Stürghova resolucija propadla. Zanj je glasovalo 170 poslancev, proti pa 203. Proti so glasovali Slovenci in Italijani, soc. demokrati in deloma klerikalni Nemci so se pa odstranili. – Z veliko vnemo so šli v boj za celjsko slov. gimnazijo zlasti Čehi, pa tudi Poljaki.

Tedaj je pa naenkrat predlagal dr. Iv. Tavčar v Slov. narodu kompromis o celjskem vprašanju. Slovenci naj resignirajo na celjske paralelke, zato pa naj se jim da popolna slov. gimnazija v Žalcu, obrtna šola v Št. Juriju ob juž. žel. ter slov. paralelka v Mariboru. Vihar ogorčenja se je pojavil po vsem Slovenskem, zlasti pa na Štajerskem, pa tudi pri Čehih. Tržaška Edinost je pisala, da je Tavčarjev predlog pravzaprav vladni predlog. Če se sprejme, ne moremo pričakovati slovenskih šol v Trstu, Gorici itd.²⁹² Proti kompromisu so nastopili tudi dunajski slovenski visokošolci z Izjavo²⁹³, v kateri se pridružujejo docela izjavi štajerskih slov. poslancev in zaupnikov ter menijo:

²⁸⁷ Omladina 1904, str. 1. (Breznik)

²⁸⁸ Dijaški almanah 1901/8, str. 94. (Breznik)

²⁸⁹ Dijaški almanah 1901/8, str. 91. (Breznik)

²⁹⁰ Sl. n. 1902, 1. XII. (Breznik)

²⁹¹ Karl von Stürgh, grof (30. 10. 1859, Gradec – 21. 10. 1916, Dunaj), avstrijski politik.

²⁹² Edinost 1902, 8. IV. (Breznik)

²⁹³ Edinost 1902, 7. IV, Slovenec 1902, 5. IV. (Breznik)

1. da se je storila v vseh svojih posledicah še nedogledna napaka s tem, da je prišla ideja kompromisa s slovenske strani v javnost;
2. da bi, ko bi bila ideja sploh umestna, zadostovalo par privatnih pisem štaj. poslancem, mesto da se je razglasila v tako neprimernem momentu, ker je pač jasno, da se da s prikrito taktiko doseči več kot z javno brbljavostjo;
3. da bi vsak politik moral znati presoditi dalekosežnost svojih besedij in vedeti, da poda s tem le novo orožje našim nar. nasprotnikom in da omaje tako naše nezanesljive politike zaveznike;
4. da je poslanec, ki je sprožil ta predlog, oškodoval naš parlamentarni ugled in vero v resnost naših narodnih teženj, podprl Nemcem sumničenje »einer windischen Trutzburg«²⁹⁴;
5. da se je tako postavilo naše slovanske zaveznike v zahvalo za to, da so Čehi poklicali svojega zadnjega moža na krov, da so se Poljaki s svojim velikim vplivom, da celo z ministrsko besedo zavzeli za našo sveto pravico: v nekam čudno luč, kakor da bi se ti ne bili borili za našo pravico, nego storili zgolj čin sovraštva napram Nemcem;
6. da so Slovenci izgubili bržkone mnogo zvestih slovanskih zaveznikov, mesto da bi jih za bodočnost tem ožje priklenili nase, ker že prete, da si bodo v bodoče vsak korak Slovencem na ljubo, dobro premislili;
7. da se je s tem pokopala ideja obnovitve slovanske desnice;
8. da bodo posledice take liber. Taktike zgolj Nemcem koristile;
9. da je vsaka kompromisna izmenjava - da si jo v tem slučaju ne dopušča vitalni narodni interes, ne nar. ponos - slaba, če sami, ne da bi nas kdo vprašal, ponujamo in tako svoje lastno blago podcenjujemo, ker le tedaj je upati, da dobimo veliko v zameno, če nam je res veliko za stvar, katero dajemo v zameno in če se vsaj delamo, kot da bi jo sploh ne dali iz rok;
10. da nas terja sedaj kočljivo vprašanje, dobimo li za Celje, če nam že to jedva priborjene pravice zopet ugrabijo, sploh kako primerno nadomestilo, ko se je prišlo v tako neumestnem trenutku z docela nepotrebno idejo na dan;
11. da pač ta korak jasno kaže, da nastopajo naši narodni zastopniki, če ne brez konkretnega, pa gotovo brez skupnega narodnega načrta na polit. torišču vsled razdirajočega nastopa posameznih elementov;
12. da je ta posredna pomoč vladi in Nemcem zopet jedna značilnih posledic, izvirajočih iz zveze z Nemci in vlado;
13. da je verjetno, da je zviti diplomat minister Koerber²⁹⁵ meneč, da bo Stürghova resolucija sprejeta in v bojazni, da bi nastal radi tega na Slovenskem vihar upravičene narodne ogorčenosti, ki bi prisilila poslance do obstrukcije, obljubil liber. Poslancem mastno liberalno kompenzacijo z namenom, da le ti gase z vodenimi frazami in bagatelizovanjem nastali plamen narod. Ogorčenosti, da se vihar čimpreje poleže in ne moti Koerberjevega parlamentarnega dela. Ta resolucija je bila odklonjena in liberalna kompenzacija je razpadla v nič.
14. da se v tem dejstvu živo kaže, da ministra Koerberja taktika napram Slovencem sestoji v tem, da igrata liberalce napram klerikalcem in obvlada tako ves slov. narod po geslu: Divide et impera! Liberalci pa se dajo vedoma ali premamljeni izvabiti v vladne zanke.
15. da je verjetno, da je Stürghov najboljši prijatelj predsednik kluba nemških veleposestnikov, pa objednom najožji prijatelj dr. Tavčarja, baron Schweigel, vplival na svojega prijatelja dr. Tavčarja in ga prekanil v tej za Slovence in za Stürghov državniški renome odločilnoj stvari.
16. da omenjeni poslanec izrablja narodne sile za nemarčni liberalizem, mesto da bi jih uporabljal v delu za narodni obstoj in procvit in da – žalibog hladno prepušča narodne ideje klerikalnim diplomatom in jim tako njih čete množi.

²⁹⁴ Slovenska kljubovalna trdnjava.

²⁹⁵ Ernest Karl Franz Joseph Thomas Friedrich von Koerber (6. 11. 1850, Trient – 5. 3. 1919, Baden, Spodnja Avstrija), politik.

17. da je neumestno sebe proglašal največjim državniškim modrijanom, edino realnim politikom ostale ogromne večine slov. naroda pa nerodnim gumbcem.
18. da ceni ta poslanec, če se ne odpove mandatu, bolj svojo osebo kot narodno korist. Mož, ki nima srca, ne bistrh oči za nar. korist, ne sme stati na odločilnem mestu.
19. da je list omenjenega poslanca zagrešil v najkrajšem času jako značilno nedoslednost v želji, da krije svoje prvotne namene s prikupnimi argumenti. Tako ponuja v četrtek v nadomestilo za Celje gimnazijo v Barkovljah in Solkanu, dva dni pozneje pa izključno le gimnazijo v celjski okolici in v Mariboru. In take nedoslednosti je še dolga vrsta. –
20. da je omenjeni list že davno jenjal biti glasilo celokupnega slov. naroda, ker se ravno izključno le po geslu: Vse v večjo čast in slavo dr. Tavčarju.

V tem poverjanju izjavlja samostojno slov. narodno dijaštvo, da moč kojega hvalijo vsi naši nasprotniki in kojemu je deveta briga in če se izlijo nanj cele kadi slov. ogorčenosti, ne sme biti trenutek dlje slov. zastopnik. Samostojno nar. misleče dijaštvo roti pa ljub. župana Iv. Hribarja, naj vendar že enkrat prereže prt med seboj in dr. Tavčarjem. Roti ga, da že enkrat s četo vseh narodni ideji zvestih zapusti liberalni tabor in se poslovi z vso brezobzirnostjo proti vsem zunanjim in notranjim sovragom in škodljivcem slov. naroda. Prosi ga, da popusti, če treba, vsa si v časti prislužena nar. mesta in da nadaljnje aspiracije in se poda na pot trnjave, pa neizprosne opozicije, in upa, da župan Hribar, edina nada mlajšega zaroda, tudi če ga zapuste vsi njega dosedanji prijatelji, brez ozira na vse napade blatenja ne izda svojega rodu napredku, ko rabi mož, ki so voljni posvečati svoje sile in žrtvovati svojo korist narod. Blaginji in nar. koristi.

Gospod župan! Ojunačite se in ustanovite Vi, ki ste po svojem srcu in svojih zmožnostih kot nalašč v to poklicani mogočno preko krivoverskih mej segajočo vseslovensko narodno stranko.

Svobodne misli ne bo konca nikdar, slov. narodu pa preti pogin, če ga bodo zastopali možje brez narodnega ponosa, brez srca in brez bistrh oči za narodno korist.

Samostojno slov. narodno misleče dijaštvo.

Dunaj, 2. aprila 1902

Imena podpisanih so na razpolago pri jur. Ljudevitu Klobčiču, Dunaj IX., Porzellangasse 30. One dijake, ki so še v domovini, se prosi, da nemudoma krajevnim potom, ali na dopisnici na naslov omenjenega gospoda priglasi svoje soglasje s to izjavo.

Izjavo je podpisalo sledečih 64 akademikov:

1. juristi:

Abram, Ašič, Avsec, Detiček, Ferjančič, Gosak, Gregorc, Jaš[...], Klobčič, Kosi, Košenina, Kraigher, Lajnsič, Lajovic, Novak, Terseglav, Persoglio, Sodlar, Semic, Sleska, Srebre, Sušec, Šter, Šubert, Vodopivec, Valenčak, Triller, Trnovec, Troha, Založnik, Zink, Zupančič Evg., Žerjav.

2. filozofi:

Bračko, Dolar, Hočevan K[...], Kalan, Klešnik, Koderman, M[...]oj, Omerza, Pušenjak, Rožman, Skrbinšek, Šlebinger, Tiller, Vazzar, Volavšek, Zupančič, Skok, Šanda, Trofl

3. medicina:

Derganc, Heric, Klasinc, Kobal Rudolf, Kraigher Alojz, Spindler.

4. agronomija:

Lah, tehn. Kobal Avrelj, vet. Cek in akad. slikarja Tratnik in Žabota²⁹⁶.

Dolgovezno izjavo proti dr. Tavčarju je bržkone sestavil jur. Bož. Ferjančič, kajti Žerjav je bil tedaj, dasi jo je sopodpisal, v Ljubljani in tudi ni sestavljena v njegovem lepo lapidarnem slogu. Ogromna večina podpisanih visokošolcev je Slovenijanov, podpisali so jo pa tudi nekateri neslovenijani, kot so Der-

²⁹⁶ Edinost 1902, 14. IV., 19. IV. (Breznik)

ganc, Zupančič. Svobodomiselno dunajsko dijaštvo je izjavilo, da izjavo obžaluje²⁹⁷ (podpisani fil. Fr. Kobal. Jur. Fr. Valenčič in jur. Žiga Vodušek). Uredništvo Edinosti je soglašalo z mislimi, ki so izražene v objavi, oblika pa ni povsem ugajala. Izostale naj bi nekatere ostrine, ki so kvarile celoten vtis. Toda glede Hribarja ni prav, da naj bi odložil čestna mesta. Le vsled njih zamore sanirati nezdrave razmere.²⁹⁸ Slov. narod (= dr. Tavčar) je pa zapisal, da so znani politični akademiki, ki so spisali znano historično izjavo proti dr. Tavčarju, posebno ponosni na pismo dr. Rybářa²⁹⁹, ki hvali razne Ferjančiče in Zupančiče, ki so poslali omenjeno izjavo in pride do zaključka, da je vsakega pravega Slovenca dolžnost delati za uničenje narodne in napredke stranke.³⁰⁰

Polemika za in proti dr. Tavčarju se je nadaljevala. Samostojno narodno misleče dijaštvo je izjavilo, da se je njegova *Izjava* napačno tolmačila. Dr. Tavčarja smatrajo slov. zastopnikom vseobčega post. Konfesionalnega liberalizma, borečega se za versko svobodo, župana Hribarja pa zastopnika za konkretnega, realnega in delovnega nacionalizma.

Realni nacionalizem stavimo na prvo mesto, želimo pa, da tudi vseobči za versko svobodo boreči se liberalizem bodi zastopan med Slovenci. Liberalizem je ob naših mejah direktno poguben. - V nacionalno varnih krajih je še gotovo m[...] upravičen in zelo potreben. Jedino celokupen narod upajoča vez in jedina garancija narodni bodočnosti bi bil le energičen, realen in delaven nacionalizem. Nismo hoteli vreči s prestola dr. Tavčarja in dvigniti nazaj novega boga - Hribarja.³⁰¹

Klerikalno dijaštvo je budno zasledovalo boje v »Sloveniji« in nastop nar. radikalov. Fil. Fran Grafenauer je v Zori napisal sledeče: Gotovo je nekaj dobrega na tem gibanju: dobro je, da si spoznal pogubnost brezpogojnega liberalizma, nujnega razdirajoče tendence. Načelo absolutne narodnosti pa ni v korist Slovincem, ker moramo to načelo priznati tudi močnejšim narodom, ki nas bijejo. Mlatijo fraze o protikulturnih tendencah katoličanstva. Katoličanstvo hoče harmonijo med narodi. Vera je privatna stvar. Cerkev je eminentno socialni faktor. Cerkev mora vestno stati na braniku resnice in pravice. Vera mora do zadnjega promicati tudi zelo delovanje za narod. Ako nova struja ne taji odločno celo krščanstvo je do skrajnosti nedosledna tedaj ni razlike med radikalcami in liberalci.³⁰²

Četrty sestanek slovenskega krščansko mislečega

dijaštva se je vršil 26. In 27. Avgusta 1902 v Ljubljani. Ob otvoritvi se je poudarjalo, da jih v prvi vrsti družijo katoliška ideja, kot navdušeni narodnjaki pa hočejo z vsemi močmi delovati za trpeči slov. narod. Navzočih je bilo okoli 150 zborovalcev.

Vršila so se sledeča predavanja:

- 1) bogoslovec Fr. Zajc: O razmerju med religijo in moralo
- 2) o homeopatiji med. Iv. Hubad
- 3) o civilnem zakonu jur. [...] Lavrenčič
- 4) o cerkveni upravi inkvizicije v svoistvu resnice in pravice bogoslovec Iv. Kogelnik in
- 5) o Vulkanizmu fil. Fr. Kolenc.³⁰³

Pri Zajcevem predavanju je poudarjal Fr. Grivec³⁰⁴, da kdor nima religije, nima dosledno ne morale in narobe. Pri predavanju o inkviziciji je poudarjal predavatelj, da je bilo krivoverstvo zločin proti cer-

²⁹⁷ Slov. narod 1901, 8. IV. (Breznik)

²⁹⁸ Edinost 1901, 22. IV. (Breznik)

²⁹⁹ Otokar Rybář (12. 9. 1865, Postojna – 12. 1. 1927, Beograd), pravnik, politik, diplomat.

³⁰⁰ Slovenski narod 1901, 19. IV. (Breznik)

³⁰¹ Edinost 1902 2 (...) IV. (Breznik)

³⁰² Zora 1903, str. 1–5. (Breznik)

³⁰³ Slovenec 1902, 16.VIII., Zora 1902, str. 153. (Breznik)

³⁰⁴ Franc Grivec.

kvi in državi. Inkvizicija je bila povsem upravičena in potrebna. Krivoverski odpadniki so večkrat grozno divjali.³⁰⁵

Pri komerzu³⁰⁶ je predsednik Danice jur. M. Lavrenčič omenjal Slovenijo in rekel, da se Danica ne sme ukloniti, dokler tudi Slovenija ne napiše na svoja pisma katoliško društvo. Čista je Danica, četudi člani niso brez napak. Govornik obžaluje, da ni Štajerca laika, ki bi bil Daničar. Dr. Šušteršič pozdravlja kat. Dijaštvo kot avantgardo katol. Narodne stranke.³⁰⁷

Jeseni 1902 so se liberalni dijaki priglasili za vstop v Slovenijo, pa niso bili sprejeti, ker niso hoteli priznati programa Slovenije. Nato so sklenili ustanoviti Društvo svobodomiselnih slov. akademikov Savo. V oklicu v Slov. narodu³⁰⁸ so pisali: Svobodomiselni smo in hočemo taki ostati. Vse opomine in pozive starih in mladih reformatorjev zahtevajočih od društva pozitivnega dela zavračamo. Pred 5 leti je našla v društvu pot takozvana štajerska politika. Iz bojev za nazore so se razvili strastni osebni boji. Ločitev je postala neizogibna. Dušo Slovenije, idejo svobode ponese mo mi v novo društvo. V marcu 1903 so bila pravila potrjena in prvi odbor je bil izvoljen 15. Maja 1903. Prvi predsednik je bil med. Gabriel Hočevar, tajnik pa fil. F. Kobal. Prijavilo se je 30 članov, večinoma sinov premožnih staršev. Dr. Tavčar je v družbi poslancev dr. Ferjančiča in Plantana³⁰⁹ 14. junija prišel na občni zbor Save, kjer je pozdravil Savane: Z radostjo pozdravljam, da so se ločili napredni akademiki od drugih akademikov – kimavcev. Vsakdo spoštuje odločnega moža. Najbolj usmiljenja vredni so pa kimavci. Od teh ni ničesar pričakovati. Mladina naj se odloči za eno ali drugo stvar.

Sava mora živeti v zavesti, ostati vedno v najožji zvezi z napredno stranko. Tega dotika ne sme nihče pretrgati. Mi hočemo skrbeti, da bo zrasla Sava, ne pa oni kimavci, ki žive na močvirskih tleh nekdanje Slovenije.³¹⁰

Začela se je ostra polemika med Savani in Slovenijani. Za Savane jo je vodil v Slov. narodu večinoma sam dr. Tavčar, za Slovenijo pa »Iskra« litografirani list, ki ga je začel izdajati v Sloveniji Gregor Žerjav in Edinost, kjer so odgovori tudi večinoma njegovi.

»Iskra« je pisala: Težak je bil porod Save, a končno je vendarle ugledalo luč sveta najmlajše dete kranjsko liberalne ideje. Ako že starikava mati po dolgem prestanku zopet rodi, je to abnormalen slučaj in sad takega poroda navadno nima življenjske moči. Tudi mlada Sava (po domače Gradaščica op. s[...]a) najbrž ne preboli otroških bolezni. Nočemo se tukaj dotakniti njenih očetov, nočemo razmotrivati motivov, ki so vodili gospode pri snovanju tega anahronističnega društva, pustimo na strani častiželjnost, žaljeno samoljubje, k[...]m[...] itd. Konstatujemo samo fakt, da se še nahajajo slov. dijaki, sinovi proletarskega naroda, ki se ogrevajo za kapitalistični liberalizem.

Da prija liberalizem dobro vzgojenim gospodičem iz boljših hiš, se ne čudimo, čudimo se za onimi, ki gredo z njimi čez drn in strn. Gospoda, ali Vam je neznan socialni tok časa? Kako se morete navduševati za liberalizem, ki so ga vrgle že vse napredne kulturne dežele mej staro šaro?

Slov. narod je odgovoril na to: Iskre se povezujejo z vso vneto zato, da se podeli vsakemu ljublj. lemenatorju značaj akademika in se bahajo, da v Sloveniji čitajo tudi kranjskega Koblarja »Slov. list«.³¹¹

Dan pozneje: »Slovenija« je v tržaški Edinosti dobila ponižen kotiček v kojem se drgne ob Slov. narod. Gotovo je, da se ne bomo spuščali v polemiko z mladimi ljudmi, ki nočejo tako plesati, kakor piskajo gospodje v Ljubljani. E prijatelji, bodite malo ponižnejši, gospodje v Lj. Se preklicano malo brigajo, kako pleše Slovenija. Dalje je Slovenija mnenja, da imajo dijaki mnogo važnejšega dela, nego gr-

³⁰⁵ Slovenec 1902, 28. in 29. avg. (Breznik)

³⁰⁶ Slavnostna zabava, zlasti študentska.

³⁰⁷ Slovenec 1902, 28. avg. (Breznik)

³⁰⁸ Slov. narod 1902, 18. XII. (Breznik)

³⁰⁹ Ivan Plantan (29. 4. 1853, Kočevje – 24. 1. 1920, Ljubljana), politik, notar.

³¹⁰ Slov. nar. 1903, 20.VI. (Breznik)

³¹¹ Slov. nar. 1903, 20.VI. (Breznik)

diti in smešiti se medsebojno po listih. Prav dobro! Potem pa ne umemo, čemu so se ustanovile Iskre, kojih prvi namen je grditi Savane. O vodenem mladeniškem napuhu, s katerim so se v Iskrah ti dijaki spravili nad našo napredno stranko, niti ne govorimo. Istotako ne o navadah treznomiselnih Slovenijanov, kontrolirati vsako kupico vina, koju izpijejo naši Savani. Če se ta kontrola nadaljuje, prinese nam prihodnost in zunaj Slovenije obilo dobrih in spretnih natakarejev.³¹²

Slovenijani. Edinost prijavlja dopis iz krogov Slovenijanov, ki naj bo nekak odgovor na zadnjo našo notico o Slovenijanih. V tem dopisu se tudi obeta, da se že še pomenimo o tem, kar je govoril dr. Tavčar kot dež. odbornik. »Se še pomenimo«, kako imenitno se to glasi. Tako je časih Taaffe³¹³ obetal opozicionalnim poslancem. Ker se pa morda vendar kdo zanima za to, o čem bi se gospodje Slovenijani radi pomenili z dr. Tavčarjem kot dež. odbornikom, lahko postrežemo tudi s tem. Dr. Tavčar je namreč mnenja, da so hinavci taki ljudje, ki vse leto nanj zabavljajo in ga zahrbtno napadajo po listih, če potrebujejo kako podporo, pa lazijo okoli njega, se sladkajo in prilizujejo. In če dr. Tavčar nima simpatij za hinavce in se zanje neče zavzemati, ima popolnoma prav.³¹⁴³¹⁵

Napadi na Slovenijo. Iz dosedanjih savanskih dopisov v Slov. n. je posneti, da je ena programatičnih točk novoustanovljenega strogo liberalnega društva: gojiti osebni kultus svobodno. In če piše g. – b – (menda Kobal!) v Sl. n. da je vladalo na zadnjem obč. zboru Save velik moto navdušenja, u to rad verjame – če kdo bi se pri 30 letih ne navdušil! In tudi to utegne biti res, da so se po tem prav po domače imeli, kakor poroča isti – b – v Sl. n.³¹⁶

V dopisu Dunajska Sava in Slovenija piše predsednik Save Hočevar – obračamo se k vam z opominom, da naš čas potrebuje značajev trdnih in neizprosni vsega, kar ima namen utrditi pri nas rimsko premoč. Stopimo v jedno vrsto in preko diferenc, ki nas ločijo, zavzemajmo skupno stališče proti temu sovražniku... Savo in Slovenijo loči le to, da smo Savani pristaši nar. napredne stranke. Nam se ne zdi pravo, niti v tako važnem vprašanju, kakor je vseučilišče, bratiti se z ljudmi, ki so ljubljenci onih efaltov, ki so v najnovjšem času napovedali Slov. Matici bojkot.³¹⁷

V »Edinosti« je pisal v uvodniku³¹⁸ Radikalec (Žerjav). Ne smemo biti privesek političnih strank. Zato obojamo Danico in Savo. Slovenijo vodita dve temeljni ideji: nacionalizem in socializem. Zanimamo tudi samostrankarsko kulturno organizacijo. Vemo, da morajo biti stranke. Toda preko nesloge k slogi. V skupnih stvareh nastopati skupno. Načelnih kompromisov pa radikalci nočejo.

Po odhodu liberalnih dijakov se je Slovenija umirila, konsolidirala. Začelo se je notranje delo v društvu. Namesto kvartanja v društvenih prostorih (VIII. Breistenfelderg 20) so se vršile debate, predavanja. Delali so se zaključki in načrti iz posameznih točk društvenega programa. Kmalu so dobile misli o ljudsko izobraževalnem delu in dijaškem gmotnem vprašanju jasnejše oblike. Proučevala so se razna socialna vprašanja, debatiralo o verskem vprašanju, etiki dijaškega življenja itd. Vsi Slovenijani seveda niso bili navdušeni za delo. Bili so tudi taki, ki so oponirali in metali polena pod noge resnim predlogom. Občni zbori so bili prava šola za debatiranje in rokovanje s poslovníkom je bila praktična priprava za vodstvo društva v poznejšem življenju.

Pozabilo pa se tudi ni na propagando po srednješolskih zavodih v domovini. Navezali so se stiki, prirejali sestanki med šolskimi letnimi počitnicami. Narodno radikalni dijaški program je našel mnogo odziva kljub hudemu nasprotstvu klerikalcev in liberalcev v privatnih razgovorih, javnih nastopih in v časopisju.

³¹² Sl. n. 1903, 27.VI. (pisal dr. Tavčar). (Breznik)

³¹³ Eduard Franz Joseph Graf von Taaffe (24. 2. 1833, Dunaj – 29. 11. 1895, Ellischau (Nalžovy), Češka)

³¹⁴ Sl. n. 1. VII. 1993, (pisal dr. Tavčar). (Breznik)

³¹⁵ Edinost 1903, 25. VI. (Breznik)

³¹⁶ Edinost 1903, 25/6. (Breznik)

³¹⁷ Slov. n. 1903, 15/9. (Breznik)

³¹⁸ Edinost 1903, 26/6. (Breznik)

Posebno poglavje v življenju slov. dijaštva te dobe je njegova vnema in delo za ustanovitev slov. vseučilišča v Ljubljani. Od leta 1898, ko je 28. febr. Kranjski deželni zbor sprejel resolucijo za postavitve vseučilišča v Ljubljani in določil v ta namen pol milijona kron, pa do jeseni 1901 se na tem področju ni ničesar zgodilo, kot da bi bili pozabili na glavno točko svojega narodnega programa. Dogodki na univerzi v Inomostu, kjer nemški dijaki niso pustili predavati novo imenovanemu profesorju v ital. jeziku, so povzročili, da so italijanski dijaki demonstrirali na dunajski in graški univerzi in zahtevali ustanovitev laške univerze v Trstu. Da bi jih potolažil, jim je naučni minister Hartl obljubil, da bo ital. Univerza v Trstu ustanovljena v treh letih. To je seveda povzročilo, da so jugoslovanski visokošolci na Dunaju in v Gradcu začeli sklicevati shode za slov. univerzo v Ljubljani za reciproziteto izpitov na zagr. univerzi. Na obeh univerzah je prišlo do spopadov med slovenskimi in nemškimi dijaki. Ljubljanski občinski svet (10.XI.) se je v izredni seji izjavil za ustanovitev slov. univerze, jugoslovanski poslanci so pa v državnem zboru vložili v ta namen nujen predlog. (12. XI.) Dan pozneje je sklicala Slovenija izredni občni zbor v dunajski R[...] in na katerega je prišlo 1200 slovenskih visokošolcev in 50 poslancev. Na njem je bil glavni referant fil Iv. Prijatelj.

Graški slov. akademiki so nato časno pozvali slov. občine, korporacije, društva naj sklepajo resolucije in pošiljajo peticije za slov. vseučilišče. Tržaški »Piccolo« je vabil jugosl. dijake na bodočo tržaško univerzo, na kateri bi se lahko ustanovila slovenska paralelka.

28. novembra je priredila dunajska Slovenija na čast ljub. deputaciji (Hribar, dr. Majaron³¹⁹, dr. Požar), ki je prišla v zadevi ljub. vseučilišča k min. predsedniku dr. Koerberju in nauč. min. Hartlu, komerz.

1. decembra sta se pa vršila velika javna shoda v Ljubljani (govorili dr. Triller, dr. Gregorič, dr. Kokalj, Alojz Lavrenčič, Karl Linhart³²⁰ za soc. in Gostinčar za [...] [...]j) in v Pragi, ki so se ga udeležili slov. poslanci (Ploj³²¹, Žitnik³²², Gabršček³²³, Ferin. Medtem se je pa izvedelo, da so jugosl. poslanci zapostavili nujni predlog, kar je povzročilo veliko razočaranje in negotovanje med dijaštvom. Dunajski visokošolci so sklicali v ta namen shod (4.XII.), na katerem sta govorila fil. Prijatelj in jur. Dimnik, ki je zahteval, da se naj pismeno sporoči dr. Šušteršiču³²⁴, naj pri vseuč. Debatu ne govori on, ki je kompromitiran, marveč kak drug poslanec.

3. decembra se je potem res začela debata o nujnem predlogu za ljub. univerzo. Debatu je pričel dr. Šušteršič, pri čemer so Vsenemci povzročili velik kralav. Nemci in Poljaki so izjavili, da bodo proti nujnosti in Nemca Berger in Pommer (celjski poslanec) sta vehementno napadla in grdila Slovence in slov. kulturo.

Glavni govornik je bil dr. Ploj. Nujnost je bila odklonjena. Zanj so glasovali Jugoslovani, Čehi, neodvisni Poljaki in nekateri soc. demokrati. Minister Hartl je govoril proti nujnosti, češ da je treba stvar dobro preudariti in pripraviti. Obljubil je štipendije za docente, da se slov. univerza polagoma uresniči.

Slov. dijaštvo je bilo ogorčeno. Dunajsko slov. dijaštvo je izreklo dr. Šušteršiču, ki je govoril v parlamentu navzlic odporu pri svojih somišljenikih in odporu pri dijaštvu, zaničevanje, najostreje obsojajoč tako podlo egoistično ravnanje (na račun vseuč. debate se je hotel v parlamentu rehabilitirati (7. XII.) Pa tudi ostalim slovenskim poslancem so izrekli, razen dr. Ploju, trpko ogorčenje in naj globokejše obžalovanje nad onemoglostjo in brezbriznostjo. (8. XII.), dr. Ploju pa srčno zahvalo. Praški slov. dijaki so se pa izjavili proti graji slov. poslancem.

³¹⁹ Danilo Majaron (12. 12. 1859, Borovnica – 6. 8. 1931, Bled), pravnik, politik, kulturni delavec.

³²⁰ Karel Linhart (20. 5. 1882, Ljubljana – 3. 6. 1918, Ptuj), politik, publicist.

³²¹ Miroslav Ploj (14. 6. 1862, Ptuj – 22. 1. 1944, Maribor), politik, pravnik.

³²² Ignacij Žitnik.

³²³ Andrej Gabršček (26. 11. 1864, Kobarid – 23. 6. 1938, Ljubljana), časnikar, politik, tiskar, založnik.

³²⁴ Ivan Šušteršič.

Graški visokošolci so 11. XII. sklenili zahtevati slov. predavanja na graški in dunajski univerzi.

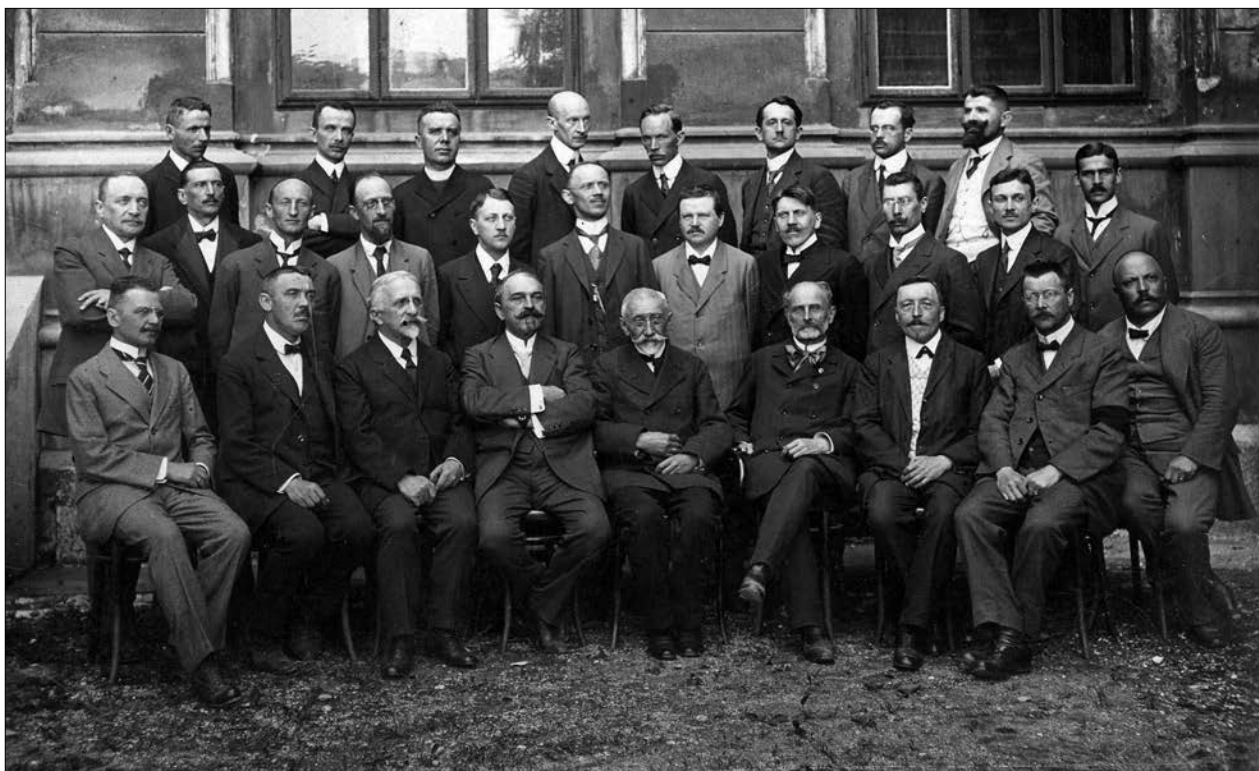
Celo leto 1902 so se vlagale peticije za slov. vseučilišče.

Prvi večji shod se je zopet vršil na Dunaju, kjer je na izrednem obč. zboru Slovenije 14. maja 1903 zborovalo 600 dijakov in 10 poslancev. Jur. Gr. Žerjav je govoril o nedostatkih na dunajski univerzi in o potrebi decentralizacije univerz, fil. Grafenauer o nalogah slov. poslancev, fil. Kobal pa o ital. univerzi.³²⁵

Da bi dosegli spremembo volilnega reda, so v Kranjskem deželnem zboru pričeli klerikalni poslanci z obstrukcijo. Zab[...]rikirali so dnevni red z nujnimi predlogi, med njimi tudi z nujnim predlogom za slov. vseučilišče in ga utemeljevali v celem Vseučiliškem zborniku (436 strani), ki sta ga spisala Polec in Senekovič³²⁶.

Slovenija je na občnem zboru 20. oktobra 1903 sklenila odločen protest. V slov. vseučiliškem vprašanju je dosedaj vladalo načelo, da nastopajo vsi Slovenci glede njega enotno, da je vzvišeno nad vsemi strankarskimi interesi in da se ga je spravilo na politični dnevni red le tedaj, kadar so razmere in čas dali upati, da se približamo svojemu smotru. Slov. dijaštvo, ki se je od prvega začetka vseuč. gibanja zanj z vso vnemo zavzemalo, danes z žalostjo opaža, da se greši proti temu edino pravim načelom v dež. zboru kranjskem, kjer se zlorablja vseučiliško vprašanje v obstrukcijske svrhe. Proti taki profanaciji, proti taki brezvestni igri z vseučiliškim vprašanjem, šteje si sl. akad. društvo Slovenija v dolžnost najodločeneje protestirati. Izvršnja sklepa I. obč. Zbora z dne 20. X. 1903. Za odbor: jur. Bog. Vošnjak³²⁷ predsednik, fil. M. Dolenc tajnik.³²⁸

To izjavo je vložil poslanec Iv. Hribar kot interpelacijo v deželnem zboru Kranj dne 27. oktobra.

*Profesorski zbor Realne gimnazije v Ljubljani leta 1917. Josip Breznik v drugi vrsti, peti z leve.
(ARS, Arhiv družine Breznik)*

³²⁵ Edinost 1903, 16, 18–22. V. (Breznik)

³²⁶ Bogomil Senekovič (11. 11. 1880, Ljubljana – 9. 1. 1924, Ljubljana), pravnik.

³²⁷ Bogumil Vošnjak (4. 9. 1882, Celje – 18. 6. 1959, Washington), pravnik, politik.

³²⁸ Slov. narod 1903, 28. X, Ed. 1903, 3. dec. (Breznik)

28. novembra 1903 so bile velike demonstracije na dunajski univerzi. Ker so Slovani zvedeli, da hočejo nemški visokošolci demonstrirati proti ustanovitvi nenemških univerz, so se v velikem številu zbrali na univerzi in pridružili so se jim tudi Italijani. Ker so bili v manjšini, so opustili Nemci demonstracije. Slovani in Italijani so odšli pred parlament, kjer so vzklikali: »Ven z našimi univerzami!« Od tam jih je policija iztislila, na kar so odšli na vseuliško rampo, kjer so peli nar. pesmi. Na rampi pa se je začel boj z Nemci, nakar se je rampa podrla. Ko je pa vdrla na rampo policija, so Slovani in Nemci skupno nastopili proti policiji.³²⁹

4. decembra 1903 se je vršil velik shod slovanskega dijaštva v povorki na Dunaju. Navzočih je bilo 25 poslancev. Glavni govornik je bil vet. Adolf Ribnikar³³⁰, ki je navajal težave, na katere naleti slovanški dijaki na dunajski in graški univerzi. Zato naš klic proč od Gradca, proč od Dunaja. Naša bodočnost je ob Adriji.

Shod je sprejel resolucije:

1. za slov. univerzo v Ljubljani,
2. za razbremenitev dunajske univerze z ustanovitvijo novih,
3. proti preložitvi ital. predavanj v Trstu ali Gorici,
4. dunajska univerza ni nemška, marveč avstrijska državna.³³¹

V.

1903–1905 Do tržaškega shoda

Po maturi sem nekaj časa premišljeval, ali naj grem študirat pravo ali zgodovino in zemljepis. odločil sem se končno za filozofsko fakulteto, in sicer na Dunaju. Oče mi je obljubil mesečno po 100 K in tako sva s Kamničanom Francetom Bergantom, ki se je odločil za medicino, 4. ali 5. oktobra 1905 v spremstvu tehnika Fr. Vrhovnika iz Tunjic - predsednika Danice odpotoval na Dunaj. Bila je to prva pot v tujino. Opoldne smo s poštnim vlakom odpotovali iz Ljubljane. V vlaku smo se sešli z Adolfom Ribnikarjem, ki se je tudi peljal na Dunaj - Cilli. Prvikrat sem videl, da na Štajerskem slov. jezik nič ne velja. Spomnil sem se na vse nar. boje, ki so bili zvezani s tem imenom in o katerih sem z ogorčenjem bral v časopisih - Poboji ob otvoritvi narodnega doma, politični boji za celjsko slov. nižjo gimnazijo itd. ali smo Slovenci vendarle manj vreden narod in obsojeni v počasno umiranje. Take misli so me navdajale, ko nas je vozil vlak dalje po slovenski zemlji, ki jo hočejo potučiti. O tem smo se tudi razgovarjali, pa ogorčeni zavračali tuje naklepe. A Marburg nas je zoper poučil o realnosti.

Zjutraj smo se pripeljali na Dunaj. Mislim, da je cela vožnja veljala okoli 10 kron. Z Bergantom sva sklenila, da bova stanovala skupaj in tehn. Vrhovnik nama je takoj pomagal poiskati stanovanje in sicer v VII. okraju v Neubaugasse št. 7, od koder ni bilo daleč do univerze. Prva pot naju je seveda vodila na vseučilišče. Med potjo sva opazovala velikomestno vrvenje po ringu, krasne palače, parlament, rotovž, univerzo. Premišljeval sem, kako se bom mogel znajti v tem velikem mestu, kako mogel tu živeti in študirati. Predno smo obiskali univerzo, naju je najin spremljevalec peljal na zajtrk v malo kavarno nasproti univerze, vsem slov. študentom dobro znano kavarno »Café Wien«. Naenkrat sem postal »Herr Doktor«. Kako prijetno je to zvenelo po ušesih. Po kosilu v dijaški menzi sam se napotil v »Slovenijo«, ki je imela takrat svoje prostore v VIII. okr., Breitenfelder gasse 20. Bil sem ljubeznivo sprejet. Prijavil sem se za člana. Od tedaj je postala »Slovenija« takorekoč moj pravi dom v tujini. V društvene prostore sem zahajal vsak dan po kosilu in zvečer. Vedno nas je bilo polno, ali smo čitali časopise, ali debatirali, ali šahirali, ali pa poslušali predavanja. Kvartanje je bilo v društvenih prostorih prepovedano.

³²⁹ Sl. 1903, 31. XI., Slov. nar. 1903, 28. XI. – 30. XI. (Breznik)

³³⁰ Adolf Ribnikar.

³³¹ Sl. n. 1903, 7. in 9. XII. (Breznik)

Vse društveno življenje se je odigravalo v klubih v znanstvenem, v klubu za ljudsko izobrazbo, ki ga je vodil vet. Adolf Ribnikar, v pevskem s fil. Venč. Kalanom na čelu in v sabljaškem, ki mu je načeloval jur. Fr. Bicek. V tem so se zbirali še ostanki stare miselnosti. Ko sem prišel na Dunaj, je bilo tam še malo starejših članov. Društvo je še vodil odbor letnega tečaja z jur. Rado Jerebom na čelu. Po 15. oktobru so se pa društveni prostori začeli polniti. Tedaj so se tudi začela predavanja na univerzi.

Pravih nasvetov, katera predavanja naj poslušam, nisem dobil. Ko sem vprašal nekega zgodovinarja za nasvet, mi je neprijazno odgovoril, da bom že sam prišel na to, koga naj poslušam. In tako sem po nepotrebnem poslušal egiptologa Kraha, pri katerem smo razvozlavali hieroglifne. Pač pa sem imel priložnost poslušati svetovno znanega geografa Alb. Pencka³³², strastnega nemškega nacionalca, ki si je pri predavanjih posebno rad privoščil Čehe ali pa Madžare. Zelo je bil pa ponosen na svojega učenca Cvijića J.³³³ ki ga je velikokrat omenjal. Poslušalo pa nas je gotovo 200 geografov in v njegovem seminarju radi velikega števila obiskovalcev ni bilo mogoče veliko delati. K večini predavanj, h katerim sem se vpisal, sem hodil redno.

Na koncu semestra sem potem tudi kolokviral. Nemščino sem toliko obvladal, da mi ni delala nobene težave.

Poleg predavanj sem v prostih urah rad obiskoval vseučiliško knjižnico, kjer je bilo pozimi toplo in svetlo, pa vedno polno. Tu sem študiral strokovne knjige, pa tudi knjige za splošno izobrazbo. Zgodaj sem začel zahajati tudi v dvorno knjižnico, kjer sem čital starejše slov. časopise za predavanja v Sloveniji. Tako sem že v prvem letu sestavil zgodovino slov. taborov in njih pomen. Izvleček sem objavil v podlistu Slov. naroda 1918. Poleg teh dveh knjižnic sem pridno obiskoval Centralno ljudsko knjižnico v I. okraju (Rottehturner str.), ki je imela okoli 40.000 knjig in je izposojala knjige tudi na dom. Izposojal sem si le znanstvene knjige npr. Chamberlaine, Die Grundlagen der XIX. Jahrh. Okoli 2500 knjig, večinoma slovenskih je imela tudi Slovenijanska knjižnica in sem jo seveda tudi uporabljal.

V »Sloveniji« sem kmalu prišel v tesne prijateljske stike z Gregorjem Žerjavom, Adolfom Ribnikarjem, Bogumilom Vošnjakom, Pavlom Grošljem in drugimi. Prijateljstvo z Gregorjem Žerjavom je ostalo trajno in neskaljeno do njegove prerane smrti leta 1929.

Gregor Žerjav je bil duša živahnega društvenega življenja. V odboru ni veliko sodeloval, pazil je le na to, da so bili v njem zanesljivi ljudje, katerim je dajal svoje nasvete in napotke za društveno delo. V društvene prostore je prihajal le kadar so bila predavanja, ali kadar so bila kaka važna posvetovanja zaradi raznih prireditev. Udeleževal se je seveda tudi vseh občnih zborov. Vodil je predavanja iz politične in gospodarske stroke. Mnogo je tudi sam predaval, zlasti o društvenem programu. Po kosilu je hodil v kavarno Buchmüller v Floriangasse, kjer se je sestajal s svojimi prijatelji in sodelavci, sicer si ga pa vedno našel v vseučiliški knjižnici. Kadar je predaval, je bil zelo stvaren, v načelih dosleden, v polemiki oster in nepopustljiv. Ako so se na občnih zborih pojavili napadi na odbor, ga je Žerjav vedno zagovarjal. Včasih smo doživeli tudi krepko obstrukcijo, ki so jo vodili nekateri Štajerci (Černjavič Jos., Pečovnik Adolf, jur. Stuhec, med. Heric), ki so zagovarjali Triglav, ki se ni pridružil novemu gibanju.

V gmotnem pogledu je živel Žerjav kolikor toliko urejeno, ker je imel Knaflovo ustanovo letnih 600 kron. To se pravi, hodil ni v menzo in po kosilu je obiskoval kavarno (Buchmüller v Floriangasse). Stanovanje pa je imel skromno. Enkrat je imel tako veliko dvorišno sobo (na Alserstrasse), da je moral sedeti na posteljo, če ga je prišel kdo obiskat. Na gašperčku je stala svetilka, na cilinder (ki ga je tudi imel) je pa obešal brisačo. Večkrat je pa delil stanovanje še s kom drugim. Tako smo takrat stanovali štirje v eni sobi v Wickenburggasse 7 in sicer Oton Fettich, Gilbert Zupančič, Žerjav in jaz. Mnogo je hodil v vseučiliško knjižnico, kjer je študiral razne politične, gospodarske in socialne probleme. Z ožjim krogom prijateljev se je rad družil, da je debatiral o načrtih za bodočnost, o boju z nasprotniki o organizaciji pokreta. V družbi je bil vesel, zabaven in dovtipen. Tudi marsikako šalo si je rad dovolil, kot npr. ob

³³² Albrecht Penck (25. 9. 1858, Reudnitz – 7. 3. 1945, Praga), geograf, geolog.

³³³ Jovan Cvijić (11. 10. 1865, Loznica – 16. 1. 1927, Beograd), geograf, antropolog, pedagog, akademik.

božičnici, ko je ostal s tovariši na Dunaju in organiziral šaljivo loterijo. Po občnih zborih »Slovenije« se je udeleževal gosjih pohodov po dunajskih ulicah, ki jih je organiziral in vodil v govorih in domislekih neprekosljivi fil. Pavel Grošelj. Iskal je stikov z raznimi slovanskimi dijaki, zlasti s Čehi, pa tudi z aktivnimi politikami npr. češkim poslancem Klofačem³³⁴.

V Ljubljani je stanoval pri svoji ljubljeni materi, vdovi po sodniku, ki je imela pritlično hišico pod Gradom na Strmi poti št. 4. Imel je dva brata in dve sestri. Od skromne pokojnine ga mati ni mogla bogve kaj podpirati, le sreča, da je dobil takoj Knaflovo ustanovo, ko je imel maturo z odliko. Knaflovih ustanov je bilo tedaj 36. V moji dobi so jo uživali, kolikor se še spominjam, fil. Pavel Grošelj, jur. Karel Kuhelj, jur. Janko Kersnik³³⁵, jur. Oton Fettich. V letu, ko je prišel Žerjav na Dunaj, je bilo razpisanih 12 ustanov. Ustanove so bile določene za dijake iz Kranjske. Tako so jo dobivali tudi Nemci.

Na prvem občnem zboru »Slovenije« smo izvolili za novega predsednika jur. Bogomila Vošnjaka, ki je tedaj prvič prišel na Dunaj. On je bil edini Slovenijan, ki se mu je v gmotnem pogledu res dobro godilo. Do te dobe je že mnogo potoval. Poznali smo dve njegovi knjigi: Zapiski mladega potnika (po orientu).

Njegov oče inž. Mihael Vošnjak je imel v Gorici vilo Judit, ki je postala pozneje središče slov. kulturnega življenja v Gorici. Bogomil Vošnjak je bil jako izobražen, načitan in razgledan ter vnet pristaš nar. rad. dijaškega gibanja. Mnogo smo občevali z njim. Imel je pa slabo lastnost, da je redno ob 11^h zvečer zadremal, če je bil v še tako razgibani družbi. Zelo se je udeleževal v goriškem fer. akad. društvu Adrijii ter dopisoval v Edinost, kjer je branil strujo pred raznimi napadi v »Soči« in Slov. narodu.

Adolf Ribnikar je bil veterinar. V »Sloveniji« je vodil klub za ljudsko izobrazbo. Bil je jako živahen, iniciativen in borben, v polemiki oster in včasih tudi oseben. Živel je v težkem gmotnem položaju. Oče, nadučitelj v Logatcu, je pred nekaj leti umrl, mati je pa s skromno pokojnino morala preživljati še tri mlajše otroke. Da je študiral, je najemal posojila pri raznih denarnih zavodih in če se ne motim, imel nekaj stalne podpore od dež. odbora kranjskega. Klub za ljudsko izobrazbo je vodil jako dobro. Sam je mnogo predaval, pa nas vodil po raznih dunajskih ustanovah za širjenje ljudske izobrazbe, tako npr. v Volksheim v Ottakringer v centralno ljudsko knjižnico v I. okraju v centralno mlekarino. Bil je pa tudi izvrsten žurnalist. Dopisoval je za tržaško Edinost.

Prvo leto mojega akademskega življenja je bilo jako živahno in polno dogodkov, ki so se mi globoko vtisnili v spomin. Seveda sem si tudi ogledal vse dunajske zanimivosti: muzeje, gledališča, cerkve, dvor Schönbrunn, Prater itd. Po kavarnah in gostilnah me ni bilo veliko. Predavanje o spolnih boleznih v »Sloveniji« in tozadevni panoptikum v Pratru sta me odvrnila od vseh tozadevnih nevarnosti. Sicer se je pa dijaško življenje tozadevno zelo izboljšalo. Doživel sem pa »ognjeni krst« na univerzi. Konec novembra so se začeli na univerzi veliki kravali. Nemški dijaki so napovedali demonstracije proti Slovanom. Slovenski dijaki in Italijani smo prišli v velikem številu na univerzo, vsled česar so Nemci opustili demonstracije. Odšli smo pred parlament, kjer smo vzklikali ustanovitvi našim univerzam. Ker nas je policija izrinila od parlamenta, smo se vrnili na vseučilišče, kjer se je razvil splošen pretep, pri čemer se je podrla vseučiliška rampa. Ko je vdrla na rampo policija, smo nastopili proti njej slovanski in nemški dijaki. Tedaj se je ustanovil Izvrševalni odbor slovenskega dijaštva na Dunaju, kateremu smo se morali vsi pokoriti. V soboto 28. novembra se nas je zbralo v avli kot še nikoli. Posledica je bila, da so se burši začeli pogajati in so izjavili, da nimajo ničesar proti Slovanom. 9. decembra smo imeli nato v resurzi velik shod za slovenske univerze.³³⁶

Pred veliko nočjo 1904 so se demonstracije zopet ponovile, ko je nemški odbor Dvanajsterih nastopil proti vsakomur, kdor ni v avli nemško govoril in je rektor izjavil, da bo varoval nemški značaj dunajske

³³⁴ Václav Jaroslav Klofáč (21. 9. 1868, Německý Brod – 10. 7. 1942), politik.

³³⁵ Janko Kersnik (28. 12. 1881, Brdo pri Lukovici – 26. 2. 1937, Ljubljana), narodni gospodar, pravnik, notar.

³³⁶ Slov. nar. 1903, 28, 30 XI., 2. XII. (Breznik)

univerze. Zopet so se vršili boji na rampi. Nato je bila univerza zaprta. Ob tej priliki so Italijani stavili kot pogoj za sodelovanje: priznanje ital. univerze v Trstu.³³⁷

Ob novembrskih demonstracijah so dunajski časopisi pisali zelo sovražno proti Slovanom. Zato smo slov. dijaki sestavili neko pojasnilo, ki naj bi ga izdal Korespondenčni urad dunajskim listom. To Pojasnilo so dali meni, da ga nesem Korespondenčnemu uradu. Ker nisem takoj nesel Korespondenčnemu uradu, sem vprašal nekega policista, kje se ta nahaja. Rekel mi je, da mi ga pokaže, pa me je peljal na policijsko ravnateljstvo, kjer so me celo uro zadržali in spraševali o demonstracijah. Tako sem prvo naročilo slabo opravil, a pogrešili so tudi oni, ki so me bruca poslali na tako misijo, ki bi se lahko tragično končala, če bi se kaj drugega zgodilo.

Spomladi 1903 (9. maja) se je ustanovila na Dunaju Vesna, društvo slov. in hrv. dijakov upodablja-joče umetnosti. predsednik je bil Saša Šantelj³³⁸, ki je bil tudi član Slovenije. Z Vesno smo gojili prav prijateljske stike in obiskali smo vzajemno svoje občne zборе. Maksim Gaspari³³⁹ je narisal za Slovenijo razglednico, ki smo jo z veliko vnemo širili in je doživela več natisov. Predstavljala je dijaka, ki gleda iz svoje študentske sobice proti domovini, kjer se dvigajo slov. gore.

Marca 1904 so priredili slov. impresionisti v Miethejevem salonu na Dunaju svojo razstavo, ki je zadržala dunajske umetniške kroge. V *Neue Freie Presse* in v *Die Zeit* so priobčili silno laskave ocene in opozarjali, da je razstava odkrila popolnoma nov svet in nove umetnike. Seveda smo bili študentje silno vzradoščeni in ponosni na našo novo odkrito umetnost. Naš narodni ponos se je zelo dvignil in prav pobožno smo ogledovali razstavljene slike.

Nar. rad. struja je nujno potrebovala lastnega glasila, da bi širila svoje ideje in da bi se branila klerikalnih in liberalnih napadov. Do 1904 nam je bila odprta le tržaška *Edinost*.

Že meseca maja 1903 smo si bili na jasnem, da nam treba glasila. Tačas sem izdajal v Sloveniji »Iskre«, to pa edino z namenom, da vzbudim zamisel za tedaj še nedoseženi ideal tiskanega lista. Dr. Tavčarja polemika proti *Iskram* v Slov. narodu je bila le voda na naš mlin.³⁴⁰ V božiču 1903 je bilo sklenjeno, da se izda za veliko noč prva številka novega dijaškega lista, ki smo ga krstili za »Omladino«. Takoj so se začele priprave. Ustanovil se je konzorcij, v katerega so vstopili Žerjav, Ribnikar, Kuhelj, Ažman, Mikuš Karel, Vošnjak in jaz. Vsak je moral vplačati 10 kron kot delež. Blaznikova tiskarna v Ljubljani, kjer smo hoteli list tiskati, je zahtevala, da prvo številko plačamo naprej. Veljala bi 60 kron. Z vplačili konzorcijalov smo denar imeli pripravljen in še 10 kron za ustanovne stroške. Žerjav je bil določen za urednika. Upravništvo naj bi bilo v tiskarni.

3. aprila 1904 je res izšla nova številka v 1500 izvodih.

Bila je sicer skromna po obsegu, toda vsi smo bili nanjo ponosni. Iskali smo naročnike med srednješolci, visokošolci in v izven dijaških vrstah. Našli smo jih toliko, da je bila gmotna eksistenca lista brez podpor zagotovljena. Vseh podpor ni bilo preko 20 kron.

Program lista je bil objavljen in v prvi številki: na podlagi narodne in socialne ideje dvigniti dijaštvo intelektualno in нравno, ga navajati k delu k boljšemu umevanju sodobnih vprašanj in položaja našega naroda. V prvem letniku je obravnaval Žerjav v uvodniku program etična vprašanja: o slovenski slogi, o pozitivnem in drobnem delu, o dijaškem počitniškem delu, o slovenski vzajemnosti, o izbiri stanu, o nalogah akad. društev, o gmotnem vprašanju slov. dijaštva, o slov. ital. slogi, o razmerju med srednješolci in visokošolci, o radikalnem dijaštvu in političnih strankah, o temi naroden ali klerikalen itd. Velik del je bil posvečen ljudsko-izobraževalnemu delu, sokolstvu, Prosveti. Listek je prinašal drobne vesti o delu v akad. društvih, o ljudski izobrazbi, o dijaškem gmotnem vprašanju, o srednješolskih problemih

³³⁷ Slov. nar. 1904, 12. III., Oml. 1904, str. 3. (Breznik)

³³⁸ Saša Šantelj (15. 3. 1883, Gorica – 1. 7. 1945, Ljubljana), slikar, skladatelj, vsestranski pedagog.

³³⁹ Maksim Gaspari (28. 1. 1883, Selšček – 14. 11. 1980, Ljubljana), slikar, ilustrator.

³⁴⁰ Gregor Žerjav v Almanahu 1907/8, str. 97. (Breznik)

ter polemiko z nasprotniki. Vsled potrebe se je ustanovila Dijaška priloga za srednješolske leposlovne prispevke. Urejal jo je I. leto in dajal nasvete mladim pisateljem Pavel Grošelj.

Ob koncu prvega letnika je Gregor Žerjav, katerega vseučiliška doba se je končavala, odložil uredništvo in konzorcij je poiskal novega urednika v filozofu Cirilu Premrlu. Dijaška priloga je postala stalna in Omladina je dobila tudi ovitek, na katerem je bila natisnjena predvsem polemika. Drugi letnik je bil posvečen pripravam na I. shod nar. rad. dijaštva v Trstu, prinesel nekaj programatičnih člankov npr. dijaštvo proti dvoboju, o samoizobrazbi dijaštva, zlasti pa podrobno statistiko uradništva na slovenskem ozemlju, statistiko srednješolskih profesorjev in statistiko slovenskega visokošolskega dijaštva, statistiko, ki naj bi pokazala vso našo uradniško mizerijo, pa napolnila dijaštvo na pravilno izbiro stanu.

Član Slovenije Milan Jaklič je bil po mišljenju socialist in je imel tudi zveze z drugimi socialisti, zlasti z Ivanom Cankarjem. Njegov somišljenik je bil jur. Mrak Anton³⁴¹. Skušal je pa vplivati tudi na urednika Omladine Cirila Premrla. Tik pred tržaškim shodom je priobčil v Omladini članek: ABC našega gibanja, v katerem je trdil, da je nar. rad. struja do sedaj šablonsko podajal za program nacionalizem in radikalizem. Na mesto kruha se je podajal Nemcem.³⁴² V drugem članku je hotel to dokazati, seveda je konzorcij nadaljevanje preprečil.

Nekaj dni pred izidom prve številke Omladine se je vršil 26. marca 1904 v Ljubljani ustanovni shod akad. fer. društva »Prosveta«, v kateri naj bi se dijaštvo udeleževalo v širjenju ljudske prosvete. Priprave za ustanovitev so se vršile že celo leto poprej v Sloveniji v klubu za ljudsko izobrazbo, ki ga je vodil vet. Ribnikar. Pripravljalni odbor je povabil na shod vsa slov. akad. društva, češ da Prosveta ne sme imeti nobene strankarske barve, ona naj širi le izobrazbo. To stališče je stvarno objavil fil. Pav. Grošelj. Pričakovalo se je, da bo prišlo do načelne debate med snovatelji, ki stoje na stališču empirične vede, in med klerikalnimi akademiki, ki stavijo dogme pred znanstveno raziskovanje. Na zbor je prišlo 5 članov Danice in Zarje in nad 20 Slovanov. Predsednik dunajske fer. med. Gabr. Hočevnar je izjavil, da svobodomiselno dijaštvo ne bo zborovalo v družbi s klerikalci. Nato so liberalci med silnim vpitjem in zmerjanjem vrgli klerikalce iz dvorane, pri čemer so Milan Jaklič se posebno odlikovali med. Hočevnar, Vodeb, Kandare Fr. in Kobal Fr. Predsednik je shod zaključil in jur. Žerjav je sklical po §.2 novega na osebna vabila. V miru so se vršila nato predavanja jur. Žerjava, vet. Ribnikarja, fil. Laha in jur. Kuhlja, ki je za prvo dobo načrtno pripravil program »Prosveti«.

- 1) usposabljanje dijaštva za poljudno delo z vzornimi predavanji in v dij. knjižnici
- 2) agitacija za idejo med ljudstvom
- 3) ustanovitev strokovne literature za ljudsko izobrazbo in
- 4) ustanavljanje ljudskih knjižnic.

Sprejela so se pravila. Tudi na popoldansko zborovanje je prišlo nekaj Savanov, ki so zahtevali, da se mora Slovencevega poročevalca Štefeta vreči na cesto.³⁴³ Potem ko so bila pravila potrjena, se je vršil 15. septembra I. občni zbor Prosvete, na katerem sta referirala češki dijak M. Dvořak in poljski dijak T. Grabovski o poljudnem delu češkega oz. poljskega dijaštva in dokazala, da je dijaštvo za narodno drobno delo sposobno. Dr. Vl. Ravnihar je poročal o sokolstvu. Nato se je določil po referatih fil. Breznika, fil. Jos. Berceta³⁴⁴ in vet. Ribnikarja program dela: zbirajo naj se knjige za potujoče knjižnice, sestavi Vodnik za knjižnice, zbira statistika in uvede narodni kolek za C M D³⁴⁵.

Ker sem bil v počitnicah izven Ljubljane, sem se udeleževal za prosveto kot nabiratelj knjig, kot predavatelj o Prešernu, Gregorčiču in Ciril Metodovi družbi ter pri ustanovitvi javne ljudske knjižnice v Kamniku in sestavitvi seznama knjig za ljudske knjižnice.

³⁴¹ Anton Mrak (20. 2. 1883, Jesenice – 5. 11. 1961, Ljubljana), pravnik, publicist.

³⁴² Omladina 1904, str. 19, Slovenec 1904, 26. in 28. III. (Breznik)

³⁴³ Omladina 1904, str. 13, 67. (Breznik)

³⁴⁴ Josip Berce (18. 3. 1883, Mošnje – 12. 11. 1914, Budimpešta), romanist, pedagoški delavec.

³⁴⁵ Ciril-Methodova družba.

Za veliko noč 1904 mi je pisal Žerjav:

»Letošnjo veliko noč preživimo v zavesti, da smo mnogo delali in ne brez uspeha. Počasi gre sicer dobra stvar na teh kamnitih tleh Kranjske dežele v klasje pa gotovo. Danes lahko rečemo, da smo obče-slovenski faktor, majhen sicer, a domovinsko pravico imamo in znani smo tudi. Vztrajati moramo še naprej in množiti število sodelavcev. Žal, da niti v naših vrstah niso vsi energični in podjetni. Tebe brez laskanja štejem med prve delavce. Če hočemo mi enakomisleči več opraviti, se držimo poštenega prijateljstva in si zaupamo.«³⁴⁶

Ne smem prezreti, da sem ves ta čas vzdrževal tesne stike s srednješolci v Kranju, kjer sem se dopisoval s Štefanom Šinkom, Lenardom Lotričem³⁴⁷, Vilj. Pfeiferjem³⁴⁸, Ant. Šlambergerjem in drugimi, katerih pisma še hranim. Razmere so postale težje. Pritisk klerikalnih profesorjev (Remca, Jarca, Debevca, Doblerja) hujši, na naši strani pa ni bilo pravih dijaških voditeljev. Vsi so samo tožili. Dvakrat sem bil tudi osebno v Kranju, enkrat pa Žerjav. V pisemskih stikih sem bil tudi s slov. dijaki v Beljaku in v Celovcu. Zvezo je vzdrževal Janko Leskovec iz Škofje Loke, ki je takrat študiral v Beljaku. Njemu se je tudi posrečilo, da je pripeljal v Slovenijo celo vrsto Korošcev (Mišič F.³⁴⁹, Polek F., Ravnikar Rudi, Reichman Blaž, Slamnik Slavko, Sušnik Tomo, Wie[...] Jože). Povsod je imela Omladina naročnike.

Leta 1904 je Slovenija obhajala svojo 35-letnico. V proslavo je 24. februarja koncert s plesom na Dunaju.³⁵⁰ Prireditelj je uspela tako sijajno, kot še nobena njena veselica. Na proslavo Slovenija ni vabila ne Save, ne Danice. Zato jo je silovito napadel predsednik dunajske Save med. Gabr. Hočevnar v uvodniku Slov. naroda.³⁵¹ Našo generacijo čakajo težki boji z reakcionarno duhovščino. V teh časih je Slovenija zavrgla prapor svobode. Vpeljati hočejo mlačno stajersko politiko. Mlačnost, neodločnost, nedoslednost so njene karakteristike, direktno nasprotna vsemu, kar je liberalno, svobodomiselnost. Postali so politični kimovci, udrihajo po napredni kranjski stranki. Neka rezanica³⁵² so: malo narodnosti, malo pozitivnega delovanja, malo radikalizma, prav malo napredka, to so njihovi politični nazori. Neodpustno je, da v teh časih propagirajo svoje zmedene ideje. Petdesetletnico bodo obhajali pod protektoratom Šukljeto-vim, ako bode takrat še klerikalec.«

Udeležba odlične slovanske družbe je pa pokazala, da uživa tudi nova »Slovenija« ugled in simpatije dunajske slovanske družbe.

Pravi jubilej je pa praznovala Slovenija na dan svoje ustanovitve 26. maja v slovanski Pragi. Konec maja se je vršil v Pragi češki vsedijaški kongres, združen z vsedijaško razstavo. Slovenija je sklenila, da se korporativno udeleži teh slavnosti. Okoli 30 Slovenijanov se nas je v soboto 21. maja zjutraj odpeljalo iz Dunaja. V Taboru so nas že sprejeli češki dijaki. v Pragi pa odbor vsedijaške slavnosti in nad dvatisoč ljudi. Prenočišča so nam odkazali v gasilskem domu na Vinogradih, kjer smo prav udobno stanovali in uživali postrežbo gasilcev. Zvečer 21. maja so priredili češki dijaki Sloveniji časten koncert pri Chaderu. Udeležili so se ga vsi praški Slovenci z akad. društvom Ilirijo na čelu in veliko število naših čeških prijateljev. Drugi dan so nam razkazovali češki dijaki znamenitosti Prage. Fil. Iv. Lah nas je peljal šestorico Slovenijanov k velikemu prijatelju Slovencev Janu Legu, ki je svoj čas služboval v Kamniku, pa pozneje vabil slovenske dijake študirat v zlato Prago, za kar ga je Mahnič v Rimskem katoliku silno napadel.³⁵³ Ta dan sem prvokrat videl, s kakšnim zanimanjem je češko občinstvo zasledovalo nogometno tekmo na Letni. 23. maja smo obiskali Akademický Črenařski Spolek, kjer smo bili sijajno pogoščeni.

³⁴⁶ Pismo Žerjava Brezniku 2. IV. 1904. (Breznik)

³⁴⁷ Lenard Lotrič (22. 10. 1882, Železniki – ?), publicist.

³⁴⁸ Viljem Pfeifer (30. 8. 1842, Kočevje – 9. 12. 1917, Krško), politik, župan.

³⁴⁹ Franc Mišič (2. 11. 1881, Dobava – 1. 1. 1969, Maribor), narodni delavec, učitelj, potopisec.

³⁵⁰ Edinost 1904, 1. III. (Breznik)

³⁵¹ Slov. narod. 1904, 3. III., Slovenec 1904, 5. III. (Breznik)

³⁵² Zrezana slama ali seno.

³⁵³ Rimski katolik 1893, str. 356 in Omladina 1904, str. 43. (Breznik)

Popoldne smo si ogledali gospodarsko razstavo. 24. maja smo bili v veličastnem deželnem muzeju, popoldne pa v Smickovski pivovarni, zvečer pa na Střelskem ostrovu, naslednji dan pa v industrijskem muzeju ter si ogledali Waldskinovo palačo in slavno mestno posvetovalnico. Popoldne smo bili povabljeni v »Narodno Jednato Pošmoravsko«.

V četrtek 26. maja je položila Slovenija na grob velikega staročeskega politika Riegra³⁵⁴ lovorjev venec s palmo in trobojnico, časteč s tem spomin »na kronanega kralja češkega«. Na grobu je govoril predsednik Slovenije fil. Lovše in sta zapela združena zbora Slovenije in Ilirije žalostinko »Na grobeh«. Zvečer je praznovala Slovenija svoj jubilej. Na slavnostni komori pri Chaderu je povabila svoje slovenske in češke prijatelje. Udeležilo se ga je okoli 30 društev vseh slovanskih narodnosti. Večer je potekal v najlepšem razpoloženju. Zgodovino Slovenije in njen program je v slavnostnem govoru razložil jur. Žerjav, poudarjajoč, da Slovenija družiti častitljivo starost z mladostno energijo. Napičnica se je vrstila za napičnico. Prof. Chodomsky je, kazoč na žalostne slov. razmere, želel struji, ki jo zastopa »Slovenija«, popoln uspeh.

V petek 27. maja smo si ogledali veličastne Hradčane ter obiskali Narodno Jednato Severočesko. Zvečer smo se udeležili akademije na Žofinu. Ta dan se je otvorila dijaška razstava, ki je za nas silno vzpodbudna.

V narodnem domu na Vinogradih se je naslednjega dne vršil manifestačni shod za slovenska vseučilišča. Za slovensko univerzo je govoril prvi Egon Stare. Pri shodu so bila zastopana vsa slovenska akad. društva. Zvečer so igrali dijaki v Nar. divadlu Jana Husa³⁵⁵, po predstavi pa so priredile češke dame slovenskim gostom »raut« na Žofinu. V nedeljo 29. maja se je vršil dijaški spreved po mestu, nato pa velika ljudska veselica. Mi smo se ta dan zvečer vrnili na Dunaj.³⁵⁶

Obisk Prage je na nas napravil največji vtis. Nismo spoznali samo zlate Prage in življenja v njej ter češkega dijaštva in njega kulturno delo, marveč smo zlasti videli, kaj je to drobno delo in kako vršijo Čehi z drobnim delom svojo narodno obrambo na severu in zahodu Češke. Obisk Severočeske in Pošamske Jednote nam je pokazal, kako bi tudi pri nas morali v vsej podrobnosti vršiti svojo obrambo proti napadom Nemcev in Italijanov.

Delo Društva sv. Cirila in Metoda se ne dá v ničemer primerjati z delom teh dveh Jednot. V delokrog narodno-radikalnega dijaštva je odslej vstopilo tudi zanimanje in delo na narodno obrambnem polju.

Srbi so l. 1904 obhajali 100-letnico I. srbskega upora proti Turkom. Ob tej priliki naj bi se vršilo kronanje kralja Petra, I. jugoslovanski dijaški kongres, jugosl. umetniška razstava, kongres jugoslovanskih zdravnikov itd. Slovence sta prišla povabil na I. jugosl. dijaški kongres jur. Ljubomir Nešić in fil. Gliša Mlezović. Razgovarjala sta se z jur. Gregorjem Žerjavom, jur. Jos. Ažmanom in jur. Branko Fischerjem. Domenili so se, da bo vse priprave za potovanje v Beograd vršila »Slovenija«. »Vesno« sta pa naprosila za organiziranje slov. umetnikov. Sklenjeno je bilo, da se na kongresu ne bo reševalo nobenih političnih problemov, marveč le medsebojno spoznavanje in medsebojno obveščanje o kulturnih in gospodarskih razmerah.³⁵⁷ Kulturno jedinstvo je prva stopnja vsaki tesnejši zvezi. Priprave za potovanje v Beograd je vodil v Ljubljani Gregor Žerjav. Zanimanje je bilo veliko, toda kje dobiti potrebni denar za revne dijake. Žerjav se je obrnil na go. Fr. Tavčarjevo, ki je pomoč obljubila. Ko pa se je bližalo potovanje, jo je odklonila. Nato so se dijaki obrnili na Iv. Hribarja, ki je obljubil, da jim bo Kreditna banka posodila 300 K proti menici. Menico je podpisal Gregor Žerjav. Po povratku je Ljubljanska kreditna banka terjala denar. Dve tretjini je plačal Žerjav takoj iz svojega, ostalo pa pozneje, ko je prejel Knaflovo ustanovo.³⁵⁸

Seveda je povzročilo to hudo kri, ker so bili dijaki prepričani, da jim denarja ne bo treba vrniti. Za merodajne kroge pa je bilo to nekako zavarovanje na vzgor. Žerjav je moral vse trpeti sam.

³⁵⁴ František Ladislav Rieger (18. 12. 1918, Semily – 3. 3. 1903, Praga), politik.

³⁵⁵ Narodnem gledališču Jana Husa.

³⁵⁶ Edinost 1904, 3-7/VI, Omladina 1904, str. 42, 43, Moji zapiski. (Breznik)

³⁵⁷ Omladina 1904, str. 83, str. 100. (Breznik)

³⁵⁸ Naš list 1905, 11. XI., Slov. Narod 1905, 24. X. (Breznik)

V Beograd je prišlo 17. septembra okoli 300 Slovencev in Hrvatov, ki pa niso bili sami dijaki. Do Save jih je spremljala cela vrsta detektivov. 18. septembra je bila otvoritev jugoslovanske umetniške razstave, naslednji dan pa začetek I. jugoslov. dijaškega kongresa. Za predsednika je bil izvoljen jur. Gregor Žerjav, za podpredsednike Hrvat Henrik Križman³⁵⁹, Srb Ljubo Jovanović in Bolgar Gregorij Georgijev. Prvi dan so bila kulturna predavanja. Za Slovence je referiral fil. Janko Pretnar³⁶⁰, ki je orisal po kratkem zgod. uvodu vse naše kulturne naprave in stremljenja: popisal naše šolstvo od koroških ljudskih šol do univerze, naše čitalništvo, pevska društva, ljudsko izobraževalno gibanje, sokolstvo, planinstvo, naš politični položaj, strankarstvo itd. Sprejela se je resolucija »Srpska, bugarska, hrvatska in slovenačka omladina, sakupljena na svom I. kongresu, izjavlja jedno dušno, da smatraju rad oko kulturnog jedinstva svih južnih Slovena svojim najprečim narod. poslom i pozivaju sve jugoslovenske prosvetne institucije, književnike i umetnike, da svoje delovanje stave na široki i plodonosni osnov kulturne uzajemnosti i jedinstva južnih Slovena.«³⁶¹

Drugi dan je bil namenjen gospodarskim predavanjem. Za Slovence je predaval Gregor Žerjav, ki je iz zemljepisnega položaja s posebnim ozirom na Trst označil, kaj so Slovenci v gospodarskem oziru med Jugoslovani, pojasnil socialno razdelbo Slovencev, vzroke propadanja kmetijskega stanu, izseljevanje, prehod v industrializem, kreditne razmere, zadružništvo, gospodarsko šolstvo. Sprejela se je resolucija, ki opozarja na važnost gospodarske emancipacije Jugoslovanov. Dijaški kongres je presegel vsa pričakovanja. Udeleževalo se ga je vselej 600–1000 oseb.

Razprave so bile vsekakor stvarne. Navdušenja pa seveda tudi ni manjkalo.³⁶²

Na dijaškem banketu je vrsto napitnic začel Gregor Žerjav, ki je napil Srbom in se zahvalil za njih gostoljubnost.³⁶³

Zelo žal mi je bilo, da se kongresa nisem mogel udeležiti. Žerjav me je večkrat vabil, toda starši me preko meje niso pustili.

Narodno radikalna struja je imela svoje somišljenike tudi v Gradcu. V svrhu skupnega izobraževanja se je ustanovil v akad. društvu Triglav znanstveni klub, ki pa ni našel priznanja, marveč se je društvena večina prizadevala, preprečiti vsako delovanje omenjenega kluba. V društvu sta nastali dve struji, ki bi pa vendar lahko shajali druga poleg druge, da veljajo določbe društvenih pravil in poslovnika za obe v isti meri. Le te pa je večina tolmačila in zadajala manjšini v škodo in ji prizadejala krivico za krivico ter jo slednjič moralno potisnila iz društva.

Iz Triglava je izstopilo 37 članov. Po izstopu so pričakovali, da bo Triglav uvidel nepravilno postopanje in celo zadevo skušali poravnati. Izstopivši člani so bili pripravljeni za zopetni vstop, ako se jim dajo garancije za svobodno gibanje v društvu in za zadoščenje za storjene krivice. Stopili so v stik z odborom Triglava, ki pa je vse pogoje odklonil. Za zopetni vstop smo stavili pogoje kot stari člani. Za storjeno krivico treba dati zadoščenje. Zahtevali smo: 1. predsednik naj upošteva nezakonitost svoje izvolitve in izvaja konsekvence 2. naj se dajo garancije, da bo veljal v društvenih stvareh le društveni poslovnik in društvena pravila in da bo možno svobodno gibanje v društvu 3. sprejeti se morajo vsi člani, ki so izstopili vsled zadnjih dogodkov. Predsednik je sam priznal, da je bil nezakonito izvoljen.³⁶⁴ Zato so morali ustanoviti novo društvo.³⁶⁵ V Triglavu so ostali pristaši kranjskega liberalizma in med-slovenski kontrahaži.

Novo društvo »Tabor« je imelo svoj ustanovni občni zbor 16. oktobra 1904, na katerem je tehn. J.

³⁵⁹ Henrik Križman (5. 7. 1881, Karlovac – 29. 1. 1958, Zagreb), politik.

³⁶⁰ Janko Pretnar (25. 12. 1880, Jesenice – 30. 10. 1951, Ljubljana), leksikograf, romanist, slavist.

³⁶¹ Omladina 1904, str. 101. (Breznik)

³⁶² Omladina 1904, str. 10. (Breznik)

³⁶³ Slov. narod. 1904, 26/9. (Breznik)

³⁶⁴ Edinost, 19. VII. 4. (Breznik)

³⁶⁵ Omladina 1904, str. 60, 120. (Breznik)

Benigar povedal, da je »mlada struja« že večkrat zastoj skušala izpremeniti Triglav v društvo, ki bi odgovarjalo modernim zahtevam, ne da bi pri tem prišlo do cepljenja. »Stari Triglavani« so pa znali to z vsemi možnimi sredstvi zatreti. Govornik je razpravljal podrobneje o lanskim dogodkih v Triglavu, ki so primorali treznejše elemente, da so izstopili. Na zboru je bila navzoča tudi deputacija Triglava in lanski predsednik Triglava fil. J. Janc je priznal vse to, kar je omenjal njegov predgovornik in opravičeval postopanje svojih tovarišev.

Že prvo leto je novo društvo štelo 52 članov in postalo tako najmočnejše slov. akad. društvo v Gradcu.³⁶⁶ Ustanovilo je pevski, tehniški in izobraževalni klub, v katerem so se vsak teden vršila predavanja.

Novo društvo je naletelo na mnoge težave. Spočetka mu je bila nasprotna skoro vsa spodnještajerska slovenska inteligenca, ki je izšla iz Triglava in so jo nanj vezali spomini in tradicije.

Radi novega društva smo imeli sprva tudi v Sloveniji težave. Tudi v Sloveniji smo imeli precej članov, ki so simpatizirali s Triglavom in ga ob njegovi 30-letnici tudi brzojavno pozdravili³⁶⁷ (Bicek, Heric, Kristan, Černjavič, Pečovnik, Stuhec) kot svobodomiselnih slov. dijakov. Njihova opozicija je bila v društvu kmalu vidna. Slovenija in Triglav sta bila pobratima in predsednika obeh društev sta razvila oba društvena trakova. Treba je bilo pobratimstvo odpovedati, kar se je tudi zgodilo in nato je meseca junija 1905 pobratila s Taborom.³⁶⁸ V taboru je upravičeno vzbujalo nevoljo, ko so nekateri Slovenijanci (npr. iur. Jak. Borko), ki so odšli iz Dunaja, nadaljevali študije v Gradcu, vstopili v Triglav in ne v Tabor. Očitalo se nam je, da slabo vzgajamo svoje člane. Tabor se je izvrstno razvijal in ko je prevzel vodstvo društva fil. Albert Kramer³⁶⁹, je vodil Tabor ne samo graško slov. dijaštvo, marveč tudi eksekutivo nar. rad. dijaštva, ki se je osnovala po tržaškem shodu. ob sklepu letnega tečaja 1905 je imel Tabor 58, Triglav 35 in Zarja 18 članov.

V Pragi je zbirala slov. študente »Ilirija«, ki se je ustanovila l. 1902 (31. maja) - Društvo je štelo tedaj 22 rednih, 6 izrednih in 3 ust. člane.³⁷⁰ Njen prvi predsednik je bil jur. Egon Stare. Ilirija je bilo edino društvo, v katero so mogli vstopiti slov. akademiki vseh strank. V složnosti, ki je na papirju vladala v brezprogramni Iliriji, se ni skrivalo nič drugega kot brezdelnost in brezciljnost. Določnega programa se je Ilirija ogibala, češ da se s tem kali društveni mir. Priporočalo se je dijakom celo ob vstopu, da naj opuste »kranjska načela« in iz tega razloga prepovedala politična predavanja.³⁷¹

In vendar je bila Ilirija kot poklicana, da vodi preobrazbo slov. dijaštva. Saj je bila v Pragi, v središču zapadnega slovanstva, v mestu, kjer se je mogel slovenski dijak najlažje naučiti, kako je treba delati za samoizobrazbo, za izobrazbo naroda in za njegovo obrambo pred tujci. Med češkim dijaštvom so bile razvite najrazličnejše napredne struje. Ko smo bili v binkoštih 1904 na obisku v Pragi, nismo zasledili v Iliriji nobenega dela, nobene živahnosti. Že 1903 večina društvenikov ni bila zadovoljna z društvom in si je zaželela Slovenijanskega gibanja, toda šele 27. februarja 1905 si je Ilirija izbrala svoj program³⁷², ki je spopolnjen program Slovenije in se glasi: »Ilirija:

1. je organizacija, ki hoče razvijajoč sile posameznika v korist celoti, povzdigniti slov. dijaštvo duševno, нравno in gmotno. V samopomoči in delu vidi rešitev vsakega organizma. Narodno delo je prva dolžnost vsakega Ilirijana, kateri se klanjajo vse druge.
2. smatra vsestransko izpopolnitev narodnega šolstva temeljno emancipacijo slov. naroda in posebno poudarja potrebo ustanovitve slov. srednjih in visokih šol.

³⁶⁶ Omladina 1904, str. 138. (Breznik)

³⁶⁷ Slovenec 1906, 16. II. (Breznik)

³⁶⁸ Omladina 1905. Ob 30-letnici Triglava, str. 161. (Breznik)

³⁶⁹ Albert Kramer (6. 10. 1882, Trbovlje – 27. 5. 1943, Ljubljana), politik, časnikar.

³⁷⁰ Slovenec 1902, 5.VI. (Breznik)

³⁷¹ Omladina 1904, str. 122. (Breznik)

³⁷² Omladina 1905, str. 11. (Breznik)

3. smatra organizirano delo za gospod. povzdig vsega naroda predpogojem narodne osamosvojitve in vidi v spoznavanju in umevanju sodobnih socialno-ekonomskih vprašanj bistven del potrebne splošne izobrazbe akademika.
4. smatra razdirajoče razlike med narodom izvirajoče iz imetka in nasprotstva med duševnim in telesnim delom za neupravičene: zato stoji na stališču splošne in enake volilne pravice. Razlike, izvirajoče iz neizobraženosti, upošteva in hoče z razširjanjem vsestranke izomike manjšati to zlo.
5. ne pripada nobeni političnih strank. Isto razmerje do njih od strani posameznika v akad. dobi je potrebno za svobodni razvoj njegovega političnega prepričanja.
6. navaja člane k praktičnemu izvrševanju slovanske vzajemnosti. V to svhro goji sistematične stike z vsemi Slovani, v prvi vrsti s Čehi, ter proučava njih kulturo, gospodarske in politične odnošaje.
7. zahteva za vedo in umetnost vsestransko svobodo.
8. smatra vero za zasebno stvar društvnikov, ki ne spada v njen delokrog.
9. ne stoji na stališču brezpogojnega zadoščenja z orožjem.
10. želi si prijateljskih odnošajev z vsemi slovensko in slovansko narodnimi društvi, katera po svojih programih ne nasprotujejo njenemu programu; z ostalimi stopa v dotike le tedaj, kadar veleva narodna dolžnost.

V društvu se je začelo pridno predavati, prirejati ekskurzije itd. Značilno pa je bilo, da so se predavanja znanstvenega kluba udeleževali izključno le narodni radikalci.³⁷³

Pol leta po »Prosveti« se je ustanovila v Ljubljani 26. oktobra 1904 »Akademija« izobraževalno društvo za vse slov. dežele. Ustanovili so jo mladi inteligenti vseh naprednih smeri, kar nam kaže sestava prvega odbora, v katerem je bil predsednik dr. Vlad. Ravnihar, odborniki, namestniki in revizorji pa: dr. Robida³⁷⁴, Ant. Dermota³⁷⁵, dr. J. Müller, dr. Stojc³⁷⁶, dr. J. Novak, dr. Lončar, ces. svet. Franke, uč. Gartner, prof. dr. Kušar, dr. Kraigher³⁷⁷, dr. Tuma (za Goričko), prof. Majcen (Kranjsko), dr. Merhar³⁷⁸ (Trst), prof. Kenda, učit. Šega³⁷⁹, dr. Jos. Tičar.³⁸⁰ Glavno smer sta dajala Masarykovca A. Dermota in dr. Lončar. O namenu A. je napisal Anton Dermota v Omladini³⁸¹ sledeče vrstice: Mladim ljudem, ki so snovali A., se ni zdelo, da se izpolnjuje naš slov. program, če se deluje samo na zunanjem t.j. političnem polju. »Politike« - ni skoro bi dejal tudi politike - imamo Slovenci razmeroma preveč. To je premalo, s tem se preenostransko izvršuje naš narodni program. Saj je politično delovanje samo ena stran delovanja za narod. Treba je dela v širšem kulturnem smislu. Izobrazba nam nedostaje. Čim bo ta višja, bo tudi naša politika, naše celo javno življenje plemenitejše in bolj slovensko... Nič ne škoduje, če se norčujejo slov. filistrski prvaki iz takega stremljenja za narodno prebujo. Akademija je otvorila vrsto predavanj v Ljubljani, Idriji, na Jesenicah, v Kranju, v Zagorju ob Savi in drugod. »Slovenec« je pisal v uvodniku »Nova struja«, da bodo ta predavanja na strogo znanstveni podlagi brez vsake metafizične primesi.³⁸² Geslo Akademije je »Zrevolucionirajmo duhove«.³⁸³

Akademija je stopila v stik s »Prosveto« in pritegnila v svoj odbor Gr. Žerjava, ki je prevzel referat gle-

³⁷³ Omladina 1905/6, str. 189. (Breznik)

³⁷⁴ Ivan Robida (1. 7. 1871, Ljubljana – 12. 10. 1941, Ljubljana), pesnik, pisatelj, dramatik, zdravnik, nevrolog, psihiater.

³⁷⁵ Anton Dermota.

³⁷⁶ Josip Stojc (22. 3. 1877, Ljubljana – 9. 7. 1926, Ljubljana), kirurg, bakteriolog.

³⁷⁷ Alojz Kraigher (22. 4. 1877, Postojna – 25. 2. 1959, Ljubljana), pisatelj, zdravnik, publicist, zobozdravnik.

³⁷⁸ Ivan Merhar (9. 11. 1874, Prigorica – 4. 7. 1915, Martinščina, Furlanija-Juljska krajina), etnolog, filolog, literarni kritik.

³⁷⁹ Ivan Šega (10. 12. 1871, Ljubljana – 10. 10. 1936, Jesenice), šolski organizator, pisec.

³⁸⁰ Edinost 1904, 1. XI. (Breznik)

³⁸¹ Omladina 1904, str. 119. (Breznik)

³⁸² Slovenec 1904, 19. X. (Breznik)

³⁸³ Slovenec 1905, 14. I. (Breznik)

de snovanja in organiziranja društev, čitalnic, bralnih društev itd., Pavla Grošlja, ki naj bi organiziral v Ljubljani vseučiliške kurze.³⁸⁴ Akademija, Prosveta in Sokol so ustanovili skupno Simon Gregorčičevo javno knjižnico v Ljubljani. Ko je Izvrš. odbor nar. napr. stranke proglasil 3. maja 1906 Akademijo in Prosveto kot del organizacije nar. napr. stranke, sta obe društvi protestirali. Eksekutiva nar. rad. dijaštva je izjavila, da Prosveta ni del nar. napr. stranke, ker stoji nepremično na stališču, da se dijaštvo razvijaj in vzgajaj popolnoma samostojno in neodvisno od polit. strank. Ne omaja ga noben nov pojav v slov. politiki, torej tudi ne reformno stremenje v nar. napredni stranki, niti njen sklep, da podpira ljudsko izobraževalno delo nar. radik. dijaštva. V Gradcu 25/V-1906 Alb. Kramer, predsednik Eksekutive.³⁸⁵

Slično društvo, kot je bila Akademija v Ljubljani, so na pobudo jur. Bog. Vošnjaka in v podpori njegovega očeta ustanovili tudi v Gorici: Narodna Prosveta, ki je najpreje ustanovila v Gorici javno ljudsko knjižnico in čitalnico.³⁸⁶

Med predavatelji te dobe je užival največje zanimanje, pa tudi najhujše napade fil. Pavel Grošelj. »Pavel Grošelj³⁸⁷ je bil sošolec Gregorja Žerjava. Skupaj sta prišla 1901 na Dunaj in skupaj sta vstopila v Slovenijo, kjer sta oblikovala nov tip slovenskega dijaka«. Vsak v svojem pravcu - jurist Žerjav v političnem, gospodarskem in socialnem pogledu, filozof Grošelj, ki je z vso vnemo poslušal prirodoslovne nauke, pa v svetovno nazorskem in etičnem pogledu. Njegov študij je bil vsestranski. Ni se zanimal samo za svojo stroko, marveč je bil doma v vseh prirodoslovnih vedah, vedno na tekočem, vedno poučen o najnovejših izsledkih znanosti. Poglobljal se je tudi v filozofijo in našel še dosti časa, da je studiral tudi literaturo, zlasti slovensko. Ogromen spomin, bister pogled, politično nastrojenje - v mladih letih je napravil mnogo prav dobrih pesmi, ki so natisnjene v raznih letnikih Ljubljanskega zvona - in govorniška nadarjenost, so povzročila, da mladi Pavel Grošelj svoje učenosti in načitanosti ni ohranil zase, marveč jo je oddajal dalje. S kako vnemo smo poslušali njegova duhovita predavanja v Sloveniji, s kako naslado so jih poslušali Ljubljanci v Mestnem domu, kjer jih je prirejela Prosveta, ali pa podeželani v raznih čitalnicah in izobraževalnih društvih. Grošljeva velika odlika je bila v tem, da je odlično obvladal jezik in v pesniškem in umetniškem zagonu javno in precizno podajal snov svojega predavanja. V Sloveniji in v Prosveti je predaval akademikom in srednješolcem o kozmologiji, geslogiji in paleontologiji, biologiji in mikroskopiji, descendenčnem nauku, o Beblu, Ziglerju, Nietzscheju³⁸⁸ ter pomagal oblikovati naš svetovni nazor. Januarja 1905 je imel v Ljubljanskem »Mestnem domu« ciklus 4 javnih predavanj o postanku sveta, o prazgodovini zemlje, o koncu sveta, o radiju in novih žarkih, predavanja, ki so se opirala na skioptične slike in fizikalne poizkuse. Obisk je bil vsakem predavanju večji.³⁸⁹ Prišli so ga poslušat dež. šol. nadzornik F. Hubad³⁹⁰, referent dež. šol. sveta Kaltenegger, ravnatelj Senekovič³⁹¹ in Šubic³⁹², župan Hribar in drugi.³⁹³ Klerikalce so ta predavanja zadela v živo. »Slovenec« jih je napadel v uvodniku »Reklamni statisti diletantskih predstav.« Bogosl. pr. Terseglav³⁹⁴ je objavil v Zori: Pavlu Grošlju odprto pismo.³⁹⁵ Višek je povzročila škofa dr. A. Jegliča brošura: »Ali Boga stvarnika res ni treba.« Omikanim slov. krogom, posebno onim iz Ljubljane. 1905 - Škof je pisal: Predavanja Grošljeva so bila v smislu bogotajstva in iz-

³⁸⁴ Slov. narod 1906, 3. X. (Breznik)

³⁸⁵ Slov. 1906, 32. V. - Edinost. (Breznik)

³⁸⁶ Omladina 1904/5, str. 172. (Breznik)

³⁸⁷ Ob njegovi smrti sem mu napisal naslednje besede v spomin v Jutru 1940, 28. I. (Breznik)

³⁸⁸ Omladina 1904, str. 104. (Breznik)

³⁸⁹ Omladina 1904/5, str. 163. (Breznik)

³⁹⁰ Franc Hubad (28. 1. 1849, Skaručna – 3. 12. 1916, Ljubljana), pisatelj, šolnik, etnolog.

³⁹¹ Andrej Senekovič (17. 11. 1848, Spodnja Ščavnica – 17. 10. 1926, Ljubljana), šolnik, javni delavec.

³⁹² Ivan Šubic (12. 10. 1856, Poljane nad Škofjo Loko – 11. 3. 1924, Ljubljana), šolnik, naravoslovec.

³⁹³ Slovenec 1905, 14. I. (Breznik)

³⁹⁴ Franc Terseglav (17. 2. 1882, Ljubljana – 23. 10. 1950, Ljubljana), časnikar, urednik, esejist, prevajalec.

³⁹⁵ Zora 1905, str. 53. (Breznik)

brano ljubljansko občinstvo je ploskalo. Boga so odstavili. To ploskanje me je neizrekljivo zapeklo in mi pero v roke potisnilo.« Brošuro je razposlal škof gratis po ljubljanskih hišah s svojo vizitko.³⁹⁶ Grošelj je odgovarjal v podlistkih Slov. naroda: Slovenceva znanost³⁹⁷ in v Omladini (»Za resnico«)³⁹⁸. Priobčeval je poljudne znanstvene prirodoslovne črtice: Iz zapiskov prirodoslovec v Ljubljanskem zvonu 1904 in 1905, Radijski in postanek življenja v podlistku Slov. naroda.³⁹⁹

Poleti 1905 je imel 5 predavanj o Prešernu, ki ga je temeljito poznal ter napisal članek »Prešern in klerikalci.⁴⁰⁰ O Prešernu je predaval tudi v Gradcu v akad. dr. Taboru (5/XII 1905). Odgovarjal mu je zoper bogosl. Terseglav v uvodniku Slovenca.⁴⁰¹ Tudi na I. nar. rad. dijaškem shodu 1905 je Pavel Grošelj žel obilo priznanja, ko je utemeljeval socialne in etične nazore nove mladine.

Pavla Grošlja smo vsi radi poslušali, občudovali in imeli radi njegovo družabnost in zabavnost. Kate-ri Slovenijan, ki je v oni dobi studiral na Dunaju se ne spominja zabavnih delov Slovenijanskih občnih zborov in običajnih Grošljevih nastopov, ki so pokazali vso njegovo šegavost, dostopnost in hudomušnost! Kdo more pozabiti njegov latinski govor v nabito polni dunajski rotovski kleti, ali pohodov po dunajskih ulicah, ko nas je vodil v gosjem redu in toliko hudomušnih zagodel naivnim Dunajčanom in dobrodušnim dunajskim policistom.

2. marca 1905 je priredila Slovenija s proslavo šestdesetletnice svojega častnega člana pesnika Simona Gregorčiča slavnostno akademijo. Ob tej priliki je Pavel Grošelj temperamentno deklamiral prolog⁴⁰², ki ga je sam zložil in iz katerega kipi vsa moč in borbena sila tedanje narodnoradikalne akad. mladine.

2) Glej, tu smo reka, reka silovita,
z domačih prikipeli smo poljan,
titanska moč je v naših prsih skrita,
pred nami svita se svobode dan !

1) - molitev tiha mir za našo dušo,
za našo dušo bojni je vihar !

Ob koncu letnega semestra 1905 je priredila Slovenija odhodnico svojim četrtoletnikom: Gregorju Žerjavu, Pavlu Grošlju, Adolfu Ribnikarju in drugim. Večer je otvoril predsednik Slovenije fil. Ljud. Pivko⁴⁰³, ki je poudarjal, da Slovenija takih četrtoletnikov še ni imela, slav. govornik fil. Jos. Habe je pa govoril o reformatorjih slov. dij. življenja, o njihovem delu in jim izrekel zahvalo za nauke, ki so jih prejeli od njih mlajši. Odgovarjal je prvi Pavel Grošelj, ki je rekel, da so skušali hoditi po neizhojenih poteh. Tudi napake so delali, ki naj jih mlajši popravljajo. Poudarjal je prijateljstvo iz akad. let, ki ostane zaradi skupno pridobljenih nazorov. Prijateljstvo je potrebno. V odločilnih trenutkih moramo biti edini.

Vpeljali so novo etiko v dijaško življenje. Potrebna je kritika, le tako je možen napredek. Opaža, da mlajši premalo čitajo. Pojem narodnosti je treba poglobiti. Mladost je doba, ko živi človek sebi, pozneje mora živeti državi, ženi in otrokom. To, kar je povedal, je povedal iz notranje potrebe.

Vet. Ribnikar je govoril o slov. inteligenci, ki je slaba, naj bi bili nasledniki boljši. Znanost je treba razširiti iz posameznikov treba napraviti krepke individualnosti. Nato je povzel besedo jur. Žerjav, ki je rekel, da odhajajoči niso vajeni hvale. Ljudje, ki se samo spominjajo, so ljudje preteklosti. Očita se nam intoleranca. Vsaka organizacija, ki hoče napredovati, je intolerantna. Naša načela se še razvijajo. Nočemo »Massergeista«. Mnogi so še ciniki in preveliki kritikarstri. Narodno idejo moramo razvijati kot

³⁹⁶ Slov. narod 1905, 21.III. (Breznik)

³⁹⁷ Slov. narod 1905, 17. in 18.V. (Breznik)

³⁹⁸ Omladina 1905, str. 177. (Breznik)

³⁹⁹ Slov. narod 1905, 10/7. (Breznik)

⁴⁰⁰ Slov. narod 1905, 19/7. (Breznik)

⁴⁰¹ Slov. narod 1905, 20/7. (Breznik)

⁴⁰² Ljubljanski zvon 1905, str. 257. (Breznik)

⁴⁰³ Ljudevit Pivko (17. 8. 1880, Nova vas pri Ptuj – 29. 3. 1937, Maribor), šolnik, politik.

etično idejo. Ljudstvo je treba izobraževati. Upoštevati je pa treba tudi vero. Harmonično je treba razvijati razum, čut in voljo. Važno je prijateljstvo, ki naj ostane. Smer društva je prava. Domovina nas potrebuje.

Govorila sta še fil. Breznik o potrebi dela in o stikih, ki naj ostanejo, in fil. Vasenjaka, ki izreka odhajajočim ne zahvalo, marveč priznanje.⁴⁰⁴

Poslovilni večer še ni pomenil definitivni odhod četrtoletnikov, kajti izpeljati so morali še nekaj nalog v vrstah dijaštva, predvsem pa izpeljati I. nar. radikalni shod v Trstu.

Spomladi 1903 so voditelji nar. rad. dijaštva premišljevali, ali bi ne bilo potrebno in koristno, da se zbero na velikem shodu, ki naj bi izpolnil program struje. Shod naj bi se vršil v Celju v okviru: dijak in naš narod.⁴⁰⁵ Do shoda pa tedaj ni prišlo, ker je bila struja še preslabotna, da bi izvedla svojo namero. Predno so pa ustanovitelji zapustili vseučilišče, so hoteli svojo namero vsekakor izvršiti. Tako je prišlo do I. nar. rad. dijaškega shoda, ki se je vršil od 5. do 8. septembra 1905 v Trstu. Shod ni bil sklican v Ljubljani, ker Ljubljana ni bila prijazna nar. radikalni omladini in ker dijaštvo v Ljubljani ne bi idejno ničesar pridobilo. Odločitev je padla na Trst, ker je obisk tega mesta in slov. morja pomenil za slov. dijaka razširitev duševnega obzorja in poudaril pomen Trsta za vse Slovenstvo. Tudi je tržaška Edinost od vsega početka s simpatijami spremljala reformno gibanje slov. dijaštva.

Na shod smo se pripravljali celo leto: v društvih s predavanji, ki naj bi tvorila podlago vsem razpravam na shodu in v Omladini. Pripravljalni odbor v Prosveti sta vodila Ribnikar in Žerjav, ki sta konec julija 1905 odšla v Trst in se tam dogovorila glede prostorov, prenočišč in hrane. V avgustovi številki Omladine je bilo priobčeno vabilo in program shoda. Pri sestavljanju programa je sodeloval predvsem fil. Žerjav. Iskal je predavatelje, dajal jim smernice in prediskutiral z njimi referate. Meni je pisal, naj prevzamem referat o ljudskih knjižnicah, ponujal pa mi je tudi referat o nacionalizmu.⁴⁰⁶ Odločil sem se za referat o knjižnicah, s čemer sem se že dolgo bavil. Ko sem imel predavanje gotovo, se je pripeljal Žerjav s kolesom v Kamnik, da sva ga pregledala. Tako je postopal tudi z drugimi referati. Vabilo in Program shoda je priobčil tudi Slov. narod 25. avgusta.

Opoldne 5. septembra smo se odpeljali z osebnim vlakom iz Ljubljane. Večina še ni videla morja in zato nam je v Nabrežini, ko smo ga zagledali prvič, nehote privrel iz duše vzklik: Talata, talata - morje, morje. Ob 16 v Trstu. Na kolodvoru nas je pozdravil dr. Rybař⁴⁰⁷, ki rekel, da nam ne morejo prirejati banketov, ne posebnih slavnosti, ker ne dopuščajo socij. razmere in gmotne sile. Slov. živelj tvorijo široke mase, ki pa niso imovite. Pa baš te mase pojmiyo naše težnje morda bolje nego marsikdo v blagostanju. Za pozdrav se je zahvalil fil. Pavel Grošelj, v imenu 30 čeških dijakov pa jur. Hofman.

Odšli smo nato v Narodni dom, kjer so nam v telovadnici odkazali prenočišče.

Kot uvod v shod se je zvečer vršilo predavanje o Prešernu, ki ga je imel s skioptičnimi slikami Pavel Grošelj in ki so ga tržaški Slovenci z navdušenjem sprejeli.

Drugi dan 6. septembra je predsednik Prosvete vet. Al. Ribnikar otvoril plenarno zborovanje in predlagal za predsednika Gregorja Žerjava, ki je bil z aplavzom izvoljen. Žerjav je pozdravil navzoče češko, hrvatsko, srbsko in rusinsko dijaštvo ter dež. poslanca dr. Tuma⁴⁰⁸ in voditelja trž. slovenstva dr. RYBAŘA. Starejša inteligenca ni znala vzdržati dobrih stikov z dijaštvom. Mi ne rabimo nobenih varuhov, želimo pa si prijateljev. Visoko izobraženi možje, naj so tudi aktivni politiki, bodo cenili in radi priznali dijaštvu svobodo v politiki. Naš sestanek je sestanek dela. Resnica je, da je dnevni red dolg in težaven, zborovanje bo pokazalo, da smo težkih nalog zmožni.

Dr. Rybař pozdravi v imenu Narodnega doma. Medtem ko Slovanstvo v Dalmaciji že zmaguje, ko

⁴⁰⁴ Zapiski v Notesu II. (Breznik)

⁴⁰⁵ Pismo Žerjava Brezniku 1. IV. 1903, Omladina 1904/6, str. 17. (Breznik)

⁴⁰⁶ Pismo Ž. 1/8 1905. (Breznik)

⁴⁰⁷ Otokar Rybař (12. 9. 1865, Postojna – 11. 1. 1927, Beograd), pravnik, diplomat, politik.

⁴⁰⁸ Henrik Tuma (9. 7. 1858, Ljubljana – 10. 4. 1935, Ljubljana), politik, publicist, alpinist.

se dviga Istra, ne more tega trditi o Trstu. Tu pada naše število, tu gubimo na terenu. Polovica prebivalstva na trž. terenu je slov. narodnosti, toda gospodarsko odvisno ljudstvo nima poguma javiti svojo narodnost. Ta proces, če se nadaljuje, vodi v gotovo politično smrt. Treba odpora. Vaša zasluga je, da ste povzdignili glas, da se vzdrami slov. inteligenca. Vaše težnje so koristne celemu narodu.⁴⁰⁹

Nar. rad. dijaštvo je nato opravilo svojo prvo dolžnost. Fil. Ciril Premrl je govoril o vseučiliškem vprašanju. V svojem govoru je poudaril, da kdor dela za slov. ljudske in srednje šole, da dela tudi za slov. vseučilišče. Veliko dela za ustanovitev slov. univerze moramo opraviti sami: priboriti moramo slov. srednje šole, skrbeti za sposobne učne moči, gledati da se v Ljubljani izpopolni licealna knjižnica, skrbeti, da se znanstveno več producira.

Soglasno je bila nato sprejeta naslednja resolucija:

Slovansko dijaštvo, zbrano na I. nar. rad. dijaškem shodu:

- 1) manifestira za slov. vseučilišče v Ljubljani
- 2) zahteva, da se reši slov. vseučiliško vprašanje najmanj istočasno z opravičenim i vseučiliškimi zahtevami drugih avstr. narodov
- 3) odklanja najodločnejše, da bi bil Trst sedež ita. vseučilišča
- 4) pozivlja vlado, da ustvari potrebne pogoje za slov. vseučilišče in smatra za eno prvih dolžnosti slov. dijaštva, da se posveča po končanih visokošolskih letih nadaljnji strokovno znanstveni izobrazbi, da postavimo tako zadostno število usposobljenih učnih moči za slov. vseučilišče.⁴¹⁰

Po vseučiliškem predavanju so se vršila teoretska predavanja, ki so podlaga našemu svetovnemu naziranju in posameznim točkam nar. rad. programa.

Fil. Mihajlo Rostohar⁴¹¹ je predaval o temi: Poedinec in celota, etika, znanost, verstvo, fil. Gregor Žerjav o revoluciji, delu in samopomoči, jur. Ivan Ušlakar⁴¹² pa o Narodnostnem vprašanju. Pri debati je pa razvil fil. Pavel Grošelj celo razpravo o Pozitivni etiki.⁴¹³

Popoldne 6. septembra so začeli glasovati odseki, ki so bili štirje: Odsek za gmotno stanje slov. dijaštva, odsek za ljudsko izobrazbo, odsek za dijaško izobrazbo in organizacijski odsek.

Odsek za gmotno stanje slov. dijaštva je vodil Albert Kramer, ki je ob otvoritvi poudarjal, da mladina sme zahtevati, da se ji preskrbi dostojno življenje. Referati in debata⁴¹⁴ so pokazali, da živi 60 % slov. visokošolcev, ki jih je bilo 1905. leta 586, v zelo slabih gmotnih razmerah in so vsi ti navezani na te ali one podpore, posojila ali pa razne službe. Instrukcij ni več nikjer. Štipendij je malo. Le na Dunaju je 36 Knaflijevih ustanov po 600 k letno za dijake iz Kranjske. Eksistenčni minimum brez obleke in obutve znaša v Gradcu 45 kron mesečno, v Pragi 48 kron, na Dunaju pa 51 kron. Zelo veliko je akademikov, ki od doma ne dobijo sploh ničesar. Najslabše so razmere v Gradcu, zlasti zaradi nemškega šovinizma. O razmerah na Dunaju je referiral fil. Jos. Habe, o razmerah v Gradcu jur. Janko Leskovec, v Pragi pa fil. Fr. Kadunc. V Pragi so razmere najboljše. Pri razgovoru o ekonomični izbiri stanu je fil. Ciril Premrl na podlagi od rad. društev izdelane podrobne statistike⁴¹⁵ ugotovil, da so posamezne stroke npr. filozofske zasedene preveč, medicinska in tehniške pa mnogo premalo. Potrebovali bi pa še veliko več akad. izobražencev, da bi izpodrinili Nemce in Italijane iz naših služb med nami. Resolucije tega odseka, ki je pokazal obupno stanje, so bile sprejete ob koncu shoda.

V odseku za ljudsko izobrazbo je referiral fil. Josip Breznik o ljudskem knjižništvu, fil. Ciril Premrl

⁴⁰⁹ Iz naroda za narod, str. 7. (Breznik)

⁴¹⁰ Iz naroda za narod, str. 19. (Breznik)

⁴¹¹ Mihajlo Rostohar.

⁴¹² Ivan Ušlakar (1878 – ?), notar.

⁴¹³ Predavanja so natisnjena v celot v »Iz naroda za narod«, str. 20–40. (Breznik)

⁴¹⁴ Istotam str. 41–68. (Breznik)

⁴¹⁵ Priobčeno v Omladini 1905, str. 55, 81–44, 85, 103–107, 115–119, 138. (Breznik)

o predavateljstvu, vet. Ribnikar o »Prosveti«, jur. Šorli pa o Adriji na Goriškem.⁴¹⁶ Tudi ta odsek je sestavil posebne resolucije.

Odsek za dijaško izobrazbo je zboroval 7. septembra dopoldne. Otvoril ga je Pavel Grošelj z referatom o slov. dijaškem življenju, ki ga je orisal z njim lastnim poetičnim nastrojenjem. Zgodovina slov. dijaštva pozna dve razdobji: v st. prvi dobi, ki se je končavala prav v naših letih, se je vrednost dijaka merila po kubičnih centimetrih izpitega piva, po številu zlomljenih sabelj in po tezi: kdor ni bil nikdar spolno bolan, sploh ni pravi dijak. To je bila dediščina nemških visokih šol. Danes pa dijaška etika ni taka. Nar. rad. struja je prinesla nove nazore, nove ideale. Pijančevanje je prenehalo, sabljanje se je preživelo in spolne bolezni rapidno padajo. Dijak skrbi za svojo strokovno in splošno izobrazbo. Pri debati so o naših vseučiliških mestih se je opozarjalo, da morajo slov. študentje v Pragi študirati le na čeških visokih šolah ter se priučiti češčine, po vseh vseučiliških mestih pa izrabiti vsa izobraževalna sredstva in ne hoditi z »zavezanimi očmi« po njih.

O nalogah nar. rad. akad. društev je referiral jur. Albert Kramer. Akademska društva so potrebna. Dijakom naj bodo dom v tujini. Skrbeti na njegovo splošno izobrazbo potom klubov, predavanj, čitalnice, knjižnice z modernimi sociološkimi deli, potom ekskurzij, izletov. Morajo biti nepolitična, a imeti morajo svoj program. Skrbeti morajo za zdravo zabavo. Pevski zbori naj so potrebni. Spoštovati morajo versko prepričanje članov, preprečevati dvoboje med rojaki, skrbeti za telovadbo. V tujih mestih gojiti stike z rojaki, jim pomagati v njihovih društvih.⁴¹⁷

O srednješolskem vprašanju je govoril fil. Andr. Ipavec.

Dejal je, da se čuti pomanjkanje slov. pedagoškega slovstva. Ne potrebujemo samo slov. učnega jezika, marveč tudi slovensko čutečih učiteljev. Ob reformnih prizadevanjih srednjih šol govori za latinščino in grščino. Nujno potrebno je, da se ustanovi Društvo slov. profesorjev. V debati se je poudarjalo, da slov. inteligenca ne goji nobenih stikov z dijaki, da je mnogo slov. profesorjev napram duševnemu življenju naroda apatičnih in da nudijo mesto kruha kamen. Manjka jim pedagoške izobrazbe. Zlasti v manjših mestih dijaki ne dobijo potrebne izobrazbe. Slov. profesorji so hudo grešili, ker še niso spisali slov. učnih knjig.⁴¹⁸

Popoldne 7. septembra je bilo namenjeno ogledovanju mesta. Poleg tega se je del zborovalcev podal [...] v čistilnico Riža v Šrednju, od tam v Rizmanje, kjer nas je sprejel župan Bordon in pripovedoval, kako se Rizmanjci bojujejo za svojo vero z vlado in cerkvijo.

Zvečer se je vršil v veliki dvorani Nar. doma komerz⁴¹⁹ na katerem so se zbrali vsi sloji tržaškega Slovenstva in ki je potekal v prisrčnosti in navdušenju. Komerz je otvoril Žerjav, ki je poudarjal, da v demokraciji vidimo zmago Slovencev v Trstu. Kaj nam pomagajo veletrgovina in veleobrt s svojimi milijonarji, če ni slovenskega ljudstva ž njo. Z zmago občne jednake volilne pravice je zagotovljena zmaga slovenstva v Trstu.

Napil je tržaškim voditeljem kot voditeljem ljudstva. Ciril Premrl je napil navzočim starešinam Slovenije dr. Rybařu in dr. Tumi. Nezadovoljnost mlajših je vselej znak, da se začenja naprednejša doba. Stik s starejšo inteligenco se je sedaj začel ne pri zabavah, ampak pri resnih razpravah.

Dr. Otokar Rybař opozarja, da so narodni boji neizogibni, ker jih povzročijo socialni in gospodarski interesi naroda. V Trstu je narodni boj več ali manj le boj zatiranih slojev kmetskih in delavskih slov. mas proti laškim meščanskim razredom. Enako je z inteligenco, ki izgubi s svojo narodnostjo tudi del svoje kulture. Koketiranje z internacionalizmom soc. demokracije je za nas največja nevarnost. Govornik nazdravlja idealizmu nar. rad. dijaštva.

Dr. Henrik Tuma. Ko bi bil pred 25 leti, ko sem postal akademik, tako govoril, kot ste na shodu Vi

⁴¹⁶ Iz naroda za narod, str. 69–79. (Breznik)

⁴¹⁷ Iz naroda za narod, str. 85–94. (Breznik)

⁴¹⁸ Iz naroda za narod, str. 95–101, Edinost 1905, 8. IX. (Breznik)

⁴¹⁹ Istotam, str. 126–133. (Breznik)

govorili, potem bi me bili izključili kot frazerja: Kaj se pečaš s takimi nepotebnimi stvarmi, rajši se bavi s strokovno izobrazbo. Danes se izpopolnjujejo Ibsenovega zid. mojstra Solnesa besede: Mladina je povračilo. Mladina mora prevzeti naloge, katere bi pripadale starejšim. V sebi imate moški ponos, pogum in veselje do življenja. Pripravili ste se za novo zgradbo vsestransko, pokazale so to razprave. Pozabili ste pa razpravljati o ekonomskem vprašanju. Največji greh naše starejše mladine je, da ob ekonomičnem prevratu v Evropi ni ganila z mezincem. Pozabili govoriti o Balkanu. Tam je naša prihodnost. Proč s strankarskimi programi. Izvedli jih boste, ako boste ohranili ideale, ki ste jih pokazali na tem zborovanju. Starejša inteligenca ni imela v srcu ničesar za naš narod. Bodite stavbeniki, ki v možeh, ki stojijo Vam na čelu, imamo jamstvo. V tako lepi in prepričevalni besedi so povedali, kaj čutijo in diktirali naši inteligenci, kaj mora čutiti tudi ona.

Za dr. Tumo je napil jur. Koderman češkim študentom, Srbom in Hrvatom. Zahvaljevali so se Čeh Hopran, Srb Caričević, ki je poudarjal, da nar. rad. mladina ve, kaj hoče in je zato med jugoslovansko najboljša, Hrvat Valter, ki je rekel, da je uspešno le kulturno in gospodarsko delo, ne pa politično, dr. Smodlaka, da takega shoda ne more prirediti mladina nobenega drugega jugosl. naroda. Fil. Rostohar je napil učenstvu, vet. Ribnikar pa časnikarjem.⁴²⁰ Časniki so naše puške in kanoni, ki jih je treba basati z revolucionarnimi idejami. Časnikar se more boriti proti vladnemu in nemškemu pritisku. »Edinost« je ostala pri zibelki našega pokreta. Jur. Kramer se je zahvalil delavskemu pevskega Društva Kolo za prelepo petje, nakar mu je odgovoril predsednik »Kola« Cetič, ki je slavil demokratizem, ki družni delavstvo in dijaštvo. Vrsto napitnic je zaključil Pavel Grošelj, ki je napil kulturnemu napredku.⁴²¹ Ne hvale nam, pač pa našim idejam. To širiti je naša dolžnost. Stopamo po neizvoženih poteh. Slovence vedno zatirali. Tudi cerkev. Danes bili v Rizmanjih. Tu se učimo idealizma. Dvig slov. naroda je naš cilj. Kar imamo, sta zgradila delavec in kmet. Akad. mladina mora premikati. Mi ne prodajamo svojega prepričanja, ker izvira iz srca in bazira na znanju.

8. septembra dopoldne se je vršilo zaključno plenarno zborovanje, na katerem so se sprejele v odsekih pripravljene resolucije.⁴²²

I. Resolucija odseka za dijaško izobrazbo:

1. a) obsoja nečuveno indolenco slov. profesorjev, ki še niso napisali slov. učnih

knjig za srednje šole. Poudarja potrebo, da se slov. srednješol. učitelji organizujejo, da zastopajo stanovske interese in goji slov. srednješolsko pedagoško slovstvo. Slov. srednješol. učitelj naj skuša z visoko izobrazbo in idealno vnemo paralizovati neugodni vpliv sedanjega pomanjkljivega srednje šolskega sistema in malenkostnega mišljenja naših srednješolskih mest. V ta namen naj goji brez strankarskih namenov tesnejši prijateljski stik z dijaštvom izven šole.

b) Opozarja javnost na škodljivost škofovskih zavodov, kojih intencije nasprotujejo temeljnim principom srednješolske vzgoje.

c) Zahteva naj vlada med posameznimi predmeti srednje šole znanstveno soglasje, da ne pobija ena stroka naukov in metode druge.

II. Priporoča slov. dijakom, naj premišljeno izčrpajo vsa izobraževalna sredstva vseučiliških mest. Toplo jim nasvetuje Prago, to pa z izrecno opombo, da naj se dijaštvo potruži vživeti se v češke razmere in priučiti češkemu jeziku. Opozarja na jugoslovanska vseučilišča.

III. Biti član akad. organizacije je za dijake nujno potrebno. Le-ti pa naj se pazno izogibljuje političnega strankarstva. Notranja vez jim bodi program, ki se izraža brez kršenja individualnosti o podlagah enotnega svetovnega naziranja. Narodna in socialna ideja veže naša društva. Po načelu dela in samopomoči naj se razvijajo sile posameznika v korist celoti. Akada. društva naj delajo, da se dviga dijaštvo duševno, нравno in gmotno. O sredstvih, da se dosežejo ti nameni, izjavlja:

⁴²⁰ Pripombe v notesu II. (Breznik)

⁴²¹ Notes II. (Breznik)

⁴²² Omladina II, str. 79, 99–102, Iz naroda za narod, str. 102–105. (Breznik)

- a) Društva naj intenzivno goje strokovno in splošno izobrazbo predavateljstva. V čitalnici naj ne manjka znanstvenih revij, knjižnica naj vsebuje znamenita dela moderne splošne znanstvene in tudi leposlovne literature. Prirejajo naj poučne izlete.
- b) Društva naj goje pošteno zabavo, petje, telovadbo. Srednješolsko tradicijo dvoboja naj skušajo odpraviti s tem, da skušajo vplivati na javno mnenje in uvesti poravnavo sporov. S predavanji o alkoholizmu in spolnih boleznih naj opozarjajo že absolvirane srednješolce na to nevarnost.
- c) Zastopajo naj odločno gmotne interese sloven. dijaštva v smislu resolucij odseka za gmotno stanje.

II. Resolucija odseka za gmotno stanje slov. dijaštva:

Slovensko nar. rad. dijaštvo, zbrano na svojem 1. shodu v Trstu, smatra žalostne gmotne razmere za prevažen del slov. socialnega vprašanja.

Slov. posojilništvo je glavni vir, ki naj zagotovi z ustanovitvijo podpornih fondov dijakom večjih podpor. Nar. rad. dijaštvo ostro graja brezvestnost onih, ki ne vračajo po končanih študijih brezobrestnih posojil, ker škodujejo s tem podporna društva in kratijo zaupanje v dijaštvo.

Odklanjamo z zaničevanjem vsako podporo, ki ji je namen vplivati na prepričanje.

Nar. rad. dijaštvo zahteva, da se podpore pravično regulirajo in predlaga ustanovitev osrednjega biroja, kamor naj javijo podporniki svoje podpore in kjer morejo dobiti informacije.

Glede podpornih društev želimo, da se v njih odborih slov. dijaštva posvetovalna pravica, da se zagotovi podpora za celo leto, pod pogojem, da se gmotne razmere podpiranca ne izpremene; smatramo mesečnih 10 kron za podporni minimum.

2) Nar. rad. dijaštvo izreka Omladini za nje delovanje na dijaško social. polju priznanje ter jo poziva, da nadaljuje isto posebno z zbiranjem statističnih podatkov, dokler ne oprimejo tega velevažnega dela poklicni faktorji.

III. Resolucija odseka za ljudsko izobrazbo:

Nar. rad. dijaštvo:

1. Smatra organizovano poljudno del med slov. ljudstvom najvažnejšim sredstvom za napredek na kulturnem, političnem in gospodarskem polju.
2. Ustanavljajo naj se v večjih krajih stalne ljudske knjižnice, v najmanjših pa potujoči kot impulz za stalne.
3. Prirejajo naj se nazorna ljudska predavanja iz vseh strok človeškega znanja.
4. Vsa društva z izobraževalno tendenco naj se reformirajo in organizujejo v tem socialnem smislu. Potrebna je njih zveza.
5. Slov. inteligenca in akademiki naj stojijo temu gibanju na čelu.
6. Priporoča se akademikom snovanje »fer. društev« za manjša okrožja, ki naj omogočajo vsakemu delovanje v gornjem smislu.
7. Tudi avtonomne korporacije naj skrbje za gmotno stanje teh teženj.

IV. Resolucija organizračnega odseka:

Nar. rad. dijaštvo priporoča, da se društva nar. rad. akademikov združujejo v enotnejšo organizacijo, ki naj na podlagi dosedanjih organizacij skuša biti nekak izvrševalni in reprezentativni organ nar. rad. dijaštva. Naše glasilo je Omladina.

Po sprejetih resolucijah je predsednik Žerjav poudaril, da je s shodom zmagala ideja pozitivnega dela, da se je na njem čulo malo negativnega, osebnih napadov pa sploh ne. Nar. rad. dijaštvo naj ne obstoji pri idejah, danes sprejetih, ampak naj jih množi in razvija. Nato je zaključil shod.⁴²³

Za 8. september popoldne je sklicalo nar. rad. dijaštvo v veliko dvorano tržaškega Narodnega doma ljudski shod, ki se ga je udeležilo nad 1000 Slovencev, med njimi pretežna večina navadnih delavcev iz Trsta, pa nekaj slov. in ital. socialnih demokratov. Shod je otvoril Gr. Žerjav. Nikoga noče pozdravljati po imenu, ker tu smo vsi enaki. Za predsednika predlaga Ivana Goriupa, predsednika polit. društva

⁴²³ Iz naroda za narod, str. 102–105. Omladina II., str. 99–101. (Breznik)

»Edinost«, za podpredsednika dr. Edv. Slavška in fil. Ant. Lovšeta. Zapisnikarja sta bila fil. Premrl C. in jur. Šorli T.

Predsednik Goriup je pozdravil narod. rad. dijaštvo in rekel: Dostojanstveni vaš nastop nas je iznenadil najradostneje. Taka mladina, tako resna v svojih stremljenjih vzbuja in utrja nado v srečnejšo bodočnost našega naroda.⁴²⁴

Na dnevnem redu sta bili dve točki: slovensko šolstvo s posebnim ozirom na Trst in vprašanje narodne avtonomije.

O slov. šolstvu je poročal dr. Vl. Ravnihar. Podal je naš šolski program, zahteval vse vrste šol od ljudske do univerze. Nato pa je govoril o zgodovini tržaškega slov. šol. vprašanja od l. 1884 dalje, ko so Slovenci začeli zahtevati slov. šole tudi v mestu Trst. Do danes niso dobili niti ene, medtem ko vzdržuje država v mestu 3 nemške ljudske šole in 3 nemške srednje šole. Nobena instanca noče rešiti slov. šolskega vprašanja.

Nato je govoril dr. Otokar Rybař o narodni avtonomiji. Poudarjal je, da imamo Slovenci skupne interese, ki pa jih stranke v posameznih kronovinah ne upoštevajo. Programi slov. političnih strank se bavijo skoro edino s strankarskimi interesi, ki mnogokrat celo nasprotujejo nar. interesom. Kritizira program katoliško narodne stranke in liberalne stranke. Skrajni čas je, da oživimo vseslovenske interese in zopet zahtevamo narodno avtonomijo: združenje vseh pripadnikov ene narodnosti v eno upravno skupino brez ozira na teritorij. Narod je treba juridično konstituirati. Vsak narod naj sam odloča o svojih kulturnih potrebah. Govori tudi o pomenu Trsta za vse Slovence. Brez Trsta bi se moralo naše gospodarsko življenje omejevati na proizvodnjo poljskih in gozdnih pridelkov.⁴²⁵ Proti dr. Ravniharju in dr. RYBAŘU se je oglasil Jos. Kopač⁴²⁶, voditelj socij. demokratov in se skušal na naiven in izzivajoč način norčevati iz predgovornikov.⁴²⁷ Rekel je. Slov. poslanci glasujejo za vojaške potrebščine, ne zahtevajo pa slov. šol. Nemcev se nam v Trstu ni treba bati. Slov. otrok se celo branijo sprejemati v nemške šole. Slov. starši pošiljajo svoje otroke raje v ital. šole, kjer dobivajo zastoj obleko in knjige. Šele ko bodo delavci preskrbljeni za želodec, začno skrbeti tudi za duševni napredek.

Vsi kapitalisti so enaki: italijanski, nemški in slovenski. Vsi izžemajo delavca, ki s svojimi dohodki komaj vzdržujejo sebe in svojo družino. Italijani bodo v Trstu obdržali premoč, če se tudi združijo vsi Slovenci. Kako si predstavljajo Slovenci pridobitev Trsta? Dr. RYBAŘ stoji pod duhovniško komando. Tu ne more priti polit. prepričanje človeka v rešitev. Ko je nastal proti govorniku velik odpor, je Kopač izjavil, da se ga preveč moti ter da je to zadnjikrat, ko govori na takih shodih, ker vidi, da ni svobode govora. Nato je odšel s svojimi pristaši.

Kopaču je odgovoril vet. Ribnikar zelo ostro in rezko.

Slov. študenti so se mnogo bavili s soc. vprašanji. Res je, da kapitalisti izkoriščajo delavce. A katerega najlažje? Neumnega. Slovenci smo in bomo žrtve vsake vlade, dokler ne bomo imeli šol. O šolah pa Kopač ni nič govoril. Rekel je, da je najpreje treba skrbeti za kruh. Kopač naj veruje, da je 90% slov. študentov večkrat lačnih kot on. Ampak študentje nimajo samo želodca, marveč tudi čuteče srce za slov. deco. Zato postaviti na shod tudi vprašanje šol. Če je Kopač smešil strah pred Nemci, opozarja, da moč nemštva vedno bolj narašča, kar kaže število nemških šol v Trstu, dočim Slovenci nimamo niti ene. Italijanom in Nemcem se je treba pravočasno postaviti v bran. za svoja izvajanja je žel Ribnikar navdušeno odobravanje.⁴²⁸

Na shodu je govoril tudi dr. Jos. Smodlaka, voditelj dalmatinske demokratske stranke, ki je poudarjal, da ima tudi Dalmacija velik interes na Trstu ter je obvestil, da dalmatinski Hrvatje in Srbi, živeči v

⁴²⁴ Edinost 1905, 10/9. (Breznik)

⁴²⁵ Iz naroda za narod, str. 107–120. (Breznik)

⁴²⁶ Josip Kopač (30. 7. 1863, Novo mesto – 22. 11. 1949, Ljubljana), politik, sindikalni delavec.

⁴²⁷ Edinost 1905, 12/9. (Breznik)

⁴²⁸ Edinost 1905, 13/9. (Breznik)

Trstu, ne sodelujejo s Slovenci. Tržaško vprašanje bi se moglo pravilno rešiti edino v sporazumu med Italijani in Jugoslavlani.

Na ljudskem shodu so se sprejele sledeče resolucije:

I. Slovenci, zbrani na velikem ljudskem shodu v Trstu, nujno zahtevajo, da c. kr. namestništvo nemudoma izda odredbo, da mora mestni svet tržaški v mestu samem ustanoviti ljudsko šolo s slov. učnim jezikom in to uvaža, da izreka razsodbo c. kr. upravnega sodišča z dne 7. okt. 1904, da je rešiti samo še vprašanje: ali je na okoliških šolah še prostora za otroke iz tržaškega mesta; 2. ali posebne krajevne razmere ne otežujejo otrokom iz mesta, da bi pohajali šole na deželi - končno uvaža, da je odgovor na ti vprašanji popolnoma notoričen. Vsako daljne naglaševanje pomenja očitno kršenje zakonov, zlasti § 59 drž. šolskega zakona in znanega člena XIX. drž. osnovnega zakona in zato proti takemu postopanju že danes najslvesneje protestujemo. Dokler pa se to ne zgodi in bi se mestni svet tržaški upiral nalogu c. kr. namestništva z namenom, da še dalje zavleče ustanovitev slov. ljudske šole, tedaj naj ukrene vlada nemudoma vse potrebno, da se taka slov. ljudska šola ustanovi in vzdržuje na državne stroške.

II. Na ljudskem shodu zbrani Slovenci obsojajo od tujca in vlade nad nas zanešeni provincializem. Vsi Slovenci naj se zavedajo, da treba nastopati za vseslovenske interese in težnje jednako, pozivljajo slov. časopisje, da deluje intenzivneje v tem smislu.

III. Zahtevajo, da se narodi zakonito konstituirajo, da postanejo tako tudi juridične osebe z lastnimi organi. Zato se naj avstr. državljani razdele po narodnosti v upravne celote.

Naj se da brez ozira na teritorij vsakemu narodu lastno zakonodajstvo in samoupravo v vseh kulturnih in narodno gospodarskih zadevah. V to svrhu naj se zasnujejo narodni parlamenti na podlagi splošne, jednake, tajne volilne pravice, in upravne oblasti in javni zastopi naj se razdele po narodnostih.⁴²⁹

Shod se je vršil točno po določenem programu in dijaštvo je sledilo z občudovanjem vredno vztrajnostjo dolgoveznim razpravam ter se priglašalo k debati.

Kakšne posledice je imel shod in kaj je pomenil za dijaštvo samo? Predvsem je shod pokazal slov. javnosti, kaj je narodno radikalno dijaštvo in kaj hoče. Javnost nam od shoda ni bila bogvekakako naklonjena, zlati ne napredna, da o klerikalni sploh ne govorim. Kamniški »Naš list«, ki ga je urejal fer. Savan Farek Lev Tuma⁴³⁰ in ki je bilo neoficijalno glasilo liberalnih dividendov in novo strujarjev, je pisal: Povejte, kaj pravzaprav hočete? Ali je nar. novi radikalizem le lakaj našemu liberalizmu, ali temelji na lastnem duševnem poletu.⁴³¹ Po shodu pa je moral konstatirati, da je shod prekosil s svojim rezultatom vsa še tako opitimistična pričakovanja⁴³² ter priobčil ne samo resolucije, marveč se bavil s shodom še cel mesec. O shodu so poročali ne samo slovenski, marveč tudi hrvatski, srbski, češki, nemški in italijanski listi. Slovenska javnost je spoznala, da ima nard. rad. struja jasen in resen program, ki ga hoče z delom tudi realizirati. Program struje ima docela recolucionaren značaj in Žerjav in Grošelj, glavna voditelja shoda, imata visoko umstveno stališče.⁴³³

»Slov. narod« je dnevno priobčeval med brzojavkami kratka poročila o shodu ter obljubil daljšo razpravo o njem, ki pa ni nikdar izšla. Kar je popreje proklinjal, ni hotel sedaj hvaliti. Pri voditeljski nar. napr. stranki je shod napravil globok vtis

Dr. Tavčar je pa molčal. Pod utisom dr. Tumove akt. udeležbe pri shodu so soc. demokrati upali, da pomenja shod vodo na njihov mlin. Stališče, ki so ga zavzemali v narod. vprašanju, nas je razdvajalo in trajno ločilo. Naša soc. demokracija je bila pod komando in le privesek nemško avstrijski soc. demokracije. »Slovenec« je o shodu molčal.

Prvikrat je v življenju slov. dijaštva kaka dijaška struja razvila socialno vprašanje našega dijaštva. Shod

⁴²⁹ Iz naroda za narod, str. 124–125. Omladina 1905, str. 101. (Breznik)

⁴³⁰ Ferdinand Lev Tuma (15. 11. 1883, Ljubljana – 12. 4. 1961, Malmö), publicist, zavarovalniški strokovnjak.

⁴³¹ Naš list 1905, 2/9. (Breznik)

⁴³² Naš list 1905, 10/9. (Breznik)

⁴³³ Naš list 1905, 7/X. (Breznik)

je pokazal na slabe strani dijaškega življenja, moralnega in gmotnega, pokazal pa tudi pota, kako naj se stanje izboljša potom organizacij in samopomoči. Ugotovil je dijaški ekzistenčni minimum 45 - 50 K mesečno in minimum podpor na 10 kron. Opozoril je na ekonomično izbiro studija in poklica. Dosedaj se tudi to vprašanje razven v Omladini v slov. javnosti in v dijaških vrstah ni upoštevalo in študiralo.

Shod se je nadalje bavil z izobrazbo in samoizobrazbo slov. dijaštva. Poudaril je važnost akad. društev in razpravljajal o njihovem delovnem programu, pri čemer je opozarjal na važnost študiranja v Pragi. Shod je nadalje dal dijaštvu navodila za udejstvovanje dijaštva pri širjenju ljudske izobrazbe.

Javni ljudski shod je poudaril važnost Trsta in nujnost ustanovitve slov. šol v trstu, obsodil pogubni provincializem ter zahteval narodno avtonomijo.

Za nar. radialno strujo je bilo pomembno, da je zahteval tesnejšo povezavo akad. društev, ustanovitev skupne eksekutive in proglasitev Omladine za glasilo struje.

Kat. nar. dijaštvo je imelo do 1905 štiri sestanke. Na teh sestankih so imeli glavno besedo bogoslovci in predavanja so bila pretežno apologetične, cerkveno politične ali znanstvene vsebine. Dijaškega je bilo prav malo na njih in o narodnem ali socialnem vprašanju sta razpravljala teologa, seveda s stališča rimsko katoliške vere. Na tržaškem shodu je bila glavna vsebina predavanj: borba slov. dijaštva za svojo ekzistenco in za ohranitev svojega naroda.

Decembra 1905 je izšla brošura »Iz naroda za narod«⁴³⁴, v kateri je bilo natisnjeno podrobno poročilo o shodu. Tiskali smo jo v 3000 izvodih in jo marljivo širili med srednješolci, visokošolci in slov. inteligenco.

O brošuri so prinesle poročila vse slovenske revije. V Ljub. Zvonu je poročal dr. Iv. Prijatelj.⁴³⁵ »Ta knjižica je dokumentarnega pomena. To nar. radikalno dijaštvo je današnja mladina, ki se korenito loči od nas, ki smo bili včeraj nadebudni.« Mladenič iz pokolenja »fin de siecle« je bil individualist, zaprt in zamaknjen v svet svoje duše, ljubeč svoje sanje in hrepenenje do zvezd. Z najfinejšimi in najbolj kultiviranimi dušami Evrope je občeval, ves zamišljen s kulturo svojega »jaza«. Svojega naroda se je spomnil, kadar je le-ta neljubo in ovirajoče zadel obenj. Mladenič začetka stoletja je ves drug. Današnja mladina je realistična, pozitivna, empirična. Ekonomska vprašanja jo zanimajo, ko je tako zamislila materialno reformacijo pri sebi, hoče na podoben način začeti z reformacijo v narodu. Včerajšnji mladi so bili pesniki, današnji so nacionalni ekonomci, statistiki. Težišče njih duha leži torej v praktičnosti. Filozofi niso. So pa svoje vrste znanstveniki, računajoči s samo empirijo.

Zelo sem radoveden, kako se bodo razvili mladeniči »začetka veka«. Ali bodo započeto smer forsirali, potem imamo tudi mi pričakovati, dobo napredka duha, poletov in idealov, ali pa bodo evolucijonirali v enem koraku s sodobno Evropo novi sintezi, ki se imenuje kritični idealizem. Na ta način bi se mogli srečati z generacijo »konca veka«.

V »Dom in svetu« je poročal Z.⁴³⁶: »Dijaštvo in sicer tudi svobodomiselnost dijaštvo je začutilo, da slov. liberalizem nima programa oz. da je njegov program in njegovo delo le razdiranje. Mladim ljudem se je zahotelo dela, pozitivnega dela. To je rodilo novo strujo med slov. dijaštvom, nar. radikalce. - V prvem delu knjižice je ta del slov. akademikov zavrgel krščanstvo, zlasti krščansko in sploh vsako etiko, ki sloni na kaki drugi avtoriteti, kakor na novo dobnih filozofemih⁴³⁷. Originalni ti »filozofi« niso, globoki tudi ne. Rezultatov empirične vede po njihovih mislih ni mogoče strniti s trdnim verskim prepričanjem in vera jim je le čustvo. Religiozni čut jim ekzistira, a Boga ni, religija je nesmisel. Materializem ima to prednost, da v njem vsak dobi vse, kar želi in išče. Nietzsche je v njem našel filozofijo aristokracije, Marx demokracije in naši principi absolutne narodnosti. V knjigi je vse polno napačnih trditev. Simpatičnejša so praktična predavanja. Ideja samopomoči in stanovska zavest je vplivala tudi na dijaštvo. Če bosta ti dve

⁴³⁴ »Iz naroda za narod« v Ljubljani 1905 - Izdala prosvet, založila »Omladina«, str. 136. (Breznik)

⁴³⁵ Ljubljanski zvon 1906, str. 184. (Breznik)

⁴³⁶ Dom in svet, str. 309. (Breznik)

⁴³⁷ Določena filozofska trditev ali stališče.

ideji napredovali, bo dijaštvo gotovo našlo skupne točke, ki bodo omogočile vzajemno delo. Do sedaj je ta zavest še preslaba, ker je preveč razdiralnih sil v dijaštvu. Anton Dermota⁴³⁸ je pa v »Naših zapiskih« pisal tako-le: »Tako nepričakovano nova tudi nar. rad. struja ni. Kdor opazuje takozvano javno življenje tudi med dijaštvom in ima smisel zanje, ve, da je morala ta struja priti. V struji je nekaj relativno novega in dobrega. Če se to realizuje, napredovala bo celota. Vendar bo morala bodoča nova struja biti globlje zasnovana nego je nar. radikalna. Da je ta dokaj površna vidim iz tega, ker se je že sedaj dala zapeljati na polje vsakdanje politike ... hvali in odobrava politiko celjske Domovine in Edinosti, notorično najplitvejših žurnalov. Na shodu se niso izrazili proti bogoslovni fakulteti na slov. vseučilišču. Rostoharjevo predavanje je simpatično. Okorno je Žerjavovo predavanje. Žerjav ne zna slovensko izraziti svojih misli. Ušlakarjevo predavanje o narodnem vprašanju menda temelji v Gumpłowiczu⁴³⁹. Slabo je. Najsimpatičnejši je oni del knjige, ki razmotriva gmotni položaj dijaštva. Tu je za dijaško praktično delovanje. Hvaležno polje. Ne obsojam, če se dijak vtika v praktično politiko, toda pametno, hvaležno pa to politikovanje ni.«

V »Zori«⁴⁴⁰, glasilu kat. nar. dijaštva je pa I. K(epec) bogoslovec pisal: Teoretska predavanja nam razkrijejo ateistični evolucionizem, ki je podlaga nar. radikalizma. Prepad, ki nas loči je ta, da priznavamo mi Boga, vi ste pa ateisti. Pavel Grošelj je izmed nar. rad. voditeljev najbolj nadarjen in tudi najbolj priden. Kot absoluten evolucionist negira »absolute Denkgesetze« in absolutno vrednost etičnih načel. V razmerju med vedo in vero je Grošlju seveda vera premagano stališče. Žerjavovo predavanje je najslabše predavanje cele knjige. Žerjav je pač dober agitator. Ušlakarjevo predavanje o narodnostnem vprašanju je v celoti lepo, četudi sloni na materialističnih izvajanjih prejšnjih predavateljev. Predavatelj zagovarja protikrščansko pojmovanje ekskluzivne narodnosti, zato je njegova teza proti kulturna, proti nravna in proti civilizatorična. V odseku za ljudsko izobrazbo se je govorilo večinoma o načrtih, kar ni čudno, ker radikalizem še nima realne podlage. V odseku za dijaško izobrazbo se je odkrila vsa gniloba stare »Slovenije«. Tukaj je res konstatirati napredek protikrščanskega dijaštva, ki se je izvilo iz rok sladko ginjenega navdušenja za narod in začelo resno misliti.«

Dopisnica z geslom narodno radikalnega gibanja »Iz naroda za narod«, poslana leta 1906 z občnega zbora društva »Slovenija« na Dunaju, Janezu Brezniku v Kamnik. (ARS, Arhiv družine Breznik)

⁴³⁸ Naši zapiski 1906, str. 14. (Breznik)

⁴³⁹ Ludwig Gumpłowicz (9. 3. 1838, Krakov – 20. 8. 1909, Gradec), pravnik, politolog, začetnik evropske sociologije.

⁴⁴⁰ Zora XII, str. 57–61, Iz naroda za narod, str. 85–94. (Breznik)

Kritik v Katol. obzorniku⁴⁴¹ se je bavil zgolj z izvajanji fil. Grošlja in Rostoharja. Človek bi bil vesel omladine, pridne, delovne vnete za pozitivno delo. Veseli pa ne moremo biti, ker se je malo modro postavila na proti krščansko stališče.

VI. V Ljubljani – po tržaškem shodu

Po končanem profesorskem izpitu je bilo treba poiskati službo. V oni dobi pa je bilo izprašanih profesorskih kandidatov dovolj preko potrebe, zlasti za gotove stroke in to je bila tudi moja. Da bi neka-ko pravično uredili postavitev suplentov je ministrstvo za uk in bogočastje vpeljalo tako imenovane suplentske liste po posameznih deželah ter brezplačno poskusno leto (Probejahr). Kdor je bil izprašan, je moral, če ni dobil na kak način suplenturo, opraviti brezplačni na kakem zavodu tako imenovano poskusno leto, med katerimi je bil dodeljen kakemu starejšemu profesorju kot mentorju. Ta mu je moral dati pedagoška in metodična navodila ter ga praktično uvajati v poučevanje v posameznih razredih.

Da bi dobil kje plačano suplenturo, sem vložil prošnje za vpis v suplentske liste pri deželnih šolskih svetih za Kranjsko, Štajersko, Koroško, Primorsko in Moravsko. Štajerski in Koroški deželni šolski svet sta mojo prošnjo zavrnila, češ, da še nisem opravil poskusnega leta.

Po nasvetu prof. Vajde⁴⁴², ki je bil tedaj še suplent na ljubljanski realki, sem prosil deželni šolski svet, da me dodeli kot poskusnega kandidata ljubljanski realki. Prof. Vajda je mislil, da bo na tako velikem zavodu kot je bila ljubljanska realka med letom lažje dobiti suplenturo poleg tega se pa mogoče prerinem v učiteljski zbor nemškega zavoda.

Šel sem k deželnemu šolskemu nadzorniku Francu Hubadu ter mu razložil svoje želje z utemeljitvijo vred. Nasmehnil se mi je, izjavil, da me bo dodelil realki, obenem pa pristavil, da bom imel težko stališče na tem zavodu. Res sem že tekom julija dobil od ravnateljstva realke dekret, da sem kot poskusni kandidat dodeljen temu zavodu in naj se javim v službovanje 15. septembra 1908.

Še predno sem postal poskusni kandidat na realki, sem se zglašil pri ravnateljih obeh slovenskih gimnazij. Dr. Lovro Požar⁴⁴³ do tistega leta liberalni ravnatelj na Višji mestni dekliški šoli, sedaj pa že klerikalni ravnatelj na I. državni gimnaziji (klasični) me je sprejel jako uradno, povedal, da nima zame suplenturo, pa pristavil, da se z radikalizmom ne pride daleč, na kar sem mu odgovoril, da s ponižnostjo in servilnostjo tudi ne, ter odšel. Od tega časa sva se gledala, kadarkoli sva prišla v dotiko, vedno po strani.

15. septembra 1908 sem se javil pri ravnatelju realke dr. R. Junowiczu⁴⁴⁴, ki me je hitro odpravil in napolnil na prof. Milana Pajka⁴⁴⁵, ki je bil določen za mojega mentorja. Bila je to moja velika sreča, kajti M. Pajk svojega mentorstva ni vzel le formalno, marveč resno. Bil je izvrsten profesor, ki se je za vsako uro mnogo pripravljal, ki je ljubil dijake, in posebno Slovencem kjerkoli je le mogel pomagati. V geografskem kabinetu, kjer je skupaj s prof. Tavčarjem⁴⁴⁶ domoval, je bilo pribežališče slovenskih dijakov. Tu mi je dajal navodila, kako naj se pripravljam, kako naj poučujem, kako zbiram vse mogoče pripomočke (slike, knjige, risbe, kamenine), kako prirejam dijaške ekskurzije. Nekaj časa sem hodil z njim v razrede, kmalu pa sem ga moral nadomeščati pri posameznih urah, tudi v najvišjem razredu (realka je imela tedaj 7 razredov).

⁴⁴¹ Kat. obzornik 1906, str. 217. (Breznik)

⁴⁴² Franc Vajda (31. 5. 1906, Stojnci – 27. 6. 1929, Središče ob Dravi), šolnik.

⁴⁴³ Lovro Požar (10. 8. 1908, Vrhpolje pri Moravčah – 24. 7. 1946, Ljubljana), šolnik.

⁴⁴⁴ Rudolf Junowicz, dr.

⁴⁴⁵ Milan Pajk (19. 12. 1876, Maribor – 18. 6. 1913, Ljubljana), geograf, zgodovinar.

⁴⁴⁶ Alojzij, Tavčar (18. 6. 1857, Šentjernej – 6. 11. 1937, Ljubljana), esperantist, jezikoslovec.

Ko sem prišel na realko, se mi je zdelo, da sem prišel v popolnoma tuj svet, bolj tuj, kot mi je bil Dunaj ob mojem prihodu.

Prof. Vajda in prof. Pajk, oba sta me opozorila, da naj se v konferenčni sobi predstavim prav vsem nemškimi profesorjem in ne prezrem nikogar, da ne bo zabavljanja na neotesane Slovence. Vsem sem se predstavil, prijazne besede nisem slišal. Ko sem se predstavil prof. dr. Josipu Binderju⁴⁴⁷, dejanskemu vodji vseh Nemcev na Kranjskem in Primorskem, mi je dejal: »So so, zu uns sind sie gekommen. Wer hat sie hierher geschickt?« V desetih letih, kolikor časa sva skupaj službovala na realki (do 1918), ni z menoj spregovoril drugih besed. Slovenskih dijakov ni mučil, marveč jih je skušal z zapeljivo besedo a z nemško podporo pridobiti za nemštvo. Zagrizeni nemški profesorji so bili še: dr. Puschnig⁴⁴⁸ (doma iz Brežic), prof. Eisenberg⁴⁴⁹ (pozneje poročen z Mulerjevo iz Vrhnike), prof. Schrantzen, pozneje ravnatelj učiteljsišča v Celovcu, Belar⁴⁵⁰ in drugi. Slovencem absolutno pravičen je bil pa prof. Wenzel⁴⁵¹, prirodoslovec, češki Nemec, ki se je pa čutil zasmehovanega radi svojega pokvečenega nosu. Ostali nem. profesorji (Keller⁴⁵², Mandl, Geinsberger⁴⁵³, Werner⁴⁵⁴, Klein⁴⁵⁵) niso veliko pomenili. Slovenski profesorji so bili v znatni manjšini: prof. Tavčar in dr. Šlebinger⁴⁵⁶ za slovenščino, Pajk⁴⁵⁷ in Šarabon⁴⁵⁸ zgodovinarja, Kunc matematik, Koželj⁴⁵⁹ in Zmitek⁴⁶⁰ risarja in kateheta dr. M. Opeka⁴⁶¹ in Josip Jerše⁴⁶².

Med nemškimi profesorji je zavzemal posebno mesto dr. Henrik Svoboda, sin češkega renegata⁴⁶³ in soproga Ljubljancanke, hčerke stavbenika Treota⁴⁶⁴. Dasi je bil kazinot ni kazal nestrpnosti proti Slovencem. Bil je gentleman in kavalir ter je predvsem občeval v oficirskih krogih. Za šolo se ni veliko zanimal, dijaki so ga pa imeli radi. Kot bom še pozneje povedal, sva midva imela posebne stike.

V oktobru je težko obolel suplent Vinko Šarabon in odšel na bolezenski dopust, ki je trajal celo leto. Vsled tega sem postal poleg poskusnega kandidata tudi plačani suplent kot njegov namestnik. Tako se je uresničila Vajdova napoved, da je na velikem zavodu lažje dobiti zaposlitev kot na majhnem. Po Šarabonu sem dobil 3 ure zemljepisa in 15 ur slovenščine. To me je napotilo, da sem se odločil delati izpit še iz slovenščine kot stranskega predmeta. Izpit sem opravil pri prof. Rešetarju na Dunaju v februarju 1909. Za domačo nalogo sem dobil temo: Oton Župančič.

V Ljubljano sem prišel v usodepolnih dneh septembrskih dogodkov. Stanoval sem na Miklošičevi cesti nasproti Uniona pri trgovcu Žargiju, na hrano sem pa hodil v hotel Štrukelj. V kavarni Evropi na levi strani v kotu je bilo dnevno zbirališče ljubljanskih radikalcev, ki se nas je nabralo že lepo število. Seve-

⁴⁴⁷ Josip Binder, knjižničar in profesor na državni realki v Ljubljani.

⁴⁴⁸ Andrej Puschnig, profesor na državni realki v Ljubljani.

⁴⁴⁹ Alfonz Eisenberg, učitelj na državni realki v Ljubljani.

⁴⁵⁰ Albin Belar (21. 2. 1864, Ljubljana – 1. 1. 1939, Polom), naravoslovec, seizmolog.

⁴⁵¹ Josip Wenzel, dr., profesor na državni realki v Ljubljani.

⁴⁵² Fran Keller, profesor na državni realki v Ljubljani.

⁴⁵³ Ernest Geinsberger, dr., profesor na državni realki v Ljubljani.

⁴⁵⁴ Karel Werner.

⁴⁵⁵ Ivan Klein.

⁴⁵⁶ Janko Šlebinger.

⁴⁵⁷ Milan Pajk.

⁴⁵⁸ Vinko Šarabon (5. 12. 1880, Tržič – 3. 4. 1946, Ljubljana), geograf.

⁴⁵⁹ Anton Koželj (10. 1. 1874, Kamnik – 14. 6. 1954, Ljubljana), slikar.

⁴⁶⁰ Peter Zmitek (28. 6. 1874, Kropa – 24. 12. 1935, Ljubljana), slikar.

⁴⁶¹ Mihael Opeka (26. 9. 1871, Vrhnika – 26. 2. 1938, Ljubljana), pesnik, pridigar, duhovnik, kanonik, poučeval verouk in italijanščino.

⁴⁶² Josip Jerše (19. 3. 1872, Šmartno – 5. 3. 1940, Ljubljana), pridigar, duhovnik, teolog.

⁴⁶³ *Slabš.* odpadnik, navadno narodni.

⁴⁶⁴ Viljem Treo (2. 8. 1845, Ljubljana – 9. 8. 1926, Ljubljana), stavbenik.

da smo bili sami suplenti, koncipijenti, volonterji, torej mladi ljudje - še samci, brez denarja in ugleda. Zvečer smo se shajali pri Novem svetu, kjer nam je ljubeznivi gostilničar Gorše postavil marsikateri liter vina na mizo ob veselem prepevanju kakih 20 omiznikov.

Pred Ciril Metodovo skupščino v Ptujju smo imeli 5. septembra starejšinski prijateljski sestanek v hotelu Ilirija (poznejši akad. kolegij), kjer so izročila naša akademska društva Gregorju Žerjavu diplomu častnega članstva Adrije, Slovenije in Tabora. Mnogo raznih misli in načrtov se je tedaj sprožilo in potrdilo idejo narodnega radikalnega dijaštva.

Na ptujskem zborovanju nisem bil, pač pa sem bil prisoten pri ljubljanskih demonstracijah, ki so očistile Ljubljano dvojezičnosti in zlomile nemško prepotenco. Čez noč so izginili nemški napisi na trgovinah, prostovoljno ali prisiljeno, zamrla je nemška govornica po ljubljanskih ulicah. Nepopisen vtis je napravil name pogled na ljubljanske ulice, ki so bile postlane s črepinjami razbitih nemških napisov in po 20. septembru zatemnjene s stotinami in stotinami črnih zastav. Pribiti pa moram, da se v teh dneh Nemcem osebno ni skrivil niti las, dasi je bilo razburjenje množic ogromno. Po 20. septembru se je začel izvajati gospodarski bojkot nemških trgovin in run⁴⁶⁵ na Kranjsko hranilnico, glavno trdnjavo nemštva na Kranjskem, od koder so vsako leto tekli bogati viri daril raznim nemškim organizacijam, in pomembnim nemčevalnim društvom in nemškim šolam. K gospodarskemu bojkotu so navduševali zlasti napredni slovenski časopisi, predvsem Slovenski narod (Ribnikar⁴⁶⁶) in Notranjec (Žerjav) - ki sta bila številko po številko konfiscirana.

Dr. Tavčarju⁴⁶⁷ so začele, kot predsedniku Narodne, tiskarne neprestane konfiskacije presedati ter je prepovedal objavljati bojkotne vesti (številke Slovenskega naroda), dasi je priznal da je tudi bojkot dopustno politično orožje.⁴⁶⁸

Bojkotna akcija, ki sta jo vodila zlasti Žerjav in Ribnikar, je imela popoln uspeh. Nemške trgovine so se izpraznile in niti znižanje cen jim ni pomagalo. Iz Kranjske hranilnice, ki je imela septembra 66.823.000 K. vlog, je bilo do konca leta dvignjenih 20 milj.⁴⁶⁹ Le s podporo vlade in Avstro ogrske banke se je rešila poloma, opomogla se pa ni nikdar več. Največ vlog je pridobila Mestna hranilnica (7 milj.), kar je pozneje enkrat dr. Tavčar v svoji gospodarski kratkovidnosti obžaloval, češ da je vsledi porasta vlog Mestne hranilnice bila prikrajšana mestna občina na prejemkih iz čistega dobička, ki je moral ves v rezervni zaklad.

Septembrski dogodki so silno dvignili narodno zavest in potisnili v ozadje strankarske interese. Zlasti mladina se je začela odtegovati klerikalnemu vplivu ne samo v Ljubljani, marveč tudi na deželi. To pa je začelo skrbeti klerikalce. Hitro so začeli zapuščati skupne nastope v narodnih zadevah. Prvi je udaril škof Anton B. Jeglič⁴⁷⁰, ki je v posebnem pastirskem pismu obsodil ljubljanske dogodke ter vzel v zaščito ljubljanske Nemce, ki niso bili krivi, da so v Ptujju Nemci napadli Slovence. Nato je Mladost, glasilo klerikalne mladine, v Jegličevem duhu obsodila v posebnem članku, ki ga je Slovenec v uvodniku ponatisnil⁴⁷¹, ljubljanske izgrede in skupen nastop klerikalne mladine z napredno v narodnih vprašanjih. »Prišli so sedaj beračit k nam (namreč liberalci) zato, ker so slabejši, ker nas krvavo potrebujejo, da ne propadejo do cela. Krščanski Slovenci se od liberalnih vab ne bodo dali premotiti. Imamo izkušene voditelje, katerim zaupamo v vsakem oziru.«⁴⁷²

⁴⁶⁵ Panično dviganje vlog.

⁴⁶⁶ Adolf Ribnikar.

⁴⁶⁷ Ivan Tavčar.

⁴⁶⁸ Slov. narod, 5. dec. 1908. (Breznik)

⁴⁶⁹ Sl. narod, 1908, 31/12. (Breznik)

⁴⁷⁰ Anton Bonaventura Jeglič (29. 5. 1850, Begunje na Gorenjskem – 2. 7. 1937, Stična), duhovnik, škof, politik, publicist.

⁴⁷¹ Slovenec 1908, 17/10. (Breznik)

⁴⁷² Ibid.

Leta 1912 sta klerikalna deželna odbornika dr. Pegan⁴⁷³ in Evgen Lampe⁴⁷⁴ lastnoročno ovadila državemu pravdništvu Adolfa Ribnikarja kot povzročitelja in voditelja septembrskih demonstracij.

Razburkane domače razmere so se zaostriale še vsled nevarnih zunanje političnih zaostritev. Začetkom oktobra 1908 se je proglasila Bulgarija za neodvisno kraljevino in anektirala Vzhodno Rumelijo (z južno Bulgarijo). Takoj nato je anektirala Avstro ogrska Bosno in Hercegovino. Srbija se je čutila ogroženo. Situacija se je silno zaostriala in Avstro ogrska se je začela pripravljati na vojno ter počasi mobilizirala. Ljubljana se je napolnila s špioni, katerih žrtev je postal med drugim tudi naš dr. Tone Gosak⁴⁷⁵, ki ga je ovadil neki frajtar Hlebš. Državno pravdnništvo je uvedlo kazensko postopanje, pa ga je kmalu opustilo. Aneksijo Bosne in Hercegovine sta obe slovenski stranki pozdravili.

O jugoslovanskem vprašanju je tedaj pisal dr. Žerjav v Notranjcu⁴⁷⁶:

»Jugoslovanska ideja še ni prešnila Bulgarov. Srbija naj se potruzi, da omogoči Bulgarom odkrito iskreno združitev z Jugoslovanstvom. Prizna naj jim prvenstvo na jugovzhodnem Balkanu. Sama pa naj se zadovolji z zgodovinskimi pravicami do Stare Srbije in z gradnjo železnice do črnogorske obale. Zadovolji naj se s tem da ji gre osrednje vodstvo in prvenstvo Jugoslovanstva že zaradi zemljepisne lege. Kdor pa hoče načelovati, mora drugim omogočiti, da se mu iskreno pridružijo.

Mogočno število Jugoslovanov je že združenih pod habsburškim žezlom. Razcepljeni smo pod njim na kosce, da nas lažje vladajo. Ali našli bomo pot, da se bratsko združimo in prederemo te umetne meje. Da hoče Avstrija razcepljenost še vzdrževati, to kaže ves njen sistem, to kaže tudi spačena ustava Bosne. Na videz je v naših deželah vse mirno, le žareči bliski včasih odkrijejo rane in gnjilobo vlad sistema.

Mi se moramo združiti z brati. In avstroogrski diplomati naj dobro premislijo, kaj bolj kaže za njih državo: Ali združiti Slovence, Hrvate in Srbe, ki so zdaj pod habsburškim žezlom, v eno upravno celoto, ki zna biti vabljiva bratom onkraj Drine, ki zdaj gredo raje v smrt pod Turčina, kakor pod Franca Jožefa, ali nadaljno netenje nezadovoljstva pri nas razhrvanih avstroogrskih Jugoslovanih, ki je toliko kot netenje čuta, da je vabljiveje iti preko Drine.

Položaj jugoslovanskega vprašanja se z aneksijo Bosne in Hercegovine ni poslabšal. Le bliža se sedaj za Avstroogrsko odločitev, kako stališče zavzame napram neizogibnega zblizanja Jugoslovanov. Od nje je odvisno, ali se bo vršilo z njo ali proti njej.

V deželnem zboru Kranjskem se je vršila 16. januarja 1909 debata o aneksiji Bosne in Hercegovine.

Dr. Krek⁴⁷⁷ je dejal: Ko govorimo o Bosni in Hercegovini, govorimo o naši domovini. Vemo, da je to naš narod, katere je jezik, ki se govori od Zile do Črnega morja, so le različni dialekti. Pozdravlja aneksijo. Imamo pravico želeti, da bi se edinosti proizvedle tudi v državno pravni obliki. Zavrača obrekovanja srbskega naroda. Srbski narod je poetičen narod. Ustvaril si je ideal Velike Srbije, ki je nedosegljiv.

Dr. Triller⁴⁷⁸ pozdravlja aneksijo, dasi ne odobrava načina. Anektirani deželi ne smeta postati plen Veleavstrije s prikrito nemško hegemonijo.

Dr. Šušteršič⁴⁷⁹ odobrava tudi način aneksije. Pozdravlja jo s stališča trializma in sicer v širšem pomenu ki združi Jugoslovane od Trsta do Donave. Avstrijska ekspanzivnost je mogoča le proti Balkanu in Jadranu. Delati moramo za trializem, če se tudi izvede šele v sto dvesto letih.

Dr. Schwegel⁴⁸⁰: Državna organizacija na nacionalni podlagi je na Balkanu nemogoča. Izogibati se je

⁴⁷³ Vladislav Pegan (24. 5. 1878, Vipava – 8. 12. 1955, Ljubljana), pravnik, politik.

⁴⁷⁴ Evgen Lampe.

⁴⁷⁵ Sl. narod 1909, 9/III. (Breznik)

⁴⁷⁶ Notranjec 1908, 10. okt. (Breznik)

⁴⁷⁷ Janez Evangelist Krek.

⁴⁷⁸ Karel Triller (21. 4. 1862, Škofja Loka – 20. 5. 1926, Ljubljana), politik, gospodarstvenik.

⁴⁷⁹ Ivan Šušteršič.

⁴⁸⁰ Jožef Schwegel, baron (29. 2. 1836, Zgornje Gorje – 16. 9. 1914, Bled), politik, diplomat.

treba predaleč segajočih narodnostnih idealov. Ustvariti se mora možnost naravnega razvoja teh dežel. Kovati zvezo z Nemčijo.

Dr. Tavčar: Ne moremo čakati 100 ali 200 let na plodove aneksije. Boji se Madžarov. Zveze z Nemčijo nikdo ne ljubi. Srbije in Črne gore se ne sme oškodovati.

Dr. Krek: Ustijo se tisti, ki obsojajo Avstrijo na smrt. Avstrija je bolj napredovala kot Nemčija. Avstrija se šele dela.⁴⁸¹

Pijeji korespondenci je pa izjavil dr. Krek:

Za nas Slovence je aneksija še posebne važnosti. Še bolj kot prej čutimo, da spadamo skupaj s Srbi in Hrvati, čutimo potrebo, da se ustvari velika jugosl. država v okviru habsburške monarhije in zmerno upati, da pride čas, da bomo z našimi brati na lastnih tleh, pod skupnim vladarjem tvorili opirališče avstrijskega gospostva ob Adriji in se bomo kulturno in gospodarsko okrepili in razvijali.⁴⁸²

Ob tej Krekovi izjavi je podan koncept za majsko deklaracijo leta 1917.

Vojna v Srbiji se je vedno bolj približevala in razburjenje se je od dneva do dneva stopnjevalo. O vojni nevarnosti je govoril dr. Žerjav na shodu 6. decembra v Mestnem domu, odkrito izjavljajoč, da Slovenci ne maramo v vojno zoper brate Srbe⁴⁸³ in predlagal resolucijo, v kateri je povdarjal, da nasprotujemo vojni z načelnega humanitarnega stališča, posebej pa še, ker bi bila naperjena proti narodu, s katerim nas veže bratska ljubezen. Ko bo spor s Srbijo rešen naj naša parlamentarna delegacija deluje nato, da se troedini kraljevini Hrvatske, Slavonija in Dalmacije pridruži poleg novopriklopljenih dežel tudi vse slovenske dežele in stvari nova državna pravna celota kot jugoslovanski skup monarhije.⁴⁸⁴ Ta resolucija je naletela na kritiko kakor tudi shod sam v Izvršnem odboru Narodne napredne stranke s strani Hribarja⁴⁸⁵ in dr. Tavčarja, češ da so te vrste shodi nevarni in da se brez vednosti strankinega vodstva ne smejo vršiti. Pri tej priliki je Tavčar izjavil, da nameravajo »mladi« »stare« počasi izriniti iz stranke.⁴⁸⁶

S kapitulacijo Srbije je bila aneksijska kriza in vojna nevarnost ob koncu marca 1909 končana.

Kot bomba je padla v slovensko javnost vest, da je 3. decembra 1908 cesar podpisal imenovanje prof. Albina Bolarja za deželnega šolskega nadzornika za Kranjsko. Poleg nove nemške gimnazije v Ljubljani še nemški šolski nadzornik. Liberalci in klerikalci so bili ogorčeni, češ da je bilo imenovanje utihotapljeno, Klerikalci so se znali z imenovanjem okoristiti, ker so v deželnem šolskem svetu dobili kot odškodnino še enega zastopnika in tako postali neomejeni gospodarji nad učitelji. Sicer so se dogovarjali z narodno napredno stranko o boju proti Schwarzu⁴⁸⁷, ki so ga dolžili, da je povzročil postavitev Bolarja, toda resno na to niso mislili in so mu pomagali, da se vzdrži na predsedniškem stolcu. Proti obema so vodili boj le liberalci in zlasti dr. Žerjav na raznih shodih. Tako je na shodu v Mestnem domu 3. januarja 1909 rekel: »Božična zaušnica, ki smo jo dobili z Bolarjevim imenovanjem naj bo krahijalna zaušnica Schwarzu.« Državno pravdnštvo ga je radi teh besed obtožilo in pri sodišču je bil obsojen na 100 K globe, češ da je pozival narodno napredne poslance, naj v deželnem zboru nastopijo z vso brezobzirnostjo proti vladi in Nemcem.⁴⁸⁸ Ponovno je govoril o Bolarju 11. julija. Na tem shodu je poročal o razmerah na ljubljanski realki Ad. Ribnikar ter predložil resolucijo, naj se v b oddelkih uvede slovenski pouk.⁴⁸⁹

Vsled teh napadov je Bolar nastopil kot moj šolski nadzornik proti meni in me hotel odstraniti iz re-

⁴⁸¹ Slovenski narod 1909, 19/I. (Breznik)

⁴⁸² Slovenec 1908, 22/12. (Breznik)

⁴⁸³ Notranjec 1908, 12/12. (Breznik)

⁴⁸⁴ Slov. narod 1908, 7. dec. (Breznik)

⁴⁸⁵ Ivan Hribar.

⁴⁸⁶ Zapisnik seje Izv. Odbora Nar. napr., str. 8. XII. 1908.

⁴⁸⁷ Teodor Schwarz, baron (18. 9. 1854, Linz – 12. 6. 1932, Gradec), upravni uradnik.

⁴⁸⁸ Slovenski narod 1909, 24, 26, 27/3. (Breznik)

⁴⁸⁹ Slovenski narod 1909, 13/7. (Breznik)

alke. Domneval je, da sem bil jaz informator obeh govornikov, ker je vedel, da z obema občujem. (Podatke je dal prof. Vajda).

Ob koncu šolskega leta sem se šel posloviti k ravnatelju Junowiczu in ga ob tej priliki vprašal, kako je z mojo suplenturo v prihodnjem šolskem letu. Rekel mi je: suplentura vam teče dalje, pridite zopet začetkom šolskega leta. Ko se jeseni pri njem zglasim, pa mi pravi, da ima nadzornik Bolar proti meni pomisleke in je naročil, da se mora suplentura na novo razpisati. Rad bi imel suplenta, ki bi deloval na znanstvenem polju. Jasno mi je bilo, da me hoče odstraniti.

Po posvetovanju s prijatelji, grem k dr. Tavčarju kot članu deželnega šolskega sveta in mu povem, kaj mi preti. Obljubi mi svojo pomoč. Istočasno sem za zadevo zainteresiral tudi Slovensko profesorsko društvo, ki je sprožilo zadevo v javnosti s člankom: »Kako se nastavljajo na realki supleti« v Slovenskem narodu in Slovencu.⁴⁹⁰ Suplentura je bila razpisana, prosil sem zanjo in jo dobil. Vsi slovenski člani dež šolskega sveta so glasovali zame. Mesto 15. septembra sem nastopil šele 1. oktobra.

Dr. Tavčar je pred sejo vprašal Junovicza, kako je bil z menoj zadovoljen v preteklem šol. letu. Junovicz mu je odgovoril pozitivno, pristavil pa, da ima Bolar drugega kandidata.

Ko sem kot novoimenovani suplent poučeval prvo uro, me je prišel Bolar nadzorovat, kar je bilo pedagoško jako utemeljeno! Odslej mi mesta ni nihče osporaval. Po prerani smrti prof. Milana Pajka (18/6 1913), sem postal njegov naslednik in ostal na zavodu do oktobra 1933. Dolgih 25 let sem služboval tu pod ravnatelji: Junoviczem, Corajem⁴⁹¹, Mazijem⁴⁹², Lončarjem⁴⁹³ in Hočevarjem.

Dr. Rudolf Junowicz je bil po rodu Malorus, postal Poljak, v Ljubljani pa Nemec. Nekoč mi je rekel, da ne more razumeti, kako se more človek priznavati stalno k neki narodnosti. On bi postal tudi Kitajec, če bi visoka vlada to zahtevala. Bil je mehak, v srcu dober človek, toda stal je pod stalno kontrolo kazine in je storil le to, kar so kazinoti (dr. Binder) zahtevali od njega. To kontrolo je pa težko prenašal. Pogosto so ga tudi napadali v graških listih. Ob koncu I. svetovne vojne se je preselil v Linz in tamkaj v težkih razmerah umrl. Kot ribič je bil v dobrih odnošajih z dr. Tavčarjem.

Ko je bil Junowicz leta 19(?)⁴⁹⁴ upokojen, je prišel na njegovo mesto Karel Cora in sicer s pomočjo dr. Šušteršiča, kateremu je obljubil, da bo v učilnicah razobesil križe, ki jih do tedaj ni bilo. Upeljal je strogo vojaško disciplino, pa bil v velikem nasprotju s Kazinoti, s katerimi se je hudo sporekel tudi pri šolskih konferencah. Delal se je Slovencem prijaznega in hotel ostati na realki tudi po končani vojni. Prvi ravnatelj v Jugoslaviji je po mojem prizadevanju pri dr. Verstovšku⁴⁹⁵ postal realni profesor Josip Mazi. Bil je strog direktor za dijake, še bolj pa za učitelje, ki so morali točo izpolnjevati vse svoje obveznosti. Bila sva dobra prijatelja in sva mnogo občevala, toda v službenih zadevah vedno v gotovi distanci. Deloval je le za svoj zavod. Med I. svetovno vojno smo hodili vsako soboto popoldne na Ježico v gostilno k Alešu, kjer smo ob dobri jedači, dobili tudi dobro pijačo. Naša družba je obstojala iz Mazija ter profesorjev dr. Šlebingerja, dr. Gregorina⁴⁹⁶, dr. Pavla Grošlja, Jerana⁴⁹⁷ in mene. Marsikatero smo uganili, zlasti kadar je bil Pavle Grošelj dobre volje, domov grede smo pa pred gostilno Ruskega Carja vedno zatulili: živio ruski car, da smo tako dali duška svojemu navdušenju in zaupanju v Rusijo. Po končani vojni smo se preselili v Maroltovo gostilno v Kravji dolini, pozneje pa v Bankotovo na Šmartinski cesti (Totenbirt), kamor smo hodili do l. 1941.

⁴⁹⁰ Slovenski narod, Slovenec 1909, 13/9. (Breznik)

⁴⁹¹ Karel Cora, ravnatelj na realki 1917 do 1918.

⁴⁹² Josip Mazi (24. 1. 1872, Žiri – 25. 7. 1936, Ljubljana), matematik.

⁴⁹³ Dragotin Lončar.

⁴⁹⁴ Letnica ni popolna.

⁴⁹⁵ Karel Verstovšek (26. 7. 1871, Velenje – 27. 3. 1923, Maribor), politik.

⁴⁹⁶ Gustav Gregorin (10. 4. 1860, Sežana – 30. 5. 1942, Ljubljana), politik, pravnik, odvetnik.

⁴⁹⁷ Fran Jeran (5. 10. 1881, Ljubljana – 31. 5. 1954, Ljubljana), matematik.

Izobraževalni klub.

V Ljubljani se je zbiralo vedno več starešin naših akad. društev. Eksekutiva narodnega dijaštva nas je neprestano pozivala naj ustanovimo svojo starešinsko organizacijo. O nalogah take organizacije sem napisal članek v Omladini⁴⁹⁸ in na starešinskem sestanku 5. septembra 1908 v Ljubljani, ki je bil mnogoštevilno obiskan, je predsednik Eksekutive jurist Lipold⁴⁹⁹ prav lepo razložil njene namene, tudi pozneje so prišli taki klici iz akademskih vrst. In vendar se nismo odzvali. Zakaj ne? Prvič nismo čutili nujne potrebe in drugič ker smo že imeli svoje zbirališče v Izobraževalnem klubu v Ljubljani in drugič, to je pa bilo glavno, ker nismo hoteli ustanoviti organizacije samo za pristaše narodno radikalne struje, marveč so se nam približevali tudi starejšine Triglava in Ilirije iz prejšnjih let. To oportunistično stališče je zmoglo, naletelo je pa umljivo na odpor pri naših akademskih društvih. Še bolj pa se je to stališče povdarjalo, ko smo vstopili v Narodno napredno stranko.

Naše duševno in družabno ognjišče je bil tedaj Izobraževalni klub, ki se je osnoval v Ljubljani.

Prvi njegov predsednik sem bil jaz. Izobraževalni klub je imel stalne debatne večere in je odločal o vseh važnih naših korakih, odkazoval naloge posameznikom, prirejal poljudna predavanja po deželi itd. O njem se ni smelo nič pisati po časopisih. Članarina je znašala po 3 K na mesec. 7. 12. je dobil svoje prostore v prostorih Nar. čitalnice v Nar. domu. Tam je tudi namestil svojo čitalnico, v kateri je bilo članom na razpolago nad 30 revij. (Naši zapiski, Čas, Omladina, Zora, Mentor, Mladost, Naša Bodočnost, Naša doba, Ženska revia Statistische Monatschrift, Deutsche Rundschau Monatschrift für Soziologie, Politisch – Antropologische Revue, Sozialistische Monatshefte, Die Hilfe März, Die Zukunft, Archiv für Rassen und Gesellschafts Biologie, Die Wage, Allgemeine Rundschau Die christliche Welt, Der Kampf, Volksbildung Österreichisch – ungarische Export Revue, Stimmlein aus Mein Laach, Der jugendliche Arbeiter, Volkswirtschaftler die Wochen schrift, Das Wissen für Alle, Deutsche Erde, Der getreue Eckhart, Südmärkische Mitteilungen).⁵⁰⁰ Imena revij kažejo, da je I. K. hotel zainteresirati svoje člane za vse panoge javnega udejstvovanja v vseh mogočih smereh in idejah.

Čitalnica v Narodnem domu se pa ni obnesla in omarico z revijami smo potem premestili v Narodno kavarno, kjer smo se po eksodusu iz kavarne Evrope radi spora z gospo Tonejčevo, lastnico kavarne, zbirali.

Izobraževalni klub

1909 predsednik: Breznik

1910 predsednik: Breznik

1911 predsednik: Lipold

1912 predsednik: Fettich⁵⁰¹

1913/4 predsednik: Breznik

Oktober 1911: predsednik Lipold, podpredsednik Berce, tajnik dr. Munda, blagajnik dr. Lavrenčič, knjižničar Lotristen, namestnik: Tone Tolazzi, Peter Žmitek.

Pregl: J. Asenik, Jug. Pestotnik.

Oml 1912 str. 179

Oktober 1912/3 predsednik. Fettich, podpredsednik Gosak, tajnik Pučnik, blagajnik Lavrenčič, odb. Klepec, namestnik Pretrica, Borec, pregl. Pestotnik, Breznik [...] 4/12 12

Oktober 1913/4: predsednik.: Breznik, podpredsednik.: Prečnik, tajnik: Stor Stanko, blagajnik Turnšek Vikt, knjiž, Markovich, namestnik: dr. Peter J., Pekle Davor

Pregl.: Lavrenčič, Borec.

25 članov

Izv. 15/X 1913

Oktober 1918: obč. zb. 12. IV. 1918

⁴⁹⁸ Omladina 1908/9, str. 89. (Breznik)

⁴⁹⁹ Franjo Lipold (23. 3. 1885, Celje – 24. 6. 1970, Maribor), politik.

⁵⁰⁰ Omladina 1909/10, priloga 2, str. 96. (Breznik)

⁵⁰¹ Oton Fettich-Frankheim.

Pred. Zalokar, podpr. Štebi, tajn. Juš Kozak, blg. Molek, odb. Kramer, nam. Riko Fuks
Pleško[...] – pregl. Breznik, Avg Vovk

Na sestankih razpravljali

1 3/5 O Slov. Matici (38)/4 O nar. svetu (naročnik 20)

2 4/5 O programu JDS (40)

3 1/5 O programu JDS (24)

V čital. prostorih Nar.doma (Notes 1918)

Podatki iz šol. [...] kataloga 1913/14

Izobraževalni klub

Obč zbor 15/X 1913

Pred.: Avsnič

Podpr.: Prečnik Jože

Tajnik: Stor Stanko

Blag: Turnšek Vikt

Knjiž: Mačkovich J.

Namest: dr. Pretnar J

Pekle Dav

Pregl.: dr. Lavrenčič

Berce Jos

Članarina 1K mesečno

Zunanji 5K leto

26 članov. Govorili o:

Oklic za Ikovce

Časopise prodati

Napredna misel

Častne zadeve

Omladina in Mentor

Volitve v dež. zbor: principi za kandidate. Narod, društva

Ali se sploh udeležimo

CMŠ, Radogoj, obč. Svet. Kakšne zahteve

Člani Izobr. kluba v Ljubljani (nekateri)

(po fotografiji iz l. 1913)

Pred. Jos. Breznik, Kaj Premerstein, Breskvar Vl, dr. Jos. Lavrenčič, dr. Lipold Fr., dr. Vlad. Borštnik, inž. J. Mačkovich, Zorman Janez, Rozman Rud., dr. Zalokar, Gregorka Mir., Jug Anton, Rozman Rudolf, dr. Fettich.

Izobraževalni klub je odločal tudi o političnih vprašanjih: sklenil je vstop v Narodno napredno stranko in naročil Ž., da izstopi iz Izvršnega odbora Narodne napredne stranke.

Od l. 1909 do 1912 so vstopili v Izobraževalni klub: prof. Berce J., Borštnik Vl., Bradač Fr., Breskvar Vlad in Viktor, Breznik Jos., Bukovnik Vilj., Čadež Fr., Dergan St., Dolžan Fr., Gabršček Fr., Gnezda Rad., Grablovič Jos., Grošelj Pavel, Fettich Oton, Jelenc Celestin, Jereb Rado, Jug Ant., Klepec Jos., Kralj Jos., Kuster Fr., Lavrenčak Viljem, Lavrenčič Jože, Leitgeb Avg., Lončar Janko, Lovič Ant., Mastnak Lovro, Molc Rud., Munda Avg., Mencej Jos., Obernel Maks, Olip Janko, Pestotnik Pavel, Pfeifer Viljko, Pikuš Janko, Podgornik Adolf, Rostohar Mihajlo, Rožman Jos., Sadnik Anton, Sodnik Alojz, Stramen Vinko, Šantel Saša, Šlajpeh Igor, Spiller Fr., Tepina Lovro, Tolazon Tomo, Trampuž Fr., Tribnič Jos., Trost Rado, Ušlahar Fr., Vajda Fr., Vadernjak Albert, Vesenjok Zv., Vodopivec Jos., Zdolšek Jos., Zidenšek Jos., Zupančič Gilbert, Zupančič, Ženko Fr., Žerjav Gregor.⁵⁰²

Še člani:

Fettich

Rilo

Lipold

Kadunc

Fischer inž.

Pestotnik

Jug

M Mole

Grošelj

Talazzi

Barich

Vrhovnik

Kenda

Topinc

Zmitek

Lah

⁵⁰² Po beležkah v Notesu J. Breznika, št. III. (Breznik)

Morda je še ta ali oni izpuščen. Več kot polovica od teh se je pozneje udeleževala v naprednem javnem življenju le dva sta postala klerikalca in sicer Lovro Mastnak kot podpredsednik deželnega sodišča in Ivan Vesenjaj⁵⁰³ kot minister kler. stranke.

Kaj smo delali Ikovci? Na plenarnih sestankih smo debatirali o vseh aktualnih vprašanih ter poročali o organizacijah, v katerih smo se udeleževali. Ko je prišel dr. Žerjav v Ljubljano, so ga takoj izvolili v odbor Radogoja, dijaškega podpornega društva, ki ga je poživil in začel od bivših podpirancev izterjovati proti vrnitvi podeljene jim podpore. Lavani so mu očitali, da daje Radogoj podpore samo radikalcem, toda občni zbor Radogojev je te trditve odločno zavrnil in izrekel Žerjavu popolno zaupanje. Za njim je postal tajnik prof.dr. Lovič. Leta 1908 se je osnovala »Narodna založba«, ki je hotela izdajati mnoge cenene knjige za ljudske knjižnice. Tudi v njenem odboru je deloval Žerjav. Res je izdala nekaj knjig npr. Cankarjevega Aleša iz Razdora (1907), Brodkovskega odvetnika. Glavno besedo je imel Malovrh⁵⁰⁴, ki je mislil le na svoje romane, do večjega razmaha založba, ki je bila v rokah Narodne tribune ni prišla. Leta 1907 je bil na glavni skupščini Ciril Metodove družbe v Bohinjski Bistrici 16/8 izvoljen v odbor Žerjav, ki je postal njen tajnik. Takoj je začel z njeno reformo, poživil je speče podružnice, ustanovil l. 1908 družbino glasilo »Slovenski Branik« (1908-1914), za katerega je pisal predvsem župnik Vrhovnik, dosegel, da sta se nastavila dva potovalna učitelja: Ante Beg in Ivan Prekoršek ter uredil družbeno tajništvo. Družba je sijajno procvitala, njeni viri so se povečali in privabila je velike mecene Viljema Polaka in Karola Kotnika, da so zapustili v oporokah družbi velike zneske. Ker so se klerikalci, ki za družbo niso veliko žrtvovali, iz odbora izpadli, so jo v naslednjih letih silno napadali in končno l. 1910 ustanovili svojo nar. obrambno organizacijo »Slovensko stražo« (11. maja 1910). V slovenski javnosti je nastalo veliko ogorčenje, ko je Lenarčičeva družina na Vrhniku hotela Kotnikovo oporoko razveljaviti in si prilastiti vse Kotnikovo premoženje.⁵⁰⁵ Žerjav je iz odbora CMD izstopil zaradi bolehnosti 2. XII. 1911. Mesto njega je pa bil za tajnika izvoljen dr. Janko Šlebinger⁵⁰⁶ že 21. XII. 1910, ki je bil od l. 1908 profesor na ljubljanski realki.

V Ljubljani je obstajala Akademija, društvo za ljudsko izobrazbo, češ ki naj bi zbrala okoli sebe vsa napredna slov. izobraževalna društva: čitalnice, bralna društva itd. Prirejala je predavanja v Ljubljani, Idriji, Novem mestu itd. Prevladoval je sprva v nji vpliv Lončarjev in Dermotov. Tudi Žerjav je bil njen odbornik. Na občnem zboru 16.XI.1908 je pa poročal njen predsednik dr. Ravnihar⁵⁰⁷, da A.⁵⁰⁸ hira, da se izobraževalna društva, ki jih je hotela zbrati okoli sebe niso odzvala. To nalogo je pa sedaj prevzela Zveza izobraževalnih društev, ki se pravkar snuje.⁵⁰⁹ Akademija je še nadalje obstajala in postala bolj živahna, ko je prirejala predavanja zagrebških vseučiliških profesorjev. Leta 1910 je bil namesto odstopivšega predsednika dr. Ravniharja za njegovega naslednika izvoljen prof. Josip Ruiner, v odbor pa dr. Mole, dr. Demšar, dr. Grošelj, Jos. Breznik, dr. Jos. Lavrenčič, V. M. Zalar, dr. Stojc in dr. Cerk.⁵¹⁰ Akademija, Sokol in Prosveta so ustanovile v Ljubljani Simon Gregorčičevo javno ljudsko knjižnico, kateri je obljubil občinski svet 3000 K letne podpore, za ustanovne stroške pa 1000 K, Hribar pa tudi 2000 K. Pri knjižnici se je osnovala tudi javna čitalnica z galerijo znamenitih slik. Knjižnica je poslovala v Wolfovi ulici. Predsednik knjižnice je bil prof. M. Pajk. Zbiranje prosvetnih društev po deželi je prevzela l. 1908 osnovana Zveza izobraževalnih društev. Osnovala sva jo Ribnikar in jaz. Od 23 predavateljev je bilo 17 članov Izobraževalnega kluba. V 18 različnih krajih se je vršilo 73 predavanj in sicer v Škofji

⁵⁰³ Ivan Vesenjaj (22. 12. 1880, Moškanjci – 8. 5. 1938, Maribor), politik, pedagoški delavec.

⁵⁰⁴ Miroslav Malovrh (17. 10. 1861, Ljubljana – 7. 3. 1922, Ljubljana), časnikar.

⁵⁰⁵ Slov. 1910, št. 107 in št. 123. (Breznik)

⁵⁰⁶ Slovenski Branik 1910, 1. XII.

⁵⁰⁷ Vladimir Ravnihar.

⁵⁰⁸ Akademija.

⁵⁰⁹ Slovenski narod 1908, 18/XI. (Breznik)

⁵¹⁰ Slovenski narod 1910, št. 3204/X. (Breznik)

Loki (17), Žabnici (16), v Št. Vidu (10), v Mostah (6), v Šiški (5), v Kranju (5), v Kamniku 4 itd. Poleg tega je priredila Zveza v Ljubljani tedenske tečaje za nemščino in računstvo, ki jih je obiskovalo 30 do 40 železničarjev. Priredilo bi se bilo lahko še več predavanj, toda primanjkovalo je sredstev, kajti predavatelji so morali nositi večinoma vse stroške sami.⁵¹¹ Sam sem predaval v Škofji Loki, Logatcu, Št. Vidu, Kamniku, v političnem tečaju Narodne napredne stranke, v vajenski skupini Nar. del. organizacije itd.

Naši somišljeniki so ustanovili enaki Zvezi narodnih Društev na Štajerskem in na Goriškem.

Leta 1909 3. I. se je osnovala v Ljubljani po tržaškem vzgledu Narodna delavska organizacija. Za predsednika je bil izvoljen Adolf Ribnikar, ki je postal 23/12 1908 mestni tržni nadzornik.

Narodna delavska organizacija je zbrala v svojih vrstah precejšnje število železničarjev in mestnih uslužbencev. Ko je Ribnikar organiziral gibanje le teh za izboljšanje materialnih sredstev, je župan Hribar zahteval, da mora Ribnikar odstopiti, ker ne gre, da bi on kot mestni uslužbenec vodil priprave za stavljanje mestnih uslužbencev. Po njegovem odstopu so se razmere v NDO poslabšale in ko je dobil Slavoj Škerlj ves vpliv. Na nabrežinskem shodu so na njegov predlog sklenili, da so stavekova organizacija in se odrekajo vodstvu oseb, ki so v n.n. stranki. Leta 1910 so prišli k Hribarju vprašati po osebi, ki bi jih lahko vodila. Vprašali so dr. Ravniharja, ki je pritrdilno odgovoril.⁵¹² Narodna delavska organizacija je ustanovila svojo Vajensko skupino, ki se je prav lepo razvijala. Ko jo je pa 31/8 1910 obiskal Kamil Česny, član mladinske skupine češke narodne soc. organizacije in se je na občnem zboru sprejela resolucija, ki pozdravlja češko antimilitaristično propagando češke narodne soc. organizacije, je vlada Narodno delavsko organizacijo razpustila.⁵¹³

V Ljubljani se je vedno bolj čutila potreba po ustanovitvi dijaške kuhinje za napredno dijaštvo. V Ljudski kuhinji so postajale razmere zanje vedno bolj neznosne. O tem vprašanju smo razpravljali tudi v I. K. in dali pobudo, da se je 19. septembra 1909 ustanovilo Vzgojevalno in izobraževalno društvo »Domovina«, ki je za srednješolsko dijaštvo vseh vrst odprlo dijaško kuhinjo v prostorih bivšega vojaškega preskrbovališča v Gorjevi ulici.⁵¹⁴

Domovina je imela v programu tudi oskrbo revnih dijakov srednješolcev z obleko, šolskimi knjigami in bolniško nego. Posredovala je tudi dijaška stanovanja in počitniška prenočevanja za potujoče dijake. Glavni cilj je bil ustanovitev dijaškega internata. Nadzorstvo v dijaški kuhinji, ki jo je dolgo vrsto let vodila Neža Čarmanova, so imele napredne gospe z dr. Tavčarjevo in dr. Šlajmarjevo na čelu. Zdravstveno pomoč je dajal dr. Jernej Demšar. Društvu je predsedoval dr. Triller, vse posle sta pa vodila Ribnikar in prof. Jug, od l. 1918 dalje pa do l. 1945 prof. Breznik kot blagajnik. Kuhinjo je obiskovalo vedno okoli 100 dijakov, deloma brezplačno, deloma pa za jako nizko ceno, opoldne in zvečer. Nabava hrane med I. svetovno vojno je bila jako težavna in če bi ji ne dobavljal tržni nadzornik Ribnikar iz mestnih zalog, bi bila kuhinja težko obstala. Dijaki so bili s hrano v obče zelo zadovoljni. Ko smo jim med vojno z veliko težavo dali za večerjo mlečno kašo, so ž njo zamazali nekateri špranje ob zidu.

V Jugoslaviji se je kuhinja preselila v Akademski kolegij, kjer jo je vodila ga. prof. Jeranova, prof. Jeran⁵¹⁵ pa imel nadzorstvo. Po smrti dr. Trillerja je postal predsednik Domovine dr. Jernej Demšar. Po pravilih je premoženje društva prešlo po II. svetovni vojni v last Ciril Metodove družbe. Od 700.000 din nabranega zneska za dijaški dom je ostalo le še 70.000 din.

Tudi žurnalistično so se člani I.K. udejstvovali. Leta 1908 je Žerjav ustanovil poljudni 14-dnevnik »Belokranjec«, ki ga je po imenu izdajal Julij Mazelle, ter Slov. Branik. Glavno njegovo glasilo je bil pa Notranjec, ki je začel izhajati 24. decembra 1904 in ki naj bi pripravljaval ustanovitev kmečke stranke za Notranjsko. V Notranjcu je objavljaval svoje misli in načrte, ki so izhajali iz narodno radikalnega dijaške-

⁵¹¹ Jutro 1910, št. 110 21/6. (Breznik)

⁵¹² Zapisnik seje Izvršnega odbora narodne napredne stranke 10/I 1910, Jutro 1/8 1910. (Breznik)

⁵¹³ Slovenec, št. 190, 23/8 1910. (Breznik)

⁵¹⁴ Omladina 1910, str. 139. (Breznik)

⁵¹⁵ Fran Jeran.

ga programa, v njem je zavzel stališče do vseh tedanjih važnih političnih dogodkov. Po vstopu v narodno napredno stranko sta sredi leta 1909 prenehala Belokranjec in Notranjec in mesto njih je začel izhajati v Narodni tiskarni Slovenski Dom. 1. julija 1909. V I. K. smo debatirali o njem in Ivan Vesenjaj, ki naj bi postal njegov urednik⁵¹⁶, je razvil zanj svoj program. V Izvrševalnem odboru NNS se je zavrnila ponudba za prevzem Našega lista, ki je izhajal v Kamniku. Ivan Vesenjaj ni postal urednik, ne vem več. Nekaj časa ga je urejal R. Pustoslemšek⁵¹⁷, pozneje pa Ribnikar, ki je prejemal za vsako številko po 20 K honorarja. Sredi leta 1910 sta ga med političnim bojem dr. Tavčar in dr. Triller odslovila. Tudi jaz sem sodeloval pri Notranjcu in Slovenskem Domu, dokler nismo l. 1914 začeli izdajati »Naš glas« in sem se seveda udeleževal pri njem. Začetkom vojne je bil prepovedan.

Učiteljska tiskarna je l. 1908 začela izdajati Našo Bodočnost, mesečnik za šoli odraslo mladino. Uredništvo II. letnika 1909 so poverili meni. Ker ni bilo na razpolago nobenega denarja za honorarje, nisem mogel pridobiti pisateljev in sem moral večino lista spisati sam. Seveda tudi urednik ni imel nobenega honorarja. Za menoj je prevzel uredništvo dr. R. Mole⁵¹⁸ pod enakimi pogoji. V takih razmerah se list ni mogel razviti in uveljaviti. 2. marca 1910 je začelo v Ljubljani izhajati Jutro in sicer kot jutranjik, kar je bila novost. Izdajal ga je Milan Plut⁵¹⁹, tiskala pa učiteljska tiskarna. V programnem uvodniku je povdarjal list, da hoče biti nestranski, napreden in protiklerikalni, pa jugoslovansko orientiran. V Izvrševalnem odboru NNS je poročal 1. aprila 1910 Hribar, da se je pri njem oglasil Plut in želel vedeti, kako stališče zavzema Izvrševalni Odbor glede Jutra. Hribar mu je odgovoril, da je njegovo osebno mnenje, da nas veseli kot stranko vsaka podpora naprednega časopisja. Oficijelnega glasila pa Izvrševalni odbor nima. Na Hribarjevo poročilo je Izvrševalni odbor sklenil, da Izvrševalni odbor ne stopi z Jutrom v nobeno zvezo, veselilo ga pa bo, če Jutro zagovarja napredno misel⁵²⁰. Torej negativni odgovor za Pluta. Do začetka junija je bilo Jutro napram mladim sovražno razpoloženo in je Žerjavu in Ribnikarju zelo očitalo, da sta »parazita in mrčesi na našem narodnem telesu.« Oba sta zaradi tega Jutro tožila in ki pa je 23. junija izjavil, da razžalitev, ki je bila pritihoapljena v list, lojalno in odkrito obžaluje. Odslej se je razmerje bistveno spremenilo in list nam je bil popolnoma na razpolago tudi v dobi najhujših bojev s starimi, kar je dr. Tavčarja in Trillerja silno jezilo. Saj sta izgubila monopol v naprednem časopisju. Brez Jutra bi se nam bilo tedaj slabo godilo. Pri Jutru sta sodelovala Ribnikar in Žerjav.

Da paralizira vpliv Jutra kot jutranjika, je začela 1. julija 1910 Narodna tiskarna poleg glavne večerne tudi z jutranjo izdajo Slovenskega naroda. Za telefonska poročila iz Dunaja je ustanovila dunajsko redakcijo, ki jo je vodil dr. Kramer⁵²¹, ki je 14. aprila 1910 promoviral v Pragi, pa se nato preselil kot žurnalist na Dunaj. Tam je izdajal informacijski list »Südslavische Korrespondenz«.

Pri Narodu je imel 400 K mesečne plače. Vsak večer je imel z Ljubljano 6 telefonskih pogovorov. Jutranja izdaja je bila prav zanimiva in založena z najnovejšimi političnimi vestmi. Toda Nar. tiskarni so se zdeli izdatki preveliki, zlasti ker jutranja izdaja ni pridobila toliko novih naročnikov kot se je pričakovalo. Malovrh, ki je bil glavni urednik Slovenskega naroda, je pritiskal na Kramerja, naj izdatke omeji in mesto 6 pogovorov, daje samo štiri. Ker sva bila z Žerjavom 21. maja 1909 izvoljena v upravni odbor Narodne tiskarne, mi je dr. Kramer 20. julija 1910 pisal:

Včeraj sem prejel od svojega šefa (Malovrha) prav obupano pismo s [...] [...] ⁵²²: »šparajte, šparajte in z restringacijo ⁵²³ dosedanjih 6 več. pogovorov na 4.« Končno mi prosim prav odkrito piši: Jeli razpolo-

⁵¹⁶ Izvrševalni odbor NNS, 14/6 1909. (Breznik)

⁵¹⁷ Rasto Pustoslemšek (26. 5. 1875, Luče – 12. 6. 1960, Ljubljana), časnikar.

⁵¹⁸ Rudolf Mole (20. 1. 1883, Kanal – 20. 1. 1969, Ljubljana), prevajalec, literarni zgodovinar.

⁵¹⁹ Milan Plut (5. 10. 1881, Gradac – 7. 4. 1925, Ljubljana), časnikar.

⁵²⁰ Seja Izvršnega odbora narodne napredne stranke 1910I/IV. (Breznik)

⁵²¹ Albert Kramer.

⁵²² Nečitljivo.

⁵²³ Beseda je uporabljena v rokopisu.

ženje v sl. upravnem odboru tako, da se bojo sčasoma začeli sprijaznjevati z mislijo opustitve jutranjega lista, oziroma hoteli reducirati vse redakcijske stroške? Če bi ne imel upanja, da se zadeva korespondence z listom ozir. moje vsakdanje zveze vsaj na jesen boljše uredi - bi seveda moral misliti na odpoved: to ne gre plačevati K 400 uredniku, potem pa se dnevno zadovoljevati s 6 pogovori za 2 izdaji. In končno če se ta Sparigsten trajno udomači bodo morda gospodje prišli tudi do prepričanja, da jim pride tudi samostojni urednik na Dunaju predrago. O vseh teh zadevah bi te prosil informacije.«⁵²⁴ Kaj sem mu odgovoril, ne vem več. Razmere se niso izboljšale. Slovenci za dve izdaji istega časopisa, še nismo bili godni in jutranja izdaja Slovenskega naroda je z 31. decembrom 1910 prenehala. Kramer je še nadalje ostal Narodov poročevalec in listu med Balkansko vojno s svojimi poročili silno koristil, koristil pa tudi jugoslovanski stvari.

V Narodno napredni stranki.

Izobraževalni klub je imel 29. januarja 1909 v hotelu Štrukelj važen sestanek. Na sestanku je bil razgovor o političnih razmerah na Kranjskem in o stališču, ki ga naj zavzamejo nar. radikalni starešine do obstoječih političnih strank. Zmaga klerikalizma, njegov nasilni režim ter vedno hujši vladni pritisk na Slovence, zlasti še na napredne Slovence, je načel vprašanje, ali je naše delo na kulturnem in gospodarskem polju zadostno, ali lahko še nadalje ostanemo ob strani političnega dela. Aneksijska kriza je naenkrat odprla jugoslovansko vprašanje in pokazala, da se usoda našega naroda odloči v bližnji bodočnosti. Ali je mogoče v tako važnem času, ki potrebuje resnih in marljivih delavce tudi na političnem polju, ostati politično pasiven in prepustiti vse odločitve v narodnem življenju klerikalizmu, ki v prvi vrsti misli na Rim in šele potem, če ta dovoli, tudi na potrebe naroda. Bilo se je tedaj treba odločiti, ali še nadalje ostati izven političnega boja, ali ustanoviti novo stranko; soc. demokr. stranka kot razredna stranka pri tem ni prišla v poštev. Predsednik Nar. napr. stranke Ivan Hribar je že večkrat vabil k vstopu v to stranko. Nar. napr. stranka nam ni bila simpatična po svojem delu in po svojem nedemokratičnem in buržujskem obeležju. In vendar nam ni kazalo drugega kot vstopiti vanjo z namenom, da jo reorganiziramo in spremenimo v smislu svojega nar. rad. programa.

Soglasno smo sklenili vstop, pri tem pa povdarjali, da naj nar. radik. dijaštvo ostane zvesto svojemu programu izven politične stranke, naj v bodoče pravično kritizira naše delo in nas preraja.⁵²⁵

Na shodu zaupnikov Narodne napredne stranke 2. februarja 1909 smo res vstopili v stranko. Dr. Žerjav je to utemeljeval in slavil resolucijo, ki je bila soglasno in z odobravanjem sprejeta in ki se je glasila:

Narodna napredna stranka je po 20/09 08 mnogo žrtvovala in zapostavila, da omogoči skupen boj slov. strank, da pade vladni sistem in se vzame nemštvu njegovo nenaravno moč. Obžaluje pa, da mora danes konstatirati, da v IZS ta smer ni našla poštenega odziva, dasi je ta stranka na zunaj to zatrjevala, v resnici pa položaj le v svoje strankarske svrhe izrabljala. Nar. napr. stranka hoče vztrajati v odporu proti vladi in nemštvu brez ozira na levo ali desno in brez kompromisov, pri tem pa nikakor zanemarjati svojih kulturnih in gospodarskih teženj, temveč delati vztrajno, da se uresničijo; k temu delu pa združiti v močno vrsto vse, kar v deželi čuti narodno in napredno.«⁵²⁶

Na naš vstop v politično stranko je podala Eksekutiva narodnega radikalnega dijaštva na svoji glavni seji 6. aprila 1909 pod predsedstvom jurista Koruna⁵²⁷ sledečo izjavo:

I. Nar. rad. dijaštvo je dijaška in kulturna struja in mora kot taka vztrajati na stališču političnega izvenstrankarstva. Politika nam je znanost. V upoznavanje narodnega položaja si moramo ohraniti popolno svobodo objektivnega presojanja in kritikovanja.

⁵²⁴ Pismo Kramerja Brezniku, 20/7 1910. (Breznik)

⁵²⁵ Prim. Omladina 1909, št. 11 platnice. (Breznik)

⁵²⁶ Slovenski narod 1909, 3. februar. (Breznik)

⁵²⁷ Milan Korun (24. 6. 1886, Braslovče – 24. 3. 1962, Ljubljana), politik, odvetnik.

- II. Naše organizacije stremijo za ciljem, da vstvarjajo s temeljito izobrazbo o splošnih kulturnih vprašanjih in s proučevanjem kulturnih, gospodarskih in političnih razmer boljše predpogoje za zdrav razvoj našega naroda. To načelo izključuje, da bi silile naše organizacije svoje člane v to ali ono politično smer, to načelo pa tudi dosledno odklanja vsak vpliv političnih strank na naša društva.
- III. Načelo izvenstrankarstva pa seveda ne veže več naših starešin. Za nje nastaja potreba in dolžnost političnega dela, ki omogočuje in brani kulturni in gospodarski napredek naroda. Iz narodno radikalnega programa pa izhaja dolžnost, da vstopajo le v take politične stranke, v katerih je dana možnost delovati v smislu naših kulturnih teženj.
- IV. Želimo in zahtevamo, da naši starešine navzlic politični razdelbi ohranijo skupnost kulturne organizacije, ki naj med njimi vzdržuje prijateljsko toleranco in spoštovanje medsebojnih nazorov ter ostane v ozki zvezi z našimi organizacijami.
- V. S tega principijelnega stališča presojamo tudi korak ljubljanskih nar. rad. starešin, ki so v precejšnjem številu vstopili v narodno napredno stranko in smo mnenja, da naj v političnem boju ne pozabijo glavne strani našega programa: kulturnega in gospodarskega dela. Ta vstop je smatrati le kot vstop posameznikov, ki ne sme imeti nobenega vpliva na naše organizacije, pa tudi nobene ingerence na druge narodno radikalne starešine in starešinsko organizacijo.⁵²⁸

Med nami, ki smo vstopili v stranko in med eksekutivo narodno radikalnega dijaštva ni bilo tedaj idejnih nasprotij- Drugačnega mnenja je pa bil v »Sloveniji« med. Črnič⁵²⁹ in še par drugih članov, ki so naš korak obsojali. Po zopetnem izstopu Žerjava iz Izvr. odbora je Mirko Črnič napisal v Omladini članek: Nove smeri, v katerem se je zavzel za reformo nar. rad. programa.⁵³⁰ V isti številki Omladine je objavil tudi dr. Ivan Prijatelj članek, v katerem je izrazil svoje mnenje, da ni prav, da smo šli v stranko, radi tega ne, ker se moramo sedaj boriti za ideale in pozicijo stranke, o kateri on še ne misli, da bi bila posvečena pozivu ... Stranka bo obstojala, ako greste Vi vanjo ali ne – ampak ginilo bode v tej stari stranki Vaše mlado navdušenje, Vaša mlada energija in poginili bodo Vaši cilji. Borili se bodeite morebiti tudi Vi za kaj dobrega, toda ti cilji ne bodo več tako jasni kakor so bili takrat ko ste bili še v struji. Jaz mislim, da bi Vi delali za vse naše strank, delali za svojo strujo. Na kak način? Vsem našemu kulturnemu in javnemu življenju nedostaje temeljev.⁵³¹

Anton Dermota je pa v Naših Zapiskih zapisal: Mladi narodni radikalci so dne 2. februarja uradno na shodu vstopili v nar. napr. stranko. Ako ima ta stranka sploh toliko življenske⁵³² sile, da jo te mlade moči morajo še osvežiti dvomimo; ni prej ni slej ne razume problema mladih in starih. Pravzaprav se nam pa zdi, da je to odvisno več od mladih, ali in kako se bodo mogli uveljaviti v liberalni stranki nego od starih.⁵³³

Po našem vstopu se je začela Narodna napredna stranka reorganizirati in demokratizirati. Na Žerjavov predlog se je sklenilo, da zaupnike ne imenuje več Izv. odbor marveč jih volijo politična društva. Organizirati se je začela tudi dežela, dasi je dr. Tavčar povdarjal, naj se dela predvsem v mestih. Ustanavljala so se nova politična in izobraževalna društva, zadruge. Do božiča se je priredilo 60 shodov, na katerih so poleg Tavčarja in Hribarja nastopali kot govorniki dr. Žerjav, Ribnikar, dr. Oražen⁵³⁴, dr. Gosak, dr. Novak, Dr. Švigelj, prof. Jug, dr. Gabršček⁵³⁵, itd. Na shodih se je dosledno govorilo proti vladi in kleri-

⁵²⁸ Omladina 1909/10, str.11. (Breznik)

⁵²⁹ Mirko Črnič (29. 4. 1884, Metlika – 27. 7. 1956, Maribor), zdravnik, kirurg, medicinski terminolog.

⁵³⁰ Omladina 1909/10, str.183, Omladina 1910, str. 33 (Krivic, revizija). (Breznik)

⁵³¹ Omladina 1909/10, str. 179, Slovenci v 60 letih s posebnim ozirom na vlogo dijaštva v našem življenju.

⁵³² Življenske.

⁵³³ Naši zapiski 1909, str. 23. (Breznik)

⁵³⁴ Ivan Oražen.

⁵³⁵ Andrej Gabršček.

kalcem, ki so Belarjevo afero zahrbtno izkoristili sebi v prid. V tej dobi se je uredilo strankino tajništvo, in napravil načrt za strankino blagajno in pobiranje strankinega davka.

Namesto Belokranjca in Notranjca se je začelo izdajati Slovenski Dom, ki naj bi bil protiutež Domoljubu in urejevan v agrarni smeri. Da se pripravijo na volitve v Kmetijsko družbo, se je sklical 22. avg. 1909 shod Kmečkih zaupnikov, ki ga je vodil dr. Žerjav. Ko je predlagal dr. Krisper⁵³⁶ naj se osnuje skupina Narodna obrambna gospodarska organizacija, sta nastopila v Izvrševalnem odboru dr. Triller in dr. Windischer⁵³⁷ proti temu ter je dr. Žerjav predlagal, naj se osnuje taka napredna organizacija.⁵³⁸ V naslednji seji 29. julija 1909 pa sta predlagala Hribar in dr. Žerjav, naj se pri C M D osnuje poseben gospodarski odsek.⁵³⁹

Na gospodarskem polju se je udejeval dr. Žerjav pri Zvezi slov. zadrug, kjer je bil ravnatelj. Na občnem zboru 30. junija 1909 je poročalo načelstvo, da ima Zveza 152 članic, od katerih se je na novo ustanovilo 69. Načelstvu se je izrekla pohvala.⁵⁴⁰ 1. oktobra 1908 se je ustanovil Agromerkur, osrednje nakupovalna in prodajna zadruga v Ljubljani, ki je začela svoje delovanje šele 1909. Predsednik je bil Jos. Lenarčič⁵⁴¹, v načelstvu pa še dr. Žerjav, Oton Bayer in Iv. Rožman.

V to dobo spada tudi snovanje Vseslovenske napredne stranke, za katero se je vršilo predposvetovanje 21. nov. 1909 v Ljubljani. Posvetovanja so se udeležili zastopniki Narodne napredne stranke na Kranjskem, Narodne napredne stranke na Goriškem, Narodne stranke na Štajerskem, in zastopniki naprednih Korošcev (dr. Hudelist, Kobentar, Proschar). Tržaški Slovenci so udeležbo odklonili zaradi razmer v Trstu, ki zahtevajo posebno politiko. Referenti so bili: dr. Tavčar o programatičnem vprašanju, dr. Žerjav o gospodarskem, dr. Fettich o izobraževalnem in dr. Švigelj o organizaciji. Dr. Tavčar je izjavil, da je proti snovanju enotne slov. napredne stranke s skupnim programom. Je le za zvezo slov. svobod. strank. Kooperacija napr. strank pa naj bode le v gotovih slučajih, kadar je to potrebno. Za enotno stranko s skupnim programom so govorili: dr. Kakovec, dr. Božič, dr. Karlovšek, Andr. Gabršček, dr. Pine, dr. Žerjav, proti pa dr. Triller in še enkrat dr. Tavčar. Sprejel se je predlog dr. Žerjava, naj se ustanovi Vseslovenska napredna stranka, ki bo na podlagi skupnega programa osredočevala, organizirala in pospeševala delo naprednih strank v posameznih slov. pokrajinah. Žerjavov predlog je bil sprejet z 28 glasovi proti 5 in določeno, da se Vseslov. napr. stranka ustanovi 16. jan. 1910. Izvolil se je odsek za izdelavo programa in statuta ter bila sprejeta resolucija dr. Žerjava o ustanovitvi posebnega gospodarskega sveta, ki naj skrbi za gospodarsko organizacijo. Sprejet je bil tudi predlog dr. Žerjava, da se na ustanovni shod VNS povabi tudi Hrvatsko napredno in Srbsko samostalno stranko.⁵⁴²

Vseslovenska napredna stranka se ni nikdar ustanovila. Preprečila sta jo dr. Tavčar in dr. Triller, ker sta se zbala za svojo odločujočo besedo na Kranjskem.

Pač pa so ustanovili klerikalci 17. in 18. oktobra 1909 Vseslovensko ljudsko stranko z dr. Šušteršičem⁵⁴³ na čelu.⁵⁴⁴

Sožitje med starimi in mladimi v Nar. napr. stranki je bilo težko, nasprotja so postajala vedno večja v principijelnih in taktičnih vprašanjih. Zlasti so se povečala v drugi polovici 1909. Mladi nismo mogli

⁵³⁶ Valentin Krisper (9. 12. 1860, Ljubljana – 20. 8. 1931, Baden bei Wien), pravnik.

⁵³⁷ Fran Windischer (24. 2. 1877, Postojna – 30. 3. 1955, Ljubljana), gospodarstvenik.

⁵³⁸ Seja Izv. odb. 24. VII. 1909. (Breznik)

⁵³⁹ Seja Izv. odb. 29. VII. 09. (Breznik)

⁵⁴⁰ Sl. narod 1909, 3/7. (Breznik)

⁵⁴¹ Josip Lenarčič (22. 2. 1856, Vrhnika – 26. 5. 1939, Verd), posestnik, industrialec.

⁵⁴² Zapisnik predposvetovanja za ustanovitev Vseslovenske napredne stranke. Na zaupnem zborovanju navzoč tudi Breznik. (Breznik)

⁵⁴³ Ivan Šušteršič.

⁵⁴⁴ Slovenec 1909, št. 237, 238. (Breznik)

razumeti, kako je mogel dr. Tavčar glasovati v dež. odboru za odpust dr. Valterja Šmida⁵⁴⁵ iz muzejske službe, ker je protestant. S svobodomiselnega stališča je bilo to popolnoma nemogoče zagovarjati. Istega Šmida je kmalu nato poveril Nemški viteški red – katoliški samostanski red z izkopavanji na Mirju. V deželnem šol. svetu so klerikalci nastopili proti potrditvi Ant. Juga za licejskega profesorja, ker je baje na nekem zborovanju razžalil dež. glavarja. Dr. Tavčar je tedaj izjavil, da stoji na vrelišču, da aktivni učitelji in profesorji ne smejo nastopati na političnih shodih. To stališče je potrdil tudi javno v Slov. narodu. Na Žerjavovo interpelacijo v Izvršnem svetu in željo, da Izvr. odbor izjavi, da oficijelno ni proti praktični udeležbi učiteljev in uradnikov v politiki, se to ni zgodilo.⁵⁴⁶ Najhuje je nas pa zadelo, ko je dr. Tavčar v dež. zboru proti predlogu klerikalcev, da naj se zakonito uvede po vzgledu nižjeavstr. »lex Axmanu«, po vsej deželi slov. učni jezik po vseh ljudskih in meščanskih šolah, predlagal, da naj se v tem pogledu napravi izjema za Kočevce in je v tem vprašanju zavzel manj radikalno stališče kot klerikalci.⁵⁴⁷ Zelo smo bili nezadovoljni s pisavo Slov. naroda, ki ni bil nikdar točno informiran ali je pa zavzemal drugačno stališče kot poslanci. Opazovano so nastala nasprotstva v načelnih stvareh. V gospodarskih vprašanjih se je Izvr. odbor postavil proti strankinemu programu in namesto, da bi podpiral združništvo stopil na stran veletrgovcev v zadevi Agromerkurja.

O vseh teh zadevah smo razpravljali v I.K. in na seji 20. decembra 1909 po jako živahni debati sklenili soglasno, naj Žerjav izstopi iz Izvrševalnega odbora, kar je ta tudi storil. Slov. narod je že 21. dec. 1909 sporočil, da je zastopnik narodno radikalnega krila dr. Žerjav izstopil iz Izvr. odbora Narodne napredne stranke. Tega dne je tudi Slovenec to registriral s sledečo notico: Zbeganost v liber. taboru. Radikalci so pozvali Žerjava, da mora vsled nar. rad. načelom popolnoma nasprotne politike lib. stranke, izstopiti iz Izv. odbora. Seja starešinstva radikalcev se je vršila 20. dec. in je bila jako burna. Vsi so obsojali narodno politiko lib. stranke in ogorčenje se je obračalo v prvi vrsti zoper Slov. narod, ki je tako pobalinsko pisal zoper slovansko obstrukcijo ter si tako odtujil vse slovanske poslance. Naglašalo se je tudi da je Dnevnik veliko boljši od Naroda in da Narod zastopa le majhno kliko.⁵⁴⁸ Na seji Izv. Odbora Narodne napredne stranke 10. jan 1910 je dr. Žerjav, ki je bil na njo povabljen, pojasnjeval⁵⁴⁹, zakaj je izstopil.

»Izstop hoče pomenjati, da neče nositi odgovornosti za delo stranke, za razne hibe, ki se gode, zlasti v taktiki. Edinost v vseh rečeh ni mogoča, napake se pa ponavljajo.« In to dela težave za odgovornost. Šmidova afera se je fruktificirala vsled žalitve svobod. načela, potem Jugov slučaj. Uvideva razloge dr. Tavčarja, ali težave so. »Gorenjec« je boljše informiran od Naroda glede dež. odbora. Glavno naše glasilo je malo informirano. Vemo, da je stališče dr. Tavčarja težko, ali bičalo naj bi se zlorabe. Glede Vseslov. napredne stranke sestavlja program, dasi ni bil izbran za referenta... Nasprotstvo s Slov. nar. je stalno, ki se ne da premostiti. Vsak trenutek so nasprotstva v načelnih stvareh. Posl. Hribar je glasoval za reformo poslovnika, Narod je pa proti pisal. »Narod« piše proti reformi volil. reda iz nacij. Stališča, poslanci pa so menda drugega mnenja. Razmerje med Narodom in stranko je nevzdržno, list mora biti pod kontrolo stranke. Ne domišljaj si, da je to izvedljivo že danes z ozirom na stališče dr. Tavčarja. Ker to nepremostnost nasprotstva uvideva, je obupan in ne vidi izhoda ter ne more biti član Izvr. odb. Opozarja na potrebo ureditve strankinega blagajništva. Izjavlja, da nima zahrbtnega namena ne on, ne tovariši. Ne zahtevamo ničesar in tudi ne bomo prihajali z represalijami. Pustite nas delati, tudi na shode pojdemo če treba. V prijateljstvu naj se me obveze odveže.

Nato je izjavil dr. Tavčar: Oficijelno glasilo [Sl. Narod] ne more biti. Proti redakcijskemu odboru ne

⁵⁴⁵ Valter Schmid (18. 1. 1875, Gaštej pri Kranju – 24. 3. 1951, Gradec), arheolog, etnograf, čebelar, duhovnik, redovnik, benediktinec.

⁵⁴⁶ Seja Izvr. odbora 6/XII 09. (Breznik)

⁵⁴⁷ Jutro 1910, št. 176, 26/8. (Breznik)

⁵⁴⁸ Slovenec 1909, št. 291, 21.XII. (Breznik)

⁵⁴⁹ Pojasnjeval.

bi imel principijelnega ugovora. Moral bi pa imeti redne seje. Treba bi bilo za list delati. V redakcijski odsek predlaga: dr. Žerjava, dr. Windischerja, Hribarja, sebe in še enega, ki naj ga imenuje Žerjav.

Dr. Windischer smatra pojasnila dr. Žerjava povsem zadostna. Lahko se mu popolnoma zaupa. Želeti je, da se mu vstop zopet omogoči.

Vprašanje o odstopu dr. Žerjava je ostalo in suspenso.⁵⁵⁰

V seji Izvr. odbora 23. maja 1910 je sporočil predsednik Hribar, da je izstopil tudi dr. Oražen⁵⁵¹.

Po izstopu dr. Žerjava in Oražna je nastalo nekako politično zatišje. Sicer so se vodila pogajanja za spravo toda do nje ni prišlo, ker nismo dobili nikakih garancij in zadoščenja. Z Žerjavom sva bila 21. maja pač izvoljena v upravni odbor Narodne tiskarne, toda pri Slovenskem narodu je stalo vse pri starem. 3. junija 1910 je dr. Tavčar izsilil na slavnostnem 25. letnem zborovanju svojo izvolitev v glavni odbor Ciril - Metodove družbe. To je predlagal dr. Kokalj⁵⁵². Ta izvolitev je naletela na velik odpor pri Štajercih in Miloš Štibler⁵⁵³ je v Narodnem Dnevniku pisal, da se izven Kranjski Slovenci ne bodo dali terorizirati in komandirati takšnim ljudem kot sta dr. Tavčar in dr. Kokalj in v CMD⁵⁵⁴ se ne bo Koka-ljilo.

Podpisal se je »Mladin«.⁵⁵⁵

Odgovoril mu je dr. Tavčar v Slovenskem Narodu, da se v CMD tudi žerjavilo ne bo, ter se podpisal kot Starin.⁵⁵⁶ Od tega časa dalje smo bili Mladini in Starini. Peresni boj se je nadaljeval in Narodni dnevnik je priobčil: Gospod Starin je zapisal v Slovenskem narodu na naša izvajanja o CMD, da se ponekod v Ljubljani zahteva, naj mi molče klonimo svoje glave pred Starinom in njegovimi somišljeniki. Mirno in stvarno smo prosili, naj se nasprotstev izvirajočih iz Izv. odbora narodne napredne stranke ne nosi v CMD, robati starin pa odgovarja na to prošnjo: bedasta grožnja, mlad. ošabnost, neokusni napad itd. Štajerska da trikrat več, kot dobi, tudi več žrtvuje, kakor pa bahavi od naroda odebeli Starini v Ljubljani.«⁵⁵⁷

Pred Ciril – Metodovo skupščino je priredila 1. in 2. julija 1910 praška Adrija v Ljubljani Obrambni tečaj, ki je pokazal naš narodni položaj, pa nakazal tudi prihodnje naloge. Tečaj je otvoril dr. Žerjav. Prvi dan so referirali Riko Fux⁵⁵⁸: o ljudskem štetju, uradnem in zasebnem, Janko Mačkovšek⁵⁵⁹: o problemu notranjega izseljevanja in priseljevanja, o statistiki, dr. Žerjav pa o organizaciji naše gospodarske obrambe, ki mora sloneti na zvezi denarnih zavodov. Poudarjal je važnost združništva ob meji, važnost kmetijske družbe. Važno delo Branibora, ki se je pa ustanovil 2. julija, bo kreditiranje, ne pa darovanje. Najvažnejša je pomoč malemu človeku: obrtniku, trgovcu s podporami za ustanovitev.

Drugi dan je predaval Lev Brunčko o manjšinskem šolstvu, Ante Beg⁵⁶⁰, Ivan Prekoršek⁵⁶¹ in Iv. Marija Čok⁵⁶² pa o našem narodnem položaju ob meji.⁵⁶³ Tako je narodna radikalna struja z resnim in znanstvenim delom počastila 25-letnico Ciril Metodove družbe.

⁵⁵⁰ Zapisnik Seje Izv. odbora 10. jan. 1910. (Breznik)

⁵⁵¹ Ivan Oražen.

⁵⁵² Alojzij Kokalj.

⁵⁵³ Miloš Štibler (16. 9. 1882, Fala – 10. 1. 1969, Ljubljana), združnik, publicist.

⁵⁵⁴ Ciril-Methodova družba.

⁵⁵⁵ Nar. dnevnik 1910, Slovenec 1910, 7/7. (Breznik)

⁵⁵⁶ Slov. narod 1910, 7/7, Nar. dnevnik 1910, 8/7. (Breznik)

⁵⁵⁷ Slovenec 1910 9/7. (Breznik)

⁵⁵⁸ Riko Fux, sokolski delavec.

⁵⁵⁹ Janko Mačkovšek (12. 12. 1888, Idrija – 1. 2. 1945, Dachau), gradbenik, narodni delavec, politik.

⁵⁶⁰ Ante Beg (31. 12. 1870, Sv. Florijan – 23. 12. 1946, Ljubljana), publicist.

⁵⁶¹ Ivan Prekoršek (9. 8. 1883, Prekorje – 1968), politik, učitelj.

⁵⁶² Ivan Marija Čok (21. 3. 1886, Lonjer pri Trstu – 17. 6. 1948, New York), slovenski odvetnik in politik.

⁵⁶³ Slov. narod 1910, št. 148, 149, 151. (2.–14. julija), Oml. 1910, str. 36. (Breznik)

Ker mlajši nismo imeli nobenega političnega foruma, se je v I.K. pojavila misel, da ustanovimo v okrilju Narodno napredne stranke lastno politično društvo, ki bi na ta način skušalo poživiti delo v stranki. Tako se je 21. julija 1910 ustanovilo narodno napredno politično društvo Skala. Skala se je imenoval klub v Sloveniji, ki je l. 1902 preusmeril slovensko visokošolsko dijaštvo v narodno radikalno strujo. Tudi novo društvo je imelo preroditeljske namene z Narodno napredno stranko. Program novega društva je podal na ustanovitvenem zborovanju dr. Žerjav: Društvo hoče biti del politične organizacije Narodne napredne stranke. Četudi pride do nasprotstev, en program nas veže. Odklanja vsako idejo cepljenja. Glavno žarišče dela bo Ljubljana. Tu hočemo potlačiti že itak suho vejo nemštva in ustaviti napredovanje klerikalizma. Delovati hočemo tudi v predkrajih Ljubljane, da se tudi najnižji sloji pritegnejo političnemu delu. Smo za Veliko Ljubljano. Naša stranka ni meščanska, marveč vsestanovska. V razrednih vprašanjih stojimo vedno na strani gospodarsko šibkejšega. Stranka se ne sme nobeni priliki izogniti, da bi se javno kot opozicija ne pokazala. Treba pa je, da gredo stari kot mladi na shode, da ne bo nasprotnik izigral enih proti drugim. Društvo si stavi nalogo, da pritegne vse mlajše za delo sposobne ljudi k sodelovanju. Za predsednika je bil izvoljen dr. Žerjav.⁵⁶⁴

Dr. Tavčarja je ustanovitev »Skale« silno razburila in zaskrbelo. Zato jo je v Slovenskem Narodu »pozdravil« s člankom Pomlajenje stranke, ki ga je podpisal s svojo šifro - r. V Ljubljani se je ustanovilo novo politično društvo Skala. In na to Skalo se grade mogočne stavbe. Dobro, nam bo prav, ako se le nade izpolnijo, dasi smo si v svesti, da na skalnatih tleh ne rase veliko in še tisto, kar zraste, raste počasi. Pa nič ne de, mi pozdravljamo mlado društvo ter mu želimo najboljših uspehov, čeprav nam, ki stojimo ob strani, ni prav umljivo, čemu so bili v odbor poklicani le mlajši idealni rodoljubi – brez starega debla se drevo spomladi ne more pomladiti – in čemu, da je bilo potrebno o ustanovitvi društva eskulativno obvestiti tudi eksekutivni odbor narodne napredne stranke, v katerem imajo mlajši rodoljubi itak večino.

Sumljivo je, da pozdravljajo novo društvo elementi ..., ki dosedaj niso opravljali drugega dela, nego da so blato in gnoj valili na stranko, katere člani so bili sami. To daje misliti. Ali vzlic temu pozdravljamo novo društvo z najboljšimi voščili, ker smo prepričani, da se ni ustanovilo v namen, da bi imelo v slovenski napredni stranki prvi glas, pridobitev drugih sredstev, katera so potrebna za razvijanje političnega življenja, pa bi prepuščalo drugim.

Svetujemo, naj se mlado društvo, ki leži šele v zibelki, ne upijani nad hvalo, katero noslja na njega Lampret v Kranju, ker bi drugače takoj nastala nevarnost, da se pomlajenje spremeni v anarhijo.

Upamo, da bo Skala krepila disciplino v slovenski napredni stranki, in da je ne bo razbijala, kakor to morda upata Lampret in Plut v svojih očeh. V tem upu. kličem: Strelci naprej. Če bi pa Skala ubijala disciplino, brez katere nobena politična stranka ne more obstajati – potem bi ne ostalo drugega nego odpor in – razdor. Udarjena bi pa bila pri tem le slovenska narodna napredna stranka. Mislimo, da smo govorili dosti jasno.^{565 566}

Vprašanje članstva dr. Žerjava in dr. Oražna v Izvr. odboru še vedno ni bilo rešeno, dasi je od odstopa preteklo že več mesecev oz. pol leta. O tem so razpravljali 1. avgusta in pozvali oba, naj se izjavita v IO vsak. V negativnem slučaju naj predsednik postopa v smislu strankinega statuta, to je volijo naj se novi člani. Ker je odstopil tudi Knez, 3 člane. Višnikar⁵⁶⁷ je vstopil kot načelnik fin. odseka, dr. Kokalja se je pa kooptiralo.⁵⁶⁸

»Slovenec« je prepir v Narodni napredni stranki izkoriščal na ta način, da je začel Tavčarja hvaliti, da je hujskal ene proti drugim.

⁵⁶⁴ Sl. n., št 185, 22/7 10. (Breznik)

⁵⁶⁵ Sl. n., št. 194, 27/9 10. (Breznik)

⁵⁶⁶ Podpis.

⁵⁶⁷ Franc Višnikar (23. 2. 1848, Brezovo – 5. 2. 1914, Ljubljana), pravnik, sodnik.

⁵⁶⁸ Seja Izv. odbora 1. avg. (Breznik)

V Jutrovem uvodniku⁵⁶⁹ je simpatije klerikalcev za dr. Tavčarja razložil dr. Žerjav s tem, da je ugotovil, da je dr. Tavčar oni, ki hoče na vsak način, da ostane narodna napredna stranka izrazito meščanska stranka, katere se klerikalcem ni bati, ker kot taka odbija kmečko prebivalstvo pa tudi one meščane, ki so toliko pametni da izprevidijo vso nesmiselnost meščanske narodne napredne stranke.

Meščanstva je pri nas tako malo, da ne more postati odločujoč politični faktor. Na Slovenskem bo mogla računati na uspeh samo stranka, ki bi imela zaslombo v širokih ljudskih masah.

V črnomaljskem – novomeškem okraju so bile razpisane nadomestne državnozbornske volitve. Bilo je treba postaviti kandidata. Izvr. odbor, ki bi moral to storiti je bil nesklepčen. Hribar je kot načelnik stranke prosil »Skalo« naj sodeluje. Prof. Jug je nato sklical v Novem mestu zaupnike narodne napredne stranke, da bi imenovali kandidata. Slovenski narod ga je zato napadel in zapisal: ali naj ima Narodna napredna stranka svoje vodstvo, ali naj se pa vse prepusti Jugu.⁵⁷⁰ In izv. odbor je 17. avg. 1910 sklenil Izjavo v kateri 1.) odklanja in obsoja kot rušenje ob sebi umevne strankarske discipline vsak poizkus takozvanega samostalnega postopanja katerekoli posebne združitve v stranki in naglašda da bo z zaupniki vedno le po svojem predsedstvu stopal v dotiko. 2.) izreka dr. Tavčarju neomajno in popolno zaupanje in zavrača samouničenje, da bi kak član Izv. odbora intrigiral proti potrditvi župana Hribarja.⁵⁷¹ Izjava je bila direktno naperjena proti Skali in mladinom.

V tej dobi se je dogodila še druga afera, ki je pokazala dr. Tavčarja v prav posebni luči. V Novem mestu je 7. avg. zborovala Zveza jugosl. učiteljskih društev. Zborovanje je pozdravil prof. Jug in pri tej priliki baje poudaril, da bela in črnorumena vzgoja ni prava vzgoja.⁵⁷²

Deželno predsedstvo je na podlagi te denunciacije in na interpelacijo člana dež. šol. sveta učitelja Jakliča prof. Jugu prepovedalo poučevanje, dokler zadeve ne reši ministrstvo.⁵⁷³

Dr. Tavčar je ob tej priliki razkril svoje misli o črno rumeni zastavi v članku »Politična oslarija«:

Čujejo se kliči: pred črnorumeno zastavo ne bomo klečeplazili in odgoja v naših ljudskih šolah je preveč črno rumena. Ali naj res mislimo, da se med nami organizuje proti črno žolti zastavi nekako politično korzarstvo, katero pa bi bilo politično otročarstvo prve vrste. Par orehovich lupin spuste ti korzarčki po Ljubljani, pa mislijo, da je častitljivi simbol naše države res v nevarnosti. Ne bodite otroci! Kadar preide politična otročarija na polje politične oslarije, ne moremo molčati. Tem manj ko živimo v časih, ko vendar vse preži na slovensko napredno stranko ter jo nasprotni nam politiki črnijo na vse pretege, da je nepatriotična, da je revolucionarna.

Črno rumene čenčarije – dotičniki režejo z lesenim nožem v jeklo – nam presedajo na vse kriplje! Brez ozira na to, da nam je črno žolta zastava istotako nedotakljiva, kakor nam je nedotakljiva slovenska trobojnica, prisiljeni smo spregovoriti pametno besedo, tudi v interesu stranke. Otročarijo smo imenovali celo afero! Še bolj precizno bi se lahko izrazili: da se z vžigalicami igrajo nespametni otročiči. Mogoče, da nastane požar.

Ali v plamenu bo streha stranke in drugega nič.

Sicer se pa spušča s tem vodo tudi na taisti veleizdajalski mlin, katerega sedaj gonijo pri Slovincu noč in dan. Čemu to! Ali nismo torej upravičeni, če nasproti takim razmeram z vso odločnostjo protestujemo proti političnim otročarijam, ki se gibljejo na polju politične oslarije. Tega izraza ne prekličemo.⁵⁷⁴

Napredna Ljubljana se je zgražala, kako je mogel dr. Tavčar s svojim člankom potrditi klerikalne denunciacije, zato je par dni pozneje napisal:

⁵⁶⁹ Jutro, št. 150, 31/7. (Breznik)

⁵⁷⁰ Sl. n. 1910, št. 227, 13/8. (Breznik)

⁵⁷¹ Sl. n. 1910, št. 239, 20/8, Jutro, št. 176 26/8. (Breznik)

⁵⁷² Slov. 1910, št. 180, 10/8. (Breznik)

⁵⁷³ Jutro 1910, 18/9. (Breznik)

⁵⁷⁴ Sl. nar. 1910, št. 222, 11/8, Slov. 1910, št. 181, 11/8. (Breznik)

Dr. Tavčar ni spisal svojega svarila zato, ker veruje v kake slovenske veleizdajalce in ker smatra resni- mi kake nepremišljene pojave nepremišljenih ljudi marveč zato: ker zlohotni ljudje na infamen in brez- stiden način izrabljajo take otročarije v svoje namene. Dr. Tavčar ni torej napisal svojega svarila zato, ker veruje v Slovenčeve trditve, ampak zato, ker se boji usodnih posledic takim denuncijacijam.⁵⁷⁵

V »Slovenecu« so v oni dobi izhajale takele denuncijacije Beseda brez ovinka. Že okoli 20. septembra smo čutili, da so neki ljudje na delu, da hujskajo zlasti mladino zoper vsako božjo in posvetno oblast in jo okužijo s tistimi marksističnimi načeli, ki jih razširja srbska mladina v Črni gori ter v Sarajevu po naukih visoke šole političnih umorov v Beogradu. Vsi protiavstrijski pojavi v izvestnem krogu v Lju- bljani so plod dinarjev iz dispozicijskega fonda srbskega zunanjega ministrstva ki plačuje gotove deficite ... Plačanim agentom, provokatorjem in izvestnemu, izprijenemu smrkolinstvu bomo javno povedali kar mu gre. Na Slovenskem se srbski iredentizem prav gotovo ne bo uganjal ... Odkar je začela sloven- ska narodna napredna stranka koketirati s srbsko iredento, trpi naše ljudstvo. Ves protislovanski sistem v Avstriji, odkar je padel Beck, izvira iz tega, ker so nekateri vročekrvneži v Pragi in Ljubljani uprizorili svojčas demonstracije z več ali manj jasno proti državno tendenco.⁵⁷⁶

Srbska iredenta v Ljubljani. Stvar je ta, da eni popolnoma zavestno spadajo k velesrbski plačani agen- turi, drugi pa koketirajo s to strujo. Ali ni glasilo Narodne napredne stranke za časa aneksijske krize oči- to koketiralo z velesrbsko propagando, hvalilo srbsko armado, avstrijsko misel pa poniževalo. Katero za- stavo imenujejo liberalni listi tujo, ali ne avstrijsko?⁵⁷⁷

Po Ljubljani se je že nekaj tednov sušljalo in govorilo, da Ivan Hribar ne bo potrjen za župana. Go- vorilo se je, da intervenira državni poslanec dr. Ploj⁵⁷⁸ in da je bil v tej zadevi pri dr. Tavčarju in Triller- ju. Skomine dr. Tavčarja po županskem stolčku so bile že dolgo znane, dr. Triller pa naj bi postal Tav- čarjev naslednik v deželnem odboru. 21. avgusta 1910 je bil dr. Tavčar kot podžupan obveščen, da je bila Hribarju 6. avgusta v resnici potrditev odklonjena. Jutro je k tej vesti dostavilo, da nima nobenega vzroka skrivati, da so župana Hribarja lastni ljudje že pred mesecem dni žrtvovali. V imenu časti z vso odločnostjo zahteva, da se občinski svet ljubljanski postavi na najradikalnejše stališče. Občinstvo se ne boji nobenih volitev.⁵⁷⁹ Boj proti Tavčarju in Trillerju se je nadaljeval s klicem: Proč s strahopetstvom, proč s strahovi. Volimo enoglasno šestič Hribarja.⁵⁸⁰ Dr. Tavčar in dr. Triller sta v Slovenskem narodu pozvala, naj se predložijo dokazi, da sta delovala proti Hribarjevi potrditvi.⁵⁸¹ Ko se jima je naznanilo, da je A. Ribnikar govoril Josip Urbančiču o njihovi krivdi, da Hribar ni bil potrjen, sta ga tožila 30/8.⁵⁸² Obravnava se je vršila 25. septembra in je bil Ribnikar obsojen radi prestopka proti varnosti časti na en teden zapora. Sodnik je bil dr. Pompe⁵⁸³. Sodba je presenetila, ker se je med obravnavo pokazalo, da se vendar ni vse tako vršilo kot bi se moralo. Tako je dr. Švigelj izstopil iz Izv. odbora, ker se Plojevo pismo dr. Trillerju ni pravočasno predložilo Izv. odboru.⁵⁸⁴

Ribnikarjev zastopnik dr. Ravnihar je prijavil vzklic. Vzklicna obravnava, določena na 16. novem- ber, se pa ni vršila, ker je Ribnikar podal dr. Tavčarju in dr. Trillerju pismeno oprostilno izjavo, ta dva pa

⁵⁷⁵ Slov. nar. 1910, št. 228, 14/8. (Breznik)

⁵⁷⁶ Slovenec 1910, št. 173 2/8. (Breznik)

⁵⁷⁷ Slovenec, št. 174, 3/8 1910. (Breznik)

⁵⁷⁸ Miroslav Ploj.

⁵⁷⁹ Jutro 1910, št. 173, 23/8. (Breznik)

⁵⁸⁰ Jutro, št. 180, 30/8. (Breznik)

⁵⁸¹ Sl. n., št. 246, 24/8 1910. (Breznik)

⁵⁸² Sl. n., št. 257–30/8. (Breznik)

⁵⁸³ Sl. n., št. 304, 25.IX. (Breznik)

⁵⁸⁴ Sl. n., 1910, 12/9. (Breznik)

umaknila svoji vlogi in predlagala, naj se zaporna kazen spremeni v globo. To se je tudi zgodilo in je bil Ribnikar obsojen na 50 K denarne globe.⁵⁸⁵

V Izvr. odboru Narodne napredne stranke dvakrat razpravljalo o novi volitvi ljubljanskega župana. Dr. Novaka predlog, da se dosledno in za vsako ceno vztraja pri volitvi Hribarja je bil 22/8 odklonjen, sprejet pa z večino glasov predlog, da se pri županski volitvi postopa po županovi volji.⁵⁸⁶ Teden dni pozneje se je na predlog dr. Windischerja ta sklep reasumiral in se sklenilo: Hribarja se voli vnovič, po njegovi odklonitvi se voli drugega obč. svetnika za župana, ki pa mora po 1 letu odstopiti. Hribarja se voli za podžupana. Proti temu predlogu sta glasovala dr. Švigelj in dr. Novak⁵⁸⁷.⁵⁸⁸ 31. avgusta je bil Hribar res izvoljen za župana. Ker ni odstopil, je bil še tega dne občinski svet razpuščen in za vladnega komisarja postavljen Nemeč dr. Laschan, sin zadnjega nemškega župana.

Boj med mladimi in starimi, med Jutrom in Slovenskim Narodom se je nadaljeval z vso ostroostjo še ves september in oktober. Slovenski narod nam je očital: Mladini samo zgago delajo, drugega nič, ... kar so ti mladini storili je stranki samo škodovalo, celo v največji meri škodovalo in stranko spravilo v najhujše stiske.⁵⁸⁹

Dr. Tavčar je napisal: Skalaši so hoteli ubiti dr. Tavčarja in dr. Trillerja. Dr. Tavčar ima lastnost, da kadar gre za upravo tujega denarja, zastopa stališče skrajne previdnosti. Iz te lastnosti Tavčarjeve, so nastala nasprotja, ki so bila do zadnjega časa prikrita, ki pa so pravi vzrok Skalaške gonje, uprizorjene povodom županske krize.

Vsled gotovih protekcij so namreč dobili nekateri mladi gospodje v roko velevažen denarni zavod in so v njem absolutno vladali. Dr. Tavčarju pa se je zdelo, da mladi gospodje v tem zavodu ne vladajo z zadostno previdnostjo – je skozi leta te mlade gospode prisilil, da so ga morali voliti v načelstvo. Prijetno to pač ni bilo za nekatere mlade gospode, a koristno je bilo za stvar. Po vstopu dr. Tavčarja v načelstvo, je v omenjenem zavodu nastal red, katerega prej ni bilo; gotovi ravnatelji so seveda morali zapustiti svoj delokrog in dr. Žerjav je moral izstopiti.

Sedaj je red narejen in dr. Tavčar ima lahko zavest, da je v največji meri pripomogel k temu, dasi je vedel, da si s tem nakoplje večje nasprotje Skalašev.

Drugi vzrok skalaškega nasprotstva dr. Tavčarja je ta, da je dr. Tavčar z ravno takim pritiskom prišel v odbor CMD. Kar se tiče predsednika in drugih starejših odbornikov ni treba imeti absolutno nobenih skrbi, nanje se je lahko popolnoma zanašati. Ampak bilo je nekaj časa res očitno, da hočejo gotovi mladi gospodje, ki žalibog ne znajo ceniti vrednosti denarja, dobiti tudi v odboru CMD večino in to je bilo vzrok, da se je zdelo dr. Tavčarju previdno, da pride s svojimi »skrajno reakcionarnimi finančnimi nazori« tudi v odbor CMD. To bo pač vsakdo uvidel, da so morali jako tehtni pomisleki proti gotovim mladim gospodom voditi dr. Tavčarja, da je hotel priti v odbor CMD.⁵⁹⁰

Kričanje fronderjev v resnici ne pomeni mnogo, tem manj, ker so si fronderji s svojimi nepolitičnimi praktikami sami položili vrv okrog vratu in je prava igrača to vrv zadržati. Ta klika borniranih kričačev nima nobene prihodnosti, zmanjkalo ji bo kmalu sape in četudi stranko zapusti se to na politični tehnični niti poznalo ne bo.⁵⁹¹

V boju proti nam so se oklenili starini Savanov in jim v Slovenskem narodu odprli vsako soboto Di-jaški vestnik, ki ga je urejal in pisal jako »duhovito« prvi Milko Naglič.⁵⁹²

⁵⁸⁵ Slov. 1910, št. 261, 16/XI. (Breznik)

⁵⁸⁶ Seja Izv. odbora 22/8. (Breznik)

⁵⁸⁷ Fran Novak.

⁵⁸⁸ Seja 29/8 1910. (Breznik)

⁵⁸⁹ Slov. n. št. 252, 7/8. (Breznik)

⁵⁹⁰ Sl. n., 1910, št. 312, 29/9. (Breznik)

⁵⁹¹ Sl. n., 1910, št. 316, 1/X. (Breznik)

⁵⁹² Sl. n., 1910, št. 329 8/X. (Breznik)

Slov. narod je pisal v članku Kaj je mladina: Skaloviti idealisti nastopajo tako, kakor da imajo vso mladino na svoji strani. Ogromna večina tega naraščaja je Skalašem obrnila hrbet. Tudi tisti akademiki, ki stoje na narodno radikalnem stališču so proti. Očitajo jim, da so odpadli od svojih dijaških idealov. Narodna napredna stranka je storila to veliko napako, da je Skalašem puščala odrivati in v stran potiskati ravno najboljši del naraščaja ... S kakim nečuvenim terorizmom so Skalaši znali n. pr. doseči, da so dobili različne službe samo njihovi pristaši. Mladina, ki so jo Skalaši potiskali v stran, se dviga in za stranko je le v korist, da stopijo v njenih vrsteh na površje mladi možje, ki imajo resnične ideale v srcih, ne takih kakor Skalaši.⁵⁹³

Agromerkur, osrednja nakupovalna in prodajna zadruga, pri kateri je bil udeležen dr. Žerjav, je prišla 18. oktobra 1910 v konkurz, ki ga je priglasil v odsotnosti (bolnega) dr. Žerjava njen predsednik Josip Lenarčič. O Agromerkurju bom razpravljal v posebnem odstavku.

Peščica članov Izvr. sveta Narodne napredne stranke je bila prepričana, da je spor med mladimi in starimi usodepopen za stranko, zlasti ko ni bil potrjen Hribar in je bilo pričakovati novih občinskih volitev v Ljubljani in sicer po novem volilnem redu, ki so ga brez sodelovanja ljubljanskega občinskega sveta sklenili v deželnem zboru klerikalci in ki je vpeljal proporcni sistem volitev ter delno žensko volilno pravico.

V seji Izvr. odbora dne 29. avgusta je predsednik Hribar predlagal, da je nasprotja med starimi in mladimi treba ustaviti. Predlagal je, naj Slovenski narod z gotovim dnem ustavi polemiko. Dr. Tavčar je k temu izjavil, da je on tako napaden, da ne more več objektivno soditi in dr. Triller je dodal, da sam ne more glasovati za tak predlog. Za sporazum so govorili dr. Windischer, Knez, dr. Novak. Končno se je sklenilo, da je pričeti s pogajanja po dr. Oražnu V ta namen so se določili Hribar, Tavčar, Triller.⁵⁹⁴ Pogajanja so se začela, toda vsled nepopustljivosti dr. Trillerja in dr. Tavčarja so se vlekla, dokler ni Hribar kot predsednik N. n. str. odstopil, ker ni dosegel poravnave. Nato se ga je ponovno naprosilo, da doseže popolno poravnavo mej obema strujama.⁵⁹⁵ Tudi shod ljubljanskih zaupnih mož 12. nov, je pozval obe struji k poravnavi.

Spravna pogajanja

Spravna pogajanja med starimi in mladimi so se vršila od 14. do 16. novembra 1910. Za prve so bili navzoči Iv. Hribar, dr. Tavčar in bivši obč. predsednik J. Lenček, za nas pa A. Ribnikar, prof. Jos. Reisner⁵⁹⁶ in Jos. Breznik. Predsedoval je Hribar, zapisnikar pa sem bil jaz.

Na prvem sestanku so se od obeh strani navajale pritožbe in splošne zahteve.

Začel je prof. Reisner, ki je zahteval izvrševanje programa in spopolnitev strankine organizacije, ki je pomankljiva. Izvršni odbor je treba spopolniti z mlajšimi. Osebne zadeve Ribnikar – Tavčar, Oražen – Slovenski narod naj se poravnavajo privatno.

V zadevi Agromerkurja povdarja, da Žerjav ni iskal nobenega dobička in se ga mora do sodne obravnave pustiti na miru. Mlajša struja ni odgovorna, ker ni sodelovala. Za bodoči občinski svet naj postavijo kandidate politična društva.

Dr. Tavčar: Jutro ga hudo žalilo: očitalo mu polnjenje žepov. Vse se mora preklicati in obžalovati. Dr. Oražen je pri stranki nepriljubljen. Agromerkur je prišel v konkurz iz trgovske lahkomišelnosti dr. Žerjava. Nepravilno je bilo poslovanje. Špekulacije z moko, žlindro.

Hribar: Vsega je kriva Žerjavova trmoglavost.

Ribnikar zagovarja Žerjava. Konkurza je kriva tudi stranka. Žerjav je izboren voditelj, v gospodarstvu ga je pa polomil. Mlademu človeku se na gospodarskem polju sme najmanj zaupati. Osebno nesebičen,

⁵⁹³ Sl. n., 1910, št. 337 [...]. (Breznik)

⁵⁹⁴ Seja Izvr. odb. 29/8 1910. (Breznik)

⁵⁹⁵ Seja izvr. odbora 31. okt. (Breznik)

⁵⁹⁶ Josip Reisner.

skoz in skoz pošten. Mlajša struja zahteva v Izvrš. odboru polovico zastopnikov ali veto, v občinskem svetu 1/3 mandatov, zastopnika tudi v deželni zboru. »Jutro«, ki ima 5000 – 6000 naročnikov, nas in zastopa interese N. n. stranke naj bo pri objavljanju oglasov Izv. odbora ter inseratov občine in denarnih zavodov enako upoštevano kot Slovenski narod. Dr. Tavčar toži Jutro, kar je treba aplanirati.

Breznik govori o Narodni tribuni, ki naj ne velja za izključno privatno podjetje. V Slovenskem narodu naj odloča stranka. Graja Dijaški vestnik, ki neprestano napada radikalce, kar se ne sme več ponavljati. Graja odpust Zalarja, ki je na cesti.

Izvr. odbor se ne sme več obnavljati potom kooptacije, marveč potom volitve. Zastopniki mlajših morajo priti v deželni zbor. Govori o dež. šol. svetu. Dr. Žerjavu se je očitalo, da je le razdiral, ni se mu pa priznalo, da je vse reformiral in zgradil. Ne sme se ga ubijati in onemogočevati. Sodišče bo ugotovilo krivdo in krivce.

Po tej splošni debati se je sklenilo, naj se za prihodnji dan pripravijo resolucije.

Pri seji 15. novembra so predložili resolucije: dr. Tavčar, Ribnikar in (stiliziral dr. Fettich) in prof. Reisner. O teh resolucijah se je debatiralo in jih spravilo v soglasnost vseh članov komisije. Za naslednji dan sem sestavil tozadevni zapisnik, ki se glasi:

Zapisnik

o sejah pravnega odseka, ki so se vršile pod predsedstvom g. drž. poslanca Iv. Hribarja v dneh 14. – 16. novembra l. 1910 med obema strujama Narodno napredne stranke v Ljubljani.

Navzoči: Drž. posl. Iv. Hribar, dež. odbornik dr. Iv. Tavčar, občinski svetnik J. Lenček, tržni nadzornik A. Ribnikar, prof. Jos. Reisner in prof. Breznik.

Pri teh sejah so se sprejela soglasno naslednja načela in naslednje resolucije, ki se morajo obojestransko izvršiti.

I.

Kar se tiče udeležbe dr. Žerjava pri Zvezi slov. zadrug in Agromerkurju se sporazumno določa, da se ta stvar ne bo obravnavala v strankinem časopisju in sploh niti direktno niti indirektno omenjala. Konstatuje se ob tej priliki, da se v danih razmerah dr. Žerjavu ne more in ne sme očitati osebnega nepoštenja in materialnih sebičnih namenov. Posebej pa se še povdarja, da pri stvari struja mlajših pristašev nar. napr. stranke ni prav nič udeležena in da je tedaj ni mogoče delati odgovorno za omenjene gospodarske neuspehe. Vsled tega se stvar tudi ne sme izrabljati na rovaš mlajše struje. Obojestransko pa se obljublja, da se bo po najboljših močeh in z najboljšo voljo delalo na saniranju gospodarskih organizacij in sploh pospeševalo gospodarska vprašanja v okvirju stranke.

II.

Prepušča se strankinem časopisju svobodo v dobrohotni in pozitivni kritiki v vseh stranke in njenih institucij tikajočih se stvareh.

Časopisa »Slov. Narod« in »Jutro« bosta podpirala strankine interese. Vsled tega je oficijelne strankine objave, naj si že izhajajo iz vodstva nar. napr. stranke, ali od kake druge merodajne korporacije v stranki priobčevati istotako in istočasno v Sl. narodu in v Jutru. V ostalem imata oba lista - v kolikor ima stranka vpliv - popolno pariteto.

Pisava obeh listov se ima ravnati po vodilu, da sta obe struji v stranki enakomerno vpoštevani in da je opuščati vse, kar bi utegnilo dajati povoda zopetnim preprirom.

Poročila in objave korporacij, v katerih ima mlajša struja vpliv, se imajo priobčevati v Slov. narodu ravno tako, kot objave drugih strankinih korporacij.

V Slov. Narodu ima izostati Dijaški vestnik v sedanji obliki.

Ako odloži dr. Žerjav mesto upravnega svetnika Nar. tiskarne, obljubi dr. Tavčar, da se izvoli na njegovo mesto pristaš mlajše struje.

III.

Glede kandidatov za javna zastopstva naj se poizve mnenje volivcev na obč. zborih političnih društev, v stanovskih organizacijah mnenje posameznih stanov, večjih polit. shodov in ljublj. zaupnikov definitivno se postavijo kandidatje v Izvr. odboru in objavijo šele potem, če se je glede posameznih oseb doseglo v zgoraj omenjenih korporacijah soglasje.

Lista ljubljanskih zaupnikov se revidira in prevzame vanjo tudi zaupnike, ki jih imenuje mlajša struja.

Vsi izvoljeni zastopniki so odgovorni za svoje delovanje v dotičnih javnih zastopih v tem smislu, da se to delovanje giblje v okviru strankinega programa. Ako se v tem pogledu pri Izvrš. odboru od kate-rekoli strani vloži kaka pritožba se ima prizadeti zastopnik opravičiti pred Izvrš. odborom stranke. Če Izvr. odbor ne odobri tozadavnega poročila, ima dotičnik dati mandat stranki na razpolago. Na poziv Izv. odbora ima vsak zastopnik sklicati shod svojih volilcev ter jim poročati. Na željo Izv. odbora so zastopniki zavezani udeleževati se shodov, ki se ne vrše v volilnem okraju dotičnika.

Pri oddaji mandatov, o katerih ima odločati narodno-napredna stranka, se je ozirati na može ki bodo v resnici delavni in zmožni. Pri posvetovanju o kandidaturah svobodna je stvarna kritika, po oficijelni proglasitvi kandidatur pa je vsak pristaš stranke zavezan brez ugovora in vestno podpirati jih, ter si pošteno truditi, da pri volitvah prodro.

Za sedaj obveljaj načelo, da ima mlajša struja pravico do štirih mest v eksekutivnem odboru.

Pri bodočih volitvah v mestni svet ljubljanski se ima strankina kandidatna lista sestaviti tako, da pripade vsak tretji kandidat na mlajšo strujo.

V deželni zbor naj se kandidira na dr. Oražno in Knezovo mesto moža, ki jih predlaga mlajša struja.

IV.

Pri osebnih prepirih v stranki ima vsak član nar. napr. stranke zateči se pred razsodišče. V svoji vlogi ima imenovati osebe, ki se prepirajo, oziroma prepir, o katerem naj sodi razsodišče. V razsodišče voli vsaka stranka po dva člana Izv. odbora, ti štirje pa petega kot predsednika, ki pa ni treba, da bi moral biti član Izv. odbora.

V.

Z ozirom na osebne napade na dr. Tavčarja v Jutru in dr. Oražna v Slov. narodu imata prinesti oba lista na prvem mestu med Dnevnimi novicami jednako se glaseča preklica:

Izjava: Podpisano uredništvo izjavlja, da obžaluje napade na dr. Iv. Tavčarja (oz. dr. Oražna) v Jutru (oz. Slov. Narodu) št. ... kot žaljive in neosnovane.

Uredništvo »Slov. Naroda« (oz. »Jutra«).

VI.

V Jutru in Slov. Narodu se ima istočasno objaviti na uvodnem mestu sledeči sklic:

Pristašem narodno-napredne stranke!

Z ozirom na bližajoče se velevažne občinske volitve v Ljubljani in na splošni politični položaj, se je doseglo v nar. napr. stranki med obema strujama sporazum in ustvarila podlaga za uspešno udejstvovanje strankinega kulturnega, gospodarskega in političnega programa. Izvr. odbor narodno napredne stranke ob tej priliki obžaluje medsebojne osebne napade strankinih pristašev, ki so se dogajali v zadnjem času v naprednem časopisju ter poziva vse pristaše k složnemu pozitivnemu delu.

V Ljubljani 18. nov. 1910.

Za Izvrš. odbor:

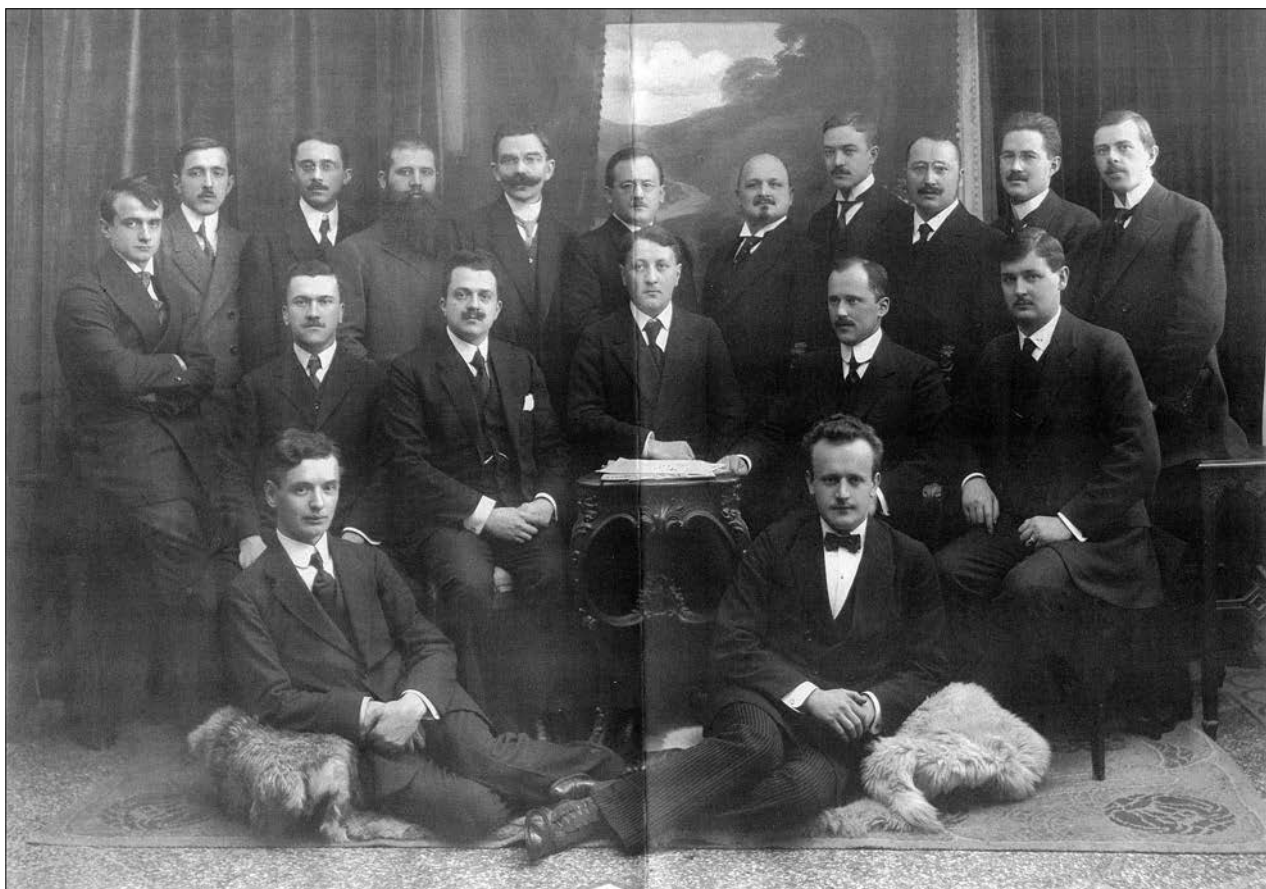
Ivan Hribar, dr. I. Tavčar⁵⁹⁷

⁵⁹⁷ Spravna pogajanja po zapiskih v mojem (Breznikovem) arhivu. Sl. n. 1910, št. 403, 18/XI; Jutro 18/XI; Slov. 1910, št. 261, 16/XI. (Breznik)

Naslednji dan smo podpisali spravni zapisnik, ki je razven zadnjih dveh odstavkov ostal neobjavljen. Podpisu je sledila spravna večerja pri Hribarju, za katero je dr. Tavčar vjel sulece v Ljubljani ...

Dogodki zadnjih mesecev so povzročili, da je do spora v stranki moralo priti. Kapitalistične, absolutistične in nedemokratske tendence starih so naletele na odpor mladih. Stari so hoteli izstrankovati⁵⁹⁸ mlade, katerih ev. stranka bi naj prav tako propadla, kot je bivša Gospodarska stranka z dr. Ravnikarjem na čelu. Mladi smo to spregledali, pa smo se v okviru nar. napr. stranke hoteli boriti proti stari in njihovim metodam. Pokazalo se je, da je bila ta taktika prava. Za nas je bilo odločilnega pomena, da nas je podpiralo »Jutro«, ki je sproti odbijalo napade »Slov. Naroda«. Tlačil nas je pa Agro-merkurjev polom in Žerjavova bolezen, ki nam je vzela voditelja. Tudi obsodba Ribnikarja v procesu dr. Tavčar - Triller - Ribnikar nam ni koristila, dasi je na drugi strani pokazala silno hrepenenje dr. Tavčarja zasesti ljubljanski županski stolček.

Sprava je koristila stranki, stari in mladi. Stranko je demokratizirala, uredila postavitev zaupnikov, kandidatov na razne zastope, vpeljala razsodišče in priznala Jutru enakopravnost s Slovenskim narodom. Stari je koristila, ker je pri bodočih občinskih volitvah v Ljubljani zmagala nar. napr. stranka in je dr. Tavčar postal ljubljanski župan, dr. Triller pa dež. odbornik. Brez enotnega nastopa stranke bi se to ne bilo zgodilo.

Izobraževalni klub, Ljubljana, konec januarja 1915. V prvi vrsti z leve: Borštnik, koncipijent pri dr. Lavrenčiču in inženir Janko Mačkovšek. V drugi vrsti z leve: Kajetan Premierstein, dr. Vlad. Breskvar, prof. Breznik, dr. Josip Lavrenčič, dr. Lipold. V zadnji vrsti od leve: Zorman, Rozman, dr. Zalokar, Gregorka, prof. Anton Jug, Ramoš, A. Ribnikar, dr. Josip Klepec, dr. Pavel Pestotnik, dr. Oton Fettich, dr. Albert Kramer. (ARS, Arhiv družine Breznik)

⁵⁹⁸ Odsloviti.

Potom sprave smo mladi ustavili gonjo proti Žerjavu in rešili njegovo osebno čast, zasigurali gotovo število mest v javnih zastopih in utrdili svoj položaj. Videli smo, da je tudi velik del napredne javnosti na naši strani.

Dr. Žerjav se je v tem času že zdravil v Egiptu. 5. avgusta je nevarno obolel. Vlila se mu je kri in v Ljubljani, kjer so ga zdravili dr. Bleiweis, dr. Oražen in dr. Rudež, je ležal do konca septembra. Tisti dan, ko mu je umrla hčerka Vida, se je 29. sept. preselil po nasvetu zdravnikov v Meran, od tam pa v začetku novembra v Egipt v Helonan pri Kairu. Z njim je šla njegova soproga Milena. V Egiptu je ostal do Velike noči 1911. V Meranu in Egiptu se je zelo popravil. 30. januarja mi je pisal iz Helonana.

»Vidim zdaj, da je ni bolezn, ki bi si je človek ne privabil s svojo krivdo. Vsaka je tudi ozdravljiva.«⁵⁹⁹

Bil je zopet stari optimist in mislil je le na delo in načrte. »Upam, da bodo razni udarci, uspehi in porazi našega mnogovrstnega dela nas kmalu toliko skovali, da pridemo do čisto stalne smeri. Zdaj se nam pršijo sile, ko bijemo na vse plati.«⁶⁰⁰ Slovenski narod je osmešil tudi Žerjavovo bolezen. Pisal je »Tako bolan, kot je sedaj, je bil Žerjav vedno. Obolel je ravno tedaj, ko se je okrenilo, da se bo pri Zvezi izvršila temeljita revizija.«⁶⁰¹

VII. 1908–1910 po tržaškem shodu

Poleg tržaškega shoda sta se vršili l. 1905 še dve večji dijaški prireditvi: 29. julija 1905 so ustanovili klerikalci Slov. dijaško zvezo kot svojo počitniško organizacijo, od 21. do 23. avgusta pa se je vršil VI. sestanek slov. kršč. mislečega dijaštva.⁶⁰²

Fil. Iv. Dolenc je predaval o nalogi Slov. dij. zveze, fil. Val. Rožič o organizaciji slov. kat. dijaštva, fil. Malnerič⁶⁰³ pa o Duhu našega gibanja. Na shodu so sprejeli sledeči resoluciji:

1. Slov. dijaštvo mora v skupnih narodnih in stanovskih vprašanjih skupno nastopati;
2. pozdravljajo skupni nastop graških slov. dijakov;
3. obsojajo one, ki širijo po listih o dijaških strankah, ki jim niso ljube, različne lažnive vesti, da onemogočijo skupno nastopanje;
4. obžalujejo, da se v času, ko se odločuje vseučil. vprašanje od dijaške strani ni ničesar v tej zadevi ukrenilo. Odgovornost pade na one, ki imajo večino;
5. se čudijo, da nar. radikalno in svobodomiselnost dijaštvo popolnoma prezira dolžnost vsega slov. dijaštva, da naj slov. akad. omladina o priliki odkritja Prešernovega spomenika pri tej narodni slavnosti primerno korporativno nastopi.

Na koncu so govorili škof dr. Jeglič, dr. Krek, dr. Debevec, Janez Kalan⁶⁰⁴, Gostinčar. V oči pade, da na VI. sestanku ni bilo več apologetičnih in cerkveno-političnih predavanj, pač pa dijaška vprašanja, ki so zajela tudi resolucije. Brez dvoma je bil to vpliv narodno radikalnega gibanja, proti kateremu ni bilo mogoče drugače agitirati, kot z vprašanji, ki jih je postavilo na dnevni red narod. radikalno dijaštvo.

Takoj po tržaškem shodu se je vršil ob priliki odkritja Prešernovega spomenika 9. septembra 1905 abiturijentski shod v Ljubljani, ki se ga je udeležilo 39 abiturijentov iz Kranjske, Primorske in Štajerske.

⁵⁹⁹ Žerjavovo pismo Brezniku iz Helonana 20/I 1911. (Breznik)

⁶⁰⁰ Pismo z dne 21/I 1911. (Breznik)

⁶⁰¹ Sl. n., 1910, št. 391. 11/nov. (Breznik)

⁶⁰² Slovenec 1905, 22–23/8. (Breznik)

⁶⁰³ Martin Malnerič (5. 3. 1885, Črnomelj – ?), pravnik, kulturni zgodovinar.

⁶⁰⁴ Janez Kalan (20. 10. 1868, Suha – 27. 4. 1945, Ljubljana), duhovnik.

Predsednik je bil abit. Vek. Kisovec⁶⁰⁵. Abit. Jos. Jurca⁶⁰⁶ je razpravljal o temeljih bodočega zблиžanja in skupnega nastopanja sedanjih abiturijentov. Abit. Kopitar je naslikal vsenemške ideje minulega stoletja, Jurca o vsenemških težnjah na Primorskem, abit. Hajs pa o razmerju med Slovenci in Nemci na Štajerskem. Kisovec je govoril o nalogah akademikov. Sprejete so bile naslednje resolucije:

1. Širna slov. javnost naj izve, da je »ver sacrum«⁶⁰⁷ našega naroda prišel do prepričanja, da leži rešitev tega naroda v složnem delovanju njegove inteligence;
2. zato si bodo abiturienti kot člani raznih akad. društev resno prizadevali ublažiti obstoječa principijalna nasprotstva, zlasti pa izogibati se osebnim mržnjam;
3. Slov. abiturijenti stoje na demokratskem stališču in hočejo biti posredovalci med vseučiliščem in preprostim narodom ter mu tako uglasiti pot do boljše bodočnosti.⁶⁰⁸

Kisovec in Jurca sta vstopila v nar. rad. vrste.

Po tržaškem shodu sta dve vprašanji razgibali strujo: Kdo naj prevzame Omladino in kako naj se uredi delokrog eksekutive nar. rad. dijaštva. V Sloveniji je prišlo do večjih konfliktov predvsem zaradi Omladine. Jur. Milan Jaklič ni mogel preboleti, da mu je konzorcij onemogočil nadaljevanje članka ABC našega gibanja, v katerem nas je hudo napadel. Pod svoj vpliv je spravil urednika Omladine fil. Cirila Premrla in v njegovem imenu, dasi Premrl ni bil nikoli član konzorcija, že julija sklical v Ljubljani sejo konzorcija. Na sejo sta prišla poleg Ribnikarja tudi Ažman in Kuhelj. Ribnikar je izjavil, da je Omladina glasilo nar. radikalnega dijaštva, kot taka je bila tudi ustanovljena, in ne svobodna tribuna za katerokoli dijaško frakcijo. Na tržaškem shodu se je Oml. tudi oficijalno proglasila za glasilo nar. rad. dijaštva.

Jeseni Žerjav in Ribnikar iz gmotnih vzrokov nista prišla takoj na Dunaj, saj sta studije⁶⁰⁹ že absolvirala, četudi še nista imela vseh izpitov. Odsotnost obeh je izrabil Jaklič, ker je upal, da bo sedaj lahko dosegel svoj namen. Pregovoril je Premrla, da je tik pred izidom 8. številke Oml. odložil uredništvo v upanju, da Oml. ne bo mogla iziti. Približal se je jur. Ažmanu in Kuhlju, ki sta iz čisto osebnih razlogov⁶¹⁰ (vzrok je bila ženska) postala huda nasprotnika Žerjava in Ribnikarja.

Pod geslom »svoboda in neodvisnost« so začeli v Sloveniji Jaklič ter Ažman in Kuhelj obrekovalno kampanjo proti Žerjavu in Ribnikarju. Pismo sem pojasnil položaj Žerjava in stavil predloge glede prevzema Omladine. Žerjav mi je odgovoril⁶¹¹, da treba upoštevati dve načeli:

- dijakom jamčiti svobodo⁶¹²;
- dosedanjemu konzorciju pa da ostane list nar. radikalen.

Borba se je vodila dalje. Prve dni novembra je prišel na Dunaj Ribnikar, ki je takoj sklical v društvene prostore sestanek, na katerem naj bi se pomenili o bodočem delovanju za napredek Omladine in za napredek našoj fer. organizacij. oklicu v Dopisni knjigi je dejal, da ne vabi »laži radikalcev«, to je onih naših »odkritosrčnih« prijateljev, ki menijo, da so okrepili našo strujo s tem, da so zanesli med nas brezploden boj, ki so tik pred izidom 8. številke Omladine pustili uredništvo na cedilu in ki so potem, ko so zadostili svojim osebarskim strastem zapustili ne le našo strujo, ampak tudi svoje somišljenike, ki so jih pridobili kot profeti popularne »svobode in neodvisnosti«.

Sredi novembra se je vršil občni zbor Slovenije, ki je na predlog bivšega predsednika dr. Ljud. Piv-

⁶⁰⁵ Vekoslav Kisovec (7. 5. 1885, Beli Grič – 8. 3. 1977, Trst), bančnik, odvetnik, gospodarstvenik.

⁶⁰⁶ Josip Jurca (10. 4. 1884, Kopriva, Sežana – 7. 12. 1963, Ljubljana), pravnik, notar, stenograf, prevajalec.

⁶⁰⁷ Sveta pomlad.

⁶⁰⁸ Slovenec 1905, 14. sept. (Breznik)

⁶⁰⁹ Študije.

⁶¹⁰ Dr. Kukelj mi je 12. II. 1953 izjavil, da je iz osebnih nasprotij med njim in Žerjavom, ki jih ni hotel navesti, opustil delovanje pri Omladini in Sloveniji. (Breznik)

⁶¹¹ Pismo Žerjava Brezniku 30/X-05. (Breznik)

⁶¹² Prepisi Ribnikarjeve Objave. (Breznik)

ka⁶¹³, obsodil napadalce in izrekel popolno zaupanje Žerjavu in Ribnikarju. V eksekutivo nar. radikalnega dijaštva sva bila izvoljena fil. Fr. Mravljak in jaz, v Taboru pa jur. Albert Kramer in fil. Ivan Prekoršek. Eksekutiva je nato prevzela Omladino in imenovala v decembru za urednika jur. Otona Fetticha in fil. Jos. Glonarja⁶¹⁴.

Kriza je bila končana. Nasprotniki se niso več pojavili v „Sloveniji«. Žerjav mi je pisal: Tku se guvari. Ja! Le tku naprej.⁶¹⁵

Po sklepu tržaškega shoda se je jeseni v novembru 1905 ustanovila eksekutiva nar. rad. dijaštva. V njen delokrog je spadala:

1. skrb za enoten program nar. rad. društev;
2. zastopa narod. rad. dijaštvo na zunaj;
3. sklicuje shode;
4. izdaja oklice na abiturijente;
5. rešuje sporne točke med društvi;
6. skrbi za delovanje v društvih;
7. skrbi za medsebojne stike med društvi;
8. nasvetuje izobraževalna srestva ;
9. skrbi za statistiko službenih mest;
10. nastavlja urednike Omladine;
11. izdaja razne publikacije.

V eksekutivi so bila zastopana društva: Slovenija, Tabor, Prosveta, pozneje tudi Adrija. Vsako društvo je poslalo v eksekutivo po dva člana, ki skupno volijo predsednika. Zastopniki se volijo na občnih zborih. Občevanje med člani je pismeno, enkrat na leto pa se vrši sestanek vseh članov. Seje so bile tajne. Sklepi eksekutive so se sporočali odborom, ki so jih morali izvesti, sicer pa je morala odstopiti eksekutiva.⁶¹⁶ Prvi predsednik eksekutive je bil jur. Alb. Kramer. Ustanova se je dobro obnesla v vseh naslednjih letih.

Eksekutiva

Na tržaškem shodu se je sprejela resolucija organiz. odseka: N. r. dij. priporoča, da se društva nar. rad. akademikov združijo v enotno organizacijo, ki naj na podlagi dosed. organizacij skuša biti nekak izvrševalni in reprezentativni organ n. r. dijaštva.⁶¹⁷

Ustanovila se 1906 febr.⁶¹⁸

Predsedniki:

1. Alb. Kramer febr. 1906 – apr 1908
2. Fr. Lipold apr 1908 – 22 dec 1908 (podpred. Jos. Breznik)
3. Mil. Korun 22 dec 1908 – 5/I 1909
4. Fr. Šemrov 5/I 1909 –
Fr. Šemrov 5/IV 1910 – april 1911
5. Zalokar apr. 1911 –
6. Zorman 1912
1914. Eksek. odbori Adr. Sl. Tab.

⁶¹³ Ljudevit Pivko.

⁶¹⁴ Joža Glonar (10. 4. 1885, Zgornja Korena – 1. 11. 1946, Ljubljana), bibliotekar, literarni zgodovinar.

⁶¹⁵ Pismo Žerjava 27. XI. 05. (Breznik)

⁶¹⁶ Moji zapisnik v Notesu II., Omladina, str. 190. (Breznik)

⁶¹⁷ Oml. II., str. 101. (Breznik)

⁶¹⁸ Oml. II., str. 190. (Breznik)

Uredniki Omladine:

- I. 1 1904/5 Žerjav
 II. 1 1905/6 Premrl Ciril (lastnik do1905 konzorcij potem eksekutiva)
 III. 1 1906/7 Fettich - Breznik
 IV. 1 1907/8 Kramer - Breznik
 V. 1 1908/9 Kramer - Zalokar
 VI. 1 1909/10 Zalokar - Zavrnik Fr.⁶¹⁹
 VII. 1 1910 Zorman - Krivic
 VIII. 1 1911 Zorman Krivic⁶²⁰
 IX. 1 1912/13 Zorman Ogris⁶²¹ ?⁶²²
 Tisk Gregor in sin Praga
 Izdaja in oblastvu odg. A. Ogris
 X. 1 1908/9 Zorman Ogris⁶²³
 Izdaja in oblastvu odg. A. Ogris

1. decembra 1905 se je vrnil Žerjav na Dunaj, da je opravil še zadnje izpite. Ker je bil že absolvent, ni imel več Knaflöve utanove in zato je živel zelo skromno. V božičnih praznikih je ostal na Dunaju. 26. decembra mi je pisal, da so božični večer »izborno« praznovali vsi, ki so ostali na Dunaju, repriza pa bo na Silvestrovo. sicer je pa »januar« in »suša«. Na Dunaju je ostal do 21. marca 1906 in se potem po dovršenih izpiti vrnil preko Gradca v Ljubljano, kjer je vstopil kot pravni praktikant pri dež. sodišču. Ves ta čas se je še udeleževal društvenega življenja v Sloveniji, kjer je osnoval narodno gospodarski klub in sodeloval pri Omladini, kjer je odgovarjal bogosl. Ivanu Koptu, ki je napadel v Zori naš program.⁶²⁴

Za 70 letnico svojega častnega člana Jos. Stritarja⁶²⁵ je sklenila prirediti Slovenija 8. febr. 1906 slavnostno akademijo. V ta namen je izvolil obč. zbor posebni odbor z jur. Frid. Babnikom na čelu. Odbor je določil, naj bi se akademija vršila v Kursalonu mestnega parka. Stroški bi bili izdatni. Da bi pa ne ogrožali društvene blagajne, smo osnovali posebni fond, v katerega naj bi vložili posamezni boljše situirani člani deleže po 5 kron, ki bi se v slučaju, da ne bo deficita, vrnil. Načrt se je uresničil in izvedel. Za slavnostnega govornika je bil naprošen dr. Ivan Prijatelj. Povabljeni so bili slovenski poslanci in vsi odlični dunajski Slovenci. - Vsenemcem prireditve v Kursalonu ni bila po volji. Aldentsches Tagblatt je na dan prireditve pozival dunajske Nemce: pridite mnogoštevilno. Pokažite vsi, nemško nacionalni dijaki, turnarji⁶²⁶ in drugi Nemci, da verujete v nemštvo Dunaja. V velikem številu sledite našemu klicu! Na to provokacijo je poslanec dr. Ploj stavil interpelacijo na notr. ministra, ki je v parlamentu takoj odgovoril, da bo policija storila v obrambo prireditve svojo dolžnost.

Že ob 7. uri zvečer se je zbralo okoli Kursalona 100 do 1320 Vsenemcev, ki so kričali, žvižgali in nadelgovali prihajajoče goste, obmetavali s kapami, na dame pljuvali, med katerimi je bil tudi bivši češki minister Rezek⁶²⁷. Nekoliko pozneje je prišlo še 200 vsenemških študentov. Demonstrante sta vodila in hujskala vsenemška poslanca Hofer in Malik. Policija je razganjala demonstrante in jih 22 tudi zaprla.

⁶¹⁹ Fran Zavrnik (12. 11. 1888, Zgornja Voličina – 17. 2. 1963, Ljubljana), veterinar.

⁶²⁰ Dopisano s svinčnikom.

⁶²¹ Albin Ogris (28. 2. 1885, Pliberk, Koroška – 25. 9. 1959, Ljubljana), pravnik, ekonomist.

⁶²² Vprašaj pripisan s svinčnikom.

⁶²³ Pripisano s svinčnikom.

⁶²⁴ Omladina II., str. 180. (Breznik)

⁶²⁵ Josip Stritar (6. 3. 1836, Podsmreka pri Velikih Laščah – 25. 11. 1923, Rogaška Slatina), pesnik, pripovednik, literarni kritik.

⁶²⁶ Člani nemške telovadne organizacije Turnverein.

⁶²⁷ Antonín Rezek (13. 1. 1853, Jindřichův Hradec – 4. 2. 1909, Praga), politik, zgodovinar.

Izpred Kursalona so odšli nato na Ring, kjer jih je nagovoril posl. Malik.⁶²⁸ Akademija se je med tem nemoteno vršila ob navzočnosti sivolasega jubilanta. Dasi nam je vrela kri in nas srbele roke, smo se vendar ves čas demonstracij zadržali mirno in hladno, da ne bi sami dali povoda za onemogočanje slavnosti, kar so Nemci ravno nameravali.

Po slavnosti so Vsenemci vložili v parlamentu nujni predlog, češ da je bila prireditev atentat na nemški značaj Dunaja. Zbornica je po govorih poslancev dr. Ploja in dr. Ferjančiča nujnost odklonila in notranji minister grof Beglandt-Rheid je izjavil, da se je policija vedla korektno in da v slovenskem koncertu ni bilo absolutno nobene provokacije.⁶²⁹

Poslancev Slov. ljudske stranke na slavnost ni bilo, ker Slovenija ni posebej vabila »Danice«, kot tudi ni vabila »Save«.

Lepo in dostojno smo tedaj proslavili 70 letnico svojega častnega člana. Hudo smo pa naleteli, ko nismo enako počastili 50 letnice svojega drugega častnega člana pesnika Antona Aškercu. Odbor je naročil svojemu tajniku, naj brzojavno čestita Aškercu. Ta je pa nato pozabil - menda se je odpeljal domov - in rahločutni Aškerc nam je odpovedal častno članstvo in vrnil diplomo ter pisal pismo, v katerem je rekel med drugim: »Slišal sem, da je Slovenija spremenila svoja pravila in s tem svoj program, ter si morem misliti, da me je društvo prezrlo iz načelnih razlogov, da se ne strinja več s tendenco mojega peresa. To je popolnoma interna stvar Slovenije, ki mene nič ne briga. Samo to je, da sem jaz potem tudi primoran izvajati iz razmerja, ki ga zavzema proti meni društvo, svoje načelne konsekvence ... Nočem, da bi moje ime morda kako kompromitiralo sedanjo »Slovenijo«. »Slovenija« mu je odgovorila, da društvo nikakor ni opustilo brzojava iz načelnih razlogov, ker nima nikakršnega povoda obsojati smeri njegovih pesnitev, tudi ne presoja slov. pesnikov edinole s stališča njih tendence oziroma oblike, ampak glede njih celotnih zaslug za narod. Z ozirom na ostale motive, ki so ga privedli do tega koraka, pa jemlje njegovo pismo na znanje.

Afera je prišla v javnost, ker je na ustanovnem občnem zboru Adrije v Pragi brez potrebe privlekel na dan tajnik Ilirije J. Hacin⁶³⁰.

Naj omenim že tukaj, da je imela Slovenija dobro leto nato še eno afero s častnim članom, in sicer Francem Levcem⁶³¹, ki je bil tedaj dež. šolski nadzornik. Zadeva je bila sledeča. V dež. šolskem svetu kranjskem je bilo treba postaviti terno predlog za novega ravnatelja I. drž. gimnazije v Ljubljani. Nemci so hoteli vsiliti Nemca Profta in dež. predsednik Schwarz je hudo pritiskal, da se sprejme terno predlog: dr. Bezjak⁶³², Klem. Proft in Alf. Pavlin. Sprejem je bil odvisen od glasovanja slov. članov: nadzornika Levca, nadzornika Hubada Fr. in direktorja učiteljsišča Černivca. Pred glasovanjem je dr. Tavčar, ki je bil tudi član dež. šol sveta, opozoril Levca: »Prijatelja sva in šolska tovariša, če pa to storiš, se ne boš več smel prikazati v nobeno slov. družbo.« pri glasovanju je Levec počasi in le nekoliko vzdignil tresoče se tri prste, nakar ga je katehet Ant. Kržič⁶³³, zastopnik škofijstva, opozoril: »Gospod nadzornik, le višje, pa celo roko, sedaj se ne boste skrivali in igrali dvojne igre. Tu se je treba odločiti.« Nato je Levec izdal svojo slov. čast.⁶³⁴ Dobro se je držal nadzornik Hubad, Černivec je pa tudi glasoval za vladni predlog, ki je bil sprejet. V slov. javnosti je nastal vihar ogorčenja. »Notranjec« je pozval poverjenike Slov. matice, naj stavkajo dokler je L. predsednik (17/7). Levec je moral odložiti predsedništvo v Slov. matici. »Slovenija« mu je pa poslala sledečo izjavo: Na občnem zboru 28. junija zbrani Slovenijani obžalujemo, da ima naše društvo častnega člana, ki se je tako daleč spozabil, da je v odločilnem trenutku kljub opominom svojih

⁶²⁸ Slovenski narod, 1906, 13/II, Slovenec 1906, 8. in 9. II. (Breznik)

⁶²⁹ Omladina III., str. 47. (Breznik)

⁶³⁰ Janko Hacin (20. 12. 1884, Češnjevce – 11. 4. 1956, Ljubljana), gospodarstvenik, pravnik.

⁶³¹ Franc Levec (4. 7. 1846, Ljubljana – 2. 12. 1916, Ljubljana), literarni zgodovinar, urednik, šolnik.

⁶³² Janko Bezjak (15. 4. 1862, Sv. Trojica – 29. 11. 1935, Maribor), šolnik, pedagoški pisec.

⁶³³ Anton Kržič (2. 6. 1846, Rakitna – 3. 12. 1920, Ljubljana), katehetski pisec, homilet, pisatelj, duhovnik.

⁶³⁴ Naš list 1907, 21. VI. (Breznik)

slov. tovarišev glasoval v kranjskem dež. šol. svetu proti narodnim interesom.« Levec je na to pismo obvestil Slovenijo, da odlaga nje častno članstvo.⁶³⁵

Afera Proft in Društvo slov. prof.

Odbor Prof. društva je soglasno sklenil vprašati Levca in Černivca, ako so pisali slov. časopisi o njima polno resnico. Poročilo sta podpisala Levec in Černivec v imenu društva predsednik in tajnik. Mesto odgovora je prejel odbor Levčevo pismo, da iz društva izstopa. C. kr. dež. šol. svet je zahteval, da se morata Oražen in Ilešič⁶³⁶ uradno opravičiti, ker sta Levec in Černivec njuna uradna predstojnika. Dež. šol. svet je prekoračil svoj delokrog.

Schwarz je pozval Oražna in Ilešiča na odgovor preds. v urad, kjer je v najostrejšem tonu zahteval, naj navedena društvena funkcionarja odborovo pismo obžalujeta in v pričo njega in Levca prosita oproščenja. - Ilešič to odklonil - predsednik Oražen je pa klonil.⁶³⁷

Šuklje pravi o Levcu:

Mehkoba Levčevega značaja, prešibkega za valovanje političnih borb.⁶³⁸

Odbor Slov. prof. društva je nastopil proti Levcu in ga vprašal, če je res glasoval za nemškega ravnatelja.

Dež. predsednik Schwarz je pa vpeljal disciplinarno preiskavo proti predsedniku prof. Fr. Oražnu in proti tajniku dr. Fr. Ilešiču⁶³⁹. Medtem kot se je Fr. Oražen izkazal za slabiča in prosil odpuščanja⁶⁴⁰, je dr. Ilešič na nemška vprašanja odgovarjal slovensko in zavračal osebno krivdo, ker je postopal le po sklepu celega odbora. prof. Oražen je kot predsednik odstopil, dr. Ilešič je pa odbil strog ukor.

Afera je prišla tudi na občni zbor Zveze avstrijskih prof. društev, ki je odobrila postopanja dr. Ilešiča.⁶⁴¹

Proti Levcu je podal izjavo tudi odbor zaupnih vrst nar. napredne stranke.⁶⁴²

Odbor v Gradcu je obsodil dež. predsednika, ker je »teroriziral« Ilešiča, Ilešiču pa izrekel za njegov možat nastop zahvalo.⁶⁴³

V sept. 1907 je bila nato I. gimnazija razdeljena v slovensko in nemško gimnazijo. Za ravnatelja prve je bil imenovan dr. Lovro Požar, za ravnatelja nemške pa prof. A. Prezko.⁶⁴⁴

Ljubljanskemu županu Iv. Hribarju je pa fer. Sava odpovedala častno članstvo, ker je na dijaškem shodu v Celju grajal burševske navade med dijaštvom.⁶⁴⁵

Organizacija nar. radikalne struje se je v l. 1906 nadaljevala in razširila predvsem z ustanovitvijo Adrije v Pragi.⁶⁴⁶

Pred letom dni (27. II. 1905) je Ilirija sprejela program nar. rad. dijaštva. Toda društveno delovanje je pokazalo, da tudi program ni vse, če se ga noče izvajati. Ustanovil se je sicer znanstveni klub, toda njegovih predavanj so se udeleževali le nar. radikalci. Le predsednik in tajnik sta prišla včasih pogledat - nadzorovat.

⁶³⁵ Omladina IV., str. 78. (Breznik)

⁶³⁶ Fran Ilešič (30. 7. 1871, Sveti Jurij ob Ščavnici – 1. 7. 1941, Ljubljana), literarni zgodovinar.

⁶³⁷ Slovenija 1907, str. 54, št. 5. (Breznik)

⁶³⁸ Šuklje, Iz mojih spominov I., str. 120. (Breznik)

⁶³⁹ Fran Ilešič.

⁶⁴⁰ Slovenec 1907, 30. X. (Breznik)

⁶⁴¹ Slov. narod 1907, 24/12 Omlad. 1907 avg. št. platnice. (Breznik)

⁶⁴² Slov. narod 1907, 24/6. (Breznik)

⁶⁴³ Slov. narod 1907, 13/XI. (Breznik)

⁶⁴⁴ Omladina IV., str. 133. (Breznik)

⁶⁴⁵ Naš list 1907, 4. X., Oml. IV., str. 107. (Breznik)

⁶⁴⁶ Slov. Narod 1905, 24. X. (Breznik)

Razmere so se vedno bolj slabšale, nasprotstva večala in začetkom marca so iz Ilirije izstopili vsi nar. radikalni dijaki. Uvideli so, da z ljudmi savanske kakovosti skupno delo ni mogoče.

Začasno so si s področji Sveza češkoslovanskega studentstva ustanovili narodno radikalni krožek in vložili pravila za Adrijo.

8. maja 1906 se je vršil ustanovni občni zbor Adrije ob navzočnosti deputacije Slovenije in mnogih čeških dijaških društev. Predsednik fil. Tomaž Jost, Korošec, je poudaril, da je naloga novega društva, da deluje na to, da intenzivneje spozna slov. dijak češke razmere in prosvetne institucije ter uporabi potem pri nas, kar tu vidi koristnega in dobrega. To pa se more zgoditi uspešno le s študijem na čeških visokih šolah. Praga naj postane središče slov. dijaštva. Zato čim več slov. dijakov v Prago.«⁶⁴⁷ Velika napaka slov. dijakov pa tudi Ilirije je bila ta, da je mnogo Slovencev študiralo v Pragi na nemški univerzi, zlasti pa na nemški tehniki in nato zapustili Prago, niso znali niti češko, niti niso poznali češkega življenja. Množili so le nemško moč v Pragi. Adrijo smo smatrali odslej za naše najvažnejše akad. društvo, ki ima prav posebne naloge z ozirom na vzgojo in izobrazbo našega razumnštva.

Uniči naj nemški vpliv naših srednjih šol in vzgaja naš naraščaj v slovanskem in svobodnem duhu. V Prago so šli odslej študirat naši najboljši in najrazboritejši tovariši. Da omogoči študij na češki filozofski fakulteti je poslala Adrija akad. senatu češke univerze memorandum, da se osnuje stolica za jugoslovanske jezike in omogoči slovenskim dijakom izpite iz materinega jezika, ki so ga morali odslej polagati na Dunaju ali v Gradcu. - Dalje, da lahko polagajo slov. študentje na češki univerzi izpit iz nemškega učnega jezika. Vseučiliške oblasti so takoj obljubile pomoč. Dalje je sklenila Adrija, da se osnuje žurnalistični odsek, ki ga bi vodili slovenski tovariši skupno s češkimi. Odsek bo imel nalogo informirati resnično in pravilno na eni strani češko javnost o važnih slov. dogodkih, na drugi strani pa slov. javnost o čeških zadevah. Tako bi se mnogo storilo na polju medsebojnega spoznavanja Slovencev in Čehov.⁶⁴⁸

Adrija si je hitro pridobila odkritosrčne simpatije češke javnosti, predvsem pa češkega naprednega dijaštva. V društvenem delu je posebno omeniti »manjšinski odsek«, ki naj bi proučeval delo čeških obrambnih društev ter čajeve večere s poučno zabavnimi progami. Ob priliki pobratenja s Slovenijo in Taborom se je vršil slavnostni občni zbor ob navzočnosti zastopnikov Slovenije in Tabora ter raznih čeških društev.

V Pragi je l. 1906 študiralo že 66 slovenskih študentov, in sicer 33 juristov, 20 tehnikov, 7 filozofov, 2 medicince, 2 trgov. akademika in 4 slikarski akademiki.⁶⁴⁹

Jeseni 1905 so ustanovili naši štajerski somišljeniki akad. fer. društvo Skala, katere delokrog naj bi obsegal vso Štajersko. Ustanovni shod se je vršil v Celju 20. decembra. Vložila so se pravila, toda namestništvo v Gradcu je prepovedalo konstitucijo, češ da je društvo politično in da ni akademično, ker so člani lahko tudi abiturijenti in podporniki neakademiki. Vložil se je rekurz na ministrstvo, ki pa ga je rešilo negativno, češ da je naslov »akademično« nedopusten, ker bi smeli biti ustanovniki in podporniki tudi neakademiki.⁶⁵⁰

Ni preostajalo drugega kakor, da Ljub. Prosveta razširi svoj delokrog tudi na vse slov. pokrajine. To se je zgodilo na izr. obč. zboru 11. avgusta 1906.⁶⁵¹ Ustanovilo se je celo vrsto podružnic: celjska, podravska, posavska, dolenska. Zlasti važna je bila podravska, ki je prevzela skrb za našo severno mejo na Štajerskem. Podružnice so takoj začele z delom: ustanovljale so knjižnice in prirejale predavanja. Do konca leta 1907 je ustanovila Prosveta s podružnicami vred že 43 knjižnic, od teh podružnice 14.⁶⁵² Zlasti so bile važne knjižnice ob jezikovnih mejah in v industrijskih centrih. Akad. fer. društvo Adrija na Gori-

⁶⁴⁷ Omladina III., str. 36. (Breznik)

⁶⁴⁸ Omladina III., str. 36. (Breznik)

⁶⁴⁹ Slov. narod, 1906, 9.XI. (Breznik)

⁶⁵⁰ Omladina III., str. 156. (Breznik)

⁶⁵¹ Omladina III., str. 93. (Breznik)

⁶⁵² Omladina III., str. 180. (Breznik)

škem se je 21. dec. 1906 proglasilo za del. nar. radikalne organizacije⁶⁵³ in začelo ustanavljati knjižnice (Miren pri Gorici, Neblo).

Veliko zmago je dosegla Prosveta in dela struja, ko je občinski svet v Ljubljani 31. dec. 1906 sklenil v letu 1907 dati Prosveti, Akademiji in sokolu 7000 kron za ustanovitev javne ljudske knjižnice v Ljubljani.⁶⁵⁴ Slovenija je na pobudo Žerjava obč. svetu čestitala.

Da se razširijo ideje tržaškega shoda in med seboj čimbolj spoznamo, je eksekutiva organizirala v počitnicah dva sestanka nar. rad. dijaštva. Prvi se je vršil 14. julija 1906 v Rušah pri Mariboru.⁶⁵⁵ Udeležilo se ga je nad 60 dijakov. Referirali so dr. Drag. Koderman: O razvoju nar. rad. gibanja, fil. Fr. Mravljak: o nar. vprašanju na Štajerskem, pri čemer je podal kritične opazke dr. Rosina⁶⁵⁶ iz Maribora, Iv. Lesničar: o počitniškem delu štaj. dijaštva, jur. Jos. Pučnik o gmotnem in stanovskem vprašanju dijaštva s posebnim ozirom na Štajersko in fil. Jos. Glonar o štajerskem dijaku.

Sestanek, ki je bil skrbno pripravljen in je kljub skrajno slabemu vremenu sijajno uspel, je sprejel resolucije, ki so deloma dopolnile tržaške resolucije:

1. Smatramo ugoden gospodarski položaj štaj. slovenstva za predpogoj uspešni narodni politiki. Rešitev gospod. vprašanja vidimo v strokovni, v nar. oziru neodvisni gospodarski organizaciji in v ustanavljanju narodnih strokovnih šol.
2. Zahtevamo izključno slovensko šolstvo in slov. vseučilišče.
3. Opozarja na izredno neugodni gmotni položaj velike večine srednješolskega in visokošolskega dijaštva. Osebito pozivljajo denarne zavode in različne zastope, da izdatneje podpirajo slov. dij. kuhinje v Celju, Mariboru in Ptujju ter slov. visokošolska podp. društva.
4. Opozarjajo, da je število slov. štajerskih realcev z ozirom na važnost in prihodnost tehniškega študija neverjetno nizko. - Priporočamo realko v Idriji.
5. Priporočamo študij medicine, tehnike, živinozdravništva, poljedelstva in trgovskih ved; odsvetujemo pa za sedaj študij filozofije.
6. Zahtevamo, da iščejo slov. štaj. absolventje visokih šol službe v svoji ožji domovini.⁶⁵⁷

Drugi sestanek se je vršil 25. in 26. avgusta v Št. Jakobu v Rožu na Koroškem. Tudi tega se je udeležilo nad 60 srednje in visokošolcev. Sestanka se je udeležil tudi tamkajšnji župnik Ražem in župan Kobentar. Referirali so med. Slavko Slamnik: o koroškem šolstvu, jur. Štibler o programu podrobnega dela pri izvenkoroških Slovencih, jur. Wieser o težavah koroških dijakov. V debato so posegli župnik Ražem, jur. Kramer in dr. Koderman.⁶⁵⁸ Sestanek pa ni bil tako dobro pripravljen kot oni v Rušah.

Eksekutiva nar. rad. dijaštva je s svojim delom že v tem letu pokazala, da je bila njena ustanovitev prav posrečena ideja. Sestavljali so jo za Slovenijo fil. Breznik in fil. Mravljak, za Tabor jur. Kramer in fil. Prekoršek, za Adrijo pa fil. Jost in fil. Zalar. Izmenjevanje misli in predlogov se je vršilo potom živahnega dopisovanja, obiskov v Gradcu in sestankov v Ljubljani. Iz obširne korespondence med predsednikom Kramerjem in podpredsednikom Breznikom je razvidno, da je bilo treba urediti marsikatero nevspešnost zaradi Triglava in Ilirije. Urediti je bilo treba mnogo vprašanj Omladine. Sprva sta se določila za urednika jur. Fettich in fil. Glonar, pozneje pa samo Fettich. Ker eksekutiva ni bila juridična oseba pri vladi in v tiskarni se je pa moralo imenovati lastnika, sta se za to določila urednik Fettich in predsednik Kramer. Gmotno stanje lista ni bilo ugodno. Dijaki so bili slabi plačniki, uprava je pa šepala, ker ni bilo stalnega

⁶⁵³ Omladina III., str. 154. (Breznik)

⁶⁵⁴ Omladina 1907, febr. platnice. (Breznik)

⁶⁵⁵ Omladina III., str. 65, 81. (Breznik)

⁶⁵⁶ Fran Rosina (29. 9. 1863, Leskovicca pri Šmartnem – 16. 10. 1924, Dunaj), politik, pravnik, odvetnik.

⁶⁵⁷ Slovenec je poročal o sestanku pa pristavil: Mi bi dijakom le svetovali, da bi se emancipirali od liber. časopisja. Saj drugače niso neumni. - Slov. 1906, 17/7. (Breznik)

⁶⁵⁸ Omladina III., str. 97. (Breznik)

upravnika. Nadzorstvo nad upravo je prevzel fil. Mravljak. Eksekutiva se je bavila z izdajo raznih brošur. Sklenilo se je izdati »Vodnika za društvo, Politični slovarček in dijaški koledar. Načrt zanj je izdelal Breznik. Razpravljalo se je o Skali in Prosveti in sklenilo razširiti delovanje Prosvete na vso državo. Sklenilo se je pozvati starejšine, da osnujejo starejšinsko organizacijo. Izvedbo je prevzel Žerjav⁶⁵⁹, pa je tožil, da jih je v Ljubljani le 13.

Ko je nar. napredna stranka proglasila Akademijo in Prosveto za del svoje organizacije⁶⁶⁰ je eksekutiva podala sledečo izjavo:⁶⁶¹ Narodno radikalno dijaštvo in njegove organizacije, izmed katerih danes na željo Prosvete izrecno in s poudarkom imenujemo naše nar. rad. fer. akad. društvo Prosveta stoje nepremično na stališču, da se dijaštvo razvijaj in vzgajajo popolnoma samostojno in neodvisno od političnih strank. To načelo smo si postavili, da si more dijaštvo stvariti politično prepričanje prosto vsakega apriorizma in ovirajoče vezi, poudarjamo, da je v interesu politične izobrazbe in značajnosti slov. inteligence, da omogočimo neprestano napredovanje slov. političnega življenja. Zato je ta princip trajen in nespremenljiv del našega programa. Ne omaje ga noben nov pojav v slov. politiki, tedaj tudi ne reformno stremljenje v nar. napredni stranki, niti njen sklep, da podpira ljudsko-izobraževalno delo nar. rad. dijaštva. S tem odločno zavračamo vse tendenčne laži, ki so se z raznih strani širile v tej zadevi. - V Gradcu 25. maja 1906. - Za eksekutivo Alb. Kramer.

Sklepi eksekutive

Dijaštvo se razvija samostojno, neodvisno od polit. strank.⁶⁶²

V počitnicah se skličejo sestanki, da se razpravlja o najvaž. dijaš. vpr., o kult. delu v Rušah, St. Jakob v Roži.⁶⁶³

Prosveta naj razširi delokrog po vsem slov. ozemlju. Izdelati statistiko o gmot. stanju izdajanja brošur.⁶⁶⁴

O taktiki n. r. društev:

Osnuje naj se starejšinska org.⁶⁶⁵

~~~~~

Priredi se II. n. r. shod v Celju

Manifest. zborovanje za slov. univ.

Izda se drž. koledar

Ciril-Methodova številka Omladine.⁶⁶⁶

~~~~~

Takt. nar. r. društ. napram kler. in lib. dij.

Povečanje Oml.

Reorganizacija statusa Eksek.⁶⁶⁷

Oml. se ne razširi radi denarja.

Znanstvena knjižnica - Dij. almanah.

Eksekutiva proti gorenj. fer. dr.

Eks. opozarja društva, naj bodo previdna pri sprejemanju novih čl.

⁶⁵⁹ Pismo Žerjava Brezniku 1906, 25/9. (Breznik)

⁶⁶⁰ 3. maja 1906. (Breznik)

⁶⁶¹ Omladina 1906, str. 44, objavljena najprej v Edinosti. (Breznik)

⁶⁶² 25/V-1906, Oml. III, str. 45. (Breznik)

⁶⁶³ Oml. III., str. 59. (Breznik)

⁶⁶⁴ Oml. III., str. 76. (Breznik)

⁶⁶⁵ Oml. III., str. III. (Breznik)

⁶⁶⁶ Oml. IV., str. 42. (Breznik)

⁶⁶⁷ Oml. IV., str. 59 (1907). (Breznik)

Proti spekulaciji slov. štud. v Pragi, ki polagajo izpite v nemščini.
 Manif. za slov. vseuč. in poslanci
 Starejšinska zveza naj se osnuje. Naj bo nepolitična zgolj kulturna.
 Ustanovi naj se mlad. list - 13. in 14. april 1909.⁶⁶⁸
 Pripravlj. dela za III. n. r. sh. v Lj jugosl. značaj.
 40 letnica Slovenije⁶⁶⁹
 Nar. rad. dij. je dijaška in kulturna struja. Starešine lahko vstopijo le v take politične stranke, ki odgovarjajo kult. težnjam nar. rad.
 Starešine naj navzlic polit. razdelbi ohranijo skupnost kult. organizacije, prijateljstvo toleranco
 Vstop ljub. starešin v Nar. r. str. je le vstop posameznikov. Ne sme imeti nobenega vpliva na n. r. društva in starej. org.⁶⁷⁰
 Preuredilo notranje delovanje in življenje v društvih -
 Zavzeto stališče o vprašanju organizacije nar. r. starešin
 Predložen načrt za zvezo jugosl. napr. akad. društev
 Znanstvena knjižnica, Dij. alm.
 Upravništvo Oml. prevzame tiskarna Bl. - 5. do 7. I. 1910⁶⁷¹

Manjšinsko vprašanje v Adriji
 Potreba po reviziji programa v Slov.
 Zato se skliče shod v Lj.
 Delovanje fer. društev
 Nova uprava Omladine
 Nov letnik se začne z novim letom.
 Viederle, Slov. svet se izda.
 Ustanovi naj se nepolit. stareš. organizacija.
 Upravni odbor Simon Greg. naj se spremeni. - 5.6.7./IV.1910⁶⁷²
 Omladino, znan. knj. in Almanah naj prevzame posebni konzorcij, da se razbremeni eksekutiva. - 5/8-1910⁶⁷³

Zahvala Šemr[...]⁶⁷⁴.
 zaupni sestanek, organizacija starešinstva. nar. rad. soc. demokr.⁶⁷⁵

Eksk. odseki Adr. Sl. Tab. so se izrekli za počit. sestanke, ki naj določijo direktive za uspešno delo v prih. šol. letu.
 Z ozirom na dejstvo, da si je programska jugosl. stranka osvojila mišljenje skoro vsega napr. jugosl. dijaštva.⁶⁷⁶

⁶⁶⁸ Oml. V., str. 29. (Breznik)

⁶⁶⁹ Oml. V., str. 167. (Breznik)

⁶⁷⁰ 6/IV-1909, Oml. VI., št. 11. (Breznik)

⁶⁷¹ Oml. VI., str. 166. (Breznik)

⁶⁷² Oml. VII., str. 50. (Breznik)

⁶⁷³ Oml. VII., str. 88. (Breznik)

⁶⁷⁴ Nečitljivo.

⁶⁷⁵ Oml. VIII., str. 135. (Breznik)

⁶⁷⁶ Oml. X., str. 178. (Breznik)

Občni zbor Prosvete 1. avg. 1906 je zavzel enako stališče.⁶⁷⁷ Eksekutiva je poslala na dijaški kongres v Sofijo jur. Fr. Lipolda in po njegovem povratku obširno razpravljala o jugoslovanskem vprašanju, ki ga je že na tržaškem shodu načel dr. Tuma. Potrebne so tesnejše zveze s Hrvati in Srbi. Dosedaj smo imeli prav malo skupnih dijaških teženj. Politične meje so vzrok temu.

Začele so se priprave za II. nar. rad. shod v Celju, ki naj bi se vršil prihodnje leto.

Agilnost in vitalnost naše struje je delala klerikalnemu hude preglavice in skrb za klerikalni naraščaj. Ko smo 30. junija 1906 objavili skupen klic na abiturijente⁶⁷⁸ in v njem poudarili, da se je slov. inteligenca še nedavno našim idejam posmehovala ali pa jih napadala in blatila, sedaj pa je postalo ime narodno-radikalen v domovini častno in spoštovano in morajo naše stremljenje in delo priznavati in upoštevati tudi najostrejši nasprotniki, je klerikalni akademik napisal v Slovincu⁶⁷⁹ te-le besede:

»Naš radikalizem reprezentira moč organiziranih sil. Dasi njegova notranja moč gotovo ni tako silna, kakor se kaže, vendar pa je tako, da jo moramo sedaj upoštevati. Narodni radikalizem je reakcija proti prodirajoči katol. zavesti in le druga popravljena izdaja onemoglega liberalizma. Nar. radikalizem ima v sebi kali, ki ob ugodnem trenutku vzklijejo in pred nami se pojavi mladina z odločno soc. demokratičnim programom. Mogoče bodo šli nekateri konsekventnejši duhovi še dalje, kakor jih bo tirala sila temeljnih idej in pa - razmere v domovini.«

Od 25. do 27. avgusta 1906 se je vršil dijaški kongres v Sofiji. Slov. dijaštvo do tega kongresa ni imelo nobenih stikov z bolgarskim dijaštvom in ni prav nič poznalo njegovih stremljenj. Obratno pa seveda tudi ne. Delegat nar. radikalnega dijaštva jur. Franjo Lipold je odšel na kongres v mislih, da gre na jugoslovanski dijaški kongres, prišel je pa v Sofijo na kongres, ki je snoval balkansko konfederacijo, v katerih naj bi bili poleg Slovencev, Hrvatov, Srbov in Bolgarov tudi Grki in Romuni. Za predsednika je bil izvoljen Hrvat, za podpredsednika tudi jur. Lipold. Pri pozdravih je Lipold govoril o ideji kulturne vzajemnosti jugoslovanstva. Na II. seji je Bolgar Iv. Harizanov govoril o političnih in ekonomskih predpogojih balkanske konfederacije. Različna balkanska plemena imajo iste gospodarske težnje in iste politične interese: zaščito pred pangermanizmom in njega nositeljem na Balkanu, pred Avstrijo. Te narode je treba konfederirati.

Pri tretji seji je podal jur. Lipold kratko načelno izjavo: Slov. narod ne tvori svobodne države in slov. dijaštvo ima v zadevi balkanske konfederacije zvezane roke. Sicer pa stoji nar. rad. dijaštvo na stališču, da se omeji delovanje akad. dijaštva na stanovsko in kulturno polje, zato njega zastopnik ne more sodelovati na političnem kongresu, dasi s simpatijami pozdravlja Vaše delo. Tudi zastopnik hrvaš. dijaštva je izjavil, da ne more aktivno sodelovati na kongresu, ker spadajo taka velepolitična vprašanja pred forum celega naroda ne pa poedinega stanu.

Pri naslednji seji delegatov je pojasnil jur. Lipold politični položaj slov. naroda, razmere slov. dijaštva, njegove namene in cilje. Želi, da se osnuje jugoslovanska dijaška organizacija, ki naj propagira idejo jugosl. kulturne vzajemnosti. Ta bodi podlaga za nadaljnja zblizanja. Predlog je bil od vseh z navdušenjem sprejet. Shod se je zaključil 29. avgusta s sledečo resolucijo:

Jugosl. dijaki (Slovinci, Hrvatje, Srbi in Bolgari)

I. smatrajo, da zahteva politični in ekonomski položaj njih domovin, da se združijo v občno jugosl. dijaško organizacijo, ki naj ima nalogo širiti idejo o konfederiranju vseh balkanskih narodov, da se osigura njih politična in ekonomska nezavisnost od pangermanskih in ruskih imperijalističnih teženj.

II. uvažuje, da je osvobodjenje ispod turškega jarma za ustvarjanje balkanske konfederacije neobhodno potrebno, uvidevajo, da je avtonomna federacija za osvobodjenje turške province najprikladnejša oblika in najboljšo sredstvo za uravnavanje njihovih nacionalnih teženj, kakor tudi za zabranjenje vseh monarhističnih in šovinističnih aspiracij, naj že pridejo od te ali one strani.

⁶⁷⁷ Oml. III., str. 78. (Breznik)

⁶⁷⁸ Oml. III., str. 49. (Breznik)

⁶⁷⁹ Slovenec 1906, 1. avg. (Breznik)

III. Obsojajo sistematično izkoriščanje prebivalstva v teh krajih v osvajalne namene katerekoli balkanske države;

IV. Obsojajo sistem, ki tlači jugoslovanske narode v Avstro-Ogrski, hočejo delovati na ustvarjanju njih politične svobode in prostosti njih zemlje.⁶⁸⁰

Istočasno z dijaškim kongresom se je vršila v Sofiji II. jugoslovanska umetniška razstava, na kateri so razstavili slov. slikarji okoli 80 slik in risb.⁶⁸¹

Dijaški kongres je bil politično zborovanje. Tendenca je bila revolucionarna in ostro protiavstrijska. Zahtevalo se je osvobojenje balk. narodov izpod tujega jarma, turškega in avstrijskega. - Ostro se je obsojalo imperialistične težnje Avstrije, pa tudi Rusije, pa tudi dinastična osvajalna stremjenja bolgarske in srbske dinastije. - Za Makedonijo se je zahtevalo avtonomijo. V balk. konfederaciji se je videlo izhod iz težavnega položaja, ki so ga ustvarjale osvajalne tendence balk. držav.⁶⁸²

Odkar je bila Slovenija 1904 v Pragi, smo se intenzivno zanimali za narodno obrambna vprašanja. Tam smo spoznali češka narodna obrambna društva ter njihovo organizacijo, sredstva in intenzivno delo. Vse to smo primerjali z edinim našim narodno obrambnim društvom: Cirilmetodovo družbo, pa prišli do spoznanja, da vse njeno delo ne pomeni mnogo, da je breznačelno in brez zadostnih sredstev, zastarelo in skrajno pomanjkljivo. Njena organizacija z vodstvom vred je malo agilna in velik del podružnic spi. - Zdi se, da je pri nas splošno razširjeno mnenje, da so odborniška mesta v obrambnih društvih le častna mesta, kjer ni treba ničesar delati in za katera se lahko poganjajo le zaslužni v delu za narod že osiveli možje. Mi pa mislimo, da zahtevajo ta mesta, kjer treba neprestano delati, mladinstvo krepiti in zelo agilnih mož.⁶⁸³

Skrajno ponižujoče se nam je zdelo, da je vsakoletna skupščina poslala udanostno brzojavko cesarju in je bila na banketu izrečena prva napitnica » Njenemu veličanstvu.«

»V stiski bi bil vsak posetnik skupščine, če bi ga vprašali, koliko šol smo Slovenci dobili, ker se je dvajsetkrat sporočila udanost cesarju. - Proti udanostnim izjavam govori, da škodujejo ponosu in samozavesti. - Družba Sv. Cirila in Metoda ni družba podložnikov, ampak Slovencev, ki si hočejo sami pomagati brez ozira ali celo proti volji vlad.« Tako je zapisal Žerjav ob 20 letnici družbe.⁶⁸⁴

Tako je bilo naše mnenje o družbi, ko se je približevala njena glavna skupščina za l. 1906, sklicana v Logatec za 2. avgusta in za katero smo se začeli pripravljati.

Žerjav mi je 19. julija pisal: Pripravimo se za Logatec; prideta tudi Mravljak in Kramer s pooblastili. Kandidati za odbor so stari, bolniki, lenuhi. To ne gre. Nasprotna lista lahko zmaga, če zberemo moči. Če ne bo drugače in če Vam bo prav, kandidiram tudi jaz. Zberi v Kamniku pooblastila.

Na skupščino smo prišli res v velikem številu. Večino skupščinarjev smo takoj pridobili proti udanostni izjavi. Pred začetkom zborovanja je sporočil fil. Lovše (Slovenija) prvonamestniku Tomu Zupanu⁶⁸⁵, kak je položaj (82 podružnic in pokroviteljev je bilo proti udanostni izjavi)⁶⁸⁶ in ta je obljubil, da udanostne izjave ne bo dal na glasovanje. Komaj pa je bila skupščina končana, je odposlal udanostno izjavo v imenu vodstva. Na skupščini so razni tovariši (zlasti Ekar, Rokar, Štibler) kritizirali delovanje družbe, posebne kandidatne liste pa nismo postavili in je bila izvoljena kompromisna lista.

»Slovenec« je po skupščini pisal: Opazilo se je, da prevladujejo na skupščini napredno in nar. radikalno dijaštvo. Opustiti se je morala vsaka udanostna brzojavna izjava na cesarja. Čudno se le zdi, da se je za protest zavzemal bivši predsednik Slovenije (Ant. Lovše). Od strani mlajšega naraščaja se je ostro

⁶⁸⁰ Omladina III., str. 102–105. (Breznik)

⁶⁸¹ Sl. narod, 1906, 7/8. (Breznik)

⁶⁸² Pismo Fr. Lipolda - Poročilo v Omladini je bilo prikrojeno za avstr. policijo. (Breznik)

⁶⁸³ Omladina III., str. 106 (Breznik, Naše obrambno delo)

⁶⁸⁴ Omladina III., str. 109. (Breznik)

⁶⁸⁵ Tomo Zupan (21. 12. 1839, Smokuč – 8. 3. 1937, Okroglo), literarni zgodovinar, narodni delavec, duhovnik.

⁶⁸⁶ Sl. narod, 1906, 3/8. (Breznik)

nastopalo proti vodstvu. Bil je preišljen in organiziran nastop, ki je hotel na vsak način prodreti s svojimi zahtevami.⁶⁸⁷

Nastopiti proti udanostni izjavi je bilo v tedanji dobi drzno dejanje, ki je spravilo v strah marsikakega Cirilmetodorja, v klerikalnih vrstah pa ogorčenje in denunciranje.

Zaradi dvoličnega postopanja prvonamestnika o zadevi udanostne izjave in zaradi narodnega kolka je postalo razmerje med vodstvom CMD in Prosveto oz. narodno radikalnim dijaštvom zelo napeto.

Narodni kolek je l. 1904 vpeljala goriško fer. akad. dr. Adrija, pa ga pozneje prepustila CMD. Ta pa za njegovo razpečavanje ni storila ničesar. Zato se je na skupščini grajalo vodstvo CMD in sklenilo, naj se osnuje poseben odsek, v katerem naj sodeluje tudi akad. dijaštvo. Vodstvo tudi v tej zadevi ni ničesar ukrenilo in sklicalo prvi sestanek šele 19. septembra, ko so visokošolci že na odhodu v vseučiliška mesta.

Jur. Fettich se je na sestanku, ki se je vršil 19. sept. med prvonamestikom Zupanom, podtajnikom CMD Bradaško in zastopniki »Prosvete« podal pismeno izjavo, da Prosveta ne bo toliko časa sodelovala v odseku, dokler ne dobi pojasnila glede udanostne izjave in glede uprave nar. kolka.⁶⁸⁸ Prvonamestnik je obljubil, da bo izjavo predal vodstvu.

Omladina je zapisala:

Vera v Družbo gineva. Tako ne gre naprej. V Logatcu smo pričeli.

Od 152 podružnic jih ob logaški skupščini ni delovalo 64.

Med aktiva tržaškega shoda smemo šteti tudi ustanovitev Društva slovenskih profesorjev, ki se je izvršila 22. marca 1906. Za ustanovitev si je pridobil prav posebnih zaslug naš tovariš prof. Fr. Vajda, ki je vodil vse pripravljalo delo. Poleg stanovskih vprašanj je društvo že v I. svojem letu začelo pripravljati izdajanje slov. učnih knjig za vse razrede višje gimnazije, za kar se je posebno zavzemal in trudil novi predsednik dr. Jakob Žmavc.⁶⁸⁹ Tako smo tudi v tej smeri pristopili k samopomoči in privatni iniciativi ter dosegli, da so se spisale slov. učne knjige tudi za vse razrede višje gimnazije. Ob koncu zborovanja se je oglasil v imenu nar. rad. dijaštva k besedi še fil. Viktor M. Zalar, ki je predlagal, naj se odpravijo ekzorcije. Predsednik dr. Žmavc ga je zavrnil, da nar. rad. dijaki na obč. zboru nimajo besede, ker niso člani društva.⁶⁹⁰ Če ima kak predlog, naj ga sporoči odboru pismeno.

Klerikalno dijaštvo je imelo v počitnicah 1906 dva sestanka. Programi teh sestankov so bili popolnoma drugačni kot pred par leti. Pozna se jim vpliv nar. rad. sestankov in njihovih referatov oz. resolucij. Da bi zajeli čimveč abiturientov v svoje vrste so priredili ob začetku III. slov. katoliškega shoda I. jugoslovanski sestanek katoliških abiturijentov v Ljubljani, ki se je vršil 25. avgusta. Referirali so abit. Jak. Šilc⁶⁹¹ o ideji jugoslovanske vzajemnosti, abit. Andr. Živkovič (Hrvat) o pogledu na stanje hrvat. srednješolskega dijaštva, abit. Fr. Stele⁶⁹² o umetnostni misli krščanstva, abit. Ivan Komperle: o goriških dijaških razmerah in abit. [...] ⁶⁹³ Komljanec: Kam moramo obrniti svojo pozornost. Na shod sta prišla škof Jeglič in poslanec Ign. Žitnik⁶⁹⁴. Sprejeli so sledeče resolucije:

1. naziv jugosl. katoliški abiturijenti naj se opusti in pri prihodnjem sestanku naj Slovenci in Hrvatje nastopajo s svojim imenom.
2. Slovenski in hrvatski dijaki naj se zavzemajo za medsebojno gibanje.
3. Hrvatski abiturijenti pozivajo svoje tovariše Hrvate, da se tesno pridružijo bratom Slovincem v delu za »vero in domovino«.

⁶⁸⁷ Slovenec, 1906, 3. avg. (Breznik)

⁶⁸⁸ Omladina 1906, str. 107–180. (Breznik)

⁶⁸⁹ Omladina III., str. 28 in IV. str. 153. (Breznik)

⁶⁹⁰ Slovenec 1907, 23. XII. (Breznik)

⁶⁹¹ Jakob Šilc (9. 7. 1886, Velike Poljane – 2. 12. 1961, Ljubljana), literarni kritik.

⁶⁹² France Stele.

⁶⁹³ Nečitljivo.

⁶⁹⁴ Ignacij Žitnik.

4. Zahtevajo ustanovitev slovenskih šol in slov. vseučilišča ter reciprociteto na zagrebškem vseučilišču.
5. Goriški katoliški krogi naj stopijo v stik z goriškim dijaštvom in parabolizirajo pogubnosni vpliv nasprotnikov.

6. Pozivajo Slov. dij. zvezo, naj raztegne svoje delovanje najpreje na Goriško.⁶⁹⁵

Značilno je, da so s 1. točko zavrgli jugoslovansko idejo ter se s tem izrazili proti Srbom.

Istega dne se je vršil II. občni zbor Slov. dijaške zveze, na katerem se je sklenilo, da osnujejo eksekutivno katoliškega dijaštva. - Društvo je priredilo v preteklem letu

41 predavanj. Pri komerzu sta bila navzoča dva škofa (Jeglič in Sedej⁶⁹⁶), dr. Šušteršič, Šuklje in cela vrsta klerikalnih veljakov, ki so prišli na kat. shod. Komerz se je zaključil s svobodno zabavo po Križevčških statutih.⁶⁹⁷

Obe dijaški zborovanji sta bili uvod v III. slovenski katoliški shod v Ljubljani, ki se je vršil od 25. do 27.8.1906. Ob otvoritvi je imel dr. Šušteršič govor o veri v politiki. Rekel je, da ne govori kot politik marveč kot ponižni vernik svete in edino zveličavne katol. cerkve. Mi slov. katoliki ne zahtevamo nič drugega kot svobodo za ljudstvo, za versko prepričanje, za našo vest, za sveto katol. cerkev. Od nasprotnikov zahtevamo, da spoštujejo našo vero, da se ne drznejo dotakniti naše dece. Vera ne sme iz šol. Cerkev ima pravice, ki so višje od države, od vladarja. Svobodna kat. cerkev je sigurno zavetje za našo narodnost. Mi si mislimo to svobodo tako, da cerkev zmore popolnoma svobodno in neodvisno od vsake posvetne oblasti izvrševati svoje visoko zvanje. Duhovnik v cerkvi je odgovoren edinole škofu.

Shod je zboroval v 4 odsekih:

1. v cerkveno-političnem
2. v odseku za književnost in umetnost
3. v socialnem in
4. v organizacijskem odseku.

V odseku za književnost so poudarjali važnost rodbinskih in potujočih knjižnic, izdajanje dobrih knjig in važnost kolportaže.

Shod je sprejel tudi dijaško resolucijo z 10 točkami.

I. Slov. kat. shod opozarja slov. katal. javnost, da posveča svojemu dijaštvu kar največ zanimanja ter priporoča katol. vodilnim krogom, da uvajajo slov. kat. dijaštvo v vse panoge javnega življenja.

II. Z ozirom na slabo gmotno stanje katol. dijaštva opozarja kat. shod slovensko javnost, da podpira podporni društva za slov. visokošolce, zlasti pa priporoča podpiranje Leonovega starešinstva, čigar namen je podpirati slov. kat. akademike.

III. Slov. kat. javnost naj podpira gmotno kat. akad. društva, da morejo vršiti svojo nalogo.

IV. Poziva slov. dijaštvo, da posveča svoje moči predvsem strokovni izobrazbi, da pa se izobrazijo tudi v vseh onih strokah, kojih znanje veleva vsakemu ljubezen do lastnega naroda. Kat. dijaštvo naj nadaljuje svoje delo v Danici, Zarji, Slov. dij. zvezi. - V Pragi pa naj se zbira, dokler nima tam lastnega društva, okoli češke katol. akad. lige.

V. Vlada naj uvede po Slovenskem v vse srednje šole kar največ mogoče slovenščino kot učni jezik in razširi tedenski pouk v slovenščini na 3 oz. 4 ure.

VI. Zahteva, da se na Slovenskem nastavljajo na srednjih šolah samo slovenski profesorji.

VII. Zavrača tendence svobodne šole in zahteva, da se srednjim šolam dovoli vstop v kongregacijo.

VIII. Zahteva, da se ustanovi v Ljubljani popolno vseučilišče s slovenskim in hrvat. učnim jezikom. Poslanci naj store potrebne korake.

IX. Slov. vseučilišče bo blagodejno vplivalo na razvoj slov. naroda le tedaj, ako bodo učne moči de-

⁶⁹⁵ Slovenec 1906, 25 in 27/7. (Breznik)

⁶⁹⁶ Frančišek Borgia Sedej (10. 10. 1854, Cerčno – 28. 11. 1931, Gorica), nadškof, duhovnik, škof.

⁶⁹⁷ Slovenec 1906, 29/8. (Breznik)

lovale v smislu katol. idej. Katol. dijaštvo naj se posveča tudi po končanih študijah nadaljnji strokovni izobrazbi. Vlada, dežela in katol. javnost naj podpirajo to stremljenje gmotno.

X. Veljavnosti izpitov na zagrebški univerzi naj se prizna tudi za tostransko polovico.⁶⁹⁸

Resolucije tržaškega shoda in dijaške resolucije III. kat. shoda obravnavajo enake točke, toda naš shod jih je sestavil z obče narodnega stališča, resolucije katol. shoda imajo pa vse strankarski privesek, še celo ona o dijaškem gmotnem vprašanju.

Dr. Šušteršič je s plazenjem pred škofi napredoval in navedel diktaturo klerikalizma, ki se je v naslednjih letih tudi izvedla in jo je zlasti slov. posvetna inteligenca prav hudo čutila.

Proti III. kat. shodu sta istočasno sklicali protestni shod nar. napredna in socialno demokratska stranka skupaj. Udeležilo se ga je okoli 3500 poslušalcev, katerim sta govorila dr. Tavčar in Etbin Kristan⁶⁹⁹.⁷⁰⁰

III. kat. shod je ocenil Žerjav v »Notranjcu«⁷⁰¹: da je bil velika politična demonstracija, ki ni imela drugega namena, kot organizirati klerikalno stranko na Slovenskem. Verskih vprašanj se je komaj dotaknil, največ se je bavil s političnimi.

Leto 1906 je bilo v avstrijskem državnem zboru izpolnjeno z ogorčenim bojem za uvedbo splošne in enake volilne pravice. Vprašanje volilne reforme se je vleklo že več let. Slovenci smo upali, da bo sklenila hegemonijo Nemcev in prinesla narodno enakopravnost. Na Slovenskem je bila »katoliška stranka« pod vodstvom konservativnega klana nasprotnica moderni volilni reformi. Pokazala je to v drž. zboru leta 1893 in leta 1897 so katoliški poslanci s svojo odsotnostjo onemogočili sklepanje o direktnih ali tajnih volitvah za kranjski deželni zbor. Prihodnje leto so pa sprejeli občno in enako volilno pravico kot poglavito točko v svoj program in dr. Šušteršič vodil borbo zanjo z vso silo in bur[...] [...] ⁷⁰².⁷⁰³

»Narodna stranka« se je bila sicer uradno na shodu zaupnih mož izjavila samo za splošno volilno pravico, a njena voditeljica Hribar in dr. Tavčar sta se ogrevala tudi za enako volilno pravico. V istem smislu je pisal l. 1894 »Slov. narod«. Narodna stranka pa ni delovala dosledno in vztrajno v smislu moderne volilne reforme; zamudila je priliko, da jo je prehitel dr. Šušteršič. Kar je razrešila taktično, to je mislila, da more popraviti s tem, ako omejuje načelo, ki se mu je nekdanj približevala in nasprotuje splošni in enaki volilni pravici. Leta 1905 sta se pa izrekli obe stranki na Kranjskem proti glasovom Nemcev, za to volilno reformo s proporcionalnim sistemom za državni in deželni zbor.⁷⁰⁴

Leta 1905 je začelo avstroogrsko socialistično delavstvo velikansko gibanje za splošno in enako volilno pravico. Seveda je to gibanje vplivalo tudi na nas visokošolce.

5. nov. 1905 je narodno radikalno dijaštvo na Dunaju izročilo vodstvu dunajske soc. demokratske stranke resolucijo, v kateri se je izreklo solidarno z dunajskim proletarijatom v njegovem boju za splošno in enako volilno pravico. Udeležili smo se tudi velikega manifestacijskega obhoda po Ringu 28. nov. 1905, ki se ga je udeležilo 200.000 manifestantov. Prvič od leta 1848 smo Slovenci nastopili na Dunaju javno s svojo trobojnico.⁷⁰⁵ Našo udeležbo je organiziral Adolf Ribnikar. Pred univerzo je prišlo do incidenta z nemškimi burši, ki so klicali fej. Delavci so udrli na vseučiliško rampo, pretepli nemške dijake in jih nagnali z rampe.⁷⁰⁶

⁶⁹⁸ Slovenec 1906, 4. sept. (Breznik)

⁶⁹⁹ Etbin Kristan (15. 4. 1867, Ljubljana – 22. 11. 1953, Ljubljana), pisatelj, politik.

⁷⁰⁰ Sl. nar., 1906, 27/8. (Breznik)

⁷⁰¹ Notranjec, 1906, 1/IX. (Breznik)

⁷⁰² Nečitljivo.

⁷⁰³ Lončar, Politično življenje Slovencev 1921, str. 69 in 70. (Breznik)

⁷⁰⁴ Lončar, istotam str. 70. (Breznik)

⁷⁰⁵ Oml. II., str. 144. (Breznik)

⁷⁰⁶ Slovenec 1905, 29/XI. (Breznik)

Istega dne se je vršil tudi v Gradcu shod slov. visokošolcev za volilno reformo. Shodu je predsedoval jur. Tone Gosak (Tabor), govoril pa dr. Koderman (Tabor).⁷⁰⁷

Tudi velikega manifestacijskega shoda v Ljubljani 28.XI., na katerem so govorili Kristan, Kregar, Triller in Štefe, so se udeležili naši tovariši, ki so bili tedaj v Ljubljani.⁷⁰⁸

Tekom borbe v odboru parlamenta za volilno reformo se je pokazalo, da so klerikalci delali le za svojo strankarsko korist, slovenske zahteve na Koroškem (za dva mandata) in na Štajerskem so pa pustili na cedilu in dovolili, da so za 8000 kočevskih Nemcev dovolili poseben mandat.⁷⁰⁹

Izmed 516 poslancev smo dobili Slovenci 23 mandatov in 1 hrvaško-slovenskega v Istri - na Kranjskem 11, na Štajerskem 7, na Primorskem 4, na Goriškem 3, v Trstu 1 in na Koroškem 1. V prejšnjem kurialnem parlamentu je bilo izmed 425 poslancev 15 slovenskih, na Kranjskem 9, na Štajerskem 4 in na Primorskem 2, a na Koroškem nobenega.⁷¹⁰ Po volilni reformi, ki je bila sprejeta v parlamentu 1. XII. 1906 so dobili Nemci 233, Čehi 108, Poljaki 80, Rusini 34, Jugoslovani 37, Italijani 19, a Romuni 5 poslanskih mest. Slovenci so imeli v celi zbornici 2 glasa večine⁷¹¹, kar pa praktično ni ničesar pomenilo.

Med borbo za volilna mesta in za volilno geometrijo so se na Slovenskem izvršili važni politični dogodki.

»Katoliška stranka« se je že leta 1905 prekrstila v »Slov. ljudsko stranko«. Iz agitačnih razlogov za predstoječe državno zbornice so sklicali III. slov. katoliški shod, ki se ga pa Koroški Slovenci niso udeležili iz protesta, ker je Slov. ljudska stranka pustila Koroške Slovence v boju za 2. državno zborni mandat na cedilu.

Narodno napredna stranka na Kranjskem je bila v žalostnem stanju. Agilnih političnih delavcev ni imela, mlajša inteligenca se je odtegovala, večina dijaškega naraščaja - nar. radikalci - se ji je odrekla, a oni, ki so se priznavali za njen del (Savani, Triglavani in Ilirijani) so bili nedelavni, sterilni in brez ugleda. Mlada inteligenca ji je očitala, da nima programa. Zbirala se je okoli kamniškega »Našega lista«, ki je začel izhajati l. 1905, in v »Akademiji«.

V tem položaju je sklicala nar. napredna stranka shod zaupnikov na dan 25. marca 1906.

Pred shodom je Slov. narod pisal sledeče:⁷¹² »Jedro nar. napredne stranke so imovitejši sloji: posestniki in meščani. Ti imajo mnogo prednosti, a imajo tudi dosti napak. Glavna je pač ta, da nimajo pravega smisla za krivice, ki se gode siromašnejšim slojem, delavcem in malim posestnikom in za težave, s katerimi se ti bore. Nihče ni dovolj poskusil te sloje poučiti in jih politično izobraziti, jih seznaniti z idejami napredka in svobode. To je vzrok, da so klerikalci zamogli maso našega naroda, propadajočega kmetovalca in deloma tudi delavce, ujeti v svoje zanjke.«

Po resoluciji, ki protestuje proti volilni geometriji, ki obsoja v politično smrt 50.000 Koroških Slovencev, ki odklanja preziranje mest, trgov in industrijskih krajev na Kranjskem, ki zahteva, da se Koroški Slovenci združijo v dva posebna volilna okraja in ki zahteva, da se ustanovita za Kranjsko poleg Ljubljane še dva mestna volilna okraja ter naroča naprednim poslancem, naj svoj čas pristanejo le na tako deželno zbornico volilno reformo, ki bo zajamčila v okviru splošne in enake volil. pravice primerno zastopstvo vsem produktivnim stanovom prebivalstva, je dr. Triller govoril o reorganizaciji stranke. Dosedanji strankarski program je bil sprejet 1894 in v nekaterih točkah izpolnjen 1901. Potreben je nov program, ki naj bo zgrajen na temelju nacionalizma, demokracije, svobodomiselnosti in soc. reform. Na tej podlagi in na podlagi njegovih izvajanj naj ga izdela izvršilni odbor do jeseni. O organizaciji stranke je go-

⁷⁰⁷ Slov. 1905, 1. dec. (Breznik)

⁷⁰⁸ Slov. 1905, 29. XI. (Breznik)

⁷⁰⁹ Oml. III., str. 16. (Breznik)

⁷¹⁰ Lončar, Pol. zgod., str.75. (Breznik)

⁷¹¹ Slov. 1906, 23/7. (Breznik)

⁷¹² Slov. narod., 6. III. 1906. (Breznik)

voril dr. Tavčar in predlagal, naj se ustanovi tajniško mesto, ki naj se poveri mladi, energični in delovni moči ter organizira stranka od občine do občine.

Potem pa je izvajal: Stranki se je očitalo, da premalo skrbi za naraščaj. Morda po pravici. Pojavila se je resolucija takozvanih mladih. Proti temu nima nihče ničesar, toda ta resolucija ne sme segati tako daleč, da bi vse razbila. Naj se pokličejo na krmilo mladi, a tudi delo starih se ne sme devati v nič. Tudi mi smo storili kaj dobrega. Naša stranka ne potrebuje svojih bogov, naša stranka nima niti svojega oficijelnega voditelja, ker je demokratična.

Izvolil se je nato nov izvršilni odbor, v katerega sta bila od »mladih« izvoljena dr. Fr. Novak in dr. Vl. Ravnihar.⁷¹³

15. novembra 1906 se je vršil ponovno shod zaupnikov stranke, ki je sprejel novi program⁷¹⁴, organizacijski statut in resolucijo o volilni reformi.

Ob tej priliki je govoril dr. Triller: Spomladi smo na stežaj odprli vrata mladim do vodstva stranke. Pa so rekli: Programa nimate. Napravili smo program. Pričakovali smo, da bodo mladi Kamniški fronderji dali na rešeto program stvarno. Naš list piše: Nikjer nič pozitivnega, nobene ideje, ki bi družila, ne gospodarske, ne narodne, ne verske, ne humanitarne, ne državno pravne vse nič drugega nego to, kar je bila ta stranka že od nekdaj: stranka takozvanih boljših ljudi, ki ne potrebuje nobenih ciljev, nobenih idej, program jim je mogočna beseda jaz. Dokler je nova generacija zgolj v tisti jati, ki se zbira okoli »Našega lista«, do tedaj je sveta dolžnost starih, da vztrajajo, ako hočejo zabraniti poraz svobodne misli v kranjskih Slovencih. Govoril je tudi dr. Ravnihar: Program je lep, a treba je dela. Demokratizem je treba izvesti do skrajnih posledic. Lep je ta program, toda treba je, da se podrobijo vse te markantne točke v podrobne načrte. Treba bo drobnega dela, treba bo iti med narod, snovati politična in ne politična društva. Nasvetuje osnovanje narodnega sveta. Proč z letargijo in komoditeto, pa bo šlo.«⁷¹⁵

V novi izvrševalni svet dr. Ravnihar ni bil več izvoljen, ker ga nihče ni predlagal.⁷¹⁶

A. Dermota je tedaj napisal v Naših zapiskih⁷¹⁷ članek »Testament starih«.

Pisal je: »Stari so sprejeli nov program. Kaj naj store mladi, če ne smejo med liberalce? Odgovor je enostaven: ako so mladi duševno dosti močni, da osnujejo samostojno akcijo, naj jo zasnujejo. Če pa ne čutijo v sebi te moči, a vendar imajo potrebo po delu - kaj potem. Med klerikalce ne morejo in ne smejo, ker s to strujo ni kompromisa, temveč boj. Mladi morajo sedaj naprej in sicer na demokratičnih temeljih in kooperirati s soc. demokracijo, ako se že inkorporirati ne bi mogli. Naše dejanske razmere tako zahtevajo.«

Mladi pa niso šli v soc. demokracijo. 30. dec. 1906 so sklicali dr. Ravnihar, dr. Robida, dr. Stojc⁷¹⁸, dr. Šifrer (dr. Dermota) zaupen sestanek v hotelu Ilirija. Navzočih je bilo okoli 35 poslušalcev, ki so sklenili ustanoviti »Slovensko gospodarsko stranko«.

Ker so se pogajanja z Našim listom razbila, so ustanovili kot svoje glasilo Nova doba.⁷¹⁹

Do političnih sprememb je prišlo tudi med štaj. Slovenci. Povod je dala osebna zadeva.

Pri celjski Domovini so sept. 1906 odpovedali službo Vekosl. Špindlerju, ker je kritiziral napake slov. štajerske politike. Špindler je nato načel boj proti »prvakom«, ki so imeli v zakupu vso štajersko politiko, Zbral je nezadovoljne napredne ljudi, ki so izdali brošuro »Kaj hočemo štajerski Slovenci« in začel snovati novo stranko.

⁷¹³ Slov. narod., 1906, 26. III. (Breznik)

⁷¹⁴ Slov. narod., 1906, 6. nov. (Breznik)

⁷¹⁵ Slov. narod., 1906, 17. nov. (Breznik)

⁷¹⁶ Slovenec, 1906, 16. XI. (Breznik)

⁷¹⁷ Naši zapiski, 1906, str. 1. (Breznik)

⁷¹⁸ Josip Stojc.

⁷¹⁹ Naši zapiski, 1907, str. 44. (Breznik)

Žerjav je z nezaupanjem gledal na to gibanje. Pisal mi je⁷²⁰: Na Štajerskem nastaja »Spindlerjanizem«. Zdi se mi in Kramer mi v pismu to potrjuje, da je nezrelo gibanje. Hočejo iskati oficialnih stikov z liberalno stranko na Kranjskem. Veseli naj bodo, da se jim je ni treba braniti, kot se odstranjamo s težavo mi na Notranjskem. (Žerjav je organiziral tedaj agrarno stranko na Notranjskem, urejal je tudi »Notranjca«). Organizirajmo se raje vsi lokalno samostojno potem koncentracija (z osvojitvijo Slov. naroda) morda možna. Tudi jaz sem za koncentracijo naprednjakov, ker bi se potem nekako destiliralo in videlo, kdo je kaj vreden, a za koncentracijo le pod pogojem da ta koncentracija pridobi in prinese to, kar ima liberalna stranka aktivov.

Alb. Kramer mi je pa pisal⁷²¹: »Sam sem v zadnjem času popolnoma zapreden v »strene« »nove čiste stranke«, ki postaja čimdalje bolj gordijski voz, katerega bomo skušali 30. sept. na zaupnem shodu v Celju presekat.

Mnogo nar. rad. dijaštva je počastil osnovalni odbor z zaupniškimi mesti.« Pozneje mi je sporočil⁷²²: Tov. Prekoršek bo v nedeljo 8. dec. govoril na ustanovnem zborovanju »Narodne stranke« o izobraževalnem delu ter poudarjal, da stojimo nar. radikalci sicer izven političnih strank, da pa se z Nar. stranko vendar najdemo na kulturnem polju, katero ima tudi ona začrtano v programu in da računamo na vsestransko podporo onih, ki so vneti za narodov napredek, akoravno se ne prištevamo med njihove pristaše.«

8. dec. 1906 se je vršil ustanovni shod Narodne stranke v Celju. Vodja nove stranke je postal dr. Ve- kosl. Kukovec, glasilo pa »Narodni list«.

Takoj nato se je leta 1907 osnovala Slovenska kmečka zveza pod vodstvom dr. Antona Korošca. V januarju 1907 se je vršil v Ptuj prvi strankarski zbor »Štajerčeve« stranke in ustanovil »Kmečko zvezo«, v kateri so organizirali one Slovence, katerim je ljubezen do nemštva prišla v kri in meso⁷²³. Nemci in nemškutarji so izdajali že od l. 1900 časnik »Štajerc«, ki se je boril proti prvaštvu in očital slov. voditeljem - prvakom koristolovstvo in nazadnjaštvo. Pojem svobodoljubnosti in naprednosti so istovetili z označenjem »nemštvu prijazen«. Uspehi 7 letnega delovanja »Štajerca« so bili vidni.⁷²⁴ Le slovenska napredna politika bi jih mogla paralelizirati. To je uspela doseči »Narodna stranka«.

Tudi na Goriškem so reformirali nar. napredno stranko, ki jo je vodil Andrej Gabršček in ji na zboru zaupnih mož 24. jan. 1907 dali nov program in nov organizacijski statut.⁷²⁵

Na Notranjskem je snoval dr. Žerjav s pomočjo »Notranjca« agrarno stranko, ki ji pri drž. volitvah 1907 postavila svojega kandidata Jos. Deklevo, ki je dobil 2985 glasov. Izvoljen je bil dr. Žitnik s 5648 glasovi.⁷²⁶

Ako obnovim še osebne spomine na to dobo, bi mogel o tem napisati sledeče:

Na Dunaju sem prav pridno zahajal k predavanjem, mnogo čital strokovna dela ter sestavljal seminar na nalogo: Krištof Ravbar, škof ljubljanski, ki mi jo je dal prof. Redlich. Zbral sem mnogo gradiva, ko sem pa hotel pogledati še v ljub. škofijski arhiv, so mi to v škofiji odklonili, češ da ne bom nič novega našel, ker je o tem raziskoval že Radič⁷²⁷. Tudi intervencija bratranca Antona Breznika ni nič pomagala. Najbrž sem bil arhivu »nevaren« kot narodni radikalec. Če bi bil dobil še nekaj arhivskega gradiva, bi bila to moja dizertacija, kot mi je rekel dr. Redlich, tako pa sem opustil misel na doktorat in gledal, da čimpreje opravim profesorski izpit.

⁷²⁰ Pismo Žerjava z dne 26. IX. 1906. (Breznik)

⁷²¹ Pismo Kramerja Brezniku 17. sept. 1906. (Breznik)

⁷²² Pismo Kramerja Brezniku 3. dec. 1906. (Breznik)

⁷²³ Lončar, Polit. življ. Sl., str. 73. (Breznik)

⁷²⁴ Sl. narod 1907, 25. in 26. I. (Breznik)

⁷²⁵ Sl. narod 1907, 25. in 26. I. (Breznik)

⁷²⁶ Primerjaj Naš list 1907, 1. II. 11; Notranjec 1907. (Breznik)

⁷²⁷ Peter Radics, plemeniti (26. 9. 1836, Postojna – 24. 9. 1912, Ljubljana), zgodovinar, časnikar.

Izven strokovnega študija sem poveril svoje delo Sloveniji, Omladini in eksekutivi. Dasi so me večkrat hoteli izvoliti za predsednika, sem to vedno odklanjal. Da pa sem informiran tudi o delu odbora, sem bil 4 semestre zaporedoma izvoljen za preglednika. Šele v letnem semestru 1907 sem tudi to odklonil, ker sem izdeloval domače naloge. Stari znanci in prijatelji so odhajali drug za drugim. Odšel je Žerjav, s katerim me je vezalo prav iskreno prijateljstvo, odšel je A. Ribnikar, ki je l. 1906 diplomiral in postal dunajski mestni živinozdravnik ter ustanovil privatno pasjo kliniko, ki se mu pa ni obnesla; po dovršenem doktoratu je odšel tudi Bogomil Vošnjak, in sicer kot enoletni prostovoljec k ulancem⁷²⁸ v Welo, doktorirali so filozofi Slovenijani Rudolf Mole, Matija Heric, Franc Čadež⁷²⁹. Tako se je jeseni l. 1906 Slovenija izpraznila. Prva generacija nar. radikalcev je večinoma odšla in le malo jih je še ostalo.

V Sloveniji sem predaval, nabiral predavatelje in pomagal, kjer je bilo pač najbolj potrebno, zlasti pri Omladini, za katero sem pisal članke in mnoge prispevke za listek. O sodelovanju v Eksekutivi sem že govoril.

V parih letih, kar sem bil na Dunaju, se je dijaško življenje zelo spremenilo, in sicer na slabše. Stara dunajska šegavost je opešala, narodna nasprotja so se [...]ala in življenje je postalo težje, dražje. V kavarni nisem zahajal, pač pa zvečer za kako uro v gostilno. Večerja sem navadno narodno hrano v Sloveniji in tako je delalo veliko Slovenijanov - potem pa smo šli na vrček piva v gostilno ali k Marschalu v Florijanski ulici, ali pa v [...]730 na Alzerci. K Marschalu je zahajal tudi moj rojak dr. Ivo Šubelj⁷³¹, svetnik v zunanjem ministrstvu. Večkrat me je povabil na izlet v dunajsko okolico. Bil je svoje vrste čudak. Včasih se je vsedel zvečer v brzovlak, prišel zjutraj ob 9^h v Kamnik, odšel takoj peš v Kamniško Bistrico, se tam okopal pri izviri Bistrice, vrnil v Kamnik in ob 5^h popoldne zopet odpeljal nazaj na Dunaj. To je storil tudi pozimi. Za »Prosveto« je imel vedno odprte roke. K Marschalu je prišel včasih tudi dr. Nachtigal z Albancem Djordj. Pekmezirijem ter dr. Niko Zupanič. Pri tem je prišlo nekoč do prav razburljivega dogodka. V gostilni nas je sedelo okoli 15 Slovenijanov. Prisedla sta tudi dr. Šubelj in dr. Zupanič in dr. Šubelj je plačal nekaj litrov vina. Ne vem zaradi česar je prišlo med nami in Zupaničem do prerekanja. Naenkrat vstane Zupanič, potegne palico, ki je visela na obešalniku in udaril z njo po glavi vel. Janka Lesničarja, ki mu je sedel ravno nasproti. Takoj ga je oblila kri in na glavi se je odprla velika rana. Poiskali smo najbližjega zdravnika, ki je Lesničarja obvezal. Odslej dr. Šubelja dolgo časa ni bilo več v našo družbo. Kako sta se pa poravnala dr. Zupanič in Janko Lesničar⁷³², ne vem več. Dolgo časa je hodil z obvezano glavo.

Tisto zimo je prišlo v navado, da smo skoraj vsi študentje nosili polhovke. Dunajčani so nas rado vedno ogledovali in pogruntali: »das sind die Russen«. Ko sem se vozil v Božiču ali Veliki noči na počitnice, sem se parkrat ustavil v Gradcu, kjer smo s Kramarjem in Prekorškom razpravljali o zadevah eksekutive.

Kadar sem prišel domov, oče ni rad videl, da sem odhajal iz Kamnika. Tudi v Ljubljano ne, kar so mi Ljubljančani silno zamerili. V Kamniku sem se mnogo trudil, da sem reformiral nar. čitalnico in spremenil njeno knjižnico v javno ljudsko (6. sept. 1906). Knjižničar je bil Joško Janežič, posestnik na Perovem pri Kamniku. Knjižnico sem uredil, pomnožil z nakupi in darili naših knjig ter se mnogo prizadeval za denarno podporo pri mestni občini in meščanski korporaciji. Uspevala je prav dobro. Dvakrat na teden (v nedeljo dopoldne in v četrtek popoldne) sva izposojala knjige. V čitalnici sem predaval o Simonu Gregorčiču. Sicer pa sem mnogo čital. Za družbo sem imel farmacevta Milana Močnika, jur. Milka Kranjca, jur. Milana Orožna in med. Fr. Berganta. Uganili smo marsikatero študentsko.

Žerjav je promoviral 30. nov. 1906. Bil je tedaj pravni praktikant pri dež. sodišču v Ljubljani. V Lju-

⁷²⁸ Pripadniki lahke konjenice.

⁷²⁹ Fran Čadež (8. 12. 1882, Kranj – 18. 3. 1945, Ljubljana), fizik.

⁷³⁰ Nečitljivo.

⁷³¹ Ivo Šubelj.

⁷³² Janko Lesničar (14. 5. 1884, Hum pri Ormožu – 2. 8. 1931, Beograd), časnikar, združnik.

bljani so ga takoj vpregli. Postal je odbornik Akademije, odbornik Radogojja (24. XI. 1906) in odbornik Narodne založbe (dec. 1906). Seveda je sodeloval še pri »Prosveti« in pri »Omladini«, obenem pa pripravljaj razne akcije in urejeval in pisal »Notranjca«.

Posebno je skrbel za Radogoj, pri katerem je bil tajnik. Da bi povečal dohodke, je vse povsod iskal bivše podpirance, ki se še niso spomnili svoje dolžnosti in vrnili posojila. V tej zadevi je večkrat pisal meni, obenem pa mi naročil, naj opozorim vsakega, ki je dobil Knafljevo ustanovo, pa uživa Radogojjevo podporo, da to sporoči Radogojju. »Morala zahteva, da vsaj Slovenijani« takoj sporoče svojo novo [...]ešo Radogojju.⁷³³ Na skromna sredstva Radogojjeva je zelo pazil in gledal na to, da so dobili podporo res potrebni in vredni, ne glede na politično pripadnost. Na občnem zboru dunajske Save so se sicer pritoževali, da Radogoj načeloma ne podpira Savanov in da je Radogoj izključna domena nar. rad. dijaštva⁷³⁴, kar pa ni odgovarjalo dejstvom. Uredništvo Slov. naroda je pripomnilo: To zadnje se nam vidi docela neverjetno. Če bi pa stvar bila resnična, potem ostra naša obsodba ne izostane. O obsodbi pa ni bilo več besede. Izjava v »Sloveniji« čas.

V februarju 1907 je Žerjav nevarno zbolel. Pisal mi je⁷³⁵: »Drugače ti imam naznaniti, da sem precej bolan in sem moral iz službe izpreči in v posteljo. Vlila se mi je namreč kri iz pljuč. Moram se malo varovati. Zgodilo se je to vsled prenapornega dela.

Ko sva na Dunaju skupaj stanovala, se spominjam, da je vedno pregledoval svoje izmečke, če ni v njih kri.

Štiri dni nato pa mi je pisal: Kakor hitro mi je zdravnik dovolil, sem jo popihal iz postelje. Danes že zopet uradujem in upam, da ostane bolezen brez nevarnih posledic.⁷³⁶

Radogoj in Sava

Odbor Radogojja poroča nam tem nasproti, da to očitane odločno odklanja, ker se je pri oddaji ustanov oz. podpor ravnal vedno le po potrebnosti prosilcev, kar seveda spričo dejstva, da pride na vsako podporo po 5 do 7 prosilcev, ni lahka stvar. Sicer pa bi g. Savanom že sestava odbora morala biti zadostno jamstvo v to, da je pri tem društvu več kot izključeno preziranje naprednega dijaštva. Prav zaradi tega pa mora rodoljube, ki žrtvujejo čas in denar rad. dijaštva v korist boleti v srce tako splošno sumničenje brez vsake realne podlage. Če se je v resnici slučajno podelila podpora kakemu nevrednemu, naj se blagovoli odbor na to opozoriti s primernimi dokazi in stvar se bo primerno uredila.⁷³⁷

16. junija 1907 je vstopil Ž. v službo pri dr. Trillerju. Zopet je pisal: »Sem koncipijent pri dr. Trillerju od 15. junija 1907. Sicer ne sijajno plačan, a lepa služba in brez političnih koncesij.«⁷³⁸ Ivan Hribar ga je kmalu potem, ko je prišel v Ljubljano, vabil, naj vstopi v nar. napredno stranko. Žerjav se mu je pa izmikal, ker je že celo leto 1906 snoval agrarno stranko na Notranjskem.⁷³⁹ O tem je pisal: Hribar se glede vabila v nar. napredno stranko na gane več, menda ker vidi, da mi ne diši in ker mu je gospodarska organizacija zlezla po vodi.⁷⁴⁰ Žerjavov politični koncept se je tedaj glasil: Kmečko vprašanje je najvažnejše slov. vprašanje. V posameznih delih Slovenije naj se ustanovijo napredna agrarna gibanja, ki bodo delala svojim lokalnim potrebam primerno vsaka zase, za skupne želje pa združeno. To bi bila naravnost rešitev našega narodnega vprašanja na Štajerskem in Koroškem.⁷⁴¹

⁷³³ Žerj. pismo z dne 18. II. 07. (Breznik)

⁷³⁴ Slov. nar., 1907, 12/XI, Slovenija 1907, str. 86. (Breznik)

⁷³⁵ Ž. pismo 11. II. 07. (Breznik)

⁷³⁶ Ž. pismo 15. II. 07. (Breznik)

⁷³⁷ Slovenija 1907, str. 84. Afera Proft in Društvo slov. profes. Slovenija 1907, str. 54 (št. 5) (Breznik)

⁷³⁸ Ž. pismo 4. VI. 07. (Breznik)

⁷³⁹ Notranjec 1906, 22/9. (Breznik)

⁷⁴⁰ Ž. pismo 15/II 07. (Breznik)

⁷⁴¹ Notranjec 1906, 10/XI. (Breznik)

Iz tega naklepa je smatral tudi ustanovitev Narodne stranke na Štajerskem za preuranjeno⁷⁴², zlasti ker je navezala stike z nar. napr. stranko na Kranjskem.

Za božič 1904 je začel izhajati 14 dnevnik Notranjec, ki ga je ustanovil in urejeval Gregor Žerjav skupno z Adolfom Ribnikarjem. Oba sta bila Notranjca po rojstvu, poleg tega je bila Žerjavova nevesta Milena Lavrenčičeva Postojnčanka. Na obiskih pri njej se je seznanil z uglednimi Postojnčani, s katerimi je ustanovil konzorcij za izdajo »Notranjca«, ki naj bi »vzdramil oni žilavi del slov. naroda, ki se je od nekdanj odlikoval po samostojnem mišljenju in neodvisnem hrepenenju po napredku.« Notranjska naj bo začetek onega agrarnega gibanja, ki je bil njegov politični koncept in ki ga je nadaljeval tudi v Jugoslaviji. V meščanstvo ni zaupal, ker ga je bilo premalo, da bi mu dal potrebno politično moč za njegove načrte in politično udejstvovanje. »Notranjec bo s posebnim veseljem podpiral vsa prizadevanja kmečkega ljudstva.«

Po prizadevanju »Notranjca« se je 23. marca 1907 res ustanovila Kmetska stranka za Notranjsko⁷⁴³, katere kandidat Josip Dekleva je pri prvih volitvah po splošni in prosti volilni pravici 14. maja 1907 dobil 2965 glasov, kler. protikandidat dr. Ig. Žitnik pa 5648.

Notranjec je bil prav dobro urejevan. Uvodnike je večinoma spisal Žerjav. Bili so kratki, poljudni, pa odločni, stoječ odločno na narodnem naprednem in kmetskem stališču. Ob primernih prilikah je poudarjal protiavstrijsko in protihabsburško stališče.

»Tudi mi po malem uvidevamo, da se godi najslabše tistim rodovom, ki se sede hlinjene udanosti do cesarja in ližejo pete vsemu, kar diši po c.kr.«⁷⁴⁴ Češki politik dr. Perek iz Moravske je rekel cesarju: »Češki otroci spadajo v češke šole.« Nato je dejal cesar: »Nemški pa v nemške, popolnoma se strinjam z vami.« Ali velja beseda cesarjeva le za druge. Ali hoče cesar, da ostanejo resnične razmere posmeh njegovim besedam? Ali naj slednjič Slovenci pridemo do prepričanja, da se v najvišjih krogih drugače govori kot vlada.⁷⁴⁵

O skupščini CMD v Logatcu je pisal: Padla je udanostna izjava. Družba je našla sebe, da je razvidela, da je narod suveren.⁷⁴⁶ »60 let je na prestolu Franc Jožef. Zvesto mu služijo Slovenci. Kri so zanj lili, ne da bi vedeli pravzaprav, ali to našemu narodu kaj koristi. V svoji zvestobi po tem niti vprašali niso. Če so v naših krajih vojaške vaje, prijazno sprejememo vojaštvo. Odslej (po sept. žrtvah 1908) pa bo to drugače, če vojaška oblast ne krene takoj na druga pota. Nemško zagrizenost in sovraštvo do Slovencev goje v pešpolku št. 27 v Ljubljani. Tako armado odklanjamo. Gospodom bo še bridko žal, kdaj so nas prisilili, da nastopamo odločno sovražno proti c. i kr. armadi.⁷⁴⁷

Ko je vsled aneksije Bosne in Hercegovine pretela vojna s Srbijo, je pisal Žerjav v Notranjcu: Slovenci ne gremo v vojno proti bratom Srbom. Dež. vlada se silno trudi, da bi razvnela med Slovenci zopet ljub. strankarski boj.⁷⁴⁸

O jugosl. vprašanju je pa pisal: Jugosl. ideja še ni prešinila Bulgarov. Srbija naj se potruzi, da omogoči Bolgarom odkrito, iskreno združitev z jugoslovanstvom. Prizna naj jim prvenstvo na jugovzhodu Balkana. Sama pa naj se zadovolji z zgod. pravicami do Stare Srbije in z gradnjo železnice do črnogorske obale. Zadovolji naj se s tem, da ji gre osrednje vodstvo in prvenstvo jugoslovanstva že zaradi zemljepisne lege. Kdor hoče načelovati, mora drugim omogočiti, da se mu iskreno pridružijo.

⁷⁴² Primerjaj pismo Ž. 16/IX 1906. (Breznik)

⁷⁴³ Program stranke je sestavil Ž. objavljen v Notr. 1907, 16/III. (Breznik)

⁷⁴⁴ Notranjec 1906, str. 37. (Breznik)

⁷⁴⁵ Notranjec 1906, str. 80. (Breznik)

⁷⁴⁶ Notranjec 1906, str. 317. (Breznik)

⁷⁴⁷ Notranjec 1908, 26/9. (Breznik)

⁷⁴⁸ Notranjec 1908, 24. X. (Breznik)

Mogočno število Jugoslovanov je že združenih pod habsb. žezlom. Razcepljeni smo pod njim na kosce⁷⁴⁹, da nam lažje vladajo. Ali našli bomo pot, da se bratsko združimo in prederemo⁷⁵⁰ te umetne meje. Da hoče Avstrija razcepljenost še vzdrževati to kaže ves njen sistem, to kaže tudi spačena ustava Bosne. Na videz je v naših deželah vse mirno, le žareči bliski včasih odkrijejo rane in gnjilobo vladnega sistema.

Mi se moramo združiti z brati. In avstroogrski diplomati naj dobro premislijo, kaj bolj kaže za njih državo: ali družiti Slovence, Hrvate in Srbe, ki so zdaj pod habsb. žezlom, v eno upravno celoto, ki mora biti vabljava bratom onkraj Drine, ki zdaj gredo raje v smrt pod Turčina, kakor pod Franca Jožefa, ali nadaljnjo netenje nezadovoljstva pri nas razkosanih avstroogrskih Jugoslovanih, ki ji toliko kot netekje očita, da je vabljiveje iti preko Drine. Položaj jugosl. vprašanja se z aneksijo Bosne in Hercegovine ni poslabšal. Le bliža se sedaj za Avstro- ogrsko odločitev, kako stališče zavzame napram neizogibnemu zblizjevanju Jugoslovanov. Od nje je odvisno, ali se bo vršilo z njo, ali proti njej.⁷⁵¹

O volilni reformi za državni zbor (1907) je napisal:

Pogled na borbo nam kaže, da smo Slovenci bitko izgubili: dobili smo manj mandatov kot nam gre po številu in še vabljeni mandati so tako porazdeležni nejednako in krivično porazdeljeni, da je njihov pomen in njihova moč v bodoči zbornici za politične težnje slov. naroda mnogo manjša kot če sodili edino po njihovem številu. V boju so zmagali Nemci, slabost reforme je tudi, da se ne ozira na manjšine in da je prirojena sedaj v parlamentu vladajočim strankam. Neizmerno važna je pa pridobitev, da so k političnem delovanju poklicani vsi možje in imajo njihovi glasovi enako veljavo.⁷⁵²

Ko je v marcu 1908 dež. zbor Kranjske sklepal o volilni reformi za dež. zbor, je Notranjec predlagal, naj ima vsak okraj svojega poslanca, veleposestniška kurija naj se pa razširi tako, da imajo v njej volilno pravico poleg »deskarjev vsi, ki plačujejo toliko davka, kakor veleposestniki, vpisani v dež. deski.⁷⁵³ [...]»⁷⁵⁴ zveze Nemcev s klerikalci se to ni zgodilo.

Smrtno obsodbo so si pa podpisali napredni poslanci v dež. zboru, ko so glasovali za disciplinarne določbe. Discip. odsek, v katerem bodo 3 klerikalci, 1 liberalec in 1 Nемеc lahko izključijo iz zbornice vse nemirne, to je večini neljube poslance.⁷⁵⁵

Leta 1912 se je to tudi v resnici zgodilo poslancem Ravniharju in Ribnikarju.

Od Novega leta 1906 je izhajal Notranjec kot tednik v Ljubljani. Ribnikar je sodeloval pri njem leta 1905, 1906 in 1908, ko je vodil borbo proti Kranjski hranilnici. Notranjec je prenehal 30. junija 1909, ko je mesto njega in Belokranjca začel izhajati Slov. dom.

Na pobudo Žerjava je l. 1908 začel izhajati »Belokranjec«, glasilo belokranjskih kmetov, pri katerem je bil glavni udeleženeц Julij Mazelle, posestnik v Gradacu v Beli Krajini, sotrudnik pa Ciril Jahovec. Štirinajst dnevnik je imel isto nalogo kot Notranjec: na agrarni podlagi organizirati napredno misel med belokranjskimi kmeti: »Samopomoč! To bodi naše geslo. Videli smo, da drugače ne pojde. Kmetu bo edinole kmet pomagal. List je samo prvi korak pri tem delu, on bo zbiral moči, ki so bile do sedaj raztresene. List bo imel predvsem gospodarsko in podučno vsebino.«⁷⁵⁶

S pomočjo Belokranjca je pri deželno zbornih volitvah 21. febr. 1909 kandidiral Julij Mazelle in dobil 696 glasov, Žerjavov protikandidat Fr. Šuklje pa 924. Tudi Belokranjec je prenehal, ko je začel izhajati Slov. dom.

Jeseni 1907 (7. sept.) se je osnovala »Zveza slov. zadrug« v Ljubljani, ki naj bi organizirala napredno

⁷⁴⁹ Koščke.

⁷⁵⁰ Predremo.

⁷⁵¹ Notranjec 1908, 10. okt. (Breznik)

⁷⁵² Notr., 8. dec. 1906. (Breznik)

⁷⁵³ Notr., 1908, 4. IV. (Breznik)

⁷⁵⁴ Nečitljivo.

⁷⁵⁵ Notr., 1908 21/6. (Breznik)

⁷⁵⁶ Belokranjec 1908, 15. IV. (Breznik)

zadružništvo na Kranjskem in Primorskem. V prvem načelstvu je bil predsednik Jos. Lenarčič, podpredsednik Ivan Knez in odborniki:

Oton Bayer, uradnik Kmetijske posojilnice, dr. Fr. Windischer ter dr. Gregor Žerjav, ki naj bi po nalogu načelstva neposredno vodil zvezne posle. Po pričevanju Ivana Hribarja so prosili dr. Trillerja, naj bi se postavil na čelo zadružništva, za katero se je v teoriji toliko ogreval. Ta pa je to z ozirom na dolžnost svojega poklica in ostalo zaposlenost odklonil. Ker ni bilo nikogar, ki bi to nalogo prevzel, morali smo jo poveriti mladinom.⁷⁵⁷

Prvi občni zbor se je vršil 7. maja 1908, ko je štela Zveza že blizu 100 zadrug. Vršila je že revizijo, izravnila denarni promet in uvajala blagovni.

Zadnji semester svojega visokošolskega življenja sem hotel popolnoma posvetiti strokovnim študijam. Sicer sem pridno študiral, manj zahajal v Slovenijo, toda »višji sili« sem se moral ukloniti in urejati Omladino. Eksekutiva je določila za urednika Omladine za l. 1907/8 Alberta Kramerja. Ta pa mi je sporočil, da prevzame uredništvo le pod pogojem, da ga za časa njegovih izpitov nadomeščam jaz.⁷⁵⁸ In tako sem uredil Omladino za 1., in 2. ter 7. do 10. številke. Seveda mi je vzelo to dosti časa. Poleg tega sem kot član eksekutive izdelal načrt za Dijaški almanah za l. 1907/8, nadzoroval tiskanje v Slatnerjevi tiskarni v Kamniku in opravljal njegovo korekturo. Almanah je izšel z majhno zamudo. Tisoč izvodov je veljalo 646 din.⁷⁵⁹ Tudi za II. shod nar. rad. dijaštva v Celju sem na prošnjo Kramerja moral prevzeti referat o srednjem šolstvu.⁷⁶⁰ Dijaški almanah so srednješolci in javnost s pohvalo sprejeli.⁷⁶¹ Izhajal je potem vsako leto do 1913/14.

Marca sem moral na vojaški nabor na Dunaju. Bil sem potrjen kot »Ersatzreservist« in sem nosil vojaško suknjo dvakrat po štiri tedne v Ljubljani skupaj z raznimi učitelji. Ni sicer bilo veliko naporov in trpljenja, pa vojaška služba je le vojaška služba.

Enkrat se mi je primerilo, ko sem bil na I. orožnih vajah, da sem kot prostak v »elegantni« uniformi sedel pri isti mizi na vrtu tedaj zelo cenjene Tratnikove gostilne na sv. Petra cesti z najvišjim poveljujočim polkovnikom v Ljubljani. Zgodilo pa se je to takole: Ko pridem na gostilniški vrt me povabi k svoji mizi notar Hudovernik⁷⁶². Ko prav živahno razpravljamo o CMD, pride na vrt polkovnik, ki je stanoval pri Hudoverniku. Hudovernik ga pokliče in g. Oberst⁷⁶³ prisede, ne da bi zapazil mene ubogega »gmajnarja«. Obema je bilo seveda neprijetno; vendar smo nekaj časa govorili, potem sem ga pa rešil neprijetne družčine in odšel. V tako visoko vojaško družbo pa si nisem več želel in sem to Hudoverniku tudi povedal. Smejal se je, pa mi rekel, da mi znanje mogoče še kdaj prav pride. Vsa gostilniška družba je tedaj gledala na našo mizo in se muzala, ne vem ali meni ali g. polkovniku. Najbrže obema.

Kot suplent na realki sem poučeval zemljepis v tečaju »für längerdienende Unteroffiziere«. Eno orožno vajo so mi odpustili, ker sem delal načrt za zemljepisni pouk s tečaji, nato je pa posredoval prof. Svoboda, da sem bil leta 1913 superarbitriran. Ob izbruhu I. svetovne vojne mi zato ni bilo treba takoj v vojaško službo, marveč šele l. 1915, pa tudi tedaj le k »Wachkompaniji«. Po (...) mesecih službe sem bil nato do nadaljnega oproščen.

14. maja 1907 so se vršile prve volitve po splošni in enaki volilni pravici za avstrijski državni zbor. Seveda smo se zanimali za volilni boj, udeleževali so se ga pa samo nekateri tovariši na Štajerskem na strani Nar. stranke. Najbolj nas je zanimal boj za ljubljanski mandat, kjer so se zverali⁷⁶⁴ proti Hribar-

⁷⁵⁷ Hribar, Spomini I. 435. (Breznik)

⁷⁵⁸ Pismo Kramerja z dne 10. III. 07. (Breznik)

⁷⁵⁹ Isti 15. X. 07. (Breznik)

⁷⁶⁰ Isti 17/7 07. (Breznik)

⁷⁶¹ Naši zapiski 1907, str. 159.

⁷⁶² Aleksander Hudeovernik (21. 2. 1861, Stična – 20. 8. 19831, Ljubljana), pravnik, notar, narodni delavec.

⁷⁶³ Polkovnik.

⁷⁶⁴ Zvirali.

ju klerikalci in Nemci. Dva dni pred volitvami mi je pisal Žerjav, da odločno odsvetuje vsaktero volilno brzojavko »Slovenije«⁷⁶⁵. Ko je bil potem pri ožji volitvi 21. V. Hribar izvoljen, so nar. radikalci dunajski poslali sledečo brzojavko. Radujoči se sijajne zmage narodnostne ideje nad združenim nemštvom in brezdomovinskim klerikalizmom, navdušeno pozdravljamo izvolitev župana Hribarja drž. poslancem. Bela Ljubljana bodi v bodoče vzor in vodnica v radikalnem delu za narod - Slava zavedni Ljubljani, živel Hribar.⁷⁶⁶

Napredna Ljubljana je prekipevala radosti z mladino žensko in moško vred, kar se je zlasti pokazalo pri bakljadi Hribarju na čast. Klerikalci so bili ogorčeni, Slovenec je pisal:⁷⁶⁷ »Edino res odurna stvar, ki je v srce zazebla vsakogar, kdor je gledal to maškerado, je bila ta, da so za vozovi prašičjih hlapcev, v vrstah marširale hripavo se deroč - takozvane gospodične, med katerimi smo z grozo opazili gojenke učiteljšča in višje dekliške šole! Kako so se ta dekleta obnašala fej!

Vpila so s prašičjimi hlapci, mahala z robci proti moškim, s katerimi so očitno že preveč znana, se kretale kakor prave zrele ptice, ki se pripravljajo za najvišji institut, ki ga je za njihovo kariero ustvaril njihov kandidat, ki so mu vpile - živio! To je bilo govno, kar nas je zazeblo v srce. Taka ženska mladina, ki peš caplja za vozovi, v katerih se pijani gugajo strežniki svinj, to naj je zastopnica nar. ženstva? To naj bodo enkrat učiteljice? Vsaka poštena občina, se bo branila tako učiteljico sprejeti in starši bodo z ogorčenjem protestirali, če jim pošljejo take zrele ptice, da bi vzgajale njihovo mladino. To je bilo ostudno kandidiranje za ... Nekatera imena so nam že znana ... Fej.«

Seveda smo na ta pamflet reagirali. Na občnem zboru »Slovenije« 25. maja smo sprejeli sledečo Izjavo: »Na obč. zboru Slovenije zbrani Slovenijani občudujemo pedagogiko katol. moralistov. Protestiramo proti napadom in denuncijanskim poizkusom naših srednješol. tovarišev od strani katol. časopisja. Zgražamo se nad skrajno podlimi in nizkotnimi napadi »Slovenca« na prebujene tovarišice ljub. višje dekliške šole in pripravnice. Živelo zavedno slov. ženstvo.⁷⁶⁸

27. maja je zborovala Eksekutiva nar. rad. dijaštva v Ljubljani in med drugim sklenila, naj se pred otvoritvijo drž. zbora priredijo v vseh vseučiliških mestih manifestacijska zborovanja za slov. univerzo v Ljubljani.⁷⁶⁹

Ta zborovanja so se v resnici tudi vršila. Omladina je pa objavila Kramerjev uvodnik, v katerem je opozarjal slov. poslance, da je najnujnejša in najbolj pereča zadeva slov. delegacije slov. šolsko vprašanje.⁷⁷⁰

24. junija se je vršil shod slov. visokošolcev v Gradcu, na katerem sta govorila jur. Miloš Stibler za slov. univerzo, fil. Fr. Kadunc pa za slov. srednje šole.⁷⁷¹ Na Dunaju je bila manifestacija vsega slovan. dijaštva 27. junija, ko so se je udeležili skoro vsi slov. poslanci razven Šušteršica. Shodu je predsedoval Slovenijan fil. Fr. Kadunc, govoril je pa Slovenijan fil. Fr. Mravljak. Govorila sta tudi poslanca Hribar in dr. Korošec.⁷⁷²

V Pragi je manifestiralo vseslovansko dijaštvo za druge češko univerzo v Brnu, za slovensko v Ljubljani in za malorusko v Lvovu. V imenu Slovencev je govoril dr. Mihajlo Rostohar (»Adrija«) -

Posebno impozantna pa je bila manifestacija, ki jo je priredil vseučiliški odsek 27. junija v Ljubljani. Govorili so dr. Žerjav, dr. Novak, dr. Ilešič in za dijaštvo jur. Miloš Stibler (»Tabor«). Vsi glavni referati so bili v rokah članov naših organizacij.

⁷⁶⁵ Pismo Žerjava z dne 12. V. 07. (Breznik)

⁷⁶⁶ Slov. nar., 25. V. 07. (Breznik)

⁷⁶⁷ Slovenec, 24. V. 1907. (Breznik)

⁷⁶⁸ Sl. n., 27.V. 1907. (Breznik)

⁷⁶⁹ Omladina IV., str. 42. (Breznik)

⁷⁷⁰ Omladina IV., let. str. 33. (Breznik)

⁷⁷¹ Oml. IV., str. 80; Slov. nar. 25/6 1907. (Breznik)

⁷⁷² Slov. narod 1/7 1907. (Breznik)

Ta zborovanja so bila tudi krepak odgovor na zborovanje dunajskih nemških dijakov 26. febr., ki so trdili, da slovanski dijaki goljufajo pri šolnici z ubožnimi izpričevali, da so se razmere v vseučl. menzi poslabšale in da naj se zato slovanski dijaki iz menze izključijo, da je nemški značaj dunajskega vseučilišča v nevarnosti, ker je vpisanih na njem 57 % nenemških dijakov in le 43 % nemških. Priznajo naj se izpiti v Reichu, inozemski dijaki (Rusi in Srbi) pa naj plačujejo poleg kolegnine še posebne prispevke, le inozemski Nemci naj bodo izvzeti.⁷⁷³

Neiskrenosti prvomestnika CMD v zadevi udanostne brzovjavke cesarju nar. rad. dijaštvo ni pozabilo. Na izrednem obč. zboru Prosvete 28. dec. 1906 se je sklenilo, da nastopi prosveta na prihodnji veliki skupščini s primerno konsekvenco in sodeluje pri reformi družbe s tem, da pripravi vrsto konkretnih predlogov. Starešina dr. Žerjav je izjavil, da centrala CMD spi in zato spe tudi podružnice. Družba nima šolskega programa tudi ne ve, ali naj bi jih uredila po klerikalno ali kot nacionalne prosvetne zavode. V boju med klerikalno in napredno šolsko politiko, pa tudi ni nevtralna, ker ustanavlja redovniške šole; s tem zavzema klerikalno a ne vseslov. stališče.⁷⁷⁴

Za pripravo na glavno skupščino smo ustanovili v Adriji, Sloveniji in Taboru manjšinske odseke, ki so študirali razna tuja narodna obrambna društva. Zlasti se je to vršilo v Pragi. Julija 1907 je izšla Ciril Metodova številka Omladine. V njej smo poudarjali, da s CMD Slovenci izjavljamo, da hočemo živeti. Zato pa je s svojim narodom suverena in se nima klanjati ne pred cesarjem in ne pred škofi. Cerkev in država nimata v našem avtonomnem delokrogu prav nič zapovedovati.⁷⁷⁵

Vsled kritične situacije je prvomestnik Tomo Zupanc že v marcu odstopil.

Vel. skupščina se je vršila 6. avgusta v Boh. Bistrici. Udeležili smo se je v velikem številu, dobro oboženi z volilnimi pooblastili, ker smo hoteli izbojevati pomladitev vodstva in reformo družbe. Tudi duhovnikov je bilo okoli 150, izredno mnogo pa tudi narodno zavednega ženstva. Skupščina se je vršila v bojevitem razpoloženju, ki se je zlasti pokazal pri volitvah. Klerikalci so hoteli imeti za prvomestnika dr. Fr. Detelo⁷⁷⁶, nasprotni kandidat je bil Andrej Senekovič. Vsled kompromisa med Iv. Hribarjem in dr. Brejcem⁷⁷⁷ se je Koroščem dodal še en zastopnik in sicer Iv. Grafenauer⁷⁷⁸ in dr. Fr. Detela. Z vzklikom so bili nato izvoljeni dr. And. Senekovič, Gregor Einspieler⁷⁷⁹, dr. Žerjav, dr. Iv. Merhar, Fr. Pahernik, dr. Karel Bleiweis in dr. Fr. Detela. Proti volitvam z vzklikom je pa nato protestiral dr. Mih. Opeka in zahteval volitve z glasovnicami. Ugodilo se mu je. Pri volitvah z listki se je pokazalo, da klerikalci niso imeli nič glasovnic in so nato popolnoma propadli. Od 260 oddanih glasov je dobil dr. Senekovič kot prvomestnik 256, dr. Detela pa le 7 glasov. - V odbor so pa bili izvoljeni dr. Merhar (z 39 gl), dr. Žerjav (239), dr. Bleiweis (232), Pahernik (222), dr. Novak (208) in Gregor Einspieler (175). V manjšini so ostali dr. Müller (29), Detela (20), župnik Ražem (19), dr. Medved, dr. Žmavc in Grafenauer, ki so bili po par glasov.⁷⁸⁰

Klerikalci so po skupščini zagnali velik krik, zaradi razdrte narodne skupnosti in pokopane sloge. Toda naslednja leta so pokazal tak napredek CMD, da je bila razdrta sloga pravi blagoslov za njo. V odboru sta bila dva naša somišljenika dr. Gregor Žerjav in Franjo Pahernik iz Vuhreda.

V novem odboru je postal tajnik dr. Žerjav in izvedel reorganizacijo družbe. Predsednik »Prosvete« jur. Ernest Rekar je že na skupščini predložil 39 predlogov za njeno reformo. Glavne tozadevne misli je podal že preje v Omladini jur. Avg. Kenda (Tabor).

⁷⁷³ Oml. IV., str. 13, Slovenec 1907, 1. III. (Breznik)

⁷⁷⁴ Omladina III., 1, str. 169. (Breznik)

⁷⁷⁵ Omladina IV., str. 50. (Breznik)

⁷⁷⁶ Fran Detela (3. 12. 1850, Moravče – 11. 7. 1926, Ljubljana), pisatelj, šolnik.

⁷⁷⁷ Janko Brejc (18. 11. 1869, Brezje pri Trziču – 6. 4. 1934, Ljubljana), politik, pravnik, odvetnik.

⁷⁷⁸ Ivan Grafenauer.

⁷⁷⁹ Gregor Einspieler (10. 3. 1853, Sveče – 28. 4. 1927, Sveti Jurij v Slovenskih goricah), politik, duhovnik.

⁷⁸⁰ Slov. nar., 1907 7/8, Slovenec 1907, 6. in 7. avg. (Breznik)

1. reorganizacija osrednje pisarne, ki naj jo vodi mladnevni tajnik
2. nastavi naj se potovalni učitelj
3. družba naj izdaja lastno glasilo
4. v koledarju naj se reformira Vestnik
5. poživijo naj se mestne podružnice in ustanavljajo nove
6. ustanovijo naj se pokrajinske zaveze podružnic, ki naj vodijo krajevno nar. statistiko, pazijo na redno poslovanje podružnic, pripravljajo tla za nove
7. na glavnih skupščinah naj se razpravlja o družbinem proračunu.⁷⁸¹

Ogromna večina vseh teh predlogov se je v naslednjih letih tudi izvedla. Prvi potovalni učitelj je postal fil. Ivan Prekoršek. - Leta 1906 je začel izhajati Slov. Branik. Na glavnih skupščinah se je na predvečer vpeljal zaupni razgovor o perečih nar. in družbenih zadevah, ki niso sodile v javnost. Posledica vseh teh reform dvig družbenih dohodkov.

Slov. dijaštvo vseh struj se je v počitnicah 1907 jako živahno gibalo.

Klerikalni slov. akademiki in bogoslovci so skupaj s hrvatskimi klerik. dijaki sklicali Hrvatsko-slovenski vsedijaški in bogoslovski sestanek v Zagrebu, ki je zboroval 5. in 6. avgusta. Pritegnili so tudi srednješolce. Zborovali so v odsekih, bogoslovci posebej in laiki posebej, potem pa skupna posvetovanja. Rdečanit vseh referatov je bila skrb za nadvlado katol. cerkve. Vsak akademik mora biti član akad. kongregacij. Z nasprotniki ne sme biti nobenih stikov (fil. Dolenc), na nagr. vseučilišču se mora ustanoviti stolica za katol. filozofijo (fil. Vac), nadarjeni katol. akademiki naj se pripravljajo za docenture, šola mora »naša« (Markulin). Le[...]ovo starešinstvo mora biti splošno dij. podporno društvo itd. (fil. Puntar). V političnem pogledu se je treba zblížati s Hrvati (ne tudi s Srbi!) v državno pravnem in socijalnem oziru. Vsaj en semester študirati v Zagrebu (Božič).

Na zborovanju sta tudi govorila dr. J. Krek in dr. Ev. Lampe. Na slavnostnem zborovanju pa je govoril dr. Krek: Tudi duhovnik se mora udati rezultatom moderne vede. Druge vede pa morajo priznati teologijo kot znanost. Duhovnik naj bo nesebičen. Zaradi svojega stanu ne more zahtevati avtoritete, le zaradi dela. Laiki in duhovniki morajo delovati skupno.

Ob koncu zborovanja so sprejeli sledeče resolucije:

- I.
 - 1) udanost papežu
 - 2) vsi katoličani naj se dvignejo proti neprijateljem
 - 3) dijaštvo se hoče boriti proti nemoralnosti
- II.
 - 1) shod se izreka za slov. vseučilišče v Ljubljani s slov. in hrv. učnim jezikom
 - 2) poslanci naj to izposlušajo
 - 3) nadarjeni katol. akademiki naj se habilitirajo
 - 4) doseže naj se reprociteta zagr. vseučilišča⁷⁸²
 - 5) v Zagrebu naj se ustanovi tudi medic. fakulteta.

10. avgusta 1907 se je vršil sestanek slov. katol. abiturijentov v Ljutomeru. Da bi pridobili čimveč štajerskih abiturijentov v svoja društva so sklicali pod patronanco dr. Korošca sestanek v Ljutomeru. Vsi referati so se vršili v strogo katoliškem duhu. Abit. Avsenek je postavil geslo: vrniti se k Bogu. Fogadič iz Osijeka je trdil, da le na temelju krščanskega demokratizma se mora resničiti jugosl. ideja. Ogrizek pa se je boril proti moderni in umstveno nravni vzgoji. Komerzu je predsedoval⁷⁸³ dr. Korošec.

Istrsko-hrvat. slovensko dijaštvo je zborovalo 7. in 8. sept. v Pazinu. Nar. rad. dijaštvo je zastopal jur. Jos. Agneletto⁷⁸⁴ («Slovenija»). Razpravljalo se je o istrskem ljud. šolstvu, o istrskem gospod. stanju, o širjenju ljudske izobrazbe ter ustanavljanjem ljudskih knjižnic. Sledila so poročila o gmotnem stanju di-

⁷⁸¹ Oml. IV., str. 21. (Breznik)

⁷⁸² Slovenec 1907, 6. in 10. avg.; Oml IV., str. 95. (Breznik)

⁷⁸³ Slovenec 1907, 17. avg. (Breznik)

⁷⁸⁴ Josip Agneletto (8. 11. 1884, Trsek – 14. 7. 1960, Trst), politik, gospodarstvenik, pravnik.

jaštva v vseuč. mestih in se priporočal študij v Zagrebu ali Pragi. Sprejela se je resolucija za slov. vseučilišče, za reciprociteto zagrebskega vseučilišča in se izvolil pripravljalni odbor za ustanovitev fer. društva za Istro. Pri referatih teologa Janka in jur. Agneletta o nalogah istrskega dijaštva je prišlo do burnega nasprotstva, ker je zastopalo par kolegov klerikalno stališče in ni zahtevalo, da se mora postaviti istrsko dijaštvo na krščansko-socijalno podlago.⁷⁸⁵

Jugoslovanski abiturijenski sestanek bi se moral vršiti od 20. do 22. avgusta v Dubrovniku. Priglasilo se je veliko število abiturijentov iz vseh jugosl. pokrajin, tudi iz Bolgarije in Srbije, Slovencev 30. Sestanek bi imel biti le informativen o razmerah v posameznih jugosl. pokrajinah, o stanju jugosl. dijaštva in o bodočem delu v narodu.

Sestanek se pa ni vršil, ker udeležencem niso bile dovoljene potne olajšave. Na ta način so ga oblasti preprečile.⁷⁸⁶

II. shod nar. radikalnega dijaštva se je vršil 5. - 8. sept. 1907 v Celju. Predsedoval mu je jur. Albert Kramer, ki je v svojem uvodnem predavanju ugotovil, da je nar. rad. dijaštvo od tržaškega shoda dalje doseglo velik uspeh zlasti glede moralne preobrazbe slov. dijaštva, njegove samoizobrazbe in utrditve njegovega svetovnega nazora, doseglo velike uspehe na dijaško socijalnem polju ter dalo popolnoma drugo smer v ljudskem izobraževalnem in narodno obrambnem delu. Enotnost organizacije, skupna eksekutiva vseh nar. rad. dijaških društev ter skupno glasilo je dalo notranjo moč struji. Nar. rad. struja je dvignila s svojim delom ugled dijaštva v slov. javnosti sploh.

Ostali referati so poglobljali strujin program. Tov [...] Jos. Pavlin je referiral p dvobojnem vprašanju, med. Mirko Černič je govoril o alkoholnem vitalizmu in spolnem vprašanju, tehn. Janko Hočevar o Splošni vzgoji, sokolstvu in soc. vzgoji, fil. Jos. Breznik o srednješolski vzgoji, med. Ervin Vidic o moderni šolski higieni, fil. Viktor M. Zalar o svobodni šoli, jur. Fr. Lipold o narodni obrambi, Pušenjak o zadružništvu in jur. O. Fettich o ekonomični izbiri stanu.⁷⁸⁷

Živahne debate so se udeleževali poleg dijaštva tudi dr. Gregor Žerjav, prof. Vajda, podnačelnik Slov. sokolske zveze g. Smertnik, prof. Jost, zdravnik dr. Schwab, učitelj Kveder, dr. Vek. Kukovec in dr. Henrik Tuma, ki je ob sklepu shoda poudarjal, da je shod dobro uspel. Poleg resne vsebine, ki se je obravnavala, ga veseli tudi forma, v kateri se je razpravljalo. Oboje kaže, da je slov. narod. radikalno dijaštvo zmerno tudi najtežjih nalog.

Na zaključnem zborovanju so se sprejele resolucije:

- a) o dvobojnem vprašanju, ki odklanja dvoboj in se izreka za ustanovitve splošne slov. protidvojne organizacije;
- b) o svobodni šoli, ki zahteva za vse šole pouk v materinem jeziku, reformo vseh šol. uradov, odstranitev šolnine in pristojbin na vseh šolah, višjo izobrazbo učiteljstva, njega državljansko svobodo in izboljšanje mater. stanja učiteljstva ter končno ločitev šole in cerkve;
- c) o narodni obrambi, ki zahteva gospodarsko okrepitev vseh slojev in stanov, poudarja važnost zadružništva, ustanovitev gospodarske obrambne organizacije, skupen vseslovenski nar. svet in učenje tujih jezikov;
- d) o jugoslovanskem vprašanju, ki poudarja kulturno edinstvo jugosl. narodov, medsebojno spoznanje in ožjo zvezo. III. nar. rad. shod naj ima značaj jugosl. dijaškega shoda in naj temeljito razpravlja o tem vprašanju.
- e) Resolucija socijalnega odseka poudarja važnost telesne vzgoje, boj proti škodljivem vplivu alkohola, nikotina in zlorabi spolnega občevanja, odpravijo naj se nedostatki dijaških stanovanj in dij. kuhinj ter vpelje obvezna telovadba. Ne sme se zabranjevati telovadbo srednješolcev v sokolskih telovadnici

⁷⁸⁵ Omladina IV., str. 116. (Breznik)

⁷⁸⁶ Omladina IV., str. 44, str. 95. (Breznik)

⁷⁸⁷ Omladina IV., str. 85, 101k, 117, 138. Priloga št. 7. Nova doba 1907, 11. 13. /9, Slov. narod 1907, št. 7-13/9, Slovenec 1907, 11/9, Domovina. (Breznik)

cah ter polaga važnost na gojenje športov, dijaških potovanj in izletov. Potrebna je pa tudi družabna vzgoja dijaštva.

- f) Resolucija šol. odseka zahteva slov. visoko šolo, poslovenjenje vseh srednjih šol in ustanovitev novih, predvsem popolno slov. gimnazije v Celju - Poudarja važnost ženske izobrazbe, ustanavljanje slov. gospodinskih šol, slov. obrtnih, trgovskih in kmetijskih šol, zlasti ustanovitev slov. kmet. šole na Štajerskem, trgovske v Ljubljani ter razširitev obrtne istotam.
- g) Resolucija o strokovnem šolstvu - Po zaslugi Omladine se je izbira strokovnih visokošolskih študijev popravila. Omladina in eksekutiva naj to nadaljujeta. »Radogoj« naj oživetvori statistični informacijski biro o uradništvu na slov. ozemlju.
- h) Resolucija organizacijskega odseka zahteva ustanovitev revizijskega odseka za delovanje eksekutive ter ustanovitev starejšinske organizacije starejšin nar. rad. društev.⁷⁸⁸

Celjski shod je uspel nad vsa pričakovanja dobro. Ko je eksekutiva sklicala shod in ga je šel Kramer pripravljat v Celje, mi je pisal, da delajo Celjani »kisle obraze«⁷⁸⁹ in pasivno rezistenco, seveda pod vplivom nam nasprotnih Triglavčanov. Tekom priprav se je pa situacija spremenila. Celjani so nas sprejeli kar najgostoljubneje in zlasti komerz, ki so se ga udeležili v velikem številu, je pokazal, da smo si tudi Celjane pridobili in razpršili vse njihove pomisleke. Celo celjski nemškutarji so nas pustili pri miru. Med napitnicami omenjam ono dr. Tume, ki je poudarjal, da nam bo premagati najtršo vez, ki veže slov. narod na preteklost: verski fanatizem. Nar. rad. dijaštvo je bilo prvo, ki se je upalo to povedati slov. javnosti. S tem, da smo se izrekli za svobodno šolo, smo se izrekli, da hočemo biti svobodni. To pomenja novo dobo v slov. javnem življenju.⁷⁹⁰

O celjskem shodu so obširno poročali Slov. narod, celjska Domovina, Nova doba in drugi listi. Slovenec je pa zapisal, da so referenti s pridom čitali razprave katol. shodov. slov. kršč. socij. zveze in da smo v tem oziru začeli posnemati kat. nar. dijaštvo. - To je hvalevredno. Samo neumna vojska proti klerikalizmu jih bega. Če se ne otresejo tega predsodka, ki jih tlači, kakor mora, tudi tega, kar so pametno sklepali, ne bodo izvršili.⁷⁹¹

Na predvečer celjskega shoda se je vršil v Celju IV. redni občni zbor »Prosvete«, ki je bil zelo mnogoštevilno obiskan. Poleg župana in drž. poslanca Ivana Hribarja ter voditelja nar. stranke dr. Vek. Kukovca se ga je udeležilo veliko število Celjanov. Predsednik jur. E. Rekar je podarjal, da je Prosveta razširila svoj delokrog na vse slov. ozemlje, da je v preteklem letu razvijala svoje delo zlasti v obmejnih krajih in se prva med Slovenci začela zanimati za Kočevske Slovence.

Poslanec Ivan Hribar pozdravi nato kot predsednik nar. napr. stranke nar. radikalno dijaštvo, kot ono dijaško strujo, ki je reformirala slov. dijaštvo v smislu začetkom toli zasmehovanega drobnega in narodno izobraževalnega dela. Nadomestilo je nesmiselnost križevačkih statutov in sabljaštva s kulturnim delom. Spominja se časov, ko so se posmehovali in zabavljali drobni peščici reformatorjev, danes pa vidi mogočno armado idealnih sobojevnikov, ki imajo jasno začrtan program, pred katerim ima tudi on respekt.⁷⁹² Zaradi tega govora ga je fer. Sava črtala kot častnega člana. V imenu Nar. stranke za Štajersko je pozdravil dr. Vek. Kukovec, ki je pozneje predlagal, naj Prosveta ustanovi Zvezo naprednih nepolitičnih društev. O živahnem delovanju društva so poročali razni odborniki ter zastopniki celjske in podravske podružnice.⁷⁹³

Par tednov pred celjskim shodom je začela 15. avg. v Celju izhajati »Svoboda«, glasilo Organizacije

⁷⁸⁸ Omladina IV., str. 142 in sl. (Breznik)

⁷⁸⁹ Omladina IV., str. 114. (Breznik)

⁷⁹⁰ Pismo Kramerja 28/8 07. (Breznik)

⁷⁹¹ Slovenec 1907, 11.IX. (Breznik)

⁷⁹² Omladina IV., str. 107. (Breznik)

⁷⁹³ Omladina IV., str. 107. (Breznik)

svobodomiselnega narodno naprednega dijaštva, ki so jo tvorili liberalni srednješolci ter Ilirija, Sava in Triglav. Program lista in nove dijaške organizacije je bil naslednji:

1. **O s n n d**⁷⁹⁴ ima namen politično in znanstveno organizirati na svobodomiselni, narodnonapredni podlagi vse slov. dijaštvo brez razločka. Vsak član naše organizacije se mora seznaniti s temeljnimi nauki znanosti in s programi vseh slov. strank.
2. Izobrazbo, ki sloni na neovrgljivih resnicah novodobne vede, izobrazbo, ki nas vodi do napredka in svobodnega prepričanja, hoče ta organizacija gojiti in pospeševati pri svojih članih. Zato hoče pospeševati ustanavljanje raznih knjižnic in izobr. klubov.
3. Svojim članom priporoča telovadbo in planinstvo.
4. Odločno morajo kazati svoje prepričanje pred svetom in širiti svobodomiselne in napredne ideje med narodom.
5. Ker hoče organizacija vzgojiti dobre in koristne nar. delavce, zato ne more jemati v svoje okrilje klerikalce.
6. Zahtevamo od svojih tovarišev, da vstopijo v naša nar. napredna ak. društva (Triglav, Sava, Ilirija).⁷⁹⁵ Dve številki Svobode sta izšli v Celju. Od novega leta dalje so izšle še 4 številke v Ljubljani, in sicer dve v Nar. tribuni, peta in šesta pa v Učiteljski. Urejeval je list Vitomil Fedor Jelenc⁷⁹⁶. Ob novem letu je list nas priobčil:

V prvi vrsti poudarjamo, da smo politična organizacija. Mi smo in ostanemo svobodomiselni in napredni. Mi smo sinovi napredne stranke in ponosni smo na to.⁷⁹⁷ Delovali smo na to, da Triglav, Ilirija, Sava sprejmejo v svoj program točko, da je društvo somišljenik in pripadnik nar. napr. stranke. Ni treba študirati polit. strank, zdrav razum nas vodi k svobodni nar. napredni stranki.⁷⁹⁸ Odgovorni urednik za 3. in 4. številko je bil Rasto Pustoslemšek, za 5. in 6. pa jur. Alf. Mencinger⁷⁹⁹. Svoboda je izhajala z mesečno podporo (30 k) Kranjske liberalne stranke.⁸⁰⁰ Zadnja številka je izšla 7. maja 1908.

Kako je liber. dijaštvo samo sodilo o Svobodi je najbolj razvidno iz tega, da jo je občni zbor Triglava z veliko večino odklonil kot društveno glasilo zaradi nezrelosti.⁸⁰¹ Liber. dijaštva pa tudi ni poživila. Na obč. zboru fer. Save v Ljubljani 22. dec. 1907 so se izvolili zastopniki v Eksekutivo nar. napr. dijaštva.⁸⁰² Na prejšnjem obč. zboru 28/9 je pa starešina dr. Iv. Tavčar branil sabljaštvo: »Dijaški dvoboj ni taka derbovižna navada, kakor se trdi. Dokler ga imajo Nemci, toliko časa bi ga morali imeti tudi Slovani.«⁸⁰³ To je bil Tavčarjev odgovor na našo celjsko protidvobojno resolucijo.

Proftova afera, o kateri sem že preje pripovedoval, se je v oktobru 1907 končala z ustanovitvijo nove nemške gimnazije v Ljubljani. Z aktivnim sodelovanjem SLS in zlasti dr. Šušteršiča se je I. drž. gimnazija razdelila v »slovensko« in nemško gimnazijo, ki naj bi imela prvo leto le štiri nižje razrede in bila administrativno še podrejena ravnateljstvu I. gimnazije, s prihodnjim šol. letom pa naj bi se začela razširjati v višjo, tako da je postala s šol. l. 1911/12 popolna. Za 76 nemških dijakov se je tedaj ustanovil nov nemški zavod. Kot kompenzacija za to so klerikalci izposlovali utrakvizacijo⁸⁰⁴ višjih razredov na I. in II. gimnaziji v Ljubljani ter na kranjski in novomeški gimnaziji. Na teh zavodih bi se morali trajno poučevati

⁷⁹⁴ Organizacija svobodomiselnega narodno-naprednega dijaštva.

⁷⁹⁵ Svoboda 1907, 15/7, Slov. narod 24. avg., Oml. platnice, sept. 1907. (Breznik)

⁷⁹⁶ Vitomil Fedor Jelenc (24. 12. 1885, Šenčur – 10. 4. 1922, Ljubljana), časnikar.

⁷⁹⁷ Svoboda 1908, str. 2. (Breznik)

⁷⁹⁸ Ista 21/2. (Breznik)

⁷⁹⁹ Alfonz Mencinger (19. 7. 1882, Bohinjska Bistrica – 23. 10. 1929, Ljubljana), turistični delavec.

⁸⁰⁰ Omladina 1908, plat. jan. (Breznik)

⁸⁰¹ Omladina 1908, plat. febr. (Breznik)

⁸⁰² Sl. n. 1907, 24. XII. (Breznik)

⁸⁰³ Sl. n. 1907, 30. IX. (Breznik)

⁸⁰⁴ Dvojezičnost.

v nemškem jeziku nemščina, zemljepis, zgodovina in matematika. Poučevati bi ga smeli le profesorji, ki so izprašani tudi iz slov. učnega jezika. In šele tedaj, ko bodo spisane slov. učne knjige za verouk, latinščino, grščino, prirodopis in (...)dastiko. Na izvenkranjskih srednješolskih zavodih in na ljub. realki je ostalo vse pri (...)»⁸⁰⁵. Na to so klerikalci popolnoma pozabili.

»Tako rešuje Proftove afere« Slov. ljudska stranka« je patetično vzkliknil dr. Šušteršič na shodu v (...)»Kako previdno in pametno je postopala pri rešitvi Proftove afere.

Za ravnatelja I. drž. gimnazije je bil imenovan bivši liberalni obč. odbornik dr. Lovro Požar, ki je 7. oktobra odstopil kot ravnatelj mestne Višje dekliske šole, postal klerikalec in bil zato imenovan za ravnatelja I. drž. gimnazije.

Kulturna slov. zahteva se je spremenila v političen strankarski »kompromis«.

Delitev I. drž. gimnazije je povzročila v slov. javnosti - tudi pri mnogih klerikalcih - ogorčeno razburjenje in odločen protest. Omladina je priobčila izpod peresa prof. Fr. Vajde cel historiat tega zavoda.⁸⁰⁶ O slov. srednješolstvu so bili priobčeni izvrstni informativni članki v »Sloveniji«, glasilu nar. napr. stranke.⁸⁰⁷

Najbolj ogorčeno je pa bilo slov. dijaštvo. Na Dunaju in v Pragi je sklicalo nar. radikal. dijaštvo in liberalno dijaštvo protestne shode proti kulturnemu delu SLS. V Pragi se je vršil shod 9. nov. Predsedoval mu je jur. Šemrov (Adrija). Govorili so pa jur. Kramer, jur. Hrvn (Ilirija) in Brelih. Shod sta pozdravila tudi rektor praške univerze Goll in dekan fil. fakultete Niederle. Sprejele so se naslednje resolucije:

1. protestira se proti delitvi I. gimnazije in ustanovitvi nemške, medtem ko se na Štajerskem, Koroškem in Primorskem odreka slov. dijaštvu vsaka narodna pravica;
2. izreka se ogorčenje onim, ki so to zakrivali;
3. zahteva se takojšnje poslovenjenje srednjih šol izven Kranjske;
4. ugotovi, da je poslovenjenje 4. gimnazij na Kranjskem pesek v oči javnosti;
5. ponovno zahteva od slov. profesorjev spisanje slov. učnih knjig;
6. odobrava nastop Slov. prof. društva in obsoja vladno terorizacijo društvenih odbornikov.⁸⁰⁸

12. novembra se je vršil enak shod na Dunaju. Govorila sta fil. Fr. Mravljak (Slovenija) in med. Pavel Šavnik (Sava). Na shodu so govorili tudi drž. poslanci Iv. Hribar, prof. Hrasky, Ivaničević, Kalina, Dürich in Rus dr. Markov. Sprejele so se enake resolucije kot v Pragi.⁸⁰⁹

V Gradcu zaradi pretepev na univerzi shod ni bil mogoč, pač pa so sprejeli resolucije na prvoletniškem večeru v Taboru.

Komaj je bila ustanovljena nemška gimnazija, že se je pripravljala postavitvev nemškega šol. nadzornika za nemške gimnazije, realko in meščansko šolo v Krškem. S tem bi pa dobila vlada v Kranjskem dež. šolskem svetu večino.⁸¹⁰

Naslednje leto je bil za nemškega nadzornika res imenovan prof. Albin Belar, tudi nemški nacionallec, renegat slov. staršev.

Sredi novembra je prišlo do velikih dijaških nemirov v Gradcu. Začeli so jih Italijanski dijaki, ki so hoteli preprečiti vsa predavanja, dokler ne dobe ital. vseučilišča v Trstu.⁸¹¹

Nemški burši so nastopili proti vsem nenemškim dijakom. Nemiri so se razširili tudi na dunajsko univerzo. Rektor Ebner je nato zaupnikom nenemških dijakov izjavil, da je dunajsko vseučilišče avstrijsko vseučilišče z nemškim uradnim in poučevalni jezikom. Zato obsoja početje nekaterih nemških di-

⁸⁰⁵ Nečitljivo.

⁸⁰⁶ Omladina IV., str. 133. (Breznik)

⁸⁰⁷ Slovenija, str. 52, 54, 61, 73. (Breznik)

⁸⁰⁸ Slov. n. 1907. (Breznik)

⁸⁰⁹ Slov. nar. 1907, 23. in 25. XI. (Breznik)

⁸¹⁰ Slov. nar. 1907, 2/12. (Breznik)

⁸¹¹ Slov. nar. 1907, 15/XI. (Breznik)

jakov, ki so hoteli slovanskim dijakom prepovedati posluževati se na vseučiliških tleh materinega jezika.⁸¹² Praški rektor Goll je v svojem inavguracijskem govoru poudarjal, da nima graška univerza nikjer in nikdar določbe, da je nemška. Glasom ustanovnega pisma je namenjena južno avstrijskim (po večini slovanskim) deželam.⁸¹³

November je bil tudi buren mesec za »Slovenijo«. Predsednik Slovenije je bil takrat fil. Jos. Berce. Naenkrat se je pojavila opozicija, ki jo je vodil jur. Iv. Stanovnik, jako rezek in domišljav študent. Niso se navajali nobeni načelni in programatični razlogi. Opozicija zaradi opozicije. Kramer mi je pisal v Kamnik: »V Sloveniji se ravsaajo in ravsaajo, da je joj.«⁸¹⁴ Zora je objavila: »Slovenija« matica radikalizma ječi v težkih bolečinah, morda porodnih. Nastala je nova struja v društvu, ki noče biti radikalna, hoče biti socialno demokratična.«⁸¹⁵ Nisem mogel ugotoviti, koliko je bilo na tem resnice.⁸¹⁶ Odstopila sta podpredsednik jur. Ivan Debenjak in blagajnik jur. Juro Jan, nakar sta bila mesto teh dveh izvoljena med. Jos. Tavčar in med. Ernest Vidic.⁸¹⁷ Pač pa čitam v Rdečem praporu⁸¹⁸: Slov. socijal. demokr. akademičarji na Dunaju so ustanovili svoj klub. Ta ustanovitev je postala naravnost potrebna, ker so prišla skoro vsa dijaška društva, ki so bila izpočetka namenjena reševanju gmotnih dij. vprašanj in izobrazbi, v politične struje; strankarski fanatizem se je v nekaterih prelevil že v neznosno tiranijo. Če so hoteli akademičarji socialističnega mišljenja dobiti priliko za mirno in resno soc. izobrazbo, jim torej ni kazalo nič drugega, nego ustanoviti svoj klub. Odkritosrčno pozdravljamo novo organizacijo in upamo, da dobi zatirano slov. ljudstvo iz nje mnogo krepkih s temeljitim znanjem oboroženih sobojevnikov. »Naši zapiski« so pa l. 1910 ugotovili, da se klub nikdar ni ustanovil. Bilo je mnogo govorenja, pa brez dejanja.⁸¹⁹

Prepiri v Sloveniji so se nadaljevali tudi po božičnih počitnicah in so se raztegnili na delovanje Prosvete. Pod vplivom dr. Jos. Hacina in Ivana Stanovnika⁸²⁰ so se začeli nekateri Slovenijani Gorenjci dogovarjati z dunajskimi Savani, da bi ustanovili skupno gorenjsko ferialno organizacijo, ki ne bi pripadala nar. rad. dijaški organizaciji. Ker je občni zbor Slovenije to odklonil, je 13 Slovenijanov - Gorenjcev 14. marca 1908 izstopilo iz Slovenije⁸²¹ (dr. Jos. Hacin, vet. Lojze Zarnik, fil. Fr. Dolžan, jur. Jan Juro, jur. Iv. Stanovnik, jur. Fr. Suhadolnik, vet. Jos. Šink, jur. Janko Pikuš, vet. I. Vandot, jur. Peter Vavpetič, vet. Lovro Tepina⁸²², med. Andr. Janko, med. Tone Jamar) in podalo v Slov. narodu tozadevno izjavo: »Za skupno počitniško delo smo se zjediniili z neradikalnimi gorenjskimi akademiki, ker smo svesti prvi in glavni zahtevi nar. rad. programa, da se imajo nar. ideji klanjati vse druge. Vodi nas geslo Slovenije, ki se glasi: »Iz naroda za narod in ne Iz naroda za dijaško frakcijo. Obsojamo med akademiki vsa ona strastna osebna sovraštva, ki izvirajo iz nasprotstev v načelih, ker so nerazdružljiva s svobodo znanosti in umetnosti in prepričani smo, da akademiki obeh naprednih struj v nešteto vprašanjih lahko korakajo pod istim praporom in to zlasti pri počit. izobraževalnem delu.

Ker se »Prosveta«, katere podružnica bi lahko koncentrirala naše delo, po svoji izjavi v Omladini smatra za del nar. rad. organizacije in zaradi tega članov nerad. društev običajno ne sprejema, smo sklenili osnovati samostojno društvo. Ker pa se je večina v Sloveniji kljub navedenemu dejstvu pri Prosveti in v nesoglasju z navedeno prvo zahtevo nar. rad. programa postavila nam nasprotno stališče ter ta naš korak

⁸¹² Slov. nar. 1907, 22/XI. (Breznik)

⁸¹³ Omladina 1907, plat. dec. št. (Breznik)

⁸¹⁴ Pismo Kramerja 13. XI. 07. (Breznik)

⁸¹⁵ Zora 1907/8, str. 26. (Breznik)

⁸¹⁶ Izjava tedanjega tajnika dr. Krivica, dr. Trampuža. (Breznik)

⁸¹⁷ Omladina IV., plat. dec. (Breznik)

⁸¹⁸ Rdeči prapor 1907, 27. nov. (Breznik)

⁸¹⁹ Naši zapisi 1910. (Breznik)

⁸²⁰ Ivan Stanovnik (25. 4. 1891, Horjul – 6. 12. 1978, Ljubljana), pravnik, odvetnik, politični delavec.

⁸²¹ Slov. narod 1908, 26. III.; Gorenjec 28. III. 1908; Omladina V l., str. 8 - Izjava eksekutive Oml. V., str. 29. (Breznik)

⁸²² Lovro Tepina (8. 8. 1882, Stražišče pri Kranju – 18. 12. 1925, Ljubljana), veterinarski pisec, kinolog.

obsoja, podpisani gorenj. akademiki javljamo svoj izstop iz Slovenije, v katero se vrnemo, ako se razve-
ljava društvenemu programu nasprotujoči sklep zdaj vladajoče večine.«

Na to »Poslano« je izjavila »Prosveta«, da more le ono društvo dobro delovati, kjer so člani enakega
mišljenja. Poziva gorenjske neradikalne akademike, da osnujejo svojo fer. organizacijo, ki naj tekmuje v
delu s »Prosveto«. Prosveta pa ustanovi podružnico za Gorenjsko.⁸²³

Gorenjsko napr. dijaštvo je nato sklenilo ustanoviti akad. fer. društvo za Gorenjsko.

Oklic so podpisali dr. Jos. Hacin, fil. Rado Pavlič in vet. Lovro Tepina. Ustanovni občni zbor *Vesne*,
kakor se je novo društvo imenovalo, se je vršil 2. avg. 1908 v Kranju. V odbor so bili voljeni: dr. Jos.
Hacin, pred. jur. Ciril Pavlin I. pripr. jur. Joža Sajovic II. podpr. Lovro Tepina tajnik, tehn. Vinko Maj-
dič blagajnik, jur. Iv. Stanovnik Knjižničar nam: jur. Fr. Suhadolnik, jur. Jan Juro. Pregl.: fil. Ev. Vavken,
med Andr. Janko in vet. Joža Šink.⁸²⁴

Vesna je ustanovila svojo prvo ljud. knjižnico 23. avg. 1908 v Poljanah nad Škofjo Loko ter vprizo-
rila 8. sept. v Cerkljah pri Kranju »Rokovnjače«.⁸²⁵

Prepiri v Sloveniji in sabotiranje Prosvete so bili zanešeni od zunaj z namenom, da oslabijo nar. rad.
organizacijo in pomagajo k napredku nar. naprednemu dijaštvu. Baš tedaj je liber. dijaštvo pripravljalo
ustanovitev Eksekutive n. n. d., ki sestavi skupen program vsem dij. društvom in ki bo vodilo vse giba-
nje nar. n. d. Prirejala bo predavanja, veselice, shode, ustanovljala ljud. knjižnice, izdajala »Svobodo« in
razne brošure, ki bodo širile svobodomiselnost in napredne ideje med narodom.⁸²⁶

Jeseni 1907 nisem šel več na Dunaj. Ostal sem doma v Kamniku ter se pripravljaj za izpite. Izdelo-
val sem domači nalogi iz zemljepisa (Karavanke) in iz zgodovine (Načrti cesarja Maksimiljana I. na pa-
peštvo) ter se po oddaji teh učil za ustni izpit iz zemljepisa, ki sem ga delal januarja 1908 in za izpit iz
zgodovine, ki sem ga položil v juniju 1908. Tako sem zaključil svoje vseučiliške študije. V jeseni 1907
sem se še v toliko udeleževal dijaškega življenja, da sem namesto Kramerja urejal Omladino ter se udele-
žil dveh sej Eksekutive kot povabljen gost 7. oktobra in glavne seje 20. in 21. decembra v Ljubljani. Na
zadnji smo obširno razpravljali o Omladini, o dij. koledarju za 1908/9, o izdajanju brošur in o novem
statutu Eksekutive. O programu za izdajanje brošur sva si že pred tem obširno dopisovala s Kramerjem
ter sestavila tudi nekak načrt, kako bi s posebnim konzorcijem (deleži po 2 - 5 kron) izdajanje gospo-
darsko zagotovili. Zaenkrat naj bi izdajali prevode n.pr. Drtinov Myšlenkovi vzgoj, Loria, Sociologija (iz
ital.), Lombartov Socializem, Jodlovo Zgodovino in sistem etike, Springerjev Temelji in razvoj avstroo-
grske monarhije. Ta program je odobril prof. Drtina.⁸²⁷ Dela naj bi izhajala v opisih po 3-4 pole. Pro-
gram se je pa pozneje spremenil.

Leta 1908-9 je v Znanstveni knjižnici Omladine izhajal Drterčev »Miselni razvoj evrop. človeštva«,
ki ga je prevedl J. Glonar, nato dr. Rostoharja Uvod v znanstveno mišljenje 1909. V III. knjigi, ki je iz-
šla 1911, je bil priobčen prof. Luberja Niederle, Slovanski svet, dr. Drag. Lončarja Socijalna zgodovina
Slovencev in J. Mačkovika Statistika Slovencev.

Na decemberski seji eksekutive smo obširno razpravljali na osnovi dunajskega, praškega in graškega
osnutka tudi o novem statutu Eksekutive, ki je bil soglasno sprejet. - Potrditi so ga morala nato akad.
društva. Toda v Sloveniji je naletel na odpor in bil zavržen.

Prosveta in njene podružnice so ustanovile od 1904 do 1911 veliko število potujočih ljudskih knji-
žnic. Vsaka je imela najmanj 80 vezanih knjig, shranjenih v posebnih enotno izdelanih omaricah.

Na Kranjskem so se ustanovile sledeče knjižnice:

⁸²³ Slov. nar. 1908, 3. IV. (Breznik)

⁸²⁴ Slov. nar. 1908, 12/8, Gorenjec 1908, 8/8. (Breznik)

⁸²⁵ Slov. nar. 1908, 24/8. (Breznik)

⁸²⁶ Slov. nar. 1908, 5/I. (Breznik)

⁸²⁷ Pismo Kramerja 13. XI. 1907, 3. II. 1908. (Breznik)

Domžale	Črni vrh
Jesenice	Ledina
Žiri	Draga
Zagorje ob Savi	Rava
Šmartno pri Litiji	Kočevje
Dež. bolnica v Ljubljani	Novi kot na Kočevskem
Bučka	Loka
Dolsko	Travnik
Radomlje omogočili kler.	Čeplje
Leskovec prestavili v Kostanjevico	Vel. kot
Vel. Loka na Dolenjskem	Dijaška knjižnica v Ljubljani
prestavili v St. Lorenc	Dijaška knjižnica v Idriji
Kranjska gora	Dijaška knjižnica v Novem mestu
Tržič	
Radovljica	39
Dobliče pri Črnomlju	
Rateče	
Dovje	
Rodine na Dolenjskem	
Vel. Lašče	
Gradac	
Loški potok	
Bela cerkev	
Notranje gorice	
Vič	
Dobračevo	
Trebnje	

b) Potujoče knjižnice na Štajerskem

St. Ožbolt ob Dravi	Poljčane
Sv. Duh na Pohorju	Slov. Gradec
Kapla	Št. Vid pri Ptuj
Sv. Duh na Ostrem vrhu	Lipnica (Leibniz)
Škofja vas	Gor. Radgona
Vitanje	Sv. Štefan pri Šmarju pri Jelšah
Gaberje	Dobova pri Brežicah
Nova cerkev	Prekope pri Celju
Maribor	Trnovlje pri Celju
Vuhred	Dijaška knjižnica v Celju
Brestanica pri Kamnici	Dijaška knjižnica v Mariboru
Muta ob Dravi	39
Sp. Dravograd	
Sp. Polskava	
Polzela	
Račje pri Mariboru	
Lašttersberg	
Brezno	

Pekre
Vuzenica
Studenci pri Mariboru
Sv. Križ nad Mariborom
Spod. Kungota pri Mariboru
Št. Pavel pri Preboldu
Libika pri Celju
Slivnica
Črešnjevce
Tezno

Na Koroškem:

Sv. Jakob v Rožu
Rožek
Šmarjeta
Malošče
Loče pri Beljaku
Bruca
Bilca vas
Celovec
Borovlje
Čače v Zil. dolini
Sv. Jurij
Loče pri Beli cerkvi
Sela pri Borovljah

Leta 1913 je imela Prosveta centrala 53 in podružnice 53 knjižnic.

Poleg Prosvete in njenih podružnic so ustanovljala knjižnice tudi fer. akad. društva, in sicer:

akad. fer. dr. Balkan v Trstu:

Opčine
Sv. Ivan
Rocol
Bazovica
Kopriva
Kreplje na Krasu
Rojan

akad. fer. dr. Istra

Štrped pri Buzetu
Pazin
Boljun pod Učko

ak. fer. dr. Adrija v Gorici:

Mirno
Neblo
Ozeljan
Sovodnje
Mirnik

ak. fer. dr. Bodočnost na Štaj.

Dolenča
 Sv. Duh v Halozah
 Sv. Trojica v Sl. goricah
 Ptujška gora
 Sv. Ana na Krembergu
Gorotan na Korškem
 Sroje pri Vrbi

Klub napr. akad. Celje

Gaberje
 Zidani most
 Rogatec

Ak. fer. Dr. Vesna v Kranju

Poljane nad Škofjo Loko

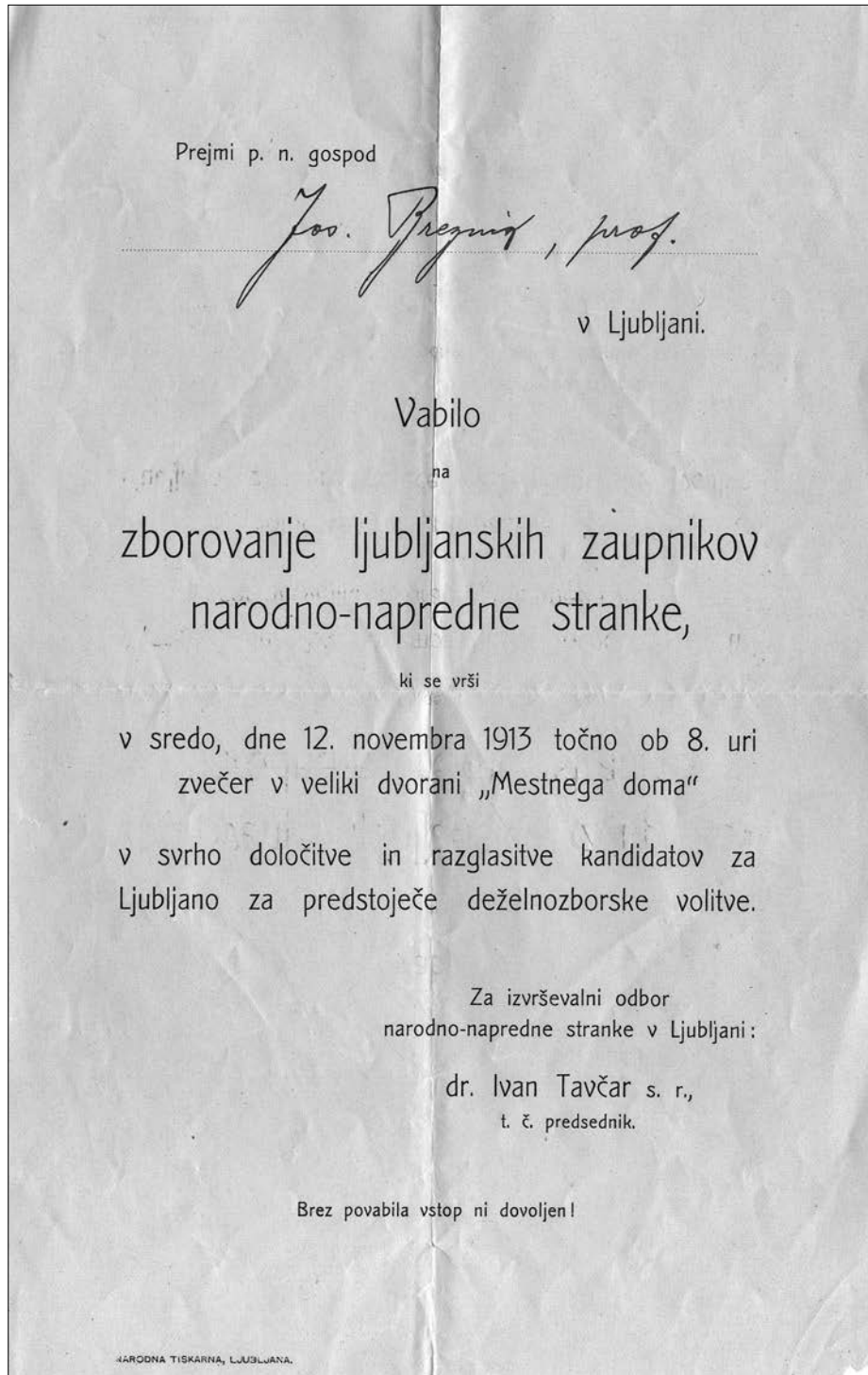
Slov. dij. zveza (klerikalna) je imela 1908/9 13 knjižnic. Tu in tam še kakšna knjižnica manjka. Kjer je bil knjižničar dober in agilen je knjižnica uspevala in jo je bilo treba dopolniti. V mnogih krajih so pa knjižnice propadle, ali pa dal spodbudo za ustanovitev stalne knjižnice. Izkazalo se je, da knjižnice v dijaških rokah ne morejo trajno uspevati. Društva ferialna niso imela sredstev za stalno nadzorovanje in izpopolnitev.

V istem času se je ob sodelovanju dijaštva ustanovilo iz čitalniških sokolskih in drugih društev večje število samostojnih javnih knjižnic, in sicer:

<u>Na Kranjskem</u>	<u>Na Štajerskem</u>	<u>Na Primorskem</u>
Kamnik	Slov. Bistrica	Gorica
Postojna	St. Jurij ob j.ž.	Nabrežina
Kranj	Trbovlje	Ajdovščina
Novo mesto	Žalec	Podgora pri Gorici
Ljubljana Simon Gregorčič	Maribor	Matenja vas
Št. Vid nad Vipavo	Bizeljsko	Tomaj na Krasu
Krško	Ptuj	Tolmin
Škofja Loka	Gorica pri Kokarju	Renče
Idrija	Sv. Peter na Medved. Selu	Kobilja glava
Ljubljana šentjakobska	Šoštanj	Materije v Istri
Radovljica	Celje	
Vipava	Ormož	
Ilir. Bistrica	Središče	
Kandija	Gor. grad	<u>Na Koroškem</u>
Ribnica	Brežice	Marija na Zili
Izlake	Ponikve	
Litija	Hoče	
Sodražica	Konjice	
	Mozirje	
	Vransko	
	Vel. Nedelja	
	Krčevina	
	Ljutomer	

Hrastnik
Velenje

Prijateljstva se sklepajo le v mladosti in so trajna le vsled skupnih mladostnih spominov. Kjer ni teh, tam manjka glavne vezi.⁸²⁸

Vabilo Josipu Brezniku na zborovanje ljubljanskih zaupnikov narodno napredne stranke, 12. novembra 1913. (ARS, Arhiv družine Breznik)

⁸²⁸ dr. Jos. Vošnjak, Spomini, I. zv., str. 125. (Breznik)

VIII. 1911 do 1914

V tej dobi se je v mojem zasebnem življenju marsikaj spremenilo. Spomladi 1911 je umrla moja druga mati, ki je zelo skrbela zame. Oče je ostal sam in si pomagal s staro kuharico Lenko, ki mu je gospodinjala, do njegove smrti. Seveda se je čutil osamelega in se še bolj navezal name. Vsako soboto sem se vozil domov, kjer sem ostal do nedelje zvečer. Seveda sem prebil tudi vse počitnice pri njem. V Ljubljani sem stanoval tedaj na Rimski cesti št. 7 pri upokojenem davkarju Vencajzu, katerega hčer je poročil zdravnik dr. Andrej Jenko. Tu sem tudi kosil, zvečer pa sem hodil v gostilno pri Mraku, kamor so zahajali tudi prof. Jeršinovec, prof. Lovič, Jos. Wester in sodnik Cotman. Včasih pa sem šel k Novem svetu, kjer se nas je zbralo do 20 (dr. Lipold⁸²⁹, dr. Pučnik, dr. Lah, dr. Anton Gosar, Ribnikar⁸³⁰, dr. Josip Lavrenčič, dr. Grablovič, Anton Jug itd.) Seveda ni manjkalo petja, gostilničar Gorše, ponosen na tako odlično družbo, je pa prinesel marsikak liter vina na mizo.

Leta 1909 sem bil v družbi prof. Pajka in nekaj dijakov prvikrat na zahtevnih vrhovih Kamniških planin (Brana, Skuta, Štruca, Grintavec). Odslej sem jih obiskoval redno vsako leto.

Avgusta 1910 sva napravila izlet v Kamniške planine s prof. Jugom. Šla sva iz Kamnika preko Černivca in Gornjega grada v Ljubno, kjer sva se ustavila v gostoljubni hiši Petkovi. Tam je bila doma Jugova učenka Nuša Petkova, ki je obiskovala Višjo dekliško šolo v Ljubljani. Drugi dan smo se peljali v Logarsko dolino in na tej vožnji se mi je Nuša tako globoko vtisnila v spomin srce, da je nisem več mogel pozabiti! 1. sept. 1912 je postala moja žena. V počitnicah 1911 sem bil več na Ljubnem kot v Kamniku. Hodili smo v planine in obiskali tokrat vzhodne vrhove Planjavo, Ojstrico. Pa tudi na Obirju smo bili. V Ljubljani je Nuša stanovala v dekliškem internatu Mladike ter se vpisala v Pedagoški tečaj Višje dekliške šole. Ko sva se 11. novembra 1911 zaročila, je prestopila v gospodinjski tečaj ter se pripravljala za možitev. Imela je jako inteligentno ter pametno mater, ki je znala vpoštevati, kaj je za mlado zakonsko življenje potrebno in koristno. Očetu je bila moja zaroka prav všeč in v spomin nanjo mi je kupil zlato uro. Vsi trije smo v slogi in razumevanju živeli do njegove prerane smrti 1921.

V Ljubljani sva najela prav lepo 3 sobno stanovanje v Gledališki ulici št. 7, pozneje pa št. 10. Stanovanje se je že tedaj dobilo težko in je bilo drago: 100 kron mesečno.

Ko sem se poročil sem bil še suplent. Zgodovinarjev nas je bilo veliko, mest pa ne. Na Višji dekliški šoli je zasedel razpisano zgodov. mesto dr. Pavel Pestotnik⁸³¹, ki je bil najstarejši kompetent.

Spomladi 1912 sem se potegoval za razpisano delovno mesto zgodovinarja na goriški realki. O poteku razpisa me je stalno obveščal dr. Žerjav, ki je bival tedaj v Gorici. Ravnateljstvo je predlagalo primo loco supl. Verticha, ki pa radi neke afere ni imel mnogo izgleda. Pri seji deželnega šolskega sveta goriškega, ki se je vršila 29. aprila sem bil primo loco predlagan jaz, secundo loco Kenda, na tretjem mestu pa nek Lah Pelles. Žerjav mi je pisal: »Če prideš, bo hec. Tu je dober zrak za mladoporočence.«⁸³²

Kljub intervenciji na Dunaju, je dobil razpisano mesto nek tirolski Nemeč.

Malo popreje se je ponesrečil dr. Jos. Cork, ki je bil po izpitu 1 leto pred menoj. O Veliki noči je napravil z nekaj dijaki izlet na Stol. V silno slabem vremenu se je pri reševanju svojih dijakov 4. aprila 1912 ponesrečil. Bil je velik ljubitelj planin in požrtvovalen speleolog.

18. junija 1913 je po kratki bolezni umrl za pljučnico moj mentor in prijatelj prof. Milan Pajk, za slov. dijake na realki nenadomestljiva izguba. Napisal sem mu toplo občuten nekrolog v Carnioli.⁸³³

Po njegovih navodilih sem začel sodelovati z raznimi poročili in članki v zgodovinskem časopisu Car-

⁸²⁹ Franjo Lipold.

⁸³⁰ Adolf Ribnikar.

⁸³¹ Pavel Pestotnik.

⁸³² Pismo Žerjava. (Breznik)

⁸³³ Carniola 1913, str. 178. (Breznik)

niola. Na krsto prof. Pajka so položili slov. realki vence s slovenskimi trakovi. To je hudo zbudlo nemške profesorje, da so pritisnili na ravnatelja Junoviča, da je ukazal trakove odstraniti. Seveda je prišlo do javnega škandala.⁸³⁴

Po Pajku je bilo takoj razpisano definitivno mesto za zemljepis in zgodovino na ljub. realki. Ker sem bil najstarejši suplent sem mesto tudi dobil in bil 1. september 1913 imenovan za defin. profesorja. S tem se je moj gmotni položaj zelo izboljšal in ostal sem na zavodu, kjer sem služboval že od 15. sept. 1908.

1. junija 1913 se mi je rodila hčerka Jelka. Pri nas je stanovala že od Vseh svetih 1912 sestra moje žene Justa, ki je obiskovala 4. razred ljudske šole v Mladiki. Prispevek njene matere, ki nas je tudi sicer v zelo izdatni meri podpirala z naturalijami, nam je zelo pomagal. Pri nas je ostala do mature in še 1 leto trgovskega tečaja. Ni se ji slabo godilo. Moja žena je zelo skrbela zanjo in marsičesa se je naučila in videla, kar bi sicer ne bila.

Vsake počitnice sem imel sitnosti z vojaščino. Še na Dunaju sem bil potrjen kot nadomestni rezervnik. Vojaško službo naj bi služil 8 tednov počitnic skupaj z učitelji. To sem opravil. Ko pa so me klicali na orožne vaje, mi je postalo to odveč. Na realki so se vršili učni tečaji »für längerdienende Unter officiere«. Vodil jih je prof. Svoboda, jaz sem pa poučeval zemljepis. Prof. Svoboda, ki je bil v izvrstnih stikih z vojaškimi krogi, je menil, da je najbolje, če bi bil superarbitriran. Posredoval je, da sem bil pozvan pred komisijo in 1913 spoznan, da sem frontdienst untauglich. To me je rešilo, da mi ob izbruhu vojne 1914 ni bilo treba v vojaško službo in oditi v Galicijo.

Leta 1913 sem bil prvokrat na Triglavu, in sicer po Tominškovi poti. Nazaj grede me je vodila pot skozi Voje v Bohinj.

Ker sem v šoli govoril kot vsi začetniki preglasno, sem postal hripav. Zdravnik dr. Iv. Jenko mi je navetoval morje, kjer bo takoj dobro. Prof. Reisner⁸³⁵ me je vabil, naj grem z njim in njegovo ženo v Pulj, kamor hodi že par let. Pridružil sem se jima in ostal tam, mislim da 3 tedne. Pulj je imel tedaj z vojaštvom vred 70.000 prebivalcev in bil prav živahno mesto. Meni življenje v Pulju ni ugajalo, zlasti moje stanovanje ne. Stanoval sem v neki zapuščeni vojaški kasamati brez okna. Neko popoldne smo napravili v malem čolnu izlet v dve uri oddaljeno vas. Ko smo se zvečer vračali nas je presenetila nevihta in smo se komaj rešili. Bilo je to julija 1911.

Leta 1911 sem bil izvoljen za blagajnika Dijaškega vzgojevalnega in izobraževalnega društva Domovina. Vzdrževali smo dijaško kuhinjo v delu starega samostana Klarisinj na Dunajski cesti. Obiskovalo jo je okoli 100 dijakov, ki so dobivali opoldansko in večerno hrano, ki jo je prav dobro in obilno kuhala ga. Čarmanova, zastonj ali po prav nizki ceni. Hoteli smo ustanoviti tudi dijaški internat. Do druge svetovne vojne sem zbral zanj 700.000 din ki so se pa vsled vojne znižali na 70.000 in ki jih je ob razpustu društva 1945 po pravilih prevzela Ciril-Methodova družba. Polnih 34 let sem bil blagajnik Domovine.

Leta 1917 sem bil tudi blagajnik Akademije, ki je pa le životarila.

Leta pred I. svetovno vojno so bila v Sloveniji zlasti na Kranjskem politično jako razgibana in burna. V tem da so klerikalci dobili večino v Kranjskem deželnem zboru, se je začela klerikalna strahovlada, ki ni izbirala sredstev, da bi zatrla vsako opozicijo in pritisnila k tlom vse napredno misleče. Predvsem je hotela osvojiti Ljubljano in vsa kranjska mesta, ki so bila v naprednih rokah. Uvedla je brezobzirno strankarstvo, brutalno zatiranje vsega, kar ni klerikalno. Ovadbе, obrekovanja in denunciranje so bili na dnevnem redu. Med klerikalnimi politikami so bili najbolj brezobzirni dr. Evgen Lampe⁸³⁶, dr. Vl. Pegan⁸³⁷, dr. Zajc in žurnalista Štefe⁸³⁸.

⁸³⁴ Slov. nar. 1913, 20/6. (Breznik)

⁸³⁵ Josip Reisner.

⁸³⁶ Evgen Lampe.

⁸³⁷ Vladislav Pegan.

⁸³⁸ Ivan Štefe (11. 4. 1875, Ljubljana – 7. 2. 1919, Ljubljana), časnikar.

Narodno napredna stranka se je po prepirih 1910 polagoma konsolidirala, demokratizirala in začela organizirati tudi podeželje. V Izv. odboru so zastopali mladine dr. Pestotnik, prof. Reisner in Ribnikar, nepomirljiva naša nasprotnika sta pa ostala dr. Triller⁸³⁹ in dr. Kokalj. Dr. Tavčar je skušal pomirjevati in posredovati. Predno je prenehalo »Jutro«, je Učiteljska tiskarna začela izdajati »Dan« kot jutranjik. Urednika sta bila dr. Iv. Lah⁸⁴⁰ in dr. Rudolf Krivic, važen nadurednik pa Ribnikar. Seveda je prišlo do mnogih nasprotij med Sl. Narodom in »Danom« pa tudi med obema tiskarnama radi zaslužka, tako da je moral posredovati Izv. odbor.⁸⁴¹

Predno je Jutro izdihnilo, se je preselilo v Trst in silno napadalo Ribnikarja, češ da je prišel na površje s pomočjo politično nemoralnih sredstev.⁸⁴² S tem, da je pridobil Učiteljsko tiskarno, da je začela izdajati Dan, hoče napraviti razdor v narodno napredni stranki.⁸⁴³ Zadnja številka je izšla 10. maja 1912. Ni bilo denarja. Konec leta je priredil Izvr. odbor politični tečaj, ki ga je vodil dr. Pestotnik in pri katerem sem predaval o politični zgodovini Slovencev tudi jaz. Tečaj je trajal 7 tednov, vsak teden po 3 večere. Tečaj je obiskovalo 59 moških in 8 žensk. Predavalo je pa 12 predavateljev.⁸⁴⁴

13. maja 1912 je ustanovilo Šentjakobsko gospodarsko in politično društvo javno ljudsko knjižnico, ki je po zaslugi Matije Rodeta⁸⁴⁵, uradnika Mestne hranilnice in ob sodelovanju dr. Janka Šlebingerja kmalu postala največja ljudska knjižnica v Ljubljani.⁸⁴⁶

Kdorkoli je v javnem in političnem življenju nastopal proti klerikalcem, so ga klerikalci hoteli mučiti in politično onemogočiti. Zlasti so se spravili na prof. Juga in Adolfa Ribnikarja. Ovadba za ovadbo je sledila. Ko je Jug govoril na Zvezi jugoslovanskih učiteljskih društev v Novem mestu, ga je v deželnem šolskem svetu napadel učitelj Jaklič in ga obdolžil, da je govoril protidržavno, češ da je rekel, »da preveč črnorumena vzgoja ni prava vzgoja«. Dež. predsednik Schwarz je Jugo suspendiral, dokler ne odloči ministrstvo. Afera se je vlekla več mesecev, dokler se ni izkazalo, da je bila ovadba neresnična. Jug je bil suspendiran os 18. sept. 1910 do 24. januarja 1911.⁸⁴⁷ Pripomniti je pa treba, da je tudi dr. Tavčar čutil potrebo braniti črnorumeno vzgojo v Slovenskem narodu.⁸⁴⁸

Še istega leta je bil Jug v preiskavi, ker je v šoli žalil verski čut učenk.⁸⁴⁹ In ko je umrl Ant. Aškerc⁸⁵⁰ ter so licejke v pogrebnem sprevodu nosile vence z Aškerčevimi deli, je dr. Lampe v dež. šol. svetu zopet napadel Jugo in zahteval preiskavo, češ da je poveličeval Svob. misel in aranžiral sprevod z licejskimi učenkami.⁸⁵¹

Kakor Jugo so klerikalci hoteli onemogočiti tudi Ribnikarja. Njegovi politični govori so jih silno boddli. V Izv. odboru NNS je dr. Tavčar poročal, da je v dež. odboru zahteval dr. Lampe, da mora vlada disciplinsko postopati proti Ribnikarju, češ da je na nekem shodu razžalil dež. odbor. Gerent Laschan je to tudi storil.⁸⁵² Višek so pa dosegle ovadbe ko sta dr. Lampe in dr. Pegan ovadila sodišču Ribnikarja, češ da je 1908 vodil 20. sept. napad na kazino. 10. maja 1912 je bil Ribnikar aretiran in pridržan v pre-

⁸³⁹ Karel Triller.

⁸⁴⁰ Ivan Lah (9. 12. 1881, Trnovo pri Ilirski Bistrici – 18. 5. 1938, Ljubljana), pisatelj, publicist, prevajalec.

⁸⁴¹ Seja Izv. odbora 17. avg. 1912. (Breznik)

⁸⁴² Jutro 1912, št. 10, 10/I. (Breznik)

⁸⁴³ Jutro 1912, št. 29, 29/I. (Breznik)

⁸⁴⁴ Dan 1912, št. 11, 11/I. (Breznik)

⁸⁴⁵ Matija Rode (22. 2. 1879, Domžale – 21. 3. 1961, Ljubljana), publicist, knjižničar.

⁸⁴⁶ Jutro. (Breznik)

⁸⁴⁷ Slov. 1910, št. 180, 10/8. (Breznik)

⁸⁴⁸ Sl. n. 1910, št. 222, 11/8. (Breznik)

⁸⁴⁹ Slov. 1911, 23/X. (Breznik)

⁸⁵⁰ Anton Aškerc.

⁸⁵¹ Slov. 1912, št. 143, 25/6. (Breznik)

⁸⁵² Izv. odbor 19/7, 1911. (Breznik)

iskovalnem zaporu do sodne obravnave, ki se je vršila 4. julija 1912. Preiskovalni sodnik je bil Nemeč dr. Kaiser, drž. pravdnik Nemeč dr. Neuberger, senat sta pa sestavljala dva Nemca Hauffen in dr. Stöckl ter Slovenca Potrata in Vedernjak, ki je bil predsednik. Ribnikar je bil oproščen z glasovoma obeh slovenskih sodnikov.⁸⁵³

Interesantno je, da je na obravnavo prišla tudi bivša Ribnikarjeva ljubica Göbel in pričala seveda proti njemu. Klerikalno ovadbo je v državnem zboru na Dunaju ožigosal tudi poslanec Masaryk⁸⁵⁴.⁸⁵⁵ Državni pravdnik se proti oprostitvi ni pritožil.

1. julija je nato poročal Slovenec, da se je Ribnikar zaročil z gdč. Katinko Šeunigovo⁸⁵⁶.

Leto 1911 je bilo leto volitev. Vršile so se občinske volitve v Ljubljani (23. IV.), splošne državno zbornske volitve (13. VI.) nadomestne deželnozborske volitve po dr. Oražnu (16/V.) in nadomestne deželnozborske volitve po Iv. Knezu (31. X.).

Po razpustu obč. sveta v Ljubljani in postavitvi gerenta Laschana, so klerikalci mislili, da je prišel čas, da osvoji tudi Ljubljano. Deželnozborska večina je spremenila obč. volilni red za Ljubljano s tem, da je vpeljala proporc in delno žensko volilno pravico (davki ali višja izobrazba). Volilni boj je bil jako živahen. Vršilo se je veliko število shodov vseh strah. Za N. N.S. so postavila kandidate politična ljub. društva. Priglasil je svojo kandidaturo tudi Ivan Hribar, toda Izv. odbor jo je zavrnil, češ da jo je priglasil prepozno v resnici pa iz oportunističnih razlogov.⁸⁵⁷ Pač pa se je ponudila Hribarju kandidatura za državni zbor, ki jo je pa ta kljub prigovarjanju iz zdravstvenih razlogov odklonil.⁸⁵⁸ Izmed volišč je bilo najbolj zanimivo in burno volišče na liceju, kjer so volile ženske in kamor so se v zaprtih kočijah pripeljale voliti tudi uršulinke. Izid volitev je presenetil zlasti klerikalce. Upali so, da bodo oni dobili večino. Izvoljenih je pa bilo 23 naprednjakov, 14 klerikalcev, 7 Nemcev in 1 soc. demokrat. Visoko število Nemcev je presenetilo vse. Pričakovali so jih 4, dobili pa 7. Zanje je volilo tudi prejšnje število onih Slovencev, ki so bili od njih odvisni denarno (Kranj. hranilnica!) ali službeno.

Svojo vrednost je pokazala tudi lanskoletna sprava med mladimi in starimi. Slovenec je izjavil, da dr. Tavčarja, če bi bil izvoljen za župana, vlada ne sme predložiti cesarju v potrditev.⁸⁵⁹ Proti izidu volitev so se klerikalci pritožili, a vrhovno sodišče je njihovo pritožbo odbilo in volitve potrdilo. Nato je bil sklican obč. svet, ki je 18. dec. 1911 s 23 glasovi izvolilo Tavčarja za župana. 20. I. 1912 je bil nato dr. Tavčar slovesno ustoličen za ljubljanskega župana. Ob tej priliki je govoril: »Slovenstvo ne sme nikdar pozabiti, da živi z močjo, ki mu prihaja iz žezla habsburške dinastije. Bela slovenska Ljubljana hoče vsikdar⁸⁶⁰ ostati tudi avstrijska Ljubljana in bila bi vsaka beseda odeveč, če bi hotel v tem pogledu še kaj izgovoriti.«⁸⁶¹ Dr. Tavčar je govoril te besede iz prepričanja in ne iz oportunisti.

Postavitev kandidata za državni zbor je povzročila v Izvr. odboru mnogo debat. Ko je Hribar odklonil kandidaturo, jo je priglasil Ribnikar. Dr. Triller je proti Ribnikarjevi kandidaturi, ker ne bi bil izvoljen, pa tudi nima parlamentarnihkušenj. Predlaga dr. Majarona ali Reisnerja.⁸⁶² Na predlog dr. Tavčarja se je odločitev odložila. Ponovno se je pregovarjalo Hribarja, pa je zopet odklonil. Višnikar in Kokalj sta nato predlagala dr. Majarona ali dr. Ploja, Ribnikar, ki je svojo kandidaturo opustil, pa dr. Ravniharja. Ko sta dr. Majaron in dr. Ploj kandidaturo odklonila, se je potem Izv. od. odločil za dr. Ravniharja.

⁸⁵³ Slovenski narod, št. 150, 151, 4. in 5./7, Slovenec 1912, 4., 5. in 6./7. (Breznik)

⁸⁵⁴ Tomáš Garrigue Masaryk (7. 3. 1850, Hodonin – 14. 9. 1937, Lány), čehoslovaški politik, sociolog in filozof.

⁸⁵⁵ Dan 1913, št. 140 20/5. (Breznik)

⁸⁵⁶ Katinka Seunig Ribnikar (27. 4. 1893 – 16. 6. 1992).

⁸⁵⁷ Seja Izvr. odbora 5/IV 1911. (Breznik)

⁸⁵⁸ Seja Izvr. odbora 3/V 1911. (Breznik)

⁸⁵⁹ Slovenec 1911, št. 100, 2/V. (Breznik)

⁸⁶⁰ Zmeraj, vedno.

⁸⁶¹ Slov. 1912, št. 16, 20/I. (Breznik)

⁸⁶² Seja Izv. od. 3/V 1911, 24. V. 1911. (Breznik)

Pri volitvah 13. junija 1911 je dobil dr. Ravnihar⁸⁶³ 2264 glasov, dr. Gregorič 1642, Etbin Kristan 730, dr. Eger 593 glasov.

Podobne so bile torej ožje volitve, pri katerih je dobil dr. Ravnihar 3283, dr. Gregorič 1839 glasov, 445 listkov je bilo praznih. Oddali so jih Nemci.

Na podeželju so kandidirali posamezni člani Izvrš. odbora: Tavčar, Triller, Novak, Ribnikar, Višnikar, in stranka je podpirala vse samostojne protiklerikalne kandidate.⁸⁶⁴ Na Kranjskem je bilo oddanih 53335 klerikalnih in 26452 protiklerikalnih glasov, od tega 6534 za soc. demokrate. Na vsem Slovenskem pa je bilo 97980 klerikalnih, pa 57110 protiklerikalnih glasov. Dokaz, da se da tudi proti klerikalcem kaj doseči. Meni so izročili organizacijo volilnega okraja Kamnik – Brdo. Po vseh okraju sem organiziral sestanke, na katerih sem zaupnim možem dajal navodila. Dasi je bil Kamniški okraj eden najbolj klerikalnih, pa sem le spravil skupaj za kmeta Sršena in Tavčarja 1827 glasov, dočim jih je dobil dr. Krek 4832.

Po volitvah je nastalo vprašanje, kam naj se v drž. zboru obrne dr. Ravnihar. O tem vprašanju je Izv. odbor razpravljal v dveh sejah.⁸⁶⁵ Enotno je bilo naziranje, da pod nobenim pogojem pod firmo dr. Šušteršiča. Ribnikar je predlagal Masarykov klub, dr. Triller Mladočeški klub. Tudi Klafač ga vabi v svoj klub. Sprejel se je predlog dr. Tavčarja, naj Ravnihar vstopi v kak napreden slovanski klub, v prvi vrsti mladočeški, nikakor pa ne v Šušteršičev klub, zaradi velikega odpora v Ljubljani in zaradi političnega bojkota, ki so ga priglasili klerikalci napram naprednim ljudem.

Dr. Ravnihar je vstopil v mladočeški klub, v katerem je ostal do 1917. leta.

V Ljubljani se je 16. maja vršila deželnozborska nadomestna volitev po odstopivšem dr. Iv. Oražnu. Za kandidata se je v smislu lanskoletne sprave postavil prof. Jos Reisner. Po volitvah 16. maja je bil izvoljen s 1645 glasovi, dočim je dobil kler. kandidat dr. V. Gregorič 933, dr. Egger 455 in soc. Balte 180 glasov. 31. oktobra so se pa vršile nadomestne deželnozborske volitve po Iv. Knezu. Za kandidata se je postavil Adolf Ribnikar, ki je dobil 1719 glasov, klerikalec Anton Rojina⁸⁶⁶ 770, dr. Egger 417, soc. Etbin Kristan pa 214 glasov. »Slovenec« je takoj izjavil, da se bodo klerikalci pritožili, ker deželna vlada ni pristopila, da bi volili ljubljanski davkoplachevalci iz okolice. Tu so že namigovali, da je bil Ribnikar vodja septembrskih izgrediv.⁸⁶⁷

Interesantno je, da je prišel Ribnikar v nemilost pri Jutru, ki je tik pred volitvijo izjavilo, da Ribnikar ni v nobenih stikih z listom⁸⁶⁸ in tudi ni hotelo priobčiti njegovega velikega proglosa. Učit. tiskarna je takrat pritiskala na Pluta, naj plača dolgove tiskarni. Za ta pritisk je Plut dolžil Ribnikarja.

4. oktobra se je vršil v Ljubljani zbor zaupnih mož narodno napredne stranke⁸⁶⁹, ki se je izrekel za ustanovitev Zveze kranjskih naprednih kmetovalcev in ustanovitev Kmečke pisarne, ki naj bi pripravljala ustanovitev samostojne Kmečke stranke. Izvolil se je tudi nov odbor zaupnih mož, ki se je takoj konstituiral. V Izv. odbor je bil izvoljen kot predsednik dr. Tavčar, I. podpr. dr. Triller, II. podpr. dr. Ravnihar, tajnik Ribnikar, blagajnik pa dr. Lavš.

Konec leta 1911 se je sestal dež. zbor Kranjski. 30. decembra je pa odstopil Fr. Šuklje⁸⁷⁰ kot deželni glavar Kranjske in navedel za vzrok zdravstvene razloge. V resnici pa je bilo drugače. Kot pripoveduje Šuklje v svojih spominih⁸⁷¹, je par dni poprej prišel k njemu dr. Lampe in mu sporočil, da je Izv. odbor

⁸⁶³ Vladimir Ravnihar.

⁸⁶⁴ Izvrš. odbor 11/V 1911. (Breznik)

⁸⁶⁵ Izv. odb. 14. in 19. julija 1911. (Breznik)

⁸⁶⁶ Anton Rojina (24. 5. 1877, Ljubljana – 15. 11. 1958, Ljubljana), gospodarstvenik.

⁸⁶⁷ Slov 1911, št. 250, 31/X. (Breznik)

⁸⁶⁸ Jutro 1911, št. 590, 18/X. (Breznik)

⁸⁶⁹ Zapisnik o Zboru zaupnih mož 4. X. 1911. (Breznik)

⁸⁷⁰ Fran Šuklje.

⁸⁷¹ Iz mojih spominov III, str. 138. (Breznik)

SLS sklenil razveljaviti mestne mandate poslancev Višnikarja, Lenarčiča, Reisnerja in Ribnikarja. Šuklje je proti temu protestiral, češ da bi to pomenilo prelom volilnega reda in kršenje deželne ustave. Dokler bo on deželni glavar, se to ne bo zgodilo. Pove naj Šušteršiču, da se odpove deželnemu glavarstvu, ako vztraja pri tem. Šušteršič je vztrajal in zato je Šuklje odstopil. Klub deželnih poslancev SLS je nato naročil Šušteršiču, naj na Dunaju doseže, da bo novi glavar Fr. Povše⁸⁷². Interveniral je pa za sebe in že 8. januarja je postal deželni glavar. Nevolja kluba je bila velika, najbolj mu je pa zameril dr. Krek in od tedaj sta si bila nasprotna.⁸⁷³

Šuklje je bil s Šušteršičem, Lampetom in drugimi klerikalnimi veljaki že dalj časa nezadovoljen, ker so omejili njegovo glavarstvo (v dež odboru ni mogel nikdar oddati svoj glas, ker je že večina dveh odbornikov (kler) pomenila da je predlog sprejet) in ker ni odobral upravljanje z deželnimi financami⁸⁷⁴, ki jih je vodil dr. Evgen Lampe.

25. januarja 1912 je sedaj dež. zbor s 23 glasovi proti 19 (nar. napr. in nemški) razveljavil poslanska mandata Višnikarja, Lenarčiča Reisnerja in Ribnikarja, češ da ni volilo okoli 400 okoličanov, ki plačujejo v mestu davek.⁸⁷⁵

14. marca 1912 so se vršile nadomestne deželnozborske volitve v Beli krajini (ker Šuklje odstopil), kjer je dobil napredni kandidat Mazelle 1913 glasov, klerikalni dr. Dermastja pa 1344.⁸⁷⁶

Da bi onemogočili Ribnikarja sta dr. Pegan in dr. Lampe povzročila sodno obravnavo proti njemu. Ker je bil oproščen, je zopet kandidiral. Nadomestne volitve za Reisnerjev in Ribnikarjev mandat so bile razpisane 24. sept. 1912.

V Izv. odboru NNS je bil Reisner takoj postavljen za kandidata. Proti ponovi kandidaturi Ribnikarja sta pa nastopila ddr. Triller in dr. Kokalj. Dr. Triller je povdarjal, da bi bil ponoven stik z Nemci v boju proti klerikalcem olajšan, če bi Ribnikar ne kandidiral. Ko je Ribnikar vprašal, če ima dr. Triller kako zagotovilo da bodo šli Nemci proti klerikalcem, je dr. Triller odgovoril, da sta pri Nemcih dve struji, prvo vodi grof Barbo, ki je za klerikalce, drugo pa dr. Egger, ki je za sodelovanje z NNS. Ne ve, katera struja bo zmagala. Dr. Tavčar meni, da se Ribnikarja mora kandidirati, če se sam ne odpove. Dr. Pestotnik zavrača zvezo z Nemci.⁸⁷⁷ Ko se je ponovno razpravljalo o Ribnikarjevi kandidaturi, sta se na seji Izv. Odbora postavila definitivno Reisner in Ribnikar za kandidata. Proti je bil le dr. Kokalj.⁸⁷⁸

Pri volitvah 24. sept. sta bila Reisner in Ribnikar ponovno izvoljena. Reisner je dobil 1952, Ribnikar pa 1917 glasov. Reisnerjevi protikandidati so dobili: dr. L. Pogačnik 1002, dr. Egger 403, Bartol soc pa 125 glasov. Ribnikarjevi nasprotniki so bili: Kregar 999, Pammer 394 in E. Kristan 133 glasov. Reisner je zmagal z večino 422 gl., Ribnikar pa z večino 391 gl.⁸⁷⁹

Sredi leta 1912 se je 7. julija vršil zbor zaupnikov NNS. Na njem je dr. Tavčar ožigosal ovadništvo dež. odbornikov proti Ribnikarju in drž. pravdnika dr. Neubergerja, ki je neljube priče v Rib. procesu ožigosal kot goljufe in krivoprisežnike. Tako postopanje ne odgovarja niti dostojnosti njegove službe, niti predpisom kazenskega postopanja.

Dr. Ravnihar je govoril o federalizmu, o združitvi vseh jugoslovanskih pokrajin v upravno enoto, dr. Triller pa o deželnem gospodarstvu. Povdarjal je pristranosti dež. odbora pri delitvi podpor. Dr. Lampe je zapisal v Slovincu: »Kdor je danes še liberalen, je tako neumen, da ni za deželno službo, ali pa tako hudoben, da mu vestno uradovanje ni zaupati.«

⁸⁷² Fran Povše.

⁸⁷³ Ibid., str. 142. (Breznik)

⁸⁷⁴ Šuklje, Kranjski dež. zbor in deželne finance, 1912. Slovenec, 1912, št. 136, 17/6. (Breznik)

⁸⁷⁵ Slov. 1912, št. 20 25/I. (Breznik)

⁸⁷⁶ Slov. n. 1912, 15/III. (Breznik)

⁸⁷⁷ Izvr. odbor 4. sept. 1912. (Breznik)

⁸⁷⁸ Izvr. odbor 13. sept. 1912. (Breznik)

⁸⁷⁹ Slov. 1912, št. 219, 24/9. (Breznik)

Poleg drugega se je sprejela Ravniharjeva resolucija, ki zahteva združitev vseh južnih Slovanov v mo- narhiji v upravno enoto.⁸⁸⁰

Ker je umrl dež. poslanec dr. Vilfan, ki je bil izvoljen v mestni skupini Kamnik - Tržič - Radovljica, so bile razpisane nadomestne volitve za 4. marec 1913.

Napredni kandidat je bil notar Marinček iz Tržiča, Klerikalni pa dr. Vinko Gregorič⁸⁸¹. Ker je dež. vlada privolila, da so glasovali tudi kmetje iz okoliških vasi, so seveda gorenjska mesta dobila klerikalne- ga poslanca, ki je dobil 362 glasov, napredni pa le 200. Žalostna prognoza tudi za vsa ostala mesta, če bo obveljal klerikalni načrt.

Splošne volitve v deželni zbor Kranjski so se nato vršile konec leta 1913 (1., 9. in 16. dec.). NNS se je nanje pripravljala in o tem razpravljala v celi vrsti sej Izv. odbora. Ribnikar je predlagal, da se morajo postaviti kandidati po vsej deželi in napraviti sporazum s soc. demokrati, katerim bi bilo odstopiti idrijski mandat. Triller je bil mnenja, da se je vsled pomanjkanja fin. sredstev in polit. delavcev koncentri- rat le na Ljubljano, po deželi pa postaviti le lokalne kandidate. V odsek za pogajanja s soc. demokrati sta bila določena Ravnihar in Ribnikar.⁸⁸² Pogajanja s soc. demokrati niso bila uspešna, ker so soc. demokrati poleg idrijskega mandata, zahtevali še en ljubljanski mandat in poleg tega bi smel v ljubljanski okolici v dveh okrajih kandidirati le soc. demokrat. Sklenilo se je nadaljna pogajanja opustiti. Dr. Tavčar je poročal, da je prišel k njemu bivši dež. glavar Šuklje in povedal, da bi njegov sin Milan bil pripra- vljen kandidirati v Beli krajini kot samostojni kandidat. Če bi pa ne bil izvoljen, bi ga morala stranka kandidirati v Trgov. zbornici.⁸⁸³

Na predlog Ribnikarja se je za volitve sprejelo nekaj splošnih načel in sicer 1) postaviti kandidate v vseh kurijah in po vsej deželi 2) vpeljati sistematično delo in po vseh okrožjih postaviti volilne odbore 3) gledati na čistost volitev in brez pijače 4) izdelalo naj bi se brošure in letake.⁸⁸⁴

Pri postavitvi kandidatov so se pojavile razne težkoče. Za splošno kurijo v Ljubljani je priglasil svojo kandidaturo Jos. Turk⁸⁸⁵, proti katerem je nastal odpor, zlasti iz učiteljskih vrst. Vendar je bil Turk z ve- čino glasov postavljen za kandidata.⁸⁸⁶ V Ljubljani se postavijo za kandidate dr. Triller in Reisner za levi del mesta, za desni pa dr. Teržan in Ribnikar. Ker pa dr. Triller, ki kandidira v Kranj - Škofja Loka, ne sprejme, se mesto njega postavi dr. Novak. Za mestno skupino Kamnik - Tržič - Radovljica se postavi dr. Pestotnik. Za Trgovsko zbornico je priglasil kandidaturo Iv. Hribar. Dr. Triller misli, da mora Hribar pridobiti Nemce. Dr. Ambrorski mu je izjavil, da so Nemci proti njegovi kandidaturi. Dr. Tavčar naj mu to sporoči. Napredi svetniki Trg. zbornice so se izrekli za Šukljeta in tako Hribar ni bil postavljen za kandidata. Vso krivdo zavrača Hribar na Izv. odbor in izjavi, d bo izvajal konsekvence.⁸⁸⁷

Volitve, ki so se vršile za splošno kurijo 1. dec., za kmečko kurijo 9. dec. in za Trgovsko zbornico 16. dec. so pokazale, da so napredni glasovi napredovali.

V Ljubljani so zmagali vsi napredni kandidati, tudi Turk, ki je pri ožji volitvi dobil 3080 gl., klerikal- ni 1680 gl. praznih je pa bilo 547 glasov (nemških).

Na deželi so od l. 1911 narasli napredni glasovi (brez soc. demokratskih) za 7300 glasov (40 ko.!) kle- rikalni pa nazadovali za 5725 glasov.⁸⁸⁸

⁸⁸⁰ Zapisnik o shodu zaupnikov 7. VII. (Breznik)

⁸⁸¹ Vinko Gregorič (1. 4. 1857, Ljubljana – 22. 8. 1933, Ljubljana), zdravnik, dermatolog.

⁸⁸² Izv. odbor 17. okt. 1913. (Breznik)

⁸⁸³ Izv. odbor 25. okt. 1913. (Breznik)

⁸⁸⁴ Izv. odbor 26. okt. 1913. (Breznik)

⁸⁸⁵ Josip Turk, starejši (10. 4. 1865, Ljubljana – 2. 4. 1937, Ljubljana). Komunalni politik, organizator gasilstva.

⁸⁸⁶ Zbor zaup. mož ljub. 12. nov. (Breznik)

⁸⁸⁷ Izv. odb. 15. XII. (Breznik)

⁸⁸⁸ Sl. n. 1913, 2/12. (Breznik)

V Kmečki kuriji je bilo oddanih 13675 glasov (poleg tega 3200 razveljavljenih) klerikalnih pa 35777. V Kamniškem okraju, kjer sem vodil organizacijo volitev jaz, je dobil Krek 3009, Sršen - samostojni kandidat 828, neveljavnih je pa bilo 858 gl.⁸⁸⁹ V mestni skupini je bil za Kranj - Škofja L. izvoljen dr. Triller, za Kamnik - Tržič - Rad. dr. Gregorič (ki je dobil 334 gl., dr. Pestotnik 256) za Idrijo pri ožjih volitvah Gangl, za Postojno - Lož - Vrhniko Jos. Lavrenčič (452 proti 339 gl.). V trg. zbornici sta bila izvoljena dr. Vl. Ravnihar in Milan Šuklje^{890, 891}

Ko je umrl Ign. Žitnik⁸⁹² in so bile razpisane deželnozb. volitve v kmečki kuriji 12. III. 1914 je bil sicer izvoljen klerikalni kandidat Jože Gostinčar⁸⁹³ s 3505 glasovi, dočim je dobil napr. kandidat Iv. Urbančič 2455 gl. poleg je pa bilo 239 glasov neveljavnih.⁸⁹⁴ Pri državnozborskih nadomestnih volitvah na Notr. po Ign. Žitniku je dobil 19/V. kler. kandidat dr. Pogačnik 5130 gl. Jos. Lavrenčič, napr. kandidat, pa 4223 glasov (neveljavnih 68, praznih 253).⁸⁹⁵

Pred volitvami se klerikalci razglasili, da je Lavrenčič nepošteno gospodaril z občinskim imetjem v Postojni. Žitnik je svoj čas zmagal z večino 5176, dr. Pegan z večino 2374, a sedaj dr. Pogačnik le še z večino 907 glasov (če se pa vpošteva še neveljavne in razveljavljene glasove z večino 561 gl).

Stalno in evidentno nazadovanje klerikalcev pri vseh volitvah na Kranjskem. Klerikalci so to seveda videli, pa so hoteli volilni red za dež. zbor tako spremeniti, da bi pridobili mesta, podeželske okraje pa očistili delavskih volitev. V dež. zboru 5 febr. 1914 so predlagali da se mestom priklopijo kmečke okoliške vasi, v mestno kurijo se uvrste tako imenovani industrijski kraji, mandati kmečkih občin se pa pomnoži za 4. Pri pogajanjih je izjavil dr. Ravnihar, da je NNS za splošno in enako volilno pravico s proporcem tudi za deželni zbor. Tekom pogajanj je potem NSS stavila predlog, da se mestni kuriji zagotovijo pristojni mandati, priklopijo pa nekateri industrijski kraji. Pogajanja so se pa razbila.⁸⁹⁶

Dež. zbor je nato razveljavil mandata Jos. Lavrenčič in Jul. Mazeletta.⁸⁹⁷

Tekom priprav za deželnozborske volitve se je izkristaliziralo mnenje, da je potrebno ustanoviti Samostojno kmečko stranko, če se hoče uspešno delati proti terorizmu S L S. V seji Izv. odbora NNS je poročal Ribnikar o ustanovitvi samostojne kmečke stranke.⁸⁹⁸ Nar. tiskarna naj bi ji izročila Slov. dom. Ker je Nar. tiskarna voljna prepustiti le redakcijo ne pa lastništva Sl. doma, je sklenil konzorcij, ki sestoji iz gospodov, ki so vodili zadnje volitve na deželi, da se osnuje samostojni list »Naš glas«.

Odbor za deželo bo delal popolnoma samostojno, vendar si želi vsaj paralelnega dela z Izv. odborom NNS. Dr. Tavčar nima nič proti temu, da se osnuje samostojna organizacija za deželo. Sprejel se je predlog, da se vzame v vednost, da se je ustanovil samostojen konzorcij, ki hoče delati propagando za ustanovitev samostojne kmečke organizacije.⁸⁹⁹ Po ponovni razpravi o Našem glasu in Slov. domu, se je soglasno sklenilo naprositi Nar. tiskarno, da priobči v Slov. narodu in Slov. domu pojasnilo, da je Naš glas glasilo snujoče se samostojne kmečke stranke, ter da revidira Slov. Dom, oziroma, da preneha ž njim.⁹⁰⁰

Prva številka Našega glasa je izšla 1. januarja 1914. Urednik je bil Ad. Ribnikar. Pri listu sem sodeloval tudi jaz z noticami in uvodniki (n.pr. Ne sodimo politični hlapci, Petstoletnica zadnjega ustoličenja).

⁸⁸⁹ Sl. n. 1913, 12/12. (Breznik)

⁸⁹⁰ Milan Šuklje (18. 6. 1881, Wiener Neustadt, Spodnja Avstrija – 10. 2. 1937, Golnik), organizator, gospodarstvenik.

⁸⁹¹ Sl. n. 1913, 17/12. (Breznik)

⁸⁹² Ignacij Žitnik.

⁸⁹³ Josip Gostinčar.

⁸⁹⁴ Sl. n. 1914, 13/III. (Breznik)

⁸⁹⁵ Sl. n. 1914, 20/V. (Breznik)

⁸⁹⁶ Sl. n. 1914, 17/II. št. 38. (Breznik)

⁸⁹⁷ Sl. n. 1914, 25/2. (Breznik)

⁸⁹⁸ Izv. odb. 1913, 5/XII. (Breznik)

⁸⁹⁹ Izv. odb., 19. dec. 1913. (Breznik)

⁹⁰⁰ Izv. odbor, 14. I. 1914. (Breznik)

List se je tiskal na Hrvatskem. Bil je urejevan jako poljudno, zanimivo, protiklerikalno in v jugoslovanskem duhu. Zadnja številka je izšla 24. julija 1914. Potem je bil oblastno ustavljen.

Žerjav v Gorici

Po povratku iz Egipta se je Žerjav na nasvet zdravnikov naselil spomladi l 1911 v Gorici. Milo in sončno goriško podnebje je ugodno vplivalo na njegovo zdravje in mu dalo *njeg* novih moči, da se je znova vrgel v javno življenje in postal vodilna sila jugosl. krožka okoli Vede in goriškega političnega društva. Javno sicer ni nastopal, ker je še vedno bil v preiskavi zaradi hudodelstva po § 197 in 199 kaz. zakona v zadevi konkurza Agromerkurja, toda vse niti kulturnega in političnega življenja v Gorici so bile v njegovih rokah.⁹⁰¹

Stanoval je v Via Angiolina (vzporedni ulici s Carsom). Tam sta se mu tudi rodili dvojčki Tanja in Nada l. 1912, 5. marca.

Družaben in vesel je kmalu zbral okoli sebe veliko število prijateljev. Predvsem je zahajal k dr. Vošnjaku Bogomilu v vilo Judit. Vila Judit je bila last hčerke ljub. župana Ambroža⁹⁰² (+1864), ki je bila poročena z grofom Eggerjem ter je po njegovi smrti dalje živela v njej. Leta 1899 jo je kupil od nje inž. Mihael Vošnjak⁹⁰³.⁹⁰⁴ Vila Judit je bila med I. svetovno vojno porušena, bogata Vošnjakova knjižnica raznešena in Groharjeve⁹⁰⁵ slike uničene.⁹⁰⁶

Bogomil Vošnjak je l. 1911 ustanovil skupaj s dr. Kramerjem, dr. Prijatlom in dr. Rostoharjem⁹⁰⁷ znanstveno revijo »Vedo«, katere namen je bil podajati splošne informacije inteligentnemu občinstvu v kolikor mogoče mnogoštevilnih panogah znanstva, stoječ ne stališču moderne pozitivne znanosti, ne da bi se pri tem udinjala kakemu svetovnemu naziranju. »Vedo« je financiral Bogomilov oče inž. Mihael Vošnjak. Pri njej je sodelovalo stalno okoli 30 znanstvenikov in publicistov.

Po balkanskih zmagah je l. 1913 otvorila Vida anketo o jugoslovanskem vprašanju. Pri sestavljanju vprašanj je intenzivno sodeloval dr. Žerjav. Ankete se je udeležilo 32 inteligentov in je zanimanje za jugoslovansko vprašanje, ki je vsled balkanskih zmag postalo zelo aktualno, zelo povečalo. Veda je prenehala izhajati l. 1915. V vilo Judit je zahajala cela vrsta mladih inteligentov. Drugo zbirališče je bil Park hotel, tretje pa kavarna Corso. V vseh centrih se je sestajal Žerjav z Vošnjakom sinom in očetom, dr. Podgornikom Karlom⁹⁰⁸, prof. Košnikom, dr. Medveščkom⁹⁰⁹, dr. Knafličem, dr. Čadežem, dr. J. Gregorinom⁹¹⁰, dr. Brezigarjem, dr. Dermoto⁹¹¹ itd. Pa tudi na skupnih sprehodih b goriško okolico. Vedno se je debatiralo in kovalo načrte za osvojitve Gorice. Gorica je bila tedaj drugi najvažnejši kulturni center Slovenije. Izhajali so tu 4 politični časopisi, kulturno politična revija »Naši zapiski« v uredništvu dr. Antona Dermote, ki je l. 1911 odprl v Gorici odvet. pisarno. Tu je delovala Nar. prosveta, ki je prirejala javna predavanja in vzdrževala javno ljudsko knjižnico, tu se je ustanovila Socijalna matica (22. sept. 1912), ki je začela izdajati poljudnoznanstvene knjige in brošure. Od 1. do 15. julija 1912 se je vršila v Dermotovi hiši (v Ulici treh kraljev) intimna slov. umetniška razstava na kateri je bilo razstavljenih 85

⁹⁰¹ Dr. Jos. Vošnjak, Spomini I. del, str. 97. (Breznik)

⁹⁰² Mihael Ambrož (14. 2. 1808, Ljubljana – 25. 4. 1864, Ljubljana), upravni uradnik, politik.

⁹⁰³ Mihael Vošnjak (18. 9. 1837, Šoštanj – 2. 7. 1920, Glion, Vaud, Švica). Gospodarstvenik, politik.

⁹⁰⁴ Dr. Vl. Knaflič, Jutro 19(...), št. 146, 27/6. (Breznik)

⁹⁰⁵ Ivan Grohar.

⁹⁰⁶ U Borbi za ujed. Nar. državu, str. 3. (Breznik)

⁹⁰⁷ Mihajlo Rostohar.

⁹⁰⁸ Karel Podgornik (16. 2. 1878, Čepovan – 28. 1. 1962, Solkan), politik, odvetnik.

⁹⁰⁹ Peter Medvešček (31. 7. 1859, Krstenica pri Kanalu – 3. 12. 1932, Gorica), politik, šolnik, župan.

⁹¹⁰ Gustav Gregorin.

⁹¹¹ Anton Dermota.

del Groharja⁹¹², Jakopiča⁹¹³, Gustinčiča⁹¹⁴, obeh Šantlov, Smrekarja⁹¹⁵, Grajca⁹¹⁶, Tratnika⁹¹⁷, Bucika⁹¹⁸, Klemenčiča⁹¹⁹ itd. Z razstavo se je hotelo dognati, koliko je pozitivnega zanimanja za umetnost med goriškimi Slovenci. Obiskalo jo je 258 oseb in nekaj slik je bilo tudi prodanih.⁹²⁰

Revizija ljudskega štetja je ugotovila, da je goriški magistrat pri ljudskem štetju ogoljufal Slovence za 3100 oseb. Revizija je dognala, da je v Gorici 9819 Slovencev in 168 drugih Slovanov, Furlanov pa 14720, ki so jih prvotno našteli 17856. Nemcev je 2040. Seveda še vedno niso bili sešteti vsi Slovenci. Revizija je pokazala, da ni daleč čas, ko bodo Slovenci v Gorici v absolutni večini. To je dvignilo samozaupanje.⁹²¹

Pod tem utisom je napisal dr. Žerjav (=Sagista) v Soči članek z naslovom Slovenci v Gorici⁹²², v katerem predlaga naj bodo za vse slov. stranke goriška tla nevtralna, na katerih naj Slovenci vseh strank nastopajo skupno. Tako bo mogoče doseči, da postane Gorica slovenska.

Kakor pripoveduje dr. Knaflič⁹²³, je mogel Žerjav priobčevati v Soči članke le s psevdonimom ali Knafličevo šifro⁹²⁴, ker je bil Gabršček⁹²⁵ nasprotnik Žerjava in ni hotel o njem dolgo časa nič slišati.

Začetkom leta 1912 mi je pisal Žerjav pismo, iz katerega se jasno vidi, kakšna gibanja so se tedaj vršila med mlado slov. inteligenco v Gorici.

»Tudi meni tu nič ne manjka. Gibljemo se še precej pridno in drugi teden se položi temelj nove politične organizacije, ki naj tistim potem razporeduje obe speči stranki (»narodno napredno« in »agrarno«). Za njo stoje vsi rodoljubi in mladina. Sploh so vsi složni le »Soča« se spravlja na mladine in hoče nekakšno zvezo med Ljubljano in Gorico po »mladinstvo« iznajti. Tu imamo podobno vprašanje radi »Soče« kakor v Ljubljani s »Slov. narodom«. Meni je le žal, da se precej začne osebni prepir osobito z Gaberščkom, ki ima gotove zasluge, a se mora, ker se momentarno vse nanj zvrča, vsaj 2–3 leta počakati in pride potem spet lahko na površje. Žal mi je, da ni še tu Franceta Gabrška, ki bi vse te reči hitro uredil. In to bi bilo v velikem njegovem interesu, ker se prihodnjo zimo namerava tu naseliti.«⁹²⁶

Politična organizacija, ki jo v pismu omenja Žerjav, se je v resnici ustanovila šele prihodnje leto.⁹²⁷ Knaflič navaja, da se je imenovala »Skala« vendar dr. K. Podgornik o tem nič ne ve.⁹²⁸ Goriške Slovence so v preteklih letih zadele hude gospodarske izgube s polomom Trgovsko obrtne zadruga in Mizarske zadruge v Solkanu. Krivdo so valili na A. Gabrščka in zato meni Ž. naj bi se Gabršček za nekaj časa umačnil. Tudi z njegovo liberalno politiko niso bili zadovoljni, zlasti ne s pisanjem Soče.⁹²⁹

Snovati se je začela družba, ki je s 1. sept. 1912 prevzela od Gabrščka izdajanje Soče in Primorca

⁹¹² Ivan Grohar (15. 6. 1867, Spodnja Sorica – 19. 4. 1911, Ljubljana), slikar.

⁹¹³ Rihard Jakopič (12. 4. 1869, Ljubljana – 21. 4. 1943, Ljubljana), akademik, slikar.

⁹¹⁴ Pavel Gustinčič (28. 6. 1891, Volosko pri Opatiji, Hrvaška – 18. 10. 1929, Travnik, Bosna in Hercegovina), slikar.

⁹¹⁵ Hinko Smrekar (13. 7. 1883, Ljubljana – 1. 10. 1942, Ljubljana), risar, slikar.

⁹¹⁶ Anton Grajc, slikar.

⁹¹⁷ Fran Tratnik (11. 6. 1881, Potok – 10. 4. 1957, Ljubljana), risar, slikar.

⁹¹⁸ Avgust Andrej Bucik (22. 8. 1887, Trst – 30. 6. 1951, Trst), slikar.

⁹¹⁹ Milan Klemenčič (7. 3. 1875, Solkan – 5. 2. 1957, Ljubljana), slikar, lutkar, scenograf.

⁹²⁰ Zarja 1912, št. 341, 26/7. (Breznik)

⁹²¹ Zarja 1911, 16/XI, Slov. 1911, 27/X 247. (Breznik)

⁹²² Soča 1912, št. 341. (Breznik)

⁹²³ Vladimir Knaflič (13. 1. 1888, Šmarje pri Jelšah – okoli 1943, Vis, Hrvaška), pravnik, publicist.

⁹²⁴ Jutro 1939, št. 146 27/6. (Breznik)

⁹²⁵ Andrej Gabršček.

⁹²⁶ Pismo Žerjava z dne 25/I 1912. (Breznik)

⁹²⁷ Soča 1913, 26/4. (Breznik)

⁹²⁸ Pismo K. Podgornika z dne 8/6 1953. (Breznik)

⁹²⁹ Podatki dr. Marušiča z dne 8/3 1955. (Breznik)

Družbo je tvorilo 12 članov in sicer: dr. Fr. Gaberšček (brat Andreja G.), dr. Karol Podgornik, dr. Dinko Puc, dr. Bog. Vošnjak, dr. Peter Medvešek, dr. Vlad. Knaflič, dr. Al. Gradnik⁹³⁰, prof. Košnik in drugi. »Atmosfera za tako spremembo se je začela pripravljati prav intenzivno že od početka l. 1912. Ljubljanski Dom je začel obdelovati goriške razmere po - svoje, piše Gabršček. »Vsa Gabrščkova podjetja so bila kakor nalašč za nekoga, ki si hoče na stroške drugih ustvariti pozicijo v sosedni deželi. Zato pa v »Dnevu« ni bilo ogorčenja ne proti vladi ne proti Lahom, še manj proti klerikalcem, pač pa proti Soči in Gabrščku.«

To smo torej zaslužili od kranjskega naprednjaka, ki hoče v Gorici najti bodočnost in od strani naprednega lista v Ljubljani.« . . . Mladenič, ki je prišel včeraj na Goriško, daje lekcije o potrebi boja proti Italijanom in klerikalcem meni, da sem ga vodil 30 let.⁹³¹ Gabršček je pri tem mislil na dr. Žerjavo⁹³², ki pa ni nikdar sodeloval pri Dnevu ali dopisoval vanj. Dopisnika sta bila Stane Kosovel⁹³³ in Ivan Podržaj⁹³⁴.⁹³⁵

Avgusta 1913 so se vršile na Goriškem deželnozborske volitve, pri katerih je mlada nar. stranka zmaga in dobila 8 mandatov. Za ožje volitve med ital. liberalci in klerikalci v Gorici je sklenil Nar. odbor, da naj oddajo Slovenci svoje glasove ital. Klerikalni stranki, ki je bila Slovincem manj sovražna. Ž njo vred so upali dobiti v dež. zboru večino in izvesti volilno reformo, za Gorico pa spremembo mestnega statuta po ljubljanskem vzorcu. Podpiranje ital. klerikalcev ni bilo všeč A. Gabrščku, dr. Trostu, dr. Franku, dr. Pucu. Zato do na predvečer volitev izdali letak, ki je pozival Slovence v Gorici, naj volijo laške liberalce. Vsled tega so bili slov. volilci zbegani in niso enotno volili. Od 500 slov. volilcev jih je volilo okrog 250 kot je predlagal nar. odbor, 100 pa stal liberalce. Posledica je bila, da do bili izvoljeni kamoraši⁹³⁶ z večino 16 glasov.

Po volitvah se je vnel hud prepir, kdo je kriv nesloge. Zarja, Dom in Slovenec so ugotovili, da je bila osebna ambicija, zavist in želje p vladi političnih mrličev Gabrščka, dr. Trosta in dr. Franka vzrok, da so bili slov. narodni interesi oškodovani.⁹³⁷ A. Gabršček je po svoje popisal cel potek volitev in zopet krivi Žerjavo, da je povzročil zmedo:

»Soča je objavila dan pred volitvijo v laških mestih vtihotapljen uvodnik, ki kliče slov. volilce v Gorici, naj volijo laške klerikalce. (Soča je bila v rokah ljudi, ki so napravili sporazum z laškimi klerikalci!)

Ni bilo v interesu slov. naprednjakov, da bi bil Fridutti premočan v novem dež. zboru, da bi on s tremi novostrujarji (slov.) mogel tvoriti delovno večino.

Pa smo skočili zadnji hip na noge goriški napredni možje ter izdali še ta večer tiskan protest proti nameravani udeležbi Slovencev za laške klerikalce. Ta protest je napisal Gabršček, a ž njim so bili dr. Trev, dr. Puc, dr. Franko.

V tej knjigi na ostane pozabljeno ime moža, ki je vtihotapil v Sočo oni poziv za Friduttijeve ljudi in ki je nepoklican mešetaril za koristi goriških Slovencev s Friduttijem. Bila je to neverjetna zaslepljenost, o tem naj bo pogrnen plašč pozabnosti, kajti mož je mrtev in ne bi hotel vreči niti sence na njegov nimbus narodnega delavca v Jugoslaviji.⁹³⁸

Nepristranski opazovalec teh dogodkov mora ugotoviti, kar so storili tudi tedanji časopisi: socialno demokratska Zarja, klerikalni Slovenec in napredni Dan, da so Gabršek in tovariši ravnali iz osebne

⁹³⁰ Alojzij Gradnik (3. 8. 1882, Medana – 14. 7. 1967, Ljubljana), pesnik, prevajalec.

⁹³¹ Gabršček, Goriški Slovenci II., str. 404. (Breznik)

⁹³² Podatki dr. Marušiča. (Breznik)

⁹³³ Stano Kosovel (26. 9. 1895, Sežana – 12. 2. 1976, Ljubljana), pesnik, novinar, publicist.

⁹³⁴ Ivan Podržaj (27. 2. 1888, Podnart – 1958), časnikar, pisatelj, učitelj.

⁹³⁵ Izjava dr. R. Krivica, ki je bil tedaj urednik Dneva, 6/7 1955. (Breznik)

⁹³⁶ Dan, št. 585, 10/8, Zarja 1913, št. 662 20/8. (Breznik)

⁹³⁷ Zarja 20/8, Dom 10/8, Slovenec 9/8. (Breznik)

⁹³⁸ Gabršček, Gor. Slovenci II., str. 425/26. (Breznik)

mržnje in užaloščeni, ker niso bili med izvoljenimi poslanci, narodni odbor pa imel pred očmi osvojitev Gorice. Ta cilj je brez dvoma s svojim političnim delom zasledoval tudi Žerjav.

S 1. Januarjem 1913 je Žerjav vstopil v službo pri dr. K. Podgorniku kot odvetniški koncipijent. Dr. Podgornik pravi, da je bil Ž. odličen pravnik in da se je udejstvoval kot jako vesten človek. Pri dr. Podgorniku je ostal do marca 1914. Tedaj pa je odšel v Trst zaradi ugodnejših gmotnih možnosti v odvet. pisarnah v Trstu.⁹³⁹ Tudi ga je goriška odvetniška zbornica ob razpisu obravnave zaradi Agromerkurja izbrisala iz vrst članov zbornice.

Nar. Prosveta je l. 1913 priredila v Gorici celo vrsto predavanj. Predavat je prišel tudi dr. Pavel Groselj, ki je s svojo temo: »Na grobiščih prirode« zbudil veliko zanimanje.⁹⁴⁰ Konec leta je pa Prosveta priredila Župančičev večer, na katerem je Oton Župančič bral svoje pesmi. Po predavanju se je vršila čajanka, ki so jo priredile gospe Pucova, dr. Čadeževa, prof. Žilihova, dr. Žerjavova in gdč. Kačičeva.⁹⁴¹ Leta 1913 se je ustanovila v Gorici samostojna slov. gimnazija. Na prejšnji skupni nemški gimnaziji je bil do l. 1912 ravnatelj dr. Jos. Tominšek⁹⁴², ki pri Slovencih ni zapustil dobrega slovesa, ker se je udeleževal Schulvereina in Süden(...) prireditev.⁹⁴³

Marca 1914 so se vršile v Gorici občinske volitve. Slovenci so se zanje skrbno pripravljali. Vse priprave je vodil dr. Žerjav, ki je organiziral agitacijo od hiše do hiše. Pri tem so našli mnogo Slovencev, ki zanje še vedeli niso.⁹⁴⁴ Lahi so bili v skrbeh in so se zvezali z Nemci, ki so s Tursko železnico pridobili na številu. Prepustili so jim zato 3 kandidate v II. razr. in 1. v I. razredu.⁹⁴⁵ Uspeh volitev je bil presenetljiv in je dal slutiti, da bodo pri prihodnjih volitvah Slovenci dosegli zmago. V III razredu so dobili Slovenci 340 glasov, Lahi pa z vsemi svojimi zavezniki (Nemci (117 gl) soc. dem., kler laškimi) 510 glasov.⁹⁴⁶ V II. razredu so dobili slov. kandidati 280–286 glasov združeni nasprotniki pa 582–594 gl. V tem razredu mnogo slov. volilcev ni prišlo volit.⁹⁴⁷

V dnevih volitev je stal dr. Žerjav pred ljub. sodniki zaradi Agromerkurja. Kmalu po obsodbi se je Ž. preselil v Trst. Dr. Casapiscola policijski komisar je bil zelo pozoren na delovanje dr. Žerjava⁹⁴⁸ in ga je stalno nadzoroval. Ob začetku vojne se mu je zato Ž. za nekaj časa umaknil v Videm, kamor mu je prof. dr. Gregorin celo zanesel njegov kovček.⁹⁴⁹ Sredi julija je izvršil Casapiscola mnogoštevilne hišne preiskave pri slov. društvih, pa tudi pri privatnikih.⁹⁵⁰

V Gorici je prišel dr. Žerjav do prepričanja, da je rešitev slovenstva mogoča le v jugoslovanstvu. V posvetovanjih z dr. Vošnjakom in v občevanju s preporodovci Janžetom Novakom⁹⁵¹, Endlicherjem⁹⁵² in drugimi je bila izdelana zamisel o ustanovitvi enotne nacionalne države vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev. Predvideval je, da se bo to zgodilo v veliki vseobsežni vojni, do katere pride v kratkem.⁹⁵³

⁹³⁹ Pismo dr. Podgornika z dne 8. VI. 1955. (Breznik)

⁹⁴⁰ Soča 1913, 29/XI št. 108. (Breznik)

⁹⁴¹ Soča 31/12, št. 112. (Breznik)

⁹⁴² Josip Tominšek.

⁹⁴³ Soča 1911, št. 144, 14/12. (Breznik)

⁹⁴⁴ Po podatkih prof. dr. Gregorina 12/9 1953. (Breznik)

⁹⁴⁵ Gabršček, Goriški Slov. II., 45X. (Breznik)

⁹⁴⁶ Slov. 1914, št. 71, 30/3, Dan 194, št. 823. (Breznik)

⁹⁴⁷ Sl. 1914, 2/4. (Breznik)

⁹⁴⁸ Dr. Podgornik v pismu. (Breznik)

⁹⁴⁹ Dr. Gregorin. (Breznik)

⁹⁵⁰ Dan 1914, 18/7. (Breznik)

⁹⁵¹ Janže Novak (19. 7. 1893, Notranje Gorice – 18. 7. 1934, Rab), pravnik, politični in kulturni delavec.

⁹⁵² Ivan Endlicher (9. 6. 1891, Ljubljana – 4. 9. 1915, Gradec), slovenski gimnazijski preporodovec.

⁹⁵³ Knaflič, Slov. narod 1939, št. 146. (Breznik)

Naša akad. mladina

Po celjskem shodu so se naša akad. društva že prav lepo razvijala in skušala uresničiti celjske resolucije. V Trubarjevem letu je zlasti Omladina posvetila posebno pozornost proučevanju verskega vprašanja; povdarjala je pomen vzgoje k umetnosti, pa pisala tudi o športu in igrah. Eksekutiva je začela izdajati Znanstveno knjižnico, katere prvi zvezek je prinesel prevod Drtinove knjige: Miselni razvoj evropskega človeštva (1908–9), drugi zvezek dr. Rostoharjev, Uvod v znanstveno mišljenje (1909), tretji pa Niederle, Slovenski svet z razpravo dr. Končarja, Soc zgodovina Slovencev in Janka Mačkovška, Statistika Slovencev (1911). Tudi »Dijaški almanah«, ki je prvikrat izšel za šol. l. 1907/08 se je vsako leto nadaljeval. Uredniki so bili: Zalar⁹⁵⁴, Jos. Pučnik, Zorman⁹⁵⁵.

Težišče slov. visokošolcev se je premaknilo v Prago. Tja je zahajalo vedno več dijakov in graški Tabor je tožil, da jih je v Gradcu vedno manj. Duševno vodstvo nar. rad. struje je prevzela Adrija. V Pragi so tedaj studirali Alb. Kramer⁹⁵⁶, Jos. Pučnik, Iv. Lah⁹⁵⁷, Fr. Lipold, Iv. Petkovšek, Janko Mačkovšek, Iv. Zorman, Iv. Krivic, Lev Brunčko, izraziti predstavniki struje.

Od 24 do 30 junija 1908 se je vršil v Pragi shod⁹⁵⁸ naprednega slovanskega dijaštva, ki je postavil idejo kulturne vzajemnosti napredne slovanske generacije. Zastopani si bili vsi slovanski narodi, v odlični meri tudi nar. rad. dijaštvo. »Slovenijo« je zastopal njen predsednik jur Fr. Spiller⁹⁵⁹, praško Adrijo pa cela vrsta Slovencev.

Shod je organiziral Svaz⁹⁶⁰ češkosl. studentstva in njegov predsednik je bil tudi predsednik shoda: Turzicky in sicer po posredovanju Jos. Pučnika. Poljaki so namreč hoteli proti Čehu predlagati Ukrajinca. Pučnik je predlagal, naj vedno pripade predsednik tisti narodnosti, pri kateri se shod vrši, kar je bilo tudi sprejeto.⁹⁶¹

Zborovalo se je na plenarnih sejah in posebej po narodnostnih sekcijah (11), na katerih so se v popoldanskih urah podali referati in določili referenti za plenarne seje. Govorilo se je o srednješolskem in visokošolskem vprašanju pri posameznih narodih ter podali silno podučni referati. Slovensko sekcijo sta vodila jur Jos. Pučnik kot predsednik in A. Hrušovec kot tajnik. Referat o slovenskem ljudskem in srednjem šolstvu je podal Iv. Prekoršek o visokošolskem vprašanju je pa govoril starešina dr. M. Rostohar, ki je povdarjal, da bi bil provizorij slov. univerze uresničljiv v habilitacijo slov. docentov na kaki slovanski univerzi in istotam koncentracija slov. dijaštva.⁹⁶² Četrty in peti dan se je govorilo o slovanski vzajemnosti, za katero je nujno potrebno medsebojno spoznavanje, medsebojne informacije. Ustanovi naj se zato informačni centrum v Pragi. O slovanski vzajemnosti in delu za njo je govoril tudi Ivan Lah in Albert Kramer o organizaciji slovan. dijaštva. Sekretariat napr. slov. dijaštva se tudi ustanovil v Pragi.

Da seznanjani slov. dijake še bolj s Prago je priredila Prosveta od 24/8 do 5/9 1908 izlet v Prago ki ga je vodil V. M. Zalar in ki se ga je udeležilo 35 dijakov.⁹⁶³

20. september 1908 je globoko odjeknil v dijaških vrstah. »Delavec in dijak sta žrtvovala življenje. Priprost Slovenec in inteligent bosta šla v boj z roko v roki kadarkoli bo treba tujca zavriniti z naših tal.«⁹⁶⁴ Sloga, ki je tedaj nastala med slov. strankami je bila kratkotrajna in veza, da je možno skupno de-

⁹⁵⁴ Viktor Zalar.

⁹⁵⁵ Ivan Zorman (29. 7. 1889, Ljubljana – 14. 9. 1969, Ljubljana), kulturni delavec.

⁹⁵⁶ Albert Kramer.

⁹⁵⁷ Ivan Lah.

⁹⁵⁸ Omladina 1908/09, str. 54, 95. (Breznik)

⁹⁵⁹ Fran Spiller-Muys (4. 9. 1885, Ljubljana – 6. 11. 1950, Ljubljana), pravnik, sodnik, agronom.

⁹⁶⁰ Zveza.

⁹⁶¹ Razgovor z dr. Pučnikom 30/7 1954 v Sl. Bistrici. (Breznik)

⁹⁶² Oml. V I., str. 95. (Breznik)

⁹⁶³ Oml. V. I, str. 67,98. (Breznik)

⁹⁶⁴ Oml. V, str. 106. (Breznik)

lati za slov. kulturo se je hitro razpršila. Sam škof je nastopil proti temu.⁹⁶⁵ V prvi številki Zore 1909 je urednik napisal: Pristaši rad. nar. stranke smo, dokler le ta »ne prestopi mej, ki jih stavi vera ali pa tudi vodstvo cerkve kot oni zahtev, ki ima urejevati naš napredek, da ne zaide na napačne poti.« Člankar v Omladini (dr. Žerjav) je priobil, da so vodje cerkve, to so škofje, nadškofje in papež, »odločujoči nad politično stranko. To je kar smo klerikalizmu vedno očitali. To je varuh, da ji pravimo duhovniška stranka. Škofje in papež najvišja instanca v vseh javnih vprašanjih. Evo, najčistejši klerikalizem. To je negacija demokratizma, to je negacija enakopravnosti vseh stanov.«⁹⁶⁶ Škof Jeglič⁹⁶⁷ je mesec dni po 20. sept. obsodil septembrske dogodke in pozval svojo stranko in nje mladino, naj se ne veže s svobodomisleci.

Konec leta 1908 je avstr. vlada stavila v drž. proračun postavko za ustanovitev italijanske pravne fakultete na Dunaju. To je dalo slov. visokošolcem povod, da so začeli veliko akcijo za ustanovitev slov. vseučilišča v Ljubljani. Na Dunaju se je vršil 3. dec. dijaški shod, kateremu je predsedoval Slovenijan med Zalokar⁹⁶⁸, govorili pa jur Boštjančič (Slovenija), Kemperle (Danica), Hamerlic (Sava) in na katerem so bili tudi poslanci dr. Korošec, dr. Krek in dr. RYBAŘ.⁹⁶⁹ Istega dne se je vršil enak shod tudi v Pragi.⁹⁷⁰ Nemški visokošolci so odgovorili s tem, da so na Dunaju blokirali akad. menzo in preprečili Slovencem dostop vanjo, v Gradcu pa vrgli iz stanovanja Tabor in Triglav.

Na Dunaju so nato osnovali pred božičem 1908 »Vseučiliški odsek dunajskega dijaštva« z namenom skrbno čuvati, da ideja slov. vseučilišča ne zaspi in jo zanesti v zadnjo gorsko vas. Za načelnika odseka je bil izvoljen med Mirko Černič. Ta je tudi spisal brošuro Slovenska visoka šola v Ljubljani.⁹⁷¹ Brošura je bila pa pisana tako ostro, da je bila konfiscirana in da je druga izdaja mogla iziti po interpelaciji poslanca Hribarja in tovarišev v drž. zboru 4/6 1909. Interpelanti sami so izjavili, da se ne da tajiti, da so nekatere besede - nekateri stavki in odstavki - ostri. V domovini so se vršili mnogoštevilni shodi za slov. vseučilišče, po časopisju so pa nastale debate, ali naj bo vseučilišče v Ljubljani, ali v Trstu (dr. Slanc⁹⁷²).⁹⁷³ Tudi Omladina je priobčila dva članka posl. Hribarja in dr. RYBAŘA.⁹⁷⁴

Vstop dr. Žerjava in ljubljanskih starešin v Narodno napredno stranko ter poznejši politični boji med mladimi in starimi so globoko odjeknili tudi med dijaštvom obeh naprednih struj. Na eni strani so povzročili v vrstah nar. radikalnega dijaštva silne prepire zlasti v Sloveniji, na drugi strani pa so stari liberalci dali incijativo za organizacijo liberalnega dijaštva, na čelu katerega se je postavil jurist Milko Naglič, ki mu pa ni prinesel drugih idej kot počasno kopiranje nar. rad. programa in neokusno napadanje nar. rad. struje v Dijaškem vestniku, ki je izhajal ob sobotah v Slov. narodu od 22. oktobra 1910 pa do junija 1912. Ta vestnik ni delal časti liberalnemu dijaštvu. Iz njega je odsevala vsa nevednost in nadutost njegovega urednika.

Izv. odbor nar. napr. str. je končno naročil dr. Tavčarju, naj Slov. narod opusti Dijaški vestnik.⁹⁷⁵

Organizacija lib. dijaštva se je začela z reorganizacijo ferialne Save, ki je na obč. zboru 4/9 1910 sklenila 1) da hoče lib. dijaštvo usposobiti za nar. kulturno in poljudno delo in 2) s splošno in vseobsežno

⁹⁶⁵ Slov. 1908, 17/X. (Breznik)

⁹⁶⁶ Oml. V. I, str. 156. (Breznik)

⁹⁶⁷ Anton Bonaventura Jeglič.

⁹⁶⁸ Alojz Zalokar (12. 2. 1887, Velike Lašče – 30. 10. 1944, Ljubljana), zdravnik, ginekolog, porodničar.

⁹⁶⁹ Omladina V, str. 167, slov. 7.XII. (Breznik)

⁹⁷⁰ Slov n., 7. XII. (Breznik)

⁹⁷¹ Ljubljana 1909 Izdal in založil Vseuč. odsek. (Breznik)

⁹⁷² Karel Slanc (18. 1. 1851, Laško – 5. 9. 1916, Novo mesto), publicist, politik, pravnik.

⁹⁷³ Sl. n., 5/12 08. (Breznik)

⁹⁷⁴ Oml. V, str. 169 in 172, VI 83,113. (Breznik)

⁹⁷⁵ Seja Izv. odbora. (Breznik)

izobrazbo hoče jačiti Slovence duševno in gospodarsko.⁹⁷⁶ Ostalo pa je le pri programu. Ustanovili so tudi eksekutivo nar. napr. akad. društev., v kateri so bili zastopani Ilirija, Sava in Triglav.

Dunajska Sava je praznovala svojo desetletnico (jan 1911) bolj tiho in v ožjem krogu dijaštva in starešin. Pri tej priliki so ugotovili, da ni imela nikdar več kot 50 članov, v dveh letnih tečajih pa je padlo število pod 30. Pri potrditvi pravil je delala drž. oblast težave zaradi naziva »svobodomiselni«, tako da je moral intervenirati drž. poslanec dr. Ferjančič. V društvu se je vršilo tudi manj predavanj in osnoval se je podporni sklad. Nikdar ni stala na stališču brezpogojne satisfakcije.⁹⁷⁷

Dunajska in fer. Sava sta priredili za svoj jubilej elitni ples v Ljubljani, ki se je vršil 5. januarja 1913 in na katerega so povabili tudi barona Schwarza, grofa Chorimskega, feldmaršala Kusmaneka s častniki, ki so se tudi vsi odzvali.⁹⁷⁸ To je bilo v času, ko je jugoslovanska ideja vedno bolj izpodrivala avstrijsko miselnost. Ali je bil to vpliv starešin dr. Tavčarja, dr. Trillerja?

Odkar so klerikalci dobili vso oblast na Kranjskem, se je število klerikalnega dijaštva večalo od leta do leta in se tudi živahno gibalo in prirejalo razne sestanke. 30. In 31. avg. 1909 se je vršil v Ljubljani shod katol. nar. dijaštva, na katerem so predavali fil. Mazovec⁹⁷⁹: o slov. vseučilišču in Jugoslovanstvu, teolog Omahen o profesuri in teološki znanosti, jur Kovač o zgodovini kat. ljudske izobrazbe in jur Veble⁹⁸⁰ o dijaštvu in soc. delo.⁹⁸¹

Klerikalci so se silno bali Prage in Masarykovih idej ter propagirali, naj bi slov. dijaki študirali le na Dunaju in v Gradcu. Ko pa so videli, da je Praga le prevelika privlačna sila, so 15. maja 1910 ustanovili v Pragi Katol. akad. društvo »Dan«.⁹⁸²

III. shod nar. rad. dijaštva se je vršil v Ljubljani od 17. do 19. septembra 1909. Deželna vlada ga je sicer boječ se dijaških demonstracij za 20. sept. prepovedala, vendar se je vršil po §2 v hotelu Tivoli. Udeležba je bila ogromna. Prišlo 117 Čehov, deputacije Hrvatov, Srbov in Bolgarov in okoli 300 slovenskih dijakov.⁹⁸³

Po pozdravnem večeru 16./9 se je naslednji dan začelo zborovanje. Za predsednika je bil izvoljen jur Milan Korun. Prvi referat je podal med V. Zalokar, ki je govoril O splošnem pregledu nar. rad. dijaštva.

Narod nam ni bog, absoluten in nedotakljiv, marveč nam najbližja in najmerodajnejša socialna skupina. Radikalizem je demokratičen in napreden in vztraja na stališču nadstrankarstva. Debatirali so jur F. Uratnik⁹⁸⁴, ki je poudarjal potrebo po poglobitvi svetovnega naziranja, med M. Černič, ki je kritiziral vstop starešin v N. n. str. in A. Ribnikar, ki je zavračal trditve Černiča. Uratniku je pa odgovarjal Zalokar, ki je rekel, da si ne želimo dogmatičnih načel. Vsakdo naj si sam ustvari svetovni nazor na podlagi znanstvenih dejstev in potom znanstvenega dela.

O narodno obrambnem delu sta poročala jur L. Brunčko in teh. J. Mačkovšek. Debate so se udeležili Čeh Hanzik, dr. Fettich, ki se je zavzel za privatno ljudsko štetje, A. Ribnikar, ki je povdarjal pomen delavskega vprašanja in potovalni učitelj C M D Ante Beg.

Glavno vprašanje shoda se je obravnavalo drugi dan, ko je referiral jur M. Kosem o jugoslovanskem vprašanju. Napaka je, ker motrimo to vprašanje s političnega stališča. Bolje in v prvi vrsti pride v poštev kulturno delo, kulturna jugosl. enota. Širiti treba spoznanje, da smo eni!

⁹⁷⁶ K. n. 1910, 6/9. (Breznik)

⁹⁷⁷ Sl. narod 1913, št. 2 in 3 dne 3. in 4. I. (Breznik)

⁹⁷⁸ Dan 1913, št. 371, 7/I; Oml. IX., str.173. (Breznik)

⁹⁷⁹ Ivan Mazovec (27. 8. 1888, Kamnik – 14. 6. 1930, Ljubljana), prosvetni delavec, politični delavec, slavist, klasični filolog.

⁹⁸⁰ Andrej Veble (4. 5. 1887, Kapele – 26. 3. 1979, Čatež ob Savi), publicist, pravnik, odvetnik.

⁹⁸¹ Slovenec 1909, 2/9. (Breznik)

⁹⁸² Sl. 1910, 20/V. (Breznik)

⁹⁸³ Oml. VI., str. 94, str. 153, Slov. n 1909, 17/9 in sled, Slov 1909, 17 in 18/9. (Breznik)

⁹⁸⁴ Filip Uratnik (20. 4. 1889, Podlog v Savinjski dolini – 27. 1. 1967, Ljubljana), pravnik, agrarni ekonomist.

Na liter. polju se moramo združiti kot Nemčija, Italija. Premalo stoje v stik učitelji. Časopisi omenjajo le politične zadeve, kulturnega dela ne omenjajo. Razumništvo se odlikuje z nepoznanjem jugosl. razmer. Prirejati treba skupne razstave, sestanke. Slabo vpliva razlika ver, kar izrabljajo duhovniki. Na gospodarskem polju ni nobenih stikov - združiti treba jugosl. kapital. Dijaška društva morajo ustvariti ožje stike.

Hrvat I. Novak je rekel, da danes ne gre več zato, da se imenujemo z enim imenom, Mi hočemo vsakemu narodu ohraniti njegovo individualnost. Naše delo mora biti v prvi vrsti kulturno, stremeti moramo po vzajemnosti v umetnosti in književnosti. V vseučil. mestih naj se ustanove jugosl. zveze s čitalnicami, knjižnicami. Skupno v narodno obrambnem oziru reševati v to spadajoče zadeve. Klerikalci že škilijo na Hrvaško.

Srb Gjuro Orlič analizira racijonalno jugosl. idejo. Njeno silo dokaže z zgod. dejstvi. Težiti moramo za tem, da izgladimo cerkvene, zgodovinske in kulturne razlike. Lahko pa ostaneta dve pisavi. Jugosl. solidarnost je potreba napredka Jugoslovanov, ali možna je le, ako bode demokratska in svobodomiselna.

Bolgar Vakavčiev pravi, da ostali Jugoslovani premalo poznamo Bolgare in se premalo zanje zanimamo. V debati so govorili še Novačan, Srba Popović in Gjorgjević o slovanski misli v Srbiji in odnošajih med Srbi in Bolgari.

Fil. Šmalc poziva na posečanje hrvatskih šol, med Černič o trializmu in emancipaciji od Nemcev, Čeh Hanzik o slovanskem delovanju češkega dijaštva, Hrvat Novak odgovarja Černiču, da je trializem omamljiva vabam ki bi naj nas uspavala. Za vsiljevanje trializma od Avstrije lahko rečemo: Timco Austriacos et dona ferenber. Ob sklepu debate izvaja M. Korun: Dasi so nazori glede pravno-politične strani jugosl. vprašanja zelo različni smo si vendar vsi edini, da je skupnost možna na kulturnem in gospodarskem polju. Vsaj elementi, ki so enakih političnih nazorov, naj se združijo.

Popoldne je referiral tov. Zorman o umetniški vzgoji. Naše ljudstvo ima malo ali nič umetniškega čuta. Treba ga bo vzbuditi. V debati je predlagal starej. Ribnikar, naj bi se ustanovila zadruha, ki bi popošpeševala umetnost in jo demokratizirala, kar pa je odločno zavrnil tov. Šmalc, češ da je umetnost nekaj aristokratskega, ki se ne da demokratizirati.

Tretji dan so se soglasno sprejele resolucije, ki so zajele vse tedanje probleme slov. dijaštva, pa tudi važne zahteve slov. naroda v obče.

I. Opozarja na nevarnost klerikalizma, poziva na protiklerikalno delo in priporoča temeljit študij kulturnih, gospodarskih in političnih ved ter delavskega vprašanja.

II. Povdarja važnost nar. obrambnega dela, pozdravlja ustanovitev gospodarsko obrambnega društva in pozivlja k ustanovitvi slov. narod. sveta. Opozarja na ljudsko štetje in njega kontrolo pol privatnega ljudskega štetja.

III. Želi, da se jugosl. dijaštvo bavi z jugosl. vprašanjem, da se ustvarijo p vseh vseuč. mestih v Avstriji in izven nje najtrdnješi stiki med napred. jugosl. dijaštvom protestira proti preganjanju Srbov na Hrvaškem.

IV. Povdarja važnost umetniške izobrazbe.

V. Pozdravlja zahtevo po ustanovitvi vseučilišč v Ljubljani in prepotrebni docentur na češki visoki šoli v Pragi zahteva reciprociteto med zagrebško in vsemi inozemnimi slovanskimi in med avstrijskimi vseučilišči. Zahteva popolno slovensko srednje in ljudsko šolstvo, obsoja dunajsko vlado, ker ne aprobi-ra slovenskih učnih knjig, obsoja preganjanje čeških šol na Dunaju.

VI. Obsoja klerikalno agitacijo proti pohajanju čeških visokih šol v Pragi in poziva slovensko dijaštvo, naj pohaja slovanske univerze, zlasti češke v Pragi.

Češki dijaki so sprejeli še posebne resolucij, v katerih pozdravljajo narodno radikalno gibanje, protestirajo proti nemški nasilnosti in proti klerik. Žurnalistiki, ki agitira proti obisku čeških visokih šol. V jugoslovanskem vprašanju vidijo stopnjo naprej v zblizanju vseh slovanskih narodov.⁹⁸⁵

⁹⁸⁵ Omladina VI, str. 96 i sl. (Breznik)

Shod je s pismom pozdravil Henrik Tuma. V njem agitira za soc. demokracijo, ki edina more rešiti jugoslovansko vprašanja z organiziranjem delavcev in kmetov. Še tako organizirana obramba ne more ustaviti prodiranja tujega kapitala tudi na jugoslovansko ozemlje. Edina soc. demokracija je v stanu to storiti. Narodno radikalno dijaštvo je na I. in II. shodu nastopalo po idejah in principih soc. demokracije. Zdi se mu, da je dijaštvo zadnjih par let opustilo samostojno stališče I. in II. shoda in da se sedaj bliža taktičnem narodnem radikalizmu. To bi bilo za Jugoslovane največje zlo.⁹⁸⁶

Štiridesetletnice Slovenije

Na ustanovni dan 26. maja je priredila Sl. na Dunaju prijateljski večer mnogo njenih prijateljev in starešin na katerem je podal njen predstavnik fil. Sovre⁹⁸⁷ pregledno zgodovino društvenega življenja in razvoja. Večer so počastili primarij in privatni docent dr. Drozda, ki je bil v ozkih stikih z ustanovitelji Slovenije, dr. Prijatelj, dr. Tuma in drugi. Dr. Tuma je priporočal, da se mora slovenski dijak v tujini poglobiti v bistvo tuje kulture in študirati tuje svetovne gospodarske razmere. Starešina Oton Zupančič je brzojavil:

»S hitrim očesom nazaj poglej,
truda se spomni, premeri pot
uči od starih resnic se in zmot,
a potem oči naprej!

Kar za v bodočnost je v prošlosti svetega,
hrani ji srca razvnetega!«

Med mnogimi govori zastopnikov slovanskih akademskih društev in člani Slovenije in drugod je pel slovenijanski pevski zbor.⁹⁸⁸

Glavna proslava štiridesetletnice namenjena predvsem starejšinam se je vršila med III. Shod. Narodno rad. dijaštva. 18. Septembra zvečer v dvorani hotela Tivoli.⁹⁸⁹ Navzočih je bilo nad 70 starešin in toliko dijaštva. Prišli so bivši predsedniki Slovenije: dr. Oražen, dr. Rus, dr. Karel Triller, prof. Jeršinovc, dr. B. Vošnjak, prof. Lovic in častni član dr. Tavčar. Navzoči si bili tudi poslanci dr. Rybář⁹⁹⁰ in dr. Vilfan, dr. Kukovec in župan Ivan Hribar. V imenu Slovenije je govoril predsednik fil. A. Sovre, za starešine v Izobr. klubu Rudolf Molè⁹⁹¹ in jurist Rudolf Krivic⁹⁹² za Prosveto. Dr. Pavel Grošelj je v temperamentnem govoru pokazal razliko med idealnim naziranjem v mladosti in kruto realnostjo v praktičnem življenju. Tudi dr. Tavčar se je oglašil k besedi: Tudi mi smo bili narodni radikalci, ko smo bili mladi. Vi mladi ste podobni čistemu studentu, mi stari pa reki, v katero se je vse mogoče že izlilo. Je zagovornik načela, naj mladina samostojno misli. Mladina mora biti navdušena. Tako vzpodbuja tudi starejše. Potrebno je, da skupno korakamo proti skupnem sovražniku: klerikalizmu. Lahko se ljubimo ali ne, ali v boju moramo stati ramo ob rami. Dr. Triller je konstatiral med dijaštvom tujih narodov in slov. nar. rad. dijaštvom. Tam doba razveseljevanja, tu doba dela. Govori o vstopu nar. rad. starešin v stranko. Kdor hoče realizirati svoje ideje, mora v stranko. Starejšine so naši najboljši sobojevniki. Dr. Kukovec je ugotovil, da je preobrat, ki ga je povzročila radikalna struja, koristil tudi izven dijaškim krogom. Povsod se je začelo trezno misliti in smoterno delati. Govorili so še jurist Korun⁹⁹³, jurist Krivic, med. Zalokar in dr.

Proslava se je vršila v jako resnem okolju brez vsega pompa in veseljačenja.

⁹⁸⁶ Omladina VI, str. 158. (Breznik)

⁹⁸⁷ Anton Sovre (4. 12. 1885, Šavna Peč – 1. 5. 1963, Ljubljana), klasični filolog, prevajalec.

⁹⁸⁸ Omladina VI, str. 43. (Breznik)

⁹⁸⁹ Slovenski narod 1909, št. 216 z dne 22/9. (Breznik)

⁹⁹⁰ Otokar Rybář.

⁹⁹¹ Rudolf Molè (20. 1. 1883, Kanal – 20.1.1969, Ljubljana) prevajalec, literarni zgodovinar.

⁹⁹² Rudolf Krivic.

⁹⁹³ Milan Korun.

Revizija nar. rad. programa?

Po ljubljanskem shodu se je pojavilo v »Sloveniji« gibanje. Ki ga je vodil med. M. Černič, ki je bilo naperjeno proti vstopu ljub. starejšin v Nar. napredno stranko in ki je zahtevalo, naj se progam narodno radikalne stranke revidira v 3 točkah: v narodnem, verskem in političnem vprašanju. Černič je že na III: shodu nastopil proti vstopu starejšin v liberalno stranko ter plediral za vstop v soc. dem. Stranko, ali pa naj starejšine skupaj z učitelji osnujejo novo stranko. Tumovo pismo, kritika dr. Dermota v Slov. Přeledu⁹⁹⁴ in končno predavanje dr. Prijatelja v Sloveniji⁹⁹⁵, ki je svaril pred vstopom v liberalno stranko in nakazoval starejšinam znanitve na delovanje, je nakazovalo Černiču, ki je 19/II1910 postal predsednik Slovenije, da je napisal v Omladini članek »Nove smeri«⁹⁹⁶. V njem je predlagal, naj se v vsakem akademskem društvu in pri starejšinah izvoli poseben programski odbor, ki naj se bavi z revizijo n. r. programa. V letnem tečaju 1910 naj ti odseki temeljito preštudirajo sledeča vprašanja: 1) narodnostno (pojem narodnosti, razvoj, sedanje imenovanje, avstr. narodnosti, slov. narodnost v slov. strankah, slovansko ter jugoslovansko vprašanje, narodno šolstvo, nar. avtonomija, obrambno delo itd.),

2) versko (verstvo in vere, njihov soc. in kult. Pomen, versko vprašanje med Jugoslovani, vera in klerikalizem ...),

3) gospodarsko (industrijski, agrarni, združni problem, gospodarsko stanje v Slovencih),

4) socijalno (kmetško, delavsko, dijaško, žensko ...),

5) politično (soc. dem., kršč. soc., nazirom stranke sploh, v naši domovini posebej, naše razmerje do njih, pol. bodočnost nar. rad. struje),

6) organizacija (dijaška in proakademska) sredstva in pota, po katerih pridemo do svojih ciljev.

Iz teh studij naj se napravijo zaključki in predlogi za novi program. Konec skupnega posvetovanja naj tvori IV. nar. rad. shod, ki naj kodificira program. Občni zbor Slovenije je dal inicijativo za otvoritev ankete o nar. rad. vprašanju v Omladini. Uredništvo želi, da se oglase tudi srednješolci, ne le visokošolci in starejšine. Tudi prijatelji struje.

Černič je bil tudi v letnem tečaju 1910 predsednik Slovenije. Programatični odseki so vršili svojo nalogo. V Adriji so predavali Čok, Krivic, Weissl, v Sloveniji pa Zavrnik, Uratnik in Virant. V Omladini je vodila boj proti reviziji Praga. Glavni debator je bil Radovan Krivic, Masarykov učenec. V članku Revizija?⁹⁹⁷ Je ugotovil, da ne vidi krize, nobenega odprtega vprašanja, na katerega ne bi že našli odgovora v posameznih letnikih, zlasti prvem, Omladine, v brošuri Narod za narod ali v Almanahih. Kdor je šel v organizacijo iz notranjega prepričanja, kdor je zasledil gibanje od početka, za tega ni odprtih vprašanj v nar. rad. programu.

Neizčrpno je drobno delo in samoizobrazba.

Starejšinsko vprašanje je bilo preje rešeno (glej Oml I), kot se je pojavilo. Prvi starešine niso zagrešili nobene nedoslednosti, če so vstopili v stranko. Vezi niso pretrgane.

Kritizirati ne vstopa, pač pa njihovo delo, če ni v skladu z našimi kulturnim programom. Ne krijmo lastne lenobe s stalnim starejšinskim vprašanjem ter z revizijo programa. Revidirajmo sebe samega. V članku »Nekaj navodil za ta ali oni odgovor«⁹⁹⁸ pravi Krivic: Dr. Prijatelj vidi krizo, jaz je ne vidim. Oba imava prav, ker gledava stanje na različnih krajih! (na Dunaju, v Pragi). Če je torej kod kriza, naj se sanira, toda tako kot povdarja Krivic (z delom). Je pa versko vprašanje, ki še ni objasнено, četudi se že dve leti objasnuje. Človek ne ve, ali so za verstvo, z verstvom, ali proti verstvu, ali brez verstva. Iz te nejasnosti lahko izvira diferentizem, ki je največji pospeševatelj klerikalizma. Z vsestransko samoizobrazbo bomo rešili tudi ta problem. Pri obravnavi verskega vprašanja se moramo držati tega, kar je dognala

⁹⁹⁴ Slov. Přeled XII, l. 2 in 3 št., glej OML VI, str. 132. (Breznik)

⁹⁹⁵ 25/II 1910 v Oml. VI, str. 179. (Breznik)

⁹⁹⁶ Omladina VI, str. 183. (Breznik)

⁹⁹⁷ Omladina VII, str. 33. (Breznik)

⁹⁹⁸ Omladina VII, str 67. (Breznik)

veda, predvsem moderna sociologija. Imeti moramo enoten svetovni nazor. Začetniki struje so se mnogo bolj zavedali zahtev, ki jih stavlja na njih organizacija kot se jih mi danes. Oni so postavili filozofske temelje, glavne točke svojega svetovnega nazora. »Absolutna narodnost« je v začetku gibanja pomenila: sem član naroda, brez katerega ničesar ne pomenjam in zanj moram delati, ker vidim v prospehu naroda svoj prospeh. Marsikoga pa »absolutna narodnost« zavaja na šovinistično stališče, zato je proti temu izrazu. Pri nas je treba manjšinskih delavcev in manjšinskega delovanja. V tem je rešitev Slovenstva.

Shod, ki naj bi obravnaval revizijo programa, je bil sklican za prve dni septembra. Pred njim se je pa vršil I. vseslovenski shod nar. rad. abiturijentov v Trstu 26. in 27. avgusta 1910⁹⁹⁹, ki je bil jako dobro obiskan (80 - 100 udeležencev). Na njem so referirali Goričan Ve(...): Narodno-radikalna struja – kulturna struja, tovarišica Rusova: Slovenska žena, tov. Fr. Lapajne: O nalogah slovenskega tehnika in tov. Šlajmer Boris: O novih potih ljudske izobrazbe. Shodu je predsedoval Rudi Trošt.

Mišljenje abiturijentov kažejo sprejete resolucije:

Narodno-radikalno dijaštvo, zbrano na shodu v Trstu: 1) umeva narodnost pozitivno. Torišče socialne prakse je narod. 2) Je prepričano, da je za smiselno življenje potrebna le pravica, temelječa na poznatih vede. 3) Razumeva socialno vprašanje pravno. Vzbuditi zavest in čut za socialno odgovornost med ljudstvom je njegovo glavno stremenje. 4) Navzoče dijakinje uvidevajo, da pride pri reševanju slovenskega ženskega vprašanja v prvi vrsti v poštev kulturna in socialna stran našega feminističnega gibanja. Izpolniti treba ženska izobraževališča in razširiti izobrazbo v vse ženske sloje. Ustanovi naj se Ženski list in ustanovi Splošno vseslovensko žensko društvo v smislu naprednih, narodnih in demokratičnih načel. Shod poudarja pomen slovenske inženirske organizacije, ki naj ne bo le interesna, temveč tudi znanstvena in slovenski tehnik preiskuj naše pokrajine, povdarja važnost tehničnih klubov, opozarja pa tehnike, naj vstopajo v druga akademična društva. Srednješolske knjižnice naj imajo oddelke s poljubno in primerno tehnično literaturo.

Prosveta naj se preosnuje v akademično učiteljsko društvo. Pri vseh knjižnicah naj se osnujejo društva, oziroma knjižnice naj se dajo v oskrbo narodnim društvom na meji. Vaša naj se sistematizirajo predavanja. Posveča naj se več pozornosti srednješolcem.

I. zaupni sestanek narodno radikalnega dijaštva¹⁰⁰⁰, ki naj bi revidiral strujni program, se je vršil 6., 7. in 8. septembra 1910 v Ljubljani. Udeležba je bila majhna, ker ni bilo med akademiki dovolj zanimanja za revizijo programa. Shod je vodil predsednik Fr. Šemrov (Adrija), podpredsednika sta bila med. Černič (Slovenija) in tehn. Fischer (Tabor).

6. septembra je bilo na dnevnem redu versko in narodnostno vprašanje. O verskem vprašanju sta govorila R. Krivic in Fil. Uratnik. Iz Krivičevega referata je razvidno, da je za brezversko in protiversko stališče. Uratnik pa je pobijal individualizem in svobodno misel v vzgoji.

O narodnostnem vprašanju je govoril Fr. Šlibar ter za njim Stanko Virant¹⁰⁰¹. Prvi je izšel iz nazora: narodnost je kulturni problem, ter je tako podal vsebino problema in vse komponente, ki tvorijo danes narodnost. Drugi je obravnaval pojem naroda ter narodnost z državotvornega stališča terse dotaknil prečnega vprašanja, je li še kaka skupina nad narodom.

Drugi dan je referiral J. Agneletto o gospodarskem vprašanju. Podal je zanimive statistične podatke o slovenski produkciji na gospodarskem polju, podal metodo, kako naj se gospodarska vprašanja pri nas obravnavajo. Iz tega slede nadaljne važne posledice za gospodarsko politiko, ki je pri nas tudi tozadevno precej breznačelna. Predavanje je izšlo v Naših zapiskih 1910, str. 343.

O političnem vprašanju je govoril med. Černič. Obrazložil in analiziral je program vseh naših političnih strank. Podal je tudi taktiko strank in povdarjal, da se narodno radikalna struja ne more strinjati

⁹⁹⁹ Jutro 1910, št. 175, 25/8, št. 179 29/8, št. 180 30/8; Oml. VII., str. 104. (Breznik)

¹⁰⁰⁰ Oml. VII, str. 103. (Breznik)

¹⁰⁰¹ Stanko Virant (29. 4. 1890, Gomilsko – 29. 4. 1971, Gomilsko), časninar, urednik.

z nobenim obstoječih programov. Kam torej, ko stopimo v življenje? Ali tako dalje, kot dosedaj? V liberalno stranko, ali k socialni demokraciji? Izvajal je, da mora ostati popolna enotnost med akademiki in starejšinami, ki naj ne vstopajo v politične stranke po današnjem načinu; za tem naj gre pa delo v akademskih društvih, da v doglednem času od sedaj naprej v javno življenje stopajo starejšine ustanove svojo lastno narodno-radikalno politično organizacijo, ki bo sprejemala starejšinski narodno-radikalni naraščaj. Do časa pa, dokler ni porojena politična organizacija, naj se narodno-radikalni starejšine drže izven vsake stranke in naj se uveljavljajo samo kulturno.

Ob koncu zborovanja je predlagal tehn. J. Mačkovšek, naj se kar se tiče programa ničesar ne spreminja, ker ni zato nobene potrebe, kot je dokazal shod. Nato je nastalo vprašanje, ali imajo sodelujoči abiturienti tudi glasovalno pravico. Ko je tovariš Černič videl, da bo ostal manjšini, je z nekaterimi revizionisti odšel.

Nato je shod sprejel predlog Mačkovškov, naj se programa ne spreminja. Abiturientom Černič ni priznal glasovanja.

Vso svojo jezo nad protirevizionisti in ljubljanskimi starešinami je nato razbil Černič v Naših zapiskih¹⁰⁰². V neizbranih besedah je napadel ljubljanske starejšine, ki so zašle v liberalno močvirje, očital jim je absolutizem, ker so nekateri prenapeteži odgnali najboljše sile, da so megalomani in plitveži, da so neodkritosrčni (versko vprašanje), da kupčujejo s službami (glej ljubljanski licej!), da so prepustili Prosveto, akademijo, znanstveno revijo svoji usodi. Na Slovenskem je treba izpremeniti temelje vsega javnega življenja. Ni naloga pomlajati stare kosti te ali one stranke ter kastrirajoč se tako duševno.

Narodni radikalizem naj je revizija slovenskega življenja na vseh potih. Premotriti ga je treba do dna. Dvigniti je treba predvsem voditelje in buditi smisel za socialne in kulturne pojave sploh, raztrgati vsakemu pokretu rodoljubni, naprednjaški in verski nimbus.

Revizionisti smo prišli z najboljšimi nameni, toda večina na sestanku pod patronanco politično vezanih ljubljanskih starešin je izjavila naše namene ter krizo s tem še poostrila, mesto izravnala.

Černiču je odgovarjal R. Krivic¹⁰⁰³ v Omladini s člankom Glose k članku Narodno-radikalna struja¹⁰⁰⁴, kjer ugotavlja, da:

1.) absolutne narodnosti ni postavil v program na tržaški shod 1905, pa tudi pozneje (...),

2.) da v programu ni verska indiferentnost marveč, da se je govorilo individualizmu,

3.) nadstrankarstvo dijaške struje je v veljavi. Dokler so bili dijaki v veljavi, so bili izven strank. Že Omladina I ugotavlja, da narodna radikalna mladina nima namena ustvarjati nove politične stranke, da pa bo (po končanih študijah) vstopala v obstoječe stranke ter jih skušala reformirati! Černič se zaletava samo v ljubljanske starešine, ki imajo svojo starejšinsko organizacijo in jih dela odgovorne, da ni starejšinske organizacije v Celju, Gorici, Trstu. Poskušali so, a našli povsod zaprta vrata. Celjski starejšine so v Narodni stranki, tržaški v Slogaški stranki! Ti niso padli v nemilost. Ljubljanske starejšine so kulturno delali. Med drugim so imeli nad 80 predavanj po deželi.

Viktor M. Zalar je v svojem članku »Epilog«¹⁰⁰⁵ ugotovil, isto kot Krivic, 1) da o absolutni narodnosti ni bilo nikdar govora. Narodno vprašanje se je vedno smatralo za kulturno vprašanje; 2) v verskem vprašanju se je vedno v programski točki: vera je privatna stvar razumelo in pisalo o verskem individualizmu in o svobodi verskega naziranja; 3) izvenstrankarsko stališče narodno radikalne struje se je vedno povdarjalo in se mora tudi za naprej! Če so starejšine vstopile v stranke, niso s tem prelomile narodno radikalnega programa. Vse revizionistične zahteve so bile odločno odklonjene, to je zdravo znamenje in velik plus v bilanci zaupnega sestanka.

Med počitnicami so se vršili sestanki narodno radikalnega dijaštva v Slovenski Bistrici, na Bledu, v

¹⁰⁰² Naši zapiski 1910, str. 305–308. (Breznik)

¹⁰⁰³ Radovan Krivic.

¹⁰⁰⁴ Oml. VII, str. 107. (Breznik)

¹⁰⁰⁵ Oml VII, str. 99. (Breznik)

Logatcu in v Grosupljem. Na njih se je govorilo o kulturnih stremljenjih narodno radikalne struje ter o počitniškem delu dijaštva.¹⁰⁰⁶

V jeseni 1910 je bilo v Slovenijo sprejetih 97 članov, med njimi 31 prvoletnikov. Že kmalu v začetku tečaja pa so se pojavili med člani prepiri v upravnih zadevah; postajali so vedno hujši in ovirali vse društveno življenje. Ko so pristaši Černičevi videli, da so v manjšini, se segli po obstrukciji, ki jih je zapeljala do neakademičnega narodno radikalnega društva nevrednega obnašanja. Odbor je bil prisiljen, da je tri glavne krivce in razgrajače: med Černiča, med Ruprehta in jur. A Kodra izključil iz društva. Vsled tega je izstopilo še 30 obstrukcionistov - somišljenikov.¹⁰⁰⁷ Predsednik društva je bil tedaj jur. St. Virant.

Izključeni so priobčili v Slove. narodu¹⁰⁰⁸ sledečo Izjavo:

Podpisani javljajo slovenski javnosti, da jih je slavni odbor Slovenije v svoji seji 2. decembra na predlog predsednika Viranta začasno izključil iz društva ter da s tem prenehajo biti člani nar. rad. organizacije.

Na Dunaju 15. dec. 1910 Mirko Černič med, Stanko Rupreht med, Anton Koder jurist.

Po božičnih počitnicah se je začelo v Sloveniji znova prav živahno življenje. Izobraževalni klub, ki je tokom preprirov zadremal, je začel zopet z rednimi predavanji.¹⁰⁰⁹

Revizijski intermezzo je bil končan. Černič bi bil lahko stvari koristil, če ne bi bil častihlepen, osebno agresiven, napadalen in neizbirčen v izrazih in dejanjih. Izkoristil je čas hudih političnih borb ljubljanskih starejšin in gospodarskega neuspeha dr. Žerjava, v napad na nar. radikalno strujo v korist socialni demokraciji, pa ni uspel.

Delo v nar. rad. društvih se je nadaljevalo, težišče je bilo v praški Adriji, ki je 4. maja 1911 praznovala svojo petletnico s slavnostnim zborovanjem in s sijajno uspelo Akademijo - Adrija se je predvsem bavila s študijem nazorno obrambnega dela, ki ga je vodil teh. Janko Mačkovšek.¹⁰¹⁰ Graški Tabor je tožil, da je slov. dijakov v Gradcu vedno manj in da ima zato Tabor tudi manj članov, vendar prireja za svoje članke pridno predavanja in društvene večere. Tudi sodeluje v graškem slov. izobr. Društvu »Domovina«.¹⁰¹¹

V vseh treh društvih so se vršila programatična predavanja, Omladina pa je prinesla članke R. Krivica O metodah in smereh nar. rad., Lev Brunčka: Narodni in socialni moment v našem programu ter vrsto člankov O demokratizmu, nacionalizmu, socializmu in nar. rad. programu ter dr. Rostoharjev članek, Nar. radikalizem in soc. demokracija. Rostohar pobija Brunčkovo mnenje, da je narodni radikalec lahko predvsem soc. demokrat, ker ne priznavamo revolucionizma, razrednega boja historičnega materializma in internacionalizma.¹⁰¹²

V Sloveniji je imel dr. Kramer »Politično-parlamentarni seminar«, ki naj uvede obiskovalce s predavanji in diskusijami o aktualnih politično parlamentarnih vprašanjih v osnovne pojme našega političnega življenja.¹⁰¹³

22. in 23. septembra 1911 se je vršil v Ljubljani II. zaupni sestanek nar. rad. dijaštva¹⁰¹⁴. Na podlagi referatov St. Viranta (Nar. rad. in napredno dijaštvo), Iv. Sajovica (Nar. rad. dijaštvo on soc. demokracija), I. Zormanca (Starejšinstvo) in referata o organizaciji so se vršile debate, ki so se odlikovale po temeljnosti in premišljenosti in ugotovile skladnost o nazorih nje ustanoviteljev in nje najmlajših pristašev. V debatah so sodelovali tudi starejšine.

¹⁰⁰⁶ Oml VII, str. 132. (Breznik)

¹⁰⁰⁷ Oml. VII, 180. Oml. VII, str. 48. (Breznik)

¹⁰⁰⁸ Slov. n. 1910, št. 1910, št. 457, 17/12. (Breznik)

¹⁰⁰⁹ Oml. VIII, str. 17. (Breznik)

¹⁰¹⁰ Oml. VIII, 41,42. (Breznik)

¹⁰¹¹ Oml. VII, str. 180. (Breznik)

¹⁰¹² Oml. VIII, 147. (Breznik)

¹⁰¹³ Oml. VIII, 2/3. (Breznik)

¹⁰¹⁴ Oml. VIII, str. 145. Jutro, št. 565, 1911, 23/9. (Breznik)

Soglasno so bile sprejete sledeče resolucije:

1. Ker vidimo v narodu najvažnejši naravni socialni organizem in podlago vsakega napredka in civilizacije, nam narodnost ni le politično vprašanje, temveč stvar svetovnega naziranja. Zato smatramo za narodno le tako organizacijo, ki pri svojih pristaših smotreno goji narodni čut v zasebnem in javnem življenju. Pri tem povdarjamo, da smatramo delavski stan za enako važen in drugim stanovom enako vreden del naravne celote. Naloga narodne slovenske politike je delati na to, da se odstrani gospodarska in vsakojaka duševna odvisnost delavstva, to pa tem bolj, ker bo šele tedaj dana delavstvu možnost, da se v narodnostnem boju tudi aktivno udejstvuje. Odobravamo stanovske organizacije, ki delujejo za povzdigo posameznih stanov ter se pri tem zavedajo. Da so del narodne celote in torej načeloma ne zapostavljajo narodnih interesov svojim razrednim težnjam.
2. Kriterij, v koliko se je odločiti za individualno ali kolektivistično gospodarstvo, je nar. r. dijaštvu le vprašanje, v kateri družbeni obliki je več možnosti, da razvije kar največ izvrstnih posameznikov in se kultura celote povzdigne na najvišje stanje, kratko malo v kateri družabni obliki bo mogla civilizacija človeštva čim najbolj zrasti. Ne v individualnem ne v kolektivističnem gospodarstvu ne vidi tega ideala, pač pa v sintezi produktivnih strani obeh sistemov. S tega stališča moramo izjaviti, da gospodarski in družbeni kolektivizem, kakor ga razvija program socialne demokracije, ne odgovarja našemu naziranju o družbi in državi.
3. Nar. rad. dijaštvo ne nasprotuje, da se svobodomiselnost nar. napredno dijaštvo organizira in pokaže, kaj hoče in da ga ne vodijo strankarski nagibi ne odpor proti kakim osebam, temveč določen program. Veseli nas, v kolikor je to dijaštvo doslej v posameznih člankih objavilo nekaj programskih točk - te točke povsem odgovarjajo našemu programu. Želimo, da svoj program formulira glede vseh točk, da se bo potem videlo, ali ima to dijaštvo kako novo idejo, ki je od našega programa toliko diferentna, da je ustanovitev in eksistenca posebne napredne dijaške organizacije stvarno potrebna in utemeljena.
4. Nar. rad. zaupni sestanek izreka nujno željo, da se ustanovi starejšinska organizacija, kjer bodo absolventi in drugi prijatelji in somišljeniki n. r. dijaštva delali za uresničenje našega kulturnega programa in gojili stalne zveze z dijaštvom. Pozivljajo se že obstoječe krajevne združitve nar. rad. starejšin, posebno ljubljanski »Izobraževalni klub«, da se o ustanovitvi te organizacije čim prej izrazijo.
5. Eksekutivi nar. rad. dijaštva se izreče želja, da predloži našim akad. društvom načrt, po katerem bo le ta sklenila enotno stilizacijo programa nar. rad. dijaštva oz. narodno radikalnih društev.

Iz resolucij je razvidno, da socializem kot moderno življenjsko¹⁰¹⁵ naziranje zelo vabi mladino, da pa mladina ne vidi rešitve v soc. demokraciji. Soc. demokr. stranka jih je odbila s svojim postopanjem, nar. rad. struja pa vzgaja svoje člane na narodnem programu. Sestanek je pokazal, da sta se obe napredni dijaški struji zblížali, toda združitve bi bila škodljiva, ker bi bilo manj dela.¹⁰¹⁶

Pred II. zaupnim shodom sta se leta 1911 vršila še dve dijaški zborovanji, in sicer 1. in 2. septembra sestaneke nar. rad. abiturientov v Postojni, 2. in 3. septembra pa narodno obrambna anketa v Celju, ki so jo priredili štajerski napredni akademiki.

Na abiturientskem sestanku v Postojni je referiral abit. Lah: o gimnazijskih letih, abit. Lah¹⁰¹⁷ o narodnostnem vprašanju, abit. Prelovec o tehniki kot bodočem inženirju in abit. Jeraj o gmotnem vprašanju slov. dijaštva. Med resolucijami omenjam ono, ki protestira proti strelnim vajam, ki so jih vpeljali po srednjih šolah. Ves čas zborovanja je sodeloval za starešine dr. Žerjav.¹⁰¹⁸

Obrambno anketo v Celju je vodil Fr. Kraševac, predsednik Kluba napre. slov. akademikov v Celju ob odsotnosti celjske napr. inteligence. Referirali so Miloš Štibler o združništvu in nar. obrambi in ob-

¹⁰¹⁵ Življenjsko.

¹⁰¹⁶ Jutro 1911, št. 565, 23/9. (Breznik)

¹⁰¹⁷ Ivan Lah.

¹⁰¹⁸ Oml VIII, str. 169, Jutro 1911, št. 546, 2/9. (Breznik)

sojal strankarstvo v združništvu, potov. učitelj Iv. Prekoršek¹⁰¹⁹ je govoril o slovenskem šolstvu na Sp. Štajerskem, učitelj Hren¹⁰²⁰ o Zgor. Dravski dolini s posebnim ozirom na Marenberg, jur. Reisman¹⁰²¹ o narodnostnem vprašanju v Slov. goricah, jur. Vane Radej¹⁰²² o državnozbornih volitvah, jur. Hrašovec¹⁰²³ pa o ljudskem štetju. Za javnost se je sprejela samo resolucija, ki poziva dijaštvo, da hodi z narodno obrambnega stališča študirat v Prago. Prihodnja anketa se vrši v Ptuj, kjer se bo razpravljalo o Štajerčijanstvu.¹⁰²⁴ Navzoči so bili zastopniki n. r. d. in lib. društev.

Leta 1912 se je Omladina morala preseliti v Prago. Blasnikova tiskarna jo ni hotela več tiskati, ker so bili računi neporavnani in tudi spremembe uprav niso pomagale. Omladino je rešil predsednik Eksekutive Zorman, ki je prevzel jamstvo za pokritje dolgov, Omladino pa odslej dal tiskati v Pragi v tiskarni Ed. Gregor in sin. Izdajatelj in odgovorni urednik je postal jurist A. Ogris¹⁰²⁵. V Pragi je Omladina začela priobčevati več gradiva iz svetovne kulture, dasi je krepko odbijala napade vseh nasprotnikov na n. r. strujo, med katere so vstopili zlasti Naši Zapiski.

Poleg Černiča je tu napadel strujo tudi dr. Vlad. Knaflič¹⁰²⁶, ki ji je očital »dogmatizem, avtoritarnost voditeljev, epigonsko dekadenco in znake reakcionarne plesnobe«. Uspehov knjižnic ni hotelo biti, predavanj in drugega tudi ne, klerikalna strahovlada je začela triumfalni pohod, vročekrvni mladini je za trenutek zaprlo sapo in končno so se vse oči mrzlično upirale v starešine in njih pogib.

Člankar Omladine odgovarja: Padel je en cinizem, ki se je rodil v razkošju boemskih razvad, današnji mnogo opasnejši pa se skriva za znanstvenimi, prvomodernimi idejami in problemi. Narodnost mora prenašati najhujša omalovaževanja. Proletariat je postal moderen in edino zveličaven. Meščanstvo je obsojeno na smrt, ko se je komaj zavedlo življenja. Dokler bo narodni čut kulturna potreba slov. razumnštva in njega naraščaja, tako dolgo bo radikalna struja obstajala na programu, ki ga je imela in ga ima neizpremenjenega. Radikalna struja je tako prožno živa kljub vztrajanju pri svojem programu oz. »avtoritarnosti, dogmatičnosti«, da popolnoma odgovarja ne le zahtevam lokalnih potreb, ampak tudi splošnemu modernemu toku, tudi s socializmom ima opraviti.¹⁰²⁷

Ob aretaciji Ribnikarja zaradi septembrskih dogodkov so udarili Naši zapiski celo na denuncijantsko struno. Zapisali so: Ravno septembrski dogodki leta 1908 so ti struji največ škodovali; pokazali so, kako je postala prazna in puhla, nesposobna! Stara stvar je, da demonstracijo najbolj škodijo demonstrantom.¹⁰²⁸ Kdor je bil pri tistih demonstracijah navzoč, ve, da so bile nevzdržljive, spontan izraz upora proti nasilju.¹⁰²⁹

Žongljanje s programom pa večini dijaštva ni ugajalo. Bilo je preveč besed pa premalo konkretnega dela. Preveč teoretiziranja in kritiziranja.

Oklic dunajske Save abiturientom v prejšnjem letu (1911) povdarja, da se je v zadnjem času razpasla navada, da novinci ne vstopajo več v akad. društva, ampak da kar na svojo roko bodisi v manjših grupah, bodisi v čisto samotarsko nastopajo.¹⁰³⁰ To sicer za Slovenijo in Adrijo ni veljalo, ker sta imela dovolj doraščaja, toda mnogo starejših je hodilo svoja pota in se izogibali društvom. Oni, ki so simpatizirali s

¹⁰¹⁹ Ivan Prekoršek.

¹⁰²⁰ Anton Hren (12. 1. 1880, Kompolje – 2. 2. 1936, Maribor), mladinski pisatelj, narodni delavec.

¹⁰²¹ Avgustin Reisman (28. 8. 1889, Počenik – 20. 2. 1975, Maribor), pravnik, odvetnik.

¹⁰²² Vane Radej (? – 1929), predsednik zveze jugoslovanskih akademskih društev Jugoslavija.

¹⁰²³ Juro Hrašovec (6. 7. 1858, Sisak, Hrvaška – 12. 5. 1957, Celje), politik, odvetnik.

¹⁰²⁴ Oml. 1911, VIII, str. 165. Jutro 1911, št. 554, 12/9. (Breznik)

¹⁰²⁵ Albin Ogris.

¹⁰²⁶ Naši Zapiski 1912, št. 3. Oml. IX, str. 33. (Breznik)

¹⁰²⁷ Oml. IX, str. 33. (Breznik)

¹⁰²⁸ Naši Zapiski 1912, 6. štev. (Breznik)

¹⁰²⁹ Oml. IX, str. 69. (Breznik)

¹⁰³⁰ Sl. n. 1911, št. 217 z dne 21/9. (Breznik)

soc. demokracijo, pa vendar niso nikjer ustanovili novega akad. društva na soc. demokr. podlagi. Bili so veliki v besedah, pa majhni v dejanjih.

Dne 21. aprila 1912 se je na ponovne pozive Eksekutive in nar. r. shoda 1911 vršil sestanek starešin iz Ljubljane, Trsta, Celja in Gorice, da izmenjajo misli in načrte. Sestanek je bil zelo dobro obiskan in podali so se sledeči referati: o organizaciji je referiral dr. Pučnik iz Celja, o publicistiki dr. Vošnjak iz Gorice in o vseučiliškem vprašanju Čok iz Trsta. Rezultati so podali temelje nastajajoče kulturne organizacije. Sestanek se je izrekel za slov. univerzo v Trstu.¹⁰³¹ Sestanek se je vršil v Trstu.

Sredi septembra 1912 so se vršile tri pomembne dijaške prireditve v Ljubljani, in sicer:

- 1) IV. nar. radikalni shod 13. in 14. sept. 1912. Shodu je predsedoval Ivan Zorman. Udeležilo se ga je poleg dijaštva mnogo starešin in docenta dr. M. Rostohar in dr. B. Vošnjak. Prvi je predaval fil. L. Čermelj¹⁰³² o vseučiliškem vprašanju in predlagal, naj se slov. vseučilišče ustanovi v Trstu, ki pa mora imeti primerne stolice za trgovske in gospodarske vede. Docenti naj se habilitirajo predvsem na praškem in zagrebškem vseučilišču.

Jur. Iv. Lajovic je referiral o bistvu in pomenu narodnosti ter postavil zahtevo po Združeni Sloveniji.¹⁰³³

Jur. Albin Ogris je podal referat o nar. radikalizmu in verstvu¹⁰³⁴, Ivan Zorman pa organizaciji.

Sprejele so se resolucije: 1) dijaštvo naj se bavi z vprašanji, ki izvirajo iz cilja Združena Slovenija, 2) se izreka za slov. vseučilišče v Trstu, ki naj ima gospodarsko praktične pomorske in trgovske discipline, 3) se izreka za reciprociteto zagr. vseučilišča, za habilitacijo slov. docentov na kateremkoli vseučilišču in za odpravo gorostasnih¹⁰³⁵ šolskih razmer v slov. deželah, zlasti v Trstu.

- 3) K verskemu vprašanju: naloga države je, da čuva potom svojih osnovnih zakonov svobodo vere in vesti. To zahteva strpnost napram vsem konfesijam, kar je glavni pred pogoj uspešne rešitve jugosl. vprašanja. Taka strpljivost pa ni istovetna z indiferentnostjo napram verskim problemom. Ako se pa uveljavljajo konfesionalni nazor na neetičen način in ki je škodljiv naravnem in drž. sožitju, in boja proti tem pojavom smatrati za protiverski pokret.

Z ozirom na naš celoten narodni položaj ne kaže trositi sil z vsiljevanjem izvestnega racijonalističnega svetovnega nazora med najširšimi narodnimi sloji.

Ker se temeljno razlikujejo znanstvene in verske pred postave, ni z verskimi naziranjmi pobijati znanstva, istotako kakor ni mogoče z znanstvenimi argumenti zavračati verskih pojavov. Zahtevati je povsem svobodni razvoj udejstvovanja znanstvenega mišljenja.¹⁰³⁶

Zvečer 14. septembra se je vršil IX. občni zbor Prosvete, ki je bil zelo dobo obiskan in ga je vodil predsednik Zorman.¹⁰³⁷

- 2) 15. septembra se je otvorila v Jakopičevem paviljonu I. obrambna razstava, ki jo je pod vodstvom tehn. Janka Mačkovška priredil manjšinski odsek Adrije in ki je zahtevala dosti pridnosti in dela. Pokazala je naše slabosti in nedostatke obrambnega dela, udejstvovanje in prodiranje pangermanistične ideje na naših mejah, naše propadanje na severu, krivični šolski sistem. Posledice izseljevanja, pomen zopetne pridobitve mest na slovenskem ozemlju itd. Po kratkem nagovoru predsednika so Prosvetaši začeli z razlago razstavnega materiala. V Ljubljani je bila razstava odprta teden dni, za priliko skupščine CMD se je prenesla v Trst, odtod v Gorico, Celje in Maribor. Obisk je bil razven v Mariboru zelo dober, moralni uspeh nad vse pričakovan. Razstava je rodila med Slovencem, Slovenskim naro-

¹⁰³¹ Oml. IX, str. 68. (Breznik)

¹⁰³² Lavo Čermelj (10. 10. 1889, Trst – 26. 1. 1980, Ljubljana), fizik, publicist.

¹⁰³³ Oml IX, str. 119, 147. (Breznik)

¹⁰³⁴ Oml IX., str. 115. (Breznik)

¹⁰³⁵ Nemogoče, strahotne.

¹⁰³⁶ Oml. IX., str. 134, Dan 1912, št. 257, 254. (Breznik)

¹⁰³⁷ Oml. IX., 135. (Breznik)

dom in Dnevom ostro polemikom ki se je sukala okoli vzrokov teritorialnega in številnega propadanja Slovencev. Polemika je pokazala, da so bili klerikalci z razstavo živo zadeti.¹⁰³⁸

Z razstavo je bil položen temelj za slov. obrambni muzej. Prosveta je takoj po razstavi sklicala merodajne faktorje na razgovor, kako bi se muzej čim prej lahko ustanovil. V glavnem gre za primerne prostore.

3) Sestanek naprednih abiturientov 15. in 16. sept. 1912

Sestanek so sklicali člani tajne organizacije jugoslovanskih srednješolcev, ki se je ustanovila 13. I. 1912 in katere začetnik je bil jur. France Fabjančič. Siti programatičnih preprirov v nar. rad. vrstah so si postavili za progam: prekvasiti nar. rad. strujo z jugoslovanstvom in pridobiti za ta program tudi ostalo dijaštvo.

Za predsednika zborovanja je bil izvoljen abit. Avg. Jenko¹⁰³⁹. Referirali so o Slovencih in Jugoslovanstvu, o Počitniški zvezi in o vprašanju naraščaja na srednjih šolah ter delu v akadem. društvih. Referat o Jugoslovanstvu¹⁰⁴⁰ je podal Vlad. Fabjančič¹⁰⁴¹: »Pravega narodnostnega boja Slovenci še nismo imeli, ne poznamo prave nacionalne strasti. Da pripravimo boljša tla za pravo, svobodno kulturo, je treba, da zbudimo še enkrat strasti za nacionalni boj, to pot za jugosl. idejo. Ta naš nacionalni boj, bodi naš kulturni krst, četudi bi moral biti ta krst, krst krvi.« V debato so posegli Fabjančič, Mačkovišek, Železnikar in M. Naglič.¹⁰⁴²

Po tem sestanku se je odpravil ožje zaupniški krog nove organizacije na potovanje v Srbijo in Bolgarijo, da bi dobili osebnih zvez z dijaškimi organizacijami v vseh jugoslovanskih pokrajinah, spoznali njihovo mišljenje in delovanje.¹⁰⁴³

Preporodovci in nar. rad. struja

Začetkom leta 1912 se je pojavil med srednješolskim dijaštvom nov pokret, katerega začetnik je bil jur. Fr. Fabjančič. 13. januarja se je ustanovila na prav romantičen način v zatemnjeni sobi ob bleči sveči tajna organizacija jugoslovanskih srednješolcev. Na črno pogrjnjeni mizi so ležala pravila in program in na njih revolver, znak smrtne zarote. Udeleženci so si prisegli zvestobo do smrti v boju za jugoslovansko idejo: na temelju jugosl. narodnosti, popolnega demokratizma in svobode duha. V prvi odbor so bili izvoljeni Vladislav Fabjančič (brat Franca F.), Kržič Ant., Jos. Černe, Fr. Čoš, Rud. Liker in Avg. Jenko (vsi s I. gimnazije v Ljubljani).¹⁰⁴⁴ Do konca februarja jih je bilo že 40. Fr. Fabjančič je bil član ljubljanske Prosvete. Tam je spoznal narodno obrambno in izobraževalno delo nar. rad. mladine, pa prišel do prepričanja, da to delo ne bo kos brezobzirnemu nasprotniku. »Kaj bi z markicami!« je dejal, »te nas ne bodo rešile. Treba je uporabiti drugačno orožje.«

Maja 1912 je prišel na sestanek nar. rad. mladine v Mestnem domu šestošolec sušaške gimnazije Ivan Endlicher, dolg, tenak, v preprosti ponošeni obleki, bled, poraščen z redko črno brado, pa je začel govoriti o potrebi ujedinitanja v lastni državi, ki ne sme biti Avstrija, marveč samostojna Jugoslavija. To moramo doseči, če ne mirno, pa s silo. Če treba, razbijemo tudi samo Avstrijo. Vse je ostrmelo ob teh besedah in po nekaj trenutkih se je vzdramilo v viharno pritrjevanje. Sedaj so razumeli: razbiti je treba Avstrijo, potem bomo dosegli svobodno Jugoslavijo.¹⁰⁴⁵ Ta ideja je elektrizirala mladino.

Voditelji gibanja so postali »Kladivarji«, ki so tvorili krožek tajne peterice. Prvi kladivarji so bili Fr. in

¹⁰³⁸ Oml IX., 137. (Breznik)

¹⁰³⁹ Avgust Jenko (8. 4. 1894, Ljubljana – 17. 8. 1914, Cer, Srbija), slovenski preporodovec, publicist.

¹⁰⁴⁰ J. Kolar, Preporodovci, str. 46. (Breznik)

¹⁰⁴¹ Vladislav Fabjančič (19. 5. 1894, Bučka – 17. 6. 1950, Ljubljana), politik, publicist, arhivar.

¹⁰⁴² Dan 1912, št. 260, 17/9, 18/9. (Breznik)

¹⁰⁴³ Kolar, Preporodovci, str. 47. (Breznik)

¹⁰⁴⁴ Iv. Kolar, Preporodovci, str. 26, 20 let Preporoda 1912–1932. (Breznik)

¹⁰⁴⁵ Kolar, str. 126. (Breznik)

VI. Fabjančič, Avgust Jenko, Lovro Klemenčič¹⁰⁴⁶ in prof. dr. Jos. Berce¹⁰⁴⁷. V začetku leta 1913 se jim je na Dunaju pridružil še Juš Kozak¹⁰⁴⁸.¹⁰⁴⁹ Častni zaupnik je bil pesnik »Kovaške« Oton Župančič¹⁰⁵⁰.

Jeseni 1912 sta vstopila v dunajsko Slovenijo kladivarja Avg. Jenko in Vlad. Fabjančič. Na prvoletniškem večeru 24. oktobra je na pozdrav predsednika fil. Čermelja v imenu prvoletnikov odgovoril med. Avg. Jenko: Še ta generacija bo priča usode slov. naroda, ki si more iskati le v Jugoslovanstvu pozitiven odgovor na svoj biti ali ne biti: zaradi tega se bo naslanjalo vse delo v Slovenijo vstopajočih prvoletnikov na jugosl. misel in v njej iskalo rešitve.¹⁰⁵¹

Jenko je hotel organizirati vse slov. dunajsko dijaštvo v enotni organizaciji. Toda izbruh balkanske vojne 19. oktobra 1912 je to preprečil. Avstr. policija je zasledovala s podvojeno pozornostjo vsako gibanje jugosl. mladine. Na opozorilo slov. uradnikov v ministrstvih, da bo policija na vsak izzivalen korak razpustila akad. društva in zaplenila njihovo premoženje, je Slovenija odklonila združitev oblastveno priznanih društev iz taktičnih razlogov. Slovenija je organizirala razna predavanja. VI. Fabjančič je predaval o idealizmu in nacionalizmu, Lovro Klemenčič: Ob desetletnici nar. rad. struje. Obe predavanji sta bili v smislu jugosl. propagande.¹⁰⁵²

Ko so kladivarji videli, da v Sloveniji ne bodo uspeli, so se odločili za samostojno akcijo in izstopili s somišljeniki iz Slovenije: fil. A. Sedmak, jur. A. Jenko, med. V. Sosič, ki so bili odborniki, in člani jur. Lud. Zupin, L. Klemenčič, fil. Fr. Lipah¹⁰⁵³ in jur. VI. Fabjančič (27. XI. 1912). Poslej so tvorili samostojno »Skupino Slovencev«, ki je gostovala v društvenem lokalu Zvonimira, pa prirejala debate o jugoslovanskem vprašanju v vseh akad. društvih.

V Taboru je propagiral novo jugosl. idejo med Milko Gnezda, v Adriji pa Saša Železnikar.¹⁰⁵⁴

1. novembra 1912 je izšel list »Preporod«. List je izdajal konzorcij, ki so ga tvorili Fr. in VI. Fabjančič, Avg. Jenko in Vin. Zorec. Tiskal je list Dragotin Hribar¹⁰⁵⁵ v Ljubljani. Bil je pokrajinsko glasilo jugoslovanske napredne mladine v Ljubljani. Da bi pritegnili tudi katoliško mladino so od 5. številke dalje (1/3 1913) opustili pridevek »napredne«. Uredništvo Preporoda so vodili v začetku ljub. srednješolci. Glavni urednik je bil osmošolec Janko Kos. S 3. številko so prepustili uredništvo akademikom. Ker so pisali naravnost, je bil list mnogo zaplenjen.¹⁰⁵⁶

Bistveni del programa je bila propaganda jugoslovanske državopolitične ideje, in sicer 1) zaradi obrambe pred Nemci 2) zaradi boljšega kulturnega življenja in 3) ker smo Slovenci od narave bogato obdarjeni z najboljšimi telesnimi in duševnimi sposobnostmi, ki pa so ostale brez koristi, ker smo majhen narod, ker je naša zgodovina samo robstvo in naša sedanost samo sužnost. (F. Fabjančič v 2. št.). Zavračamo nasilno jezikovno ujedinjenje, priznavamo pa naravni razvoj. Naša največja naloga je svoboda. Trije narodi bodo tvorili eno narodno telo na principu največje svobode in največjega demokratizma. Vlijmo našem narodu hrepenenje po soncu. (Avg. Jenko, 4. št.). Vera v dunajski parlament je utopija. Ne gre za revolucijo radi revolucije, marveč za biti ali ne biti. Miroljubna politika nam samo pomaga kopati grob. Svoboda je tem več vredna, čim več krvi je bilo prelite zanjo. (Jenko 1/6 13).

Ker Preporod ni v redu plačeval tiskarne in zaradi neprestanih konfiskacij je Drag. Hribar odklonil

¹⁰⁴⁶ Lovro Klemenčič (9. 8. 1891, Šentvid pri Stični – 28. 7. 1928, Podbrezje), politik, publicist.

¹⁰⁴⁷ Josip Berce.

¹⁰⁴⁸ Juš Kozak (26. 6. 1892, Ljubljana – 29. 8. 1964, Ljubljana), pisatelj, literarni kritik.

¹⁰⁴⁹ Kolar, str. 45. (Breznik)

¹⁰⁵⁰ Oton Župančič.

¹⁰⁵¹ Oml. IX., str. 138. (Breznik)

¹⁰⁵² Oml. IX, str. 170. (Breznik)

¹⁰⁵³ Fran Lipah (23. 5. 1892, Dobrunje – 30. 4. 1952, Ljubljana), gledališki igralec, gledališki režiser, dramatik.

¹⁰⁵⁴ Kolar, str. 61. (Breznik)

¹⁰⁵⁵ Dragotin Hribar (22. 10. 1862, Ljubljana – 10. 9. 1935, Ljubljana), časninar, tiskar, založnik, industrialec.

¹⁰⁵⁶ Isti (Kolar), 65. (Breznik)

nadaljno tiskanje lista, ki se je nato preselil k Slatnarju¹⁰⁵⁷ v Kamnik s 6. številko. Slatnar se ni bal ne konfiskacij, ne slabih plačnikov, ne potov na policijo in je tiskal Preporod, potem Glas Juga ter Klic od Gospe Svete.¹⁰⁵⁸ Avg. Jenko je iz svojega poravnal vse Preporodove dolgove.¹⁰⁵⁹

V drugem leti naj bi postal Preporod glasilo vseh jugosl. nacionalistov.

Vsa 12. številka je bila zaplenjena in list junija 1913 ustavljen.

Izbruh Balkanske vojne in prve zmage Srbov, Bulgarov in Črnogorcev so napravile na Slovence silen utis. »Slov. narod« je prinašal avtentična poročila, ki jih je pošiljal dr. Kramer iz Dunaja, ki jih je dobival na srbskem poslaništvu in ki so se bistveno razlikovala od Turkom prijaznih poročil nemških listov. Tudi »Slovenec« je bil naklonjen srbskim in bulgarskim zmagam. Dr. Žitnik je napisal vrsto člankov o Jugoslovanih in o razvoju habsburške države od 1713 do 1867.

Značilen je bil članek »Slovenca«, ko je prišlo do prepira med dr. Vošnjakom in dr. Rostoharjem. Pisal je¹⁰⁶⁰: »Naše stališče je sledeče: Slovenci si prizadejamo se kulturno in gospodarsko z lastnimi močmi okrepiti. Vendar pa smo preslabi, da bi svoje narodne cilje v polnem obsegu sami dosegli, tudi gospodarsko se z lastnimi silami ne moremo do viška povzpeti. Ker smo pa po jeziku in krvi eno s Hrvati in sploh z vsemi Jugoslovani doli do Črnega in Egejskega morja, je za nas najbolj naravno, da stremimo po političnem združenju s Hrvati in po čim višjem kulturnem z Jugoslovani izven meja monarhije. Če Rostohar pravi, da znanost ničesar ne ve o skupnem izvoru Slovencev, Hrvatov in Srbov, je na to odgovoriti, da znanost še marsikaj drugega ni dognala, sicer se pa narodna vprašanja ne rešujejo z etnologijo. Italijani so se združili, dasi so Sicilci bolj arabske in nomadske krvi nego romanske z Zgornjeitalijani, ki so bolj Langobardi nego Latinci. Jugoslovani pa govorimo le različna narečja enega jezika, smo tudi v narodno psihološkem oziru eno in se kot taki čutimo. Če bi morali Slovenci svoj jezik žrtvovati, bi ne bila to nobena učinkovita škoda, celo v korist bi nam bilo, svoje posebne individualnosti pa ne izgubimo, saj smo zelo živali, živimo v posebnih geografskih in gospodarskih razmerah in naše samolastno kulturno življenje bi se v zvezi z Jugoslovani le poživilo. Jugoslovani smo narodna enota, naj reče kdo, kar hoče. Jugoslovansko gibanje je elementaren pojav, ki ga separatisti ne bodo več mogli ustaviti, čeprav bi bilo to našim narodnim nasprotnikom, ki žive od naše nesloge, ljubo. Sicer pa ne polemizirajmo, delajmo.«

Kakšno navdušenje je v vseh slojih Slovenije vladalo za jugoslovanske narode, je najbolj razvidno iz tega, da je Srbom in Bulgarom hitelo na pomoč 10 slov. zdravnikov: dr. Šlajmer¹⁰⁶¹, dr. Oražen¹⁰⁶², dr. Krajec, dr. Premrou, dr. Tajnšek, dr. Kučera, dr. Šabec, dr. Foedrausperg, dr. Rus in dr. Stoja.¹⁰⁶³ Hrvatskim zdravnikom je bilo to prepovedano. V črnogorsko armado sta vstopila Slovenca jur Miha Čop in jur. Blaž Lipar iz Šmarce pri Kamniku.¹⁰⁶⁴

12. aprila 1913 je predaval Iv. Cankar v Ljubljani o temi: Slovenci in Jugoslovani: Mi, kar nas je, mi vsi smo te misli, da je naš edini cilj, da dosežemo jugosl. republiko. (aplavz) Avstrija je eksponent nemškega imperializma, ne pa država. Pustimo Avstrijo v njenem lastnem dreku. Bodimo kakor Mazzini v Italiji.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁵⁷ Anton Slatnar (3. 1. 1967, Nožice – 16. 5. 1926, Kamnik), tiskar, založnik.

¹⁰⁵⁸ Kolar, str. 88. (Breznik)

¹⁰⁵⁹ Ibidem 89. (Breznik)

¹⁰⁶⁰ Slovenec 1913, št. 72, 31/III. (Breznik)

¹⁰⁶¹ Edvard Šlajmer (8. 10. 1864, Čabar – 23. 12. 1935, Ljubljana), kirurg.

¹⁰⁶² Ivan Oražen.

¹⁰⁶³ Zarja 1913, 5/XI. (Breznik)

¹⁰⁶⁴ Zarja 1913, 14/XI. (Breznik)

¹⁰⁶⁵ Zarja 1913, 22/4, št. 563, Kolar, str. 80. (Breznik)

»Vzajemnost«, ki je predavanje priredila, je bila zato razpuščena, Cankar pa aretiran in obsojen na teden dni zapora.¹⁰⁶⁶

Ko je izbruhnila balkanska vojna je Omladina v članku »Zopet vprašanje« povedala, kaj misli uredništvo:

»Rad. struja kot eminentno nacionalna struja je od svojega početka sem jemala v poštev važnost odnošaja Slovencev k ostalim Jugoslovanom, povdarjala potrebo razvoja na vseh poljih in videla v trdni gospodarski okrepitvi rešitev političnih kulturnih vprašanj in novih alternativ za strujo tudi spričo naj-novejših dogodkov ne more biti. Bodimo čuječi in delavni v slov. interesu, kajti le s tem dobimo pečat koristnih Jugoslovanov in le tako bomo upoštevani ob event. usodnem trenutku.«¹⁰⁶⁷

Jako mirno in trezno presojanje položaja.

Aprila 1913 se je vnel med Dnevom in Slov. narodom prepir zaradi jugosl. propagande, ki jo je vodila mladina. V Dnevu je napisal dr. Lah (?) kritiko nar. rad. mladine in hvalil Preporodovce. »Preporod kaže cilj in mladina gre za njim. Preporod hoče mladino preroditi. Kdor je zmožen prerodenja, se bo prerodil. Kdor je zastarel, naj ostane, kjer je ... Jugoslovanstvo postaja naš življenski znak. Nositi ga bodo morale vse stranke, struje organizacije, ako bodo hotele živeti. Mnogim bo ta znak krinka, mnogim resnica, komur bo resnica, bo imel silo življenja, komur bo krinka, bo oslabil v svoji neveri. Po našem mnenju ni nobenega slov. programa, ki bi izključeval jugoslovanstvo. Program, ki bi izključeval jugoslovanstvo bi ne bil naroden in bi bil protislovenski. Radikalen program izvajati v smislu separatizma more le napačna razlaga ali pa papirnata logika, ki ne vidi žive resnice življenja.« Vse to je bilo naperjeno proti dr. Rostoharju.¹⁰⁶⁸

Ko je bil aprila 1913 Preporod na vseh šolah prepovedan, je začel Tavčar svariti mladino. V Sl. n. je napisal: Bojimo se! »Dan« je to staknil in v svoji prebrisanosti je še celo zavohal, da se bojimo »Dneva«. »Preporoda« in Jugoslovanstva ... Vsi se veselimo zmaga svojih batov na Balkanu in iz srca jim želimo, da bi se sedaj, ko bo s Turčijo sklenjen mir, med sabo ne raztepli in ne razgrizli. Za nas pa ima Jugoslovanstvo, v kolikor ga pišemo na svoj prapor, le pomen, v kolikor se da stisniti v meje naše monarhije. »Dan« govori o razpadu Avstrije ... Naj pa začne govoriti o tem mladina, ki svojih besed na tehtnico ne polaga, potem se bodo polnile ječe in uničevale se bodo eksistence. To bo edini uspeh, kojega Jugoslovanstvo špekulajoče na razpad Avstrije more doseči ... Resnica je namreč ta, da so take kozlarije, kakor jih piše Dan, enake blagodejnemu dežju, ki pada na germanizatorične nasade avstrijske vlade.¹⁰⁶⁹

Na ta članek je dobil doktor Tavčar sledečo dopisnico: Dragi gospod doktor in župan! Notica

»Bojimo se« v ponedeljkovem Narodu je stilističen in idejen chal d'ocure. Čestitam! Kakor da se mora zvalila iznad naše javnosti. Pozdrav!

Vaš dr. Ivan Prijatelj, dr. Kidrič¹⁰⁷⁰.

»Izobraževalni klub« v Ljubljani mu je pa pisal: Nisva sicer pooblaščen od Izobr. kluba kot organizacije nar. rad. starejšin, čutiva pa se poklicana, da Vam kot načelniku nar. napr. str. podava z ozirom na stališče, ki ga zavzema Slov. narod in Vi glede jugosl. vprašanja in glede preporodovskega gibanja naslednje pojasnilo. Nočeva, da smatrate te vrste kot opravičilo, ker naša stvar ne potrebuje nobenega opravičevanja, pač pa namerava s temi pojasnili doseči, da se prepričate o zmoti, v koji¹⁰⁷¹ se nahajate. »Preporod« je glasilo neke mlajše dijaške – predvsem srednješolske generacije, s katero nima naša struja, zlasti

¹⁰⁶⁶ Zarja 1913, 21. in 22. avg. (Breznik)

¹⁰⁶⁷ Omladina IX, 1912, str. 145. (Breznik)

¹⁰⁶⁸ Dan 1913, 14/4. (Breznik)

¹⁰⁶⁹ Sl. n. 1913, št. 84 14/IV. (Breznik)

¹⁰⁷⁰ Franc Kidrič (23. 3. 1880, Ratanska vas – 11. 4. 1950, Ljubljana), akademik, literarni zgodovinar, slavist.

¹⁰⁷¹ Kateri.

pa ne naše starešinstvo nobenega oficijalnega stika. Nasprotno! Na opetovanih¹⁰⁷² sestankih, ki smo jih imeli, se je soglasno povdarjalo, da ekstremno stališče teh mladih ljudi odklanjamo in ga ne odobravamo. Smatrali smo celo za svojo dolžnost, da smo naprosili ljudi, o kojih smo vedeli, da so s Preporodovo strujo v stiku, naj vplivajo na posameznike pri Preporodu, da začno listi pisati treznejše. Prav gotovo veva, da nimajo gospodje starešine iz Celja in Gorice nikakih stikov s preporodovsko strujo, in je krivica, ki se v tem pogledu dela nekemu našemu goriškemu somišljeniku s tem, da se ga v torkovem Narodu direktno označuje kot povzročitelja oziroma duševnega očeta tega gibanja.

Predsednik I. K. dr. Fettich, tajnik dr. Pučnik

Dr. Tavčar je objavil Dopisnico in pismo in pristavil:

Jemljemo to lojalno izjavo v vednost in obžalujemo krivico, ki smo jo delali v dopisu navedenem somišljeniku. Gospoda dopisnika se v svojem dopisu končno zgražata nad tonom, v kojem je Sl. narod polemiziral z »Dnevom«. Dobro! Imata deloma prav, dasi je v Ljubljani obilo ljudi, ki se vedno zgražajo, če Sl. N. ne nastopa v belih rokavicah. Če se n. pr. Vrše socijalno demokratska predavanja, ki so polna tistega, kar je odlikovalo nekdanje pesmi iz Kranja - se nikdo ne zgraža! - Če se nam očita v Dnevu, da v stari onemoglosti lezemo vladi v čreva, ali v Preporodu, da kažejo naše gumbe gotovo laketi, ali da smo denuncijatje, smejejo se gotovi krogi v pest in vse jim je v redu! V našem slučaju pa se je šlo za rešilno delo in če pride človek pri tem nekoliko v jezo - mu tega nikdo ne bo štel v smrtni greh. Sicer pa hočemo jutri končati svojo polemiko. Ali stali pa bodemo še naprej na straži, ker nočemo, da bi brezvestneži še dalje trosili ljuljko med rumeno pšenico naše mladine.¹⁰⁷³

Izv. odbor Nar. n. str. je v dveh sejah razpravljal 15. in 18. aprila o Preporodu in polemike Slov. naroda.¹⁰⁷⁴

Na prvi seji je bila debata zelo burna in sklenilo se je, da izda stranka komunike, v katerim obsoja pisavo Preporoda in svari mladino. Komunike naj sestavi dr. Triller.

V drugi seji 18/4 je predložil dr. Triller komunike. Ribnikar je predlagal spremembe, ki naj zavarujejo stranko navzdol in navzgor. Obsodi naj se pisava Preporoda, obenem pa pove, da nismo proti Jugoslovanstvu. Resolucija se bode predložila v višje kroge, ki naj dobe vtis, da se ne strinjamo s politiko zunanjega ministra in tudi ne s politiko naše vlade. Po dalji debati, v katero so posegli dr. Tavčar, dr. Ravnihar in dr. Pestotnik se sprejme popravljena resolucija, ki jo je objavil Slov. narod¹⁰⁷⁵ in se glasi:

- 1) Nar. napr. stranka obžaluje, da vodilni avstr. politiki ne uvidevajo, da ima najmočnejši steber habsb. monarhije postati združeno avstr. Jugoslovanstvo, kateremu pa gredo vse tiste pravice, kakor jih uživa bodisi katerikoli narod cesarstva, Avstroogrška pa naj išče iz političnih in gospodarskih razlogov svojih pravih prijateljev v prvi vrsti na slovan. Balkanu.
- 2) Nar. n. str. vidi in išče bodočnost slov. naroda edino le v okviru avstr. monarhije; konstatuje pa, da niti stremljenje po polit. in kulturnemu zedinjenju vseh avstroogr. Jugoslovanov, niti želja po kulturnem zblizanju vseh jugosl. plemen ne nasprotuje zgorajšnjem nepremakljivem temeljnemu načelu.
- 3) Nar. napr. stranka odklanja vsak stik s sanjarijami drugih eventualnosti, meni pa, da izvirajo take sanjarije iz dušnih refleksov, ki se vselej pri velikih svetovnih dogodkih pojavljajo med kipečo mladino, ne da bi zamogli roditi realnih posledic.

¹⁰⁷² Ponavljajočih.

¹⁰⁷³ Sl. n., št. 88. (Breznik)

¹⁰⁷⁴ Zapisnika seje izv. od. 15. in 18/IV. 1913. (Breznik)

¹⁰⁷⁵ Slov. nar. 1913, št. 89, 19/4. (Breznik)

Da bi se pojasnila nasprotstva med Preporodovci in Nar. rad. strujo je pooblastil dr. Žerjav tajnika ljub. Iz. kl. dr. Pučnika, naj stopi v stik z Fr. Fabjančičem in se informira o odnosih, ki jih ima gibanje Preporod napram nar. n. struji. Sestanek je bil določen in sestali so se Fr. Fabjančič, jur. dr. Pučnik in dr. Koderman. Na Pučnikovo vprašanje iz katerih razlogov začenja mlajše dijaštvo v naših društvih nastopati proti nar. rad. program je Fabjančič odgovoril, da ves ta program odobrava in sprejema, da pa nar. rad. nimajo zunanjepolitičnega programa. Rekel je, da je zmotno mišljenje, da bodo s podrobnim nar. delom rešili slov. narod. Edina rešitev je v zunanje politični strani in da je treba v tem pogledu najprej začeti pri mladini ter je nato razlagal zveze, ki jih imajo Preporodovci s Hrvati in Srbi.

O tem razgovoru je poročal dr. Pučnik v Izobraževalnem klubu. Navzočih je bilo mnogo članov, spominja pa se na dr. Žerjava, dr. Jos. Berceta, dr. Laha, dr. Lipolda. Berce in Lah sta odločno odobravala Preporodovce, Lipold je odklanjal novo gibanje, dr. Žerjav se je nasmehnil ni posegel v debato. Dr. Pučnik je imel vtis, da mu razvoj mladine v navedeni smeri ugaja.¹⁰⁷⁶

Visokošolsko dijaštvo vseh struj je leta 1913 sprožilo soc. gibanje za izboljšanje svojega položaja. Dijaštva je bilo vedno več in ogromna večina je bila navezana na štipendije in podpore Podpornih društev ali od dolgov posojil. Med. Fr. Marinič je v članku Gmotno stanje slov. visokošolcev¹⁰⁷⁷ ugotovil, da ima 15% dijaštva štipendije, 65% pa se preživlja s posojili od denarnih zavodov ali privatnikov. Instrukcije, ki so v prejšnjih časih preživljale mnogo slov. študentov so prenehale. Da bi izboljšale svoj položaj so sklicali dunajski visokošolci junija 1913 shod celokupnega slov. dijaštva, ki mu je predsedoval jur. A. Koder (divjak). Razpravljali so o socialnem položaju in izvolili poseben odbor, ki naj bi vodil socialno akcijo. V njem so bila zastopana vsa društva, skupina Slovencev v Zvonimiru (s Preporodaši) in divjaki.¹⁰⁷⁸

V jeseni se je vršila v Ljubljani 27. in 28. septembra Dijaška soc. konferenca¹⁰⁷⁹, ki pa je bila slabo obiskana. Referirali so: med Mat. Ambrožič¹⁰⁸⁰, o potrebah slov. dijaštva, dr. Kar. Ferluga, o dijaških soc. inštitucijah pri drugih narodih in ustanovitve Slov. dijaške matice, jur. Mil. Lemež¹⁰⁸¹, o slov. podpornih društvih in njih modernizaciji, Fil. Peric¹⁰⁸², o podpornih skladih.

Sprejele so se sledeče resolucije:

- I) Eksistenčni minimum ni pravo merilo za podpore temveč možnost poštenega življenja in vsestranske duševne in telesne izobrazbe.
- II) Podporna društva so potrebna modernizacije: 1) Podp. dr. morajo biti politično popolnoma nevtralna tako da se k njim zateka vsak podpore potreben dijak brez razlike prepričanja 2) ne podpore marveč dajejo naj se pravno zavarovana posojila 3) izvede naj se centralizacija podp. Društev in njihov delokrog razširi na vsa polja dej. soc. dela. 4) ustanovijo naj se dijaški pododbori, ki naj sodelujejo pri razdeljevanju podpor. V teh odborih naj bodo zastopane vse dijaške struje in njihov poslovnik naj bo urejen tako, da jamči vsem pravičnost. 5) smatra akcijo podpornih skladov, ki se naj ustanovijo predvsem v vseh vseuč. mestih po principih dijaške samopomoči in dij. samouprave pod kontrolo javnosti in ki se naj izvede vzporedno z reformno akcijo pri podp. društvih kot etično vzgojno in kot pripravo dijaštva, da postane sposobno prevzeti dij. podpornišтво v svoje roke in bo pod kontrolo javnosti in starešin. Smatra akcijo podpornih skladov nadalje za prehodno sredstvo v dosego končnega cilja: ustanovitve »Dijaške matice« sloneč na istih principih in ki bo osrednji organ dela na dijaško socialnem polju.

¹⁰⁷⁶ Podatki dr. Pučnika Jos., 30/7 1954. (Breznik)

¹⁰⁷⁷ Omladina XI, str. 166. (Breznik)

¹⁰⁷⁸ Sl. n. 1913, št. 140, 21/6. (Breznik)

¹⁰⁷⁹ Zarja 1913, št. 701, 6/X., Sl. n., 20/9. (Breznik)

¹⁰⁸⁰ Matija Ambrožič (24. 2. 1889, Hrastence – 15. 7. 1966, Beograd), zdravnik, pediater, pedagog.

¹⁰⁸¹ Milan Lemež (6. 9. 1891, Maribor – 12. 1. 1971, Ljubljana), politik, odvetnik.

¹⁰⁸² Filip Peric (22. 5. 1886, Sela na Krasu – 16. 7. 1955, Ljubljana), pedagoški delavec, novinar.

Dne 22. novembra 1913 se je vršil na Dunaju shod celokupnega dijaštva, ki ga je sklical Odbor vse-dij. podporne organizacije. Predsednik Koder je podal poročilo o delu v počitnicah, ki se je vzelo brez debate na znanje. Prepričanje pa je nastalo, ko se je govorilo o gmotnem uspehu koncerta, ki ga je priredilo dunajsko dijaštvo v prid dunajskemu podp. društvu in o podelitvi čistega dobička 614 K, ki ga je prirediteljski odsek sam razdelil v obliki ustanovnin Danice, Save in Slovenije pri Podp. društvu. Slovenijani (Zdolšek, Virant, Rutar) so to kritizirali in za Slovenijo zavračali. Pridružili so se tudi Daničarji in Savani. Iz čistega dobička si je prirediteljski odbor izposodil 100 din. To je zastopnik Podp. društva dr. J. Polec grajal in zahteval povračilo. Ko se je govorilo o razdeljevanju podpor, je dr. Polec naglašal, da se mora ozirati tudi na moralno kvalifikacijo prosilcev. Isto mnenje je zastopal Daničar Koblar. Proti temu je nastopil divjak Švajger. Med njegovim govorom so padle žaljivke (Johanca naj poti telečjo kri v korist Podp. društvu!) na Danico in zato so zastopniki Danice odšli. Na ta način je končala mir in sprava, ki sta se proklamirala lansko leto. »Ne bomo jokali na razvalinah stavbe, ki je bila zidana na pesku. Poprimumo se podporniške akcije sami«, pristavlja Omladina.¹⁰⁸³

V tej dobi je ostajalo vedno več akademikov izven akad. društev. Bili so divjaki. Pojavljalo se je zoper pijančevanje in kar je še hujše: popolna ravnodušnost napram onim stvarim, ki so bile nekdanje akademi-ku svete, skeptikov in cinikov je bilo vedno več.¹⁰⁸⁴ Ali morda niso bile to posledice Černičeve akcije?

V Ljubljani se je vršil od 23. do 27. avgusta 1913 Hrvaško-slov. katoliški shod (IV. katoliški shod). Prvi dan so zborovali katoliški dijaki, ki so sprejeli sledeče resolucije:

- 1) katoliški dijak naj posveti v prvi vrsti svoje moči ljud. knjižništvu
- 2) naj prireja poučne prav poljudne kurze
- 3) naj podžiga narodno zavest posebno pri izseljencih, pobija alkoholizem in preklinjanje
- 4) prireja za fante odhajajoče k vojakom tečaje
- 5) naj bo sobojevnik proti alkoholizmu
- 6) naj podpira nar. obrambno delo.

Nar. obrambno delo naj gre študirat v Prago. Pri akad. društvih naj se ustanove stalni obrambni tečaji klubi. Slov. Straža naj daje podpore za potovanje po obmejnih krajih, razširja smisel za nar. obrambno delo med ljudstvom - ustanavlja podružnice Slov. straže in ji pridobiva nove dohodke.¹⁰⁸⁵

Ako primerjamo prejšnje sestanke katol. dijaštva, vidimo, da je na tem zborovanju kopiralo program dela nar. rad. dijaštva. O jugoslovanskem vprašanju, ki je bilo za to dobo tako karakteristično in o programu Preporodovcev ni izrazilo nobenega mnenja. Gotovo na željo prirediteljev hrvaško-slov. katol. shoda - Slovenec je poročal, da je to leto izšlo 120 katoliških narodnih abiturientov iz slov. srednjih šol.¹⁰⁸⁶ Gotovo uspeh klerikalnih profesorjev, klerik. Strahovlade in stipendij kranjskega dež. Odbora.

Poleti 1913 so se vršili skupni sestanki Katol. dijakov in Preporodovcev. Prišli so pa tudi kler. starej-šine in vse razbili. Najhuje je bil Štefe.¹⁰⁸⁷

Zanimivo je, kaj je napisal dr. Aleš Ušeničnik¹⁰⁸⁸ tik pred izbruhom vojne v katol. reviji Čas o jugo-slovanskem vprašanju.

»Jugoslovanstvo samoposebi ni nič absolutno nemogočega. Nekateri splošni pogoji so dani: plemen-sko sorodstvo, sorodnost jezika, zemlj. skupnost, gospodarski odnošaji. Ali v habsburški monarhiji ali v velesrbski državi. Če bi zgodovinski dogodki raztrgali habs. monarhijo, bi morda nastalo vprašanje kam? Habs. država bi mogla biti kult. država svobodnih narodov.

¹⁰⁸³ Oml. 1913, X, str. 114, Sl. n. 1913, št. 270, 24/XI, Slov. 1913, št. 270, 24/XI. (Breznik)

¹⁰⁸⁴ Marinič. Oml. X, 166. (Breznik)

¹⁰⁸⁵ Slov., str. 194, 25/8, št. 208, 11/9 1913. (Breznik)

¹⁰⁸⁶ Slov. 1913, str. 162, 17/7. (Breznik)

¹⁰⁸⁷ Kolar 9. (Breznik)

¹⁰⁸⁸ Aleš Ušeničnik (3. 7. 1868, Poljane nad Škofjo Loko – 30. 3. 1952, Ljubljana), filozof, teolog, duhovnik.

Kaj ima Srbija za nas? Nje ravnanje z Bolgari je naravnost barbarsko. Srbija je sprejela iz bizant. države tudi najslabše elemente. Poleg tega se zelo bojimo, da tragedija balkanska še ni končana. Politično edinstvo s Srbijo ne more mamiti Slovence in Hrvate z versko-kulturnega vidika. Bizant. pravoslavje bi skušalo dušiti naš svobodni verski razvoj. Gibanje jugoslovansko izhaja iz beograjske lože.

Katol. Slovenci in Hrvati se moramo udejestvovati v mejah prava (habs. monarhija) in v mejah pravih kulturnih ciljev (načela kršč. etike in principi katoliške kulture).¹⁰⁸⁹

J. Krek je v uvodnikih Slovenca razpravljal o naših jezikovnih pravicah in sicer: Tri dobe do 1848 v jez. pravu¹⁰⁹⁰, Zgledi o narodni rabi našega jezika do Jožefa II.¹⁰⁹¹, Naše jezikovno pravo od Ferdinanda I. do Jožefa II.¹⁰⁹², Jezikovno pravo od Jožefa II. do 1848¹⁰⁹³, Jezikovno pravo 1848 do 31. XII. 1851¹⁰⁹⁴ in Jezikovno pravo od 1852–1867¹⁰⁹⁵.

Na X. občnem zboru Prosvete dne 30. sept. 1913 je predsednik ugotovil, da je centrala ustanovila do sedaj 53 lj. knjižnic in prav toliko podružnic. Torej nad 100 knjižnic in koliko pobud še za ustanovitev raznih drugih knjižnic. Knjižnice so se tudi spopolnjevale, zamenjevale in deloma tudi revidirale. Prosveta je priredila tudi I. obrambno razstavo¹⁰⁹⁶. Svojo počitniško zvezo je prepustila Preporodu, ki jo je spremenil v Jugoslovansko počitniško zvezo. Na obč. zboru se je izvolil za prvega častnega člana Prosvete dr. Ivo Šubelj¹⁰⁹⁷, sekc. svetnik v zunanjem ministrstvu na Dunaju, v zahvalo za njegove vsakoletno gmotne podpore. Pripominjam, da sem dr. Šublja, ki je bil moj rojak, pridobil za Prosvetinega dobrotnika, jaz.

Nar. rad. akad. društva so se v zimskem tečaju 1913/14 prav živahno udejestvovala. Priredila so prvo letniške večere, na katerih so govorili tudi starejšine, med tečajem pa številna predavanja, izmed katerih je bilo marsikatero posvečeno jugoslovanskemu vprašanju. Veliko pozornost so vzbujala predavanja dr. Iv. Prijatelja v Sloveniji in kulturne in politične zgodovine Slovencev, ki so bila vedno zelo številno obiskana.¹⁰⁹⁸ Predavali pa so še dr. Brezigar¹⁰⁹⁹, o industriji in trgovini na Slovenskem, Miloš Štibler, o združništvu, dr. Rostohar o vprašanjih, kaj je narod in narodnost, dr. I. Sajovic, o odločilnih faktorjih v narod. Bojih, jur. Lemež je pa vodil združni seminar. Vršil se je tudi tečaj srbohrv. jezika.¹¹⁰⁰

Slovenija je priredila tudi Aškerčev večer, na katerem je predaval o Aškercu dr. Prijatelj. Predavanja so se vršila v Sloveniji tudi prejšnji tečaj (letni 1913) dasi se je moralo društvo dvakrat seliti.¹¹⁰¹

V jeseni 1913 je vstopil v Adrijo jur Avg. Jenko, ki je zapustil Dunaj. Število članstva je pa precej paslo in drago stanovanje je delalo mnogo skrbi. Vršila so se razna predavanja: med Marinič: O morfi-ju, Zorman: o slov. publicistiki, jur Avg. Jenko o jugosl. vprašanju in o madžarski železniški politiki. V manjšinskem odseku tudi predavanja, vršil se je pa tudi češki tečaj.¹¹⁰² Na izrednem obč. Zboru 31/2 1914 se je Adrija izrekla neobvezno za fuzijo z ostalimi jugosl. društvi, toda končno odločitev je prepustila Eksekutivi. Avg. Jenko je zasnoval enotno skupno društvo Jugoslavijo na podlagi nar. rad. progra-

¹⁰⁸⁹ Slov., št. 141, 1914, 24/6. (Breznik)

¹⁰⁹⁰ Slov. 1914, št. 105. (Breznik)

¹⁰⁹¹ 107. (Breznik)

¹⁰⁹² Št. 110. (Breznik)

¹⁰⁹³ Št. 123. (Breznik)

¹⁰⁹⁴ Št. 124. (Breznik)

¹⁰⁹⁵ Št. 142 (od 9/5 do 25/6 1914). (Breznik)

¹⁰⁹⁶ Oml. X., str. 100. (Breznik)

¹⁰⁹⁷ Ivo Šubelj.

¹⁰⁹⁸ Oml. X., str. 110. (Breznik)

¹⁰⁹⁹ Milko Brezigar (6. 10. 1886, Doberdob – 25. 4. 1958, Salzburg), ekonomist, pravnik.

¹¹⁰⁰ Oml. X., str. 170. (Breznik)

¹¹⁰¹ Oml. X., str. 44. (Breznik)

¹¹⁰² Oml. X., str. 107. (Breznik)

ma, razširjenega v jugosl. pokret. Vlada ga pa ni odobrila in Adrija se je pod staro firmo preselila v sku-
pne prostore jugosl. društev.¹¹⁰³

Tudi Tabor v Gradcu se je živahno udeleževal. Predavali so Jos. De Gleria o jugoslovanskem vpraša-
nju, A. Ramovš Fr.¹¹⁰⁴ o toharščini - novo odkritem jeziku, Iv. Tominec o francoski beletristiki zadnjih
desetletij, Kovačič Maks o ljudski izobrazbi. Na debatnih večerih je bilo na dnevnem redu jugosl. vpra-
šanje. Tabor je imel s Hrvatsko in Slovenijo skupno stanovanje.¹¹⁰⁵ Osnovala se je Zveza jug. akad. dru-
štev (4/12 1913).

Na Dunaju pa je obstojal Jugosl. klub slovenskih akademikov (Preporodašev), ki je bil ustanovljen
23. okt. 1913. Vlogo za prijavo novega kluba so kot ustanovniki podpisali: med M. Ambrožič, fil Juš
Kozak, jur Ivan Žgajnar, jur Lud. Zupin in Ivan Dolgan. Člani so bili Fr. Čoš, Srečko Brodar, Andrej
Lah, Fr. Lipah, Ant. Melik¹¹⁰⁶, Ernest Rabič, V. Sosič in dr.

Ker Klub ni ustrežal svojemu namenu, se je ustanovil enoten klub Jedinstvo iz članov slov. akademi-
kov, ter iz somišljenikov v Zvonimiru in Zori.¹¹⁰⁷

Odkar je bil Preporod ustavljen, se je vedno bolj čutila potreba po novem glasilu za širjenje jugoslo-
vanske ideje in organizacije.

Ker ni bilo od nikoder pomoči je Avg. Jenko iz svojih sredstev ustanovil novo revijo »Glas Juga«, ki
ga je izdajal konzorcij, v katerem so bili Avg. Jenko, V. M. Zalar¹¹⁰⁸ in Juš Kozak. Urednik je bil Zalar.
List je izšel 1. marca 1914 pri Slatnarju v Kamniku.¹¹⁰⁹ V prvi številki je A. Jenko priobčil svoj in revi-
je program.

Jugosl. pokret je preživel prvo fazo svojega razvoja: dobro impulzivnega hotenja, fanatičnega radika-
lizma in absolutizma. Po naravnem pravu se je moralo umakniti hladnejšemu razmišljanju. Na mesto
borbene retorike je nastopila teoretično znanstvena diskusija; plamteči idealizem je zamenila tiha, a tem
intenzivnejša vera v končno realizacijo cilja ... Naš nacionalni razvoj je le del splošnega svetovnega na-
zorja. Ideja nacionalizma mora temeljiti v dejstvu, da je vsakemu narodu mogoče svoboden razvoj in
svobodno udeleževanje njegove individualnosti le v nacionalni državi. Modernemu mišljenju sta država
in narod istovetna pojma ... Vsaka resnična kultura je in mora biti nacionalna; le kot taka more oboga-
titi zakladnico svetovnih kulturnih prireditev s pozitivnimi vrednotami, ki so rezultat individualnih ele-
mentov nacionalne psihe... Nacionalna kultura je tudi za posameznika vir, ki mu daje možnost lastne-
ga svobodnega stvarjanja na podlagi nacionalne in personalne individualnosti... Zahtevamo ujediničenje
sorodnih jugosl. narodnostnih skupin v en narod jugoslovanski, politično avtonomen in kulturno svo-
boden. Tako ukazuje *suprema lex* - narodova volja.¹¹¹⁰

Organizacijsko je predstavljal »Glas Juga« centralno glasilo vseh jug. nacionalistov. Prinašal je članke
v slovenščini, hrvaščini in cirilici. Izšla sta samo dve številki. Ob izbruhu vojne je bil list ustavljen, ure-
dnik Zalar pa zaprt. Jenko je bil tedaj že komita v srbski vojski.

Iskreno je pozdravil Glas Juga Slovanov urednik Oton Župančič: ...Prava slovenska misel more diha-
ti samo še v ozračju jugosl. misli, kdor filozofira drugače, ne prisluškuje v bodočnost.¹¹¹¹

Ob istem času kakor Glas Juga je ustanovil Jenko v Pragi Jugoslavijo, glasilo enako imenovanega klu-
ba.

¹¹⁰³ Oml X., str. 169. Kolar 101. (Breznik)

¹¹⁰⁴ Fran Ramovš (14. 9. 1890, Ljubljana – 16. 9. 1952, Ljubljana), akademik, jezikoslovec.

¹¹⁰⁵ Oml X., str. 172. (Breznik)

¹¹⁰⁶ Anton Melik (1. 1. 1890, Črna vas – 8. 6. 1966, Ljubljana), geograf, zgodovinar.

¹¹⁰⁷ Kolar, str. 100. (Breznik)

¹¹⁰⁸ Viktor Zalar.

¹¹⁰⁹ Kolar, str. 102. (Breznik)

¹¹¹⁰ Kolar, str. 102.. (Breznik)

¹¹¹¹ Kolar, str. 111. (Breznik)

Narodna radikalna struja se je vedno bolj stapljala z jugoslovanskim pokretom. To jasno odseja iz člankov v Omladini. Ob pričetku desetega letnika, jeseni 1913 je priobčila v članku »Nekaj jugoslovanstva« sledeče misli¹¹¹²: »Nar. rad. struja bo naprej orala slov. kulturno ledino, posvečala se z največjo vneto političnem ter gospodarskem študiju in obrambnemu delu, pospeševala najintenzivnejšo idejo Zjedinjene Slovenije in jugoslovanstva, odklanjala pa bo forsirano iredentovstvo, ki bravurno ogroža posameznika in celoto. Mi hočemo orati v brazdi slov. ledine dalje. Cilj Zjed. Slovenije je paralelen s ciljem polit. jugoslovanstva, ali prvi je realnejši, priročnejši, drugi romantičnejši, nesigurnejši, opolzkejši. Delati hočemo na to, da se jugoslovanstvo povzpne na platformo, odkoder bo razvidno vsem v vsej svoji preprostosti, potrebnosti in jasnosti, postavljeno na temelj vsestransko zrele evolucije, šele potem pa se izročimo magari tudi revolucijskemu valu.«

Takoj za tem člankom pa sledi članek starešine: Jugoslovanski program.¹¹¹³ »Naš program stoji in pade z nacionalizmom. Kar čutimo za Jugoslovanstvo, to je naša narodna zavest. Narodna je, identična je, pa jo imenuj slovenska ali jugoslovanska zavest. S ponosom se imenujemo Slovenec ter se bomo i v bodoče, ponosni smo na kulturno delo našega književnega jezika. Ime je mnogo in tudi književni jezik je velikega pomena, a daleko ni vse, marveč glavno je oni elementarni čut vzajemnosti, ki nas osvaja in podvrže ter poruši vse zapreke, porazi vse meje, da organizira po krvi in jeziku sorodno maso v narod. Meje naše domovine so se razširile, zdaj pa glejmo, da pokličemo vso domovino na naša bojišča.«

K temu članku je pripomnil »Dan«, da je Omladina krenila na jugoslovansko stran.¹¹¹⁴

Jeseni 1918 se je starješinstvo intenzivno bavilo z raznimi organizacijskimi vprašanji. Predvsem hoče urediti književno produkcijo, da ne bo cepljenja sil. Veda je že zagotovljena, pa tudi Soc. Matica ima že tako silen krog, da se ji obeta uspeh. Politična revija se pripravlja. Vsled spopolnitve jugosl. programa bodo vsa podjetja dobila mnogo širši delokrog preko naj našega književnega jezika. Glede praktičnega izvajanja jugosl. ideje se pripravlja cela vrsta važnih korakov, ki bodo zadovoljili i one, ki ne žele le programa, ampak še več dela. Na splošno se starješinstvo drži načela, da vabi v svoj krog vse, kar enako čuti in misli z nami. Marsikoji dozdevni radikalen je odletel, a radikanci so z nami mnogi, s kojimi¹¹¹⁵ poprej nismo sodelovali. Nove zbliževalne akcije med jugosl. inteligenco, nove manjšinske akcije naših književnih podjetij se bodo udeleževala vsa nacionalna naša inteligenca, ki hoče res kaj delati, - zdaj je čas integracije, ogibajmo se cepljanja.¹¹¹⁶ To je napisal dr. Žerjav in povedal tako ves starejšinski program.

Istočasno je sklenila Eksekutiva nar. rad. dijaštva pozvati dijaško skupino Preporod in ostala napredna društva na sestanek v počitnicah, da se doženejo ev. difference in se jasno precezirajo, ker smatra jugosl. vprašanje v taktičnih in principialnih ozirih za preresno in prevažno, kakor da bi se moralo razblinjati časnikom potom romati od Poncija do Pilata in končno celo radi malenkosti nesporazumljenja škodo trpeti. Eksekutiva upa, da se vabilu odzovejo vsa napredna društva in klubi.¹¹¹⁷ Po veliki noči 1914 so se eksekutivni odseki Adrije, Slovenije in Tabora ponovno izrekli za počitniški sestanek, ki naj določi direktive za uspešno delo v prihodnjem šolskem letu.¹¹¹⁸

Slovensko dijaštvo je pred svetovno vojno sicer pridno polagalo izpite, toda za vse drugo se je malo brigalo. Ni kazalo mnogo veselja do dela in zanimanje za stanovske kakor narodne interese je padlo. Ni bilo več organizacijske vrednosti. Divjakov je bilo vedno več. V Gradcu se je pa ustanovilo slovansko sabljaško bratstvo. Zdelo se je, kakor da bi se vračali v minule čase.¹¹¹⁹

¹¹¹² Oml X., str. 3.. (Breznik)

¹¹¹³ Oml X., str. 8. (Breznik)

¹¹¹⁴ Dan 1913, 12/8. (Breznik)

¹¹¹⁵ S katerimi.

¹¹¹⁶ Oml X., str. 51. (Breznik)

¹¹¹⁷ Oml X., str. 53. (Breznik)

¹¹¹⁸ Oml X., str. 173. (Breznik)

¹¹¹⁹ Prim. Oml. X., str. 70 (Beseda dijaštvu). (Breznik)

Dijaški štrajk ob 500 letnici zadnjega ustoličenja koroških vojvod

18. III. 1914 je potekalo 500 let odkar je bil ustoličen zadnji koroški vojvoda. Srednješolsko dijaštvo je pričakovalo, da se bodo vršile šolske proslave in da bo dan pouka prost. Ko je pa izvedelo, da se to ne bo zgodilo, je sklenilo samo to storiti. Teden dni popreje je izšla brošura: »Klic od Gospe Svete«, ki je v znamenju Jugoslovanstva klicala k delu, k složnemu nastopu vseh Jugoslovanov. Brošuro je napisal Preporodovec Adolf Ponikvar.

Ko so srednješolci zvedeli, da srednješolska oblast ne namerava dovoliti skupnega praznovanja koroške petstoletnice, so se Preporodovci in Katoliško nar. dijaštvo zedinili za solidaren protest - s štrajkom, za katerega so dali iniciativo ljubljanski realci. Na ponedeljek 16. marca so sklicali predstavniki obeh dijaških skupin (Endlicher, Lovšin¹¹²⁰, Ponikvar, D. Majaron ter Fr. Žužek in Zalar) generalni dijaški shod v Ljud. domu. Z ogromno večino je sklenil shod solidarnost za manifestacijski štrajk. Proti so bili le 4 glasovi: ali še isti večer je izvedela za to namero policija. Naslednji dan je krožil po ljublj. šolah strog opomin, naj dijaštvo ne štrajka, ker bodo sicer sledile stroge kazni.

Popoldne se je vršil drugi shod v Mestnem domu, kjer naj bi dalo vodstvo potrebna navodila. Tu pa je nastalo zaradi dopoldanske okrožnice oklevanje.¹¹²¹

Medtem je izšel »Slovenec« in s člankom »Neumestno izrabljanje ustoličenja kor. vojvod« še bolj razburil dijaštvo. Pisal je: »Te dni je priromal od nekod iz Dalmacije neki Endlicher, ki je pred časom naše dijake denunciral za klerikalce in zbral okoli sebe nekaj srednješolske mladine. Ta patron je nagovarjal mladino, da se mora jutri v sredo vršiti v Ljub. srednješolski štrajk. Odločno ugovarjamo ... Če brezvestni radikalni ljudje rabijo za svojo medlo eksistenco kakih eksperimentov, tedaj odločno ugovarjamo, da bi eksperimentirali z našo mladino.«¹¹²² Preporodovci so v mraku sklicali nov sestanek na tivolskem travniku in se definitivno odločili za štrajk. Ker Žužek svoje skupine ni mogel več sklicati na zborovanje, je izdal kar ponoči poziv za štrajk.

Drugi dan je zastražila policija dohode k šol. poslopjem, pred katerimi so se pa vendar zbali dijaki. Ko je odbila 8. ura, je odkorakalo dijaštvo višjih razredov skozi polic. kordone korporativno v frančiškansko cerkev k tihi maši. Stavkalo je na II. gimnaziji 124 dijakov, na realki 78 (V VIII b od 35 manjkalo 28, v VI b od 33 – 29, V b od 32 – 21), na moškem učiteljišču jih je stavkalo 84¹¹²³ - na I. gimnaziji se je dopoldanski štrajk ponesrečil, popoldne pa so se tudi ti pridružili. Po maši so se vršile demonstracije po mestu in pred šol. poslopji. Nato so se zbali na Tivolskem hribu in otvorili slavnostno zborovanje, na katerem so govorili Žužek, Endlicher in Lovšin. Medtem so ubežale iz šole tudi licejke in pritekale v hrib k zborovalcem. Ker se je začela preiskava na II. gimn. se je dijaški štrajk nadaljeval še 20. in 21. in se je končal 23. marca.

Preiskave po šolah niso potekle tako, kakor je šolska oblast pričakovala in zato so dobili prof. zbori ukor.

Na realki smo imeli jako burno konferenco, ker so nemški profesorji, zlasti dr. Binder zahtevali najstrožje kazni. Milo kaznovanje je predlagal profesor verouka dr. Mihael Opeka, pa je seveda s svojim predlogom ostal v manjšini. Niti vsi slov. profesorji niso glasovali zanj. Kolikor se spominjam nas je bilo za njegov predlog le 6 (Opeka, Tavčar, Šlebinger, Jeran, Kenda in jaz).

Z veliko vnemo je preiskovala policija, kdo je avtor »Klica od Gospe Svete«. Ker ni mogla izvedeti, je zaprla Endlicherja in V. M. Zalarja, kot glavna razpečevalca brošure. Končno je obtičal sum na Ponikvarju in Lovšinu. Končno so izpustili Endlicherja in Zalarja. Štrajk je pa opozoril policijo, da ima

¹¹²⁰ Evgen Lovšin (27. 9. 1895, Vinica – 8. 12. 1978, Ljubljana), ekonomist, prostozidar, planinski pisatelj.

¹¹²¹ Kolar, 122... (Breznik)

¹¹²² Slov. 1914, 17/3, št. 62. (Breznik)

¹¹²³ Slov. 1914, 18/III., str.63. (Breznik)

opravka z bolj nevarno organizacijo, kakor se je zdelo. Začela je Preporodovce preganjati tudi v pokrajinskih mestih. Preiskave so občutno zadele celotno organizacijo, policija je ni več izpustila izpred oči.¹¹²⁴

Veleizdajniški proces v Ljubljani in Gradcu¹¹²⁵

Državno pravdninstvo je vložilo obtožnico zoper 6 akademikov in 26 srednješolcev. Preiskovalni sodnik je bil dr. Stöckl. V preiskovalnem in zavarovalnem zaporu so bili Endlicher, Janže Novak, Lovšin, Ponikvar, Juš Kozak, Gustav Omahen, Zalar, Žgajnar in Štefančič. Obtožnica je prvima dvema očitala veleizdajo, ostale pa dolžila, da so se pregrešili zoper javni pokoj in red, Štefančiča pa, da je razžalil [...] cesarjeve hiše. Glavna obravnava se je vršila od 21. do 24. dec, 1914. Senat je tvorilo 6 sodnikov: 3 Nemci (Pajk kot predsednik, Nauffen in Kočevar- Kondenheim) in 3 Slovenci (Milčinski, B. Bežek in Fr. Regally¹¹²⁶). Drž. pravdnik je bil Neuberger. Obtožence so zagovarjali spočetka dr. Fr. Novak¹¹²⁷ sam, potem so mu pa prišli na pomoč dr. Karel Triller, dr. Vl. Ravnihar, dr. Jos. Ažman, dr. Ant. in dr. Fr. Zupanc. Preiskovalni sodnik Stöckl je skušal pregovoriti dr. Novaka, da bi opustil zagovornišvo in mu je celo namignil, da je na listi konfinirancev. Zagovorniki so krepko branili obtožence in porabili vse, kar so mogli v njihovo razbremenitev. Zadnja in glavna opora obtožencem in zagovornikom pa so bili - slovenski sodniki. Pri tem ne smem pozabiti pripomniti, da je bila tedaj že vojna.

4 dni je trajala obravnava. Obdolžitev veleizdaje je padla po prizadevanju slov. sodnikov v vodo z glasovanjem 3 proti 3.

Obsojeni so bili: Ivan Endlicher in Janže Novak, vsak na 7 mesecev strogega zapora, ker ju zadene po dokazanem največ krivde, Evgen Lovšin na 6 mesecev strogega zapora, Adolf Ponikvar na 3 mesece strogega zapora (najhujšega delikta avtorstva Klica od G. SV. Na srečo niso zvedeli), dalje Matija Ambrožič, Juš Kozak, Gustav Omahen, V. M. Zalar in Iv. Žgajnar vsak na en mesec zapora, Janko Kos na tri tedne zapora, Jakob Avšič¹¹²⁸, Viktor Fettich, Gregor pl. Foedrausperg, Pavel Grabnar, Fr. Grebenc, Anton Gunde, Leon Kavčnik, Ante Kuntarič, Danilo Majaron, Vlad Premrov, Fr. Tavčar in Fr. Vizjak na 14 dni zapora in Anton Štefančič na 6 mesecev radi razžaljenja reda ces. hiše.

Oproščeni so bili Jože Arh, Albin Fakin, Maks Košir in Jenko, ker se smatra, da je njihov pregrešek že zastarel. Onim v preiskovalnem zaporu se je vračunal preisk. in zavar. zapor in izpustili so jih na svobodo razen Ivana Endlicherja in Janžeta Novaka. Proti njuni rzsodbi je vložil drž. pravdnik ničnostno pritožbo.

Endlicher in Novak sta bila še šest mesecev zaprta v Ljubljani v skupni celici. Endlicher je bolehal na želodcu radi slabe prehrane. V začetku so ga zdravili s primerno dieto in naravno grenčico, pozneje so mu vse to odvzeli in mu dajali težko jetniško hrano in grenko sol, kar ga je zelo slabilo. V celici sta morala drobiti in mečkati star preperel časopisni papir za neke vojne namene. Neznosen prah se je valil od tega dela po celici in zato sta se temu uprla. Endlicher je vedno bolj slabel in zapadal v transcendentalnost.

Pred odhodom v Gradec in že preje večkrat se je spovedal in prejel obhajilo. Slutil je, da se mu ta svet odmika. Vkljenjena skupaj so odpeljali v Gradec v začetku julija 1915. V Gradcu so ju grobo sprejeli in vrgli takoj v samico. 3. sept. je pozval predsednik sodišča Endlicherja in Novaka k sebi ter jima javil, da bo glavna obravnava 6. in 7. sept. in naj si izbereta zagovornika. Endlicher je pa že 4. septembra umrl. Janžeta Novaka so sodili samega. Zagovarjal ga je dr. Novak. Zaradi zločina veleizdaje je bil 7. sept. obsojen na pet let težke ječe, poostrene s trdim ležiščem vsake četrta leta in v povračilo stroškov. Odpeljali so ga v Karlaško jetnišnico. Junija 1917 je bil amnestiran.

¹¹²⁴ Kolar, str. 130. (Breznik)

¹¹²⁵ Kolar, str. 145 [...]. (Breznik)

¹¹²⁶ Franc Regally (1. 10. 1870, Ljubljana – 5. 4. 1924, Ljubljana), pravnik, odvetnik, sodnik.

¹¹²⁷ Fran Novak.

¹¹²⁸ Jaka Avšič (24. 4. 1896, Ljubljana – 2. 1. 1978, Ljubljana), general, vojaški poveljnik, politik.

Zadnji občni zbor »Slovenije«

Že skozi več semestrov se je v obliki predavanj in diskusij bavila Slovenija z južnoslov. vprašanjem, kar pa ni prineslo zaželenih rezultatov. Ko pa so na obč. zboru Slovenije v marcu 1914 pridni člani Jugosl. kluba slov. akademikov misel, naj se priredi skupna anketa obeh društev, na kateri se naj pokaže, kaj nas loči in kaj nas družijo, in ko je Slovenija to inicijativo sprejela, je bilo seveda treba zamenjati dosednji nesistematični način proučevanja s strogo znanstvenim in sistematičnim. Zato se je na občnem zboru v maju izvolil odsek petih članov, kateremu se je naložilo, naj natančno prouči vso sem spadajočo snov in predloži posebnemu občnemu zboru, rezultate v obliki referatov in resolucij. K temu občnemu zboru, ki se je vršil 10. junija 1914 se je povabilo slov. ak. društvo Sava in Jugoslovanski klub.¹¹²⁹ Predsednik Jos. Rutar je pozdravil zastopnike Save in Jugosl. kluba in starešino dr. Prijatelja. Nato pridejo na vrsto referati.

Kot prvi je referiral fil. Maks Robič¹¹³⁰: o slov. narodni ideji. Naši prvi kulturni delavci (Trubar, prosvetljenci, Zoisov krog, Vodnik, Bleiweis¹¹³¹) so stali sicer na slov. stališču, vendar so bili vsi za sodelovanje z ostalimi Jugoslovani, zблиžanje v kulturi za medsebojno spopolnjevanje in organsko zблиžanje v jeziku, kar je jasen migljaj za nas. Nato je še na kratko naslikal razvoj polit. programa dr. Mahniča¹¹³². Jur. Iv. Šlibar je poročal o Jugosl. vprašanju. Analiziral je na podlagi obširnega gradiva Ilirizem, pokazal važnost Prešernovega in Levstikovega delovanja ter podal vse ostale nazore do najnovejšega časa. Analiziral je Ilešičevo Ilirstvo, Preporod, Vedin in goriški krog ter nazore najnovejše nacionalistične omladine in njih glasil. - Predsednik je nato prečital resolucijo, ki jo je v obliki manifesta izdelal programatični odsek. Nato je sledila debata. V debati je predsednik Rutar pokazal, kaj pravzaprav družijo in kaj loči Jugoslovanski klub od Slovenije. Razlika je v tem, da Slovenija povdarja važnost in aktualnost gospodarske in kulturne strani južnoslovanskega vprašanja, dočim politični strani ne pripisuje tolikega pomena kot Jugosl. klub. Loči v prvi vrsti metoda in taktika. – Jur. Vrhunc je nato naslikal s pomočjo marljivo zbranega gradiva nedoslednost slov. politike glede tega vprašanja, ki se kaže v delovanju političnih strank in pisanju njih glasil. Od strani navzočih zastopnikov jugosl. nacionalistov govore fil. Juš Kozak, Srb Mijstović in starešina Virant. Prva dva skušata dokazati, da je jugosl. vprašanje v prvi vrsti politično. Virant pa sploh ne vidi nobenih razlik. V meritvorno razpravo se ne morejo spuščati, ker bi to zahtevalo ravno toliko dela in študija, kakor ga tiči v referatih. Ta izjava je vplivala neugledno, ker je ravno Jugosl. klub dal inicijativo za anketo. Sprejem manifesta je priporočal v imenu mlajših članov med Fr. Mrgole, v imenu starejših pa fil J. Rus, ki je poudarjal, da je manifest dosledno nadaljevanje tradicij staroslavne Slovenije.

Nato je bil soglasno in z navdušenjem sprejet manifest. Predsednik se je nato zahvalil vsem navzočim za udeležbo, starešini dr. Prijatelju pa še posebej za njegovo prijaznost, s katero je šel na roko referentom.

Manifest Slovenije¹¹³³

Jugoslov. vprašanje ni toliko vprašanje
ideje, kolikor v prvi vrsti metode . . .
Metoda nam pa narekuje stopnjevanje
razvoj, ki se mora opirati na znanstvena
in življenska¹¹³⁴ dejstva.
(dr. Lončar¹¹³⁵, Veda IX, str. 381 ...)

¹¹²⁹ Oml X., str. 171. Slovenija je imela 1914 svoje prostore v Langegasse 62 (VIII. okr.). (Breznik)

¹¹³⁰ Maks Robič (2. 4. 1892, Središče ob Dravi – 15. 10. 1954, Ljubljana), filozof, publicist.

¹¹³¹ Franc Bleiweis (7. 4. 1869, Naklo – 10. 4. 1951, Mošnje), nabožni pisatelj, duhovnik.

¹¹³² Anton Mahnič.

¹¹³³ Slov. narod 1914, 27/6, št. 144. (Breznik)

¹¹³⁴ Življenska.

¹¹³⁵ Dragotin Lončar.

Antropologija in etnografija južnih Slovanov sta se malo raziskani, kot je njih najstarejša zgodovina še zelo temna. Skoro gotovo so bili posamezni južnoslovanski narodi prvotno krvno sorodnejši kot so danes in da se je ta diferencijacija dovršila, to je pripisovati dejstvu, da so južni Slovani asimilirali najraznovrstnejše tujerodne elemente. Ako smatramo sociologično narodnost kot rezultat plemenskega razvoja, izprva odločno po krvni sorodnosti, pozneje po skupnem jeziku in kulturi, nastali vsled sožitja, moramo torej imenovati Slovence, Srbe, Hrvate in Bolgare kot tri posebne narodnosti. (Dr. Tuma: Veda IV. št. 4 do 5). Najmanj že 1300 let imamo ločeno zgodovino, različno stopnjo kulture in precej različne pogoje obstanka. Približno 14 milijonov nas je. Pripadamo sedmim državam, imamo štiri imena, tri književne jezike, tri veroizpovedanja in dva črkopisa. Vsi ti momenti nas ločijo in ker so ravno rezultat dolgotrajnega razvoja, jih ne moremo odstraniti čez noč, temveč jih moramo vpoštevati kot dane faktorje.

Odkar se južni Slovani narodno zavedamo, gre razvoj in stremljenje posameznih sorodnih narodnih individualnosti v smeri zblíževanja in vzajemnosti. Kot smo že poudarili s citatom je tu važna metoda in to nam kaže zgodovina tozadevnih mnenj naših najboljših mož. Smo pristaši evolucije t. j. naravnega razvoja, katerega moremo in moramo vsak po svoji moči pospeševati. S tem od klanjamo vsako revolucionarno metodo.

Južnoslovansko vprašanje delimo v gospodarsko, kulturno in politično. Nasprotno dosedanjim stremljenjem starih Ilirov in novodobnih političnih Jugoslovancev poudarjamo, da je osnovno vprašanje ravno gospodarsko. Na eni strani je vzajemnost južnoslovanskih narodov na gospodarskem temelju najbolj realna in najlažja, na drugi strani je pa gospodarstvo podlaga modernega življenja in naši narodni nasprotniki skušajo s kapitalom zavzeti naše pozicije. Gospodarsko močni in edini južnoslovanski narodi so mogočen jez proti prodirajočemu nemštvu, italijanstvu in madžarstvu. Posamezen narod tu ne bo dosegel tega kot vsi skupno; vsak člen verige je nujno potreben. Socijalna struktura južnih Slovanov je približno enaka: mali in srednji kmet je naš glavni ekonomični element. Smo brez velike trgovine in industrije, toda v ugodnem geografičnem položaju, naslonjeni na morje. Iz te konstelacije se nam že kažejo prvi gospodarski cilji: Organizacija združne produkcije v poljedelstvu in industriji. Sporedno z njima mora iti organizacija trgovine: prevzeti moramo izvozno trgovino, ki gre skozi naše pokrajine. Naravno gospodarsko ležišče Slovencev in Hrvatov je Trst, Srbov in Slovanov v Makedoniji - Solun, Bolgarov - Carigrad. S temi točkami so podane glavne smeri narodno gospodarskega dela južnoslovanskih narodov. Plod vzajemnega gospodarskega delovanja pa bo približevanje kulture posameznih južnoslovanskih plemen.

Kar se tiče jezikovnega vprašanja je zgodovina Prešernu pritrdila in danes so zapoznili Iliri le redke prikazni. Narodu vsiljevati tuj (četudi soroden) jezik, to bi nasprotovalo obče priznanemu pedagoškemu načelu, da je izobraževanje ljudstva mogoče le v maternem jeziku. Tudi jezikovni dualizem: da naj bi rabili slovenščino le za poljudne spise, znanstvene knjige naj bi pa pisali v srbohrvaščini, moramo kot zastarel anahronizem odkloniti. Vsak piši v svojem jeziku in ker so si jeziki tako sorodni, bo Slovenec po majhnem trudu razumel, kaj piše Hrvat in obratno. Nedoslednost nam nasprotnega mnenja tiči ravno v tem, da se sicer poudarja jezikovna sorodnost, a obenem zahteva, da zatajimo materinščino, četudi le na posameznih poljih. Prvi pogoj zajednice je, da bi moral Hrvat enako lahko čitati slovensko, kakor hrvaško in narobe.

»Kadar bomo Slovenci in Hrvati tako daleč, da bomo, poslužujoč se vsak svojega jezika, to občutili tako, kakor, če govori dandanes Štajerc s Kranjcem, takrat vedite, da je kraljestvo južnoslovanske zajednice blizu«. (Dr. Prijatelj: Naši zapiski 1910. št. 8.) — Kulturni del južnoslovanskega vprašanja nam je rešil že Prešeren: Vsak naj orje na svoji njivi in se seznanja s prizadevanjem in uspehi naših bratov. Ko bo obojestranska kultura zadosti visoko, bo mogoča tudi trajna zveza. Treba je pri tem poudariti še dvoje. Slovenci nadkrilujemo ostale bratske narode glede ljudske kulture daleko. Vsled tega in zaradi svojega geografičnega položaja, ko smo v neposrednjem stiku s kulturno visokostoječimi narodi, smo naravni posredovalci zapadno - evropske kulture drugim južnim Slovanom. Kot si sami stavimo za prvo nalogo podrobno izobraževalno delo med narodom, pa zahtevamo tudi od inteligence bratskih narodov, da za-

stavi na domačih tleh delo v istem smislu. To mora biti eden glavnih pogojev vsake vzajemnosti in zблиževanja. Ta naš demokratizem nam bo dajal garancije, da ne ostane vzajemnost samo omejena na posamezne inteligentne sloje, temveč, da se pritegnejo široke plasti posameznih južnoslovanskih narodov. »Celotno jugoslovanstvo mora biti kulturno podobno staremu Helenstvu: vsako pleme prinašaj kar največ kulture v skupnost, ki se je mora zavedati vsakdo in se ozirati nanjo, dasi je vsakdo v svoji domači hiši samostojen, enakopraven in enakovreden drugemu. (Dr. Lončar: Veda IV. št. 4–5).

V političnem oziru južnoslovansko vprašanje ni niti državno, niti dinastično. Obenem moramo tudi povdarjati, da je vsak historizem, tako Velika Hrvaška, Velika Srbija ali Velika Bolgarska, največja ovira naši ideji. Ta narodni imperializem je vzrok srbsko - bolgarskega spora, velikih bojov v istem srbohrvaškem narodu in tudi planinskega hrvaštva pravašev, ki nam odreka narodno samostojnost in nas ponižuje na nivo manjvrednih elementov. Ravnotako pripadnost h gotovi konfesiji ne more biti temelj južnoslovanskega političnega in kulturnega naziranja.

Dejstvu, da smo Slovenci samostojna narodna individualnost, odgovarja točka slovenijanskega programa, ki zahteva: Zedinjeno Slovenijo. Naravna posledica našega južnoslovanstva je, da v federativni Avstriji obenem zahtevamo ožjo zvezo južnoslovanskih administrativnih enot. Avstrija, kot zveza narodov, ima važne interese na Balkanu. Praktični cilji avstrijskih južnih Slovanov, ki tvorijo z balkanskimi Slovani gospodarsko in etnično enotno skupino, morajo biti, da odgovarja razmerje med Avstrijo in Balkanom našim interesom t. j. da stojita obe skupini gospodarsko, kulturno in politično v najboljšem soglasju. To je mogoče v federativni Avstriji, ki dosledno izvaja § 19. osnov. drž. zakona. Nedosledna politika slovenskega klerikalizma nam je v tem oziru največja ovira in vsled tega boj na celi črti proti njemu - summa lex.«

To je bila labodja pesem Slovenije, ki jo je zapela navdihnjena po starešini dr. Ivanu Prijatelju, ki je celo leto s svojimi predavanji v društvu neposredno vplival na mišljenje Slovenijanov. Medtem ko se je pretežni del nar. rad. dijaštva strinjal z jugoslovansko idejo, se je Slovenija navdušila za Zjedinjeno Slovenijo.

Ko je Slov. narod priobčil Manifest, je pripomnil, da ga priobčuje, ne da bi se identificiral ž njim. »Dan« je pa Slovenijo direktno napadel, češ da so ostanki nar. radikalizma napravili zopet program, ga krstili z mogočnim naslovom manifest in v njem prežvečili že zdavnaj zastarele dr. Tumove nazore, priobčene v brošuri Jugosl. ideja in Slovenci. Da bi manifest bolj kunštno izgledal, so ga zabelili z raznimi citati od tu in tam, citirali § 19 ter konstatirali, da so proti klerikalizmu.¹¹³⁶

Dva dni nato je vprašal Dan Slovenijo 1) s kako metodo misli doseči Zjed. Slovenijo brez Jugoslovanstva 2) kdaj bodo stopili iz svojih sob in od svojih resolucij ter z gospodarstvom začeli jugoslovansko akcijo, 3) kdaj bodo vsaj govorili, kakor Ilešič 4) kdaj bodo nehali s takimi izjavami delati veselje in buditi tek našim narodnim nasprotnikom. Veselje bo zopet v nemškem taboru.¹¹³⁷

Ob izbruhu I. svetovne vojne je morala Slovenija prenehati s svojim delovanjem. Pohoštvo, knjižnico in arhiv so shranili pri špeditorju. Leta 1919 je vse to prepeljal dr. Zalokar v Ljubljano. Slovenija se ni več obnovila. Mesto nje se je ustanovilo akad. društvo Jadran, ki je prevzel vso njeno zapuščino. Svoje prostore je imel v areni Nar. doma. Ko je izbruhnila II. svetovna vojna, so člani Jadrana iz strahu pred okupatorji odpeljali ves inventar nekam na Ježico, kjer je izginil in se še do danes ni našel. Zato zgodovine Slovenije ni mogoče sestaviti na podlagi društvenih listin, zapisnikov odbora in občnih zborov. Podatke je možno črpati le iz Omladine in raznih časopisov.

Ne bo odveč, ako na kratko pregledamo, kakšno je bilo 12 letno delo narodno radikalne struje in kakšne posledice je imelo za slovensko dijaštvo in za slov. narod. Temeljne točke programa, ki je bil 1902 sprejet v Sloveniji in je bil merodajen za vsa nar. rad. društva, so bile narodnostno in socialno vprašanje ter nadstrankarstvo. Narodnost za nar. radikalca ni bila fraza šovinizmu, marveč kulturno delo. Tej dol-

¹¹³⁶ Dan 1914, 29/6. (Breznik)

¹¹³⁷ Dan 1914, 1/7, št. 912. (Breznik)

žnosti so se klanjale vse druge vse druge. To je bila absolutna narodnost, ki so jo dostikrat očitali nasprotniki. To kulturno delo se je izražalo v skrbi za ljudsko izobrazbo, ki je bilo koncentrirano v for. društvu Prosveta in njenih podružnicah (podravski, celjski, slovenjebistriški, krški in idrijski). Prosveta in njene podružnice so ustanovile nad 100 potujočih ljudskih knjižnic in to večinoma v narodno ogroženih krajih. Res je, da niso vse enako dobro delovale, da so nekatere tudi zamrle, toda smisel za ljudsko knjižništvo so popularizirale in dale spodbudo raznim društvom, da so spremenile svoje društven knjižnice v javne in tako pritezale široke sloje slovanski knjigi in izobrazbi. Prosvetne knjižnice so povsod dobro uspevale, kjer je bil knjižničar na mestu. Tedaj so se ustanovile tudi velike ljudske knjižnice kot v Ljubljani Simon Gregorčičeva, Št. Jakobška (31/I 1911), v Gorici, Mariboru, Celju, Idriji itd. Prosveta je svoje knjižnice tudi dopolnjevala in kolikor so ji dopuščala fin. Sredstva tudi revidirala.

Člani Prosvete so dalje predavali po raznih krajih po deželi, sodelovali pri gledaliških predstavah.

Ad.

Po vzgledu Prosvete so ustanovljala tudi druga akad. društva knjižnice n. pr. Balkan v Trstu (6 knjižnic), Istra (3 knj.), Adrija v Gorici (2 knj.), Bodočnost v Slov. Goricah in Halozah (4 kn.), Klub napr. Akademikov v Celju (3 knj.), Gorotan na Kor. (2 knj.), Vesna v Kranju (2 knj.) in klerik. Slov. dijaška zveza (13 knj.). Še celo burševska fer. Sava se je preformirala in sprejela v svoj program ljudsko izobr. delo, dasi je ostalo le pri programu. Med velevažno narodno delo moramo šteti tudi narodno obrambo, ki jo je naše dijaštvo pravzaprav šele organiziralo. Največ zaslug zato si je pridobila praška Adrija. Tedaj se je reformirala Družba sv. Cirila in Metoda. Prebudile so se speče podružnice, nastale nove. Nastavila sta se dva potovalna učitelja (A. Beg in J. Prekoršek¹¹³⁸), ustanovil list Slov. Branik. V Ljubljani se je vršila I. Obrambna razstava, ki se je prenesla potem v Maribor, Celje, Trst in Gorico. Pripravljali se je obrambni muzej in vršile nar. obrambne ankete. Vse to delo je pritegnilo družbi nove podpornike in mecene.

Mislili smo pa tudi na samoizobrazbo. V akad. društvih so se vršila teden za tednom različna predavanja iz vseh strok znanja, pretresavala pragmatična vprašanja, prirejali razni jezikovni tečaji itd. Delale so se ekskurzije, opozarjalo se na izobraževalna sredstva v vseučiliških mestih. Za izobrazbo je skrbela tudi Omladina, ki je opozarjala na velike znanstvenike in politike (Maske in profili). Izdajali smo tudi Znanstveno knjižnico. Zelo važno je bilo, da smo skrbeli tudi za samoizobrazbo srednješolcev. V vseh srednješol. mestih je ustanovila Prosveta posebne dijaške knjižnice. Dokler so naši visokošolci hodili med srednješolce, se klerikalizem ni širil v tej meri kot pozneje, ko je to prenehalo. Izdajali smo Dijaški almanah.

Socialno vprašanje smo hoteli reševati najmanj pri sebi samih. Predvsem smo ugotovili, koliko nas je in kaj študiramo. Tozadevna statistika je bila prvič izvedena med slov. dijaštvom in objavljena v Omladini. Potem je sledila statistika raznih uradniških mest, raznih poklicev za vse slov. ozemlje. Tudi ta je bila objavljena v Omladini. Pokazala je, koliko je tujcev med nami in kaj naj študirajo slov. visokošolci, kako naj izpodrivajo narodne nasprotnike. Študirali smo gmotno stanje dijakov, pomagali Podpornim društvom, ki so imela premalo dohodkov in pazili, da so dobivali podporo najpotrebnejši. Vse ostale dijaške podporne akcije, ki so jih formirali zlasti divjaki, niso rodile nobenih uspehov. V izvendijaškem soc. vprašanju smo povdarjali navzočnost delavskega vprašanja, nismo priznavali razlike med duševnim in telesnim delom in stali na stališču, da se more odstraniti gospodarska in duševna odvisnost delavstva.

V političnem vprašanju smo vedno stali na stališču, da mora ostati dijaštvo izven političnih strank, na tem stališču smo ostali tudi potem, ko smo ljub. Starešine vstopili v nar. napr. str. Odklanjali smo stališče, da tudi starejšine ne smejo vstopati v kako politično stranko, ali da naj osnujemo novo nar. radikalno stranko. Starešine so bile v Nar. napr. stranki na Kranjskem, v Nar. stranki na Štajerskem in v

¹¹³⁸ Ivan Prekoršek.

Nar. stranki na Goriškem in v slogaški stranki v Trstu, nekateri tudi v soc. demokr. stranki! Nismo pa bili proti kritiki dijaštva o našem političnem delu. V verskem vprašanju smo stali na stališču, da je vera privatna stvar posameznika. O tem vprašanju se je mnogo razpravljalo v Omladini, pa tudi na n. r. shodih. Na I. zaupnem sestanku 1910 se je povdarjalo brezversko in protiversko stališče, IV. javnem shodu pa strpljivost napram vsem konfesijam in stališče, naj se ne vsiljuje racionalni svetovni nazor med najširšimi sloji. Z znanstvenimi nazori naj se ne pobija vera in z verskimi ne znanost.

Na vseh shodih se je govorilo o jugoslovanskem vprašanju, pri čemer se je povdarjalo, da je to vprašanje kulturno vprašanje, da je treba tesnejših stikov. Balkanska vojna je v našem naraščaju povzročila, da

»Red svetega Save« s katerim je bil 1. decembra 1933 odlikovan Josip Breznik. (»Kraljevski orden Svetog Save, četvrti (IV.) red« (številka 45834)).

je ta smatral jugosl. vprašanje za politično vprašanje, ki se mora rešiti potom revolucije. Iz nar. rad. vrst se je rodil Preporod, ki si je leta 1913 osvojil skoro vse dijaštvo razven »Slovenije«, ki je pod vplivom dr. Prijateljja manifestirala za »Zjedinjeno Slovenijo«.

Ob koncu naj še poudarim, da so moralna načela Nar. rad. dijaštva prerodila vse slovensko dijaštvo. Odpravljeno je bilo pijančevanje, kvartopirstvo, sabljaštvo, spolne bolezni itd., »stare hiše« so izgubile veljavo in se poskrile, skoro vsi pa so hiteli z izpiti. Ko je pozneje začelo pojemat zanimanje za društveno življenje in je bilo vedno več divjakov, so se stare razvade zopet začele pojavljati. Gradcu se je n. p. zopet ustanovil jugosl. sabljaški klub.

Nar. rad. dijaštvo je priredilo šest dijaških shodov: prvi shod je bil v Trstu (1904), drugi v Celju (1907), tretji v Ljubljani (1909), potem dva zaupna shoda v Ljubljani (1910 in 1911) in četrti shod zopet v Ljubljani (1912). Resolucije so dopolnjevale prvotni program, ki tako ni postal, dasi je bilo »od začetka vse dobo premišljeno in zasnovano« (II. zaupni sestanek) nobena dogma.

Tekom 10 letnega delovanja je nar. r. dijaštvo izdalo 10 letnikov Omladine (1904/5 – 1913/14), 7 letnikov *Dijaškega Almanaha* (1907/8 – 1913/14), 4 knjige Znanstvene knjižnice (Drtnina, Miselni razvoj evr. človeštva, 1908/9, Rostohar, Uvod v znanstveno mišljenje (1909), Niederle, Slovanski svet, Lončar, Soc. zgodovina Slovencev, Mačkovšek, Statistika Slovencev 1911, Gustav Le Bon, Psihologični zakoni razvoja narodov 1913) in *Iz naroda za narod* (Poročilo o I. n. r. shodu v Trstu).

IX.

Med prvo svetovno vojno

Po sklepu šol leta 1914 sem odšel s svojo ženo in hčerkico Jelko na počitnice k tašči Josipini Petek na Ljubno v Savinjski dolini. Da nas ne prehitijo kaki neprijetni dogodki smo se takoj odločili, da napravimo izlet v Kamniške planine. Odšli smo žena, tašča in jaz na Okrešelj, od tam na Kamniško sedlo, v Kamniško Bistrico in v Kamnik. Tam nam je povedal moj oče, da se splošno govori, da bo vojna. Hitro smo se vrnili na Ljubno. Še tisto noč je bila razglašena splošna mobilizacija in vojna napoved Srbiji. Na kmetih sem tedaj doživel, kako so se poslavljali možje od dvojih žena in družin, ne da bi vedeli, ali jih bodo še kdaj videli. Gonja Šušteršiča¹¹³⁹ in klerikalcev mi proti Srbom in srbofilom ni segala do sem, ki je tako strahovito divjala v Ljubljani in po Kranjskem sploh.

Po dohodu mobilizirancev je zavladalo strahotno zatišje, ki so ga motile le razne govorice, da je treba loviti ljudi, ki hočejo odpeljati zlato. Ker sem bil pred letom dni po posredovanju prof. Svobode superarbitiran in spoznan za frontno službo za nesposobnega mi ni bilo treba k vojakom, kar mi je potrdil v Ljubljani Napoleon.

Na Ljubnem je bil na počitnicah realčni katehet dr. Mihael Opeka, ki je bil popolnoma avstrijsko usmerjen. Le ž njim sem mogel občevati. Zato ni čuda, da sem bil vsled neprestanih avstrijskih zmag zelo deprimiran. Drugačne vesti do nas niso prispele.

Ob koncu počitnic sem sam odšel v Ljubljano, ker je ostala žena pri tašči, ki je morala po odhodu sina trgovca v vojaško službo, sama zopet voditi trgovino.

V Ljubljani sem slišal tudi druge vesti o avstrijskih zmagah. Milanski list *Corriere della Sera* je prinašal tudi drugačne vesti o avstr. zmagah. Prepisi iz njega so začeli krožiti po Ljubljani in bili najbolj iskano čtivo. V Ljubljano so privažali prve ranjence. Hudo nas je prizadelo, da je bil naš prijatelj in navdušeni preporodovec prof. Jos. Berce¹¹⁴⁰ ranjen v Galiciji in da je 12. nov. umrl v bolnici v Budimpešti. Oton Župančič mu je spesnil v slovo prekrasno pesem: Joži Bercetu v spomin, ko smo ga 17. januarja 1915

¹¹³⁹ Ivan Šušteršič.

¹¹⁴⁰ Josip Berce.

ob sočutju vse Ljubljane pokopali pri sv. Križu v Ljubljani.¹¹⁴¹ Kolikor se spominjam je bil Jože Berce poleg Franceta pl. Premerstein, moj edini sošolec, ki je padel v I. svetovni vojni. Kakšna ironija usode. On, goreč Jugoslovan, srbofil, se je moral žrtvovati za Avstrijo.

16. septembra 1914 je bila zaradi romana »Gospodin Franjo«, ki ga je napisal Fr. Maselj Podlimbarski¹¹⁴², razpuščena Slov. matica in postavljen za vladnega komisarja nemški notar Galle¹¹⁴³. Vse premoženje je spremenil v vojno posojilo (220.000 K) in še obremenil hišo za 40.000 K.

Leta 1914 nam ni primanjkovalo še ničesar.

Prvega februarja 1915 sem moral kot črnovojnik k vojakom. S posredovanjem dr. Mavricija Rusa sem bil spoznan za nesposobnega za službo z orožjem ter dodeljen Wachkompaniji v Ljubljani. Kompaniji je poveljeval Dunajčan poročnik Lampl, glavno besedo je imel pa Ljubljančan feldvebel Sedej. Ta me je takoj namestil v pisarno in kmalu nato predlagal, da sem avanziral za korporala. Ni se mi slabo godilo, toda nad mano je visel Damoklejev meč, da bom tudi jaz moral spremljati, če tako nanese obsojence na »Suhi bajer«. Tega sem se silovito bal. Ker nisem bil sposoben za orožje, je šolska oblast zaprosila, da sem bil zopet vrnem v šolsko službo. Vojake sem služil le od 1. febr. do 4. mar 1915.

Po vojni napovedi Italije se v Ljubljani nismo več čutili tako varne in smo bližino bojišča vedno bolj občutili. Zato smo poslali k tašči na Ljubno perilo, perzijsko preprogo ter mnogo mojih knjig, n.p. Ljub. Zvon itd. Tudi pomanjkanje živil se je že začelo. 25. aprila so vpeljali krušne karte: za vsako osebo po 200 gr. na dan. Zaloge je bilo treba prijaviti in posebne komisije so pregledovale stanovanja. Realki so bili dodeljeni goriški profesorji begunci: Jaka Zupančič¹¹⁴⁴, dr. J. Gregorin, prof. Mašera, katehet dr. Šorli, prof. Žilih, prof. Papež, Presl, ter Italijana Demante ub Kurschen. Iz Galicije smo pa dobili supl. Gruščekga (za zgodovino).

Iz Gorice so pripeljali zalogo Gabrščkovih¹¹⁴⁵ knjig ter jih razprodajali. Šel sem k ravnatelju Junoviču ter mu predlagal, da bi kupili za slov. šolsko knjižnico primerne knjige. Dal mi je gotovo svoto na razpolago in mu prinesel kupljene knjige v pisarno, da jih registrira. Med njimi je bila tudi knjiga Kirdžali. Čez par dni me pokliče ravnatelj v pisarno in mi ves ogorčen reče: Kakšne knjige ste pa kupili. Dež. šol. nadzornik Belar jih je ogledoval in ugotovil, da se v knjigi »Kirdžali« govori o srbskem Milošu. To je srbska agitacija. Razlagal sem mu, da je to donavska povest iz turških časov, pa ni nič pomagalo. Knjiga je ostala na indeksu in sem jo moral izločiti.

Seveda je bil ravnatelj Junovič navdušen Avstrijec in je vse verjel, kar so pisali graški listi.

V prvem šolskem odmoru je vsako jutro prišel iz svoje pisarne v konferenčno sobo in v povzdignjenim glasom zaklical: »Schon wieder 30.000 Gefangene« ter zvedavo pogledal slov. profesorje, ali bomo k temu kaj pripomnili. Seveda smo molčali.

1. maja 1915 je deželni odbor odprl v dež. gledališču kino, kar je povzročilo splošno nejevoljo med neklerikalnim ljubljanskem prebivalstvom. Gledališče je bilo že dolgo trn v peti deželnemu odboru. Gledališče je bilo zopet obnovljeno šele l. 1918, ki pa se je ustanovil (3. IV) po prizadevanju Avg. Praprotnika¹¹⁴⁶. Gledališki konzorcij, v katerega je vstopilo iz pridobitnih krogov 125 članov, ki so vplačali 275.000 K obratne glavnice. Zborovanje je vodil dr. Kramer^{1147, 1148}.

V tretjem letu vojne smo doživeli 18. februarja prvi bombni napad na Ljubljano. Napad se je izvršil ob 9. uri zjutraj in ob 12. uri. 3 zrakoplovi so vrgli 40 bomb, ki so padle na sv. Jakoba trgu, v Vo-

¹¹⁴¹ Lj. Zvon 1917, str.1. (Breznik)

¹¹⁴² Fran Maselj - Podlimbarski (23. 9. 1852, Spodnje Loke – 19. 9. 1917, Pulkau, Avstrija), častnik, pisatelj.

¹¹⁴³ Anton Galle, notar v Ljubljani, notarski namestnik in notar v Logatcu.

¹¹⁴⁴ Jakob Zupančič.

¹¹⁴⁵ Andrej Gabršček.

¹¹⁴⁶ Avgust Praprotnik (5. 10. 1891, Ljubljana – 20. 2. 1942, Ljubljana), bankir, podjetnik.

¹¹⁴⁷ Albert Kramer.

¹¹⁴⁸ Slov. n. 1918, 4/4 št. 75. (Breznik)

žarskem potu, Zvonarski ulici, na bregu Ljubljanice in v Trnovem (pred Borštnikovo hišo) potem pred cukrarno, pred staro domobranksko vojašnico, za Marjaniščem, pred cerkvijo sv. Petra, pred garnizijsko bolnico, v okolici pa v Klečah, v Zalogu, v Štepanji vasi, v Brezovici. Žrtve: en deček pred cukrarno, ki je umrl in 2 deklici. Poplah je bil splošen, toda zaščitnih ukrepov ni bilo. To sem si zabeležil v svoj šolski katalog 1915/16.

Cene živil, ki jih je že občutno primanjkovalo, so polagoma naraščale. Januarja 1916 je veljal 1 kg moke 1'20 K, 1 kg mesa 4', 1 jajce 14 vinarjev, 1 lt vina 1'44 K, 1 lt pive 88 vin., 1 kg riža 3'40 K, 1 kg sladkorja 1 K, moški čevlji 26' – 302' K, 1 lt olja 10 K.

5 mesecev pozneje je veljalo 1 lt olja že 18'50 K, 1 kg mesa 6', 1 jajce 24 vin, 1 lt vina 1'60 – 2'40 K, 1 meter moškega blaga pa 50 K. Plače sem imel tedaj 393 K, davke plačal 4'59 za penzijo pa 11'71 K mesečno.

Od prijateljev in znancev je ostal v Ljubljani menda edino še Adolf Ribnikar¹¹⁴⁹, ki je vodil mestno organizacijo in imel v cerkvi sv. Jožefa na Poljanah svoje glavno skladišče za zvezo šol. Sestajala sva se v Narodni kavarni v Gosposki ulici, ki jo je vodil g. Krapeš¹¹⁵⁰, imenovan »Živili«. Podnevi je bila zelo prazna. Sedela sva navadno v zadnji sobi popolnoma sama in se pogovarjala o redkih vesteh, ki so prišle o Žerjavu, o vojaškem položaju in naših narodnih načrtih. Iz mestne aprovizacije je krepko podpiral dijaško kuhinjo Domovina, ki jo je vselila ga. Čarmanova in se je nahajala v napol porušenem samostanu Klarisinj na oglu Gajeve in Dunajske ceste.

V počitnicah 1916 sem bil večinoma na Ljubnem. Tja me je prišel nekega dne obiskat ravnatelj Junovič. Hotel je v Savinji loviti postrvi. Peljal sem ga v Sreče in izprosil od župnika Lekšeta, ki je bil zakupnik ribolova dovoljenje za ribolov. Pol dneva sva hodila ob Savinji proti Solčavi pa nič ujela, dasi je bil Junovič priznan ribič. Potem sva srečala nekega fanta. Junovič mu ponudi svoj trnek in reče: Na, poskusi uloviti postrv. To so bile prve slovenske besede, ki sem jih slišal izgovoriti Junoviča. Fant je v par minutah ujel dve veliki postrvi, kjer je poprej Junovič zastoj poskušal svojo srečo. Dva dni je ostal Junovič na Ljubnem potem pa zopet peš odšel preko Črničca v Ljubljano.

Dokler je bila Kranjska ožje vojno ozemlje, smo morali dobiti za odhod na Ljubno od vojaške oblasti v Kazini posebno dovolilnico. Iz Ljubnega smo dobivali razna živila, težko je bilo pa za moko, ker je bil strogo nadzorovanje po mlinih. Skrivaj smo jo zato mleli doma v ročnem mlinu. Tašča je imela za hlapca ruskega vojnega ujetnika, ki pa jo je nekega dne pobrisal neznano kam.

Oče v Kamniku med vojno ni imel več trgovine. Živel je sam s svojo kuharico Lenko, vendar pomankanja ni trpel. Na ta ali oni način si je preskrbel tisto malo hrane, kar sta jo potrebovala. Pred avstrijsko-nemško ofenzivo proti Italiji, so mu v hišo vkvartirali madžarskega oficirja z ženo. Zelo so ga nadlegovali za vojno posojilo, vendar ga ni niti vinarja podpisal na moje odgovarjanje.

Ko je 21. novembra umrl senilni cesar Franc Jožef smo vsi pričakovali skorajšnjega konca vojne.

Kot član upravnega odbora Narodne tiskarne sem izvedel pri seji, da se misli Ljubljanski Zvon radi majhnega števila naročnikov opustiti. Da bi to preprečili smo oktobra 1914 ustanovili Tiskovno zadru-go, ki je prevzela za prihodnje leto izdajanja Ljubljanskega Zvona in z spretno agitacijo, ki sem jo vodil jaz, dvignila število naročnikov na 3000. Toliko jih ni imel Ljub. Zvon niti kdaj preje ali pozneje. Naše speče sile so se prebudile.

Odkar je bil Žerjav v Gradcu, smo imeli več vesti o njem. 1. decembra 1916 se mu je rodil sin Borut, kar smo z veseljem pozdravili. Dr. Kramer in Ribnikar sta vzpostavila tajno zvezo z njim in od njih sem zvedel, kako se mu godi in kakšne načrte pripravlja. Dr. Kramerjev šef je bil pri Slov. Narodu stari Miroslov Malovrh, ki ni posebno prijazno gledal dr. Kramerja, ker je čutil da pri dr. Tavčarju s svojo spretno žurnalistiko in ljubeznivostjo izpodkopava zaupanje in se pripravlja na njegovo nasledstvo. Potom dr. Kramerja smo bili najbolj informirani o položaju na bojiščih in o položaju monarhije. Leta 1917 je

¹¹⁴⁹ Adolf Ribnikar.

¹¹⁵⁰ Fran Krapeš - »Ata Živili« (1864–1935).

postal pri Slov. Narodu že nenadomestljiv. Po upokojitvi Malovrha je postal dr. Kramer 1. januarja 1918 šef redakter Slov. naroda.¹¹⁵¹ Malovrh mu tega ni mogel odpustiti.

Malovrh je bil glavni urednik Slov. naroda od l. 1897. Najostrejši članki proti klerikalcem so potekli izpod njegovega peresa. Umrli je 7. marca 1922 v umobolnici na Studencu. Malovrh je bil središče gostilniške družbe pri »Roži« v Židovski ulici, kamor so zahajali poleg dr. Tavčarja, dr. Kokalja tudi nekateri Nemci. Z Malovrhom sem prišel v stik v redakciji, kadar sem mu prinesel kak prispevek in pri sejah Nar. tiskarne. Napram meni se je kazal kot na »mladina« nezaupljivega. Njegove povesti so ljudje prav radi čitali.¹¹⁵²

Na intervencijo dr. Ravniharja je bila Slov. Matica julija 1917 spet oživiljena. Notr. ministrstvo pritožbi ni ugodilo pač pa ni potrdilo razpusta in društvo le posvarilo v slučaju zopetnega »protizakonitega delovanja«. 16. julija je bila prva seja, na kateri sta dr. Ravnikar in pravni konzulant dr. Iv. Tavčar poročala, kaj se je v preteklih 3 letih storilo za rešitev Slov. Matice. Dr. Tavčar je tudi poročal, kako je notar Galle gospodaril z društvenim premoženjem, ki ga je vsega spremenil v vojno posojilo. Bivši tajnik Milan Pregelj se je pozval, da zopet nastopi svojo službo.¹¹⁵³

Na pobudo Iv. Kreka se je tedaj vršila seja, na kateri smo bili navzoči dr. Janez E. Krek¹¹⁵⁴, Anton Kristan, A. Ribnikar in jaz o delovanju Slov. Matice. Razgovor se je vršil okoli novega odbora, ki bi ga bilo treba izvoliti. Za predsednika je predlagal dr. Izidorja Cankarja¹¹⁵⁵. Temu sem odločno ugovarjal, češ da je bila Sl. Matica razpuščena tudi zaradi tega, ker je Izidor Cankar napisal o Gospodinu Franju v Dom in svetu kritiko¹¹⁵⁶, ki je dala povod za razpust Matice. Dr. Krek je na moje besede rekel: »Tega pa nisem vedel.« Seja se je končala, ne da bi določili kake podrobnosti. Danes se Cankarjeva kritika bere malo drugače kot l. 1914.

Na realki sem v šol. letu 1916/17 poučeval izjemoma (zakaj, ne vem) slovenščino v 7. razredu. Silno vestno sem se pripravljajl za vsako uro; zlasti ko sem razlagal Župančičevo »Dumo« sem položil v svoje besede vso ljubezen in vse navdušenje za slovensko zemljo. Po pozornosti, s katero so me poslušali, sem spoznal, da so jim šle moje besede do srca. Mnogo let pozneje so mi to potrdili. Seveda sem tudi pri maturi spraševal slovenščino.

Junija 1917 je bil upokojen realni ravnatelj Junovič ter bil pri tej priliki odlikovan z visokim redom. Po njegovi upokojitvi se je vnel hud boj za naslednika. Kazina je hotela na vsak način odločnega, agresivnega Nemca.

V dež. šol. svetu je vlada predlagala prof. Tortnika, ki je bil na tržaški realki nemško nacionalni agitator, potem prof. Tchitscha, ki ni znal besedice slovensko in na zadnjem mestu dr. Henrika Svobodo z ljub. realke. Slov. člani dež. šol. sveta so predlagali dr. Stan Bevka¹¹⁵⁷, ravnatelja na idrijski realki.¹¹⁵⁸

Ob tej priliki se je zopet načelo vprašanje ljub. realke. Dr. Ravnihar je v dež. šol. svetu predlagal utrakvizacijo realke, Nemci so pa hoteli realko na vsak način ohraniti kot popolnoma nemški zavod pa so predlagali premestitev idrijske realke v Ljubljano.¹¹⁵⁹

Vsi smo bili presenečeni, ko je bil novembra 1917 imenovan za ravnatelja Nemeč Karl Cora, profesor v Trstu. Bil je v vojski referent za kože. Kot tak je bil v stalnem stiku s Karlom Polakom, tovarnarjem

¹¹⁵¹ Slov. n., 8/- 1918. (Breznik)

¹¹⁵² O Malovrhu glej članek v Slov. biogr. leksikonu, V. zvez., str. 38. (Breznik)

¹¹⁵³ Slov. n. 1917, 18/7, str. 12. (Breznik)

¹¹⁵⁴ Janez Evangelist Krek.

¹¹⁵⁵ Izidor Cankar (22. 4. 1886, Šid, Vojvodina, Srbija – 22. 9. 1958, Ljubljana), umetnostni zgodovinar, umetnostni kritik, pisatelj, prevajalec, diplomat.

¹¹⁵⁶ Slov. n. 1917, 18/7, str. 12. (Breznik)

¹¹⁵⁷ Stanko Bevk (2. 5. 1875, Šentvid pri Lukovici – 29. 2. 1956, Ljubljana), naravoslovec, zoolog.

¹¹⁵⁸ Sl. n. 8/8 1917, št. 180. (Breznik)

¹¹⁵⁹ Sl. n., 21. XI. 1917, 23/XI. (Breznik)

usnja. Ta ga je spraval v stik z dr. Lampetom in dr. Šušteršič je dosegel, da je bil imenovan za realčnega direktorja. Cora je baje obljubil da ne bo dovolil da bi se vpisovali slov. dijaki v nemške oddelke, da bo v slov. oddelkih vpeljal slov. molitev in razpela v vseh razredih, kar je tudi storil. Vpeljal je strogo vojaško disciplino, ki je na realki do tedaj sploh ni bilo.

Nemški profesorji zlasti dr. Binder, dr. Puschig in drugi so ga gledali zelo postrani in vsak čas je prišlo med njimi in Corajem do konfliktov. Pri neki taki priliki je Cora ukoril dr. Binderja: Ich erteile Ihnen eine Rüge. Vsemogočni dr. Binder mu je pa zabrusil: »Ich nehme Sie nicht an.«

Seveda so Nemci napeli vse sile, da se Cora-ja znebijo in septembra 1918 je bil res odstavljen.¹¹⁶⁰ Vodja realke je pa postal dr. Svoboda in ostal to do prevrata ko je vodstvo prevzel prof. Alojz Tavčar.

Trn v peti Nemcev so bile tudi slov. srednješolske čitanke. Gonjo proti njim je začel Delovni odbor nemške visokošolske mladine v Gradcu že l. 1915. Belarju smo morali predložiti vse slov. čitanke, ki je o njih izrekel, kot mi je rekel Junovicz, uničujočo sodbo, ker so sestavljene v hujskajočem slovenskem duhu. Jugosl. klub je zaradi tega vložil nov. 1917 v parlamentu oestro interpelacijo.¹¹⁶¹

V družinskem življenju moram zabeležiti dva dogodka veselega in žalostnega. 1. junija 1917 se nam je rodil sin Igor. Vsi smo ga bili veseli, skrbelo nas je pa, kako bomo dobili potrebno hrano, za katero je šlo takrat že zelo težko. Mleko nam je nosila še mlekarica, ovsene kosmiče in zdrob je delil župan dr. Tavčar osebno. Ko sem ga prosil, naj mi nakaže nekaj več, me je zavrnil in rekel: Boš pa kmalu zopet prišel. Meso so noseče in doječe matere dobivale na posebne izkaznice, pri čemer je bil pa vedno odpor drugih čakajočih v vrsti.

Žalostno vest mi je sporočil Boris Šlajmer, da je 17. nov. 1917 padel na italijanskem bojišču na gori Cornella pri Foltre svak Franc Polek, nadporočnik pri bh 2. Od začetka vojne je bil pri vojaki. Za izredno hrabrost je bil po smrti odlikovan z redom železne krone III. r. z vojno dekoracijo in meči.¹¹⁶² Obvestilo sem dobil na realko in težka naloga me je čakala, da sem moral o smrti sina edinca obvestiti taščo na Ljubnem.

Po dveipolletnem miru sem moral 20. septembra zopet pred vojaško komisijo, ki je po posredovanju prof. Šlebingerja, priznanem vojaškem zdravniku, potrdila, da sem še vedno za frontno službo ne-sposoben. Odslej sem imel mir do konca vojne.

Vsako soboto popoldne smo napravili realčni profesorji Jos. Mazi¹¹⁶³, dr. Janko Šlebinger, Pavel Grošelj (ki je poučeval poleg na liceju tudi na realki), dr. Gregorin, Fr. Jeran¹¹⁶⁴ in jaz peš izlet na Ježico v gostilno pri Alešu (Vilfan). Tam smo vedno dobili pečenko, bel kruh in dobro vino, kar se nam je v tistih slabih časih še posebno prileglo. Da smo se utrjevali v jugoslovanskem duhu mi ni treba še posebej poudariti. Vse tedenske vesti smo pretresli, za zabavo je pa skrbel s svojo duhovitostjo Pavel Grošelj. Neko soboto smo zopet prišli, pa naročili kot po navadi. Takrat nam je pa gostilničar Aleš odgovoril, da je danes kvaterna sobota in ni pečenske. Seveda smo bili razočarani. Ne vem več, kaj nam je v nadomestilo napravila Alešova mama. Ko pa je čez nekaj časa šel Grošelj iz zadnje sobe, je videl, da je v prvi sobi Aleš jetrca pa je rekel Alešu: Aha, vi pa jeste postna jetrca.

Aleš je nekaj zagodrnjal, pa mirno jedel dalje. Pri Alešu smo vedno ostali tako dolgo, da smo prišli v Ljubljano že pozno zvečer, ko smo šli mimo gostilne »Pri Ruskem carju«, smo vedno unisono zatulili »Živio ruski car« to seveda iz slovanskega navdušenja.

V zadnjem letu vojne sem se mnogo udejstvoval pri Tiskovni zadrugi; pri Slov. matici, v Muzejskemu društvu obnovil Izobraževalni klub, bil blagajnik dijaške kuhinje Domovine in pisal članke za Do-

¹¹⁶⁰ Sl. n., 1918, 19/9, 17/9, 26/9, 2/10. (Breznik)

¹¹⁶¹ Sl. n 1917, 23/XI. (Breznik)

¹¹⁶² Sl. n. 1918, 9/II (Breznik)

¹¹⁶³ Josip Mazi.

¹¹⁶⁴ Fran Jeran.

movino, ki je začela izhajati februarja ter v Slov. narod. Politično sem sodeloval pri ustanovitvi Jug. demokratske stranke.

Pri Tiskovni zadrugi smo začeli izdajati prve knjige ter širili Ljub. Zvon, ki sta ga poleg Otona Župančiča urejevala še Milan Pugelj in Anton Loboda (Anton Melik). Glavna privlačna sila je bil Levstikov roman Gadje gnezdo, dočim je Kraigherjeva Mlada ljubezen povzročila precej odpora.

V Slov. narodu sem objavil članek: Petdesetletnica taborovanja¹¹⁶⁵, ki podaja zgodovinski pregled taborov ter njihov pomen in razne članke in poročila o JDS.

Izobraževalni klub, ki je pred vojno zbiral napredno inteligenco, ki je izšla iz nar. rad. dijaštva, se je obnovil 12. aprila 1918 izvolil za predsednika dr. Aloj. Zalokarja¹¹⁶⁶. Prirejal je diskusijske večere v čital. prostorih Narod. doma. Udeleževalo se jih je povprečno po 30 članov. Razpravljalo se je o Slov. Matici, o Nar. svetu, o programu JDS, o katerem sem referiral jaz itd.¹¹⁶⁷

Sodeloval sem pri reorganizaciji Slov. Matice. Na občnem zboru 28. febr. sem utemeljeval potrebo po spremembi pravil. Treba se bo odločiti, ali naj sprejme Matica v svoj program le beletrijo, ali tudi poljudno znanstvo, ali strogo znanost. Tudi način volitev odbora se mora spremeniti morda vpeljati proporc¹¹⁶⁸. Radi draginje bo treba zvišati članarino. Volitev novega odbora smo pripravili na sestanku Matičarjev, ki se je vršil 19. febr. in je postavil kandidatno listo, ki je bila na obč. zboru tudi izvoljena. Od 40 odbornikov je odpadlo na klerikalce 7 mest (dr. A. Breznik¹¹⁶⁹, dr. Jos. Debevec, dr. Fr. Detela, Fr. Finžgar¹¹⁷⁰, dr. Iv. Grafenauer¹¹⁷¹, dr. Mantuani¹¹⁷², dr. Jakob Žmavc). Mučna tišina je nastala, ko je predsedujoči podpredsednik P. Graselli¹¹⁷³ na Hribarjevo vprašanje kakšna navodila mu je dala vlada, odgovoril, da je bil opozorjen, da se naj izognemo vsakemu političnemu vprašanju.¹¹⁷⁴

Na prvi odborovi seji 14. marca je bil za predsednika s 24 glasovi izvoljen dr. Iv. Tavčar¹¹⁷⁵, 1 glas je dobil dr. Ilešič¹¹⁷⁶. Izvolili so se razni odseki in pododseki. Mene so izvolili v knjižni pododsek za zemljevis in zgodovino, v gospodarski odsek in v odsek za spremembo pravil.¹¹⁷⁷

Leta 1918 se je zopet obnovilo slov. gledališče. V ta namen se je ustanovil gledališki konzorcij, ki je zbiral deleže po 100 K. Poziv na zbiranje deležev so podpisali: Jadranska banka, Ljub. Kreditna banka, Kmetiska posojilnica in Zadružna zveza.¹¹⁷⁸ Ustanovna skupščina se je vršila 3. aprila pod predsedstvom dr. Alb. Kramerja, ki je sporočil, da je pristopilo 125 članov, ki so vplačali 275.000 K. Na ta način je bila gmotna podlaga za novo gledališče ustvarjena.¹¹⁷⁹

Sodeloval sem pri ustanovitvi Jugosl. demokratske stranke in bil tudi izvoljen v njen Izvrševalni odbor.

¹¹⁶⁵ Slov. n. 1918, 3/8, št. 175. (Breznik)

¹¹⁶⁶ Alojz Zalokar.

¹¹⁶⁷ Zapiski v Notesu 1918. (Breznik)

¹¹⁶⁸ Razmerje, sorazmerje.

¹¹⁶⁹ Anton Breznik.

¹¹⁷⁰ Frančišek Saleški Finžgar (9. 2. 1871, Doslovče – 2. 6. 1962, Ljubljana), pisatelj, duhovnik.

¹¹⁷¹ Ivan Grafenauer.

¹¹⁷² Josip Mantuani (28. 3. 1860, Ljubljana – 18. 3. 1933, Ljubljana), umetnostni zgodovinar, glasbeni zgodovinar, arheolog.

¹¹⁷³ Peter Graselli, vitez (28. 6. 1841, Kranj – 17. 11. 1933, Ljubljana), politik, pravnik.

¹¹⁷⁴ Sl. n. 1918, 1/III, št. 50. (Breznik)

¹¹⁷⁵ Ivan Tavčar.

¹¹⁷⁶ Fran Ilešič.

¹¹⁷⁷ Sl. n. 1918, 15/III, št. 62. (Breznik)

¹¹⁷⁸ Sl. n., 16/III. (Breznik)

¹¹⁷⁹ Sl. n. 1918, 4/IV, št. 75. (Breznik)

Josip Breznik v vojaški uniformi, 1908. (ARS, Arhiv družine Breznik)

Mnogo sem sodeloval pri ustanovitvi Jugoslovanske demokratske stranke. Na ustanovni občni zbor je prišlo iz vseh krajev Slovenije okoli 1600 delegatov. Zborovanje je vodil dr. Tavčar. Posvetovanja so se vršila v odsekih: v političnem odseku je imel glavni referat dr. Kramer, v gospodarskem Adolf Ribnikar, v prosvetnem dr. Ilešič. V tem odseku sem predaval tudi jaz, in sicer o srednjem šolstvu in o slov. uni-verzi. Referat sem moral pred zborovanjem predložiti dr. Tavčarju v odobritev.

Ustanovno zborovanje je pripravil dr. Pavle Pestotnik in je prav lepo uspelo. Z dr. Tavčarjem je prišlo do različnega mišljenja glede bank in zadrug ter nacionalizacij ind. podjetij. Po zborovanju je Tavčar o tem napisal poseben članek v Slov. narodu.¹¹⁸⁰

V Izv. odbor sem bil izvoljen tudi jaz, ter sem upravljal v njem blagajniške, v naslednjem letu pa taj-niške posle. Kot tak sem organiziral številne javne shode in na njih tudi sam nastopal kot govornik. O

¹¹⁸⁰ Slov. n. 1918, 8/7. (Breznik)

sejah Izv. odbora so se pošiljale vsem okrajnim organizacijam tiskane okrožnice. V začetku leta 1919 je imela stranka že 152 organizacij in sicer 109 na Kranjskem, 38 na Štajerskem in 5 na Goriškem. V njih je bilo včlanjenih 15000 članov. Decembra 1918, januarja in februarja 1919 je priredila stranka 164 shodov (na Kranjskem 126, na Štaj. 38). Po odloku izvoljenih poslancev v Narodno predstavništvo je strankino delo ostalo na meni. Izvoljen sem bil za poslanca tudi jaz, pozneje pa sem postal le namestnik poslanca Kejžarja, da je bil vsaj eden za organizacijo stranke in shodov v Ljubljani.

Oktobra 1918 je izbruhnila po vsej Evropi velika epidemija gripe, ki so jo imenovali španska gripa, in ki je zahtevala več človeških žrtev kot I. svetovna vojna. Baje 18 milijonov.

Tudi v Sloveniji je bila zelo razširjena. V naši družini smo oboleli vsi in smo morali najeti usmiljenko, da nam je stregla.

X.

Gregor Žerjav – mlada leta.

Gregor Žerjav je bil rojen 14. nov. 1882 v Ložu na Notranjskem, kjer je bil njegov oče Gregor sodnik. Oče je bil doma iz Zagorice št. 8 na Bledu. Pri hiši se je reklo pri Močnikovih, bili so kmetje, ki so redili 5 krav, imeli konja in prašiče. Oče (roj. 1829) je bil sovrstnik poznejšega barona Schwegla¹¹⁸¹, s katerim sta se kmalu razšla iz nacionalnih ozirov. Leta 1848 je bil kot vseučilišnik član akad. legije. Ker je oče študiral, je prevzela kmetijo njegova sestra, ki se je omožila s Srno iz Gorij. Danes se tu pišejo Plemelj. Druga sestra se je primožila k Žveglju v Gradu - pišejo se Vrhunc. To svojo teto je naš Gregor prišel večkrat obiskat. Zadnjikrat, ko je teta umrla, je bil že bolan in je težko hodil po klanecu iz čez koc na pokopališče.¹¹⁸²

Ko je bil Gregor Žerjav star. sodni adjunkt v Litiji, se je oženil 1874, 11. V., z Amalijo Kindig (roj. 1850 v Turnišču pri Ptujju), ki je bila v Litiji gostilničarka. Njen oče Martin K. je bil obrtnik - izdeloval je gumbce - ki se je priselil v Turnišče iz okolice Ulma na Bavarskem, mati je pa bila Slovenka Javšnik - Senekovec Rozalija.¹¹⁸³ (Ker je bil oče Amalije Nemeč so mu nasprotniki našega Žerjava večkrat očitali, da je [...]glovskega pokolenja.) Ko je bil sodnik Žerjav premeščen iz Loža v Tržič, se je mati z otroki preselila v Ljubljano (1884?). Stanovala je najprej na Mestnem trgu v Resmanovi hiši (pozneje Bernatorič), sedaj št. 5 v III. nadstropju. Ker je bilo veliko otrok (Ema * 1875, Alfonz * 1876, Berta * 1879, Gregor * 1882, Robert M[...]les* 1877) so v tesnem stanovanju težko shajali. Zato so kupili 1885 posestvo na Strmem potu št. 4 ob severnem pobočju Ljub. gradu. Pritlična hiša s sadovnjakom je imela prekrasen razgled na Kamniške planine. Tu so se razživeli otroci. Materin ljubljenec je bil Gregorček, kakor ga je klicala tudi še potem, ko je bil ugleden politik. Pa tudi Gregor je svojo mater nad vse ljubil. Oče je bil miren, tih, redkih besedi in je rad čital. Mati je posvetila vse življenje in vso vnemo gospodinjstvu in vzgoji otrok. Bila je nenavadno mehkega srca. Med otroci je bil Gregor najbolj nadarjen. Vedno se je vnaprej učil predmetov svojih starejših bratov in sestra. Posebno sta ga zanimala zgodovina in zemljepis in stenografije se je naučil z bratom vred. Vsi otroci so obvladali nemščino že v otročjih letih. Zelo dobro je igral glasovir dvo in štiriročno. Že v otroških letih se je seznanil s šahom.¹¹⁸⁴

Silno ga je zanimala narava in življenje v njej. Že v ljudski šoli se je v počitnicah povzpел v spremstvu domačega učitelja Lovro Počkarja na Triglav. Pot na Triglav je šla iz Dovjega čez Kot na Kredarico, drugo jutro na vrh in nazaj čez Velo polje. Na potu od tod ju je ujela huda nevihta in do kože premočena sta

¹¹⁸¹ Jožef Schwegel.

¹¹⁸² Podatki dr. v. Kavčiča 27. IV. 1958. (Breznik)

¹¹⁸³ Podatki Lovro Počkarja, žel urad. Žerjavovega svaka. Škofj. vpliv v Ljubljani. Pomoč knjiga županije Šmartno pri Litiji 1874. Mrliška knjiga županije Trnovo 1921. (Breznik)

¹¹⁸⁴ Podatki Ljube Ločnikar, Žerjavove nečakinje, hčerke Berte Počkar, roj. Žerjav. (Breznik)

dospela v Staro Fužino, kjer sta morala prenočiti, da se je obleka posušila. Vso dolgo pot od Boh. jezera čez Bled do Lesec¹¹⁸⁵ je vedno tekal naprej, kadar ni možato korakal.

Še boljšega pešca se je izkazal naslednje počitnice, ko sta z istim domačim učiteljem naredila potovanja okoli Julijskih Alp.

Iz Jesenic je šla pot preko Dovjega do Peričnika mimo Klanških jezer, v sotesko Zilice pri Trbižu čez Predelj v Bovec, Kobarid, Tolmin. Od tam ob Idrijci do Idrije in potem čez Hoterderščico in Godoviča do Logatca in z železnico v Ljubljano. O tem potovanju je imel še več povedati kot prejšnje leto.¹¹⁸⁶

V mladih letih so ga venomer privabljal planine, ki jih je ljubil do svoje smrti.

»To je moj edini užitek. Nič mi ni za jelo, cigaret ne smem, še čaše piva ali vina mi ne dajo, v gledališče ne morem na sprehod tudi ne - bom pa planine gledal. 3. julija grem z otroki v Kranjsko goro, veselim se že na Prisank. Nikdar se ga ne morem nagledati.« Tako je govoril teden dni pred smrtjo dr. Kramerju.¹¹⁸⁷

Najvišji vrh, na katerega se je po svetovni vojni osebno še povzpел je bila Šmarna gora, ki jo je v spremstvu Jugove in moje žene obiskal spomladi l. 1921, ko je bil predsednik deželne vlade. Težko je prišel na vrh, ali z razgledom je imel velik užitek.

Na Strmem potu sem večkrat prenočeval, ko sem prišel v Ljubljano na kake sestanke, prvokrat pa na povratku s Tržaškega shoda (1904). Ljubeznivo me je vedno sprejela Gregorjeva mati in neprestano govorila o svojem Gregorčku. Leta 1910 so se Žerjavovi preselili s Strmega pota v Streliško ulica 32, kjer so si postavili vilo. Pa tudi tu podjetne matere ni vzdržalo. Med I. svetovno vojno je sezidala novo vilo na Mirju, v Groharjevi ulici 14, kamor so se preselili l. 1916. To vilo, ki jo je po materini smrti 26. aprila 1921 prevzel sin Alfonz, vpokojeni polkovnik, je v II. svetovni vojni 9. marca 1945 porušila angl. bomba in v vili ubila tudi Alfonzovo ženo Ivo, rojeno Žagar, vdovo po tržaškem veletržču Miheliču.

Gregor je obiskoval gimnazijo v letih 1893/4 do 1900/01. Bil je silno priden in vesten. Vedno je bil pripravljen za vse predmete, načitan, široko razgledan in velikopotezen fant.¹¹⁸⁸

Gregor je obiskoval gimnazijo od 1893/4 do 1900/01. V nižje razrede je hodil na dež. nižjo gimnazijo, ki jo je vodil ravnatelj Fr. Wiesthaler¹¹⁸⁹ in ki se je nahajala v Beethovnovi ulici v Waldherjevi hiši. Pozneje je bila tam nemška gimnazija. V prvem razredu je bil njegov razrednik prof. Anton Mikuž, ki so mu dijaki rekli »krtačca«, ker je opravljal korekturo v Nar. tiskarni. Poučeval je kar štiri predmete: slovenščino, nemščino, latinščino in matematiko. Zemljepis je poučeval Jos. Jenko, ki je bil čudak. Na trgu je hodil od kmetice do kmetice in pri vsaki poskusil česnje, tako da se jih je zastonj najedel. Rekli so mu Mrkač. »Pozneje je bil kazensko prestavljen v Bukovino.« Prirodopisje je imel Jos. Hubad poznejši direktor gimnazije v Kranju, verouk pa dr. Andr. Karlin¹¹⁹⁰ poznejši tržaški škof.

Od II. do IV. razreda je bil razrednik prof. Miha Markič¹¹⁹¹, ki je poučeval latinščino, nemščino in slovenščino, grščino. Z dijaki je bil jako dober. Matematiko je ves čas poučeval prof. Anton Peterlin¹¹⁹², ki je lepo razlagal, pa bil zelo strog.

Zemljepis in zgodovino je v III. In IV. razredu imel prof. Simon Rutar¹¹⁹³.

¹¹⁸⁵ Lesc.

¹¹⁸⁶ Iz mladih let dr. Žerjava. Jos. P(očkar). Jutro 1929, 27/7, št. 173. (Breznik)

¹¹⁸⁷ Jutro 1929, 5/7, št. 154. (Breznik)

¹¹⁸⁸ Podatki sošolca Pavla Grošlja, 23/6 1939. (Breznik)

¹¹⁸⁹ Fran Wiesthaler (23. 11. 1849, Celje – 26. 1. 1927, Ljubljana), klasični filolog, literarni zgodovinar, leksikograf.

¹¹⁹⁰ Andrej Karlin, prelat (15. 11. 1857, Stara Loka – 5. 4. 1933, Maribor), duhovnik, škof.

¹¹⁹¹ Mihael Markič (29. 9. 1864, Kranj – 5. 4. 1939, Ljubljana), filozof, logik, jezikoslovec, matematik.

¹¹⁹² Anton Peterlin (7. 6. 1866, Ljubljana – 18. 6. 1912, Ljubljana), matematik.

¹¹⁹³ Simon Rutar (12. 10. 1851, Krn – 3. 5. 1903, Ljubljana), zgodovinar, arheolog, geograf.

Žerjav je bil v vseh razredih odličnjak.¹¹⁹⁴

V V. razredu je moral prestopiti na drž. višjo gimnazijo, ki jo je vodil ravnatelj Andrej Lenarčič. Sedaj so se vsi predmeti poučevali v nemškem jeziku. Na to gimnazijo so hodili tudi nemški dijaki in sicer v a oddelke. Ker jih je pa bilo premalo za cel razred, zato so uvrstili mednje tudi slovenske dijake.

Žerjav je prišel v V. a, kjer je bilo 33 Slovencev in 9 Nemcev. V a oddelkih je ostal tudi v VI., VII. in VIII. razredu. Poleg slovenskih profesorjev so poučevali tudi Nemci propedeutiki; Gartenauer (prirodopis), Oskar Gratzy (zemljepis, zgodovino) in Aleksander Puczko (nemščino), Gartenauer je bil natančen, siten, Slovincem nenaklonjen. Gratzy je bil živahen, rad je veliko govoril, mnogo pripovedoval pa jih malo naučil. Za maturo vsakomur določil gotovo vprašanje. Kot bivši oficir učil lepega strumnega vedenja. Kavalir, kazoč na podobo sv. Alojzija, ki je visela v šol. sobi, je rekel: Wie a Käs (Käse).¹¹⁹⁵ Oskar Puczko, slovaški renegat, je bil zagrizen Nemec, pedanten, pa ne nestrpen. Ko so mu šli za veliko noč voščili slovensko, so tudi prvokrat slišali iz njegovih ust slov. besedo: Tudi Vam voščim rdeča jajca (=pirhe).

Razrednik v V. in VII. r. je bil Borstner Vincenc, ki je poučeval matematiko in fiziko, surov in neotesan. Mnogokaterega učenca glava je občutila trdoto šol. table. V VIII. r. je imel matematiko in fiziko Avgustin Wester, po mišljenju klerikalec. Nepriljubljen je bil dr. Fr. Koprivnik, ki je bil razrednik v VI. r. in je poučeval zemljepis in zgodovino. Ko so šestošolci telovadili pri Sokolu in je bila zaradi tega uvedena preiskava, jo je razrednik Koprivnik tako natančno in pravilno vršil, da se je vsem zameril. K preiskavi so se javili tudi sošolci, ki niso telovadili samo da bi povečali število obtoženih in omilili kazen. Med temi je bil tudi Žerjav. Slovenščino so poučevali v V. r. Matija Vodušek¹¹⁹⁶, dobričina, v VI. r. dolgočasni Luck Liderhas, ki so mu rekli »Bržoutek«, v sedmi in osmi pa Anton Bartol, ki je bil zaveden Slovenec in Slovan in je v tem duhu tudi poučeval.

Med ostalimi profesorji bi bilo še omeniti kateheta Iv. Svetina¹¹⁹⁷, ki je raje poučeval matematiko kot verouk. Fr. Brežnik¹¹⁹⁸, dolgočasen, za grščino, mimogrede pa še Luka Pintar¹¹⁹⁹ za latinščino in Iv. Vrhovec¹²⁰⁰ za zgodovino, ki je cel mesec predaval, potem pa dve uri samo spraševal. Strog.

Število nemških dijakov se je od V. r. skrčilo na 4. Med njimi je bil Rudolf Junowicz, sin realčnega direktorja pravi divjak, ki ni delal časti razrednim sošolcem. Med Žerjavovimi slov. sošolci je bil najbolj talentiran in bistroumen Pavel Grošelj, zabaven, šaljiv za sošolce, pa strah za profesorje. Vedno je sedel v zadnji klopi. Od tam se je pogosto začul njegov glas: »falsch«, če je zapazil, da je profesor kaj pogrešil. Zlasti se je to zgodilo prof. Borstnerju in Westru pri fiziki ali matematiki. Zato je imel v VII. r. oba semestra v vedenju entsprechend (slabo). Bil je pa vedno odličnjak.

Med ostalimi sošolci bi še omenjal Holečka Pavla¹²⁰¹, poznejšega profesorja, Pišek Antona, ki se je preimenoval v Lovše in bil postal profesor, Pretnarja Jankota iz Jesenic, profesorja na mestni ženski gimnaziji in vodjo francoskega instituta na univerzi, Rodeta Matijo, uradnika Mestne hranilnice v Ljubljani in ustanovitelja St. jakobske javne knjižnice, Rožiča Valentina¹²⁰², prof. na tehnični srednji šoli in senatorja v beogr. skupščini, Terseglava Franca, urednika Slovenca in Klerikalnega filozofa.

V vzporednem VIII. b oddelku so istočasno študirali: Jos. Ažman, poznejši advokat, Gnjezda Fr., profesor, Kavšek Iv. profesor, Konda Jakob predsednik upravnega sodišča v Celju, Košenina Franc notar,

¹¹⁹⁴ Izvestje c. kr. Drž. nižje gimnazije v Ljubljani 1893/4 za I r. 1894/5, 95/96 za II. in III. r. za IV. pa 1896/97. (Breznik)

¹¹⁹⁵ Pokvarjenec = za nič (Breznik)

¹¹⁹⁶ Matej Vodušek (10. 2. 1839, Ptujška Gora – 20. 8. 1931, Ljubljana), astronom, meteorolog, klasični filolog.

¹¹⁹⁷ Ivan Svetina (18. 4. 1851, Žirovnica – 22. 7. 1936, Žirovnica), šolnik, nabožni pisec, duhovnik.

¹¹⁹⁸ Franc Brežnik (3. 12. 1849, Šmartno v Rožni dolini – 15. 7. 1929, Novo mesto), klasični filolog.

¹¹⁹⁹ Luka Pintar (15. 10. 1857, Hotavlje – 7. 12. 1915, Ljubljana), jezikoslovec, literarni zgodovinar.

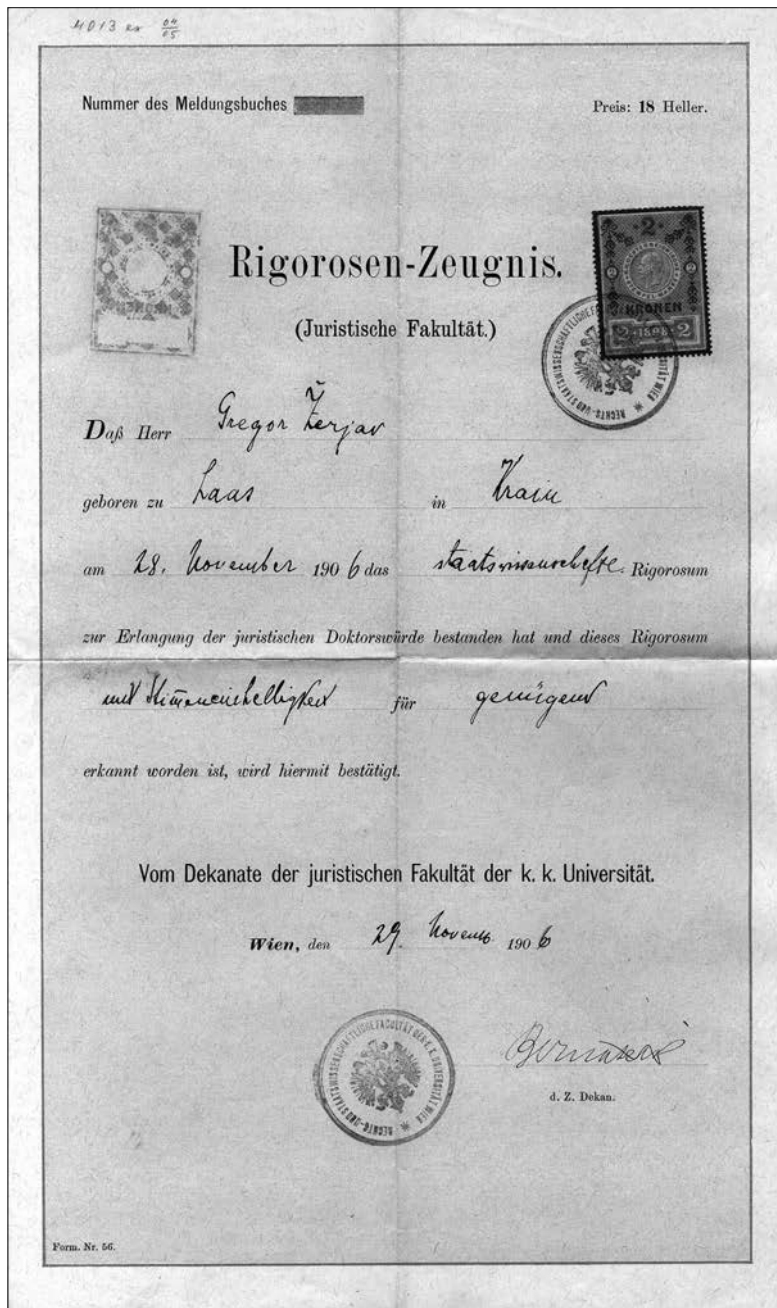
¹²⁰⁰ Ivan Vrhovec (21. 5. 1853, Ljubljana – 19. 9. 1902, Ljubljana), zgodovinar, geograf.

¹²⁰¹ Pavel Holeček (8. 3. 1872, Ljubljana – 12. 2. 1923, Ljubljana), nabožni pisatelj, duhovnik, redovnik, frančiškan.

¹²⁰² Valentin Rožič.

Kuhelj Karel odvetnik, Peterlin Viktor profesor, Smrekar Hinko¹²⁰³ umetnik, Šerko Edvard zdravnik, Šerko Milan profesor, Učak Iv. prior Nemškega viteškega reda, Zarnik Boris¹²⁰⁴ vseuč. prof.¹²⁰⁵

Žerjav sam je bil jako vesten in marljiv učenec. Iz vseh predmetov je bil vedno pripravljen, tudi na višji gimnaziji vedno odličnjak. S sošolci je bil zelo kolegijalen in uslužen. »Fejst fant« ga karakterizirata sošolca.¹²⁰⁶ Ker je držal s sošolci, je imel v vedenju le befriedigend (povoljno).

*Spričevalo dunajske pravne fakultete, s katerim se potrjuje, da je Gregor Žerjav opravil doktorski rigoroz.
Dunaj, 29. november 1906. (ARS, Arhiv družine Breznik)*

¹²⁰³ Hinko Smrekar.

¹²⁰⁴ Boris Zarnik (11. 3. 1883, Ljubljana – 13. 1. 1945, Zagreb), biolog.

¹²⁰⁵ Jahresbericht des KK. Staatsgymnasimus zu Laibach. (Breznik)

¹²⁰⁶ Prof. Pavel Holeček in Matija Rode. (Breznik)

Učil se je francoščine in italijanščine ter stenografije. Rad je hodil v gledališče, prav dobro je igral na glasovirju, tudi četveroročno. Obiskoval je tudi plesne vaje in se ob tej priliki tudi zaljubil v Hingovo in Hanuševo. Žerjavovo ožjo družbo na gimnaziji so sestavljali Grošelj Pavel, Geba Jožef, Kuster Franc in Fišer Branko.¹²⁰⁷

Pod predsedstvom dež. šol. nadzornika Petra Končnika¹²⁰⁸ (=nemškutar) se je vršila matura na drž. Višji gimnaziji od 4. do 12. julija 1901.¹²⁰⁹ Iz a oddelka se je prijavilo 36 kandidatov in sicer 33 rednih učencev in 3 ekstremisti. Vsi so delali pismeno maturo.

Iz slovenščine se je glasila naloga: V katerem smislu merijo neki Prešernovi epigrami na ilirski pokret. Žerjav je pisal iz latinščine hvalno, iz grščine odlično, iz nemščine povoljno, iz slovenščine: odlično in iz matematike hvalno. Ustnega izpita je bil oproščen iz slovenščine, zgodovine in fizike. Iz ostalih predmetov je delal ustni izpit 8. julija in dobil sledeče ocene: iz latinščine odlično, iz grščine odlično, iz nemščine hvalno, iz matematike hvalno.

Maturo je napravil z odliko, v vedenju je pa imel kot povprečno semestralno oceno le befriedigend (povoljno). Z Žerjavom vred so delali ustni izpit še eksternisti. Gornik Franc, ki je bil reprobiran za celo leto, Adolf Ribnikar, ki je drugič polagal maturo in dobil popravni izpit iz slovenščine in Olga Schulze, ki jo je tudi napravila. Od prijavljenih 36 kandidatov sta maturo napravila z odliko Grošelj Pavel in Gregor Žerjav, napravili so jo: Domicelj Albin, Fišer Branko, Geba Jožef, Holeček Pavel, Janušek Nikolaj, Marn Jožef, Maselj Andrej, Pišek (Lovše) Anton, Poklukar Anton, Reitmeyer Karl, Šimanc Simon, Terseglav Fr., Tominc Anton, Tušar Vencel in Schulze Olga. Popravni izpit so dobili Borštinar Ivan (fiz.), Prenar Janko (nem.), Rode Matija (nem.), Gornik Fr. (nem.), Ribnikar Ad. (slov.) - 4 so padli za celo leto.

XI.

Dr. Žerjav med I. svetovno vojno

Še pred izbruhom I. svetovne vojne je napravil dr. Ž. odvetniški izpit v Trstu, kjer je nameraval odpreti samostojno odvetniško pisarno. Videl je, da je v Gorici dovolj slovenskih odvetnikov in da bo v Trstu lažje preživljal svojo družino. Najprej pa je vstopil kot odvetniški kandidat s 1. marcem 1914 v pisarno dr. Josipa Mandiča. Družina je ostala še v Gorici in tjakaj se je vračal tudi Gregor. Pred začetkom vojne je dr. Casapiceolo dvakrat napravil pri njej hišno preiskavo toda vsled budnosti Milene obakrat brezuspešno. Ko je izbruhnila vojna so dr. Žerjava v Goriških aretirali in ga odpeljali v Trst v zloglasno ječo uti Gesuiti, od tam pa na grad v Rifenberg in 15. avgusta 1914 v Ljubljano na ljubljanski grad. Deževalo je. Ob devetih dopoldne so gnali med štirimi vrstami bajonetov dolgo vrsto veleizdajalcev. Med njimi je bil tudi dr. Žerjav. Pod pazduho je nosil dvoje blazin. Bil je grozen prizor¹²¹⁰, pripoveduje dr. Lah, ki je gledal ta prizor iz svojega stanovanja. Grad je bil poln zapornikov tedaj skoraj popolnoma zapuščen. Žerjavu se je posrečilo, da je dobil svojo celico, hrano mu je pa dajal grajski župnik Berce, bivši tajnik Ciril Metodove družbe.¹²¹¹ Z Žerjavom so bili tedaj med drugimi zaprti tudi Ivan Cankar¹²¹², Milan Plut, dr. Knaflič, Jakil¹²¹³, dr. Gjuro Červar¹²¹⁴, dr. Orliš, dr. Jodlowski. Kmalu so začeli posamezne izpuščati, med njimi tudi dr. Žerjava, ki je odšel v Trst.

¹²⁰⁷ Podatki Pavla Grošlja 23/6 1939. (Breznik)

¹²⁰⁸ Peter Končnik.

¹²⁰⁹ Jahresbericht 1900/01; Übersicht der Maturitätsprüfungs Leistungen 1900/01, Abteilung st. (Breznik)

¹²¹⁰ Dr. Lah, Knjiga spominov, str. 114. (Breznik)

¹²¹¹ Iz let trpljenja po članki dr. Laha Eno uro razgovora. Jutro 1939 št. 146. (Breznik)

¹²¹² Ivan Cankar.

¹²¹³ Andrej Jakil (18. 12. 1858, Rupa (Sovodnje ob Soči), Furlanija – 11. 10. 1926, Trst), industrialec.

¹²¹⁴ Gjuro (Đuro) Červar (21. 11. 1876, Červari pri Sv. Lovreču Pazenatičkem – 8. 5. 1954, Opatija), odvetnik, politik.

Trst je bil takorekoč antanti najbližji. Žerjav je sprva mislil, da bo mogel pobegniti in delati zunaj. Pa najprej ni bilo denarja, pozneje pa je moral prijeti za delo doma. V Trstu je ostal v službi pri dr. Mandiču. Ko je dobil stanovanje, se je preselila v Trst vsa družina. Stanoval je za Glavno pošto v ulici Molino a Vento ali v ulici Valdirivo. V javnosti se ni udejeval in tudi v družbo ni zahajal,¹²¹⁵ pač pa je predel veleizdajniške vezi dalje.

V dec. 1914 je šel v Ljubljano, kjer se je v hotelski sobi Uniona sestal z dr. Vošnjakom, ki je prišel na dopust od vojakov in dr. Kramerjem. Dr. Kramer je poročal o svojem obisku pri dr. Masaryku v Pragi v okt. 1914, kateremu je razložil razmere na Slovenskem in mu zatrdil, da so napredni Slovenci za jedinstvo Slovencev, Hrvatov in Srbov.¹²¹⁶ Govorila sta tudi kako bi mogli Čehi in Slovenci sodelovati.¹²¹⁷ Žerjav, Vošnjak in Kramer so bili soglasni, da nam je državno jedinstvo vseh Jugoslovanov nujno potrebno. Dr. Vošnjak je povedal, da se pripravlja za beg v inozemstvo. Dogovorili so se, da mu pošljejo v inozemstvo spomenico o političnih in ekonomskih razmerah Slovencev. Ekonomski del naj bi napisal dr. Brezigar¹²¹⁸. 3. febr. 1915 je šel Vošnjak v Italijo¹²¹⁹ in se ni več vrnil. V Rimu je že bil dr. Ante Trumbić¹²²⁰ poznejši predsednik Jugosl. odbora. Ž njim je stopil v stik odvetnik dr. Jos. Mandić, ki je v poslovnih zadevah večkrat potoval v Italijo. Temu je sporočil Trumbić, da je sporedno delovanje med jugosl. emigranti in domovino nujno potrebno in da naj pride v inozemstvo še par poslancev, da prepričajo antanto, da je ves narod za svobodo.

Na Trumbićevo pobudo se je zbralo sredi marca 1915 v Trstu nekaj slovenskih in hrvaških poslancev in politikov na zaupno posvetovanje.¹²²¹ Posvetovanja so se udeležili: dr. Gregorin, dr. RYBAŘ, prof. Vjek. Spinčić¹²²², dež. posl. dr. Dinko Trinajstić¹²²³, dr. Žerjav, dr. Ivan Čok, dr. Abram, dr. Ravnihar, dr. Novak in dr. Kramer in poslanca Hrv. Sabora dr. Iv. Lorković¹²²⁴ in dr. Ante Pavelić¹²²⁵. Zborovanje se je vršilo v prostorih Slovanske čitalnice. Povdarjala se je potreba propagande proti Avstriji in za ustanovitev nove jugosl. države. Sklenila se je zahvala in zaupnica dr. Trumbiću, povdarjalo naj še dva poslancev odpotujeta v inozemstvo in naj se zaupni sestanki nadaljujejo.

Drugi sestanek se je vršil o veliki noči (18. aprila) 1915. Ker je bila vojna napoved Italije pred durmi, se je sestavil proglas na narod za slučaj ukorakanja Italijanov v Trst. Proglas je priporočal naj se ljudje zasedbi ne protivijo toda protestirajo proti aneksiji naših dežel, o katerih usodi bo odločila šele mirovna konferenca.

Ko pa pridejo Srbi z juga se proglasi nezavisnost naših dežel.

Odobrilo se je, da gresta v inozemstvo dr. Gregorin in dr. Trinajstić in sklenilo da se na prihodnji sestanek povabi tudi dr. Krek, s katerim je stopil v stik že dr. Trumbić potom Lugerja, župnika v Splitu.

Sklepa obeh sestankov je sporočil dr. Trumbiću dr. Jos. Mandić, ki je potoval v Rim. Dr. Trumbić ni bil zadovoljen s sklepom, da se v danem slučaju proklamira samo samostojnost ne pa tudi združenje s Srbijo.

¹²¹⁵ Pismo dr. Leop. Boštjančiča. (Breznik)

¹²¹⁶ Masaryk, Svetska revolucija, str. 49. (Breznik)

¹²¹⁷ Hajman, Česká Mafie, str. 155. (Breznik)

¹²¹⁸ Milko Brezigar.

¹²¹⁹ Vošnjak, U borbi, str. 7. (Breznik)

¹²²⁰ Ante Trumbić (15. 5. 1864, Split – 17. 11. 1938, Zagreb), hrvaški politik, pravnik.

¹²²¹ Dr. Ravnikar, Majska deklaracija (v rokopisu), Dr. Vošnjak, U borbi za ujed. narodnu državu 1928. Kranjec, Kako smo se zedinili 1928. (Breznik)

¹²²² Vjekoslav Spinčić (23. 10. 1848, Spinčići pri Kastavu – 27. 5. 1933, Sušak), hrvaški politik.

¹²²³ Dinko Trinajstić (9. 10. 1858, Vrbnik – 27. 2. 1939, Crikvenica), hrvaški politik, pravnik.

¹²²⁴ Ivan Lorković (17. 6. 1876 – 24. 2. 1926, Zagreb), hrvaški politik.

¹²²⁵ Ante Pavelić (14. 7. 1889, Bradina – 28. 12. 1959, Madrid), hrvaški politik, odvetnik, vodja ustaškega gibanja.

Na sestanku v Benetkah sta se dr. Vošnjak in dr. Mandić domenila, da mora priti v emigracijo tudi dr. Kramer, da vodi časopisno propagando. Ko je pozneje dr. Mandić o tej zadevi govoril z dr. Trinajstićem, je ta odgovoril, da nima potrebnega denarja. Tudi dr. Boža Marković¹²²⁶ je smatral, da bi bilo delo dr. Kramerja v Ženevi zelo važno. Dr. Kramer pa ni šel v emigracijo, ker ni bilo urejeno finančno vprašanje. Dr. Vošnjak se je vzdrževal iz svojega. Pred odhodom dr. Trinajstića v Italijo se je dr. Žerjav domenil o šifri, s katero si bosta dopisovala in res je bil do izbruha vojne z Italijo v stalni zvezi z njim. Pomagali so železničarji in posredovalci.

Ko je Italija napovedala vojno, so Tržačani pričakovali, da bodo Italijani v par dneh v Trstu in da ga bodo Avstrijci prepustili brez boja. Za ta slučaj so dali tiskati v Dolenčevi tiskarni italijanske in slov. proklamacije, o katerih je bilo govora na I. polit. sestanku. Proklamacije je hranil dr. Žerjav v svoji pisarni. Ob izbruhu vojne je poslal Žerjav svojo družino v Postojno, sam pa ostal v Trstu in povabil dr. Leopolda Boštjančiča, da stanuje pri njem.¹²²⁷

Začetkom avgusta 1915 je prejel dr. Žerjav od dr. Trinajstića šifrirano pismo. Ključ šifre je bila beseda »Primorac«. Žerjav in Boštjančič sta se trudila mučila več kot celo uro, pa nista prišla do nikakega rezultata. Dr. Trinajstić je imel tako tresočo pisavo, da nista mogla dognati ali tvori ta ali ona beseda del šifre ali ne. To pismo je zasegla policija pri hišni preiskavi.

Nekaj dni pred preiskavo je prišla na obisk Žerjavova žena Milena in Julka dr. Šerkotova. 25. avgusta so bili Žerjav, Milena in dr. Boštjančič na kosilu pri veletržcu Petru Miheliču. Tja sta v onih dneh večkrat zahajala Žerjav in Boštjančič. Peter Mihelič je bil velik rodoljub in je tudi gmotno pripomogel, da je dr. Gregorin odšel na pot. Po njegovi smrti je njegova žena Ivka roj. Žagar poročila Žerjavovega brata Alfreda. V drugi svet. vojni jo je angleška bomba 9. III. 1944 ubila v Ljubljani v njeni hiši v Aškerčevi ulici.

Po kosilu pri Miheličevih je odšel Žerjav v svojo pisarno. Zmenili so se, da se zvečer dobijo v hotelu Kontinental. Ko so prišli tja, so izvedeli, da ima Žerjav v pisarni preiskavo in da so mu napovedali aretacijo. Ker je imel dr. Boštjančič v Žerjavovem stanovanju stvari, ki bi ga kompromitirale, je šel v stanovanjsko hišo. Iz II. nadstropja je videl, da so pri vežnih vratih vstopili dr. Žerjav v spremstvu majorja Lonjaka, in še nekaterih drugih organov.

Zvečer ob 11h je povedala Žerjavova žena, da so pri preiskavi zasegli omenjeno pismo dr. Trinajstića, pri preiskavi v pisarni pa niso našli plakatov na primer prihoda Italijanov. Žerjava so odpeljali v policijske zapore. Ker se je bilo bati, da bodo preiskavo ponovili, sta drugi dan Milena in prijateljica Julka vdrli s tujim ključem v pisarno in našli v miznem predalu sobe, kjer je delal koncipijent dr. Lotrič plakate. Več kot dve uri sta jih sežigali v peči, pa jih ni bilo konca. Ker sta se bali, da bi jih dim ne izdali, sta prenehali, zavili ostanek plakatov v paket in ga vložili med pisarniške spise. Drugo jutro je šel dr. Boštjančič po paket in ga zanesel Božu Borštniku na ameriški konzulat. V kavarni Novi York sem izročil ključ Mileni in za nekaj časa izginil iz Trsta. Račun za plakate ni bil plačan. Ko je Amerika stopila v vojno je Božo Borštnik tudi ostali del plakatov sežgal, tako da ne obstaja noben primerek več.¹²²⁸

Žerjava so odpeljali v Ljubljano v šenpetersko vojašnico in ga obtožili pred vojnim sodiščem. To so bili težki dnevi za Žerjava. V sosednih celicah sta bila Kramar in Brence. Slišal je, kako je vojni kurat pripravljajl Kramarja na smrt. Jokal je ves čas in zagotavljal, da je nedolžen. Ponoči so se pogovarjali vojaki o tem ali bom obešen ali ustreljen. Vedel je, da mu gre za glavo in je skoraj že sklenil z življenjem. Strokovnjaka za pisavo sta bila Slovenec prof. Franke in nemškutar prof. Vesel. Šlo je samo za en znak, po katerem se je dala stvar drugače tolmačiti. V tem se nista strinjala. Žerjav sam se je zagovarjal dosledno in odločno – in bil oproščen.¹²²⁹

¹²²⁶ Božidar Marković (1874–1946), srbski profesor na Pravni fakulteti, politik.

¹²²⁷ Pismo dr. Boštjančičevo z dne 30. 4. 1956. (Breznik)

¹²²⁸ Pismo dr. Boštjančiča. (Breznik)

¹²²⁹ Jutro 1939, št. 146, Iz let trpljenja. (Breznik)

Po preselitvi armadnega poveljstva generala Borojevića¹²³⁰ je bil občinski odbor v Postojni razpuščen, njegov dotedanji župan Jos. Lavrenčič, Žerjavov tast, pa konfiniran v Gmunden na Zg. Avstrijskem. 22. sep. 1915 je prišel s svojo hčerko Mico, poznejšo soprogo vseuč. prof. inž. Pekanija v Gmunden. Ker je tam našel postojnskega¹²³¹ rojaka, ki mu je šel povsod na roko, se mu v letovičarskem kraju ni preslabo godilo. Ostala družina je ostala še v Postojni. Za božič 1915 je prišla v Gmunden tudi njegova žena Marija in obe Žerjavovi hčerki Nada in Tanja, po novem letu 1916 pa tudi Gregor in Milena. Stanovali so skupaj.¹²³² Žerjav je pozneje dr. Lahu izjavil, da je bilo v Gmunden prav prijetno. Živeli so precej svobodno in dr. Brezigar, ki je bil pri aprovizaciji na Dunaju, je lepo skrbel za nje. Vsak dan so se morali sicer javiti na glavarstvu, toda Žerjav je le malokdaj to storil, pa mu niso zaradi tega delali sitnosti. Večino časa je predsedel v kavarni, kjer je prebiral vsakovrstne časopise in tudi angleške je dobil v roke.

Jeseni 1916 je bilo Lavrenčiču na prošnjo dovoljeno, da se je s celo družino preselil k bratu v Gradec. Stanovali so v Wickenburggasse 38/I. Mileno in otroke niso smatrali za konfinirance, marveč za begunce brez podpore.

Ob preselitvi Lavrenčičevih v Gradec, je moral Žerjav v Gmunden na vojaški nabor in bil takoj potrjen. 11. oktobra 1916 je »ajnrupal« v Judenburg k 17 pešpolku. Kot p. v. (politisch verdächtig) je bil dodeljen marškompaniji. Začel je takoj marodirati. To je javil Hans Ogorevtz iz Novega mesta, ki je bil tedaj korporal in sanitetni pisar polkovnem zdravniku dr. Tonetu Jamarju¹²³³. Dr. Jamar je vedel, kako je z zdravjem dr. Žerjava. Ker je bil sam bolan in je ležal je naročil svojemu namestniku Italijanu dr. Pepeu iz Trsta, da pošlje Žerjava na rentgenološko preiskavo v bolnico v Leoben.¹²³⁴

Dr. Jamar je bolnemu Žerjavu, ko je bil ta v Gradcu preskrbel šef zdravnika iz zdravilišča Kuzenbach.

In sreča je hotela, da je prišel v roko sanitetnemu praporščaku Čehu Matejčiku. »Ne da bi spregovorila le eno besedo, me je razumel in se odločil mi pomagati. Imel je pogum odrediti, da grem jaz, ki sem bil pravkar spoznan sposobnim za fronto, na ponoven pregled v Leoben. Tako me je rešil. Najbrž mi je rešil življenje, kajti jaz ne bi bil izdržal fizičnih težav na fronti.« Tako je pisal Žerjav l. 1924 Hajšmanu v članku »Vérnost virnost«, ki je bilo objavljeno v raznih čeških časopisih.¹²³⁵

Iz Leobna je prinesel Ž. klasifikacijo D, to je za vsako vojaško službo nesposoben ter bil odpuščen. V nov. 1916 se je vrnil kot konfiniranec v Gradec. 1. decembra 1916 pa se mu je tam rodil sin Borut.

V Gradcu Žerjav seveda ni miroval, marveč je hitro razpletel vezi z Dunajem (dr. Brezigar), Ljubljano, Zagrebom ter Prago.

O Veliki noči 1917 sta prišla v Gradec dr. Kramer in dr. Ribnikar. Posvetovali so se o političnem položaju in o nalogah, ki so čakale na delavce. Izdelali so podroben načrt in razdelili delo. Kramer in Ribnikar ostaneta v Ljubljani ter razvijata tu podtalno delo proti Avstriji in širita propagando na jugosl. državo, dr. Žerjav pa naj odide na Dunaj, da si pridobi vpliv na politiko jugos. poslancev. Predvideli so, da bo kmalu sklican državni zbor. Tudi naj naveže čim tesnejše vezi s Čehi.¹²³⁶

Žerjav je ostal jeseni v Gradcu. Tu je začel spisati brošuro: Die nationale Abzeugung im Süden¹²³⁷, ki jo je izdal v Zagrebu koncem sept. 1917.

V brošuri našteva najprej izjave o rešitvi narodnostnih vprašanj: majska deklaracijo, prestolni govor cesarja Karla 31. V. 17, izjavo ministrstva Clam. Martini (12/617), izjavo nemško rad. poslancev (11/7

¹²³⁰ Svetozar Borojević von Bojna (13. 12. 1856, Umetić pri Kostajnici – 23. 5. 1920, Celovec), avstro-ogrski maršal.

¹²³¹ Postojnskega.

¹²³² Jos. Lavrenčič: Žerjavovi v konfinaciji. Jutro 1939, št. 146. (Breznik)

¹²³³ Tone Jamar (31. 12. 1882, Škofja Loka – 3. 12. 1940, Ljubljana), zdravnik.

¹²³⁴ Jutro 1929, št. 156 7/7. (Breznik)

¹²³⁵ Jutro 1929, št. 156 7/7. (Breznik)

¹²³⁶ Hajšman, Mafie v razmachu 190. (Breznik)

¹²³⁷ Die nat. Abzeugung im Süden. Ein Beitrag zur Realisierung der Saelbstbestimmung der Volker Ost. Ungarno. Vom einem Südslaven. Zagreb 1917. (Breznik)

17) stališče soc. demokracije. Razmotriva vprašanje personalne ali teritorialne avtonomije in se odločno izjavi za sledno. Kako določiti narodno ozemlje? Germanizirana ozemlja in ponemčena mesta spadajo v nar. ozemlje. Nar. tuja ozemlja naj se priključijo le tam, kjer to zahtevajo gosp. in prometni razlogi. Ako ni mogoče med avstroogr. narodi doseči sporazuma, naj to odloči mirovna konferenca.

Naklado je prinesel iz Zagreba dr. Fettich in smo jo od tu razposlali vsem mogočim politikom in odločujočim krogom v državi. Da bi na pošti ne izsledili pisca in izdajatelja, smo jo raznosili po raznih poštnih nabiralnikih. V nemških krogih je brošura naletela na odločen odpor.

Celjski dr. Ambroschitz jo je z vso odločnostjo zavračal v graški Tagespošti, odgovarjal mu je pa dr. V. K(ukovec) v Slov. narodu (11. okt. 1917), št. 233.

Poslanec Markl jo je pa v zbornici proglasil: »ein Meisterwerk klingen der Sophistik«. Trgovska zbornica v Celovcu je protestirala proti nji. Mnogi češki listi priobčujejo o njej cele razprave.¹²³⁸

Ant. Melik jo je v »Slovcu« 249 pohvalno ocenil.

Nato je začel pisati novo brošuro o ponemčenih mestih na Spod. Štajerskem. Rad bi jo bil dal tiskati v Cirilovi tiskarni v Mariboru. Prosil je za posredovanje Miloša Štiblerja, ki je bil tedaj pri vojakih v Mariboru. Do zdaj pa ni prišlo.¹²³⁹ Pač pa je Slov. narod prinašal članke Ali so Ptuj, Celje in Maribor nemška mesta, ki so potem izšla v Ponatisu.¹²⁴⁰

Kljub temu, da je bil konfiniran, je večkrat zapustil Gradec. Tako je bil avgusta 1917 na Dunaju, kjer se je seznanil s Hajšmanom, septembra pa v Pragi, kjer se je sestel s češkimi politikami. Bil je pri KRAMAŘU¹²⁴¹, Šamalu in Stepaneku, s katerimi se je posvetoval o politični situaciji ter o skupnem delu Čehov in Jugoslovanov.¹²⁴² V stalnem stiku je bil z dr. Brezigarjem na Dunaju in dr. Kramerjem v Ljubljani, kateremu je pošiljal članke za Slov. narod. Ko je bila na vidiku konferenca soc. demokratov v Stockholmu, je pisal dr. Tumi v Trst (4. junija 1917), naj zastopa nacionalne zahteve Slovencev proti programu avstronemških soc. demokratov.¹²⁴³

Ko je bila ukinjena konfinacija, so se začetkom dec. 1917 preselili Lavrenčičevi in Žerjavova družina v Postojno. Žerjav kot žurnalist je odšel že prej na Dunaj.¹²⁴⁴

Na Dunaj je prišel dr. Žerjav kot žurnalist jeseni 1917. Kot tak se je naselil v parlamentu v sobi poleg posvetovalnice Jugosl. kluba. Tu je bila odslej njegova delovna soba dokler ni odšel v Švico. Tu sem so prihajali žurnalisti in poslanci vseh slovanskih strank na posvetovanja in po informacije. Žerjav je bil predvsem dopisnik in poročevalec Slov. naroda in sicer tajni sotrudnik, za katerega ni smel vedeti dr. Tavčar. Pod vsemi mogočimi naslovi je skrival Kramer njegov honorar. Žerjavova poročila in članki so kmalu vzbudila splošno pozornost in seveda tudi Tavčarjevo. Vprašal je dr. Kramerja, kdo pošilja tako izvrstna poročila in članke iz Dunaja. Kramer se ni izdal. Kmalu nato pa omeni dr. Tavčar, da je čul, da je Žerjav na Dunaju, da pa se mu slabo godi. Povabi naj ga k sodelovanju pri Slov. narodu, da bo kaj zaslužil.¹²⁴⁵

Žerjavovi članki so bili kratki, jedernati, jasni, pa borbeni in polni optimizma za zmago jugoslovan-ske državne misli. Vedno so bili oprti na točne informacije in nosili značilne naslove. Ko je bil Seidler pred padcem, je to napovedoval Žerjav v članku z naslovom »Mrlič na drž. krmilu« (29/6 1918) in ko še ni odstopil »Mrlič že okužuje zrak« (18/7 1918). Štiri dni nato je Seidler padel. Ob otvoritvi parlamenta

¹²³⁸ Slov. narod 1917, 25/X, št. 245. (Breznik)

¹²³⁹ Podatki Miloša Štiblerja 26/5 1954. (Breznik)

¹²⁴⁰ Slov. narod 1918. (Breznik)

¹²⁴¹ Karel Kramář (27. 12. 1860, Vysoké nad Jizerou – 26. 5. 1937, Praga), češki politik.

¹²⁴² Podatki Žerjava v Jutru 1929, št. 156. (Breznik)

¹²⁴³ Podatki Žerjava v Jutru 1929, št. 156. (Breznik)

¹²⁴⁴ Jutro 1939, št. 146. (Breznik)

¹²⁴⁵ Hajšman, Mafie o rozmachu. str. 190 ... (Breznik)

je bil poročevalec za Slov. narod dr. Kramer, ki je ostal na Dunaju ves mesec junij, potem podpisoval z G. ali Z. pa tudi Gabršček, ki se je podpisoval z G.¹²⁴⁶

Kramerju je stalno pošiljal tajne informacije spisane na majhnih lističih, ki so jih prinašali železničarji v Ljubljano. Smer in taktika Slov. Naroda je bila tako vedno v skladu s polit. situacijo in s politiko Jug. kluba oz. z navodili slov. mafije. Kramer je pridobil za dopisnika Slov. narodu tudi češkega žurnalista Hajšmana, člana češke mafije, ki je poročal o razmerah med Čehi, pa v svoja poročila vlagal tajne informacije, ki so jih dobivali Čehi iz tujine o čeških legijah itd. V čeških listih niso smele iziti, ljublj. cenzura pa ni imela tozadevnih navodil. Tako so prišle take vesti do češke javnosti po ovinku preko Ljubljane oz. Zagreba.¹²⁴⁷ Hajšman je podpisoval svoje članke s H.

Veliko je dopisoval Žerjav tudi v Glas Slovenaca, Hrvata i Srba, ki sta ga začela 1. januarja 1918 izdajati v Zagrebu R. Ginenio in Sr. Budisavljević¹²⁴⁸ kot glasilo jugoslov. političnega gibanja. Dopisoval je pa tudi v mariborsko »Stražo«, Obzor in pošiljal članke v najrazličnejše jugosl. liste.

Od začetka vojne napredni Slovenci nismo imeli nobenega časopisa za podeželje. Dr. Žerjav je 5. dec. 1917 pisal dr. Kukovcu: »Vse slov. napredništvo je brez organa za kmete. Zdaj je zadnji čas ga uvesti. Ljudje imajo denar. Duhovščina bi se ne mogla listu protiviti, ker podpiramo Krekovo strujo in »Domoljubova« vloga še ni jasna. V Ljubljani so končno sklenili z glavnico 50.000 K ustanoviti list. Prav bi bilo, da si slov. Štajer zagotovi svoj delež.«¹²⁴⁹

Sredi avgusta 1917 smo se v Ljubljani posvetovali, da moramo čimpreje ustanoviti napredno glasilo za podeželje. Ker je Tiskovna zadruga odklonila, da bi ga izdajala na svoj riziko, smo sklenili ustanoviti izdajateljski konzorcij. V konzorcij so vstopili z deleži po 1000 K: Ribnikar, Breznik, Jos. Lavrenčič, dr. Fr. Novak, dr. Pestotnik, dr. Fettich, dr. Triller, dr. Fr. Zupanc in še dva, katerih imena si nisem zapomnil. Tedniku smo določili ime »Domovina«. Naznanil ga je Slov. narod 12. nov. 1917. Teden dni nato je dr. Tavčar demantiral poročila nasprotnikov, da bi bila v nar. napr. stranki opozicija, ki hoče izdajati svoj list. »V naši stranki ni povoda, da nastala opozicija, ko vlada v vseh važnih vprašanjih edinstvo in soglasje.«¹²⁵⁰ Radi raznih zaprek je izšla »Domovina« šele 1. febr. 1918. Bilo je to najljubše Žerjavovo dete, v katerega je pisal uvodnike in članke skoraj do svoje smrti.

Zaradi odločnega propagiranja jugoslovanske ideje je vlada 11. julija 1918 Domovino ustavila za nedoločen čas. Sredi avgusta je bila zopet dovoljena.

Zaradi tesnih zvez s češko mafijo in svojih lastnih v vseh možnih uradih, je uspostavil važno informacijsko zvezo med Dunajem, Prago in Zagrebom.

Žerjav za vse ogromno novinarsko delo ni zahteval niti prejemal nobenega honorarja. Živel je v glavnem od skromne plače, ki mu jo je nakazoval dr. Kramer iz svojega dispozicijskega kredita.¹²⁵¹

Slov. mafija.

Združitev vseh Jugoslovanov in ustanovitev neodvisne jugoslovanske države je bila možna le po uničenju avstroogrške monarhije. Mnogi politiki so upali, da je to možno izvesti tudi v okviru monarhije in tega prepričanja so bili tudi tvorcji majske deklaracije. Dr. Šušteršič je v jugosl. klubu sicer glasoval zanjo, toda njeno objavo v parlamentu je skušal odložiti in potem zahteval, naj jo podpiše samo predsedstvo kluba, ne pa vsi poslanci.¹²⁵² Ni se hotel ž njo kompromitirati. Po izjavi dr. Jake Mohoriča je bil dr. Krek ob majske deklaraciji že prepričan, da je to le prva etapa v razvoju do popolne odcepitve in do združitve

¹²⁴⁶ Gabršček, Goriški Slovenci II., str. 531. (Breznik)

¹²⁴⁷ Hajšman, Jedna kampaň Maafie, V Prare 1938, str. 8, 9. (Breznik)

¹²⁴⁸ Srđan Budisavljević (1883, Slavonska Požega – 1968, Zagreb), odvetnik, politik.

¹²⁴⁹ Misel in delo 1938, str. 102. (Breznik)

¹²⁵⁰ Slov. narod 19. XI. 1917, št. 265. (Breznik)

¹²⁵¹ Jutro 1929 2/7, št. 151. (Breznik)

¹²⁵² Dr. V. Ravnihar, Majska deklaracija. Rokopis. (Breznik)

s Srbijo.¹²⁵³ Dr. Žerjav je bil že od l. 1908 trdno prepričan, da je le z uničenjem monarhije možna naša narodna osvoboditev.¹²⁵⁴ Ob izbruhu vojne je takoj stopil v vrste njenih rušilcev in navezal stike z inozemstvom. Zaradi dopisovanja z dr. Trinajstičem, ki bil v Rimu, prišel v zapor in pred vojno sodišče. Ko bil v Gmundnu konfirmiran, stopil preko dr. Brezigarja v stik z Jugosl. odborom in antantno informacijsko službo in napravil načrt, kako podirati Avstrijo. Dr. Milko Brezigar je prišel l. 1915 vsled svojih zvez z dunajskimi ekonomisti (bil je gospod. urednik Reichsposte) v službo Osrednjega žitnega zavoda na Dunaju (Kriegstreideverkehrsanstalt), kjer je lahko zasledoval avstrijske prehrabene razmere.

Že l. 1915 je začelo primanjkovati Avstriji živeža. Koruzo in pšenico je hotela kupiti v Romuniji. Prehitela jo je Anglija. Od Angležev kupljeno pšenico so hoteli vsled podkupnine Romuni diskvalificirati za angleška skladišča in odstopiti Avstriji in Nemčiji. Dr. Brezigar je vse izvohunil in tajno poročal Angležem. V ta namen je poslal za vojaško službo neposrednega Jos. Birso, katerem je preskrbel potni list dr. Žolgar, v Švico, kjer je ta poiskal Mihaela Vošnjaka, ki ga je spravil v stik z antantnimi krogi. Dr. Birsa je tudi poročal o daljnosežnih topovih ki so jih Avstrijci postavili v Nabrežini, od koder so obstreljevali Gradež in ves izliv Soče, ter v Tristentu.¹²⁵⁵ Sredi junija 1916 je odpotoval nadporočnik dr. Janko Hacin (=Ahčin) prostovoljno na rusko fronto, se dal tam ujeti in se preko Skandinavije napolil v Švico, kjer je tvoril odslej stalno zvezo med Dunajem in Švico. Seveda je nesel s seboj mnogo važnih vojaških in gospodarskih poročil.¹²⁵⁶ Šifrirana poročila je pošiljal Hacin na Dunaj v knjigah, ki jih je prejemale dvorna knjižnica, knjige pa oddajal kustos dr. Ivan Prijatelj Brezigarju. V inozemstvo so smeli pošiljati knjige le knjigotržci. Pri kakem knjigotržcu je Brezigar kupil knjigo in jo popisal z nevidno pisavo. Potem je šel v drugo knjigarno kupil tam več istih knjig, premešal mednje popisano in prosil knjigotržca, da jih odpotuje v Švico. Tako je bilo dopisovanje urejeno do sept. 1917. Takrat pa je policija prišla najbrž na sled in knjigarnar je povabil dr. Brezigarja v trgovino. Ta seveda ni šel. Da bi ne bilo treba posredovanja potom knjigarn, se je odpeljal Brezigar v Budimpešto in dal tam natisniti večje število etiket Knjigarne Gerold & sin. Potom teh etiket so sedaj oddajali knjige neposredno na pošto. V cenzurnem biroju je imel Brezigar zopet svojega zaupnika.¹²⁵⁷ Knjige so se popisovale z limoninom.

Ker pa na celem Dunaju ni bilo dobiti limon, se je Brezigar odpeljal ponje v Ljubljano, kjer se mu je posrečilo dobiti štiri komade. V knjigi so popisali eno stran, ki ni bila vidna. V ta namen so na spreten način vzeli iz knjige celo polo, jo raztegnili, popisali in nerazrezano zopet vložili. Vse to so delali v belih rokavicah. Eden izmed zarotnikov je nato vse delo skrbno pregledal, če je v redu in brez sumljivih odtisov opravljeno.

Žerjavu in Brezigarju se je posrečilo pridobiti za zvezo s Švico atašeja čilskega poslaništva na Dunaju Aninata Felib-a, ki je smrtno sovražil Nemce. Ta je pošiljal v diplomatskem kovčku v Švico razna vojaška in politična poročila, ki mu jih je preko Bože Borštnika dostavljal Žerjav. Preko Aninata so zarotniki poslali tudi novo iznajdeni vžigalec za granate ter važno poročilo o sestavi nemških in avstrijskih strupenih plinov in avstr. plinsko masko. Enako tudi načrte vseh forov puljske trdnjave vhoda v pristanišče, in lego minskih polj. Kot vsi zarotniki je tudi Aninat sodeloval popolnoma brezplačno. Te zveze je bilo konec, ko so aprila 1918 avstrijski špioni ukradli Aninatov diplomatski kovček¹²⁵⁸ v katerem pa k sreči ni bilo nobenih poročil naših zarotnikov. Aninat je bil osumljen in je moral na zahtevo avstrijskih oblasti zapustiti Dunaj.¹²⁵⁹

¹²⁵³ Ivan Dolenc, Razvoj jugosl. misli pri Kreku. Čas. XX (1925/6), str. 174. (Breznik)

¹²⁵⁴ Vošnjak, U borbi, str. 7. (Breznik)

¹²⁵⁵ Jugoslavija 1920 5/II, št. 32. (Breznik)

¹²⁵⁶ Jugosl. 1920 6/II, št. 33. (Breznik)

¹²⁵⁷ Istotam Z/II, št. 34. (Breznik)

¹²⁵⁸ Kovček.

¹²⁵⁹ Jugosl. 1920, 10/II, št. 36. (Breznik)

Kakor v vseh ministrstvih, tako je imela mafija svoje zaupnike v vojnem ministrstvu. V oddelku, skozi katerega so šli vsi važni akti, je bil Žerjavov zaupnik Srb nadporočnik Knežević (=Romanović). Ta je dostavljal Žerjavu vse važnejše vojaške akte v prepis in tako tudi zapisnik seje avstrijskih in nemških generalov ki se je vršila na Dunaju pod predsedstvom nadvojvode Friderika. Prvotno so nameravali razpravljati o veliki ofenzivi, ki naj bi jo pričeli Avstrija in Nemčija spomladi 1918 na zapadu. O tem niso razpravljali, pač pa, kako naj bi se dosegla enotna artiljerijska¹²⁶⁰ oprema v Avstriji in Nemčiji. Nemci so zahtevali vodstvo pri izdelovanju artiljerijskega materiala v Avstriji in zahtevali, naj se Avstrija militarizira na pruski način. Do odločitve ni prišlo. Na konferenci so podali Nemci sliko o stanju svoje artiljerije in povedali, kakšne nove tipe topov nameravajo izdelati in uporabljati začetkom l. 1918. Prepis zapisnika o tej seji je izročil Knežević Žerjavu in ta je poslal poročilo v Švico.¹²⁶¹

Knežević je med korespondenco vojnega ministra zagledal tudi pismo dr. Šušteršiča, naslovljeno na vojnega ministra Stöger-Steinerja¹²⁶², s katerim je dr. Šušteršič naravnost brez vseh ovinkov demoliral ljublj. pešpolk št. 17. Pisal je, da je moštvo nezanesljivo, da sovraži Avstrijo in da so častniki - Slovenci prežeti z jugosl. idejo. Ti so krivi, da uhaja moštvo na fronti na sovražno stran. Junija 1918 je pismo objavil »Slov. narod«.¹²⁶³

Za zaveznike je bilo jako važno izvedeti, kdaj se bo začela spomladanska ofenziva Nemcev in Avstrijcev na zapadu l. 1918. Slov. mafija je na vse strani poizvedovala, toda zastonj. Natančnega datuma ni mogla dognati. Pač pa je dognala, da bo središče vojne operacije franc. trdnjava Maubenge, dolžina napada pa 100 km. Preko Soissona so hoteli v 10 dneh zasesti Pariz. Nemci so konstruirali v ta namen največji top »Grosse Bertha« in streljati ž njim od Soissona na Pariz. Zarotniki so dobili natančen tehnični opis njegove konstrukcije, še predno je bil dovršen. Po zasedbi Pariza bi se nemška armada obrnila proti Calais-o.

Da bi dognali datum pričetka ofenzive so zarotniki končno pregovorili ministra dr. Žolgerja¹²⁶⁴, da je šel poizvedovat naravnost k cesarju Karlu. Izvedel je, da bo začetek ofenzive konec februarja ali začetek marca. To je mafija sporočila v Švico in tako prispevala k porazu Nemčije. Dr. Žolger ni vedel v kak namen bodo služile njegove informacije.¹²⁶⁵

Pri zarotniškem delu slov. mafije je imel zelo važno vlogo nadpor. dr. Ivan Kavčič. Zaposlen je bil v Vojnem tiskovnem uradu (Kriegspressequertier), ki ga je vodil generalmajor Eisner Bubna¹²⁶⁶, šef za inozemski tisk je pa bil oberstlajtnant von Schröder. Oba sta imela veliko zaupanje v Kavčiča in mu slepo zaupala. V veliki noči 1917 ga je poslal Eisner Bubna v Zagreb, da bi zbiral material proti hrvatskosrbski koaliciji. Kavčič je obiskal vplivne hrvatske politike in časnikarje (Toni Schlegla, urednika Obzora, Lorkovića, dr. Ritticha itd.) in jih informiral, kaj se proti njim pripravlja. Na Dunaju je pa poročal, da so Hrvati in Srbi nezadovoljni. Dr. Kavčič je občeval tudi s Krekom (pri katerem se je kot dijak učil italijanščine in s Koroščem. Obema je poročal, kaj piše inozemski tisk o vojni in Avstroogrski. Dr. Kavčič je pritegnil k sodelovanju tudi dr. Vlad. in Božo Borštnika za pruski tisk, dr. Lavrenčiča Jos. za bolgarski, dr. Strnada Vojtaha¹²⁶⁷ za češki in dr. Jos. Pučnika za slov. tisk. Vse važnejše vesti so objavljali v poročilih o inozemskem tisku (Stimmen der Auslandspresse) in v poročilih o domačem tisku (Stimmen

¹²⁶⁰ Artiljerijska.

¹²⁶¹ Jugosl. 1920, 18/II, št. 43, 19/II, št. 44. (Breznik)

¹²⁶² Rudolf Stöger-Steiner von Steinstätten (26. 4. 1861, Pernegg an der Mur – 12. 5. 1921, Gradec), avstrijski feldmaršal, politik.

¹²⁶³ Jugosl. 1920, 26/II, št. 50, Slov. narod 1918, 8/6, št.128. (Breznik)

¹²⁶⁴ Ivan Žolger (22. 10. 1867, Devina – 16. 5. 1925, Lassnitzhöhe), pravnik, diplomat.

¹²⁶⁵ Jugosl. 1920, 20/II, št. 45. (Breznik)

¹²⁶⁶ Wilhelm Eisner-Bubna (3. 7. 1875, Linz – 21. 9. 1926, Lebus/Oder).

¹²⁶⁷ Umrl 13. I. 1944 v Ljub. (Breznik)

der Inlandspresse)¹²⁶⁸ za visoke civilne in vojaške urade. Vsa ta poročila je dobival tudi dr. Žerjav in bil tako najboljše informiran.

Dr. Kavčič je bil stalno v stiku z Žerjavom in mu pomagal z vsemi mogočimi informacijami in nasveti. Ko je jeseni 1917 izbruhnila revolucija v Rusiji in so bolševiki brezžično ponudili mir, so brzojavko prestregli tudi v Vojnotiskovnem uradu v zelo pokvarjenem besedilu. Schröder je prinesel brzojavko Kavčiču v prevod. Kavčič jo je prevedel in videl, da ponujajo Rusi mir brez aneksije, brez kontribucij in s samoodločbo narodov. Takoj je uvidel, kako važna je brzojavka iz Brestlitovska tudi za avstrij. narod, pa jo je takoj dostavil tudi Žerjavu. Žerjav o njej ni molčal. V poslanski zbornici je drugi dan prečital zunanji minister rusko brzojavko pa izpustil iz žnje pasus o samoodločbi narodov. Takoj nato je vstal predsednik Češkega svaza Stančk in prečital pravo besedilo ter obdolžil grofa Czernina¹²⁶⁹ potvorbe. Nastal je velikanski škandal. Kdo je izdal pravo depešo. Eisner Bubna je rohnal na Kavčiča, ki se je spretno branil, dunajska policija je pa teden dni iskala po dunajskih strehah skrivne radijske postaje.¹²⁷⁰

Slov. mafija je bila v stalnem stiku s češko mafijo, zlasti od prihoda Žerjava na Dunaj. Iz Prage sta prinašala spionažni material in razne vesti Štepanek in Dalmatinec R. Ginnio, ki je tvoril nadaljno zvezo z Zagrebom. Tu je tudi začel jugoslovansko akcijo.

Mafija je bila strogo zaupna in tajna družba. Nihče izmed jugosl. poslancev ni vedel zanjo. Zarotniki so bili organizirani v trojkah. Glavni zarotniki so bili dr. Žerjav, dr. M. Brezigar, dr. Iv. Kavčič in Fr. Majcen. Ti so imeli svoje poročevalce v vseh ministrstvih in oddelkih vojaške uprave. Žerjavov diplomatski odposlanec in kurir je bil Božo Borštnik. V pisarni mafije, ki se je nahajala v III. okraju in v kateri je prepisovala iz ministrstev iztihotapljene akte Mažena Maskačkova, so šifrirali in dešifrirali dopise jur Fr. Majcen, tajnik Jugosl. kluba in poznejši uradnik Mestne hranilnice v Ljubljani, Zorin Brezigar (=Zorko) in Primož Brezigar.

Ti so tudi pripravili ekspedicijo poročil v Švico. Vse so delali v rokavicah in tudi črke izposojenega pisalnega stroja so predrugačili. Delali so le po noči, potem ko so zaužili skromno večerjo. Lastni revizor je pred ekspedicijo še vse skrbno pregledal. Pregledoval je pa tudi stanovanja in žepe zarotnikov, da ne bi ostalo kje kaj sumljivega. Pri tem si je ohranil največ humorja Žerjav, ki je dostikrat sicer v šali pa vendarle resno izustil: »Priatelj, ni gotovo, da ne bova jutri povišana na vislice.« Veliko strahu so zarotniki užili, ko je bil v začetku l. 1918 nenadoma aretiran dr. Brezigar. Preiskava ni ničesar dognala in je bil zato po šestmesečnem preiskovalnem zaporu zopet med sodelavci. Istočasno je bil z Brezigarjem zaprt tudi student Ciril Mrak (od 1/3 1918 do junija 1918); Andrej Jug, uradnik v ministrstvu za trgovino na Dunaju, je sodeloval pri odpošiljanju knjig v Švico.¹²⁷¹ Veliko strahu je povzročil tudi prisilen odhod Aninata, ali pa izgubljeni akt Kneževiča.

Med informatorji mafije so bili tudi major Božidar Romih, v civilu sodnik v Novem mestu, ki je prinašal vojaške načrte, dr. Jos. Plemelj, ki je bil dodeljen tehničnemu oddelku Vojnega ministrstva in imel vpogled v avstr. artiljerijo, stotnik Graselli, dr. Jos. Sajovic, poznejši advokat in kompanjon advokata dr. Jos. Harina itd. Sodelovala je tudi Manja Duchek, zaročenka Brezigarjeva. Kako slepi so bili vojaški predstojniki, najbolj kaže izjava predstojnika oddelka za inozemski tisk oberlajtanta Schröderja, ki je pohvalil svoje sotrudnike (dr. Kavčiča in druge): das sind »erprobte Kaissertreue Slovencu.« Eisner Bubna se je baje po vojni v Nemčiji ustrelil, ko so mu povedali, kaj piše češka zgodovinarica dr. Milada Pavlova o njegovih sotrudnikih Slovencih.

¹²⁶⁸ Poročilo dr. Pučnika 8/5 1956. (Breznik)

¹²⁶⁹ Ottokar von Czernin, grof (26. 9. 1872, Dimokur – 4. 4. 1932, Dunaj), diplomat, politik.

¹²⁷⁰ Božo Borštnik, O naši mafiji, Misel in delo 1938 str. 35 ... Jugoslavija 1920, 10/II, št. 36. Ante Kovač: Slovenačke trojke u Beču 1917. Republika 3/7 1956, št. 557. (Breznik)

¹²⁷¹ Primerjaj poročilo o porotni obravnavi proti Slovencu (Moitercu) na tožbo dr. Brezigarja 3. sept. 1921 Jutro 1921, 4/9. (Breznik)

»Tajnik« Jugoslovanskega kluba.

Da bi si pridobil vpliv na politiko Jugosl. kluba se je naselil kot žurnalist v njegovi neposredni sosesčini v parlamentu. Neopazno ali tem bolj sigurno je pridobival vsak dan nov ugled. S svojim ogromnim znanjem in s svojo pridnostjo pa uslužnostjo je bil kmalu znanec in prijatelj vsem poslancem. Kmalu ga sprašujejo za svet in pomoč in hitro se pojavljajo njegovi taktični in politični zamisleki. S pomočjo svojih zvez je vedno na razpolago z zanesljivimi informacijami. Tako rekoč preko noči je postal glavni svetovalec vodstva kluba in iniciator vseh pomembnejših klubovskih akcij. Vse je delal seveda brezplačno, četudi je bil njegov gmotni položaj obupen.

Tajnik Jugosl. kluba ni bil nikdar. Iz poslanskih vrst sta bila tajnika dr. Jankovič in pozneje dr. Lovro Pogačnik¹²⁷². Po Krekovi smrti je imel Jug. klub plačanega tajnika in sicer najpreje jurista Josu Kamušiča, poznejšega advokata v Ljubljani, potem pa jur Fr. Majcna, ki je po vojni bil uradnik Mestne hranilnice v Ljubljani, in je v drugi svetovni vojni pri padcu nemškega bombnika na ljubljansko vseučiliško knjižnico ponesrečil.

O Žerjavu mi je dr. Kamušič zatrdil, da je bil »osebnost, ki so jo vsi spoštovali in vpoštevali. Bil je zelo agilen in na njega so se poslanci obračali po nasvete. V njem so videli zastopnika napredne slov. inteligence. Dr. Ravnihar je bil sicer poslanec, pa ni bil prožen, iniciativen.«¹²⁷³

Prof. Ivan Dolenc, ki je bil stenograf v dunajskem parlamentu mi je rekel, da je bil Žerjav, ko je on oktobra 1917 nastopil službo stenografa, že povsem vpeljan, znan in rutiniran žurnalist in politik.¹²⁷⁴ Po smrti dr. Kreka, je dobil dr. Žerjav na dr. Korošča¹²⁷⁵ neomejen vliv. Brez njega dr. Korošec ni ničesar naredil in podvzel. Miloš Stibler mi je pripovedoval, da je bil nekoč pri Žerjavu, ko je vstopil dr. Korošec in prosil Žerjava, naj gre z njim na sestanek z Ukrajinci. Ko mu je Žerjav odvrnil, da žal nima časa, je rekel Korošec: brez vas pa ne grem.¹²⁷⁶ Žerjav sam je napisal, da je Korošec storil vse, »kar smo mu rekli.« Tudi v Švico ni šel brez njega, dasi Žerjav ni bil poslanec. Pri posvetovanjih s Čehi, je bil Ž vedno navzoč. Prav čudno se zato bere trditev pisca »Zgodovine katoliškega gibanja na Slovenskem, da je »dr. Žerjav pomagal na Dunaju zbirati gradivo o persekucijah za interpelacije Jug. Kluba, sicer pa ni imel s svojimi prijatelji niti najmanjšega vpliva na klubovo politiko.«¹²⁷⁷

Leta 1922 je zapisal dr. Šušteršič:

Vsak otrok v Sloveniji ve, da so bili nekdanji mladoliberalci, današnji demokrati, vedno izraziti srbofili, pristaši neodvisne Jugoslavije, ujedinjene s Srbijo.

Iskreni srbofili so bili vedno le mladoliberalci.¹²⁷⁸

Politični cilj Žerjavov je bil: Po razrušenju Avstro-Ogrske monarhije ustanoviti po združenju s Srbijo in Črno goro samostojno neodvisno Jugoslavijo.

Kakšno razpoloženje in mišljenje je našel, ko je prišel na Dunaj pri jugoslovanskih poslancih, zlasti pri voditeljih: dr. Šušteršiču, dr. Kreku, dr. Korošču.

Dr. Šušteršič je bil »dvorski človek«, v parlament je malokdaj prišel.¹²⁷⁹ Bil je predvsem Avstrijec in kvečjemu še pristaš trializma. Ko se je šlo za majsko deklaracijo je sicer glasoval zanjo, pa jo skušal odložiti in je sprva ni hotel podpisati.

Dr. Korošec je 25. aprila 1915 govoril v Št. Pavlu pri Preboldu mladini: »Kljub vsem sovražnikom stojimo nepremagljivo na avstrijskem domoljubnem stališču. Kakor se je treba držati verskih načel, ka-

¹²⁷² Lovro Pogačnik (16. 8. 1880, Kamna Gorica – 5. 10. 1919, Ljubljana), politik, pravnik.

¹²⁷³ Razgovor s Kamušičem, 9. junija 1958. (Breznik)

¹²⁷⁴ Razgovor z dr. Dolencem, 5. junija 1958. (Breznik)

¹²⁷⁵ Anton Korošec (12. 5. 1872, Biserjane – 14. 12. 1940, Beograd), politik, duhovnik.

¹²⁷⁶ Razgovor s Stiblerjem 7. junija 1958. (Breznik)

¹²⁷⁷ Fr. Erjavec, Zgodovina kat. gibanja na Slovenskem, str. 277/8. (Breznik)

¹²⁷⁸ Dr. Šušteršič, Moj odgovor 1922, str. 87. (Breznik)

¹²⁷⁹ Kamašili. (Breznik)

kor je treba zvest ostati svojemu materinem jeziku, tako nam je treba tudi neomajne zvestobe do cesarja in Avstrije. Ako hočemo imeti trdna tla pod nogami, potem ni dovolj samo zvestoba veri in narodu, ampak tudi državi. Razločujmo vlado in državo! Naše stališče napram vladi je lahko različno, proti državi mora biti vedno isto: stališče zvestobe in udanosti Avstrija je edina država, v kateri vidimo zaskrbovan svoj narodni in verski obstoj. . . .ne ena ped slov. zemlje ne sme biti drugod, nego v državi Habsburžanov, v naši Avstriji. Mi hočemo ostati katoliki, Slovenci, Avstrijci.«¹²⁸⁰ Tudi ob majski deklaraciji je bil še za Avstrijo in Habsburžane. Le s težavo ga je pridobil Žerjav za podpis Brestlitovskega memorandumu brez okvirja.

Dr. Krek je po mnenju njegovega biografa že od mladosti zastopal idejo južnoslovenskega združenja ali z Avstrijo ali s Srbijo. Do prvih mesecev svetovne vojne je bil mnenja, da je Avstrija poklicana, da reši jugoslovansko vprašanje.¹²⁸¹ Pozimi 1916/17 je šel v Zagreb k dr. Paveliču informirat se, kako mislijo Hrvatje.

Bil je mišljenja, da bi se narodna združitev tudi Slovence izvedla v okviru ogrske krone, ker bo avstrijska polovica države po vojni morala nositi veliko večja bremena kot Ogrri. Slovenci naj bi se oprli na Hrvate. Starčevićeva¹²⁸² stranka prava je Slovence zato napotila na svojo adresu, v kateri se je zahtevalo zjedinenje hrvatskih in slovenskih dežel na podlagi narodnostnega principa. Cesar naj bi pozval zastopnike iz hrvatskih in slovenskih dežel v Zagreb, kjer naj bi novi parlament uredil razmere tega hrvatskega kraljestva na znotraj in k ostalim deželam monarhije. Adresa pa je odklanjala hegemonijo kakor Nemcev in Madžarov tako tudi vlado katere koli sosedne države.¹²⁸³

Pred sklicanjem parlamenta je bil Krek poklican skupaj s Šušteršičem, Koroščem in dr. Spinčićem k cesarju Karlu v avdijenco. V razgovoru je omenil cesarju potrebo, da se vsi Jugoslovani monarhije združijo v eno celoto. Cesar je menda k temu molčal. Na Kreka je napravil cesar ugoden utis, toda bil je prepričan, da so dnevi njegovega cesarjevanja šteti. Prepozno je.

Ob majniški deklaraciji je bil že prepričan, da je to le prva etapa v razvoju do popolne odcepitve in do združitve s Srbijo.¹²⁸⁴

Pri majski deklaraciji Žerjav ni sodeloval, pa se tudi ni z njo strinjal zaradi habsburškega okvira. Odlej jo je izrabljaj v propagandne namene med narodom za širjenje jugoslovanske misli in polagoma pripravljaj njeno korekturo glede habsburškega okvira.

Dr. Žerjav je bil trdno prepričan, da je uspešen boj proti Avstriji mogoče le v najtesnejši zvezi s Čehi. Zato je bil v najintimnejši zvezi s češko mafijo in v najožjem sodelovanju s češkimi poslanci. Tako je ustvaril enotno fronto proti Avstriji. Bil je šef skupnega jugoslovanskega štaba.¹²⁸⁵ Sept. 1917 je bil v Pragi pri dr. Kramažu in dr. Šamalu.¹²⁸⁶

V ozkih prijateljskih stikih je bil s predsednikom češkega Svaza poslancem Stančkom, Vlastimirjem Tušarjem poslevodečim zastopnikom Svaza, z dr. Premyslom Šamalom, dr. Stepanekom itd. Češke razmere je poznal tako dobro kot Čehi. »Postal je šef skupnega generalnega štaba. On je izdelal in izvedel strateški načrt, ne samo kako je treba naše bojne vrste postaviti proti sovražniku, marveč tudi kako se dado spraviti v to vrsto do anarhije individualistični Slovani in kako je treba s to vojsko voditi borbo z nasprotniki. V tem vidim ogromno, necenljivo zaslugjo Žerjava« je pisal Jan Hajšman.¹²⁸⁷ Leta 1918 se mu je posrečilo vključiti v trozvezo tudi Poljake.

¹²⁸⁰ Slovenec 1915, 30/4, št. 97. (Breznik)

¹²⁸¹ Iv. Dolenc, Razvoj jugosl. misli pri Kreku. Čas XX. 1925/6, str. 164. (Breznik)

¹²⁸² Ante Starčević (23. 5. 1823, Gospić – 28. 2. 1895, Zagreb), politik, prvi predsednik Stranke prava.

¹²⁸³ Dr. Milada Pavlova, Jihoslovansky odboj a češka Maffia, I. del, str. 118/9. (Breznik)

¹²⁸⁴ Dolenc, Razvoj . . . str. 171, 174. (Breznik)

¹²⁸⁵ Hajšman, Misel in delo 1936 str. 247

¹²⁸⁶ Hajšman, Mafia v razmachu, str. 190. (Breznik)

¹²⁸⁷ Hajšman, Misel in delo 1936, str. 247–49. (Breznik)

Žerjav je jugoslovansko politiko aktiviziral. »Od jeseni 1917 do oktobra 1918 so se vrstili siloviti udarci naše notranje fronte proti Avstriji. V govorih in izjavah naših parlamentarcev, v razkrinkanju grozodejstev avstrijske soldateske, v silovitih atakah¹²⁸⁸ v avstroogrskih delegacijah, povodom ruskega poluma, v prirejanju skupnih manifestacij Čehov, Poljakov, Jugoslovancev, povsod se je poznalo naše sistematično skupno delo.«¹²⁸⁹

Žerjav se je zanimal za vse in povsod iskal pomočnikov za našo narodno rešitev.

Ko se je pripravljala v Stockholmu konferenca socialdemokratskih strank Evrope in je bil za delegata slov. soc. dem. Stranke med drugimi določen tudi dr. H. Tuma, mu je pisal Žerjav iz Gradca obzirno pismo, roteč ga, naj v Stockholmu povzdigne svoj glas za Jugoslovane.¹²⁹⁰ Žerjav ga opozarja, da je stališče avstrijske soc. demokracije za nas pogubno.

Karl Renner¹²⁹¹ odklanja, da bi se bodoča mirovna konferenca vmešavala v notranje avstrijske razmere in zavrača geslo ruskih socialistov o samoodločbi narodov. Avstrijski narodi naj si nar. avtonomijo sami pribore. Mej za narodne države ni možno potegniti. Žerjav opozarja Tuma na za nas pogubne Rennerjeve nazore. Tuma je tudi pozneje zagovarjal Rennerja.¹²⁹² Tumov neposredni politični cilj je bil, da soc. demokracija v Avstriji nastopi za demokratizacijo in federalizacijo Avstrije.

Avgusta 1917 se je vršila seja avstrijskih soc. demokratov na Dunaju, pri kateri je svetoval tudi Tuma. Tedaj ga je dr. Žerjav večkrat obiskal Tuma mu je pripovedoval o londonskem paktu in ga opozarjal na nevarnost, ki preti Primorju, Goriški in Istri v primeru zmage držav sporazuma. Žerjav baje na to ni potalagal posebne važnosti.¹²⁹³

Začetkom januarja 1918 je vabil Žerjav dr. Tumo k sodelovanju v Narodnem svetu¹²⁹⁴ in mu pisal: Vi upate rešitev 1. od demokratiziranja avstrijske uprave 2. od internacionale. Mi Vam ne moremo slediti, ker vemo, da so Renner in drugi pravi Nemci in ne boljševiski... Rennerjevci hvalijo vse Czerninove manevre. Od internacionale je ob tej situaciji malo pričakovati, od demokratizacije uprave, dasi jo kot demokrat seve pozdravljam, pa ne pričakujem prav nič. Sicer pa to ni nič bistvenega, od kod eden ali drugi od nas pričakuje rešitev: eni jo čakajo od zmage antante, drugi od bankrota, ki vojni sledi, tretji od kompromisa na mirovni konferenci, četrti od notranje revolucije, peti od prestrašene dinastije, Vi od demokratizacije in internacionale.

V enem smo vsi edini: Prvi pogoj je, da naš narod sam hoče svobodo, da se trdno organizira, da je zastopan na zunaj, skratka da na vseh poljih - v notranji in zunanji politiki - neprestano pokazuje svoj program. To kar Vi imenujete deklaracijsko gonjo, ni nič drugega nego povzdigovanje pri nas žal tako nizko ležeče zavesti, samozavesti, odpornosti, narodne značajnosti, priprava za ev. plebiscit, priprava na obrambo naše zapadne meje, če bi jo zloglasna, a k sreči obsoletna¹²⁹⁵ londonska pogodba od 25. IV. 1915 hotela kršiti. Kot politik veste ceniti propagando, veste, da treba masam poguma, če sploh hočemo kaj doseči, da ne klonemo duhom. Jaz Vašim raznim pomislekom prav dajem, razumem jih, a kar mi je na celi propagandi nesimpatičnega, skušam polagoma odpraviti s pozitivnim vplivanjem. Odpira se Vam krasna pot duševnega vpliva na celo nacionalno politiko, če se pridružite Narodnemu svetu, ki bi ga jaz ne hotel videti zgrajenega na deklaraciji ampak na pozitivnih in svetovnih idejah demokratizma, ki se ga aplicira na narodno vprašanje zove samoodločba skupno s konstatacijo kulturnega fakta in programa jedinstvenosti naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov. Na teh dveh idejah, ki so ravno tako Vaše,

¹²⁸⁸ Naskokih, napadnih.

¹²⁸⁹ Žerjavovo pismo Hajšmanu 25/X 1924, Jutro 1929, 3/7, št. 152. (Breznik)

¹²⁹⁰ H. Tuma, Iz mojega življenja, str. 448. (Breznik)

¹²⁹¹ Karl Renner (14. 12. 1870, Dolní Dunajovice – 31. 12. 1950, Dunaj), avstrijski pravnik, politik.

¹²⁹² Tuma 454 (pismo 17/II 18). (Breznik)

¹²⁹³ Tuma, iz mojega življenja, str. 361/2. (Breznik)

¹²⁹⁴ Tuma 461. Žerjavovo pismo z dne 2/I 1918. (Breznik)

¹²⁹⁵ Zastarela.

kakor so last nacionalcev, v katere spadam, gradimo naprej in potem svojih strank delamo v svetovni in notranji politiki. Vi pravite, da Jugosl. klub ne zna najti mosta k nemškim socialistom. Znam ceniti parlamentarno in drugo kooperacijo z njimi, a ta most graditi bo Vaša naloga, ko ste enkrat v to poverjen od Nar. sveta.

Ne brigajte se za čenčarske napade starega obrabljenega kova, uvažujte, da se lahko največ vpliva za svojo misel s kooperacijo. Prosim torej, da vabila v Nar. svet ne vržete v koš, ampak stilizirate, kako bi si Vi mislili možnost kooperacije. Če mi odgovorite svoje mnenje, bi me častilo in potem zvez bi mogel pripraviti, da gre stvar brez običajnih nezaupnosti. - Ker se ne dam ubiti, sem si tu ustvaril kot novinar nekaj pozicij, goječ duševno vez in pomoč z vsemi za enaki smoter. Pri tem me spopadi v času, ko naš narod treba, da vse frakcije zanj delajo, vsaka zase in s svojimi zvezami in metodami - silno jezijo. Preko »Nar. sveta« ali kakor koli se bo imenovala skupna organizacija, za katero se vrše intenzivne priprave, da bi se dale vse naše sile ekonomsko uporabiti.¹²⁹⁶

Dr. Tuma se Žerjavovemu vabilu ni odzval. Zastopal je stališče, da je za Slovence federalizacija Avstrije zaradi Primorja boljše kot ustanovitev nove države. Branil je celo dr. Rennerjeve nazore, toda v socialdemokratski stranki je bil potisnjen v stran in vodstvo stranke se je pozneje vključilo v Narodni svet.

Žerjavovo pismo je zanimivo predvsem zaradi tega, ker povdarja, da se mora Narodni svet ustanoviti na pozitivnih in svetovnih idejah demokratizma in edinstvenosti naroda in ne na majniški deklaraciji in drugič, da kaže na svoj težek gmotni položaj.

»Ker se ne da ubiti in potisniti na stran, si je ustvaril kot novinar svojo ekzistenco in navezal stike na vse strani.«

Ko je v juliju 1917 ustanovila vlada Državni svet za spremembo ustave obstoječ iz 25 članov (10 iz poslanske zbornice, 5 iz gosposke zbornice in 10 imenovanih od vlade) so ta predlog Nemci in Slovani odklanjali. Slovanske stranke so stale na stališču naj revizijo izvede parlament.¹²⁹⁷ odboru, v katerem naj bodo vse narodnosti zastopane po svojem številu.

Vlada se je trudila, da bi Čehi in Slovence pregovorila k sodelovanju v ustavnem odboru. Pri klerikalcih in pri mnogih Čehih je obstajalo razumevanje za sporazum. Ob tej priliki je Češki svaz poklical na posvetovanje v Prago tudi dr. Kreka in dr. Korošca. Vse je bilo odvisno od čeških agrarcev. 25. julija sta prišla Krek in Korošec v Prago. V kavarni Hus ju je opazil Girmio in takoj opozoril na njih Hajšmana. Ta je to sporočil agrarnemu listu Večer ter opozoril na nevarnost, da bi Korošec in Krek posredovala pri Čehih v vladinem smislu. »Večer« je z velikimi črkami na prvi strani objavil, da sta prišla Krek in Korošec v Prago pregovarjat Čehi k sodelovanju v ustavnem odboru. Večer je odklonil poseganje Slovencev v češke razmere v korist Avstrije. Krek in Korošec sta odšla iz kavarne v Ljudski dom k Šmeralu, ki je bil avstrofil. Drugi dan je prinesel časopis Pravo lidu sledečo izjavo obeh slov. politikov: Oficejelno pozvana od predsedstva Češkega svaza na skupno posvetovanje, sva včeraj prišla v Prago. Agrarni listi, zlasti Večer z dne 25/7 pozdravili so nas na tak način, da morava obžalovati, na kak nivo so padla parlamentarna posvetovanja prijateljskih strank in češka agrarna »gostoljubnost«. Pravo lidu je pristavilo, da sta oba slov. voditelja ogorčena in rano zjutraj 26/7 odpotovala iz Prage.

Berlinski tiskovni urad (Wolff) je poročal v inozemstvo, da so se Slovenci in Čehi razšli zaradi različnih gledišč v državno pravno vprašanje. Enako »Slavische korespondenc«.

Iz Plzňa sta poslala Korošec in Krek v Ljubljano dr. Kramerju razglednico s pozdravom in prošnjo, naj o dogodku nič ne poroča. Dr. Kramer je pa v Slov. narodu napisal: Skupni postopek bi bil resno zaželen. Seveda dokler ni med Čehi samimi jasnosti, je težko najti skupno pot.¹²⁹⁸

Ko se je Krek sešel s Kramerjem mu je rekel, da sta v Pragi in pri Čehih ugotovila, da je ves narod proti Avstriji. Potovanje v Prago jima je odprlo oči. Nemško veselje je bilo kratko.

¹²⁹⁶ Pismo Žerjava Tumi 2. I. 1918 objavljeno v Tuma, Spomini 1961/2. (Breznik)

¹²⁹⁷ Sl. narod 1917, 7/7, št.153. (Breznik)

¹²⁹⁸ Hajšman, Mafie o razmachu, str. 118–121. (Breznik)

Leta 1913 je dunajski in pozneje monakovski¹²⁹⁹ vseuč. profesor Friedrich Wilh. Foerster¹³⁰⁰ potoval po Avstroogrski in dobil dvoje vtisov: 1) Mladi napredujoči jugovzhodni narodi Evrope so bili zaželeni rešiti se od nemške kulture 2) Nemški duševni in politični voditelji so popolnoma odpovedali razumeti to misijo in njeno politično dalekovidnost. Niso znali drugega kot peti Deutschland, Deutschland über alles. Namesto da bi nemško kulturo posredovali, so delali propagando za osvojitve cele Evrope. Ob tej priliki je govoril tudi z dr. Krekom, ki mu je pripovedoval o težkem razočaranju, na katerega je povsod med zapadnimi Slovani naletel nasproti novonemškemu razvoju. Njegova (Krekova) generacija je zrastle z Goethejem¹³⁰¹, Schillerjem¹³⁰², Herderjem¹³⁰³ in je še danes polna simpatij zato, kar bi nemška kultura lahko dala Zapadnim Slovanom kot protiutež ruskemu vplivu. Naenkrat pa se povsod vidi vsenemški obraz. Globoko mora obžalovati, da je tako velika zapuščina razpadla v prah.

Tedaj je Foerster napisal brošuro *Das österreichische Problem* in plediral¹³⁰⁴ za preobrazbo Avstroogrske v federativno državo. Brošuro so zamolčali.

Leta 1917 jo je cesar Karl bral in poklical Foersterja k sebi začetkom julija 1917 in se ž njim razgovarjal.

Cesar je govoril, da je položaj avstrijskih narodov popolnoma zgrešen in zahteva radikalno rešitev. V državi ne razumejo zakaj je Avstrija v tem delu Evrope nastala. Avstrija ni ne nemška ne slovanska država. Nemci so jo sicer ustanovili, toda danes so v manjšini, obdani in pomešani s samimi napredujočimi narodi. Nemci morejo biti samo voditelji mlajših kultur. Grešilo se je na vseh straneh.

Samoodločbe narodov se niti najmanj ne boji, če abstraktno ne zanikajo avstrijske realnosti. Če po sameznim skupinam velikodušno pustimo največjo možnost za razvoj njihovih nacionalnih stremeljenj, potem se bodo v novih oblikah še bolj tesno združili v celoto in bodo življenja nezmožna pretiravanja sami opustili. Manj kot kjerkoli drugod je možno v Avstriji vsiliti narodom državno obliko.

Foerster je nato opozarjal cesarja, da je treba javnosti predložiti dobro utemeljen program o reviziji dosedanje avstrijske politike. Ponudil se je, da tak program sestavi on in ga priobči v *Neue Freie Presse*. Cesar je bil s tem zadovoljen, toda pripomnil je, da ga mora po ustavi poprej pokazati zunanj. ministru Czerninu. Foerster je članek napisal. Ko pa ga je grof prečital, je rekel: Če se ta članek natisne, bodo jutri vkorakali Prusi na Češko. (To bi mu bilo zelo neprijetno, ker se nahajajo njegova posestva na Češkem.)

Pooblaščen sem bil naj misli nove avstrijske politike razložim na privatnem zborovanju. To predavanje sem imel pri *Österreichische politische Gesellschaft*¹³⁰⁵ 17. julija. Citiral sem Macbetha, da mrtvi vstajajo in morilce mečejo s stolov. Tedaj je spontano vstal grof Auersperg in s svojimi somišljeniki zapustil dvorano. To je pomenjalo¹³⁰⁶ jasno vojno napoved avstrijskih Nemcev cesarjevemu načrtom.

Ko sem se vrnil v Švico, mi je franc. zunanji minister Pichon sporočil: Če se cesarju Karlu posreči izvesti svoje načrte, je Zapad pripravljen spraviti Srbijo in Romunijo pod Habsburžane pod pogojem, da obe deželi (Avstrija in Srbija) rešita nacionalne probleme. Sporočil sem to kabinetnemu šefu grofu Polzer-ju. Čez nekaj dni sem dobil odgovor iz Dantejevega Inferno: »Lasciate ogni speranza«. Tako je habsb. monarhija drvela v propad.¹³⁰⁷

Zborovanja. *Öst. Pol. Gesellsch* je priredila zborovanje tudi 19. maja 1917 (17/7). To je bilo posve-

¹²⁹⁹ Münchenski.

¹³⁰⁰ Friedrich Wilhelm Foerster (2. 6. 1869, Berlin – 9. 1. 1966, Kilchberg), nemški izobraženec, pacifist, filozof.

¹³⁰¹ Johann Wolfgang von Goethe (28. 8. 1749, Frankfurt na Majni – 22. 3. 1832, Weimar), pisatelj, pesnik, dramatik, politik, znanstvenik, filozof.

¹³⁰² Johann Christoph Friedrich Schiller (1759–1805), pesnik, filozof.

¹³⁰³ Johann Gottfried Herder (25. 8. 1744, Mohrunge – 18. 12. 1803, Weimar), filozof, teolog, pesnik, literarni kritik.

¹³⁰⁴ Prizadeval, zavzemal.

¹³⁰⁵ Zborovanj ÖPG so se udeleževali poslanci, člani Gosposke zbornice, generali, visoki uradniki, politiki itd. (Breznik)

¹³⁰⁶ Pomenilo.

¹³⁰⁷ Foerster, *Erlebte Weltgeschichte*, Nürnberg 1953, str. 236–240. (Breznik)

čeno jugosl. vprašanju. Dr. Krek in dr. Korošec. Na zborovanju je govoril o problemu Jugoslovanov dr. Krek.

Na zborovanje Ö.P.G. 17. julija so bili povabljeni tudi Jugoslovani.

V začetku maja 1917 je prišel k dr. Kavčiču glavni urednik D. Armezeitung Karel M. Danzer in mu rekel, da država potrebuje izjavo jugosl. politikov za aneksijo Srbije in Črnegore. K tej izjavi hoče pritegniti dr. Kreka (»ki je tudi na enem od veleizdajniških spisikov« - policijsko sredstvo). Dr. Kavčič naj bi govoril s Krekom in poleg tega nasvetoval, na katere jugosl. politike naj bi se še obrnila Ö.P.G Danzer je pri tem mislil na SZS in na Frankovce. Dr. Kavčič je odobril Kreka sicer pa svaril pred Frankom, dr. Horvatom, češ da so to diskreditirani ljudje, ki ne uživajo na Hrvatskem nobenega ugleda. Pred temi politiki je svaril, ker se je bal, da bi bili ti nevarni in avstrijsko orientirani. Dr. Kavčič je Kreka obvestil, kaj hoče ÖPG, in Krek je takoj razumel situacijo. Odločil se je, paralizirati akcijo tako, da bi odklonil njeno aneksijsko os. Hotel je govoriti le o združitvi Slovencev in Hrvatov v Avstroogrski, ostalih pa molčati.

Sestanka so se udeležili: Krek, Korošec, dr. Kovačević, baron Ožegović¹³⁰⁸, prof. dr. Rozman, dr. K. Premužič, dr. K. Šafar, Stj. Zagorac. Po govoru dr. Kreka so predlagali resolucijo v kateri so zahtevali: 1.) da bi se brez odloga zedinil cel hrvatski in slovenski narod pod žezlom Habsburžanov v popolnoma samostojno državno ozemlje in 2.) da bi se brez odloga izvedla med združenim hrvat. kraljestvom in Ogrsko popolna enakost.

Vodilni činitelji Ö.P.G so bili presenečeni in niso na sestanku tajili svoje nejevolje nad tem, da so se stvari drugače obrnile, kot so si predstavljali in da o aneksiji Srbije in Črne gore ni bilo govora. Monarhija ni mogla več uveljaviti aneksijske želje, ker je že 24. marca obljubila restavracijo Srbije.¹³⁰⁹

Po enomesečnem posvetovanju sta 24. julija 1917 podpisala Pašić¹³¹⁰ in Trumbić krfsko deklaracijo ali krfski pakt, pri katerem je sodeloval tudi Bog. Vošnjak. Deklaracija povdarja enotnost SHS in samoodločbo naroda. Država bo ustavna, demokratska in parlamentarna monarhija z dinastijo Karadjordjevičev na čelu. Imenovala se bo Kraljestvo Srbov Hrvatov in Slovencev. V čitalnici parlamenta je dr. Žerjav odkril list »La Serbie«, ki so ga srbski emigranti izdajali v Švici. V tem listu je bilo natisnjeno celotno besedilo krfskega pakta. Poslal ga je takoj dr. Kramerju, da ga je objavil v Slov. Narodu.¹³¹¹ Sploh je Slov. Narod objavljal prav mnogo vesti o delu Jugosl. odbora in jugosl. vprašanja v tujini, seveda primerno rabljene.

Seidlerju se ni posrečilo pridobiti Čehov in Slovencev za sodelovanje v ustavnem odboru. Zato je padla v vodo parlamentarna vlada in Seidler je 30. avgusta sestavil uradniško vlado, v kateri je bil tudi Slovenec Ivan Žolger. Prvi in zadnji Slovenec v dunajski vladi. Dopisnik Slov. naroda (Žerjav) zaradi imenovanja Žolgerja ni bil navdušen. Svojim znanjem bo koristil le državi, ne pa tudi jugosl. narodu.¹³¹² Tudi Čehi niso bili zadovoljni in so pravili, da so Slovenci pokazali svojo pravo barvo. Tedaj je Korošec izjavil Hrv. Dnevniku, da bo Jug. klub v najstrožji opoziciji proti Seidlerjevi vladi, četudi je Žolger minister.¹³¹³ Žerjav je šel kot poročevalec Slov. naroda v avdijenco k Žolgerju. Po njej je zapisal, da Žolger pozna naše narodne razmere, pozna naše ljudstvo, kako danes čuti in kaj hoče. O mišljenju Žolgerja o položaju pa naravno ni ničesar zapisal, češ da o tem nista govorila.¹³¹⁴

Mafija češka in slovenska sta vršili vedno hujši pritisk na parlamentarne klube, v katerih je bilo še vedno precej oportunistov, ki bi si bili zadovoljili tudi z narodnimi avtonomijami v posameznih kronovinah.

¹³⁰⁸ Ljudevit/Lewis Ožegović, baron (28. 2. 1941, Varaždin – 28. 10. 1913, Zagreb), politik.

¹³⁰⁹ Pavlova, Diplomatska hra o Jihoslovanu za svetove valky Praga 1923, str. 94–105. (Breznik)

¹³¹⁰ Nikola Pašić (19. 12. 1845, Zaječar – 10. 12. 1926, Beograd), srbski politik.

¹³¹¹ Slov. narod 1917, 8. in 13/8, št. 180. (Breznik)

¹³¹² Slov. narod 1917, 3/9. (Breznik)

¹³¹³ Isti 6/9. (Breznik)

¹³¹⁴ Isti 10/9. (Breznik)

Začetkom septembra je odšel dr. Korošec v Bosno na agitačno potovanje. Ugotovil je, da največji del Hrvatov, velik del muslimanske inteligence in Srbi, s katerimi je govoril soglašajo z majske deklaracije. Konferiral je s škofom Milićem, sarajevskimi frančiškani, s sarajevskim metropolitom Lehiro, z reisulemom Čauševićem¹³¹⁵, z nadškofom Stadlerjem¹³¹⁶. Ko je odhajal, so mu priredili v Sarajevu veličastno odhodnico.¹³¹⁷

V Sloveniji se je začela s pomočjo majske deklaracije agitacija za Jugoslavijo v najširših slojih naroda. 15. septembra so podpisali Izjavo za majske deklaracije ljub. škof Jeglič s proštom Andrejem Kalanom¹³¹⁸ in kanonikom dr. Jos. Grudnom¹³¹⁹, za Slov. lj. stranko dr. Šušteršič, za Nar. napr. stranko dr. Tavčar in dr. Triller in za Katoliško delavsko demokracijo: Miha Moškerc¹³²⁰, Fr. Vidic in Ant. Žnidaršič. Škofov podpis je vplival na duhovščino, da je soglašala in delovala za deklaracijo. Kakšen oportunist je bil dr. Tavčar, kaže naslednji razgovor med Tavčarjem in nekaterimi mlajšimi, med katerimi sem bil tudi jaz. Ko smo pred podpisom Izjave prigovarjali Tavčarju, naj jo podpiše, je rekel: če jo podpiše škof, jo podpiše tudi on. »Saj bi bil navdušen za Jugoslavijo, če bi vedel, da bo tudi v novi državi lahko izvrševal odvetniški poklic.«

Ko se je 25. sept. 1917 državni zbor zopet sestal, se je Seidler izrekel zoper češko in majske deklaracije in bil pripravljen le na nar. avtonomije ob varstvu državne enotnosti. Dr. Korošec mu je pa izjavil, da nam danes ne zadoščajo več avtonomije v kronovinah, in da je naš nacionalni program izražen v majski deklaraciji.¹³²¹

V tem času je 9. oktobra nenadoma umrl dr. Krek v Št. Janžu na Dolenjskem. Pogreb dr. Kreka se je razvil v veličastno jugosl. manifestacijo. Za Izv. odbor Nar. napr. stranke smo se ga udeležili dr. Triller, dr. Kramer, Ribnikar in jaz. Dr. Tavčar se ga je udeležil kot župan.¹³²² Dr. Korošec je ob odprtem grobu rekel: Dvignite glave, ker približuje se vaše odrešenje. Roko v roki hočemo stopati svojo pot naprej, da dosežemo zjedinjenje jugosl. naroda. Bodite složni, odločni, dosledni, da dosežete veliko idejo svojega naroda.

Žerjav je napisal o dr. Kreku: Parlament izgubi v njem enega svojih najodličnejših mož. Jasnih misli, točnega pojmovanja o bistvu in jedru vsakega vprašanja, sijajen govornik, nenadkriljiv debater - to je bil dr. Krek - Bil je parlamentarec in politik v najboljšem pomenu te besede, kakršni se ne rodi vsako desetletje, nam Slovencem že celo ne. Načelnik Jugosl. kluba je imel v njem ljubeznivega druga, nesebičnega sodelavca in svetovalca. Člani kluba so bili vselej docela mirni, ako sta se ta dva moža skupno lotila kakršnekoli jima zaupane naloge. In ta notranja edinost je bila tako vzgledna, da je v parlamentu imponirala vsem ostalim strankam.¹³²³

Odslej je bil dr. Korošec popolnoma navezan na dr. Žerjava.

Jugosl. klub je pa prešel v radikalno smer.

Posl. Klofač je napisal, da ni skoraj ni mogel verjeti, da liberalec dr. Žerjav popolnoma obvladuje Jugosl. klub, kjer so imeli večino naši načelni nasprotniki - klerikalci.

Bilo je jasno, da se je zblížal z dr. Krekom in dr. Korošcem in je za to prav pravcati čudež.¹³²⁴

Vlada je zahtevala 6 mesečni računski provizorij, dobila je pa le 4 mesečnega. Od 500 poslancev je glasovalo za proračun le 175 poslancev.

¹³¹⁵ Džemaludin Čaušević (28. 12. 1870, Arapuša pri Bosanski Krupi – 28. 3. 1938, Sarajevo), bosanski imam.

¹³¹⁶ Josip Stadler (24. 1. 1843, Slavonski Brod – 8. 12. 1918, Sarajevo), duhovnik, vrhbosanski oz. sarajevski nadškof.

¹³¹⁷ Isti 12/9, št. 208. (Breznik) (Slov. narod 1917, op. avt.)

¹³¹⁸ Andrej Kalan.

¹³¹⁹ Josip Valentin Gruden (14. 2. 1869, Ljubljana – 1. 11. 1922, Ljubljana), zgodovinar, duhovnik, kanonik.

¹³²⁰ Miha Moškerc (30. 10. 1872, Ljubljana – 11. 8. 1924, Ljubljana), časnikar, organizator.

¹³²¹ Sl. n., 25/9, št. 219. (Breznik)

¹³²² Sl. n., 15/X, št. 236. (Breznik)

¹³²³ Sl. n., 11/X, št. 233. (Breznik)

¹³²⁴ Klofač, Spomini na Gr. Žerjava, Misel in delo, 1936, str. 243. (Breznik)

Dr. Korošec je izjavil v zbornici, da je protiglasovanje jugosl. poslancev le čin silobrana. Vlada je Nemcem obljubila, da na jugu države ne bo ničesar spremenila. Nič ni popravila. Seidler je Korošču in dr. Laginji izjavil, da za rešitev jugosl. vprašanja ne more ničesar storiti. Vsled govora dr. Korošča v parlamentu je bilo stališče Žolgerja omajano.

Dr. Šušteršič se Krekovega pogreba ni udeležil. Odpotoval je dva dni poprej na Dunaj.¹³²⁵ Do prvega spopada med Krekovci in Šušteršičevimi pristaši je prišlo že 31. decembra 1916 na občnem zboru Zadružne zveze. Pri volitvi nadzorstva je dobila Krekova lista 1917 glasov, Šušteršičeva pa le 1196 glasov.¹³²⁶

Šušteršič je krivil stran pota. Za hrbtom Jug. kluba je konferiral s Czerninom in frankovcem prof. Zagorcem, večkrat je popotoval v Švico, kjer je na katol. shodu v Curihu predlagal brzozavni pozdrav nemškemu cesarju. Šušteršičeva politika se je zdela večini JZS preveč vladna, absolutistična, pa premalo narodna. Dr. Šušteršič je neomajno veroval v zmago Avstrije, dočim so se klerikalni mladini vednobolj odvrčali od Avstrije. Do popolnega preloma pa je prišlo pri volitvi v delegacije 13. nov. Za Kranjskega delegata je bil od vodstva JZS določen dr. Šušteršič, večina poslancev je pa izvolila dr. Korošča. Zaradi tega sta Šušteršič in poslanec Jaklič dva dni nato izstopila iz Jug. kluba. Izjavil je, da so mu izstop narokovali vitalni interesi hrvatsko slovenskega ljudstva. S tem izrazom se je pokazal kot nasprotnik slov. hrv. srbskega jedinstva.¹³²⁷

Jugoslovanska deklaracija je začela preživljati svojo prvo hudo notranjo krizo. Povzročil jo je izstop dr. Šušteršiča iz Jugosl. kluba in odpad sarajevskega nadškofa dr. Stadlerja od jedinstva jugosl. narodov. Nadškof Stadler se je nahajal v težkih finančnih razmerah. Deželni šef Sarkotić¹³²⁸ ga je saniral pod pogojem da poda protijugoslovansko izjavo. To izjavo je sestavil nadporočnik Pilar, cenzuriral pa skupni finančni minister baron Burian¹³²⁹. V njej se Stadler odreka Slovencev.

Žerjav je tedaj napisal v Slov. narodu: Preboleti je treba, ker narod je mlad, silen in hoče živeti.¹³³⁰

Po vsej Sloveniji so začele zbirati slov. žene podpise za majsko deklaracijo in povzročile resničen narodni plebiscit. Ⓣ protiavstrijski in revolucijski tendenci se ni mogel nihče motiti.

Istočasno so se razne občine, organizacije in društva izjavljale za majniško deklaracijo.

O protiavstrijski in revolucijski tendenci se ni mogel nihče motiti. »Pod habsb. žezlom se je omenjalo vedno redkeje in v nov. dr. Korošec v proračunski debati že ni več omenjal dinastije, kar vzbudilo veliko pozornosti.

V tej situaciji je prof. Clam Martinitz poslal spomenico o jugosl. vprašanju grofu Czerninu, ki je v odgovoru predlagal aneksijo Srbije in Črne gore, ujedinjenje Srbov in Hrvatov! Clam Martinitz je bil mnenja, da bi se v državi napravile subdualistične tvorbe: Avstrija - Poljska in Ogrska - Jugoslavija. Subdualizem naj bi bil most za Madžare. Czernin naj bi sklical na Dunaju konferenco o jugosl. vprašanju pod cesarjevim predsedstvom, v jugosl. deželah pa začela propaganda za pripojitev vseh Jugoslovancev monarhiji.

Czernin je predlog o konferenci odložil za poznejši čas. Slep je veroval v Nemčijo.¹³³¹

Med tem je prišlo v Rusiji do revolucije in na vlado so prišli boljševiki in končali vojno. 28. novembra so iz Carskega sela poslali brezžično brzozavko narodom vojujočih se držav za sklenitev miru. Kako so prejeli pri vrhovnem armadnem poveljstvu to brzozavko, kako jo je sporočil dr. Kavčič Žerjavu in kakravel je povzročila njena potvorba sem že preje pripovedoval.

¹³²⁵ Kranjec, Kako smo zedinili, str. 89. (Breznik)

¹³²⁶ Sl. n. 1917, 8/V, št. 5. (Breznik)

¹³²⁷ Sl. n. 1917, 20/XI, št. 255. (Breznik)

¹³²⁸ Stjepan Sarkotić (4. 10. 1858, Sinac – 16. 10. 1939, Dunaj), avstro-ogrski general.

¹³²⁹ Stephan Burián (16. 1. 1852, Stampfen pri Pressburgu – 20. 10. 1922, Dunaj), politik.

¹³³⁰ Sl. n. 24, XI., št. 270. (Breznik)

¹³³¹ Pavlova Dipl. kra., str. 106–112. (Breznik)

V avstrijskih delegacijah so stavili Stančk, Korošec in Petrusiević (Malorus) predlog: Poziva se zunanji minister, da raztolmači kroni željo delegacije, da naj potom vlad odredi volitev zastopnikov vseh v obeh poslanskih zbornicah zastopanih narodov za mirovna pogajanja po nastopni sestavi temeljem zadnjega ljudskega štetja: 12 Nemcev, 10 Madžarov, 10 Čehov, 7 Jugoslovanov, 5 Poljakov in Ukrajincev, 3 Romunov in 1 Italijana.¹³³²

Žerjav je tedaj sestavil glasoviti brestlitovski memorandum, ki ga je Jugosl. klub poslal cesarju Karlu in zunanjemu ministru grofu Czerninu v Brest Litovsk. Krfska deklaracija mu je služila za podlago.¹³³³ V njem je habsburško žezlo demontirano in postavljen program Jugoslovanov na čisto nacionalno bazo v smislu samoodločbe narodov. Žerjav je moral premagati mnogo odpora, preden se je predsednik Jug. kluba odločil podpisati in odposlati tako pismo in podreti vse mostove do monarhije. Doma je bilo besedilo memoranduma seveda povsod zabranjeno. Glavni namen memoranduma je bil, besedilo spraviti v inozemstvo, da bi se tam parirala zloraba habsburškega žezla majske deklaracije s strani naših nasprotnikov pri antanti. To se je pa našim posrečilo in memorandum je izšel v francoskem besedilu 31. januarja v Švici v listu La Suisse v Ženevi. Pozneje je bil ponatisnjen v Bibliothek Croate, ki so jo izdajali hrvaški emigranti v Švici.¹³³⁴

Memorandum Jugosl. kluba v Brestlitovsk

Memorandum, ki ga je sestavil dr. Žerjav, je bil poslan 31. januarja 1918 predsedništvu nemške, avstroogrške, ruske in ukrajinske delegacije, ki so se dogovarjale v Brestlitovsku o miru, ter cesarju Karlu. Glasil se je:¹³³⁵

Gospod predsednik!

Dne 9. nov. 1917 je sprejela Skupščina Sovjetov načela za mirovni predlog, v katerem se proglašča za aneksijo in nasilno prisvajanje, ako katerakoli država s silo zadržuje kak narod, ako se priznanje pravice narodnega glasovanja odvzema narodu proti njegovi volji, kakor je izražena bodisi s tiskom, bodisi na narodnih zborih, bodisi z odporom ali ustajo proti tlačiteljem, ali ako se mu krati pravica da sam določi politični način »vladanja«, ter je bila svečano objavljena odločitev ruske vlade, da bo podpisala mir, ki bi končal to vojno pod navedenimi, za vse narodnosti pravičnimi pogoji.

Ta vlada dalje predlaga, da pogajanjem za mir prisostvujejo zastopniki vseh narodnosti in narodov, ki so pritegnjeni v vojno ali od nje trpijo.

Ker je na telegrafsko okrožnico Sovjeta ljudskih poverjenikov 28. nov. 1917 avstroogrška vlada izjavila, da pristane na načela ruskega programa za mir brez aneksij in vojne odškodnine na priznanje pravice za narodno samoodločbo, so 3. dec. 1917 svečano izjavile jugosl. delegacije na Dunaju in v Zagrebu skupno s predstavniki češkega in ukrajinskega naroda v prisotnosti avstroogrške skupne vlade, da vztrajajo na popolni in čisti izvedbi pravice samoodločbe svojih narodov in da zato zahtevajo zadostne garancije, te so ob tej priliki in pogosto kasneje povsem odločno zahtevali, da bodo zastopniki avstroogrških narodov pripuščeni k mirovnim pogajanjem.

Četudi te zahteve predstavljajo željo pretežne večine narodov, je avstroogrška vlada odločno izjavila, da ni pripravljena priznati narodom, ki žive znotraj državne meje pravico do samoodločbe, ker dajejo ustave, ki so v veljavi, narodom dovolj sigurnosti, da se v monarhiji dalje in svobodno razvijajo.

Napram tem dejstvu in z ozirom na to, da se bo pri mirovnih pogajanjih odločila usoda in obstoj našega naroda, smatramo za svojo sveto dolžnost, da odkrito izrazimo svoje stališče v tem vprašanju.

Od šestega veka prebiva narod Srbov, Hrvatov in Slovencev (skupno imenovani Jugoslovani) na ozemlju severno in vzhodno od Jadrana. Menjaje podjarmljeni od Turkov in Germanov, a deloma tudi od Romanov, preživel je naš narod v sužnosti težke muke skozi veke. Kadarkoli in v koliko so deli naro-

¹³³² Sl. n. 1917, 4/XII, št. 277. (Breznik)

¹³³³ Dr. Žerjav, Ženevski fakt. Misel in delo 1936, str. 94. (Breznik)

¹³³⁴ Sl. n. 17/4, Jutro 1939, 27/6, št. 146. (Breznik)

¹³³⁵ Ferdo Šišič, Dokumenti o postanku države SHS 1914–19, Zagreb 1920, str. 117. (Breznik)

da izvojevali državno svobodo cvetela je pri njih kultura in civilizacija, dočim so bili podjarmljeni deli primorani, biti sluge in raja Turkov, očitno, pod Germani pa pod drugim imenom in v drugih oblikah. Kljub temu strašnemu tlačenju je živela v vsem narodu iskra svobodne misli in težnja po narodnem ujedinenju.

Vsled svetovne vojne so zadele naš narod razbit v razne državne oblike nova težka trpljenja.

Pod strašnim pritiskom vojne organizacije je uničen cvet mladine v izigravanju enih proti drugim. Istočasno se je začelo v monarhiji težko preganjanje Jugoslovanov. Na desetisoče družin je bilo uničenih možje, žene, otroci so bili potem sodišče, ali brez njega pobiti, njihovo imetje izropano in uničeno. Še večje število Jugoslovanov je bilo ob težkem trpinčenju vrženo v ječe. Zopet na tisoče jih je moralo prisilno opustiti svojo domačijo. Na tisoče državljanov je bilo vzeti za talce zaradi varnosti avstroogrške vojske in deloma pobitih. V tej krvavi državljanski vojni, vojevani proti narodu brez kakršnekoli obrambe, je režim izvojeval zmago poceni. S popolno pravico moremo trditi, da je bil jugosl. narod najhujše prizadet med vsemi narodi.

Ko je izbruhnila ruska revolucija in se je zdelo, da vzhaja zarja svobode za proletarce med narodi, vskakal se je naš narod in začel odkrito borbo za svojo neodvisnost. Dne 30. maja je prečital predsednik Jugosl. kluba v dunajskem državnem zboru izjavo, v kateri zahteva zedinjenje vseh pokrajin monarhije, v katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, v enotno samostojno od vsakega gospodstva tujih narodov svobodno na demokratičnem temelju zgrajeno državno telo pod žezlom habsburško lotarinškim. V neštivilnih javnih izjavah se je izrazila volja naroda brez ozira na politične in razredne razlike v zahtevi za svobodno neodvisno državo. Kljub srditem odporu privilegiziranih narodov Nemcev in Madžarov, kljub nečuvenemu pritisku cenzure in neprestanim grožnjam z ječo in lakoto, je odločna volja naroda prodrla v javnosti.

Na tem mestu moramo svečano protestirati, da kljub obstoječi ustavi monarhije, ne dovolijo narodu kakršnokoli možnost svobodnega razvoja. Nasprotno: ona daje obema privilegiranima narodoma vsa sredstva državne moči za zatiranje in izmozgavanje proletarskih narodov. Avstrijski državni parlament je sestavljen iz dveh enakopravnih zbornic. Člane ene zbornice imenuje vlada. Niti en zakon ne more biti sankcioniran, ako ne pristane nanj gosposka zbornica. Poslanska zbornica se voli na podlagi splošne volilne pravice, toda volilni okraji so tako urejeni, da 43.000 Nemcev, 55.000 Jugoslovanov, 60.000 Čehov, 105.000 Ukrajincev in n. pr. 120.000 Koroških Slovencev dobi samo 1 mandat. Tako se umetno ustvarja iz večine manjšina. Tako se mora izvedba enakopravnosti narodov in vsak poskus spremeniti ustavo izjaloviti vsled odpora ustavno privilegiranega naroda.

Drugi del našega naroda v monarhiji je podvržen ogrsko-hrvatski ustavi. Ta ustava in stanje, ki se je že zdavnaj izrodilo, je zasmeh civilizacije. 60% prebivalstva Ogrske odpade na nemadžarske narode, a imajo samo 7% mandatov, medtem ko imajo Hrvati preko hrvatskega sabora neko navidezno avtonomijo.

Tretji del našega naroda v Bosni in Hercegovini je izpostavljen golemu absolutizmu. Jugoslovani v Avstriji so poleg tega tako umetno razkosani v 7 dežel, da tvorijo po večini majhne manjšine v deželnih zborih.

Tako ima na primer slovenska tretjina Koroške samo dva zastopnika v Koroškem dežel. zboru. Jugoslovani v Goriški in Istri, kjer imajo dve oz. tričetrtinsko večino, imajo samo manjšino v dežel. zborih. In tudi na Kranjskem kjer pripada 98% prebivalstva slov. narodnosti, ustvarjena je od grofa Czernina tako slavljen ustava na tako več način, da v kranjski dežel. zbor, ki ima tudi napram parlamentu omejeno kompetenco, voli 53 nemških veleposestnikov četrtno zastopnikov, ki imajo poleg tega še veto v najvažnejših vprašanjih, posebno pri spremembi deželnega reda. Če se trdi, da jamčita ustavi Avstroogrške narodom svobodni razvoj, je to samo zasmeh pravice samoodločbe. To morejo trditi samo oni, ki računajo na pičlo obvestilo nasprotne strani in na namerno varanje.

Kljub vsemu temu ponavljamo ob priliki mirovnih pogajanj najsvečaneje zahtevo, naj se avstroogrskim narodom zajamči popolna pravica do samoodločbe.

Naš narod v kraljevini Hrvatski, Slavoniji in Dalmaciji, katerim pripadajo virtualno še druge važne jugoslovanske pokrajine, je v ostalem že izvrševal pravico samoodločbe, ko je ob priliki prve volitve kralja iz hiše Habsburžanov (1527) in pri določitvi nasledstva v ženski liniji (Pragmatična sankcija 1712) postavil svoje zahteve za zagotovitev svoje samostojnosti, ki jih je drugi pogodbenik izrecno sprejel.

Kljub temu, da je bil naš narod v tem času popolnoma potlačen po skupnem pritisku nemško madžarskega režima in so mu bila odvzeta s pogodbami zajamčene pravice, se vendar ni nikdar odpovedal svoji samostojnosti, ter ima tudi z zgodovinsko pravnega stališča popolno pravico, da zahteva pravico samoodločbe.

Naš program, ako ga sestavimo, je sledeč:

1. Takoj splošni demokratski mir, popolna razorožitev, mednarodna zagotovitev in zaščita svobodnega razvoja vseh narodov, velikih in majhnih.
2. Priznanje in popolna zagotovitev svobodne pravice izvedene in popolne pravice na samoodločbo narodov, posebno glede vprašanja, ali hoče svobodno državo in v kateri obliki jo ustanovi.
3. Mi ne zahtevamo za našo državo ničesar, kar pripada drugim narodom in torej nam ne pripada; mi zahtevamo za svojo državo samo ono ozemlje, ki je v kompaktnih masah nepretrgano naseljeno s Srbi, Hrvati in Slovenci.
4. Morje, posebno Jadransko, naj bo svobodno. V kolikor bi bil promet preko luk na severu Jadr. morja, a so v našem kompaktnem narodnogospodarskem ozemlju, koristen za gospodarski razvoj oddaljenejših narodov, smo pripravljeni z njimi skleniti pogodbe, ki jim zajamčijo svoboden trgovski promet preko njih.«

Mir, ki bi hotel okameniti današnje stanje, to ne bi bil mir za narode te monarhije. To bi bil povod za teške borbe na smrt avstroogrskih Slovanov, težka zapreka za soc. napredek narodov, ki prihajajo v poštev. Mednarodni mir bi bil pri takem stanju vedno ogrožen.

Ali moremo misliti, da naj bo to moralno nevdružljivo stanje zaščiten po mednarodni organizaciji? Vsi dogovori za svetovni mir, ki so ščitili nasilnost, so hitro propadli vsled lastne nemoralnosti.

Četudi pobijajo pri mirovnih pogajanjih v Brest Litovsku uradni zastopniki monarhije zahteve večine avstroogrskih narodov in četudi izgleda, da najde glas proletarca med narodi med drugimi udeleženci malo naklonjenosti, vendar se nadejamo, da se bode videlo, da je demokratski svetovni mir, za katerega gre, nekaj nemogočega, ako se ohrani današnje stanje, ki sosede stalno ogroža, a se danes demokratski misli roga, vprav sili, da se velika načela svobode in samoodločbe dosledno izvedejo, ne samo na oni strani stare ruske državne meje, marveč tudi na tej strani.

In resnično vidimo z globokim zadovoljstvom, kako najnovejši razvoj mirovnih razgovorov v Brest-litovsku potrjuje izboljšanje naših zahtev. Vidim, da o usodi številnih narodov, ki so trpeli v vojni, ne smejo odločati samo diplomati starih velikih držav, marveč le skupno z izvoljenimi zastopniki narodov. Ukrajinski narod se je pojavil na pozornosti. Litvancem in Huroncem se v načelu priznava pravica do sodelovanja pri razgovorih. 17. tega meseca se uradno javlja, da je s strani monarhije dosežen z Ukrajinci sporazum, da sta obe strani pripravljene stopiti v mirovno stanje, ki zagotavlja razvoj trajnih prijateljskih odnosov in da v predpostavki popolne vzajemnosti pretresejo razna politična in kulturna vprašanja, ki jih zanimajo. Pri tem se je grof Czernin dotaknil razpravljanja o zagotovitvi usode onih poljskih manjšin, ki bodo pripadle novi ukrajinski državi.

Zato predlagamo, naj se k mirovnim pogajanjem pripuste zastopniki avstrijskih narodov, a naposled ravno tako Jugoslovani, v svrhu dogovora o neomejeni samoodločbi narodov monarhije, ki se jih mora popolnoma svobodno izpeljati z garancijami.

Dunaj, 31. januarja 1918

Za Jugosl. klub:
Dr. Korošec

22. januarja se je zopet sestal parlament. Ker je jugosl. delegacija videla, da vlada noče na noben način popraviti krivic iz leta 1914 je začela borbo z interpelacijami, ki so pred vsem svetom povedala, kaj se je zgodilo l. 1914. Žerjav je sestavil 130 interpelacij zaradi vojaških svinjarij v Bosni in Hercegovini. Najhujše je bilo, da je Korošec interpeliral zaradi umorov v Trebinju, kjer je dal general Braun vsak dan obesiti 5 Srbov.¹³³⁶ Mafija je spravila vse interpelacije v inozemstvo.

Poleg interpelacij so se začeli prirejati po vsej Sloveniji javni shodi pod milim nebom, slični nekdanjim slov. taborom. Posebno pozornost je vzbudil shod v Št. Janžu na Koroškem, ki so ga sklenili Nemci onemogočiti. Pod vodstvom žel. urad(...)¹³³⁷ iz Dravograda so zbrali Nemce iz Dravske doline in navali na zborovalce, katerim je govoril dr. Korošec. Razvila se je prava bitka, v kateri so bili Nemci odbiti. Korošec je nato brzojavno zahteval od vlade dovoljenje za ustanovitev Narodne straže, kar je seveda notr. minister odklonil. Shoda se je udeležil tudi Žerjav. V celem se je vršilo shodov. Največji je bil v Št. Vidu nad Ljubljano, kjer je bilo 20.000 ljudi, na katerem so govorili Korošec, dr. Fr. Novak, dr. Lovro Pogačnik in Anton Kristan. Pozneje jih je vlada prepovedala, pa ni veliko pomagalo. Ljudje so se kljub temu zbirali in manifestirali za Majsko deklaracijo.

Za 25. avgust 1918 je sklical poslanec Verstovšek shod pri Sv. Frančišku v Savinjski dolini. Ker sem bil na počitnicah v Ljubnem sem se tega shoda udeležil tudi jaz z ženo in taščo. Shod je bil seveda prepovedan, vendar se je zbralo iz vseh okoliških vasi veliko ljudstva. Ko je Verstovšek hotel govoriti, ga je takoj ustavil polit. komisar iz Mozirja dr. Michl. Ta je imel na razpolago 30 žandarjev, ki so se dopoldan zbirali na Ljubnem, popoldne pa prišli k sv. Frančišku in v privatnih hišah čakali na poziv dr. Michla, da shod s silo razžene. Dr. Verstovšek je hodil na zborovalnem travniku sem in tja, se vsak trenutek ustavil ter hotel govoriti. Michl vedno za njim prepovedujoč mu govoriti. Ljudi je vse to zabavalo. Smejali so se, peli, vzklikali Jugoslaviji in delali na račun komisarja zbadljive opazke. Ob petih se je vlila ploha. Ljudje so se umaknili v dve gostilni in privatne hiše. Vladi komisar v službeni uniformi vedno za njim pa brez dežnika in moker kot polit. cucek. Po prenehanju plohe so se ljudje vrnili na zborovalni prostor in komedija se je nadaljevala do pol osmih zvečer. Brez poslančevega govora, je demonstracija za Jugoslavijo uspela, osmešila pa vladno prepoved.¹³³⁸

23. in 24. marca se je vršila v Ljubljani veličastna manifestacija za narodno samostojnost, ko so slovenske žene izročile na cvetno nedeljo dr. Korošču 7 debelih knjig z nad 200.000 podpisov za majsko deklaracijo. Dr. Korošec se je vozil po Ljubljani kakor triumfator. Izpregli so konje in ga peljali na sprejem pri županu dr. Tavčarju.¹³³⁹ Dočim je vlada v začetku to gibanje mirno gledala radi habsburškega gesla, so mu Nemci v obmejnih krajih delali vse mogoče ovire. Nemci so odpuščali uslužbenca, ki so podpirali deklaracijo, nabiralce podpisov so preganjali orožniki, a kljub temu je dala samo slov. Štajerska nad 70.000 podpisov.¹³⁴⁰

17. aprila sta izročila dr. Tavčar in dr. Triller gorskemu strelskemu polku št. 2 častni rog. Pri tej priliki so častniki in vojaki nabrali 4000 ~~dm~~ Kron v narodne namene: 1500 K za slov. matico, prav toliko za CMD, po 500 K pa za oslepele vojake in Krekovo ustanovo.¹³⁴¹

24. aprila so se vršile v Ljubljani zaradi pomanjkanja hrane velike demonstracije pred dež. vlado, pred dež. dvorcem (proti Šušteršiču) in pred Kazino, kjer so demonstranti pobili vse šipe. Demonstracije so imele tak obseg, da je o njih razpravljaj ministrski svet.

Najhujši preplah pa je nastal, ko so 24. aprila posamezni oddelki z planinskega polka ostali pozitivni, dokazujoč, da pronica jugosl. ideja že v armado. Polk je bil premeščen iz Ljubljane in ministrstvo je

¹³³⁶ Dr. Lah, Eno uro razgovora, Jutro 1929, 8/7, št. 156. (Breznik)

¹³³⁷ Nečitljivo.

¹³³⁸ Sl. n. 1918, 29/8. (Breznik)

¹³³⁹ Slov. narod 1918, 26/III, št. 68. (Breznik)

¹³⁴⁰ Kranjec, Kako smo se zedinili, str. 117. (Breznik)

¹³⁴¹ Sl. n. 1918, 19/4. (Breznik)

uvedlo preiskave tudi v Mariboru. Ko sta bila mariborski strelski polk št. 26 in pešpolk št. 27 poslana na fronto, je prišlo do množičnih dezertacij. Na fronti so uhajali Slovenci in Dalmatinci.¹³⁴²

Na pobudo Czernina so začeli Nemci veliko ofenzivo proti Čehom in Jugoslovanom. Seidler je 4. maja odgodil parlament. Na seji načelnikov strank je sporočil, da bo vlada potom odredbe celokupnega ministrstva imenovala na Češkem okrožne glavarje. Če se bo jugosl. država kdaj ustanovila, ne ve. Če bi se pa, se slovenske dežele ne bi mogle priključiti, ker leže na poti proti Jadr. morju in ker so v tesni zvezi z nemškim jezikovnem ozemljem. Jugoslovanom nasproti bi bila možna kulturna in gospodarska priznanja. Hujskajoče agitacije so nemogoče. Nastopiti hoče proti njim z zakonitimi sredstvi. Politične oblasti so dobile nalog, da morajo preprečevati zborovanja in strogo nadzirati časopise. Češki Svaz in Jug. klub se konference nista udeležila. Minister Žolger je 6.V. takoj nato demisioniral, ker je bil proti izločitvi parlamenta in proti ukrepom Seidlerjeve vlade glede razmer na Češkem.¹³⁴³

Vlada je izdelala načrt za ureditev jezikovnega vprašanja. Kronovine so ji podlaga. V Kronovini se ugotovi sklenjeno narodno ozemlje, ki je tam, kjer je preko 100.000 pripadnikov narodnosti. Ti dajo dotičnemu narodu pravico do vladajoče pozicije glede jezika. Cela Koroška je sklenjeno nemško ozemlje (le 82.000 Slovencev!). V sklenjenem ozemlju imajo narodne manjšine nekaj pravic. Ako jih biva sklenjeno preko 10.000 so enakopravni. Smejo vlagati vloge v svojem jeziku in v njem dobe odgovore. Če pa tvorijo manj kot 10.000, smejo v občinah, kjer imajo večino, vlagati sicer v svojem jeziku, a dobe odgovor v vladajočem jeziku. Na Koroškem bi imeli povsod nemške uradnike. V prid Nemcem je še vse polno izjem. Sedeži okrožnih in okrajnih sodnij, če tudi tam ni Nemcev, so že vnaprej v tisti kategoriji, da je Nemec tam enakopraven. Povsod se vpeljejo okrožja.¹³⁴⁴

Jugosl. klub in Češki svaz sta naslovlila na svoja naroda poslanico, v kateri sta se izrekala proti odklanjanju Seidlerjevemu nakanam in odklanjala vsak oktroi.¹³⁴⁵ V Jugosl. klubu je bil izvoljen odbor 7 članov, ki bo pripravljaj bojno in obrambno akcijo v parlamentu in v domovini roko v roki s Češkim Svazom. Izvoljeni so bili dr. Korošec, dr. Ravnihar, dr. Vukotič, dr. Benkovič, dr. Tresič Pavičić¹³⁴⁶, Gostinčar¹³⁴⁷ in Demšar.¹³⁴⁸ Pobudo je dala seveda mafija.

Jugoslovansko vprašanje je stopilo že v tak stadij, da so tudi vojaški krogi smatrali za potrebno, da v njem razpravljajo in ga približajo rešitvi.

V ta namen so se 13. in 14. maja 1918 sestali v Sarajevu vojni šefi Bosne Sarkotić, Črnegore Clam Martinic in Srbije Rhemen, gen. štabni polkovnik Appolloni, podpolkovnik Sekulić in major Suchay.

Interesantne so misli, ki so jih posamezni iznesli.

Sarkotić je govoril: Politično gibanje v Bosni je bilo prinešeno od zunaj. Zanimivo je, da so to voditelji tega gibanja Slovenci, tedaj ljudje, ki Hrvate in Srbe najmanj poznajo. Prvotna deklaracija Korvičeva zveni popolnoma drugače kakor ta, ki je bila proklamirana pozneje. Prva zveni še dinastično, vstraja na monarhiji in na žezli Habsburžanov, zadnja deklaracija nima teh znamenj in govori le o pravici samoodločbe naroda in zjedinenja vseh Jugoslovanov, tudi Srbov. Kako je moglo priti do tega? To naziranje je moralo biti tem ljudem vcepljeno z zunanje ali notranje strani. Rešitev, ki jo predlaga Korošec znači, da bi bili ne le Ogrji marveč tudi Nemci odrezani od morja. Ustanoviti jugosl. državo, v kateri bi bili združeni vsi, ki govorijo isti jezik, temu se protivijo vsi Nemci in Ogrji. Imamo dve državi, ki ne pustita, da bi se jih majalo. Jugosl. vprašanje se mora rešiti znotraj te države. V Avstriji bi se moralo Kranjska, Istra in pokrajine, ki bi jih bilo k njim še pripojiti, združiti v Slovenijo toda v zvezi z nemškimi kronskimi deželami.

¹³⁴² Pavlova, Diplomatična hra, str 120. (Breznik)

¹³⁴³ Slov. n. 10/5, št. 105. (Breznik)

¹³⁴⁴ Sl. n. 25/4, št. 94, Sl n. 8/5. (Breznik)

¹³⁴⁵ Vpliv.

¹³⁴⁶ Ante Tresič Pavičić (10. 7. 1867, Vrbanj na Hvaru – 27. 11. 1949, Split), hrvaški književnik, politik.

¹³⁴⁷ Josip Gostinčar.

¹³⁴⁸ Iz pogovora s Kamušičem 9/VI 58. (Breznik)

Rhemen: Jugosl. vprašanje se mora rešiti v okviru monarhije.

Clam Martinitz: Slovenci niso bili nikdar skupaj z ostalimi narodi, zemljepisno so ločeni, ali tudi pri njih vidimo to gibanje. Prepričan sem, da je za tem Vukov. Toda to gibanje je že daleč napredovalo. Naslednji dan (14. maja) je Clam nadaljeval: Premišljal sem o včerajšnjih razgovorih in konstatiral da smo se zedinili v dveh smereh:

1. vsi smo mnenja, da se morata Srbija in Črna gora pridružiti monarhiji
2. pri novi ureditvi jugosl. vprašanja morajo Slovenci ostati v Avstriji. Morda bi bilo koristno, če bi se znotraj Avstrije združile tudi slovenske zemlje: tedaj Primorska, Kranjska itd. Trst z okolico bi pa moral biti na razpolago neposredno za Avstrijo.

Konferenca je nato sklenila:

1. Vsi so za pridružitve Srbije in Črne gore monarhiji.
2. Dualizem mora biti ohranjen kot je, slovansko vprašanje pa rešeno v okviru Avstrije
3. Rhemen in Clam Martintz se izrekata za to, da bi Dalmacija, Bosna in Hercegovina, Srbija in Črna gora bili pripojeni k državi kot državne dežele.
4. Sarkotić je glede razdelitve hrvatskih in srbskih dežel podobnega mnenja
5. vsi so za aneksijo Srbije in Črne gore, kar treba takoj pripravljati
6. vsi so mnenja, da jugosl. vprašanje ne trpi odlašanja da treba preprečiti delo Vzhoda, ki dela z vsemi sredstvi na podvig narodnosti
7. vsi so zato, da se čim hitreje skliče konferenca vseh merodajnih činiteljev, ki naj pod predsedstvom cesarja celo vprašanje približa rešitvi.¹³⁴⁹

V Pragi so se vršile 15.–17. maja veličastne proslave za petdesetletnico narodnega gledališča, ki so se spremenile v ogromno manifestacijo za samostojne slovanske države. Od Slovencev so se udeležili slavnosti dr. Korošec, dr. Ravnihar, dr. Rybař, dr. L. Pogačnik, dr. Tavčar, Ivan Knez, Iv. Hribar, dr. Fr. Novak, dr. Ilešič, A. Ribnikar, Ant. Kristan, Fr. Finžgar, dr. Izidor Cankar, dr. Kramer, dr. Žerjav in Franja Tavčarjeva ter Cilka Krekova, Fr. Govekar, Drag. Hribar, Matej Hubad¹³⁵⁰. Med potjo v Prago sta Korošec in Žerjav prepričala St. Radića, da je prestopil k jugoslovanskemu programu in je v tem smislu že govoril pred »Zlato huso«.¹³⁵¹

V karakteristiko dr. Tavčarja sledeči dogodek. V dnevih praških slavnosti se je dr. Tavčar razgovarjal z dr. Kramerjem in Srdjanom Budisavljevićem. Rekel jima je: Vidva sta naivna otroka, ki politike ne razumeta. Ta se mora drugače delati. On to dela drugače, po njem naj bi se ravnala. Vidita, jaz imam dvoje vizitk - poučil jih je s prispodobo - ene slovenske: dr. Ivan Tavčar ... živela Jugoslavija, a druge dr. Iv. Tavčar Bürgermeister von Laibach. Vidva sta mladiča! Človek mora vedeti, kaj in kako (treba biti previden). Na zaupen razgovor k dr. Kramařu ga niso peljali.¹³⁵² V slavnostnih dneh se je vršilo v Pragi tudi zborovanje slovan. časnikarjev, ki so se ga od Slovencev vdeležili: dr. Kramer, dr. Izidor Cankar, A. Ribnikar in vikar Smodej. Praška policija je v raznih manifestacijah in obhodih videla povsod veleizdajo in je vse to za bodoče prepovedala. Narodne liste ustavila, mlade jugoslovanske goste pa pozvala, da takoj zapuste Prago.¹³⁵³

Dr. Tavčarja so praški dnevi tako navdušili, da je v Slov. narodu napisal s svojim podpisom članek: Strahu ne poznamo.¹³⁵⁴

Medtem se je vršila nemška ofenziva proti Slovincem. Jeseni 1917 je bilo v Mariboru zborovanje delegatov nemških Volkstratov iz slov. dežel. Delegati so se izjavili proti jugoslovanski državi pa tudi naro-

¹³⁴⁹ Pavlova, *Diplomatika Hrv.*, str. 138–140. (Breznik)

¹³⁵⁰ Matej Hubad (28. 8. 1866, Povodje – 2. 5. 1937, Ljubljana), glasbenik, glasbeni pedagog.

¹³⁵¹ Iz pogovora s Kamušičem 9/VI 58. (Breznik)

¹³⁵² Hajšman, *Mafie v razmachu*, str. 197. (Breznik)

¹³⁵³ Sl. n. 17, 23./V. (Breznik)

¹³⁵⁴ Sl. n. 6/6, št. 126. (Breznik)

dni avtonomiji.¹³⁵⁵ V tako imenovanih »Belangih« so zahtevali vpeljavo nemškega državnega jezika, naseljevanje Nemcev na Primorskem, zlasti v Gorici in ustanovitev nemške pomorske akademije v Trstu. Febr. 1918 je zaprosil ptujski župan Ornig za avdijenco pri cesarju, da bi denunciral Slovence. Avdijenca je bila takrat odklonjena.¹³⁵⁶ Sedaj je pa bila dovoljena. Cesar je sprejel 24. maja deputacijo južnih Nemcev in renegatov, ki mu je predložila nemške zahteve.

Govorili so baron Aichelburg za Koroške »Slovence«, Ornig in Linhart za Štajerske nemškutarje in Pammer za Kranjsko in Primorsko. Cesar je odgovoril, da dežele ostanejo, da svoboda velikih gospodarskih potov ostane, izboljšati bo pa treba narodni in kulturni razvoj posameznih narodov. Položaj Nemcev se ne bo poslabšal. Vlada bo nastopila proti vsem agitacijam, ki groze škodovati sili in strnjenosti države.¹³⁵⁷ O položaju, ki je nastal po avdijenci, so se posvetovali zastopniki VSZ, JAS in jugosl. soc. dem. str. in izdali oklic na narod. Ta oklic je pa bil konfisciran.¹³⁵⁸

Dr. Korošec je nato zahteval od Seidlerja, da takoj skliče parlament. Ta je izjavil, da ga skliče, če parlamentarne stranke zagotove proračun, davke, da ne bodo stavili nobenih predlogov za anuliranje oktrojev na Češkem in odpravi persekucijskih odredb proti Jugoslovanov. Dr. Korošec je napovedal najstrožjo opozicijo. O postopku bodo pa sklepali Čehi in Jugoslovani skupno.¹³⁵⁹

Seidlerjev položaj se je bistveno poslabšal vsled sklepa parlamentarne komisije Poljskega kluba, ki je zahteval 1) odstop Seidlerja in 2) takojšnje sklicanje parlamenta. Poljska delegacija se je javno pridružila obtožbam Jugoslovanov in Čehov.¹³⁶⁰

Poljaki so bili do tedaj zvesta opora vsake vlade. Po ustanovitvi tesne zveze med Čehi in Jugoslovani (oktobra 1917) je Žerjav začel delovati nato, kako bi k tej zvezi pritegnil tudi Poljake, kar se mu je kmalu tudi posrečilo.

Vsled sklepa Poljakov je Seidler 21. januarja demisioniral. Cesar Seidlerjeve demisije ni sprejel, pač se je izjavil za parlament in proti vladi §14. Nemci so triumfiral, ker je Seidler ostal.

Ob začetku leta 1917 sta dr. Korošec in Šušteršič na željo Clam Martnics napisala vsak zase pismo Wilsonu¹³⁶¹, v katerem sta zatrdila zvestobo Slovencev do Avstrije in protestirala zoper podtikavanje, da hočemo Slovenci proč od Avstrije. Koroščevo pismo je pokazal Clam Martiniz Šušteršiču, ki se je kar cedilo avstr. Patriotizma in kjer je Korošec obljuboval, da žrtvuje vse kar ima in zadnjo srago svoje krvi za Avstrijo in njenega cesarja.¹³⁶²

Zgodovinska resnica je, da so se ravno ti ljudje (=pristaši Kreka *napisal jaz*) pogajali z avstr. vojaškimi krogi - s katerimi so imeli radi kupčij Gospod. zveze trajne stike — o ustanovitvi male Jugoslavije, pri čemer so n.pr. pritrtdili, da se žrtvuje slovenski Korotan, z utemeljitvijo: Brez žrtev ne gre! Tako so delali brez vednosti stranke.¹³⁶³

Žerjav je v članku »Mrlič na drž. krmilu« izvajal¹³⁶⁴, da je Seidler nemogoč, ker do otvoritve parlamenta ne dobi večine. Poljaki so trdni. Ko se je parlament 16. julija sešel, je Seidler izjavil, da je nemški narod hrbtenica države. Proti njim ni mogoče vladati.¹³⁶⁵ Tistega dne se je začela velika nemška ofenzi-

¹³⁵⁵ Sl. n. 1917, 5/9. (Breznik)

¹³⁵⁶ Sl. n., 23. II. 1918. (Breznik)

¹³⁵⁷ Sl. n. 1918, 27/V, št. 118. (Breznik)

¹³⁵⁸ Sl. n. 28/V. (Breznik)

¹³⁵⁹ Sl. n. 10/6, št. 129. (Breznik)

¹³⁶⁰ Sl. n. 12/6. (Breznik)

¹³⁶¹ Thomas Woodrow Wilson (28. 12. 1856, Staunton – 3. 2. 1924, Washington), politik.

¹³⁶² Dr. Šušteršič, Moj odgovor, str. 88. (Breznik)

¹³⁶³ Š. Moj odgovor, str. 156. (Breznik)

¹³⁶⁴ Sl. n. 1918, 1/7, št. 146. (Breznik)

¹³⁶⁵ Sl. n. 16/7. (Breznik)

va na Marni in Seidler je od nemške zmage pričakoval svojo zmago nemškega kurza o Avstriji. V dveh dneh se je pa že vedelo, da nemška ofenziva ni uspela.

V proračunskem odseku dunajskega parlamenta Seidler ni mogel dobiti večine, zavlačeval je glasovanje s pomočjo obstrukcije nemških poslancev, končno je pa 23. julija demisioniral in demisija je bila sprejeta. Nemški kurz je propadel. Pri proračunski debati je izjavil Korošec, da bodo Sl. n. in S. vstrajali in delali do popolnega državnega zedinjenja jugoslovanskega naroda. Habsburškega okvirja ni več omenjal.¹³⁶⁶ Seidlerjev naslednik je postal baron Hussarek. Žerjav je napisal, da je prišel iz Steizgkhove grobnice.¹³⁶⁷ Reakcionar in hud nemški nacionallec. Hussarek je izjavil, da identificira nemško misel z državno mislijo. V gosposki zbornici je napovedal novo ustavno reformo. Ne govori več o kronovinah in tudi ne povdarja centralistične misli. Govori pa o tem, da mora biti v preurejeni državi zavarovano in zasigurano predvsem nemštvo. Avstrija mora šele postati prava domovina svojim narodom, Zbornica je dovolila vladi 6-mesečni prorač. provizorij in vojne kredita, nato pa se odgodila na nedoločen čas.

»Dočim smo se vso zimo 1917/18 borili s habsburškim žezlom v majniški deklaraciji ter rušili notranjo fronto Avtroogrške in njene vojaške in prehrabene tajnosti, je bilo poletje 1918 v znamenju organizacije našega naroda za slučaj revolucije in mirovnih pogajanj;« tako je opisal Žerjav svoje delo v l 1918.¹³⁶⁸

Na Štajerskem je bil vodja naprednih Slovencev dr. Vek. Kukovec. Bil je sicer v vojaški službi v taborišču Lebring, pa je od tam neprestano hodil na številne shode. V ozki pismeni zvezi z njim je bil dr. Žerjav, ki mu je dajal navodila za Nar. stranko in na drugi strani navodila za ustanovitev Nar. svetov ob sev. meji.¹³⁶⁹

29. in 30. junija 1918 se je ustanovila v Ljubljani Jugosl. demokratska stranka, v katero so vstopili napredni Slovenci iz vseh slov. pokrajin. Tako se je izvršilo to, kar je dr. Tavčar l. 1910 preprečil.

Na ustanovni občni zbor je prišlo 1600 delegatov. Zborovanje je vodil dr. Tavčar. Posvetovanja so se vršila v odsekih:

1. v političnem odseku je bil glavni referent dr. Kramer
2. v gospodarskem pod predsedstvom Iv. Hribarja: Adolf Ribnikar,
3. v prosvetnem dr. Ilešič. V tem odseku je predaval tudi Breznik o slov. srednjih šolah in o univerzi.¹³⁷⁰

K gospodarskem referatu je priobčil dr. Tavčar svoje pripombe v Slov. narodu, v katerih je branil Lj. kred. banko trdil, da se je preveč naglašalo zadružništvo in povdarjala nacionalizacija tujih podjetij.¹³⁷¹

Glavno delo za ustanovitev stranke je izvršil dr. Kramer ob posvetovanju z Žerjavom.

Nemci so v tisti dobi zahtevali, da mora notr. minister grof Toggenburg odstaviti ljub. župana dr. Tavčarja. Seidler je soglašal z Nemci, toda Toggenburg se je uprl. Ker ni hotel kršiti avtonomije in imunitete in raje podal ostavko.¹³⁷²

Žerjav je v prvi polovici l. 1918 mnogo potoval v Slovenijo in v Zagreb. Pripravljala je ustanovitev Nar. sveta in Nar. vijeća¹³⁷³. Prizadeval si je pridobiti Hrvatsko - srbsko koalicijo, ki je bila na vladi, za pristop k gibanju za ustanovitev Jugoslavije.

Narodni svet za Slovenijo se je ustanovil 16. in 17. avgusta ob navzočnosti Čehov, Hrvatov in Srbov. Od Čehov so bili navzoči poslanci Stančk, Klofač, Lonakp, Franta Kalina, Sedlak, Vančk, Tusar, od Poljakov pa Glombinski, Skarbek, Moraczevski (soc. dem), Czerneski. Iz Zagreba dr. Larković, Srdj. Budi-

¹³⁶⁶ Sl. n. 27/7. (Breznik)

¹³⁶⁷ Sl. n. 24/7. (Breznik)

¹³⁶⁸ Jutro 1928, 28/X, št. 254. (Breznik)

¹³⁶⁹ Spindler, Od majske deklaracije do Jugoslavije, Misel in delo 1939, str. 98–115. (Breznik)

¹³⁷⁰ Sl. n. 1918 1, 3/7 8 in 9/7. (Breznik)

¹³⁷¹ Sl. n. 8/7. (Breznik)

¹³⁷² Sl. n. 1918 10/8. (Breznik)

¹³⁷³ V originalu avtor uporablja tudi veliko začetnico pri besedi »vijeće«.

savljević, dr. Ivo Petričić, dr. Janko Šimrak, iz Sarajeva Joso Sunarić, potem Istrski člani Nar. sveta in poslanec Špinčić. Priredil se jim je veličasten sprejem. Pozdravni večer se je vršil v Unionski dvorani. Drugi dan so se vršila posvetovanja v magistratni dvorani. Debatiralo se je v opravilniku in organizacije Nar. sveta, ki ju je sestavil dr. Žerjav.¹³⁷⁴ Vsi predlogi so bili sprejeti z malimi spremembami. Dr. Korošec je izjavil, da se smatra ljubljanski Nar. svet le kot del vseobče nar. organizacije in koncentracije, ki naj dobi svoj definitivni vrhovni organ v kupnem jugosl. nar. odboru v Zagrebu. V Ljub. Nar. svet so vstopile: VZS, JDS. Jug. soc. dem. stranka za enkrat še ni vstopila v NS pač pa hoče od slučaja do lučaja sodelovati pri obče nar. vprašanjih ter e bo v to svrhu udeleževala posvetovanj N, v kateri ji ostanejo rezervirana tri meta. Za predsednika je bil izvoljen dr. Anton Korošec, za podpredsednike pa dr. L. Pogačnik, dr. Jos. Jerič, urednik Smolej za SZS; za JDS Iv. Hribar, dr. Kramer, nadrevident Kejžar.

Drugi dan so se posvetovanja nadaljevala. Vršila se je konferenca poljskih, čeških in jugoslovanskih politikov. Referirali so Poljak Glombinski o ustavi nove poljske, češke in jugosl. države in njih medsebojnem razmerju posl. Klofač o političnem položaju aliiranih delegacij o bližnji bodočnosti, poslanec Vertovšek o gospodarskih in kulturnih stikih med jugosl., češkim in poljskim narodom. Vladalo je popolno soglasje in tako se je ustanovila slovanska trozveza, ki je v naslednjih mesecih igrala pri uničenju Avstrije najvažnejšo vlogo.¹³⁷⁵

Češki poslanec Klofač je napisal, da smatra za največje delo Žerjavovo pobudo in izvedbo kongresa Jugoslovanov, Poljakov in Čehov v Ljubljani.¹³⁷⁶

Tretji dan se je vršilo odkritje Krekove spominske plošče v Št Janžu na Dolenjskem. Vožnja gostov po Dolenjskem se je spremenila v triumfalno pot. Vse je potekalo v najlepšem redu in policija ni imela prilike nastopiti.

Po končanih slavnostih je izdal Narodni svet komunike, v katerem je sporočil narodu svojo ustanovitev, program in pravilnik. Nar. svet ima sledeče odseke: organizacijski, ustavno-pravni, propagandni, za varstvo proti obstoječi administraciji za gospodarsko koncentracijo, za tujski promet, za finance in pokrajinski odseki za Trst, Istro, itd.¹³⁷⁷

Dogodki so se odslej razvijali hitro in polkom Nemcev je postajal neizbežen.

Začetkom sept. so imeli ljubljanski Nemci shod v Kazini s katerega so odhajali zelo potrti. Dr. Egger jim je natočil čistega vina in povedal, da so izgubljeni. Dejal jim je: »Meine Herrn pacten wir zusammen.« Nemški uradniki so se spraševali, kaj bo ž njimi. Ravnatelj privatne nemške trgovske šole Artur Mahr je prodal svojo hišo nasproti Mestnemu domu za 600.000 Kron ter odšel v Gradec¹³⁷⁸ stradat. Tudi na realki smo videli same poparjene nemške obraze. Tako okoli nemški vodja prof. dr. J. Binder se je sedaj kar skrival v svojo knjižnico in tamkaj tolažil razočarane nemške profesorje, ker je namestnik nemškega drž. kanclerja von Payer v Stuttgartu izjavil, da je vprašanje varstva malih narodov internacionalno vprašanje, ki se naj uredi na mirovni konferenci.¹³⁷⁹ Nemški most od Balta do Adrije, ki ga je tako pridno gradil po slov. ozemlju dr. Binder, se je naenkrat podiral, dasi so baš tedaj odstavili neljubega novega realčnega direktorja dr. Cora, ki je bil sicer Nemec, pa ni plesal tako kot so v Kazini hoteli.¹³⁸⁰

Sredi septembra 1918 so začele srbske in francoske čete ofenzivo na solunski fronti proti Bolgarom¹³⁸¹. Bolgari so bili poraženi in 25. sept. so že prosili za mir. Seveda je to zelo vplivalo na razmere v Avstriji.

¹³⁷⁴ Iv. Hribar, Moji spomini II., str. 276. (Breznik)

¹³⁷⁵ Sl. n. 17/8 in 19/8, št. 186, 187. (Breznik)

¹³⁷⁶ Misel in delo 1936, str. 243–49. (Breznik)

¹³⁷⁷ Sl. n. 24/8, št. 192. (Breznik)

¹³⁷⁸ Sl. n. 6/9. (Breznik)

¹³⁷⁹ Sl.n. 13/9. (Breznik)

¹³⁸⁰ Sl. n. 17/9. (Breznik)

¹³⁸¹ Bolgarom.

Hussarek je skušal sestaviti koalicijsko ministrstvo. Parlament naj bi se razdelil po narodnih skupinah ki naj bi se med seboj pogajali za federativno preobrazbo Avstrije.

»Hvala bogu, da je federalistični kurz prišel tako kasno. Ni bila to krivda Karla, Nemci ga niso pustili Karl pa ni bil dovolj odločen, da njihov odpor zlomi. Tudi je Nemčija za ta slučaj pretela z okupacijo Avstrije in v Pešti so bile še nepremagljive ovire proti trializmu. Prišla je kapitulacija Bulgarije. Tedaj smo prišli že tako daleč, da je bila izrečena parola, da Jugoslovenci in Čehi ne morejo brez stika z inozemskimi rojaki ničesar veljavnega več ukreniti!«¹³⁸²

1. oktobra se je sestal avstr. parlament. Hussarek je imel dolg ekspeze, v katerem pa jugosl. vprašanja ni omenil. Govoril je le o Bosni, za katero se potegujejo Madžari in Nemci. V bodočnosti se lahko osnuje Velika Hrvatska. Čehi in Slovenci pa dobe avtonomijo vpoštevajoč interese skupnosti. Seja je bila silno burna.

»Za debato smo bili dobro pripravljeni. Dr. Korošec si je imel privoščiti grofa Tiszo¹³⁸³, ki je bil v Sarajevu ozmerjal jugosl. deputacijo, češ da utegne avstroogrška monarhija morda propasti, a toliko moči da še ima, da pomandra poprej nas vse.

Z galerije sem opazoval, kako razburjeno je predsednik Češkega Svaza, naš ljubi prijatelj František Staněk pričakoval, da pride na vrsto. Ta dan je bil vidno razburjen, rdeč v lice, ko je stopil na govorniško tribuno s skiciranim govorom v roki. Krog poslušalcev nekaj časa ni hotel verjeti ušesom. G. Staněk je proglasil, da se češke legije bore v inozemstvu za isti ideal, ki je ideal vsega češkega naroda. Proglasil jih je za narodno armado in prav brez usmiljenja in brez najmanjšega figovega peresa povedal, kaj hočemo. Prerezal je sploh vsako pot k Avstriji.

Prvi so prišli k sapi nemški radikali, ki so začeli tuliti, kakor da jih pečejo na ražnju. Čehi pod vodstvom g. Soukupa so jih s šolo potisnili na stran.

Mene je prav jezilo, da nam Čehi niso bili prej povedali da nameravajo že ta dan storiti konec vsem nejasnostim.

Govor dr. Korošca je bil mnogo bolj diplomatski, četudi je bil njegov obračun za grofa Tiszo porazen. Seveda mi tedaj še nismo bili zreli, da bi bili v parlamentu proglasili, da so dobrovoljci s solunske fronte, ki so one dni že hiteli proti severu, naša vojska. Izvedeli smo, da je tudi parola g. Stančka prišla šele zadnji hip.«¹³⁸⁴

Govor dr. Korošca je bil mnogo bolj diplomatski, četudi je bil njegov obračun za grofa Tiszo porazen. Prečital je skupno izjavo naroda SNS v Zagrebu in izjavil, da avstrijska ni legitimirana, da govori v imenu zatiranih narodov, marveč le v imenu Nemcev in Madjarov. Za avtonomijo je prepozno.¹³⁸⁵

4. oktobra so prisile Avstroogrška, Nemčije in Turčija Wilsona, naj na podlagi svojih 14 točk prevzame mirovno posredovanje.

5. in 6. oktobra so zborovali jugoslovanski politiki v Zagrebu in ustanovili Narodno viječe SHS kot vrhovno politično predstavništvo vseh avstroogrških Jugoslovanov. 9. oktobra je vstopila v Nar. viječe tudi Hrvatsko srbska koalicija, ki se je do tedaj kot vladajoča stranka na Hrvatskem še držala ob strani.

Medtem je bil cesar Karl opustil vsako nado. Brez odpora je poslušal pri avdijenci v Badnu voditelje Slovanov, ki so mu sporočili, da se ustvarjajo svobodne slovanske države.

Hussarek je med tem izdeloval načrt za federalizacijo Avstrije (ne Avstro Ogrske). Zvezo narodnih držav naj bi tvorile: 1. nemško avstrijska država, 2) češka država (pa brez nemškega ozemlja), 3) ilirska država in 4) rusinska država. Mejo med Ilirijo in Avstrijo naj bi tvorila Drava, Trst pa bi dobil izjemno stališče. Narodi naj se konstituirajo na svojem ozemlju kot nar. države. Poslanci posameznih narodov naj se združijo v narodnih svetih v svrhu, da se posvetujejo o novi ureditvi.

¹³⁸² Dr. Žerjav, Zadnje etape k svobodi, Jutro 1928, 28. X., št. 254. (Breznik)

¹³⁸³ Istvan Tisza, grof (22. 4. 1861, Pešta – 31. 10. 1918, Budimpešta), politik.

¹³⁸⁴ Jutro 1928, 28/X. (Breznik)

¹³⁸⁵ Sl. n. 1918, 3/10. (Breznik)

10. oktobra je izšel cesarjev manifest: Avstrija naj postane po volji svojih narodov zvezna država, v kateri tvori vsako narodno pleme na ozemlju, kjer je naseljeno, svojo lastno državnost. Ta nova uredba se ne dotika celokupnosti dežel ogrske krone.¹³⁸⁶

»Ponudbe njegovega manifesta, ki bi bile morda pol leta popreje povzročile nepregledne posledice, so šle mimo nas kakor kak članek Neue Freie Presse.«¹³⁸⁷

Slov. narod je pisal: Mrtvo dete se je včeraj rodilo na Dunaju. Pogreb bo prav kmalu.¹³⁸⁸

15. okt. je Korošec izjavil v avstr. delegacijah, da Čehi in Jugoslovani brez pogojno vztrajajo na svoji zahtevi, da se mora češko in jugoslovansko vprašanje rešiti le kot mednarodno vprašanje.¹³⁸⁹

V tem času se je dr. Šušteršič vrnil iz Švice in dobil na Dunaju nalog, spraviti naše narodne vrste v nered. Z Dunaja je sporočil: Jugoslavija je zagotovljena stvar. V »Novicah« je pa izjavil, da je vedno za majniško deklaracijo.

Takoj naj se konstituira jugosl. država pod habsburškim žezlom.¹³⁹⁰ Upal je, da bo morda le vplival na poslance.

Narodno vijeće SHS je 19. oktobra sporočilo sledečo objavo: Nar. vj. naznanja iz svoje seje, ki se je vršila 17., 18. in 19. okt., da prevzema od tega časa naprej, pooblaščen od vseh narodnih strank in skupin, v svoje roke vodstvo narodne politike.

1) Zahtevamo ujedinjenje celokupnega naroda na vsem njegovem etnografskem teritoriju brez ozira na pokrajinske in državne meje

2) na bodoči mednarodni mirovni konferenci mora biti zastopan naš narod enotno po svojih posebnih odposlancih.

3) Nar. vijeće odklanja rešitev našega vprašanja kakor je predlagano v avstr. cesarskem manifestu.

4) Narod. manjšinam je zagotovljen svobodni razvoj, sosednim državam dostop na morje.

Objava Nar. vijeća je tem bolj odjeknila, ker je bil istočasno znan tudi odgovor Wilsonov na prošnjo Avstrije za mir. Glasil se je: Avtonomija narodov je zastarela. Češkoslovaško državo je Amerika že priznala. Zjed. države so tudi v največjem obsegu priznale pravičnost narodno osvobodilnih stremljenj Jugoslovanov (Rob. Lansing 18. okt.).¹³⁹¹

Tedaj je klonil tudi Šušteršič in izjavil, da priznava Nar. vijeće in njegov manifest. Je pa še zvest cesarju. Svojo zvestobo prenese na novo državno oblast, če ga zvestobe do cesarja odveže cesar sam, ali ljaven mednarodni akt.¹³⁹²

Posledice svojega političnega poraza je Šušteršič izvajal že naslednji dan. Odstopil je kot deželni glavar Kranjske. Ker je odstopil tudi njegov namestnik dr. Evgen Lampe je imenoval Šušteršič za svojega namestnika dr. Trillerja, ki je namestništvo sprejel pa brez obveznosti za prejšnje sklepe. Deželni odbor je nato sprejel sklepe Nar. vijeća, z dne 19. oktobra, izjavil pa, da odslej ne bo izvrševal kakršnekoli politične posle.¹³⁹³

Šušteršič je 25. oktobra zapustil deželo in se odpeljal v Gradec z avtomobilom. Seboj je vzel mnogo garderobe in nekaj živil. Je jokal.¹³⁹⁴ Na Dunaju se je 12. novembra še udeležil s poslancem Fonom in dr. A. Gregorčičem zadnje seje avstrijskega parlamenta. Navzočih je bilo le 70 poslancev (3 Poljaki, 2 Ma-

¹³⁸⁶ Slov. n. 1918, 18/X, št. 242. (Breznik)

¹³⁸⁷ Jutro 1928, 28. X. (Žerjav)(Breznik)

¹³⁸⁸ Slov. n. 1918, 18/X, št. 242. (Breznik)

¹³⁸⁹ Slov. n. 1918, 18/X, št. 242. (Breznik)

¹³⁹⁰ Sl. n. 18/X. (Breznik)

¹³⁹¹ Sl. n. 21.X. (Breznik)

¹³⁹² Sl. n. 22.X. (Breznik)

¹³⁹³ Sl. n. 23. X., št. 246. (Breznik)

¹³⁹⁴ Sl. n. 26. X. (Breznik)

lorusa, 2 Romuna, 1 Italijan).¹³⁹⁵ Iz Dunaja se je preselil v Švico in živel v Lausanne od koder je vzdrževal stike z grofom Berchtoldom in Karlom Habsburškim. Konec leta 1923 se je z dovoljenjem Beograda vrnil v Ljubljano, kjer je do svoje smrti živel v zatišju. Umrl je 7. oktobra 1925.

O sebi je l. 1922 zapisal: »Bil sem fanatičen strankar. Velika napaka, ki mi je motila pogled. Bil sem strankarski dogmatik in sem strankin program smatral kot nekaj nedotakljivega.«¹³⁹⁶

29. oktobra je hrvatski sabor proklamiral neodvisnost jugosl. države in priznal Narodno vijeće kot najvišjo politično oblast Srbov Hrvatov in Slovencev. Njemu sta tudi prisegla zvestobo generaliteta in vojaštvo zagrebške garnizije.¹³⁹⁷ Svobodo in neodvisnost je manifestirala ta dan tudi Ljubljana z veličastno povorko po mestu in zborovanjem na Kongresnem trgu. V izredni slavnostni seji je občinski svet ljubljanski pripoznal za vrhovno državno oblast Narodno vijeće s prošnjo, da čim prej prevzame vse funkcije po vseh jugosl. pokrajinah, da ne nastane anarhija zaradi padca prejšnje oblasti.¹³⁹⁸ Nar. vijeće je nato 31. oktobra imenovalo za Slovenijo narodno vlado, ki jo je ob 7 zvečer z balkona deželnega dvorca razglasil novi predsednik »Slovenije« vitez Jos. Pogačnik. Razvil se je manifestacijski obhod po mestu. Pred deželnim sodiščem je nagovoril manifestanti Ad. Ribnikar, ki je omenjal, da so šli v zapore predsednik policije grof Künigl, njegov namestnik Skubl, vitez Kaltenegger, ravnatelj zaporov Rabitsch. Govor je končal z apelom na jugosl. republiko.¹³⁹⁹ V prvi vladi za Slovenijo so bili: predsednik vitez Pogačnik, notranje zadeve: dr. J. Brejc, finance dr. Vek. Kukovec, pravosodje dr. Vl. Ravnihar, kmetijstvo prelat Kalan, nauk in bogočastje dr. Verstovšek, javna dela in obrt ing. Remec, trgovina in industrija dr. Triller, prehrana dr. Tavčar, promet dr. Pestotnik, nar. obramba dr. Lovro Pogačnik, zdravstvo dr. Breclj in soc. skrbstvo Anton Kristan.

Seveda s sestavo vlade niso bili vsi zadovoljni, zlasti ne Iv. Hribar in Adolf Ribnikar, ki sta pričakovala, da bosta tudi ona dva njena člana. Ribnikar, ki je med vojno vodil ljub. aprovizacijo, je pričakoval, da jo bo vodil tudi v Nar. vladi, kar pa mu je prevzel dr. Tavčar. Proti Ivanu Hribarju sta pa spletkarila dr. Tavčar in dr. Triller in tako je tudi on izpadel. Svoje nezadovoljstvo sta hotela izraziti na javnem hodu, ki sta ga sklicala v unionsko dvorano. Zato je dr. Tavčar svaril pred hujskanjem v Sl. narodu. Nezadovoljneža so potolažili na ta način, da je bil Ribnikar poklican v službovanje k Nar. vijeću v Zagrebu, Iv. Hribar pa imenovan za poslanika v Pragi.

Dr. Žerjavu se na Dunaju ni dobro godilo. Ob pomanjkanju zadostnih dohodkov je živel borno, siromašno. Stanoval je v VIII. okraju v Lange Gaste, v dvoriščnem pritličnem kabinetu. Čez dan se je zadržal v parlamentu in je prihajal domov le spat, pozno zvečer po 10. Često je poiskal še zarotnike v kavarni Central ali Atlashof v poznih nočnih urah, da jim je dal navodila ali izročil material za londonski odbor. Ob takih prilikah je bil skoro vedno razigran. »To je spet doza, ki je Avstrija ne bo prebavila«, je dejal navdušeno. »Ali bo antanta odpirala oči nad takim važnim materialom.«¹⁴⁰⁰

Zjutraj je bil vsak dan z redkimi izjemami ob nedeljah, že ob 7 uri v parlamentu, kjer je najprej pregledal brzo vse časopise (namesto zajtrka), potem pa je ve dan delal na redakciji izjav, interpelacij poročil, konferiral z žurnalisti in parlamentarci, zbiral material za mafijo in se sestajal z zaupniki iz raznih uradov ki so pomagali znašati skupaj material, pokraden po najrazličnejših centralnih uradih. Sam je oblezel vsa ministrstva.

Ogromno drobnega dela leži v tem in ne more si ustvariti slike o njem, kdor ni videl od blizu tega nepretrganega, nepopisno vztrajnega prizadevanja, ki je težko razumljivo, če se vpoštevata pomanjkanje, v katerem je živel in zdravstveno stanje, v kakršnem je bil.

¹³⁹⁵ Sl. n. 13. XI. (Breznik)

¹³⁹⁶ Šušteršič, Moj odgovor, str. 141. (Breznik)

¹³⁹⁷ Sl. n. 30. X. (Breznik)

¹³⁹⁸ Sl. n. 1928, 28/X. (Breznik)

¹³⁹⁹ Sl. n. 1918, 1/X., št. 257. Aretirane avtr. funkcionarja so na odredbo dr. Ravniharja že zvečer izpustili. (Breznik)

¹⁴⁰⁰ Božo Brštnik, Vse za druge, Jutro 2. VII. 1929. (Breznik)

Jedel je, kadar je mogel, v restavraciji v parlamentu, kjer je bila hrana sicer dobra, toda porcije so bile majhne, da so lačnega človeka, kakor je dejal, šele pošteno razdražile in zlakotile. Vzel je za dobro kar je dobil.

»Predsednik Češkega Svaza Fr. Stančk mi je bil kakor oče. Ko je videl kako mi radi minimalnih dohodkov in slabe prehrane na Dunaju gleda glad čez oči, mi je vedno prinašal kruha in masla, kadar se je vračal začetkom tedna na Dunaj!«¹⁴⁰¹

V njegovih omari za obleko in perilo je bila zbirka prihrankov na jestvinah. Tu so stale vrečice, v eni par komadov sladkorja v kockah (ki je bila takrat na Dunaju prava redkost) hlebci starega trdega aprovizacijskega kruha, vrečica enotne moke, vrečica zdroba, zavojček margarine. Noža navadno ni imel. Kadar je bilo treba razdeliti že malo suh in trd hlebec kruha, ga je naslonil na stol in zlomil. Nikdar ni mogel použiti ničesar sam; ako je natepal suh kruh ali se ukvarjal s koncem klobase, je skušal vedno deliti, s komar je mogel. Nikdar ni tožil, da je lačen; o njem si mogel dobiti vtis, da v resnici je samo zato, da živi. V vrvežu neprestanih razburjenj in dela je pozabljal na šibkost svojega zdravja. Izmed njegovih znancev in prijateljev so se včasih pobrigali naši ali češki parlamentarci zanj ter mu sem in tja prinesli z doma kaj za pod zob. Predsednik Češkega Svaza Stančk in poslanec Tusar sta se zelo brigala za češke žurnaliste v parlamentu, pri tem sta pa tudi dr. Žerjav prinesla mnogo krat kruha, sira, surovega masla in jajc. Kadar sta se vrnila iz svojih okrajev, je bila prava pojedina. Nekoč je postal na ta način dr. Žerjav deležen pol velikega moravskega hleba kruha in velikega izdolbenega dela, napoljnega s surovim maslom. Z nepopisljivo šegavostjo je popisoval dr. Žerjav eksperimente, ki jih je delal s tako za takratne razmere na Dunaju naravnost luksuziozno pojedino, ki mu je spravila želodec v pravo revolucijo, kakor je dejal.

Jeseni l. 1917 je napravil s svojimi prijatelji dvakrat ali trikrat izhod v dunajsko okolico, v Guntramsdorf in Grinzing na »Henzigerja«. Pri teh prilikah so bile na mizi še druge raritete orehi, med in bel kruh. V družbi ob takih prilikah je bil silno prijeten in zabaven družabnik. V Guntramsdorfu se mu je pripetila nezgoda, da mu je bila ukradena nova suknja, ki ni bila njegova last, marveč si jo je bil izposodil.«¹⁴⁰²

Žerjava je dičila silna skromnost. O njem se ni nikjer pisalo in nikjer omenjalo njegovo ime. Sodelavci v njegovih tržaških in dunajskih zarotah vedo, da je bil on duša in glava vsega jugoslovanskega pokreta med svetovno vojno. Delal je neumorno noč in dan, tako, mirno in anonimno, kakor je velela že gola pamet in previdnost; bil je deležen samo nevšečnih posledic.

Ko smo čitali na Dunaju, kako Ljubljana proslavlja slov. poslance in je ta ali oni izmed mafije malo nesignirano pripomnil da morajo daleko pomembnejše zasluge ostati v temi, ker so nanje razpisane c. Kr. vislice, je naš vodja javijalno pripomnil: Pusti jih, isti stvari služijo kakor mi. Bodi vesel, da vršiš važnejši posel in da imaš uspeh. Še bolj pa bodi zadovoljen, da nihče ne ve o naših zaslugah, da nas ne »povišajo« zavoljo njih.

Zasmejal se je s tistim nežno ironičnim zanj tako značilnim nasmehom, kakor vselej kadar je videl, da se narod klanja senci, hrasta, ki senco meče, pa ne vidi!

Zadovoljen je bil, da ima njegovo delo uspeh in da so ga drugi razbremenili vsaj v panogi proslavljanja, pozdravljanj in čaščenja. Za to stran javnega dela Žerjav ni imel baš nikakega smisla. Morda je ravno to vzrok, da širše zlasti ljudstva ne poznajo njegovih zaslug za osvobojenje.¹⁴⁰³

Dr. Korošec, dr. Čingrija in dr. Žerjav so 25. oktobra odpotovali v Švico, da stopijo z Jugosl. odborom v Londonu, da se sporazumejo o skupnih korakih in da radi slabih informacij doma česa ne pokvari. Tudi češki poslanci so dobili dovoljenje za odhod v inozemstvo. Težave so bile s potnim listom za

¹⁴⁰¹ Žerjav, Zadnje etape, Jutro 1928, 28. X, št. 254. (Breznik)

¹⁴⁰² Popisal m. (Milko Brezigar?) Jutro 1939, 27. VI, št. 146. (Breznik)

¹⁴⁰³ Božo Borštnik, Vse za druge, Jutro 1929, 2/7, št. 151. (Breznik)

dr. Žerjav, ki ni bil poslanec. Po posredovanju poljedelskega ministra grofa Sylva Taroucca ga je tudi on dobil.¹⁴⁰⁴

»Cariniki ob švicarski meji so bili avizirani, da nas morajo pustiti brez pregleda. Nepopisni so bili občutki, ko sem v svobodni Švici stopil na svobodna tla, po dolgih štirih letih življenja v kletki. Mirno sem zaspal v Curihu v zavesti, da me ne more vzbuditi roka avstrijske policije.«¹⁴⁰⁵

Kdo je financiral potovanje v Švico? Ivan Hribar piše v svojih Spominih¹⁴⁰⁶: ... na Dunaju sem opozoril dr. Korošca, da bo potreba več potovanj, na katerih ga bo moral spremljati dr. Žerjav kot njegov tajnik. Ker bodo ta potovanja mnogo stala treba fonda.

Takoj po svojem povratku z Dunaja lotil sem se tozadavnega dela. Najprej stopim k predsedniku Jadranske banke g. Bogdanoviću. Obljubil je 100.000 K. Po tem zagotovitvi poprosim dr. Tavčarja in dr. Trillerja, ki mi tudi obljubita (za Ljub. krov. banko) 100.000 K. V Zagrebu obljubijo po sto tisoč kron: Prva hrvatska štediona, Hrvat. eskomptna banka in Srpska banka. Ivan Knez mi obljubi za Kmetstvo posojilnico 50.000 K. Toda ob prvem zopetnem sestanku z dr. Tavčarjem in dr. Trillerjem, mi naznani-ta, da sta se premislila. Onadva smatrata stvar za prenevarno in da zato za prispevek Lj. Kr. b. ne moreta prevzeti odgovornosti.

Ženevska konferenca.¹⁴⁰⁷

Med Jugosl. odborom v Londonu in srbsko vlado je ves čas vojne obstojal spor zaradi priznanja in zastopstva avstroogr. Jugoslovanov. Jugosl. odbor je stal na stališču, da gre njemu zastopstvo, Pašić je pa trdil, da naj Srbija osvobodi avstroogr. Jugoslovane potem pa jih tudi zastopa.

Sredi leta 1918 je priznala antanta Čehe kot svoje zaveznike in sobojevnike. Tako so dobili Čehi pravico do diplomatskega zastopstva in odprt kredit. Francoski zunanji minister Pichon je izjavil Trumbiću, da je Francija pripravljena tudi zastopniku Jugoslovanov priznati isti položaj, če predhodno pristane na to srbska vlada. Ministerski predsednik Pašić pa take izjave ni dal. Stal je na stališču da Jugosl. odbor ne predstavlja nikogar. Osnovale so se tudi jugosl. prostovoljske legije in tudi glede njih je prišlo s srbsko vlado.

Jugosl. mafija na Dunaju ni bila poučena o teh sporih. Zveze so bile slabe, ker je bila meja skrbno zaprta. Vase je marsikaj spravila, noter je pa sila malo dobila. Da bi spor poravnali so odšli zastopniki Jugosl. kluba v Švico. Dogodki so se pa tako hitro razvijali, da so prišli prepozno. Premirje se je sklenilo 3. novembra ne da bi bili Jugoslovani iz Avstroogr. zastopani pri tozadavnih pogajanjih in Italija je dobila mandat, da zasede jugosl. ozemlje do črte londonskega pakta in preko tega še strateško važne točke.

V Ženevi so čakali Korošec, Čingrija in Žerjav na prihod Pašića, da bi se z njim dogovorili glede priznanja avstroogr. Jugoslovanov. Prihajale so vznemirjajoče vesti in nasveti, naj se čim hitreje sporazumejo v Srbijo. Toda Pašića ni bilo in vsi informatorji so trdili, da je Pašić naše priznanje preprečil. Brez sporazuma v srbsko vlado so se Korošec in tovariša odločili, da predlagajo pri antanti naj se Nar. veču v Zagrebu prizna, da je predstavnik avstroogr. Jugoslovanov in da ga zastopa dr. Trumbić. Dva dni nato je prišel v Ženevo Pašić. Sestala se je Ženevska konferenca, ki je trajala od 6. do 9. novembra. Pašić je bil proti temu, da bi se takoj proglasilo ujedinjenje. Predlagal je, naj se osnuje pri srbski vladi Comite de guerre, v katerega bi srbska vlada imenovala 4, Zagreb pa 3 člane. Ta naj bi pripravljaj ustanovitev enotne jugosl. države. Milorad Drašković se je v imenu srbske opozicije izjavil za takojšnjo proglasitev nove jugosl. države s skupno vlado. To stališče je podpiral tudi Žerjav. Ker je Pašić odločno nasprotoval, je predlagal Žerjav kompromis, naj da Srbija 4 delegate, Narodno veče tri in enega še Črna gora,

¹⁴⁰⁴ Ladislav Tvarůžek, Misel in delo 1936, str. 246. (Breznik)

¹⁴⁰⁵ Žerjav, Zadnje etape k svobodi, Jutro 1928, 28. X., št. 254. (Breznik)

¹⁴⁰⁶ Iv. Hribar, Spomini II., str. 271/2

¹⁴⁰⁷ Primerjaj Dr. Žerjav: Ženevski pakt. Misel in delo 1936, str. 92, Žerjav: Ženevski pakt ali 1. december. Življenje in svet 1928, str. 674. (Breznik)

če se pridruži. Pašić je ta predlog spremenil tako, naj bi bilo to samo odbor, kakor ga je že preje predlagal. Nesoglasje je trajalo dalje, od vseh strani iz Francije, Amerike in Anglije so pa neprestano prihajale zahteve za sporazum, če hočemo sodelovati pri izvedbi premirja. Končno je prišlo do sporazuma, ki se imenuje Ženevski pakt.

V prvi točki je srbska vlada priznala Narodno vijeće kot zastopnika avstroogrskih Jugoslovanov in njihovo vlado in sporoča to priznanje antantnim državam.

Drugi del obsega ustanovitev skupnega ministrstva Kraljevine Srbije in Nar. veća v Zagrebu, ki ima nalogo organizirati skupno državo SHS, ki ji bo dala ustavo konstituenta. Ministri, ki jih imenuje srbska vlada, naj po srbski ustavi privežejo svojemu vladarju, ministri pa, ki jih imenuje Nar. veće pa Nar. veću pred njegovim predsednikom dr. Koroščem. Takoj so imenovali 6 ministrov in sicer za Srbijo Ljubo Davidovića¹⁴⁰⁸, Miko Gavrilovića in Dražo Pavlovića, za Nar. veće pa: dr. Brejca, dr. Melka Čingrijo in Dušana Vasiljevića. Najvažnejša naloga bi bilo vodstvo zunanje politike in vojske. Poleg te skupne vlade bi ostali za vse druge zadeve še naprej vlada Nar. veća v Zagrebu in vlada Kraljevine Srbije.¹⁴⁰⁹

Obenem se s slovesno deklaracijo vsemu svetu proglašča naše ujedinjenje v državo Srbov, Hrvatov in Slovencev. Nobeden od podpisnikov Ženevskega pakta tedaj ni mislil na drugačno nego na unitaristično državo.

Kdor hoče prav razumeti Ženevski pakt, mora gledati z očali onih dni, ko so nam Italijani jemali zemljo, mornarico, zaslužnjevali naše ljudi, diktirali okupacijske meje, nas pa odbijali kot Avstrijance.

Ženevski pakt se ni izvedel. Strmoglavila ga je vlada na Krfu. G. Protić¹⁴¹⁰ ni hotel ta način ujedinjenja. Tega pa ni povedal jasno in ves november se je nadaljevala dvoumna politika. Pristanek na ženevski pakt je pa odklonil tudi podpredsednik Nar. veća Svetozar Pribičević¹⁴¹¹, ki je zvedel zanj preko Beograda.

Dr. Korošec in Žerjav sta uvidela, da morata domov. Vendar to ni šlo gladko, ker potna lista nista bila v redu. Šele Francija je izposlovala, da sta mogla potovati preko Milana in Modene. Vendar ju je ital. poslanik zadržal štiri dni. Iz Milana so jo napotili na Tirolsko. Ko sta izstopila v Veroni, so z raznimi prevezami zadržali še dva dni. V Inomostu sta izvedela, kaj se godi v domovini. Da bi ju Nemci v Avstriji ne spoznali, sta se morala v vlaku skrivati.¹⁴¹² V Ljubljano sta prišla 2. dec. ob 6 zvečer. Prijatelji smo pričakovali Žerjava na kolodvoru. Izgledal je slabo, samo to smo opazili, da je imel novo sukno, kar je bilo pri njem nekaj izrednega. Ko smo ga obrnili z vprašanji, je bil kratkih dvoumnih besedi: na severu dobimo vse, na zapadu upamo v mirovno konferenco. Tu še ni nič rešeno.

S kolodvora sta se odpeljala Korošec in Žerjav k seji Nar. vlade, kjer sta poročala o položaju. Naslednji dan isto Nar. vijeću, kjer je Korošec poročal: »Vsi naši prijatelji v inozemstvu, med njimi najvišje evropske osebnosti, s katerimi sem stopil v stik, so mi priporočale, naj čimpreje izvršimo naše ujedinjenje s Srbijo. V Parizu sem se posvetoval z minist. predsednikom Clemenceomom in zunanjim ministrom Pichonom ter stopil v stik z amerik. zastopnikom polk. Housejom, ki sem ga prosil za pomoč v hrani in obleki.«¹⁴¹³ 8. dec. je oba sprejel regent Aleksander¹⁴¹⁴. Žerjav mu je razložil obupan položaj Slovencev, ki so jih zasedli Italijani.

Mariborska »Straža« je priobčila Žerjavovo pismo iz Beograda:

»Slovinci se zanimamo v prvi vrsti za zunanjo in vojaško politiko. Radi bi dosegli popolno sigurnost, da se bo Jugoslavija držala na konferenci v Parizu trdo in neizprosno. Z vseh strani se nam v tem po-

¹⁴⁰⁸ Ljubomir Davidović (24. 12. 1863, Vlaško Polje – 19. 2. 1940, Beograd), politik.

¹⁴⁰⁹ Slov. narod 1918, št. 15, XI, št. 270, Zapisnik pogajanj v Ženevi Sl. n. 1918, 27. in 30. dec., št. 306 in 308. (Breznik)

¹⁴¹⁰ Stojan M. Protić (28. 1. 1857, Kruševac – 28. 10. 1923, Beograd), politik, državnik, pisatelj.

¹⁴¹¹ Svetozar Pribičević (26. 10. 1875, Kostajnica – 15. 9. 1936, Praga), politik.

¹⁴¹² Misel in delo 1936, str. 97. (Breznik)

¹⁴¹³ Sl. n. 1918, 5. dec. (Breznik)

¹⁴¹⁴ Aleksander I. Karađorđević (1888 – 1934).

gledu zatrjuje, da se bo postopalo brezobzirno. Že v Parizu smo izvedeli, da so vse nade naših Nemcev, da se količkej postavijo na noge, absolutno izgubljene. Vsak se čudi, zakaj sploh kdo jemlje kaj oziroma zavarovanje nemške vlade glede Maribora, Radgone, Celovca in Beljaka. Avstrijski Nemci morajo v tem oziru temeljito revidirati svoje stališče. Maribor n. pr. ni nobeno vprašanje več za nas ne za mirovno konferenco. Nemci še vedno menijo, da bodo mesta igrala na naši severni meji kakšno vlogo. Kako bridko se motijo in varajo.«¹⁴¹⁵

Kakšno je pa bilo razpoloženje v slovenskih vrstah glede naših mej, pa se najbolj jasno vidi, iz članka, ki ga je pred božičem objavil Žerjav v Slov. narodu¹⁴¹⁶ pod naslovom Trst, Gorica, Istra: »Korak Nar. večja, da se prizna mednar. legitimacija dr. Trumbiću, ženevski pakt in druge intervencije, so minile brez uspeha glede našega priznanja na zunaj. Svaki pred onim zastrupljenim pesimizmom ki nas preti slabiti danes ravno tako, kakor nas je slabil skozi zadnje dve leti obupne borbe z Avstrijo. Danes imamo odgovorno ministrstvo. Kdo more misliti, da bi naš Korošec in Kramer le eno minuto ostala v kabinetu ki nima v svojem programu Trsta, Gorice, Istre. Proč torej z obupom. Proč pa tudi s fatalizmom in brezdelnim čakanjem. Odporu Jugoslavije je temelj odpor Slovenije. Če bo Slovenija ugovarjala, se ne bo mogla preko nje na dnevni red. Ključ situacije je v mnogo večji meri v Ljubljani, kakor si številni naši pesimisti mislijo. Spremenimo Slovenijo v en tabor skrajnega odpora, ki se ne straši pred nobenim sredstvom.«

Mesec november je bil žalosten, poln skrbi in obupa. Na slov. ozemlje je prodirala italijanska vojska, zasedla Trst, Goriško, Kras, Postojno, Logatec in se bližala Ljubljani. Na drugi strani se je pa valila proti našemu središču demoralizirana in razkrojena avstrijska armada, od katere se je pričakovalo le ropanje in ubijanje. Domov so se vračali tudi slovenski vojaki, siti vojne in enako demoralizirani. Vrnil se je tudi kader 17. pešpolka. Toda nikogar ni bilo, ki bi se bil vsem tem nevarnostim postavil nasproti! Nar. vlada je sicer imela posebnega poverjenika za vojsko dr. Lovra Pogačnika¹⁴¹⁷, ki je bil sicer dober človek, načelnik Orlov, toda slab organizator. Nikjer nobenih straž, nikogar, ki bi se zoperstavil prodiranju Italijanov. Pijančevanje je doseglo višek. Edino dobro je bilo, da je vodil poverjenišvo za železnice dr. Pavel Pestotnik¹⁴¹⁸, ki je organiziral hiter odvoz v Ljubljano dosepelega tujega vojaka. Poleg tega je pa bila velika sreča, da je 5. novembra prišla v Ljubljano četa srbskega vojaštva, ki se je vračala iz avstr. ujetništva in v kateri je bilo 470 oficirjev in 300 vojakov. Vodil jih je podpolkovnik Stevan Švabić¹⁴¹⁹.

Svoj prihod v Ljubljano popisuje Švabić sam deset let pozneje v beograjski »Politiki«¹⁴²⁰: Vračajoč se iz ujetništva s 470 oficirji in 300 vojaki, med katerimi sem bil jaz najstarejši, sem dospel okoli 6 ure zjutraj v Ljubljano. Na ljubljanskem kolodvoru vse vrvi kakor v uljniku¹⁴²¹. Mnogobrojni vlaki prenapolnjeni z vojaki bivše avstroogrške vojske vračajoče se iz ital. bojišča so zatrпали vso postajo. Mi smo nenadoma padli neoboroženi v to mravljišče oboroženih, razuzdanih in na vsako zlo pripravljenih bivših vojakov. Ni prišlo niti par minut, pa pristopi k meni Slovenec in se mi predstavi z imenom Adolf Ribnikar. Po medsebojnem pozdravu mi je ta gospod orisal položaj v Ljubljani v temnih barvah ter je posebno povdarjal, da bo Ljubljana oropana, vrhu tega pa da bodo oropana vsa vojaška skladišča, ki so polna raznega dragocenega materiala.

Vedoč, da je bila Ljubljana strateška osnova in središče, iz katerega se je preskrbovala avstrijska vojska na ital. bojišču, mi je bilo takoj jasno, da bi trebalo pravočasno zasesti Ljubljano, njeno okrožje in Trbovlje ter vse to obrazovati pred okupacijo Italijanov, ki bodo na vsak način sledili za petami avstrijski vojaki.

¹⁴¹⁵ Sl. n. 18. XII, št. 300. (Breznik)

¹⁴¹⁶ Sl. n. 21. XIV, št. 303. (Breznik)

¹⁴¹⁷ Lovro Pogačnik (16. 8. 1880, Kamna Gorica – 5. 10. 1919, Ljubljana), politik, pravnik.

¹⁴¹⁸ Pavel Pestotnik.

¹⁴¹⁹ Stevan Švabić (1. 11. 1865, Božurnja, Srbija – 21. 1. 1935, Beograd), srbski častnik, borec za severno mejo.

¹⁴²⁰ Jutro 1928, 4. XI. 1928. Ribnikar, Prvi srbski vojaki v Ljubljani. istotam. (Breznik)

¹⁴²¹ Uljnjak, čebelnjak.

V trenutku sem se odločil, da s svojimi oficirji in vojaki ostanem v Ljubljani. Da bi se morda slučajno ne pregrešil proti načrtom naše vrhovne komande in proti politiki naše vlade, vprašam g. Ribnikarja, ali lahko takoj govorim z našo vrhovno komando ali z Narodnim večem v Zagrebu. G. Ribnikar mi odgovori, da z Narodnim večem lahko takoj govorim iz uredništva Slov. naroda, nakar smo se z Ribnikarjem **takoj** odpeljali tja, kjer smo takoj dobili zvezo z Nar. večem. Tedaj sem prvič v svojem življenju govoril s Svetozarjem Pribičevićem.

Povedal sem mu, kak je položaj v Ljubljani, kakor ga je opisal Ribnikar in sporočil, da sem sklenil ostati v Ljubljani. Nato sem se vrnil k svojim vojakom ter jim razložil, kaj sem govoril z g. Pribičevićem. Pri tej priliki sem jim rekel tudi to, da sem stopil v zvezo z našo vrhovno komando in da sem dobil povelje ostati v Ljubljani, da uvedem in vzdržim red in onemogočim morebitno ropanje. Vojaki so poslušali moje besede z največjo pazljivostjo in navdušenjem. G. Ribnikar, ki je bil tudi navzoč, je bil ves navdušen nad našim sklepom ter nas je pozdravil z lepim govorom.

Nato smo se nastanili (v domobranski vojašnici) in se dobro opremili z orožjem in municijo. Takoj ta dan in tako vse dni kasneje so stalno prihajali in se javljali naši vojaki, ki so se kot ujetniki nahajali na raznih krajih Avstrije tako, da se, lahko takoj začel s formiranjem edinic. Sestavil sem dva bataljona pehote ...

Takisto sem sestavil eskadron konjenice, 2 bateriji in eno mitraljesko odeljenje.

S posameznimi vojaškimi postojankami sem zaprl in zavaroval pravce, ki vodijo od italijanske strani proti Sloveniji. Pri tem mi je pomagalo nekaj izvrstnih slov. oficirjev, med katerimi se je zlasti odlikoval podpolkovnik Dereani.«

Švabić je šel s svojimi vojaki Italijanom nasproti do Vrhnike. Ko jim je zagrozil, da jim bo nadaljno prodiranje preprečil tudi z orožjem, so se Italijani ustavili: Njih poveljnik, pa se je izgovarjal, da je prekorščil demarkacijsko črto le radi netočnosti zemljevida.¹⁴²²

Tako je Ribnikarjeva nezaposlena agilnost rešila Ljubljano pred Italijani.

Drugi dan so pozdravili srbske vojake za Narodno veče njegov delegat dr. Alb. Kramer, za Narodni svet Ivan Hribar, za sokolstvo E. Gangl, za narodno vojsko slučajno v Ljubljani se mudeči podmaršal Ištvanović, za ljub. narodno vlado pa nihče.¹⁴²³

Prve dni novembra je prišlo v Ljubljano vodstvo soške armade. Ker je to povzročilo poplah med prebivalstvom je objavila Nar. vlada 5. nov. nasledni razglas:

Državljan! Širijo se vznemirjajoče vesti, da nas hočejo bivši avstr. generali presenetiti in našo svobodo kršiti ... Preko naše domovine mora v nekaj dneh čez 400.000 mož umikajoče avstr. armade. Nar. veče v Zagrebu je dovolilo vodstvu soške armade začasno bivanje v Ljubljani. Predsedniku vlade je ta izjavil, da priznava neodvisno suvereno državo SHS, Njegov posel je edino ta, da skrbi za redno in hitro umikanje. Vse hoče storiti le sporazum z Nar. vlado.¹⁴²⁴

Prehod avstr. armade preko slov. ozemlja je bil končan sredi novembra. Tedaj je Nar. vlada razpustila narodne straže, češ da so že izpolnile svojo nalogo.

Ljubljana, pa tudi drugi kraji ob glavnih cestah, so kazali prav posebno sliko. Povsod polno vojakov, polno vojaških vozov, orožja in raznega vojaškega materiala. Vmes pa izstradani in onemogli vojaški konji, ki so se sprehajali po ljubljanskih ulicah, po tivolskih travnikih pa polno poginulih živali. Kdorkoli je hotel, si je tedaj lahko prilastil konja ali voz ali pa se oborožil z zavrženim vojaškim orožjem. Promet z ital. lirami je bil jako živahen.

Po prevzemu državne oblasti po Nar. veču v Zagrebu in po začetnih manifestacijah in veselju, so kmalu nastopile zunanje in notranje težave. Italijani so zasedli slov. ozemlje, na severni meji so Nemci začeli dvigati glave in k odločnemu nastopu generala Maistra se je posrečilo zasesti in obdržati Maribor

¹⁴²² Kranjec, Zedinjenje, str. 135. (Breznik)

¹⁴²³ Jutro 1928, V. XI., št. 260. (Breznik)

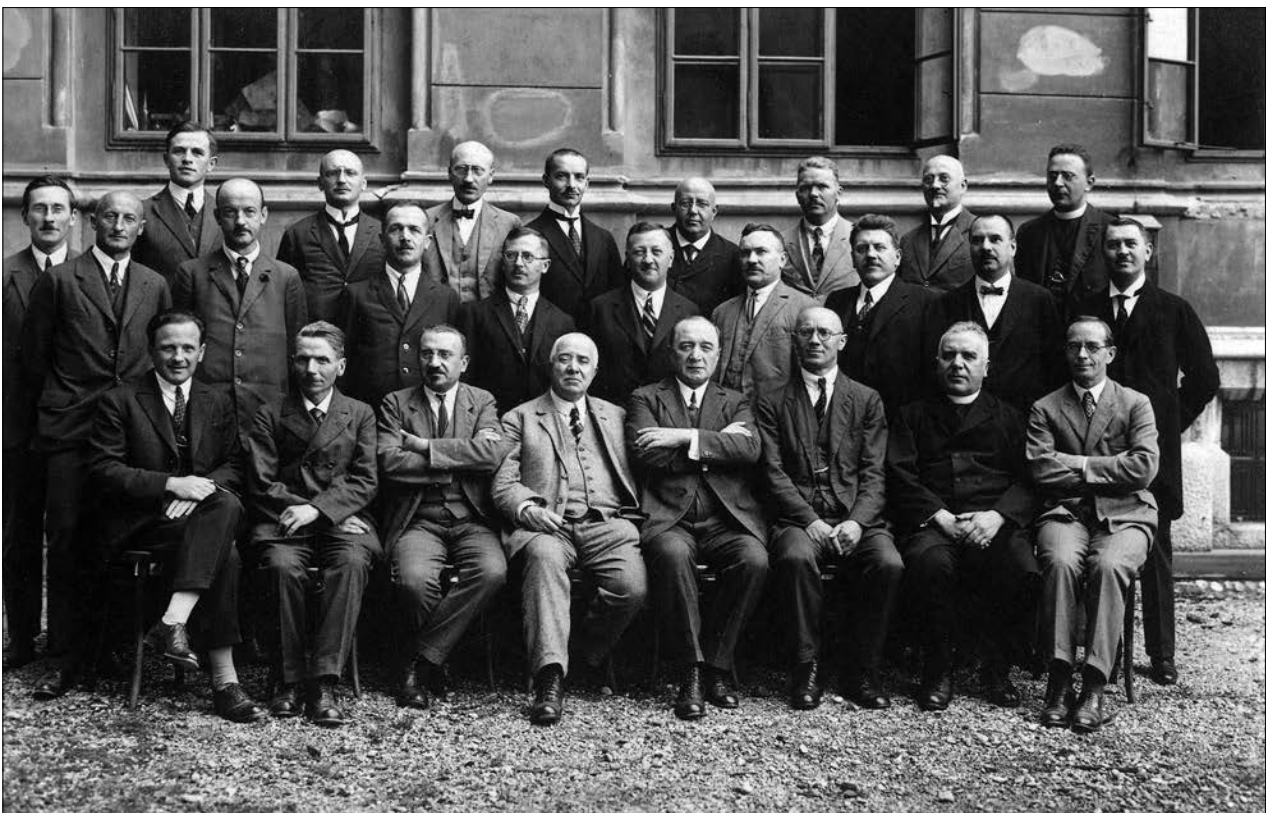
¹⁴²⁴ Sl. n. 1918, 6. XI., št. 262. (Breznik)

(23. nov.). Splošna mobilizacija, ki jo je odredilo Nar. veče se ni obnesla. Ljudje so bili lačni, utrujeni, vojne sili, pa premalo zavedni. Prehitro je prišlo osvobojenje. Niso se mogli odločiti, ali so za kralja ali za republiko. V Sloveniji se je Vseslov. Ljudska stranka izjavila na svojem shodu 21. nov. za republiko. Na Hrvaškem je bila odkrita zarota proti Nar. veču. Boljševiški elementi so proglasili diktaturo seljaško delavskega sovjeta in proglasili hrvaško republiko.¹⁴²⁵

Usodno je bilo, da se Korošec, Čingrija in Žerjav še niso vrnili iz inozemstva.

Upoštevač vse te težave se je v Ljubljani izjavilo 44 inteligentov - kulturnih delavcev za takojšnje ujedinjenje s Srbijo. Med drugimi so podpisali tozadevno izjavo: Jos. Breznik, dr. Pavle Grošelj, Igo Gruden, dr. Fr. Ilešič, Rihard Jakopič, Juš Kozak, dr. A. Kreigher, dr. R. Krivic, dr. Iv. Lah, Vlad. Levstik, Ant. Melik, dr. R. Mole, dr. I. C. Oblak, Milan Pugelj, dr. Fr. Ramovš, Hinko Smrekar, M. Sternen, dr. Iv. Tavčar, Fr. , Iv. Vavpotič, Iv. Zorman, Peter Žmitek, Oton Župančič.¹⁴²⁶

Na zahtevo dalmatinske dež. vlade, kateri se je pridružila tudi Bosna je Nar. veče razpravljalo o zedinjenju ter poslala v Beograd 28 člansko delegacijo, ki je 1. dec. sodelovala pri izvedbi zedinjenja.

Profesorski zbor Realke v Ljubljani jeseni 1926. V prvi vrsti sedijo od desne: Šturm, Šorli, Mašera, Mazi, dr. Papež, Verbich, Šmitek, Seunig. V drugi vrsti od desne: Schweiger, Peterlin, Jeran, Andrec, Breznik, Novak, Gorjanc, Mazovec, dr. Grgorin, Kozak. V zadnji vrsti od desne proti levi: Anžič, Drežan, Zaletelj, Robida, Avsenek, Jost, Vrhovnik, Kramolc?. (ARS, Arhiv družine Breznik)

¹⁴²⁵ Slov. n., 23. XI. (Breznik)

¹⁴²⁶ Sl. n., 23. XI., št. 278. (Breznik)

XII. Vodnikova družba

Konec septembra ali začetkom oktobra 1925 sem bil na običajnem popoldanskem obisku pri Gregorju Žerjavu. Pogovarjala sva se tekočih dogodkih, pa kmalu prešla na delo Zveze kulturnih društev, na Tiskovno zadrugo in knjižne razmere pri nas. Priporočil sem mu, da bi morali ustanoviti društvo ali zadrugo, ki bi izdajala po zgledu Mohorjeve družbe leposlovne ali poljudno znanstvene knjige za nizko naročnino, naprednim ljudem v mestih in na deželi, ki so z Mohorjevimi knjigami nezadovoljni. Žerjav me je poslušal pa čez nekaj časa pripomnil, če bi to ne škodovalo Tiskovni zadrugi. Rekel sem mu, da ne, ker so odjemalci pri Tiskovni zadrugi večinoma izobraženci, ne pa široki sloji med delavci, kmetje in meščani. Ko sva se razšla, me je prosil, naj sestavim pravila za tako književno društvo in mu jih prinesem, da pristavi svoje pripombe oz. event. spremembe. V nekaj dneh sem jih sestavil in poslal Žerjavu. Na prihodnjem obisku sva jih prereševala in v nekaterih točkah spremenila.

Iskala sva primerno ime društvu.

V pravila sem ustavil ime »Prosveta«, Žerjav je predlagal »Književno matico«, pozneje Književno matico »Triglav«, na sestanku s pisatelji in kult. delavci se je pa sklenilo naj se novo društvo imenuje na predlog dr. Laha »Vodnikova« družba.

Na tretjem sestanku sva iskala ljudi, ki naj bi društvo vodili ne samo po imenu, marveč tudi dejansko. To naj bi bili novi ljudje, zanesljivo napredni. Po daljšem iskanju je predlagal Žerjav za predsednika Rasto Pustoslemška. Pri Jutru ni preveč zaposlen, je pa kot časnikar sposoben vršiti po naprednem časopisju reklamo za novo podjetje. Kot predsednik bi imel tudi primeren nastop. Govoriti hoče ž njim tozadevno.

Začetkom novembra se je sestel ž njim v kavarni Zvezda in ga po daljšem razgovoru pridobil za sodelovanje v novem društvu in sicer v svojstvu predsednika.¹⁴²⁷

Na predlog dr. Žerjava sem v začetku decembra 1925 sklical v prostore Zveze kulturnih društev sestanek pisateljev in raznih kulturnih delavcev v celem 40 oseb. Sestanka se jih je udeležilo 24.

Odklonil je pismeno le dr. Niko Zupančič¹⁴²⁸ brez motivacije. (gotovo politični vzrok!)

Sestanka so se udeležili : dr. Žerjav, prof. Melik, dr. Šlebinger, dr. J. Pretnar, dr. Mole, dr. P. Grošelj, ravn. Jug, dr. Lah, dr. Knaflič, Kovrel, Ribnikar, dr. Robida, Jeran, dr. Iv. Prijatelj, L. Jelenc, Dostal, Tratar, Gangl Mahkole, Rohrman, Oton Župančič, Vl. Levstik, Fr. Albrecht, Juš Kozak, dr. Zalokar in Breznik.

Kot sklicatelj sem povedal, da se misli ustanoviti društvo za izdajo leposlovnih in poljudnoznanstvenih knjig po zgledu Mohorjeve družbe. Izdaje te družbe ne privlačijo več in zato je za napredne kroge novo društvo potrebno. Predlaga pravila. Pri debati je rekel dr. Iv. Prijatelj, da bi morali že predniki ustanoviti tako društvo. Potreben bo jako ekspeditiven odbor. Trdno podlago naj dajo ustanovniki. Pomisleke vzbuja draginja papirja. Žerjav izvaja, da novo društvo zanima vse politike. Stranke morajo društvo podpirati. Izposlovati treba subvencije, časopisi morajo društvo podpirati. Izkoristiti treba kolportažo. Knjige naj bodo ilustrirane, zanimive. Posebno pažnjo treba posvečati Pratici. Letnina naj bo čim nižja. Dr. Robida: družba ne sme nuditi manj kot Mohorjeva. Tendenca naj bo napredna. Izdati treba nekaj temeljnih del iz naravoslovja, knjige morajo imeti stalno vrednost. Oton Župančič: Misliti je treba na najširše sloje. Izdati stvari, ki jih Mohorjeva ne sme, konkurirati s kvaliteto. Izdanja naj bodo umetniška.

Vlad. Levstik¹⁴²⁹: Knjige ne smejo vzbujati vtisa, da so pisane v gotove namene kot je to pri Mohorjevi. Za začetek potrebna opreznost. Morajo biti bogato opremljene. Uporabiti bi bilo treba Jutrove klišeje.

¹⁴²⁷ Pustoslemšek, Spomin dr. Gr. Žerjava, Vodn. prat. 1940. (Breznik)

¹⁴²⁸ Niko Zupančič (1. 12. 1876, Griblje – 11. 9. 1961, Ljubljana), zgodovinar, prazgodovinski arheolog, paleoetnolog, politik.

¹⁴²⁹ Vladimir Levstik (19. 1. 1886, Šmihel nad Mozirjem – 25. 12. 1957, Celje), pisatelj, pesnik, prevajalec.

Slike priobčevati po gotovem programu. Prof. Melik: S programom treba odločno nastopiti. Borba mora biti družbi zaželjena. Podajati le nekaj novega n. pr. Knjigo o Rusiji. Ribnikar: Koledar naj si zastavi nove smeri. Izdajati zbornike, ki podajajo najnovejše napredke v medicini, radiju itd. Zaželen bi bil popis novih držav. Dr. Knaflič: Izdajati knjige za zdajšnje ljudi, Izdelati maksimalni in minimalni program izdajanj. Dr. Zalokar: Društvo je anahronizem. Ustanoviti trgovsko podjetje - zadrugo. Pritegniti kramarje. Eng. Gangl¹⁴³⁰: Že učiteljstvo hotelo ustanoviti tako društvo. Učitelji in Sokoli gotovo sodelovali. Knjižni program takoj objaviti. Rohrman Vilj¹⁴³¹: Članarina naj bo čim nižja. Manica Komanova¹⁴³²: Knjižni odsek takoj ustanoviti. Breznik: ustvariti je treba organizacijo poverjenikov po vseh krajih. Ustanovniki naj odločajo o društvu. Knjižni program treba izdelati za par let. Od kakovosti knjig vse odvisno. Po občirni debati so se sprejela pravila in na predlog dr. Laha določilo društvu ime: Vodnikova družbe ter sklenilo, naj se pravila takoj predložijo v odobritev. Pravila so bila potrjena 25. jan. 1926 (U. br. 1343)

Ustanovni občni zbor V.d. se je vršil 13. febr. 1926 in izvolil prvi odbor, v katerega sem bil izvoljen tudi jaz kot gospodar, ki naj bi organiziral družbo. Nameraval sem vzpostaviti široko mrežo poverjenikov.¹⁴³³ S pomočjo tajništva JDS sem jih iskal za vse večje kraje Slovenije, pa tudi izven nje in že v prvem letu smo jih dobili 431. Bili so učitelji, sokolski in politični delavci, uradniki pa tudi priprosti¹⁴³⁴ ljudje. Njihovo delo ni bilo lahko in so mnogo tvegali, celo svojo službo. Nasprotniki so jih na padali v časopisih, na prižnicah, spovednicah, osebno itd. Ogromna večina je z uspehom vršila prevzeto delo in nabirala letne člane (á 20 din) pa ustanovnike (á 500.). Ž njihovo pomočjo smo imeli na koncu leta 1926 - 140 ustanovnikov in 14623 letnikov, kar nismo nikdar pričakovali. Največ je bilo članov v letu 1930 in sicer 169 ustanovnikov in 20652 letnikov. Potem je nastopila splošna gospodarska kriza in je število članov začelo padati in jih je bilo pred izbruhom vojne v letu 1939 le še 13376 (od teh 155 ustanovnikov). Prepozno se jih je prijaviło še 2000, ki niso dobili več knjig. Seveda so se menjavali tudi poverjeniki. Mnogo se jih je naveličalo neprijetnega iskanja članov in so odpadli ter jih je bilo treba nadomestiti, nekaj jih je tudi pomrlo ali trajno obolelo. Poverjeniki so dobili od vplačane članarine 10 % nagrade, če so jo zahtevali.

Zanimivo je, da je od 20821 članov odpadlo v l. 1930 na ljubljansko oblast 11760 članov, na mariborsko pa 7061 čl. in izven Slovenije 1698. Istega leta je bilo na deželi 11219 članov, v mestih pa 8006 članov. Ljubljane nismo mogli nikdar polnoštevilno zajeti, ker nismo imeli dovolj poverjenikov in tržnega pregleda članov. Prvi leto smo imeli v Ameriki 519 članov, ki jih je nabral »Glas naroda« (g. Remec). V poznejših letih je število zelo padlo, ker je poverjenik premalo zaslužil mi smo pa zahtevali po 1 dolar članarine.

Po izbruhu vojne 1941 smo izgubili vse člane na Štajerskem in Gorenjskem, tako da smo mogli računati le na članstvo v ljubljanski pokrajini, ki ga je bilo prejšnje leto 5788. Koliko smo imeli članov v naslednjih vojnih letih, nisem mogel ugotoviti iz Zapisnikov odborov sej. Menda smo l. 1941 tiskali 7000 izvodov, leta 1942 6000 izv. l. 1944 pa polovico tega števila. Na odborovi seji 31. julija 1941 se je sklenilo, naj Vod. družba deluje naprej, da ohrani kontinuiteto, ~~prekrbi~~ da prebivalstvu vsaj nekaj slov. čtiva in zaposli tiskarno ter porabi naložen denar.

Ko smo izvedeli, da banska uprava podeljuje podpore raznim društvom, smo začetkom leta 1929 vložili pri komisarju Natlačenu¹⁴³⁵ prošnjo za podporo. Natlačen je izročil prošnjo svojemu kulturnemu referentu slov. pisatelju Narte Velikonji¹⁴³⁶ v poročanje.

¹⁴³⁰ Engelbert Gangl (12. 11. 1873, Metlika – 25. 2. 1950, Metlika), pisatelj, pesnik, prosvetni delavec.

¹⁴³¹ Viljem Rohrman (11. 5. 1862, Novo mesto – 5. 4. 1939, Ljubljana), kmetijski strokovnjak, šolnik.

¹⁴³² Manica Koman (4. 8. 1880, Ljubljana – 4. 2. 1961, Ljubljana), pisateljica, pesnica, pravljíčarka.

¹⁴³³ Poverjeniki za 1926, objavljeno v Domovini 1926, št. 44. (Breznik)

¹⁴³⁴ Preprosti.

¹⁴³⁵ Marko Natlačen (24. 4. 1886, Manče – 13. 10. 1942, Ljubljana), politik, odvetnik.

¹⁴³⁶ Narte Velikonja (8. 6. 1891, Otlica – 25. 6. 1945, Ljubljana), pisatelj.

Ta mu je dal o Vod. družbi sledečo pismeno izjavo: »Že samo dve knjigi izdanj Vod. dr. sta naravnost pohujšanje in preračunani samo na stare »liberalne« instinkte naroda, to sta »Pravica kladiva VI. Levstika in »Olga« Frana Govekarja¹⁴³⁷. Kdor ni podpiral tako družbo, greši na slov. kulturi ... »¹⁴³⁸ Po tem »priporočilu« je bila seveda prošnja odklonjena. Pozneje smo dobili 1000 din podpore od Trboveljske družbe, mestni magistrat ljubljanski je pa odkupil za 10.000 din 500 garnitur družbenih knjig. Leta 1935 je pa Banska uprava odkupila 750 izvodov za 1500 din.

V Ljutomeru je umrl 1938 trgovec Franc Seršen¹⁴³⁹, ki je v oporoki volil Vod. dr. 25000 din. To je bil njen pravi mecen. Ali je bilo volilo izplačano, nisem mogel ugotoviti.

Kot družbeni gospodar sem moral skrbeti za družbino pisarno. Prve mesece se je uradovalo v pisarni Zveze kulturnih društev v Kazini, pozneje sem kot predsednik Del. tiskarne preskrbel Vodnikovi družbi ločeno pisarno v pisarni Del. tiskarne. Bila je sicer majhna toda prijetna, po zimi lepo ogrevana in v neposredni zvezi s tiskarno. Od 1. okt. 1928 dalje je vodila pisarno ga. Zora Berlot, ki je bila preje razvrščena pri Zvezi kulturnih društev, ki je ostala v njeni družbi do konca. Bila je izuzetna in zanesljiva podpora družbi.

Pisarna družbe je ostala v del. tiskarni dokler ni ta l. 1936 prešla v druge roke (g. Podkrajška), potem je pa dobila nove prostore v Narodni tiskarni.

Že prvo leto je prišla družba v konflikt z g. Albinom Prepeluhom, ki je bil lastnik Blaznikove tiskarne. Ker je družba imenovala svoj koledar Veliko pratiko, je ta grozil s tožbo, češ da smo prevzeli stari naslov njegove Velike pratike. Radi tega smo spremenili drugo leto Veliko pratiko v Vodnikovo pratiko. Ko se je pojavil predlog, naj se Kmečka matica, ki se je tiskala v Blaznikovi tiskarni, združi z Vodnikovo družbo, je Prepeluh odločno nasprotoval, četudi je imela Kmečka matica 2000 članov, Vodnikova družba pa 10 krat več. Ni se realiziral tudi predlog, da bi Goriška Matica in Vodnikova družba skupaj izdali dr. Bačarjevo knjigo Ljudsko zdravje, ki naj bi izhajalo pet let. (1927).

Najvažnejše vprašanje so bile za novo družbo so bile njene publikacije. Za književnega referenta je bil na I. obč. zboru izvoljen dr. Ivan Lah¹⁴⁴⁰, ki je ostal v tem svojstvu do svoje prerane smrti (18. V. 1938) po njegovi smrti pa dr. Pavel Karlin ki je bil do tedaj družbeni tajnik¹⁴⁴¹ in urednik Vodnikove pratike. Prvo Veliko pratiko je pa uredil prof. Ant. Debeljak¹⁴⁴² vse ostalo pa dr. Kazlin. Na vsakoletno Pratiko smo polagali veliko važnost. Biti je morala zelo pestra in bogato ilustrirana. Za prvi in drugi letnik je zrisal glave prof. A. Koželj¹⁴⁴³, za vse poznejše glave in svetnike pa Maksim Gaspari. Pratiko, ki je imela jako slikovit in pester ovitek, so krasile mnoge slike v bakrotisku.

Književnem referatu je bilo sprva na razpolago malo rokopisov, pozneje pa vedno več.

Vsak rokopis sta recenzirala vsaj dva odbornika. Pri oceni smo polagali važnost na nacionalno in državljansko vzgojo. S tega vidika smo izdali Levstikovo Pravico kladiva in Lahove Vodnike in proroke ter V boju za Jugoslavijo in še nekatere druge. Za izvirne spise je plačevala družba od 800 do 1000 din honorarja od pole. S knjigami so bili člani prav zadovoljni, ne pa vsi kritiki po raznih revijah.¹⁴⁴⁴ Mnogo vloženih rokopisov smo morali vrniti, ker niso bili primarni za Vod. družbo, ali pa so bili preobsežni.

Do l. 1936 je tiskala Pratiko, poljudno znanstveno knjigo in eno pripovedno Delniška tiskarna na res lepo zunanjo obliko knjig in jih okrasila s slikami iz bakrotiska, ali pa s klišeji. Del. tisk. je oskrbe-

¹⁴³⁷ Fran Govekar.

¹⁴³⁸ Zapisnik odborove seje dne 15. marca 1929. (Breznik)

¹⁴³⁹ Franc Seršen (2. 10. 1897, Ljutomer – 19. 7. 1938, Zagreb), narodni gospodar.

¹⁴⁴⁰ Ivan Lah.

¹⁴⁴¹ Tajnik družbe.

¹⁴⁴² Anton Debeljak (25. 10. 1887, Šegova vas – 24. 10. 1952, Lovran), pesnik, literarni kritik, prevajalec.

¹⁴⁴³ Anton Koželj.

¹⁴⁴⁴ Radi kritike v Lj. Zvon 1932 je dr. Lah kot knjiž. referent odložil mesto, kar pa je odbor soglasno odklonil. Sklenjeno, da se v Lj. Zv. ne pošljejo več kopije v recenzijo. (Breznik)

la tudi vezavo knjig in ekspedicijo. Ko je prišla tiskarna v druge roke, je od l. 1937 dalje tiskala Pratiko Učiteljska tiskarna, ki je skrbela tudi za braviranje in vezavo knjig in ekspedicijo, Narodna tiskarna pa ostale knjige.

Da bi zvišali družbine dohodke, smo že od prvega leta dalje nabirali za Pratiko inserate, ki so veljali cela stran po 2000, pol strani 1200 din, četrt strani 700 in 1/8 400 din. Bilo je mnogo dela, pa tudi skrbi, a izplačalo se je le.

Po osvoboditvi je bilo konec Vodnikove družbe. L. 1945 je imela svoje pisarniške prostore v Nar. tiskarni. Tam so se nahajale še neprodane knjige, pohištvo, pisar. stroj in arhiv. Denar je bil naložen v Mestni hranilnici. Ko je bila Nar. tiskarna zasežena, je bila ž njo vred zasežena tudi imovina V. d. z arhivom in knjigami vred. Ravnatelj Pustoslemšek je napravil dve vlogi na prosvetno ministrstvo, da se V. d. prizna. Ker ni bilo rešitve, je šel k ministru Ferdo Kozaku intervenirat. Ta mu je po drugi intervenciji rekel, da V. d. ne bo obnovljena in naj napravi vlogo za razpust. Vse premoženje so raznesli. Kam je izginil arhiv in denar, ni mogel nikdar dognati.¹⁴⁴⁵

Člani Vodnikove družbe.

Leto	Vseh članov	Vsota nov.	letnikov	Ljublj. oblast	Marib. oblast	Izven v mestih	na razlik.	poverjenikov	
1926	14763	140	14623	8382	5221	1020	6883	7740	436
1927	17542	158	17384	10117	6119	1148	8200	9342	550
1928	18035	163	17872	10377	6453	989	8104	9831	574
1929	19111	164	18947	10766	6765	1416	8338	10559	650
1930	20822	169	20652	11760	7061	1698	8016	1129	628
1931	19400	165	16465	8899	5085	1389			615
1932	16617	165	16452	9423	5479	1535	6510	8550	
1933	15413	165	15248	9175	5012	896	6582	8831	560
1934	14648	164	14484	8735	4903	846	3880	10768	491
1935	15158	158	15800 ? ¹⁴⁴⁶						
1936	13075	158	12917	7905	4098	912	4910	6265	513
1937	13612	161	13451	8208	4346	740	4471	8980	444
1938	13895	155	13740	8223	4294	754			487
1939	13376	155	13221	8223	4449	704			478
1940				5788					
1941				5788					
1942	6000			3030 ? ¹⁴⁴⁷					
1943	4000								
1944									

¹⁴⁴⁵ Povedal Pustoslemšek 13. V. 1953. (Breznik)

¹⁴⁴⁶ Številka in vprašaj sta pripisana s svinčnikom.

¹⁴⁴⁷ Številka in vprašaj sta pripisana s svinčnikom.

Vodstvo Vodnikove družbe 1926–1945I. odbor izvoljen 13. II. 1926

Rasto Pustoslemšek,	predsednik
dr. Ljud. Pirko	I. podpredsednik
dr. Janko Šlebinger	II. podpredsednik
dr. Pavel Karlin	tajnik
Sterlekar Milan	blagajnik
dr. Iv. Lah	književni referent
Jos. Breznik	gospodar
Ant. Podbevšek	organizator
Božidar Borko	
Dr. Jože Rus	odborniki
Ivan Tavčar	

Zadnji odbor, izvoljen 24. marca 1941

R. Pustoslemšek,	predsednik	
J. Breznik	I. podpredsednik	
dr. Šlebinger	II. podpredsednik	
prof. Iv. Kolar	tajnik	
Mil. Sterlekar	blagajnik	
Fr. Vrhovnik	gospodar	
dr. Karlin P.	knjiž. referent	
dr. O. Pirkmajer		
dr. R. Mole		
Vilko Mazi	odborniki	
Borko Božidar		
Inž. Sancin Božo		
Ribnikar Ad.	zadnja vpisana	
Jeran Fr.	nadzorstvo	seja 10/V 1944
	Dr. O. Fettich	

Odborniki 1926–1945

R. Pustoslemšek	predsed.	13/II 26 do konca
dr. Lj. Pirko	I. podpr.	umrl 29/III 37
dr. Šlebinger	II. podpr.	do konca
dr. Karlin	tajnik	do 30/6 1938
	knj. Referent	od 30/6 38 do konca
prof. Kolar Iv.	tajnik	od 30/6 38 do konca
Sterlekar Milan	blagajnik	od 13/2 26 do konca
Jos Breznik	gospodar	od 13/2 26 – 1935 29/III
	podpredsed. I. II.	od 1935 29/III do konca
Fr. Vrhovnik	gospodar	od 29/III 1935 do konca
Ant. Podbevšek ¹⁴⁴⁸	organizator	od začetka do 1932 22/III
Bož. Borko	odbornik	od začetka do konca
dr. Jože Rus ¹⁴⁴⁹	odbornik	od začetka do 27/3 1929

¹⁴⁴⁸ Anton Podbevšek (13. 6. 1898, Novo mesto – 14. 11. 1981, Ljubljana), pesnik.

¹⁴⁴⁹ Jože Rus (20. 3. 1888, Ribnica – 25. 3. 1945, Buchenwald), geograf, zgodovinar.

Iv. Tavčar	odbornik	od začetka do 27/3 1929
Matija Rode	odbornik	od 27/3 29 do 24/3 1937
Miran Jarc	odbornik	od 27/3 29 do 24/3 1937
dr. Rudolf Mole	odbornik	od 11/4 32 do konca
Viljko Mazi	odbornik	od 11/4 32 do konca
prof. Adlešič Mir ¹⁴⁵⁰	odbornik	od 29/3 35 do 24/3 1941
dr. Pirkmajer An	odbornik	od 24/3 41 do konca
inž- Sančur Boris	odbornik	od 24/3 41 do konca

Nadzorstvo

Rib., Jeran, Fettich, 1930: Rib., Puc, Jeran
1937 Miklavc Žare, Žerjav Alf.

Ob desetletnici V. D. so bili priobčeni v Pratici 1936 na strani 49 portreti dotedanjih odbornikov

»Jadranska straža« zborovanje v Ljubljani (Kongresni trg) leta 1934. Josip Breznik prvi z desne, drugi z listom v roki dr. Otmar Pirkmajer. (ARS, Arhiv družine Breznik)

¹⁴⁵⁰ Miroslav Adlešič (13. 12. 1907, Postojna – 9. 2. 2002, Ljubljana), fizik, pedagoški delavec.

XIII. Agromerkur

Prisiljena vsled razmer se je Narodna napredna stranka končno le začela zanimati za združništvo in l. 1907 ustanovila Zvezo slov. zadrug, ki je bila registrirana 8. septembra 1907. Ker se izmed starih politikov Hribarja, Tavčarja in Trillerja ni nihče hotel angažirati pri novo ustanovljenem zavodu, je dr. Triller ponudil svojega koncipienta dr. Žerjava. Tako je prišel dr. Žerjav za ravnatelja Zveze slov. zadrug. Predsednik Zveze je bil tovarnar Jos. Lenarčič¹⁴⁵¹, podpredsednik veletržec Iv. Knez¹⁴⁵², člana načelnika pa ravnatelj Kmetijske posojilnice Oton Bagr in tajnik Trgovske in obrtne zbornice dr. Fr. Windischer¹⁴⁵³. V sporazumu s Celjsko Zadržno zvezo se je delokrog Zveze slov. zadrug omejil na Kranjsko in Primorsko, dočim je celjska Zadržna zveza odslej delovala na Štajerskem in Koroška. V Zvezi Slov. zadrug je prevladoval vpliv Kmetijske posojilnice, ki je Zvezi tudi odprla kredit 2.600.000 K

Na prvem občnem zboru Zveze slov. zadrug 7. maja 1908 je imela Zveza 90 članic in sicer 63 na Kranjskem 27 pa na Primorskem, od teh je bilo preje pri Celjski Zadržni zvezi 43 zadrug.¹⁴⁵⁴ Na občnem zboru je razvil dr. Žerjav svoj združni program. Dejal je, da so nam potrebni Zavodi po Šulec-Doličevem in po Rajfajznovem sistemu. Rajfajznovke so podlaga vsem naprednejšim oblikam kmetijskega gospodarstva, ki se mora razviti v smeri produktivnih zadrug in industrializacije.

Glede blagovnega prometa je izjavil, da se bo Zveza oprijemala kupčijskih poslov - seveda z vso previdnostjo - tam kjer kmečki produkciji trg šele odpira, ker posredujoča trgovina ne zadošča. Dalje pa takih poslov, kjer odločuje masa, kjer je težišče v množici discipliniranih kupcev oziroma prodajalcev. Tu ni špekulacije in ni treba nadpovprečne inteligence. Izključiti pa je špekulacijske kupčije in tudi vse tiste trgovske posle, kjer je delo posameznika trgovca cenejše in boljše kot sploh more biti združno delo. Tako se združništvo in trgovina medsebojno priznavata in cenita.

Zveza slov. zadrug je krepko razvijala in množila napredne slov. zadruge. Na tretjem občnem zboru 23. junija 1910 je imela že 181 članic s 40.000 zadrugarjev.¹⁴⁵⁵ Te številke kažejo, koliko dela in npora je vložil dr. Žerjav v to svojo službo, v kateri je imel 400 K mesečne plače. Ker mlekarke zadruge, članice Zveze, niso pristopile k klerikalni Mlekarski zvezi, kakor se je dogovarjalo, je dr. Krek napovedal Zvezi sl. zadrug, dokler se v njej razmere temeljito ne spremenijo, boj do skrajnosti. Boj, dokler se nasprotna Zveza ne uniči.¹⁴⁵⁶

Da bi naredila in povečala blagovni promet sta Lenarčič in Žerjav ustanovila Agromerkur, osrednjo nakupovalno in prodajno zadrugo v Ljubljani, ki je bila registrirana 16. nov. 1908.¹⁴⁵⁷ Zadruga naj preiskrbuje svojim članom vse potrebščine bodisi za gospodinjstvo, gospodarstvo ali obrt in vnovčuje svojim članom njih pridelke in izdelke. Jamstvo je dvojno.

Člani načelstva so bili: tovarnar Jos. Lenarčič, odvetniški kandidat dr. Gregor Žerjav, Oton Brag, ravnatelj Kmetijske posojilnice in Ivan Rožman, uradni vodja Zveze slov. zadrug.

Agromerkur je začel poslovati junija 1909, julija 1909 pa ustanovil podružnico v Trstu.

Sprva je bilo poslovanje majhno in neopazno. Ko pa je začel A. prodajati specerijsko blago trgovcem v Ljubljani, so dvignili glavo veletrgovci in se začeli pritoževati, češ da jim dela konkurenco že klerikalna Zadržna zveza sedaj pa še Agromerkur, ki ne plačujeta nobenih davkov in morata zato ceneje prodajati. Agromerkur se začel baviti s prodajo moke, koruze, otrobov, vina, žlindre, kolonijalnega blaga itd.

¹⁴⁵¹ Josip Lenarčič.

¹⁴⁵² Ivan Knez (9. 9. 1853, Ljubljana – 2. 1. 1926, Dunaj), veletrgovec, industrialec.

¹⁴⁵³ Fran Windischer.

¹⁴⁵⁴ Sl. n. 1908, 8. maja. (Breznik)

¹⁴⁵⁵ Sl. n. 1910, št. 141, 24/6. (Breznik)

¹⁴⁵⁶ Slov. 1909, št. 121, 29. V. (Breznik)

¹⁴⁵⁷ Laib. Zeitung, št. 269, 21. nov 1908. (Breznik)

Boj proti Agromerkurju se je začel v Izvršnem odboru Narodne napredne stranke 8. sept. 1909¹⁴⁵⁸, ko je podnačelnik stranke Ivan Knez zahteval, da se mora Agromerkur razpustiti, ker dela trgovcem konkurenco. V debati je Žerjav pojasnil bistvo združništva in opozoril, da je proti Agromerkurju 4 ali 5 veletrgovcev. V istem smislu je govoril tudi Lenarčič ki je bil povabljen k seji. Za nadaljni obstoj A. so se izrekli dr. Novak, dr. Oražen in Iv. Hribar. Dr. Tavčar je predlagal naj se Zveza slov. zadrug pogodi s trgovci. Modus vivendi med domačimi trgovci in Agromerkurjem bi bil, če se delovanje Agromerkurja razteza le po obmejnih krajih. Predlog dr. Tavčarja se je soglasno sprejel. Dr. Tavčar je grajal, da se o ustanovitvi Agromerkurja ni razpravljalo in sklepalo v Izvrš. odboru. (Tedaj dr. Žerjav ni bil še član stranke!)

Teden dni nato (14. IX.) se je Žerjav poročil z Mileno Lavrenčičevo iz Postojne. Slovenec je Žerjava in župnika Vrhovnika, ki ju je poročil, ob tej priliki prav neokusno napadel.¹⁴⁵⁹

Boj proti Agromerkurju se je nadaljeval. V seji Izv. odbora 19. okt. je Knez izjavil, da Kmečka posojilnica odpoveduje kredit Zvezi slov. zadrug.¹⁴⁶⁰ Velika debata o A. se je vršila 8. in 11. nov.¹⁴⁶¹ Žerjav je tedaj predložil posebno pismeno izjavo, v kateri je razložil svoje mnenje in nazore o združništvu in o Agromerkurjev položaj. Pristavil je, da podaja svojo izjavo tudi pri meni, ker bo primoran vsled difereenc v gospodarskih načelnih vprašanjih izstopiti iz stranke. Drugod pozdravljajo nova podjetja in organizacije, pri nas se jim meče kamenje. Kdo financira Agromerkur? To je denar kmetov in kmetskega združništva, ki tem potom postane deležno dobičkov trgovine. Koliko trgovskih kreditov v naši tako tesnosrečni domovini obstoja, ki so manj varni nego kredit Agromerkurja. Zaenkrat o tem kreditu odloča Kmečka posojilnica, ki dasi popolnoma kmetski zavod, je po čudnem naključju zasedena po trgovini. Izjavljam, da smatram Agromerkur za zavod, ki je ustanovljen z vsem premislekom po načelih naše stranke, ki ji hočem z združništvom pridobiti novih postojank po vsi deželi. Ako sklene stranka, da je za ustavitev Agromerkurja, sem jaz z ozirom na načelna nasprotja s svojimi somišljeniki trdno odločen, da zapustim to stranko, ki se je ustrašila ob prvem koraku praktične izpeljave svojih idej. Prezidiju Zveze sem že naznanil, da v tem slučaju odložim svoje mesto pri Zvezi.

Razvila se je dolga debata, v katero so posegli vsi člani Izvršnega odbora, ki se je vršila tudi 11. novembra in ki je pokazala odvisnost stranke od ljub. veletržcev oz. Kmetske posojilnice.

Knez je izjavil, da ga je vpogled v poslovanje Zveze in Agr. prestrašil. Mnogo je izpeljanega, ker se je financiralo falitne zadruge in falitne trgovce. Tudi vodstvo in poslovanje je v slabih rokah. Je proti poslovanju Zveze in Agromerkurja.

Dr. Triller je mnenja, da delovanje Agr. po programu stranke ni upravičeno in zato naj preneha.

Hribar je mnenja, da je Agr. po strankinem programu upravičen, če trguje le s svojimi člani. Svetuje, da se doseže sporazum med Agr. in trgovci. Velike trgovine ne ubijati. Graja, da Agr. nima blagovne knjige in svari pred Židi, kot je vodja podružnice v Trstu Cohen, ki ne vodi nobene korespondence.

Knez pove, da se v Trstu ne vodi nobeno knjigovodstvo, da je kontrola pod vsako kritiko in da v uradno osebje in njega sposobnost jako malo zaupa. A vstraja pri prvotnem mnenju, naj Agr. preneha delovati.

Žerjav trdi, da so krediti za Zvezo varno naloženi. Obljubi, da se bo blagovna knjiga vpeljala in prizna, da vodstvo Agr. ni v strokovnih rokah, kar se bo pa popravilo. Želi, naj Agr. z ozirom na strankin program nadalje deluje.

Dr. Windischer pravi, da je nevolja trgovcev proti Agr. čisto naravna, ker je A. cene znižal in za člane sprejemal vse kategorije trgovcev. Poleg tega so tudi čisto naravna nasprotja med Zvezo slov. zadrug in drugimi denarnimi zavodi, ker jim ta denar jemlje. Dolžnost Kmetske posojilnice je, da manjše zavode

¹⁴⁵⁸ Zapisnik seje Izv. odbora 8. sept. 1909. (Breznik)

¹⁴⁵⁹ Slov. 1909, št. 210 in 215, 15. 2., 18. IX. (Breznik)

¹⁴⁶⁰ Zapisnik o seji Izv. odb. z dne 19. okt. (Breznik)

¹⁴⁶¹ Zapisnik o seji 8 in 11. nov. 1909. (Breznik)

podpira ne pa kredit odpoveduje. Agromerkurja v tej obliki ne odobrava. Opusti naj se prodaja kolonialnega blaga in specerije.

Lenarčič povdarja, da sta Zveza in Agromerkur nujno potrebna. Trdno upa, da bo Agr. napredoval. Glavni dobiček bo imela stranka. Želja odbora je doseči napredek Agr. v sporazumu s trgovci. Nezadovoljstvo med trgovci je v obliki zadruga.

Dr. Tavčar povdarja veliko kulantnost Kmečke posojilnice napram stranki. Ona je šla takrat, ko je Zvezi kreditirala 2.600.000 - za stranko v ogenj. Naša organizacija je dandanes popolnoma odvisna od kmečke posojilnice. Razmerje med stranko in Kmečko je tako, da ako zahteva Kmečka odstranitev Agromerkurja, mora biti stranki to ukaz. Filijalka v Trstu mora prenehati, ker jo vodijo nesposobni židje. Najbolje je, če se Zveza financira od zunaj.

Dr. Novak vidi, da je Agromerkur s strankinega stališča popolnoma upravičen. On pričakuje od Agr. dobiček za Zvezo in s tem indirektno za stranko. Izgube se ni bati niti od Zveze in ne z ozirom na Agromerkur. Treba je le najti modus vivendi med zadrugo in trgovci.

Žerjav meni, da se da od zunaj financirati. Predlaga, da se Izv. odbor izreče, da ustanovitev Agromerkur ne nasprotuje strankinemu programu. Načelnik naj posreduje med trgovci in Agromerkurjem.

Knez vztraja pri prvotni trditvi, da Zveza dandanes ni v stanju deficit (kredit) pokriti. Prosi, da se Agromerkur iz Zveze izloči.

Dr. Ferjan meni, da ustanovitev Agromerkurja ne nasprotuje strankinemu programu.

Dr. Windischer prosi Lenarčiča, naj zaradi Trg. obrtne zbornice odstopi od predsedstva Agromerkurja. Določi naj se gotov termin, do katerega naj Zveza pokrije svoj kredit pri Kmečki.

Knez pojasni nato, zakaj morajo biti trgovci za izločitev Agromerkurje od Zveze.

Hribar predlaga: Obstoj Agr. strinja se s programom stranke, zato naj se išče sporazum med slov. ljublj. veletržci in Agromerkurjem.

Tavčar pa predlaga: Eks. odbor izreka, da ustanovitev Agromerkurja sicer ne nasprotuje programu stranke, vendar pa je z ozirom naj sedaj še obstoječe razmere od Zveze zahtevati, da se naj izvrši financiranje Agromerkurja izven omenjene Zveze.

Dr. Triller izjavi, da za prvi del Tavčarjevega predloga ne bo glasoval, zato naj se glasuje za vsak del posebej.

Sprejme se nato Tavčarjev predlog, in sicer 1 del s petimi, drugi pa s 6 glasovi.

Izv. odbor je tako sicer priznal, da je Agr. ustanovljen v interesu stranke, a ni mu priskočil na pomoč, ko ga je skušala zadaviti Kmečka posojilnica v interesu ljub. veletržcev.

V Agromerkurju dejansko vse ni bilo v redu. V juliju 1909 se je ustanovila v Trstu podružnica in se nastavljal za njenega vodjo Žid Cohen, ki je kmalu pokazal kako misli gospodariti. Na svojo roko in brez vednosti centrale je začel sklepati velike kupčije. Tako je kupil [nečitljivo] mlinu v [nečitljivo] 120 vagonov moke, nato 90 vagonov koruze, 150 vagonov žindre, 20 vagonov otrobov itd. Začele so padati cene in samo pri moki je bilo 100.000 k izgube, pri koruzi, ki se je delno pokvarila 40.000 K. Izkazalo se je, da je moglo do tega blaga priti vsled decentralizaciji poslovanja in samovolji Cohena.

Ker je Zveza slovenskih zadrug s 1. januarjem 1910 odpovedala Agromerkurju kredit je iskal Agromerkur kredite izven Zveze.

Ker ga drugod ni našel - nastopila je tedaj velika gospodarska kriza in I. Knez je pri razpravi trdil, da bo Agrom. propadel, četudi bi ne bilo izgub pri moki in koruzi - se je zatekel k indirektnemu kreditiranju potom Kočevske in pozneje Moravske posojilnice. Zveza je kreditirala Kočevski pozneje Moravski posojilnici, ti dve pa Agromerkur.

V Agrom. poslovanju ni bilo tako kot bi moralo biti. Vodili ga niso trgovsko izučeni in izvežbani ljudje, knjigovodsko ni bilo v redu in režija je bila prevelika. Tudi so se vršile malverzacije in samovoljnosti zlasti pri Cohenu.

Žerjav sam ni imel trgovskih izkušenj, tudi ni imel v evidenci celega poslovanja. Preveč se je zanesel na Rožmana. Tudi se je lahkomišlno kreditiralo. Čudno je bilo, da nam, ki smo bili njegovi somišlje-

niki in prijatelji, o Agromerkurju ni nikdar govoril in razodel težave, ki so ga težko obremenile. Večina jev tej dobi občeval z Rožmanom. Videli smo pa, da je zdravstveno pešal in da je preveč zaposlen. Vodili so se tedaj tudi težki politični boji s starini, zlasti po ustanovitvi Skale po nepotrditvi Iv. Hribarja za župana.

Njegove telesne moči so bile izčrpane in 5. avg. 1910 je smrtno nevarno obolel. Tedaj sta Knez in dr. Tavčar zahtevala od Žerjava, Lenarčiča in Bayerja jamstveno izjavo. 29. sept. 1910 so imenovani podpisali Zvezi jamstveno izjavo za vsako izgubo. Nato je po nasvetu zdravnikov odšel dr. Žerjav na zdravljenje v Meran. Jamstvene izjave pa Lenarčič ni oddal Zvezi, ker se je premislil (najbrž na prigovarjanje sina Milana). Zveza je vsled tega zahtevala, da mora Agrom. ustaviti plačila in napovedati konkurz. Lenarčič je 19. oktobra 1910 napovedal konkurz, dasi je Žerjav v prepričanju, da Agrom. ni pasiven, proti temu protestiral. Po bilanci 1. okt. 1910 so znašala pasiva 644.670 kron, aktiva pa 520.780.90 kron tedaj izguba 123.889.66.¹⁴⁶² Za konkurznega komisarja je postavilo sodišče dr. Jakoba Toplaka, za upravnika konkurzne mase pa nemškega odvetnika dr. Jos. Sajovica (proti čemur je protestiral dr. Tavčar, ki je hotel za to mesto dr. Al. Kokalja!). Konkurno nastopanje je trajalo skoro 3 leta in pol in je veljalo 93.000 K (pravdni stroški, honorarji odvetnikov, ekspenzarji upravitelja in njegovih substitutov.)

Ob razdelitvi konkurzne mase 3. marca 1914 so dobili upniki III. k. od 891.194 terjatev le 12% to je 106 943 kron. Škodljivost konkurza je bila evidentna!

Proti Žerjavu in ostalim članom načelstva je drž. pravdnik vpeljal okt. 1910 kazensko preiskavo zaradi pregreška po § 486 kaz. zakona, septembra 1911 pa zaradi zločina po § 199 in 197. Preiskava zaradi zločina hudodelstva je bila sept. 1912 ustavljena.¹⁴⁶³

V dobi konkurznega postavljanja se je vršilo celo vsoto sodnih razprav, ki jih je Agromerkur vse izgubil.

Ob otvoritvi konkurza je Slovenec prinesel uvodnik, ki ga je očitno napisal dr. Krek z napisom: »Naš molk«. Zveze slovenskih zadrug ne napadamo iz načelnih razlogov, ker politika ne spada v gospodarsko okolje. Gospodarski polomi škodujejo vsem Slovencem, oslabe zaupanje v združništvo. Obžalujemo, da je prišlo do poloma in želimo iskreno, da se ta reč čimpreje konča in pozabi.¹⁴⁶⁴

Drugače je pa pisal Slovenski narod¹⁴⁶⁵, ko je predvsem hotel potom konkurza ubiti in onemogočiti Žerjava. Pisal je: Sleparije za katere je odgovoren dr. Žerjav, so take, da se o njih ne sme molčati. Interes stranke, javna korist zahteva, da se izreže rak rana.

V tem duhu je bilo še več člankov inotic, dokler ni zbor zaupnikov Narodne napredne stranke sklenil, da se mora časopisna kampanja proti Žerjavu in mladinom ustaviti in doseči sprava. To se je tudi zgodilo in časopisni boj z malimi izjemami prenehal.

Po 3 letih in pol je končno prišlo do sodne obravnave proti načelstvu Agromerkurja pri deželnem sodišču v Ljubljani. Obravnava je trajala od 30. marca do 4. aprila 1914 pod predsedstvom Frana Milčinskega¹⁴⁶⁶ in ob navzočnosti državnega pravdnika dr. Neubergerja, ki je zahteval obsodbo članov načelstva zaradi pregreška zoper varnost lastnine po §486 kazenskega zakonika. O Žerjavu in Rožmanu pravi obtožnica, da nista imela hudobnega namena in da nista ravnala iz dobičkaželjnosti.

O Žerjavu je rekel Neuberger¹⁴⁶⁷: Žerjav se je prevzel hvale, ki mu je prihajala z raznih strani, tako da je mislil, da res vse zna, tudi ono o čemer ni imel niti pojma. To je bila prva lahkomiselnost in prva nerodnost. Vse drugo so bile neizogibne posledice. Tako tudi da ni pravočasno nehal. Zadeva pa ima tudi

¹⁴⁶² Konkurni akt v arhivu ljub. okrož. sodišča S 11/10. (Breznik)

¹⁴⁶³ Zarja 1912, 1/X. (Breznik)

¹⁴⁶⁴ Slovenec, št. 258, 12. nov. 1910. (Breznik)

¹⁴⁶⁵ Slovenski narod, št. 389, 10/XI 1910. (Breznik)

¹⁴⁶⁶ Fran Milčinski (3. 12. 1867, Lož – 24. 10. 1932, Ljubljana), pravnik, humorist.

¹⁴⁶⁷ Kazenskega akta nisem mogel najti niti v arhivu okrožnega sodišča, niti v Deželnem arhivu, kjer sem ga iskal 27/7 1955. (Breznik)

svojo politično in osebno stran. Nadalje je upoštevati, da izzove vsak napor tudi odpor. Če je hotel dr. Žerjav gospodarsko zavzeti Trst, je moral vedeti, da se ga bodo Tržačani branili, saj so se branili tudi trgovci v Ljubljani. Pritisk ljubljanskih trgovcev je bil tako velik, da je prenehal pravilni kredit. Ne očita, da bi bil iskal kdo dobička, nepoštenost pa je obstajala v tem, da se je vzel kredit brez vednosti dotičnih zavodov. Tudi ne more razumeti, da so nastavili Cohena, ko so vendar priče potrdile, da ni bil zanesljiv in dobro izvežban mož. Tudi za splošno poslovanje je odgovorno načelstvo, zlasti je bilo nespametno začeti s takšnimi kupčijami brez zadostnih lastnih sredstev. Prizna, da so bile krive tudi nesreče. Krivda je tudi v tem, da podjetje ni bilo koncentrirano in v Trstu ni bilo kontrole. Sebični nameni so pri vsem izključeni. (Žerjav in Rožman nista imela pri Agromerkurju nobene plače in nobenih dodatkov).¹⁴⁶⁸

Izvedenci in priče so o vzrokih konkurza navedli različne vzroke.

Ivan Knez je rekel, da je bil vzrok poloma neveščestvo¹⁴⁶⁹, velikanske režije in velik aparat.

Dr. Windischer je bil mnenja, da so polom povzročile prevelike kupčije, ki niso bile v razmerju z lastnimi sredstvi, da ni bilo v trgovini izvežbanih strokovnjakov, težava kontrole pri blagovnem prometu in velika nesreča 1910, ko so cene moki tako kolosalno padla.

Po mnenju dr. Konrada Voduška, odvetnika v Trstu, so škodovali veliki sklepi in velikanska beda. Ko je bila kriza najhujša je pa še zbolel dr. Žerjav.

Dr. Josip Sajovic: Neposreden vzrok je izguba pri moki in pritisk Zveze. Poleg tega neizkušeni ljudje, malomarno knjigovodstvo, preveč uslužbencev in nekoliko lahkomišlno kreditiranje!

Dr. Ivan Tavčar se ne strinja z državnim pravdnikom, da je glavni krivec dr. Žerjav. Ta se mu smili. Spominjal se bo, da sem mu rekel: Nikar ne misliti, da boste prišli z glavo skozi zid. Če drugega ne bo, boste berač in že živite do sodnega dne. Za vse odgovoren je Lenarčič, ki je bil predsednik Zveze in Agromerkurja in izkušen trgovec. Žerjavova krivda je v tem, da ni bila zadosti razvita zavest, da gre za tuj denar.

Dr. Žerjav je izjavil, da je bil konkurz nepotreben. Ko je obolel, so sestavili bilanco, ki je bila pasivna za 44.000 K, pri čemer se pa ni upoštevala prava vrednost vina. Sicer bi bil aktiven. Konkurz je povečal izgubo za kakih 250.000 Kron. Do konkurza je prišlo, ker je izginila jamstvena izjava, njegova bolezen, izguba pri moki in koruzi ter razne malverzacije, pa tudi politični boji.

Žerjavov zagovornik je bil tržaški odvetnik dr. Josip Mandič, pri katerem je Žerjav koncipijent, odkar so ga v Gorici črtali iz odvetniške zbornice ob naznanitvi sodne razprave.

Dr. Mandič poudarja, da vse nesreče, ki so zadele Agromerkur so se zgodile brez vednosti dr. Žerjava. Žerjav se je resno trudil, da posledice prepreči in je iskal poravnavo. Tudi izbira nameščencev ni bila slaba tako glede Cohena kot Zelenika in Rožmana. Naglašja, da je Ž. zbolel 5. avgusta in da od tedaj za poslovanje ni več odgovoren. Po njegovi krivdi Agromerkur ni prišel v konkurz, ker se je trudil konkurz preprečiti in je podpisal celo jamstveno izjavo, ki pa je potem izginila.

4. aprila je Milčinski razglasil sodbo. Vsi obtoženci so krivi, da so kot člani načelstva Agromerkurja, Gabriel Cohen pa kot upravnik podružnice Trst zakrivili konkurz te zadruga. Obsodijo se:

1. dr. G. Žerjav zaradi pregreška po § 486 z uporabo § 266 in 260 le na 4 mesece navadnega zapora z 1 postom
2. Ivan Rožman na podlagi istih § na 4 mesece navadnega zapora z 1 trdim ležišem in 1 postom
3. Oton Bayer na 2 meseca navadnega zapora z 1 postom
4. Gabriel Cohen na 5 mesecev hudega zapora
5. Josip Lenarčič na 11 mesecev navadnega zapora.

Razen tega se obsodijo obsojenci na povračilo stroškov razprave.

Zasebni udeleženci se glede svojih zahtev zavračajo na civilno pravdno pot.

¹⁴⁶⁸ Vsi podatki iz procesa so posneti po poročilih v Slovenskem narodu 1914 30/III – 6/IV, številka 71 in dalje, v Slovenecu in Danu 1914 1/4 - 5/4, št. 823 dalje. (Breznik)

¹⁴⁶⁹ Neizkušnost.

Zastopniki vseh obsojenih so priglasili vzklic zaradi krivdoreka in previsoke odmere kazni, zastopnika dr. Žerjava, Bayra in Rožmana pa tudi ničnostno pritožbo.

O procesu in Agromerk. poginu so se razpisali Dan, Slovenski narod in Slovenec.

Dan je pisal¹⁴⁷⁰: Sodba nenavadno stroga. Pikre besede nam silijo v pero. Ničesar bolj ne obžalujemo kot da je v nesrečah, ki so zadele Agromerkur izkrvavel eden najbolj idealnih in požrtvovalnih, pa tudi eden najbolj talentiranih mladih mož, kar smo jih Slovenci imeli: dr. Žerjav. Idealno navdušenje in nesebičnost tega moža smo v teku procesa občudovali...

Ali je tega žalostnega procesa sploh treba bilo. Ali se ni dalo pred 4 leti storiti vse, da bi si zadruga, ki bi bila lahko postala velikanskega pomena za naš gospodarski razvoj, zlasti na jugu, zopet opomogla. Mesto tega smo morali doživeti sramotni prizor, da so slovenski veletrgovci prvi vrgli kamen na podjetje, ki bi utegnilo tržaške Slovence gospodarsko osamosvojiti, če bi prišlo do polnega razvoja in pretrepalo nesrečno krizo 1910. Nato je pa prišel Izvrš. odbor slov. stranke, ki je vrgel Agromerkurju vrv okoli vrata in končno je slovenska združna organizacija to vrv zadrnila.

Dr. Tavčar na hvalo dr. Žerjava ni mogel molčati in je zapisal v Slovenskem narodu¹⁴⁷¹:

»Dan« napada radi sodbe v zadevi Agromerkurja ljubljanske veletržce, Izvršev. odbor Narodno napredne stranke in končno še celo tisto izsesano in oropano Zvezo slovenskih zadrug, katera se je sama komaj rešila pogina.

Eno pa je, kar moramo že danes pribiti: nespametnost trditve, da je bila v zadrugi angažirana najvišja talentiranost, ki se je kdaj na Slovenskem nahajala. Kaj takega lahko zapiše Bodeča neža¹⁴⁷², ne pa resen list. Resnica je namreč, da je Agromerkur v prvi vrsti zategadelj klaverno poginil, ker so ga imeli v rokah ljudje brez vsega gospodarskega talenta, gospodarski šolarčki brez vsake skušnje, prav gospodarski analfabeti, napihnjeni po mladeniški domišljavosti o gospodarski svoji nezmotljivosti. To je resnica in nič drugega.«

»Slovenec« je pa objavil sledeče pripombe z obrazi, ki jih je najbrž napisal dr. Krek¹⁴⁷³:

Agromerkur je svarilen zgled za zadrugo. Vse v neredu. Agromerkur je bil združno podjetje, vodilo se ga je popolnoma po kapitalističnih principih. Agromerkur je bil kupčijski zavod, vodili so ga pa ljudje, ki niso imeli pojma o velikih kupčijah, da ne govorimo o komercialni sposobnosti. Agromerkur je bil narodno gospodarsko podjetje, koristil pa ni ne narodu. Danes leži za njim nešteto žrtev in pa par zmožnih in nadarjenih ljudi, ki bi lahko v slovenski javnosti nekaj veljali. Zavod je bil politično podjetje. Agromerkur je naravnost klasična priča, kako posega politika narodno napredne stranke silno občutno v vso združništvo, zbrano v Zvezi slovenskih zadrug. Agromerkur je bil ustanovljen proti Gospodarski zvezi. Financirala ga je Zveza slovenskih zadrug. Ampak politika je hotela drugače.

Ljubljanski trgovci, steber liberalne stranke, je pritisnil, pritisnil je tudi Izv. odbor stranke in že takrat je bil zapisan Agromerkur med mrliče.

Kako kruto se v politiki vse maščuje. Dr. Tavčar in lib. stranka sta bila krvav boj proti gospod. organizaciji našega kmeta. Sedaj pa je dr. Tavčar kopal z lopato v roki jamo Agromerkurju, nemu največjih liberalnih zavodov.

Liberalna stranka je igrala pri tem nadvse žalostno vlogo. Namesto da bi zavod rešila, ga je sama ubila, in še z veseljem, kakor bi šli na ohcet. Kako lahko bi bil Lenarčič, ki ima nad poldrug milijon premoženja, vrgel na mizo nekaj tisočakov, pa bi bila stvar rešena. Koliko liberalnih denarnih mogotcev je, ki bi se jim čisto nič ne poznalo, če bi nekaj tisočev v ta namen žrtvovali. Niso se našli. Takih mož v liberalni stranki ni. Brez požrtvovalnosti pa nobeno združništvo ne gre. Liberalizem je nesposoben za altruistično delovanje. Sicer je pa propad Agromerkurja nesreča. Nazadnje je vsak revež, kdor je tepen, naj bo že politikar ali ne.

¹⁴⁷⁰ Dan 1914 7/4, št. 830. (Breznik)

¹⁴⁷¹ Slov. narod 1914, št. 78, dne 7/4. (Breznik)

¹⁴⁷² Humoristični časopis, ki je izhajal leta 1914 kot nedeljska priloga Dneva. Urednik je bil Radivoj Korene.

¹⁴⁷³ Slovenec 1914, št. 77, dne 6/4. (Breznik)

Politične škode liberalna stranka seveda ne bo čutila, ker je vrgla Lenarčiča in Žerjava že zdavnaj s krova. Pač pa bodo čutili to katastrofo mnogi in mnogi, ki so prišli čisto po nedolžnem zraven.

Za zadružništvo je pa Agromerkur velikanska šola, grenka, ampak silno poučna. Če bo ta proces pomagal, da bo vsaka slovenska zadruga svojo nalogo resno in korektno vzela, napišemo že danes na zadružnem polju v nar. gospodarsko knjigo velik plus.

Zarja, glasilo soc. demokratov je pa zapisala. Ni je večje tragike, če bi se Žerjavu ne pripetilo z Agromerkurjem, bi bil danes državnozborski poslanec, deželni poslanec, mestni svetnik itd. Dr. Ravnihar bi ne bil napravil kariere.¹⁴⁷⁴

Februarja 1915 je kasacijsko sodišče na Dunaju obravnavalo o ničnostni pritožbi, ki so jo vložili obtoženci, pa jo zavrnilo in potrdilo obsodbo ljubljanskega sodišča.¹⁴⁷⁵

Ko je bila vsa škoda poravnana, so bili vsi obtoženi pomiloščeni. Tudi za Žerjava so vse sodne inštan- ce brez izjeme priporočale njegovo pomilostitev, povdarjaje, da je bil interes vsega načelstva čisto ide-

*»Jadranska straža« zborovanje v Ljubljani (Kongresni trg) leta 1934. Josip Breznik govornik.
(ARS, Arhiv družine Breznik)*

¹⁴⁷⁴ Zarja 1914 dne 4. aprila. (Breznik)

¹⁴⁷⁵ Slovenec 1915, št. 46–20.II. (Breznik)

alen. Ko pa se je avstrijsko politično ministrstvo imelo pridružiti predlogu, so začeli intrigirati Nemci. Ljubljanski policijski komisar dr. Skubl je poročal, da je dr. Žerjav duša intrasingetnega krila v jugoslovanskem klubu in da ima zveze z inozemstvom.¹⁴⁷⁶ Pomiloščenje se tedaj ni izvršilo, pač pa šele v Jugoslaviji l. 1919 - 5. junija.¹⁴⁷⁷

Dr. Krek je ob času, ko je propadel Agro Merkur in je bil dr. Žerjav v Egiptu, rekel v nekem govoru:
 Žerjavi hripavi
 visoko kriče,
 na južno leto.

To je bilo objavljeno (bržkone v Slovincu) in nato mi je pripovedoval Krek približno tole:

Prejel sem pismo od sestre dr. Žerjava, v kateri se pritožuje, da sem se tako izrazil o njenem bratu, ki je vendar delal podobno kakor dr. Krek: ustanavljal je zadruge in gospodarska podjetja za dvig gmotnega blagostanja slovenskega ljudstva.

Jaz sem nato odgovoril: Gospodarska podjetja Vašega brata sicer mojemu bistvenemu delu niso bila v korist, ker so bila ustanovljena proti mojim podjetjem - toda če bi bil vedel, da sem s svojimi besedami ranil srce ljubeče sestre, bi jih ne bil izrekel!

Napisal Ivan Dolenc, g. rav.
 19. III 1955

XIV. Tiskovna zadruga

Jeseni 1916 je pri seji upravnega odbora Narodne tiskarne ravnatelj tiskarne Ign. Verbajs¹⁴⁷⁸ poročal, da tiskarna ne bo mogla z novim letom več izdajati Ljub. Zvona, ker je deficit vedno večji. Plačujočih naročnikov je le še 403 in sicer 275 na deželi, v Ljubljani pa 128, prihodnje leto jih bo pa še manj, ker zanimanje zanj vedno bolj pada, za kar je kriv tudi urednik (dr. Janko Šlebinger). Vsi člani upravnega odbora z dr. Tavčarjem vred so bili zato, da se izdajanje Lj. zvona ustavi, le jaz sem bil proti temu, češ da bo to kulturna sramota za naprednjake in da zaradi izgube kakega tisočaka Nar. tiskarna še ne bo propadla. Vendar nisem uspel in proti mojemu glasu se je sklenilo, naj se s koncem leta Lj. Zvon opusti. Povdarjalo se je še, da za prihodnji letnik tudi ne bo mogoče dobiti papirja.

O opustitvi Ljub. zvona sem pripovedoval prijateljem v Nar. kavarni. Soglasno smo bili menja, da moramo to preprečiti in Ribnikar je predlagal, naj mi prevzamemo nadaljno izdajanje edine napredne slovenske revije.

Naslednji dan sem šel k dr. Tavčarju in mu povedal, kaj smo sklenili. Rekel je: »Dam Vam izdajateljstvo in lastništvo Lj. zvona. Tiskate ga lahko, kjer hočete, če ga boste pa v Nar. tiskarni, boste za papir sami skrbeli in vsako številko plačali naprej.«

Na predlog Toneta Kristana, ki je tudi hodil v našo družbo, smo sklenili ustanoviti zadrugo in izdelati pravila. 27. oktobra 1916 se je vršil ustanovni občni zbor pri Zlatorogu v Gosposki ulici. Udeležilo se ga je 20 priglašencev zadruga. Določili smo delež po 250 K, plačljiv lahko v 10 mesečnih obrokih, jamstvo šeenkratni znesek deleža. Nova zadruga bi poleg Lj. zvona lahko izdajala še druge časopise in knjige. S tem smo jo postavili na dovolj široko podlago in ji dali ime Tiskovna zadruga. Ta pravila je vpisalo deželno trgovsko sodišče v Ljubljani 23. nov. 1916, opr. št. Firm 637/ Gen VI 109/1 v združni register. Prvi odbor je bil sestavljen iz predsednika dr. Otona Fetticha¹⁴⁷⁹, podpredsednika dr. Pavla Grošlja, taj-

¹⁴⁷⁶ Jutro 1921–12. avg. (Breznik)

¹⁴⁷⁷ Slov. narod 1919, 7. junija. (Breznik)

¹⁴⁷⁸ Ignacij Verbajs (30. 6. 1855 – 10. 10. 1932).

¹⁴⁷⁹ Oton Fettich-Frankheim.

nika dr. Jos. Klepca, blagajnika Jos. Breznika, in odbornika Janka Kersnika. V nadzorstvu sta bila Fran Abalner in Tone Kristan.

Pravila so se pozneje še večkrat spremenila, ker je bilo treba pomnožiti število odbornikov.

Načelstvo se je takoj lotilo nabiranja deležev, organiziralo zbiranje naročnikov, iskanje novega urednika Lj. Zv. in iskanje papirja. Glavno delo je ležalo na meni.

Do konca leta 1916 je bilo sprejetih okoli 100 združnikov, ki so do 13. II. 1917 vplačali že 21060 K s čemer je bila financijalna podlaga ustvarjena. Pozneje se je število članov še zelo pomnožilo. Pripadali so predvsem akademcem pa tudi pridobitnim poklicem.

Da bi pritegnili čim večje število pisateljev zlasti mlajših smo iskali novega urednika. Pridobili smo Otona Župančiča. Hoteli smo da bi imel sourednika za listek, pa je odločno odklonil. Bali smo se namreč, da vsega dela sam ne bo zmožel in list ne bo pravočasno izšel, kar se je tudi zgodilo. Povečali smo honorar od 2 na 4 K na stran ter za list naročili nove vinjete, ki jih je narisal Iv. Vavpotič¹⁴⁸⁰.

Organiziral sem nabiranje novih naročnikov potom prijateljev in znancev v Ljubljani in po deželi. Uspeh je bil ogromen, saj je imel Lj. Zv. oktobra 1917 plačujočih naročnikov 2387. Da bi še bolj podprli gmotni uspeh, smo upeljali inseratno prilogo, ki je prinesla 5393 K.

Končno smo za list preskrbeli tudi papir, katerega je bilo v vojni dobi silno težko dobiti.

Papir je tedaj nakazovala le Zveza tovarn papirja na Dunaju (Papierfabriksverband). Naprosili smo drž poslanca dr. Vlad. Ravniharja, da je posredoval pri Zvezi in dosegel, da nam je tovarna papirja Lekam v Gradcu dobavila v dovoljni množini in dobrega brezlesnega papirja.

Končno smo sklenili še z Nar. tiskarno pogodbo za tiskanje revije ter njeno ekspedicijo.

Po zagotovitvi nadaljnega izhajanja Lj. Zvona, je načelstvo Tiskovne zadruge začelo snovati nove naloge, ki naj bi se jih lotila zadruga. Lotiti se je hotela izdajanja knjig, predvsem slov. klasikov in raznih prevodov. Za sodelovanje je pridobila dr. Iv. Prijatelja, ki je 3. avgusta 1917 postal njen član in prevzel izdajo Jurčičevih zbranih in Levčevih izbranih spisov. Na njegov predlog - osebno je bil navzoč pri seji načelstva 3/8 - se je sklenilo kupiti vsa Stritarjeva dela za 3000 K proti temu, da se kupnina takoj izplača. V seji 16. oktobra sem poročal, da je dr. Tavčar sporočil, da prepušča vsa svoja dela T. z. brezplačno. Z majsko številko Lj. Zv. je začela izhajati bibliografska priloga »Naša knjiga«, ki naj bi predvsem označevala knjižne novosti Tiskovne zadruge. V 2. številki, ki je bila priložena sept. številki Lj. Zv., je Prijatelj priobčil načela, po katerih misli urejati slov. klasike.

Na predlog Pavla Grošlja se je sklenilo izdajati poljudno znanstveno revijo »Priroda«, ki bi jo urejeval on.

Naročil se je ustrezni papir za eno leto, naročile risbe in klišeji. Risbe je napravil Ant. Koželj. »Priroda« pa ni nikdar izšla, ker je Grošel izgubil pogum radi pomanjkanja sotrudnikov. Klišeje sta pozneje uporabila »Proteus« in Vodnikova družba v knjigi »Iz tajnosti prirode« (1926).

Sredi l. 1917 smo začeli misliti na izdajo političnega tednika, ki bi bil pisan v jugoslovanskem duhu. Na seji 3. avgusta je predlagal Ribnikar, naj T. Z. prevzame izdajo takega tednika. Po daljši debati je bil ta predlog sicer odklonjen, toda, ko se je pozneje osnoval za tednik, ki je dobil ime »Domovina«, poseben konzorcij, ki je prevzel obveznost, da krije vsak primanjkljaj, je zadruga prevzela njegovo upravo.

V konzorciju »Domovine« so bili Ribnikar, Breznik, Jo. Lavrenčič, dr. Fr. Novak, dr. Pestotnik, dr. Fettich, dr. Triller, dr. Fr. Zupanc in še dva člana katerih imena so mi izpadla. Vsak je vplačal 10 deležev po 100 K. Predsednik konzorcija je bil Ribnikar, blagajnik pa dr. Fr. Zupanc.

Domovina je začela izhajati 1. febr. 1918 v Nar. tiskarni in je imela v prvem letu 3700 naročnikov (plačujočih), ok. 3000 se je pa prodalo v trafikah.¹⁴⁸¹

Prvi poslovni lokal Tiskovne zadruge se je nahajal v Tavčarjevi ulici št. 6 (Čudnova hiša), prvi nameščenelec pa upok. učitelj Luka Sila.

¹⁴⁸⁰ Ivan Vavpotič.

¹⁴⁸¹ Odg. urednik je bil Emil Vodeb, pravi pa A. Ribnikar. (Breznik)

Z Zupančičem kot urednikom T. Z. ni bila povsem zadovoljna. List ni izhajal redno in listek ni bil mnogovrsten, kakor so pričakovali naročniki. V aprilu je začela sicer na splošno odobravanje izhajati Tavčarjeva povest Cvetje v jeseni, a odpor je vzbujal Kraigherjev roman Mlada ljubezen, ki je razpravljalo o seksualnem vprašanju. To je povzročilo visoko število naročnikov, ki so pripadali najrazličnejšim stanovom in ki so hoteli imeti družinski ne pa književni list, kar je Zvon bil. Dr. Ivan Prijatelj je to v naslednjem letniku Lj. Zv. v članku »Naši časopisi« tudi javno ugotovil: potrebujemo literarni list, ki bo služil le beletristiki, estetiki in kritiki brez družinske prikladnosti. To naj bi bil Lj. Zvon. Poleg njega naj bi se ustanovil družinski list. Potem ne bo ne razočaranj ne sitnarenj.¹⁴⁸²

Tiskovna zadruga ni bila teh misli. Bala se je da bi dve napredni reviji ne mogli živeti. Za prihodnji letnik je k Župančiču kot glavnemu uredniku dodala še dva sourednika Antona Lobodo (Melik) in Milana Puglja¹⁴⁸³ ter tudi v formi preuredila list in ga znatno povečala, naročnino pa od 12 K dvignila na 20 K kot vabo pa obljubila vojni roman Vl. Levstika: Gadje gnezdo.

Spretna agitacija in reklama je zopet dvignila število naročnikov. Lj. Zvon se je tiskal v 3000 izvodih, v tolikih kot ne preje in ne pozneje. Glavno zanimanje je vzbudil Levstikov roman Gadje gnezdo. ~~Da bi postal list čimbolj zanimiv so bili to leto trije uredniki, Oton Zupančič, Milan Pugelj in Anton Melik (Loboda).~~ Platnice in oprema lista je zopet izvršil Iv. Vavpotič. Tudi razdelitev teksta se je spremenila, kar pa je prihodnje zopet odpadlo.

Po razpadu monarhije so se težave za izdajo lista hitro večale.¹⁴⁸⁴ Zmanjkovati je začelo papirja, cena mu je neprestano rasla. Tiskarne so bile prezaposljene¹⁴⁸⁵, stavci so stopili opetovano v strajk in cene tiskarskim izdelkom so rapidno rasle. Proračuni za Lj. Zvon so se dvigali leto za letom, v istem tempu so pa padali naročniki, ker je bilo treba naročnino dvigati. Dočim je proračun za 1917 znašal še 24060 K, za l. 1918 46500 K je zrastle do l. 1922 na 473.000 K in l. 1924 na 267000 din (=1,068.000 K). Honorarji so se v tej dobi zvišali od 4 K v l. 1917 na 40 K l. 1924, a naročnina od 12 K na 120 din.

Število naročnikov je padlo na 1000. Ravnotežje je bilo mogoče vzdrževati le s pomočjo inseratov. Naročniki so se zelo menjavali. Stalnih je bilo okoli 1200, ostali so izpadali in se priglašali leto za letom.

Naročnike za l. 1924 sem razdelil po stanovih. Statistika je pokazala, da je bilo na Lj. Zvon naročenih: 356 akad. izobraženih (74 odv., 33 notarjev, 67 zdr., 10 živinozdr., 41 inž., 11 [...], 85 prof., 35 [...]) 12 duhovnikov, 218 učiteljev, 175 drž. uradnikov (želez, poštn. cariniki, orožniki, ...) 148 priv. urad, 31 dijakov 17 srednjih šol, 128 družin. 105 trgovcev, 36 obrtnikov 40 industrijalcev, 8 kavarnarjev, 192 knjigarn.

287 raznih - 32 izvodov se je oddalo brezplačno, 129 pa ni ob koncu leta še nič plačalo.¹⁴⁸⁶

Statistika je pokazala, da je agitacija za list zajela le izobražene sloje, za ostale je bila pa revija previsoko stoječa in bi bilo treba izdajati še družinski list. S to mislijo se je ukvarjala T. Z. že l. 1918, ko je sestavila proračun za ilustriran časopis, ki naj bi izhajal na 8 straneh in bi mu bili uredniki Milan Pugelj ter slikarja Tratnik in Smrekar. Do izvedbe ni prišlo.¹⁴⁸⁷

V tej dobi so bili uredniki Lj. Zv.: leta 1919 Oton Župančič, Milan Pugelj in dr. Glonar, leta 1920 in 1921 dr. Glonar¹⁴⁸⁸, od 1922 dalje pa Fr. Albrecht¹⁴⁸⁹.

Vsled spremembe pravil l. 1918 in 1921 so vstopili v načelstvo Tiskovne zadruge še Ribnikar, dr. Šle-

¹⁴⁸² Lj. Zvon 1918, str. 215. (Breznik)

¹⁴⁸³ Milan Pugelj (3. 1. 1883, Novo mesto – 3. 2. 1929, Ljubljana), pesnik, pisatelj, urednik.

¹⁴⁸⁴ Iz mojega referata ob 10 letnici T. Z. (Breznik)

¹⁴⁸⁵ Prezaposlene.

¹⁴⁸⁶ Iz Notesašt. IV. (Breznik)

¹⁴⁸⁷ Notes št. II. (Breznik)

¹⁴⁸⁸ Joža Glonar.

¹⁴⁸⁹ Fran Albrecht (17. 11. 1889, Kamnik – 11. 2. 1963, Ljubljana), pesnik, prevajalec, urednik, kulturni delavec.

binger in Ant. Jug, 1921 pa dr. Iv. Prijatelj, dr. Janko Pretnar, Miroslav Gregorka¹⁴⁹⁰, dr. Iv. Lah in dr. Rudolf Sajovic v nadzorstvo pa Jakob Avšič, ravnatelj banke Slavija, Rudolf Rozman, uradnik Zveze sl. zadrug. Izpadel je Tone Kristan.

V novembru 1917 je izdala Tiskovna zadruga svojo prvo knjigo in sicer zbirko pravljic Fr. Milčinskega: Tolovaj Mataj, s 15 ilustracijami Iv. Vavpotiča. Mesto letnice je imela knjiga značilno pripombo: »V četrtem letu vojne - da bi bilo zadnje - in vojna zadnja.« Knjiga je dobila veliko odjemalcev in vodja Jugosl. knjigarne Mesar¹⁴⁹¹ je hotel celo naklado takoj odkupiti. Pozneje je izšla še ena naklada. Z izdajo knjige nismo bili zadovoljni. Bila je pač vojna izdaja, ko je primanjkovalo vsega. Format je bil premajhen in slike niso prišle do pravega izraza.

Izdajo knjig si je zamislilo načelstvo T. Z. v raznih zbirkah. Predvsem izdajo Slov. klasikov. Format in zrcalo knjige smo določili skupno dr. Prijatelj, dr. Šlebinger, Janez Zorman in jaz. Zorman je tudi ex libris. Ko je T. Z. prišla v last Tavčarjevih spisov, je dr. Prijatelj začasno odložil izdajo Stritarjevih in Levčevih izbranih spisov, ker se je lotil izdaje Tavčarjevih spisov in v ta namen v počitnicah dalj časa bival pri dr. Tavčarjevih na Visokem. Leta 1919 je izdelal le Stritarjevo antologijo in urejal Jurčičeve spise.

Po smrti Frana Maslja - Podlimbarskega si je pridobila T. Z. lastništvo njegovega literarnega dela in ga začela v redakciji dr. Janka Šlebingerja tudi izdajati. Dr. J. Glonar je priredil Simona Jenka zbrane spise.

Izdajo knjig iz najrazličnejšega področja literature in kulture si je zamislila T. Z. v raznih zbirkah, ki so že l. 1919 ali 1920 začela izhajati.

Pota in cilji je bila zbirka poljudno-znanstvenih spisov. Idejo za njo in idejo za njeno opremo je dal dr. Pavel Grošelj. Z izdajo Melikove Zgodovine Srbov, Hrvatov in Slovencev in njegove Jugoslavije so učitelji in učenci dobili snov za pouk in učenje.

V »Prosveti in zabavi«, ki jo je urejal dr. J. Šlebinger so se ponatiskovala zlasti starejša leposlovna dela, zbirka Oder v redakciji dr. Ivana Laha, je pa prinašala gledališke igre, ki so bile primerne za podeželska odra. Zbirka političnih gospodarskih in socialnih spisov je do l. 1926 priobčila v XI. zvezkih spise zdravstvene in politične vsebine.

Začela so izhajati tudi Shakespearjeva dramatična dela, ki jih je vzorno prevajal Oton Župančič, ki pa niso našla toliko odjemalcev, da bi pokrila stroške.

Poleg vseh teh zbirk je izdajala TZ prevode raznih svetovnih pisateljev, pesmi in povesti slov. pisateljev (A. Debeljak, Cvetko Golar, Mirko Pretnar, Fr. Zbašnik) nove knjige za mladino in zbirko zakonov.

Da bi se razgovorili o Ljub. Zvonu in o programu Tiskovne zadruge se je vršil 29. julija 1924 v Kamniku sestanek nekaterih sotrudnikov Ljub. Zvona in Tiskovne zadruge. Po kosilu na mojem počitniškem domu smo se sestali v dvorani Nar. čitalnice: Oton Župančič, Juš Kozak, Anton Melik, dr. Ivan Prijatelj, Vlad. Levstik, Fr. Albrecht, Stane Kosovel¹⁴⁹², dr. Pavel Grošelj, dr. Igo Gruden¹⁴⁹³, Anton Jug in Fr. Pavlič za zvezo kulturnih društev dr. Žerjav in jaz. Navzoč je bil tudi predsednik kanoniške Nar. čitalnice župan dr. Karba, ki nam je želel dobrodošlico. Razgovor se je vršil o Ljub. Zvonu, o izdajanju poljudno-znanstveni reviji in o knjiž. programu Tiskovne zadruge. Debata je bila jako živahna, in so se udeležili vsi navzoči. Z večernim vlakom so se Ljubljančani vrnili.

27. oktobra 1926 je Tiskovna zadruga obhajala svojo desetletnico. Izredni občni zbor se je vršil v dvorani Zveze kulturnih društev, v Kazini, kjer so podali poročilo o njenem desetletnem delovanju. Iz tega poročila posnamem, da je v tem času izdala poleg 10 letnikov Lj. Zv. 163 knjig in brošur v 394.000 izvodih, ki so veljala 2.670.000 din. Od tega je prodala 207.198 izvodov za vsoto 1.920.000 din. V zalogi tedaj ostalo še 187.000 knjig.

Glede Ljub. Zvona se je predlagalo, naj bi se honorarji povišali za 100 Kr, za uredništvo naj se na-

¹⁴⁹⁰ Miroslav Gregorka (1879–193?). Umril v tridesetih letih dvajsetega stoletja.

¹⁴⁹¹ Ivan Mesar (24. 8. 1874, Jesenice – december 1948), knjigarnar, čebelar.

¹⁴⁹² Stano Kosovel.

¹⁴⁹³ Igo Gruden (18. 4. 1893, Nabrežina, Furlanija-Juljska krajina – 29. 11. 1948, Ljubljana), pesnik, pravnik.

ročijo tuje revije zlasti francoske in angleške, uvede naj se bibliografija, ki naj jo piše Avg. Pirjevec¹⁴⁹⁴. Zvon naj bo literarna estetska revija.

Zbirka »Prosveti in zabavi« naj dobi novega urednika. Prinaša naj se tudi prevode iz hrvaškega slovtva (Matavul, Kozarac, Šenoa, Gjalski) dalje potopise, Ilijado, Odisejo, zbiranje narodnih pesmi, ugank in pregovorov.

Zbirka naj dobi nov naslovni list in naj ima izrazito antiklerikalno tendenco.

V zbirki »Pota in cilji« naj se objavi več realij, tudi prevodov, filozofska antologija, sociologija, geologija itd.

Glede revije je predlagal dr. Prijatelj, naj se skliče širši sestanek.

Govorilo se je tudi o ustanovitvi družbe za izdajo knjig po sistemu Mohorjeve Družbe.

Občni zbor¹⁴⁹⁵ je vodil predsednik dr. Fettich, ki je povedal, da je od ustanovitve umrlo že 27 članov (med drugim Iv. Bonač¹⁴⁹⁶, Vlad. Leskovar, Iv. Knez¹⁴⁹⁷, dr. Jos. Lavrenčič, dr. Iv. Oražen¹⁴⁹⁸, Maks Pleteršnik¹⁴⁹⁹, dr. Fr. Rosina, dr. Fr. Simonič¹⁵⁰⁰, dr. Iv. Tavčar, dr. Karel Triller, Pavel Turner¹⁵⁰¹ in drugi). Ob desetletnici je štela TZ. 133 članov, ki so imeli 2471 polno in 11 delno vplačanih deležev in ki so vplačali 156580 din.

V pesniško vznešenih besedah je očrtal delo podpredsednik dr. Pavel Grošel, o knjižnem programu poročal dr. Janko Šlebing, statistične podatke pa podal jaz.

Iz tega poročila¹⁵⁰² posnemam, da je TZ v tem času izdala poleg 10 letnikov Ljub. Zvona 163 knjig in brošur v 394.000 izvodih, ki so veljale 2,670.000. Od tega je prodala 207.196 izvodov za svoto 1.920.000.

Knjiga se je po vojni silno podražila.

2000 izvodov knjig v 10 polah je veljalo brez honorarja l. 1914 K 935-, l. 1916 K 2015-, a l. 1926 din 22.270-. Honorar je znašal l. 1914 za polo za izvirne spise 20 do 30 K (za prevode 10–15 K) leta 1926 pa za izvirne 500 do 1000 din. Za prevode pa 300–500 din, pa tudi več.

Naklada, ki je znašala pred vojno za izvirna dela 1200–1500 izvodov, se je po vojni dvignila na 3000–4000 izvodov, pa sedaj zopet padla na 2000–3000. Pred vojno se je prodalo v prvem letu 200–300 v drugem itd. 20–40 knjig.

V povojnih letih pa v prvem 1000, v drugem 100–200, leta 1926 pa 300–400 oz. 20–50 knjig.

Knjige kupujejo največ ljubitelji knjig brez naslova, potem učitelji, financarji, orožniki nato izobraženi svobodni poklici, malo dijaki, ki nimajo sredstev in še manj knjižnic iz istega vzroka.

Leta 1919 je dobila TZ knjigotržno koncesijo, odprla pa knjigarno šele l. 1921, ko se naselili v Prešernovo ul. Avgusta 1924 je vstopil v njeno službo kot poslovodja Fr. Šarabon.

Potegovala se je tudi za podelitev tiskarske koncesije, ki pa je ni dobila, češ da je že dovolj tiskarn.

Tiskovna zadruga je dala pobudo za ustanovitev novih založb: Umetniške propagande, Nove založbe, Mariborske Tisk. Zadruga, Slomškove TZ v Celju, Kmetijske tisk. zadr., Zadruga založbe, Zvezne knjigarne, Učiteljske knjigarne itd.

Izredni občni zbor je na predlog ravnatelja Juga v počastitev desetletnice sklenil:

¹⁴⁹⁴ Avgust Pirjevec (28. 9. 1887, Gorica, Furlanija-Juljska krajina – 9. 12. 1943, Mauthausen), bibliotekar, politični zgodovinar, literarni zgodovinar.

¹⁴⁹⁵ Jutro 1926, št. 249. (Breznik)

¹⁴⁹⁶ Ivan Bonač (3. 7. 1846, Ljubljana – 4. 7. 1920, Ljubljana), knjigovez, podjetnik.

¹⁴⁹⁷ Ivan Knez.

¹⁴⁹⁸ Ivan Oražen.

¹⁴⁹⁹ Maks Pleteršnik (3. 12. 1840, Pišce – 13. 9. 1923, Pišce), leksikograf, učitelj.

¹⁵⁰⁰ Franc Simonič (2. 10. 1847, Ivanjkovci – 14. 7. 1919, Gornja Radgona), bibliotekar, bibliograf.

¹⁵⁰¹ Pavel Turner (21. 1. 1842, Planica – 25. 9. 1924, Maribor), publicist, vzgojitelj.

¹⁵⁰² V mojem arhivu. (Breznik)

1. da podari Zvezi kulturnih društev iz svoje zaloge potrebne knjige za ustanovitev 20 novih javnih knjižnic v ljublj. in marib. oblasti
2. da razpiše posebno nagrado 10.000 din za daljšo izvirno slov. povest, ki naj izide v Ljub. Zvonu 1928.¹⁵⁰³

V prvih letih drugega desetletja se je delovanje T. Z. razvijalo v istem kot v prvem. Od 1927 do 1930 je izšlo 90 knjig in brošur v 160.000 izvodih, ki so veljale 2,400.000 din, a prodalo se je knjig za 2,926.000 din. Med izdanimi deli je posebno omenjati Zupančičev jubilejni zbornik v redakciji Fr. Albrechta. Jakopinov jubilejni zbornik z reprodukcijami v bakrotisku in Album slov. književnikov, ki ga je priredil dr. J. Šlebinger. Leta 1919 je začela izhajati mladinska zbirka Z začarane police, ki jo je uredjal dr. Pavle Karlin¹⁵⁰⁴ in ki je prinašala razne pravljice in pripovedke z ilustracijami.

V tej dobi se je preselila TZ iz Prešernove ul. v Šalenburgovo, kjer je dobila lepe lokale zlasti pa izlozbe. V Mariboru je pa ustanovila svojo podružnico (1927). Glede ustanovitve slednje sem bolj skeptičen, pa forsiral jo je član načelstva Ribnikar. Moji pomisleki so se v naslednjih letih, ko je postala veliko breme glede nadzorstva in financiranja, uresničili. V podružnici se je prodajal tudi papir in vse šolske potrebščine. Ljubljanski Zvon se je v tej dobi tiskal v nakladi 2250 izvodov, pa je bil že pasiven. Da bi se zmanjšala velika zaloga knjig ter povečal dohodek so se za božič in novo leto dajale zbirke knjig po jako znižani ceni.

Svetovna gospodarska kriza, ki je zajela tudi Jugoslavijo, seveda tudi T. Z. ni prizanesla in jo v naslednjih letih spravila v velike denarne težkoče, ko je bil denarni dotok manjši kot pa izdatki. Že nekatere izdaje l. 1929 zlasti šolskih knjig (Raič, Srbohrv. čitanka, Sturm, Franc, Gramatika in Dolžan, Minero-logija) in pravnih knjig (Dolenc, Tolmač h kazenskemu zakoniku, Lapajne, Mednarodno pravo, Pirkmajer Zakon o državljanstvu) so požrle velike svote denarja, izkupička iz njih pa ni bilo primernega. Ko je vlada preselila Uradni list v Merkurjevo tiskarno so odpadli tudi ponatisi zakonov iz Uradnega lista, ki so bili za Tiskovno zadrugo stalen vir dohodkov. V tej dobi so začeli naročati v T. Z. različni instituti in seminarji univerze v T. Z., plačevali pa niso, ker so jim bili reducirani proračuni. Tako se je zgodilo, da je imela TZ naenkrat na univerzi velike terjatve l. 1930: 115000, naslednjega leta pa že 319000.- in leta 1931 že okoli 400.000.- Ker ni imela bančnega kredita je ostajala dolžna Delniški tiskarni (1932: 448274.- din).

Bridko smo tedaj občutili, da ni bilo več Gregorja Žerjava. Ni bil sicer med ustanovitelji TZ, ker ga tedaj ni bilo v Ljubljani, toda pozneje je priglasil zase in za družino veliko število deležev, ter z nasveti in dejanji sodeloval pri njej.

Vsakokrat kadar je prišel iz Beograda, sem mu moral referirati, kaj je in kaj bo izdala T. Z. »Vedno več je treba izdajati. Če ni denarja, bomo pomnožili deleže in bom že kako pomagal. Kdor ne napreduje, nazaduje.« Predvsem se je zanimal za knjige, ki so dostopne najširšim slojem. Za zbirko »Prosveti in zabavi« je v najtežjih časih preskrbel dva vagona papirja. Zelo se je zanimal za slov. literaturo. V njegovi knjižnici so bila dela vseh slov. pisateljev, ki jih je v dolgih bolezenskih dneh, ki jih je prebil večinoma v postelji, marljivo prebiral. Najbolj je cenil Levstika Fr. in ga najraje prebiral. Tudi vse letnike Ljub. Zvona si je preskrbel in vsako novo izišlo številko kritično pregledal. Velikokrat je povdarjal, da bi bilo treba ustanoviti še poljudnoznanstveno revijo. Ker se je TZ bala za obstoj Lj. Zv., je na njegovo pobudo začelo izdajati Jutro Življenje in svet (1927). Ob njegovi smrti mu je Božidar Borko¹⁵⁰⁵ napisal v Ljub. Zvonu¹⁵⁰⁶ nekrolog, v katerem je navedel vse cilje in metode tega neumornega slovenskega kulturnega in političnega bojavnika. V Avstriji miner, v Jugoslaviji pa graditelj, ves prožet¹⁵⁰⁷ od opojnega sna o veliki

¹⁵⁰³ Jutro 1926, št. 249. (Breznik)

¹⁵⁰⁴ Pavel Karlin (20. 1. 1899, Ljubljana – 11. 12. 1965, Ljubljana), pisatelj.

¹⁵⁰⁵ Božidar Borko (2. 2. 1896, Gomila pri Kogu – 12. 12. 1980, Ljubljana), novinar, publicist, prevajalec, urednik.

¹⁵⁰⁶ Lj. Zvon 1929, VII številka. (Breznik)

¹⁵⁰⁷ Prepojen.

jugoslovanski bodočnosti, silen, polen ognja, poln vere in očetovske ljubezni do države, ki je bila njegov najslajši sen in njegovo največje doživetje.

Da bi pridobili čim večji krog pisateljev in da bi bil izdajateljski program čim boljši je ustanovilo načelstvo TZ na pobudo nekaterih pisateljev jeseni l. 1930 literarni sosvet, v katerem so bili poleg dr. Prijatelja in dr. Šlebingerja Fr. Albrecht, Stanko Leben¹⁵⁰⁸, Juš Kozak in Jos. Vidmar¹⁵⁰⁹, Božidar Borko. Ta odsek naj bi predlagal odboru, katere knjige naj bi se izdale v zbirkah, ki jih je pripravljala TZ. Zdi se mi, da je bil ta sosvet prva spotika za dr. Iv. Prijatelja, da se je začel odmikati zadrugi. Dosedaj sta bila za vse izdaje odločilna dr. Prijatelj in dr. Šlebinger, sedaj pa naj bi bil merodajnejši literarni sosvet. To je dr. Prijatelja užalilo. Takoj je prišla še druga zadeva. Dr. Prijatelj je predlagal 29. sept 1930 v načelstvu TZ naj bi se začeli izdajati v redakciji dr. Slodnjaka¹⁵¹⁰ Levstikovi zbrani spisi. Načelstvo je predlog v načelu odobrilo, ga poverilo v preučevanje pravkar osnovanem literarnem odseku. Literarni odsek je razpravljal o tem na posebni seji, ki se je dr. Prijatelj žal ni udeležil. Na omenjeni seji je prevladovalo mnenje da bi za Levstikov jubilej kazalo izdati izbor iz Levstikovih spisov. O tem je poročalo Jutro 11. okt. , ko je pisalo o novem programu TZ. Pred prihodnjo sejo načelstva se je odsek sestal še enkrat in sprejel soglasno predlog, da naj se priporoča izdaja zbranih spisov Fr. Levstika v redakciji dr. Slodnjaka, vendar pa naj se ne začne s poezijami, kot je predlagal Slodnjak. Načelstvo je ta predlog sprejelo in sklenilo naj se skuša pri uredniku spisov doseči, da izidejo najprej Levstikovi politični spisi in leposlovna proza in šele na koncu poezije. 21. oktobra sem govoril o tem s Slodnjakom, ki je izjavil, da ne more izpremeniti vrstnega reda končno pa pristavil, da se bo o tem še posvetoval z dr. Prijateljem. Obljubil je odgovor v 48 urah. Pričakovanega odgovora pa dr. Slodnjak ni dal. Pač pa smo 9. novembra na veliko presenečenje izvedeli iz oglasa Jugosl. knjigarne, da so bili Zbrani spisi Levstika sprejeti v zbirko tega založnika in sicer v spremenjenem vrstnem redu natančno tako, kakor je želela Tiskovna zadruga. Konec leta je v Slovincu¹⁵¹¹ nek anonimnež napadel T.Z., da »niti največji duh resničnega slovenskega naprednjaštva ni mogel najti založništva pri svojih žalostnih vnukih in pravnukih, temveč ga je moral izdati prvič Nemeč Bamberg, drugič pa Jugosl. knjigarna«. Na ta napad je T. Z. pojasnila v javnosti, kako je s to stvarjo.¹⁵¹²

Levstikovi zbrani spisi so začeli potem res izhajati v Jugosl. knjigarni in sicer v tistem vrstnem redu kot je želela TZ.

Ta afero je povzročila, da se je čutil dr. Prijatelj užaljenega in ni več prihajal na seje T. Z.

Pozneje sem že večkrat govoril ž njim in ga skušal privabiti na seje TZ, pa mi je vedno z istimi besedami zavračal: »Jaz sem kot razbičan Kristus. Od vseh strani se me napada in nasprotuje.« Na vsako sejo smo ga vabili in pri novih volitvah vedno znova izvolili, toda odziva ni bilo.

19. sept. 1930 je predlagalo 13 sotrudnikov Ljub. Zvona (Fr. Albrecht, Oton Župančič, Stanko Leben, Anton Lajovic, Marij Kogej, Anton Ocvirk, Ferdo Kozak, Jos. Vidmar, Juš Kozak, St. Kosovel, Mrzelj, Vlad. Levstik in Bož. Borko)¹⁵¹³ načelstvu TZ, naj bi se obseg lista povečal mesečno na 5 trislovnih pol in spremenil naslov lista, ki je zastarel in zveni zlasti v prevodih anahronistično, v Slov. revija s podnaslovom ZI Ljub. Zvona.

Načelstvo TZ se je balo, da bo mnogo starih naročnikov, ki so bili naročniki le iz tradicije le iz kontinuitete, odpadlo in vrnilo revijo z naslovom Slov. revija, število naročnikov se je pa itak stalno manjšalo, zato je sklenilo, naj ostane glavni naslov Lj. Zvon, ki pa naj ima podnaslov Slov. revija. Na povečanje obsega iz gmotnih razlogov ni moglo pristati.

¹⁵⁰⁸ Stanko Leben (30. 10. 1897, Ljubljana – 14. 7. 1973, Ljubljana), romanist, prevajalec, literarni zgodovinar.

¹⁵⁰⁹ Josip Vidmar (14. 10. 1895, Ljubljana – 11. 4. 1992, Ljubljana), literarni kritik, literarni teoretik, esejist, prevajalec.

¹⁵¹⁰ Anton Slodnjak (13. 6. 1899, Bodkovci – 13. 3. 1983, Ljubljana), akademik, literarni zgodovinar, literarni kritik, pripovednik.

¹⁵¹¹ Slovenec 1930, 28. dec. (Breznik)

¹⁵¹² Slovenec 1930, 28. dec. (Breznik)

¹⁵¹³ Pismo v mojem arhivu. (Breznik)

Za 50 letnico Lj. Zv. je dr. Šlebinger ob 10 letnici T. Z. napovedal vsebinsko kazalo za vseh 50 letnikov. Žal, da ga ni izvršil, kot je obljubil. Njegova zamisel je tudi bila, naj bi izhajal slavnostni letnik bogato ilustriran s svojimi glavnimi sotrudniki in njih spomini.

Leta 1931 je doletela T. Z. prva konfiskacija. 20. aprila je izšel v prevodu Jos. Vidmarja roman Mesta in leta, ki ga je spisal ruski pisatelj Konstantin Fedin. Konfiskacija je bila odrejena od beograjske cenzure, ki je prepovedala izdajo vseh mlajših ruskih pisateljev, kar pa T. Z. ni vedela. Ko je prišla policija, ni bilo v zalogi več kakor par izvodov knjige, ker so bile vse druge že razposlane naročnikom. Vsled interencije T. Z. ni imela drugih sitnosti ali stroškov.

Za leto 1932 se je odločila zadruga, da bo začela izdajati knjige stalnim naročnikom v knjižnih zbirkah kot je to delala Modra ptica. Za nabiralca naročnikov je pridobila Cirila Vidmarja¹⁵¹⁴, ki se pa ni posebno potrudil in mu je morala zato službo odpovedati. Nastavila je pa kot tajnika literata Alfonza Gspana.

Založniški načrt za l. 1932 je sestavil knjižni svet.¹⁵¹⁵ Vpeljala se je nova zbirka: Slovenske poti, ki naj bi bila namenjena obravnavam naših najaktualnejših kulturnih in narodno političnih problemov v obliki esejev, novelistiki, liziki, potopisu, avtobiografiji itd. Urednik zbirke je bil Juš Kozak, ki je v prvem letu izdal 6 zvezkov in sicer Miško Kranjca, Težaki, Jože Kranjc Pot ob prepadu. Josip Vidmar. Kulturni problem slovenstva, Louis Adamič, Kriza v Ameriki, Juš Kozak, Celica in ... Slovenske poti so imele 556 naročnikov.

V zbirki »Slovenski pisatelji« je izšel I. zvezek Tavčarjevih zbranih spisov in Seliškarjev roman Nasekli brod. Naročnikov je bilo 500.

Tretja zbirka Mojstri in sodobniki je imela 600 naročnikov in je prinesla Stevensonov roman Prigode Davida Balfoura v dveh delih: I. Ugrabljen, II. Catriona, dalje; George Duhamela, Prizore iz bodočega življenja ter Zola-jev roman: Germinal. Ta zbirka je imela 600 naročnikov.

Upali smo, da se bo nabiranje stalnih naročnikov bolje obneslo, pa smo prišli prepozno, ker je smetano pobrala že Modra ptica, ki je z uredništvom Janeza Žagarja¹⁵¹⁶ bolje znala izbirati knjige za čitajoče sloje. Mi smo udarili previsoko in gmotni efekt ni dosegel pričakovanega. Kot nabiralec naročnikov je stopil v službo TZ Ciril Vidmar.

Josipa Vidmarja, Kulturni problem slovenstva je vzbudil vihar ogorčenja v napredni javnosti, kateri je očital narodno mlačnost, da ne reče sovražnost do slovenstva in proglasil krog samostojno misleče, strankarsko neopredeljene in tudi nezaslepljene slov. svobodoumne inteligence za sol tega naroda.

Tiskovna zadruga je tendenco knjige zavrnila in 23. maja 1932 objavila tozadevno izjavo prepuščajoč pisatelju samemu vso odgovornost.

Vsled izjave se je čutil užaljenega urednik Slov. poti Juš Kozak,¹⁵¹⁷ ker se ga ni nič vprašalo in je uredništvo odložil, pa pozneje to preklical in še nadalje iskal sotrudnikov za Slov. poti, v katerih je izšlo še 12 zvezkov (Uratnik, Pogledi v družabno in gospodarsko strukturo, Debevec, Gledališki zapiski, Ocvirk, Razgovori, Golia, Kulturna prireditve v črni mlaki, Fr. Kralj. Moja pot, dr. A. Šerko, O psihološki analizi - Klopčič, Preproste pesmi - Juš Kozak, Za prekmurskimi kolniki.)

V vprašanje jugoslovanstva in slovenstva je posegla tudi Zveza jugosl. naprednih starešin¹⁵¹⁸, ki je na sestanku ljubljanskih starešin dne 24. junija 1932 razpravljala o pojavih samoslovenskega separatizma. Ugotovilo je, da je v slov. inteligenci narodna slovenska zavest danes prav tako globoko zasidrana, kakor je bila v preteklosti. Čustveno razmerje do Hrvatov in Srbov ne more in ne sme poznati odpora in sovraštva, kakršnega smo gojili do Nemcev v Avstriji. Jugoslovanstvo mora z ljubeznijo urediti svoje od-

¹⁵¹⁴ Ciril Vidmar (15. 5. 1899, Ljubljana – 28. 2. 1982, Radovljica), založnik, knjigarnar.

¹⁵¹⁵ Založniški načrt TZ za l. XXXX s slikami pisateljev. (Breznik)

¹⁵¹⁶ Janez Žagar (1. 10. 1903, Pance – 21. 11. 1972, Ljubljana), pisatelj, prevajalec, urednik.

¹⁵¹⁷ Pismo Juša Kozaka Brezniku 26/V 1912. (Breznik)

¹⁵¹⁸ Izjava jugosl. napr. starešin, Jutro 1932, št. 149 28/VI. (Breznik)

nošaje do zagrebškega, beograjskega in ljubljanskega kulturnega kroga. To ni odpoved, ne žrtvovanje to je dolžno spoštovanje svoje lastne osebnosti. To ni jezikovno izenačenje, to ni kulturna nivelacija, to je kulturno sotrudištvo. Tudi pri Srbih in Hrvatih se pojavljajo stremljenja po narodni izolaciji. Stremljenja so politični, gospodarski in kulturni izolaciji so za nas pogubna ne le zaradi našega zemljepisnega in gospodarskega položaja, temveč zlasti tudi zato, ker nas težijo usodni nacionalni problemi ob Dravi in Soči. Stremljenja po izolaciji in avtarkiji rapidno širijo jarek med sodržavljanji in tako se umetno odtujemo drug drugemu, kar bo vodilo v podjarmljenje ali propast.

Jugosl. napr. starejšinstvo hoče zato zastaviti ves svoj vpliv da se pretirana samoslovenska privatnost podredi zakonom realnosti in nalogam bodočnosti.

V Vidovdanski številki je Jutro¹⁵¹⁹ z raznih vidikov razpravljalo o jugoslovanstvu in ugotovilo, da Slovenci nismo sprejeli jugosl. državne in narodne ideje zaradi tega, da bi se čimprej pretvorili v nekaj drugega kakor smo po naravi in po svoji kulturni individualnosti. V jugosl. narodu ostanejo in morajo ostati vsi atributi srbstva, hrvatstva in slovenstva, toda jasno je, da morajo biti nekako uglašeni med seboj in da tu ni prostora za separatistične tendence, ki razkrajajo nujno potrebno zavest edinstva. Potemtakem višje organiziran narod kot živa sinteza tradicionalnih in še vedno aktivnih narodov, ali če hočete, plemenskih individualnosti, ne more in ne sme uničevati tako bistvenih znakov kakor so n. pr. jezik, kulturni karakter itd.

Iz vsega tega je razvidno, da je bil Vidmarjev očitek, da napr. slov. inteligenca sovraži slovenstvo, napačen in morda od tretje strani namenoma insugeriran. Naravno je, da so oni, ki so pomagali ustvariti Jugoslavijo, svojo nacionalno državo, morali pobijati vse separatistične tendence in povdarjati državno edinstvo.

Za razpoloženje v naprednih kulturnih vrstah se je julija 1932 primeril jako neprimeren dogodek.

Iz gospodarsko finančnih (ne kulturnih) vzrokov se je ukinilo v državi nekaj srednješolskih zavodov, v Sloveniji III. dež. gimnazija v Ljubljani. Profesorje iz ukinjenih zavodov so premestili po potrebi drugam. Tako so bili premeščeni iz Ljubljane: prof. Sovre¹⁵²⁰ v Pančevo, prof. Ferdo Kozak¹⁵²¹ v Novo mesto, prof. Leben v Čuprijo, prof. Juš Kozak tudi nekam v Srbijo. Seveda je zavladalo velikansko ogorčenje. Jaz za premestitve nisem vedel. Pozneje mi je povedal Ribnikar, da so predlog sestavili Ribnikar, Pavlič in Vrhovnik. Prestavljeni so bili sami sotrudiški Tiskovne zadruge. Juš mi je to sporočil pismeno na Ljubno. Povedal mu je pa prof. Pavlič. Seveda sem začel reševalno akcijo in res mi je uspelo rešiti vsaj Juša Kozaka, ki mi je v teh dneh pridno dopisoval¹⁵²² in pripravljaval spored za Slov. poti 1933.

Proti premestitvam profesorjev je na obč. zboru društva Šola in dom nastopil tudi prof. Dragotin Lončar¹⁵²³, ki je bil glavni referent, enako pa tudi proti drugim spremembam na srednjih šolah. Povdarjal je, da so druge gimnazije radi ukinitve II. gimnazije prenapolnjene in da manjka radi upokojitve, redukcije in premestitve mnogih profesorjev na 3 ljub. gimnazijah približno 40 učnih moči. Zato naj se upokojevalci in premeščenci zopet namestijo, III. gimnazija pa zopet otvori.¹⁵²⁴

Svoje stališče do ukinitve III. gimnazije in do premestitev profesorjev v južne kraje sem razložil dr. Kramerju, pri čemer sem povdarjal, da so skrajno škodljive in neumestne. Zlasti bomo trpeli nacionalni elementi in še posebej Tiskovna zadruga.

Odvrnil je, da ni mogel ničesar storiti, ker se je to zgodilo iz gospodarskih razlogov. Določeno število profesorjev je moralo iti. Če bi ne šli ti, bi pa morali iti nacionalni profesorji. Sicer pa bodo prišli nazaj, ko bo gospodarska kriza minila. V ozadju hujskanja stojijo drugi elementi.

¹⁵¹⁹ Jutro 1932, št. 149, 28/6. (Breznik)

¹⁵²⁰ Anton Sovrè (4. 12. 1885, Šavna Peč – 1. 5. 1963, Ljubljana), klasični filolog, prevajalec.

¹⁵²¹ Ferdo Kozak (28. 10. 1894, Ljubljana – 8. 12. 1957, Ljubljana), pesnik, pisatelj, dramatik, urednik.

¹⁵²² 4. VII, 8/VII, 14/VII, 10/VIII. (Breznik)

¹⁵²³ Dragotin Lončar.

¹⁵²⁴ Slovenec 1932, št. 233 11. X. (Breznik)

Glede premestitev mi je pisal tudi Oton Župančič¹⁵²⁵: »Pišejo mi o premestitvah Lebna, Sovreta, Se-liškarja in naj se zanje zavzamem. Skušal sem priti do ministra Kramerja, a ga ni bilo na Bledu. Zato mu danes pišem. Ali ne bi sprožil tudi Ti, ki si politikom bliže nego jaz dobre besede? Ako je to persekucija radi volitev, volitve so bile vendar po ustavi svobodne. Proti državi ljudje pa to niso, kolikor jih jaz poznam, kakor po mojem sploh noben Slovenec ne more biti, ako ni bebast in če ne živi v utopijah. Ali se Ti zdi dobro, ustvarjati mučenike? Ali se ne bodo taka preganjanja tolmačila kot protislovenski kurz naše svobodoumne politike? Taka vprašanja mi hodijo po glavi, ko gledam Te stvari! Premisli tudi Ti in stori, kar misliš, da je prav. Nasilje ni prišlo nikdar do trajnega uspeha. Že vem: vsak stoj za svoje prepričanje in trpi zanj. A vendar bi si premislil, preden bi sam meril trpljenje drugim ljudem.«

Poleg tega mi je še pisal: »Ako bo čez zimo sv. Duh nad menoj, bi povedal o slovenstvu svoje misli, ki imajo svojo nianso med vsemi, kar jih hodi doslej v javnost. Čutim, da bi bilo to dobro.«¹⁵²⁶ V septembrski številki Ljubljanskega zvona¹⁵²⁷ je objavil Župančič esej: Adamič in slovenstvo. V njem pripoveduje, da je zastavil Adamiču intimno in nekoliko indiskretno vprašanje, ali se čuti Amerikanca ali Slovenca. Adamič je za trenutek pomolčal, stisnil ustnice, kadar zbira misli nato je odgovoril: »Čutim se eno in drugo.« Pomisliti je moral predno je odgovoril. Najbrž o tem prej sploh ni premišljal - Adamič je ostal Slovenec v prvinah svojega duha, v instiktivnem pogonu, v tajnem bistvu, ki daje njegovemu delu posebno barvo in ton.

Pri nas so vstali zadnje čase budni stražarji, ki so v silnih skrbah za to notranje slovenstvo, ki je sploh neizgubljivo. In v imenu te skrbi in tega strahu so preganjali Putjato, preganjajo Gavello, kajkavca, torej nekakega vsej po poli Slovenca. Za tisti veliki strah pa, ki je šel skozi vsako zavedno slovensko srce, ki je mučil vse naše velike ljudi, ker niso mogli zapreti oči pred dejstvom, kako se slovenstvo od zunaj kruši, kako se zožuje območje slov. jezika, za ta opravičeni strah so privlekli iz nerazumljenih fraktatov tolažbo, češ da število ni nič, vse da je duh. Kakor da živimo v nekakem mističnem kraljestvu duhov. Toda naš jezik živi na tem in tem tesnem in raskavem materijalnem prostoru, na oglišču in težišču teh treh, štirih raznih kultur, in tu trpimo kakor oportunisti. Tu poglej, ter premisli, ter navrzi! Tam pa, kjer se ni bati, se ne boj. In ne omeuj možnosti, ne oviraj bodočnosti. Kako radi to ubogo slovenstvo utesnjujemo. Vsakdo ga hoče prikrojiti po svoje in mu določiti pravi, pristni slovenski tir.

V večnem strahu za slovenstvo ga ožé in ožé in potiskajo na tisto dediščino, na kateri sami stoje. Resnično slovenstvo pa živi po svoje in uhaja na vse strani iz umetno postavljenih pregraj...

In ne izprašuje modrijanov, kaj je pravo slovenstvo, da se bo vedel prav po njem ravnati, temveč živi sebe in živi nezavedno slovensko...

Res v tem budnem stražarstvu vidim jaz nevarnost za našo miselnost, da naj se družijo in spajajo in plode naše ideje po nekakem duševnem incestu, ki nas utegne dovesti v osamelost in ozkosrčnost da se bomo smatrali kakor Izraelci za izvoljeno ljudstvo in vse kar ni prebilo izkušnje pred stražarji za nečisto in zavrženo. Svet bi nam moral vračati in nas izločiti iz vseobčnosti. Jaz vsaj čutim, kako je to pojmovanje slovenstva nestrpno in megalomansko, o, in kako jalovo. Daleč od poštene samozavesti, rojeno iz strahopetstva in precenjevanja samega sebe.«

Z Župančičevo kritiko »budnih stražarjev« so se čutili silno prizadete Jos. Vidmar, Ferdo Kozak, Stanko Leben in Fr. Albrecht. Sklenili so skupno napasti Otona Župančiča v prihodnji številki Lj. Zvona. Stavci iz Narodne tiskarne, ki so stavili Ljub. Zvon, so nas prišli opozoriti, da so napisali članke proti Župančiču Vidmar, Kozak, Leben in Albrecht za oktobrsko številko Lj. Zvona. Prinesli so nam krtačne odtise, iz katerih smo videli, da se pripravlja neetični napad na Župančiča. Jos. Vidmar je napisal članek Župančič in slovenstvo, v katerem mu očita, da se je z Jutrom vred postavil na tisto stran, ki označuje vso sedanjo na novo prebujeno slovensko zavest in vse prebudno skrb za nepotrebnega in celo za škodljivo.

¹⁵²⁵ Pismo z dne 17. 8. 1932. (Breznik)

¹⁵²⁶ Župančičevo pismo z dne 17. 8. 1932. (Breznik)

¹⁵²⁷ Lj. Zvon 1932, str. 518. (Breznik)

Ferdo Kozak mu očita v Glosi k Župančičevi besedi da ni vsa leta po vojni niti v eni naši usodni uri zmožel vsaj tiste vrste smeha, ki bi nazadnje nadomestil tudi solze in srd. Stanko Leben je pa napisal članek »Izkrivljena podoba« v katerem svetuje Ž. naj bi se v eseju najprvo dotaknil in osvetlil druge, težje stvari, pod katerimi se otepa naše življenje. Postavljena je bila tudi Udetova kritika o Vidmarjevi brošuri, Kulturni problemi slovenstva, v katerem vehementno napade svobodomislene Slovence, katerih želja je da bi čim preje kam izginili.

Načelstvo Tiskovne zadruge je sklenilo, da ne bo pustilo koncentrično napadati bivšega urednika Ljub. Zvona in njegovega najodličnejšega sodelavca pa tudi sebe ne blatiti v reviji, ki jo samo izdaja.

To smo povedali Albrechtu. Albrecht se je šel pritožiti k Župančiču, češ da se mu krati urednikova svoboda.

Župančič mi je nato 14. oktobra pisal sledeče pismo:

Dragi prijatelj,

sinoči mi je povedal Francé Albrecht da zahtevata, naj izključi Vidmarjev članek iz Zvona, ker mene Zvon ne sme napadati. Moram Ti sporočiti, da nasprotuje taka zaščita moje osebe in tako omejevanje uredniškega dela vsem mojim nazorom o svobodi, ki jo mora imeti urednik takega lista, ki se je od nekdanj zval glasilo naprednosti in svobodnega mišljenja.

Nasprotno, po mojem naj se vprašanja, kakršna je sprožil moj članek o slovenstvu, čeprav nisem v njem še vsega povedal, razpravljajo in razčistijo baš na takem mestu, na pa za plotom anonimnosti po dnevnikih, odkoder lete krepelci nate in si nenadoma opljuvan, da se samega več ne spoznaš. Ne poznam odgovorov na moje misli, ker jih nisem maral čitati, da si ohranim nemoteno svojo misel in jih bom lahko mirno razvijal dalje. Prepričan sem pa, da je že sam ugled Ljub. Zvona dovolj je jamstva za dostojnost in neko višino boja.

Čisto naravno se mi zdi, da se Albrecht z vso silo brani takih odredb, in ne morem si misliti pravega pisatelja ki bi hotel s takimi pogoji obdržati uredništvo, ali pa ga sprejeti za urednikom, ki bi bil tako odslovljen.

Prosim Te, dragi Breznik, premislite si, kaj delate. Trikrat si premislite, kam ženete pisatelje svobodomiselne smeri!

Ako želiš, bi se hotel s Teboj sestati, da se pogovoriva kaj več o tem, pisanje mi utruja roko, ki mi je še obvezana, prsti so mi kolikor toliko okorni.

Z lepimi pozdravi Tebi in Tvojim

Tvoj Oton Župančič

V Lj. 17. 10. 1932¹⁵²⁸

Nekaj dni nato sem se sestal z O. Župančičem. Pri tej priliki mi je potožil, da mu Albrecht (ki je njegov svak) ni nič povedal kakšen članek hoče priobčiti proti njemu, prosil je pa ponovno naj ima urednik glede kritike njegovih nazorih popolno svobodo. Bo že odgovoril v posebni brošuri, ki jo je obljubil Jušu Kozaku za Slov. poti. Govorila sva o državni politiki, o Jutru, o Vidmarju, ki povdarja vedno le slovenstvo, o državi, ki je rešila slovenstvo, pa nima besede. Obljubil sem mu, da bom pri vseh merodajnih osebah delal na pomirjenje in kompromisno rešitev spora.

Bil sem pri dr. Kramerju radi Jutra, pri dr. Fettichu radi Ljub. Zvona. Zmenili smo se da bo Tiskovna zadruga sklicala širši krog pisateljev in članov načelstva TZ na sestanek, ki naj bi razpravljajal o vseh spornih vprašanjih. Tak sestanek se je vršil 31. okt. 1932 v zgornjih prostorih gostilne pri Sokolu ob 8^h zvečer. Povabljenih je bilo 25 oseb, a prišlo je le 19.

Na TZ smo bili navzoči: dr. Fettich, dr. Sajovic, R. Gregorka, Ribnikar, Mačkovšek, Borko, Gspan in jaz, od pisateljev pa: Oton Župančič, Al. Gradnik, Fr. Albrecht, Kidrič, Jos. Vidmar, St. Leben, Juš in Ferdo Kozak, za Jutro gl. urednik Virant ter dr. Albert Kramer in dr. A. Zalokar.

¹⁵²⁸ Pismo O. Ž. Brezniku v mojem arhivu. (Breznik)

Prišli pa niso dr. Šlebinger, dr. Grošel, dr. Prijatelj, prof. Melik in dr. Lah.

Sestanek je otvoril dr. Fettich in pozval navzoče naj vsak pove svoje mnenje o T. Z. o Lj. Zvonu in o vseh problemih, ki se tičejo našega kulturnega življenja. Delal sem si kratke beležke, iz katerih posnemam sledečo debato.

Fr. Albrecht je navajal, da je TZ upeljala cenzuro, ki je v navadi pri katol. pisateljih. Krog njegovih pisateljev niso nikaki proti državni elementi nikaki Samoslovenci.

Jos. Vidmar Dvom v slovenstvo naprednega življa je utemeljen: to priča izjava starejšinstva, izjava dr. Kramerja o slov. univerzi, oddelitev Bele krajine od Slovenije. Jutro izjavlja, da mora govoriti o jugoslovenstvu, ne o slovenstvu, v Vidovdanski številki Jutra je neštetokrat izražena mržnja do slovenstva, dr. Žerjav je bil slovenofob.

Virant: zavrača očitek glede Bele krajine.

Ferdo Kozak. Pred vojno bili revolucionarji, od ustanovitve Jugoslavije sama razočaranja. Vzrok je napredni tabor. Ideal pisatelj je samouprava. Jugoslovenstvo ni nič brez vsebine, brez svobode.

St. Leben: Pri napr. pisateljih ni klerikalnega vpliva, ni osebne mržnje. Ljubezen do naroda treba s fakti navesti. Jutro se ogiblje besede »slov. narod Jugoslov. naroda ni. V današnji Jugoslaviji se slov. narod ne more razviti.

dr. Kramer: Pri narodu je potrebna kulturna, gospodarska in socialna plat. razlikovati politična načela in politično taktiko. Zavrača Vidmarjeve trditve.

Juš Kozak: razpravljati treba o Tisk. zadrugi, ki je v krizi. Kritika lastnega življenja, tudi cenzura je potrebna. Priznava jugosl. državni narod, sicer jugoslovanstvo prazno. Omenja razmere na srednjih šolah, premestitve.

Kidrič govori o univerzi in ne razume napr. politike o univerzi. Slov. jeziku se jemlje značaj drž jezika. Uvajajo se srbske tiskovine.

dr. Zalokar govori o krizi v mladini - o univerzi, o slovenstvu in jugoslovanstvu, ki imata mnogo skupnega.

Oton Župančič: o njegovi zadevi je nesporazumljenje. Misli še dalje pisati. O Tiskovni zadrugi, ki mora družiti. O srednješol. premestitvah mora dr. Kramer intervenirati.

Nato se je vršila debata sem in tja zlasti o šolskih premestitvah.

Ferdo Kozak: Koroški plebiscit propadel radi naše nesposobnosti. Kritika o Župančiču je potrebna. Razlika med nami: mi jo hočemo izpeljati, Vi jo zavirate.

dr. Fettich: Priznava urednikovo svobodo v izbiri gradiva. Svoboda pa mora imeti korektiv v krogu, za katerega dela.

Breznik: O nalogah Tisk. zadruga. O potrebi sožitja. Zavrača napad Vidmarjev na dr. Žerjava.¹⁵²⁹

Sestanek je bil jako živahen, registrirali so se napadi, toda nasprotja se niso ublažila in pozitivnega ni prinesel.

Pogajanja o Ljub. Zvonu so se po sestanku nadaljevala, niso pa vodila do uspeha radi nedostopnosti Jos. Vidmarja.

Tiskovna zadruga je končno stavila predlog naj bi izšla enotna številka za okt. nov. in dec., ki naj bi prinesla pod firmo ankete članke Vidmarja, Kopaka in Lebna, poleg teh pa tudi članke Borkota, Gradnika in dr. Laha, ki bi zastopali drugo stališče proti Župančiču toda brez urednikovega pojasnila.

O tem so razpravljali pri predsedniku T. Z. dr. Fettichu Albrecht in Vidmar 17. nov. 1932 toda brez uspeha. Jaz pri sestanku nisem bil navzoč. 20. nov. je sporočil Fr. Albrecht, da kompromisnega predloga ne sprejme, odlaga uredništvo Lj. Zv. in ž njim vred odklanjajo nadaljno sodelovanje Jos. Vidmar, Ferdo Kozak in Stanko Leben. 22. nov. je nato objavila T. Z. v Jutru sledečo objavo: Kriza Ljub. Zvona. Naročniki naše najstarejše liter kult revije Lj. Zv. že dolgo pogrešajo oktob. številko, ki bi morala iziti v prvi polovici prejšnjega meseca. To neljubo in pri Lj. Zvonu nenavadno zamudo je povzročil konflikt, ki se

¹⁵²⁹ Zapiski Breznikovi na sestanku. V B. arhivu. (Breznik)

je pojavil med uredništvom Lj. Zv. in njegovo založnico T. Z. Kakor izvemo je dosedanji dolgoletni urednik g. Fr. Albrecht odložil uredništvo, ž njim vred pa so odpovedali nadaljno sodelovanje g. Jos. Vidmar, St. Leben in dr. Ferdo Kozak. Tiskovna zadruga je skušala doseči za obe skupini časten sporazum, vendar njena dobra volja ni bila dovolj upoštevana. Lj. Zvon bo seveda izhajal še nadalje. Prihodnja številka bo izšla že v kratkem. Uredništvo Lj. Zv. bo organizirano na novi širši podlagi.¹⁵³⁰

Oktobrska številka je v uredništvu pesnika Alfonza Gspana izšla 13. dec¹⁵³¹, nov. in decembrska številka pa 12. januarja 1933¹⁵³².

Ker so odstopivši sotrudniki Lj. Zv. izdali v posebni brošuri »Križa Lj. Zvona«¹⁵³³ članke, ki naj bi izšli v okt. številki Lj. Zvona in pojasnilo Fr. Albrechta o poteku krize, je izdala tudi Tiskovna zadruga izjavo načelstva: Tiskovna zadruga in Lj. zvon, ki pojasnjuje celo zadevo.¹⁵³⁴

Disidenti Lj. Zvona so najprej skušali kupiti od T.Z. Ljub. Zvon in ponujali zanj (50.000.- din). Ker je to T.Z. odklonila so začeli v febr. 1933 izdajati novo revijo Sodobnost, v kateri namen so ustanovili Slov. knjiž. zadrugo. I. letnik so uredili Ferdo Kozak, St. Leben in Jos. Vidmar.

V I. številki so priobčili članek »Ali je potrebna nova revija?« ki ga je napisal Leben. V njem pravi: »Ker so z izjavo T. Z. stavljene Zvonovim sotrudnikom mejo v izrekanju prostih sodb in kritik v kateri koli smeri in so ostale naše revije idejno strogo in strankarsko opredeljene se nam zdi potrebno in za naše življenje ne brezplodno, da s to revijo ustvarjamo težišče vsem svobodnim ljudem, ki hočejo po svojih najboljših močeh delati za uresničenje in za zdrav ter ploden razvoj svobodnega in notranje močnega slovenskega kolektiva.«¹⁵³⁵

Potem pa še: H knjižici (Križa Lj. Zv.) je podalo načelstvo T. Z. v Jutru 21/12 1932. Ta izjava nas je le še bolj utrdila v prepričanju, da svoboden slov. književnik, ki mu slovenstvo ni predmet slepomišenja nikakor ne more sodelovati pri Lj. Zv, če hoče po svoji vesti in poštenem prepričanju pisati o vseh težkih problemih in vprašanih slovenstva, ki danes nujno zahtevajo, da se o njih piše in govori.¹⁵³⁶

Križa v uredništvu Lj. Zvona je bila latentna že celo leto 1932. Z urednikom niso bili zadovoljni naročniki, mnogi literati pa seveda tudi ne načelstvo T. Z. Albrecht je nakazoval honorarje, ne da bi dobival rokopise. Tako je ob njegovem odstopu bilo nepravilnih z rokopisi okoli 15000.- dinarjev izplačanih honorarjev. Jeseni se je o vsem tem razpravljalo v načelstvu in na seji literarnega odseka. Načelstvo je predlagalo naj bi se postavil uredniški odbor, v katerem bi bil tudi Albrecht. Albrecht je to odklonil po razgovoru z nekaterimi sotrudniki Lj. Zv. »češ da še ni popolnoma izvršil svoje naloge kot urednik« in zato tudi ne more vstopiti v kak razširjeni uredniški odbor.¹⁵³⁷

Za l. 1933 se je pa postavil tak uredniški odbor obstoječ iz B. Borka, Alf. Gspana¹⁵³⁸ in Toneta Seliškarja. Ti so 17. dec. 1932 objavili Vabilo na naročbo, v katerem so med drugim izjavili:

»Ko programatsko ugotavljamo sicer samo ob sebi umevno tesno vez Lj. Zv. s preteklostjo in sedanjostjo slov. naroda, z njegovo znanostjo in umetnostjo, z njegovim celotnim bitjem in žitjem, se zavedamo, da je kulturni prospah združen tudi še z drugimi silami in činitelji. Predvsem smatramo, da slovenska kultura ne more in ne sme biti ravnodušna nasproti jugosl. državi, ki edina jamči za obstoj in napredek našega naroda in za reintegracijo našega sklenjenega nar. telesa. V času, ko se večja imperialistični pohlep, ki sega predvsem po slov. zemlji, vidimo vnanji pogoj in jamstvo naše kulturne samostoj-

¹⁵³⁰ Jutro 1932, št. 272, 22. XI. (Breznik)

¹⁵³¹ Jutro 1932, 13/XII. (Breznik)

¹⁵³² Jutro 1933, 12/I. (Breznik)

¹⁵³³ Lj. Zvona, uredil Fr. Albrecht - Lj. 1932 Izdala in založila »Kritika« (odg. ured. Jos. Vidmar). (Breznik)

¹⁵³⁴ Jutro 1932, št. 295, 21/12. (Breznik)

¹⁵³⁵ Sodobnost 1933, str. 3. (Breznik)

¹⁵³⁶ Sodobnost 1933, str.41. Primerjaj Lajovičev članek Križa Lj. Zv. v Lj. Zv. 1933, str. 119. (Breznik)

¹⁵³⁷ Pismo Albrechta meni 5. X. 1932. (Breznik)

¹⁵³⁸ Alfonz Gspan (16. 10. 1904, Krško – 25. 9. 1977, Ljubljana), literarni zgodovinar.

nosti tudi v tem, da prešinja vso Jugoslavijo silna zavest skupne usode, srečni plamen ljubezni do skupne narazdružljive zemlje.

Ljub. Zvona ne bomo idejno utesnjevali, ker ni to njegov namen. Ne podrejšmo ga togim oklepom dogmatičnega mišljenja. Zastopamo svobodo umnost kot najpripravnejšo obliko nemotenega izživljanja vseh kultur prospešnih sil. Zaradi tega vidimo največjega nasprotnika kulture v onem, ki jo hoče nivelizirati¹⁵³⁹, uniformirati, ji vsiliti statično načelo namesto dinamičnega.¹⁵⁴⁰

Poleg Vidmarja, Ferda Kozaka in Lebna je napadel Župančiča radi članka v Lj. Zv. tudi dr. Rajko Ložar¹⁵⁴¹ v Dom in Svetu. Očital mu je, da je Ž. človek, ki je s svojim konceptom obstal ob pri navdušenju l. 1918 in pri liriki predvojnega datuma. Po teh letih se zanj sploh ni nič zgodilo. Leta 1932 se je nenadoma pričel s stvarmi spet vstricati - poet se je nenadoma obudil zoper ideale svoje mladosti in se navdušil za one novega sveta. Ž. ne vidi niti konkretnih socialnih in političnih problemov, ki bi jih moral videti i oni, ki prisega na marksizem.¹⁵⁴² Župančiča so pa branili dr. Ant. Lajovic v člankih: Oton Župančič kamenjan, linčan in Slovenci ogoljufani za O. Ž., ki so izšli v Jutru¹⁵⁴³ Lud. Mrzel¹⁵⁴⁴, Opazke na članek dr. Ložarja¹⁵⁴⁵ 4) ter B. Borko, Napadi na Ž. v Ljubljanskem Zvonu.¹⁵⁴⁶

Na Otona Župančiča se je v tem času izvršil še en napad kot upravnika Nar. gledališča.

V začetku novembra so v drami uprizorili Zuckmayerjevo veseloigro: Veseli vinograd, ki jo je prevel in prestavil na Dolenjsko M. Šmalc¹⁵⁴⁷. Veseloigra ni imela nobenega drugega namena kot pokazati človeka in njegovo naruro. Dramo je napadel Fr. Govekar¹⁵⁴⁸ v Slov. narodu. »Slovenec« pa v uvodniku »Proč z diktatom« in Fr. Kobler ki piše v Sl. da je bila uprizoritev za slov. nar. gled. nespodobnost in žalitev dostojnosti.¹⁵⁴⁹ Proti načinu kritiziranja in proti trditvi, da je z uprizoritvijo tega dela ogrožena slov. kultura je podala protestno izjavo 32 slov. kulturnih delavcev. Ot. Župančič in Pavel Golia¹⁵⁵⁰ kot direktor drame sta pa izjavila, da se je uprava Nar. gl. odločila za uprizoritev Veselega vinograda ker je to ena najboljših in najuspešnejših komedij sodobne nemške dramatike.¹⁵⁵¹

Leto 1932 je bilo za T. Z. res burno in polno bojev in razračunavanj, kar je neugodno vplivalo na njene dohodke tako pri Ljub. Zvonu kot pri izdaji knjig. Nastala ji je novo konkurenca v »Hramu« knjižni založbi Avg. Praprotnika, ki jo je ustanovil, ker se je čutil napadenega in užaljenega radi neke povesi v Lj. Zvonu, ki naj bi opisovala njega in njegovo življenje. Katera povest naj bi to bila, ne vem več.

Leta 1933 smo poleg Lj. Zvona izdali 11 knjig. in sicer v zbirki Slov. poti: Uratnikove Pogleda v družbeno in gospodarsko strukturo Slovenije, Golijevo dramo: Kulturna prireditelj v črni mlaki, Debečeve Gledališke zapiske Ocvirkove Razgovore in Fr. Kaklja avtobiografijo Moja pot. Napovedali smo tudi Mazeljevo pesniško zbirko Trbovlje, in Mesesnelovo Bizantinsko umetnost, ki sta pa izpadli. V zbirki Slov. pisatelji smo izdali Murnove Zbrane pesmi ter Antologijo slov. protestantskih piscev, ki jo je priredil M. Rupelj. Mojstri in sodobniki: Louis Adamič, Smeh v džungli, Zweigova Marija Antonieta ter Zolajev Germinal. Konec leta je izšel Župančičev prevod Shakespearjevega Hamleta.

¹⁵³⁹ Izenačevati.

¹⁵⁴⁰ Lj. Zv. 1932, Vabilo na naročbo v dec. številki. (Breznik)

¹⁵⁴¹ Rajko Ložar (29. 8. 1904– januar 1985, Manitowoc, ZDA), umetnostni zgodovinar, arheolog, etnolog.

¹⁵⁴² Dom in Svet 1932, str. 323, 327. (Breznik)

¹⁵⁴³ Jutro 1932, št. 284 7. XII in 285 8/12. (Breznik)

¹⁵⁴⁴ Ludvik Mrzel (28. 7. 1904, Loka pri Zidanem Mostu – 28. 9. 1971, Ljubljana), pisatelj.

¹⁵⁴⁵ Jutro 1932, št. 256 in 1933, št. 18. (Breznik)

¹⁵⁴⁶ Lj. Zvon 1933, št. 1 (str. 46–50). (Breznik)

¹⁵⁴⁷ Matej Šmalc (12. 9. 1888, Ribnica – 27. 5. 1960, Ljubljana), prevajalec, esejist, literarni kritik.

¹⁵⁴⁸ Fran Govekar.

¹⁵⁴⁹ Slovenec 1932, št. 267, 20/XI. (Breznik)

¹⁵⁵⁰ Pavel Golia (10. 4. 1887, Trebnje – 15. 8. 1959, Ljubljana), akademik, pesnik, dramaturg.

¹⁵⁵¹ Jutro 1932, št. 269 18/XI. (Breznik)

Zvest sotrudnik T. Z. je tudi v tem letu ostal Juš Kozak in se mnogo trudil za zbirko Slov. poti.

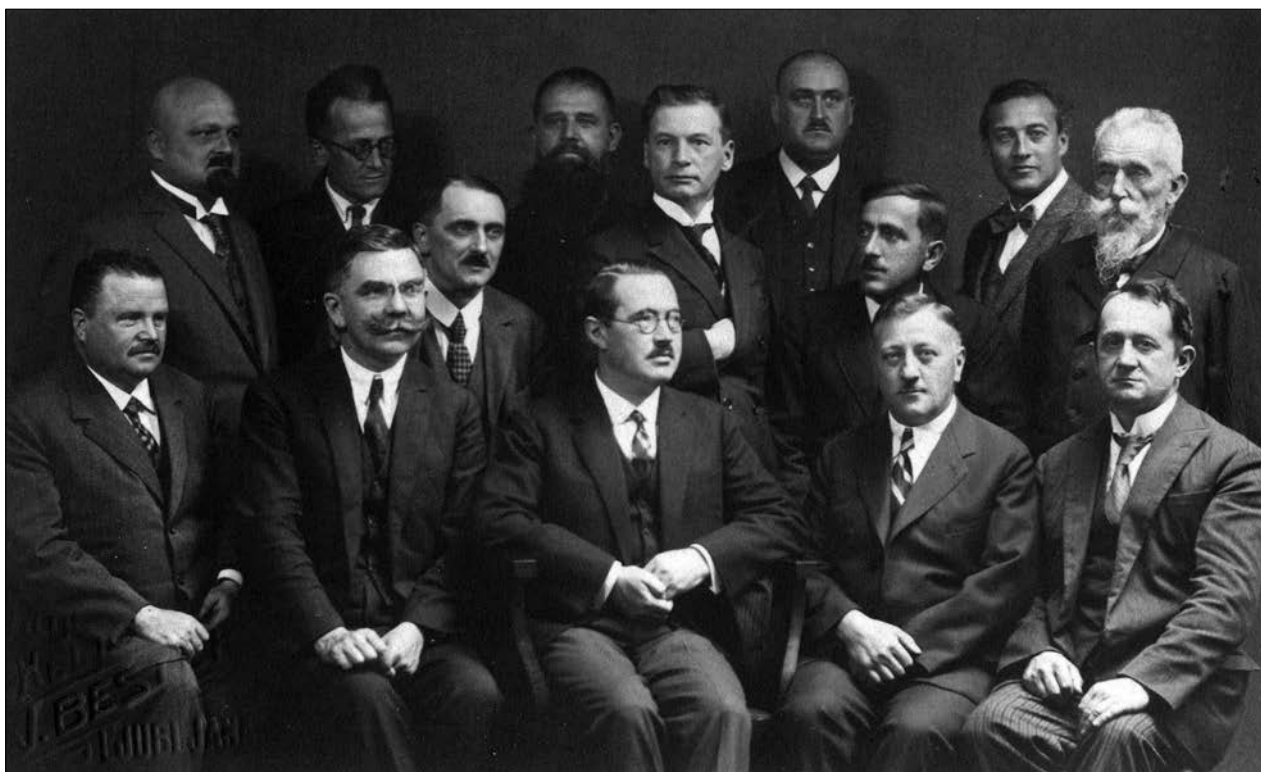
16. sept. 1933 sem bil imenovan za načelnika banske uprave in postal prosvetni šef dravske banovine. Ko se bil 9. oktobra razrešen službe na I. drž. gimnaziji in nastopil novo službo na banski upravi - imenovan sem bil proti volji bana dr. Marušiča¹⁵⁵² - sem smatral za umestno, da sem odložil predsedništvo Delniške tiskarne in svoje mesto v Tiskovni zadrugi. Pozneje se je izkazalo, da sem to prav storil, ker bi bil imel sicer velike sitnosti v novi službi. Tako [...] je n. pr. policijski ravnatelj Kerševan ob priliki nekih volitev napisal ovadbo na ministrstvo, da so se tiskale v tiskarni, katere predsednik je načelnik banske uprave, neki letaki proti vladajoči stranki. Ovadba ni dosegla svojega namena vsled intervencije podbana dr. Pirkmajerja, ki je zagotovil, da je bila neresnična. V nasprotnem slučaju bi bil tedaj gotovo upokojen.

Po 17 letih sem torej zapustil Tiskovno zadrugo, za katero sem se mnogo trudil, ji žrtvoval mnogo časa in ji tudi priboril častno mesto med slov. založništvu. Do konca leta 1933 je izdala T. Z. pod mojim vodstvom 17 letnikov Lj. Zvona in 288 knjig in brošur v 597.000 izvodih.¹⁵⁵³ Krepko podporo in marsikatero spodbudo sem našel pri dr. Žerjavu in tudi pri Ad. Ribnikarju, kar pa je po Žerjavovi smrti (1929) izostalo.

Moj naslednik pri T. Z. je postal Miroslav Gregorka, želez. uradnik, ki je že do tedaj nadzoroval podružnico v Mariboru. Izdajateljstvo je polagoma ohromelo vsled konkurence Modre ptice, Hrama, Jugoslovanske knjigarne itd., število naročnikov Lj. Zvona je pa vsled Sodobnosti stalno padalo in leta 1936 padlo na 900. Predvsem je pa primanjkovalo denarnih sredstev in dolgovi so naraščali.

Od l. 1939 dalje nimam več podatkov iz svojih zapisov, poslovne knjige T. Z. so pa izginile.

Začetkom leta 1937 so me naprosili, da pomagam reševati zadrugo in jo sanirati. Medtem je prevzel

Odbor Tiskovne zadruge ob 10-letnici Tiskovne zadruge leta 1926. Josip Breznik sedi v prvi vrsti, drugi z desne. (ARS, Arhiv družine Breznik)

¹⁵⁵² Drago Marušič (1884, Opatje selo – 1964, Gorica), pravnik, politik, častnik, partizan, prvoborec.

¹⁵⁵³ Po zapiskih v Notesu V. (Breznik)

Ribnikar Delniško tiskarno, pri kateri je narasel dolg T. Z. na 802.000 din in pritiskal na izplačilo. Načrt sem načrt, v katerem sem predlagal, naj bi Del. tiskarna prevzela oz. Ribnikar prevzel za celo svoto del zaloge po jako nizi ceni. Izbral sem tudi knjige. Podružnico v Mariboru naj bi tudi prevzel Ribnikar, ki je imel v Mariboru že Večernik. Po daljšem pogajanju se je sanacija izvedla, kar je bilo v korist T. Z. pa tudi Ribnikarja, saj je po njegovi smrti njegova soproga prodala prevzeto knjižno zalogo Mladinski knjigi za 2.200.000 din in od tega živela. Nar. tiskarna je za svojo terjatev 46.000.- prevzela deleže pri T. Z. Zveza kult. društev pa knjig za 120.000.

Knjigarno v Ljubljani je med vojno prevzela družba z o. z, ki so jo sestavili dr. Otmar Pirkmajer, August Volk in inž. Sancin. Tiskovni zadrugi je ostala preostala zaloga knjig in založništvo ter del dolga, ki ni bil še poravnani.

Ljubljanski Zvon je vsled kulturnega molka »prenehal z drugo številko 61 letnika« (aprila 1941) izhajati. Od 4 št. 1935 dalje mu je bil odličen urednik Juš Kozak, ki sem ga jaz pridobil za uredništvo. Uredništvo je prevzel Ant. Ocvirk, ki je urejeval Lj. Zvon l. 1934 in prve tri številke l. 1935, ko je bil že v Parizu. Po mojem izstopu iz načelstva je T. Z., kolikor sem mogel ugotoviti, izdala še 13 knjig in sicer v Slov. poteh: Šerko, o Psihoanalizi, M. Klopčič, Preproste pesmi in Juš Kozak, Za prekmurskimi kolniki, Milčinski, Humoreske, ter prevode: Dumas, Dama s kamelijami, Langer, Pes druge črte, Gunnarsson, Ljudje na Bergu. Gide, Vatikanske ječe, Iv. Olbrecht, Hajduk Nikolaj Šukaj. Leta 1934 ter Kidrič, Zbrano delo dr. Fr. Prešerna I. del l. 1936, II. del pa l. 1938. Kopah, Maske in profili, Pearl Buck, Mali.

Zborovanje naprednih akademskih starešin v Mariboru pri spomeniku kralju Aleksandru, 15. avgust 1938. Josip Breznik v prvi vrsti, tretji z desne. (ARS, Arhiv družine Breznik)

SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV

abit. = Abiturient	nar. radikalci = narodni radikalci
ak. = akademski	nauč. = naučni
akad. = akademski	nov. = november
avstr. = avstrijski	npr. = na primer
bogosl. = bogoslovec	obč. = občni
c. kr. = cesarsko kraljevi	oz. = oziroma
ces. = cesarski	ozir. = oziroma
četrt. = četrti	p = pater
dež. = deželni	podp. = podporni
dež. šol. nadz. = deželni šolski nadzornik	polit. = politični
dež. šol. Svet = deželni šolski svet	posl. = poslanec
dij. = dijaški	prirodosl. = prirodosloven
dr. = doktor	prof. = profesor
društ. = društven	radik. = radikalen
ev. izdajo = eventualno	R.K. = Rimski katolik
fer. društva = ferialna društva	sept. = september
fer. slov. akad. društva = ferialna slovenska akademska društva	sl. = slovenski
fil. Zvonimirja Šoklarja = filozof	Sl. n. = Slovenski narod
ga./go = gospa/gospo	slov. = slovenski
hrv. = hrvaški	SLS = Slovenska ljudska stranka
ita. = italijanski	soc. = socialen
itd. = in tako dalje	soci. = Socialen
izvrš. = Izvršni, izvrševalni	srednješ. = srednješolski
I. Z. = Izobraževalni klub	supl. = Suplent
I Z = Izobraževalni klub	st. = starejši
jugoslov. = jugoslovanski	sv. = sveti
jur. = jurist	šol. = šolski
kat. = katoliški	T. Z. = Tiskovna zadruga
katol. = katoliški	T Z = Tiskovna zadruga
kršč. = krščanski	teh. = tehnik
l. = leta/o	uč. = učitelj
ljub. = ljubljanski	ustan. = ustanovljen
marib. = mariborski	vet. = veterinar
med. = medicinec	vseslov. = vseslovenski
nadz. = nadzornik	zgod. = zgodovinski
nar. = narodni	zim. = zimski
nar.rad. = narodno-radikalno	zv. = zvezek
	Ž. = Žerjav

VIRI IN LITERATURA

Viri

Arhiv Jugoslavije (Beograd), fond 100, F 12–778.

Arhiv Republike Slovenije, fond Družina Breznik, 0,6 tm, 4 šk.

Časopisi:

Edinost, 1898–1905

Jug, 1901

Jugoslavija, 1920

Jutro, 1910–1940

Nova nada, 1896

Omladina, 1904–1910

Rimski katolik, 1893–1894

Slovenec, 1897–1915

Slovenski narod, 1894–1939

Učiteljski tovariš, 1933–1937

Vesna, 1892–1894

Zora, 1898–1908

Literatura

Gantar Godina, Irena: Narodno radikalno dijaštvo. *Zgodovinski časopis, letnik* 36, 1982, št. 3, str. 219–230.

Perovšek, Jurij: »Extra Jugoslaviam non est vita!« Politični in idejni oris Alberta Kramerja (1882-1943). *Studia Historica Slovenica, letnik* 13, 2013, št. 2–3, str. 353–430.

Perovšek, Jurij: *O demokraciji in jugoslovanstvu Slovenski liberalizem v kraljevini SHS/ Jugoslaviji*, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2013.

Torkar, Zora: Narodna čitalnica v Kamniku od šestdesetih let 19. stoletja do prve svetovne vojne, Kranj 1991.

IMENSKO IN KRAJEVNO KAZALO

A

ABALNER, FRAN, 242
 ABRAM, jurist, 54, 194
 ADAMIČ, LOUIS, 248, 250, 254
 ADLEŠIČ, MIROSLAV, 233
 AGNELETTO, JOSIP, 130, 131, 159
 AICHELBURG, baron, 216
 Ajdovščina, 139
 ALBRECHT, FRANCE, 61, 228, 243, 244, 246, 247, 250–253
 ALEKSANDROV, *Gl. MURN, JOSIP*
 ALEŠ, KATARINA, *Gl. BREZNIK, KATARINA*
 AMBRORSKI, dr., 147
 AMBROSCHITZ, dr., 197
 AMBROŽIČ, MATIJA, 170, 173, 176
 AMBROŽ, MIHAEL, 149
 Amerika, 195, 220, 224, 229
 Anglija, 199, 224
 ANHOLE, IGNAC, 23
 ANINAT, FELIB, 199, 201
 APPOLLONI, vojaški oficir, 214
 Argentina, 19
 ARH, JOŽE, 176
 ASENİK, J., 87
 AŠIČ, jurist, 54
 AŠKERC, ANTON, 46, 47, 50, 109, 143, 172
 AUERSPERG, grof, 206
 AVSEC, jurist, 54
 AVŠIČ, JAKA, 176
 Avstrija, 29, 49, 99, 115, 116, 126, 148, 156, 165, 167, 168, 179, 183, 194, 196, 199, 200, 203–206, 209, 211, 214–221, 224–226, 246, 248
 Avstro-Ogrska, 28, 29, 84, 126, 169, 200, 202, 206, 207, 211, 219, 223
 AVŠIČ, JAKOB, 244
 AŽMAN, JOSIP, 50, 63, 66, 106, 176, 191

B

BABNIK, FRID., 108
 Baden, 219
 BAEBLER, BALTAZAR, 35
 BAKOVNIK, IVAN, 48
 BALTE, politik, 145
 BAMBERG, založnik, 247

Barkovlje, 54
 BARTOL, ANTON, 146, 191
 Bavarska, 189
 BAYER, OTON, 94, 127, 237, 239
 Bazovica, 138
 BECK, politik, 99
 BEG, ANTE, 89, 96, 155, 180
 BEGLANDT-RHEID, grof, 109
 Bela cerkev, 137
 Bela krajina, 146, 147
 BELAR, ALBIN, 82, 94, 134, 183
 Beljak, 65, 225
 Benetke, 195
 BENIGAR, J., tehnik, 68
 BENKOVIČ, IVAN, 44, 214
 BENKOVIČ, VALENTIN, 18
 Beograd, 61, 66, 67, 99, 221, 224, 227, 246
 BERCE, JOSIP, 23, 64, 87, 88, 135, 166, 170, 182, 183
 BERCE, župnik, 193
 BERCHTOLD, LEOPOLD, 221
 BERGANT, FRANCE, 23, 60, 123
 BERGANT, JAKOB, 50
 BERGER, poslanec, 58
 BERLOT, ZORA, 230
 BERNEL, MAKS, 88
 BERNOT, ZVONIMIR, 24
 BEVK, STANKO, 185
 BEZJAK, JANKO, 109
 BEŽEK, B., sodnik, 176
 BICEK, FRANC, 61, 68
 Bilca vas, 138
 BINDER, JOSIP, 82, 86, 186, 218
 BIRSA, JOSIP, 199
 Bizeljsko, 139
 Bled, 160, 189, 190, 250
 BLEIWEIS, FRANC, 177
 BLEIWEIS, KAREL, 129
 BLEIWEIS, zdravnik, 31, 105
 BOGDANOVIČ, bankir, 223
 Bohinj, 142
 BOHINJEC, PETER, 35
 Bohinjska Bistrica, 89, 129
 BOLAR, ALBIN, 85, 86
 Bolgarija, 84, 131, 165, 179, 219

- Boljun pod Učko, 138
 BONAČ, IVAN, 245
 BORDON, župan, 74
 BORKO, BOŽIDAR, 232, 246, 247, 251–254
 BORKO, JAK., jurist, 68
 BOROEVIĆ VON BOJNA, SVETOZAR, 196
 Borovlje, 138
 BORSTNER, VINCENC, 191
 BORŠTNAR, IVAN, 193
 BORŠTNIK, BOŽO, 195, 199, 200, 201
 BORŠTNIK, IVAN, 34, 48
 BORŠTNIK, VLADISLAV, 88, 200
 Bosna in Hercegovina, 84, 125, 126, 211, 213–215, 219, 227
 BOŠTJANČIČ, LEOPOLD, 154, 195
 Bovec, 190
 BOŽIČ, ANTON, 48, 94
 BRAČKO, filozof, 54
 BRADAČ, FRANC, 88
 BRADAŠKA, 40
 BRAG, OTON, 234
 BRAUN, vojaški oficir, 213
 Brdo, 145
 Brdo pri Lukovici, 15, 19
 BRECELJ, ANTON, 37, 41, 42, 43, 221
 BREJC, JANKO, 129, 221, 224
 BRESKVAR, VIKTOR, 88
 BRESKVAR, VLADIMIR, 88
 Brestanica pri Kamnici, 137
 Brest Litovsk, 201, 210, 212
 BREZIGAR, MILKO, 149, 194, 196, 199, 201
 BREZIGAR, PRIMOŽ, 201
 BREZIGAR, ZORIN, 201
 BREZNIK, ANTON, 122, 187
 BREZNIK, GAŠPER, 15
 BREZNIK, IGOR, 186
 BREZNIK, JANEZ, 15
 BREZNIK, JANKO, 15
 BREZNIK, JELKA, 142, 182
 BREZNIK, JOSIP, 23, 26, 64, 70, 72, 73, 87–90, 101, 102, 105–108, 112, 113, 114, 116–121, 126–132, 140, 198, 206, 208–210, 213–218, 227–229, 232, 242, 243, 245–255
 BREZNIK, KATARINA, 15
 BREZNIK, KATRA, 15
 BREZNIK, LUKA, 15
 BREZNIK, MIHA, 15, 19
 BREZNIK, NACE, 18
 BREZNIK, PEREGRIN, 19
 BREZNIK, TONE, 15
 BREZNIK, TONE (ml.), 18
 Brezno, 137
 Brežice, 82, 139
 BREŽNIK, FRANC, 191
 Brno, 128
 Bruca, 138
 BRUNČKO, LEV, 96, 153, 155, 161
 BUCIK, AVGUST ANDREJ, 150
 Bučka, 137
 Budimpešta, 182, 199
 BUDISAVLJEVIĆ, SRĐAN, 198, 215, 218
 Buenos Aires, 19
 Bukovina, 190
 BUKOVNIK, VILJEM, 88
 BURIAN, STEPHAN, 209
 BURNIK, VALENTIN, 16
- C**
- Calais, 200
 CANKAR, IVAN, 35, 36, 46, 50, 64, 167, 168, 193
 CANKAR, IZIDOR, 185, 215
 CANKAR, KAREL, 35
 CARIČEVIĆ, 75
 Carigrad, 178
 CASAPICEOLO, uradni preiskovalec, 193
 CEK, veterinar, 54
 Celje, 25, 29, 39, 47, 52–54, 59, 60, 72, 110–113, 115, 122, 127, 131–133, 137, 139, 160, 162, 164, 169, 180, 182, 191
 Celovec, 18, 51, 65, 82, 138, 197, 225
 CERK, dr., 89
 Cerklje na Gorenjskem, 20
 Cerklje pri Kranju, 136
 CHODOMSKY, profesor, 66
 CHORIMSKI, grof, 155
 Cilli, *Gl. Celje*
 CLEMENCE, politik, 224
 COHEN, GABRIEL, 235, 236, 238
 CORA, KAREL, 86, 185, 186
 CORK, JOSIP, 141
 COTMAN, sodnik, 141
 CVIJIĆ, JOVAN, 61
 CZERNESKI, poljski poslanec, 217
 CZERNIN, OTTOKAR VON, 201, 204, 206, 209–212, 214

Č

Čače v Zil. dolini, 138
 ČADEŽ, FRAN, 88, 123, 149
 ČARMAN, NEŽA, 90, 184
 ČAUŠEVIĆ, DŽEMALUDIN, 208
 ČENČIČ, VIKTOR, 20
 Čeplje, 137
 ČERMELJ, LAVO, 164, 166
 ČERNE, JOSIP, 165
 ČERNIČ, MIRKO, 93, 131, 154–156, 158–161, 163, 171
 Černivec, 141
 ČERNIVEC, šolnik, 109, 110
 ČERNJAVIČ, JOSIP, 61, 68
 ČERVAR, GJURO, 193
 ČESNY, KAMIL, 90
 Češka, 39, 206, 214, 216
 Češkoslovaška, 220
 ČINGRIJA, MELKO, 222–224, 227
 ČIŽEK, VACLAV, 29
 ČOK, IVAN MARIJA, 96, 158, 194
 ČOP, MIHA, 167
 ČOŠ, FRANC, 165, 173
 Črenjevec, 138
 Črna gora, 99, 202, 207, 209, 214, 215, 223
 ČRNE, FRANC, 38, 39
 Črni vrh, 137
 Črni vrh pri Idriji, 23
 Čuprija, 249

D

Dalmacija, 85, 215
 DANZER, KAREL M., 207
 DAVIDOVIĆ, LJUBOMIR, 224
 DEBELJAK, ANTON, 230, 244
 DEBENJAK, IVAN, 135
 DEBEVEC, CIRIL, 254
 DEBEVEC, JOSIP, 23, 24, 187
 DEBEVEC, JOŽE, 38, 65, 105
 DEČKO, IVAN, 39
 DEKLEVA, JOSIP, 122, 125
 DEMŠAR, JERNEJ, 44, 47, 48, 89, 90, 214
 DEREANI, vojaški oficir, 226
 DERGAN, FRANC, 49, 50, 54, 55
 DERGAN, ST., 88
 DERMASTIA, JOSIP, 50
 DERMOTA, ANTON, 44–46, 69, 80, 89, 93, 121, 149, 158

DETELA, FRAN, 129, 187
 DETIČEK, jurist, 54
 DIMNIK, jurist, 58
 DOBLER, profesor, 65
 Doblje pri Črnomlju, 137
 Dobova pri Brežicah, 137
 Dobračevo, 137
 DOLAR, ANTON, 48, 54
 DOLAR, SIMON, 48
 DOLENC, IVAN, 105, 202, 241
 DOLENC, METOD, 34, 246
 DOLENC, M., filozof, 59, 130
 Dolenča, 139
 DOLGAN, IVAN, 173
 Dolsko, 137
 DOLŽAN, FRANC, 20, 88, 135
 DOMICELJ, SILVESTER, 28
 Domžale, 137
 DOSTAL, kulturni delavec, 228
 Dovje, 137, 189, 190
 Draga, 137
 DROZDA, primarij, 157
 Dubrovnik, 50, 131
 DUCHEK, MANJA, 201
 Dunaj, 17, 28, 30–35, 37, 40, 41, 47–50, 52, 54, 57–63, 65, 66, 70, 71, 73, 82, 91, 106, 108, 109, 111, 112, 119, 122–124, 127, 128, 134–136, 141, 142, 144, 146, 154–158, 161, 166, 167, 171–173, 196–202, 204, 209, 210, 212, 220–223, 242
 Duplica pri Kamniku, 18, 19
 DÜRICH, državni poslanec, 134
 DVOŘAK, M., 64

E

EBNER, rektor, 134
 EGGER, politik, 145, 146, 218
 Egipt, 16, 105, 149, 241
 EINSPIELER, GREGOR, 129
 EISENBERG, ALFONZ, 82
 EISNER-BUBNA, WILHELM, 200, 201
 ELLER, FRAN, 35, 36
 ENDLICHER, IVAN, 152, 165, 175, 176
 ERŽEN, kaplan, 33
 Evropa, 189

F

FABJANČIČ, FRANCE, 165, 166, 170

FABJANČIČ, VLADISLAV, 165, 166, 170
 FAKIN, ALBIN, 176
 FEDIN, KONSTANTIN, 248
 FERDINAND I., 172
 FERFOLJA, visokošolec, 46
 FERJANČIČ, ANDREJ, 34, 39, 46, 56, 109, 155
 FERJANČIČ, BOŽIDAR, 50, 51, 54
 FERJANČIČ, DORČE, 46, 54
 FERJANČIČ, VLADISLAV, 166
 FERJAN, dr., 236
 FERLUGA, KAREL, 170
 FETTICH-FRANKHEIM, OTON, 26, 61, 62, 87, 88, 94, 102, 107, 108, 112, 117, 131, 155, 169, 176, 197, 198, 232, 233, 241, 242, 245, 251, 252
 FIDROVA, POLDKA, 23
 FINŽGAR, FRANČIŠEK SALEŠKI, 187, 215
 FISCHER, BRANKO, 66, 193
 FOEDRAUSPERG, GREGOR, PL., 167, 176
 FOERSTER, FRIEDRICH WILHELM, 206
 FOGADIĆ, hrvaški študent, 130
 FON, poslanec, 220
 Francija, 224
 FRANC JOŽEF I. HABSBURŠKO-LOTARINŠKI, 125, 126, 184
 FRANKE, cesarski svetnik, 69
 FRANKE, profesor, 195
 FRANKO, ALOJZ, 33, 39, 151
 FRIDUTI, deželni poslanec, 151
 FUKS, RIKO, *Gl. FUX, RIKO*
 FURLAN, jurist, 41
 FUX, RIKO, 88, 96

G

Gaberje, 137, 139
 GABRŠČEK, ANDREJ, 58, 88, 93, 94, 122, 150, 151, 183, 198
 Galicija, 142, 182, 183
 GALLE, ANTON, 183, 185
 GANGL, ENGELBERT, 148, 226, 228, 229
 GARTENAUER, profesor, 191
 GASPARI, MAKSIM, 63, 230
 GAVRILOVIĆ, MIKO, 224
 GEBA, JOŽEF, 193
 GEINSBERGER, ERNEST, 82
 GEORGIJEV, GREGORIJ, 67
 GERM, JOSIP, 44

GINENIO, R., časopisni izdajatelj, 198
 GLOMBINSKI, poljski poslanec, 217, 218
 GLONAR, JOŽA, 107, 112, 136, 243, 244
 Gmunden, 196, 199
 GNEZDA, MILKO, 166
 GNJEZDA, FRANC, 191
 Godovič, 190
 GOESTL, FRAN, 29
 GOETHE, JOHANN WOLFGANG VON, 206
 GOLAR, CVETKO, 244
 GOLL, rektor, 134, 135
 Gorenjska, 136, 229
 Gorica, 31, 42, 46, 52, 60, 139, 141, 149–152, 160, 164, 169, 180, 183, 193, 216, 225
 Gorica pri Kokarju, 139
 Gorika, 181
 GORIŠEK, MILAN, 44
 Goriška, 112, 120, 122, 151, 189, 204, 211, 225
 GORIUP, IVAN, 76, 77
 GORJANČEV, *Gl. KRISTAN, ANTON*
 GORNIK, FRANC, 193
 Gornja Radgona, 137
 Gornji Grad, 139, 141
 GORŠE, gostilničar, 83, 141
 GOSAK, TONE, 54, 84, 87, 93, 120
 GOSAR, ANTON, 141
 GOSTINČAR, JOSIP, 42, 58, 105, 148, 214
 GÖSTL, FRAN, 36
 GOVEKAR, FRAN, 29, 35, 36, 215, 230, 254
 GRABLOVIČ, dr., 141
 GRABNAR, PAVEL, 176
 GRABOVSKI, T., poljski dijak, 64
 Grad, 189
 Gradac, 137
 Gradec, 28, 29, 34, 36, 40, 47, 48, 51, 52, 58, 60, 67, 68, 70, 71, 73, 108, 110–113, 120, 123, 128, 134, 153–155, 161, 173, 174, 176, 182, 184, 186, 196, 197, 204, 218, 220, 242
 Gradež, 199
 GRADNIK, ALOJZIJ, 151, 252
 GRAFENAUER, FRAN, 55, 59
 GRAFENAUER, FRANC, 39
 GRAFENAUER, IVAN, 50, 129, 187
 GRAJC, ANTON, 150
 GRASELLI, PETER, 187
 GRASELLI, vojaški oficir, 201
 GRATZY, OSKAR, 191

GRČAR, HELENA, 18
 GRČAR, MARIJA, 19
 GREBENC, FRANC, 176
 GREGORC, jurist, 54
 GREGORČIČ, A., poslanec, 220
 GREGORČIČ, SIMON, 64, 71, 123
 GREGORIČ, VINKO, 58, 145, 147, 148
 GREGORIN, GUSTAV, 86, 149, 152, 186,
 194, 195
 GREGORIN, J., šolnik, 183
 GREGORKA, MIROSLAV, 88, 244, 251, 255
 Grinzing, 222
 GRIVEC, FRANC, 46, 55
 GROHAR, IVAN, 149, 150
 Grosuplje, 161
 GROŠELJ, PAVEL, 50, 61, 62, 64, 70,–75, 78,
 80, 81, 86, 88, 89, 152, 157, 186, 191, 193,
 227, 228, 241, 242, 244, 245, 252
 GRUDEN, IGO, 227, 244
 GRUDEN, JOSIP VALENTIN, 208
 GRUŠECKI, šolnik, 183
 GSPAN, ALFONZ, 248, 253
 GUMPLOWICZ, LUDWIG, 80
 GUNDE, ANTON, 176
 Guntramsdorf, 222
 GUSTINČIČ, PAVEL, 150

H

HABE, JOSIP, 71, 73
 HABSBURŠKI, KAREL, 221
 HACIN, JANKO, 109, 199
 HACIN, JOSIP, 24, 51, 135, 136
 HAJŠMAN, JAN, 197, 198, 203, 205, 215
 HANZIK, češki narodno-kulturni delavec, 155,
 156
 HARINA, JOSIP, 201
 HARIZANOV, IVAN, 115
 HARTL, V., vitez, 58
 HAUFFEN, sodnik, 144
 HEIN, baron, 21
 Helonan, 105
 HERDER, JOHANN GOTTFRIED VON, 206
 HERIC, FRANC, 44, 54, 61, 68
 HERIC, MATIJA, 123
 HLADNIK, FRANC, 20
 Hoče, 139
 HOČEVAR, GABRIEL, 47, 48, 52, 54, 56, 57,
 64, 65, 86

HOČEVAR, JANKO, 131
 HOFER, poslanec, 108
 HOFMAN, jurist, 72
 HOLEČEK, PAVEL, 191, 193
 Hoterdersčica, 190
 HOUSE, vojaški oficir, 224
 HRASKY, državni poslanec, 134
 Hrastnik, 140
 HRAŠEVEC, JURO, 163
 HREN, ANTON, 163
 HRIBAR, DRAGOTIN, 166, 215
 HRIBAR, IVAN, 40–42, 47, 54, 55, 58, 59, 66,
 70, 85, 89–96, 98–104, 110, 119, 124, 127,
 128, 132, 134, 144, 147, 154, 157, 215, 218,
 221, 223, 226, 234–237
 HROMEČ, MARTIN, 24
 Hrvaška, 149, 156, 173, 179, 207, 212, 219,
 227
 Hrvatska, *Gl. Hrvaška*
 HRVIN, jurist, 134
 HUBAD, FRANC, 81, 109
 HUBAD, IVAN, 55
 HUBAD, JOSIP, 20, 21, 24, 25, 26, 190
 HUBAD, MATEJ, 215
 HUDOVERNIK, ALEKSANDER, 127
 HUSSAREK, baron, 217, 219

I

Idrija, 69, 89, 112, 137, 139, 148, 180, 190
 Ihan, 19
 ILEŠIČ, FRAN, 110, 128, 179, 187, 188, 215,
 217, 227
 Ilirska Bistrica, 139
 Innsbruck, 58
 Inomost, *Gl. Innsbruck*
 IPAVEC, ANDREJ, 51, 74
 Istra, 120, 131, 204, 211, 214, 225
 Italija, 156, 183, 184, 194, 195, 223
 IVANIŠEVIČ, državni poslanec, 134
 Izlake, 139

J

JAHOVEC, CIRIL, 126
 JAKIL, ANDREJ, 193
 JAKLIČ, MILAN, 64, 98, 106, 143
 JAKLIČ, poslanec, 209
 JAKOPIČ, RIHARD, 150, 227
 JAMAR, TONE, 135, 196

- JANC, J., filozof, 68
 JANČAR, FERDINAND, 36
 JANEŽIČ, JOŠKO, 123
 JAN, JURO, 135, 136
 JANKO, ANDREJ, 135, 136
 JANKO, teolog, 131
 JANUŠEK, NIKOLAJ, 193
 JAPELJ, JURIJ, 15
 JARC, EVGEN, 50, 65
 JARC, MIRAN, 233
 JAROSLAVEC, IVAN, *Gl. ŽMAVC, IVAN*
 JAVŠNIK - SENEKOVEC, ROZALIJA, 189
 JEGLIČ, ANTON BONAVENTURA, 42, 70,
 83, 105, 117, 118, 154, 208
 JELENC, CELESTIN, 88
 JELENC, L., kulturni delavec, 228
 JELENC, VITOMIL FEDOR, 133
 JELOVŠEK, VLADIMIR, 34
 JENKO, ANDREJ, 141
 JENKO, AVGUST, 165, 166, 167, 172, 173,
 176
 JENKO, IVAN, 142
 JENKO, JOSIP, 190
 JERALA, FRANC, 48
 JERAN, FRAN, 86, 90, 175, 186, 228, 232,
 233
 JEREB, RADO, 61, 88
 JERIČ, JOSIP, 218
 JERŠE, JOSIP, 82
 JERŠINOVEC, ANTON, 141, 157
 Jesenice, 69, 137, 190, 191
 Ježica, 186
 JODLOWSKI, dr., 193
 JOST, TOMAŽ, 111, 112, 131
 JOVANOVIĆ, LJUBO, 67
 JOŽEF II., 172
 Judenburg, 196
 JUG, ANDREJ, 198, 201, 202, 207, 209, 210,
 218
 JUG, ANTON, 87, 88, 90, 93, 95, 98, 141,
 143, 173, 228, 244
 Jugoslavija, 86, 90, 165, 202, 208, 209, 213,
 215, 216, 217, 220, 224, 225
 JUG, SERAFIN, 35
 JUNOVIČ, RUDOLF, *Gl. JUNOWICZ,
 RUDOLF*
 JUNOWICZ, RUDOLF, 81, 86, 142, 183–186,
 191
- JURCA, JOSIP, 106
 JURČIČ, JOSIP, 242, 244
- K**
- KACIN, FRANC, 25
 KADUNC, FRANC, 73, 88, 128
 Kairo, 105
 KAISER, sodnik, 144
 KAKELJ, FRANC, 254
 KAKOVEC, dr., 94
 KALAN, ANDREJ, 33, 54, 208, 221
 KALAN, JANEZ, 105
 KALAN, VENČESLAV, 61
 KALINA, FRANTA, 134, 217
 KALTENEGGER, referent deželnega šolskega
 sveta, 70
 KALTENEGGER, vitez, 221
 Kamnik, 15–23, 64, 65, 72, 90, 91, 116, 123,
 127, 135, 136, 139, 141, 145, 147, 148, 167,
 173, 182, 184
 Kamniška Bistrica, 123, 182
 KAMUŠIČ, JOSA, 202
 KANDARE, FRANC, 64
 Kandija, 139
 Kapla, 137
 KARADORĐEVIĆ, ALEKSANDER, 224
 KARADORĐEVIĆ, PETAR, 66
 KARBA, župan, 244
 KAREL I. HABSBURŠKO-LOTARINŠKI, 200,
 203, 204, 206, 210, 219
 KARLIN, ANDREJ, 190
 KARLIN, PAVEL, 230, 232, 246
 KARLOVŠEK, dr., 94
 KAVČIČ, IVAN, 200, 201, 207, 209
 KAVČNIK, LEON, 176
 KAVŠEK, IVAN, 191
 KEJŽAR, politik, 189, 218
 KELLER, FRAN, 82
 KENDA, AVG., 129
 KENDA, IVAN, 25
 KENDA, profesor, 69, 88
 KENDA, ROBERT, 44
 KEPEC, I., bogoslovec, 80
 KERSNIK, ANTON, 23
 KERSNIK, JANKO, 15, 62, 242
 KERSNIK, JOŽE, 23
 KESSLER, družina, 18
 KETTE, DRAGOTIN, 35

- KHUEN-HÉDERVÁRY DE HÉDERVAR,
KÁROLY, 43
- KIDRIČ, FRANC, 168, 251, 252, 256
- KINDIG, AMALIJA, 189
- KINDIG, MARTIN, 189
- KISOVEC, VEKOSLAV, 106
- KLASINC, medicinec, 54
- Kleče, 184
- KLEIN, IVAN, 82
- KLEMENČIČ, LOVRO, 166
- KLEMENČIČ, MILAN, 150
- KLEPEC, JOSIP, 87, 88, 242
- KLEŠNIK, filozof, 54
- KLOBČIČ, LJUDEVIT, 54
- KLOFÁČ, VÁCLAV JAROSLAV, 62, 217, 218
- KLOPČIČ, MILE, 248, 256
- KMET, MIRKO, 22
- KNAFLIČ, VLADIMIR, 149–151, 163, 193,
228, 229
- KNEZ, IVAN, 97, 101, 103, 127, 144, 145,
215, 223–238, 245
- KNEŽEVIČ, vojaški oficir, 200, 201
- KOBAL, AVRELIJ, 54
- KOBAL, FRANC, 55, 64
- KOBALOV, *gl. KURENČIČ, IVAN*
- KOBALOV, IV, *gl. KURENČIČ, IVAN*
- KOBAL, RUDOLF, 54, 56, 57, 59
- Kobarid, 190
- KOBENTAR, župan, 112
- Kobilja glava, 139
- KOBLER, FRANC, 254
- KOČEVAR-KONDENHEIM, sodnik, 176
- Kočevje, 22, 137
- KODER, ANTON, 161, 170, 171
- KODERMAN, DRAGOTIN, 54, 112, 120, 170
- KOERBER, ERNEST KARL FRANZ JOSEPH
FRIEDRICH VON, 53, 58
- KOGEJ, MARIJ, 247
- KOGELNIK, IVAN, 55
- KOGOJ, S. J., 29
- KOKALJ, ALOJZIJ, 34, 58, 96, 97, 143, 144,
146, 185
- KOLAR, IVAN, 232
- KOLENC, FRANC, 55
- KOMAN, MANICA, 229
- KOMATARJEVA, *gl. ŠPAROVIC, MARIJA*
- KOMPERLE, IVAN, 117
- KONČAR, dr., 153
- KONČNIK, PETER, 193
- KONDA, JAKOB, 191
- Konjice, 139
- KOPAČ, JOSIP, 77
- Kopriva, 138
- KOPRIVNIK, FRANC, 191
- KOPT, IVAN, 108
- KORDIN, MIHA, 18
- KOREN, MILAN, 23
- KOROŠEC, ANTON, 111, 122, 128, 130,
154, 200, 202, 203, 205, 207–210, 212–220,
222–225, 227
- Koroška, 120, 124, 134, 138, 139, 211, 216,
234
- KORUN, MILAN, 92, 107, 155–157
- KORUN, VALENTIN, 22
- KOSEM, M., jurist, 155
- KOSI, jurist, 54
- KOS, JANKO, 166, 176
- KOSMAČ, MATEJ, 23
- KOSOVEL, STANO, 151, 244, 247
- Kostanjevica, 137
- KOŠENINA, FRANC, 191
- KOŠENINA, jurist, 54
- KOŠIR, MAKS, 176
- KOŠNIK, profesor, 149, 151
- KOTNIK, KAROL, 89
- KOVAČEVIČ, dr., 207
- KOVAČIČ, MAKS, 173
- KOVAČ, jurist, 155
- KOZAK, FERDO, 231, 242–245, 247,
249–254
- KOZAK, JUŠ, 88, 166, 173, 176, 177, 227,
228, 244, 247–252, 255, 256
- KOŽELJ, ANTON, 82, 230, 242
- KOŽELJ, JOSIP, 20, 22
- KRAIGHER, ALOJZ, 54, 69
- KRAJEC, zdravnik, 167
- KRALJ, JOSIP, 88
- KRAMAŘ, KAREL, 197, 203, 215
- KRAMER, ALBERT, 68, 70, 73–75, 88, 91, 92,
107, 108, 112, 113, 116, 122, 123, 127, 131,
132, 134–136, 149, 153, 161, 167, 183–185,
187, 188, 190, 194–198, 205, 207, 208, 215,
217, 218, 225, 226, 249, 250–252
- KRAMER, ALOJZIJ, 252
- Kranj, 20–26, 59, 65, 69, 90, 97, 136, 139, 144,
147, 148, 180, 190

- KRANJC, JOŽE, 248
 KRANJC, MIRKO, 26
 KRANJEC, MILKO, 23, 123
 KRANJEC, MIŠKO, 248
 Kranjska, 81–85, 92, 94, 105, 119, 120, 122, 125–127, 133, 134, 136, 139, 142, 145, 148, 155, 180, 182, 184, 189, 211, 214, 215, 234
 Kranjska gora, 137, 190
 KRAPEŠ, FRAN, 184
 Kras, 37, 225
 KRAŠEVEC, FRANC, 162
 KRAUT, ALOJZ, 18
 Krčevina, 139
 KREIGHER, ALOJZ, 227
 KREK, CILKA, 215
 KREK, JANEZ EVANGELIST, 33, 84, 85, 105, 130, 145, 146, 148, 154, 172, 185, 194, 198, 200, 202, 203, 205–208, 213, 216, 234, 237, 239, 241
 Kreplje na Krasu, 138
 Krf, 224
 KRISPER, VALENTIN, 94
 KRISTAN, ANTON, 35, 45, 68, 185, 213, 215, 221, 241, 242, 244
 KRISTAN, ETBIN, 119, 120, 145, 146
 KRIVIC, IVAN, 153
 KRIVIC, RADOVAN, *gl. KRIVIC, RUDOLF*
 KRIVIC, RUDOLF, 26, 108, 143, 157–161, 227
 KRIŽMAN, HENRIK, 67
 Krško, 134, 139
 KRŽIČ, ANTON, 109, 165
 KUČERA, zdravnik, 167
 KUHELJ, KAREL, 50, 62–64, 106, 192
 KUKOVEC, VEKOSLAV, 47, 48, 122, 131, 132, 157, 197, 198, 217, 221
 KUNC, matematik, 82
 KÜNIGL, grof, 221
 KUNŠIČ, IVAN, 40, 44
 KUNTARIČ, ANTE, 176
 KURENČIČ, IVAN, 43, 44
 KURET, MIRKO, 20, 23
 KUSMANEK, vojaški oficir, 155
 KUSTER, FRANC, 88, 193
 KUŠAR, profesor, 69
 Kuzenbach, 196
 KVEDER, šolnik, 131
 KVEDER, ZOFKA, 34
- L**
- LAH, IVAN, 64, 65, 88, 141, 143, 153, 162, 168, 170, 173, 193, 196, 213, 227–229, 230, 232, 244, 252
 LAJMER, BORIS, 159, 167
 LAJNŠIČ, jurist, 54
 LAJOVIC, ANTON, 247, 254
 LAJOVIC, IVAN, 164
 LAJOVIC, jurist, 54
 LAMPE, EVGEN, 37, 39, 40, 84, 142, 143, 145, 146, 186, 220
 LAMPL, vojaški oficir, 183
 LAPAJNE, FRANC, 159
 LAPAJNE, STANKO, 246
 LARKOVIĆ, hrvaški poslanec, 217
 LASCHAN, WILHELM, 100, 143, 144
 Latersberg, 137
 Lausanne, 221
 LAVRENČAK, VILJEM, 88
 LAVRENČIČ, ALOJZ, 58
 LAVRENČIČ, IVAN, 17, 18
 LAVRENČIČ, JOSIP, 55, 87, 88, 89, 141, 148, 196–198, 200, 242, 245
 LAVRENČIČ, JOŽE, 88
 LAVRENČIČ, MILENA, 125, *gl. ŽERJAV, MILENA*
 LAVRENČIČ, M., jurist, 56
 LAVŠ, dr., 145
 Laze, 19
 LEBEN, STANKO, 247, 249–254
 LEBINGER, JANKO, 34, 175
 LE BON, GUSTAV, 182
 Lebring, 217
 Ledina, 137
 Leibniz, 137
 LEITGEB, AVG., 88
 LEMEŽ, MILAN, 170, 172
 LENARČIČ, ANDREJ, 191
 LENARČIČ, družina, 89
 LENARČIČ, JOSIP, 94, 101, 127, 234, 235, 236, 237, 238, 240
 LENČEK, J., občinski svetnik, 101, 102
 Leoben, 196
 LESAR, JOŽEF, 32
 Lesce, 190
 LESKOVAR, VLADIMIR, 245
 Leskovec, 137
 LESKOVEC, JANKO, 23, 65, 73

- LESNIČAR, IVAN, 112
 LESNIČAR, JANKO, 123
 LEVEC, FRANC, 109, 110, 242, 244
 LEVEC MARJETA, 16
 LEVIČNIK, VALENTIN, 37
 LEVSTIK, FRAN, 177, 247
 LEVSTIK, VLADIMIR, 227, 228, 230, 243, 244, 246, 247
 LIBAR, FR., 159
 LIBAR, IVAN, 177
 Libika pri Celju, 138
 LIDERHAS, LUCK, 191
 LIKER, RUD., 165
 LINHART, KAREL, 58
 LIPAH, FRAN, 166, 173
 LIPAR, BLAŽ, 26, 167
 Lipnica, *Gl. Leibniz*
 LIPOLD, FRANJO, 87, 88, 107, 115, 116, 131, 141, 153, 170
 Litija, 139, 189
 Ljubljana, 17, 18, 20–22, 24, 25, 28, 31–37, 39–43, 45, 46, 50, 51, 54–56, 58, 60, 62–64, 66, 69, 70, 72, 73, 81–92, 94, 96–99, 101–106, 108, 109, 112–114, 117–120, 123–130, 132, 133, 136, 137, 139, 141–145, 147, 150, 151, 153–157, 159, 161, 164–171, 173, 176, 179, 180, 182–186, 189–191, 193–199, 201, 202, 205, 213, 215, 217, 218, 221, 222, 224–227, 241, 242, 246, 249, 256
 Ljubljana, Šiška, 90
 Ljubno, 141, 182–184, 186, 249
 Ljutomer, 130, 139, 230
 LOBODA, ANTON, *Gl. MELIK, ANTON*
 Loče pri Beli cerkvi, 138
 Loče pri Beljaku, 138
 Logatec, 90, 117, 125, 161, 190, 225
 Loka, 137
 LONČAR, DRAGOTIN, 37, 39, 41–46, 69, 86, 89, 136, 177, 182, 249
 LONČAR, JANKO, 88
 London, 222, 223
 LONJAK, vojaški oficir, 195
 LORKOVIČ, IVAN, 194, 200
 Loški potok, 137
 LOTRIČ, LENARD, 26, 65, 195
 LOTRISTEN, knjižničar, 87
 LOVIČ, ANTON, 88, 89, 141, 157
 LOVŠE, ANTON, 66, 77, 116, 191, 193
 LOVŠIN, EVGEN, 175, 176
 LOŽAR, RAJKO, 254
 Lož na Notranjskem, 148, 189
 LUGER, hrvaški župnik, 194
 LUKAČEK, K., češki filozof, 50
 LUZNAR, JAKOB, 20
 Lvov, 128
- M**
- MAČKOVICH, J., inženir, 88
 MAČKOVŠEK, JANKO, 96, 153, 155, 160, 161, 164, 165, 182
 MAHNIČ, ANTON, 22, 27, 31–33, 39, 42, 65, 177
 MAHR, ARTUR, 218
 MAISTER, RUDOLF, 226
 MAJARON, DANILO, 58, 144, 175, 176
 MAJCEN, FRANC, 201, 202
 MAJCEN, I., filozof, 40
 MAJCEN, profesor, 69
 MAJDIČ, VINKO, 136
 Makedonija, 178
 MAKSIMILIJAN, 35
 MALIK, poslanec, 108
 MALNERIČ, MARTIN, 105
 Malošče, 138
 MALOVRH, MIROSLAV, 89, 91, 184, 185
 MANDIČ, JOSIP, 193–195, 238
 MANDL, profesor, 82
 MANTUANI, JOSIP, 187
 Marenberg, 163
 Maribor, 52, 54, 60, 112, 137, 139, 164, 180, 197, 214, 215, 225, 226, 246, 255, 256
 Marija na Zili, 139
 MARINČEK, notar, 147
 MARINIČ, FRANC, 170, 172
 MARJANOVIČ, MILAN, 34
 MARKIČ, MIHAEL, 190
 MARKL, poslanec, 197
 MARKOVIČ, BOŽIDAR, 195
 MARKOV, ruski poslanec, 134
 MARTINITZ, CLAM, 196, 209, 214–216
 MARTINOVEC, J., 35
 MARUŠIČ, DRAGO, 255
 MASARYK, TOMÁŠ GARRIGUE, 144, 145, 155, 158, 194
 MASELJ, IVAN, 21, 22
 MASELJ - PODLIMBARSKI, FRAN, 183, 244

- MASKAČKOV, MAŽEN, 201
 MASTNAK, LOVRO, 88, 89
 MAŠERA, profesor, 183
 Matenja vas, 139
 Materije v Istri, 139
 MATIČ, hrvaški abiturijent, 42
 MAURER, VILKO, 28, 29, 31
 MAYER, MAVRICIJ, 25, 26
 MAYER, PETER, 25
 MAY, KARL, 22
 MAZELLE, JULIJ, 90, 126, 146, 148
 MAZI, JOSIP, 86, 186
 MAZI, VILKO, 232, 233
 MAZOVEC, IVAN, 155
 MAZOVEC, J., 26
 MEDVEŠČEK, PETER, 149, 151
 Mekinje, 17
 MELIK, ANTON, 173, 187, 197, 227–229,
 243, 244, 252
 MENCEJ, JOSIP, 88
 MENCINGER, ALFONZ, 133
 Meran, 105, 237
 MERHAR, IVAN, 48, 69, 129
 MESAR, IVAN, 244
 MIHELIČ, PETER, 190, 195
 MIKLAVC, ŽARE, 233
 MIKUŠ, KAREL, 63
 MIKUŽ, ANTON, 190
 Milano, 224
 MILČINSKI, FRAN, 176, 238, 244, 256
 MILIĆ, bosanski škof, 208
 Miren pri Gorici, 112
 Mirnik, 138
 Mirno, 138
 MIŠIČ, FRANC, 65
 MLAKAR, IVAN, 24
 MLEZOVIĆ, GLIŠA, 66
 MOČNIK, MILAN, 123
 MOČNIK, župan, 18
 Modena, 224
 MOHORIČ, JAKOB, 26, 198
 MOLC, RUD., 88
 MOLE, M., 88, 89
 MOLE, RUDOLF, 91, 123, 157, 227, 228, 232,
 233
 MOLJ, FRANC, 20
 MONTESQUIEU, 35
 MORACZEWSKI, poljski poslanec, 217
 Moravska, 39, 125
 Moste, 90
 MOŠKERC, MIHA, 208
 Mozirje, 139
 MRAK, ANTON, 64
 MRAK, CIRIL, 201
 MRAVLJAK, FRANC, 107, 112, 113, 116, 128,
 134
 MRGOLE, FRANC, 177
 MRHAR, literat, 35
 MRZEL, LUDVIK, 247, 254
 MÜLLER, dr., 129
 MUNDA, AVGUST, 87, 88
 MURN, JOSIP, 34, 35, 42, 46, 254
 MURN. TEODORIK, 16
 Muta ob Dravi, 137
- N**
- Nabrežina, 72, 139
 NAGLIČ, MILKO, 100, 154, 165
 NAHTIGAL, RAJKO, 41
 Naklo, 20
 NATLAČEN, MARKO, 229
 NAUFFEN, sodnik, 176
 Neblo, 112, 138
 Nemčija, 45, 85, 156, 199–201, 209, 219
 NEŠIĆ, LJUBOMIR, 66
 NEUBERGER, državni tožilec, 144, 146, 176,
 237
 Nevljica, 16
 NIEDERLE, LUBER, 134, 136, 153, 182
 Notranje gorice, 137
 Notranjska, 122, 124, 148
 Nova cerkev, 137
 NOVAK, ALOJZ, 48
 NOVAK, FRAN, 20, 47, 100, 101, 121, 128,
 129, 145, 147, 176, 194, 198, 213, 215, 235,
 236, 242
 NOVAK, IVAN, 156
 NOVAK, JANŽE, 152, 176
 NOVAK, jurist, 54
 Novi kot na Kočevskem, 137
 Novo mesto, 89, 98, 137, 139, 196, 201, 243,
 249
- O**
- OBLAK, JOSIP CIRIL, 227
 OCVIRK, ANTON, 247, 248, 256

- OČKERL, JOSIP, 48
 OGOREVCTZ, HANS, 196
 OGRIS, ALBIN, 108, 163, 164
 Ogrska, 207, 209
 OKORN, JOŽE, 19
 OLIP, JANKO, 88
 OMAHEN, GUSTAV, 176
 OMAHEN, teolog, 155
 OMERZA, filozof, 54
 Opčine, 138
 OPEKA, MIHAEL, 82, 129, 182
 ORAŽEN, FRAN, 110
 ORAŽEN, IVAN, 34, 93, 96, 97, 101, 103,
 105, 110, 144, 145, 157, 167, 235, 245
 ORLIĆ, GJURO, 156
 ORLIŠ, dr., 193
 Ormož, 139
 OROŽEN, MILAN, 123
 Ozeljan, 138
 OŽEGOVIĆ, LJUDEVIT, 207
- P**
- PAHERNIK, FRANJO, 129
 PAJK, MILAN, 81, 82, 86, 89, 141, 142, 176
 Pančevo, 249
 PAPEŽ, profesor, 183
 Pariz, 200, 224, 256
 PAŠIĆ, NIKOLA, 207, 223, 224
 PAVELIĆ, ANTE, 194, 203
 PAVLETIČ, FRANC, 33, 34
 PAVLIČEK, FRANC, 23
 PAVLIČEK, JULIJAN, 46
 PAVLIČ, FRANC, 22, 26, 244, 249
 PAVLIČ, RADO, 136
 PAVLIN, ALFONZ, 109
 PAVLIN, CIRIL, 136
 PAVLIN, JOSIP, 131
 PAVLOVA, MILADA, 201, 215
 PAVLOVIĆ, DRAŽA, 224
 PAVŠLAR, TOMAŽ, 20
 PAYER, VON, politik, 218
 Pazin, 130, 138
 PEČANOV, *Gl. GOVEKAR, FRAN*
 PEČNIK, FRANC, 48
 PEČOVNIK, ADOLF, 61, 68
 PEGAN, VLADISLAV, 84, 142, 143, 146,
 148
 PEKANIJA, MICA, *Gl. ŽERJAV, MICA*
 PEKANIJA, profesor, 196
 PEKLE, DAVOR, 87, 88
 PEKMEZIRI, DJORDJ., 123
 Pekre, 138
 PENGOV, FRANC, 50
 PEPE, dr., 196
 PEREK, češki politik, 125
 PERIC, FILIP, 170
 PERNE, FRANC, 25
 PERNUŠ, FRANC, 48
 Perovo pri Kamniku, 17, 123
 PERSOGLIO, jurist, 54
 PESTOTNIK, JUG., 87, 88
 PESTOTNIK, PAVEL, 16, 42, 44, 88, 141, 143,
 146–148, 169, 188, 198, 221, 225, 242
 Pešta, 219
 PETEK, JOSIPINA, 182
 PETER, J., 87
 PETERLIN, ANTON, 190
 PETERLIN, šolnik, 22, 25, 26
 PETERLIN, VIKTOR, 192
 PETKOVŠEK, IVAN, 153
 PETRIČIĆ, IVO, 218
 PFEIFER, VILJEM, 23, 65, 88
 PICHON, STEPHEN, 206, 223, 224
 PIKL, JERNEJ, 40
 PIKUŠ, IVAN, 23
 PIKUŠ, JANKO, 88, 135
 PILAR, vojaški oficir, 209
 PINDLER, VEKOSLAV, 34
 PINE, dr., 94
 PINTAR, LUKA, 191
 PIRJEVEC, AVGUST, 245
 PIRJEVEC, DUŠAN, 46
 PIRKMAJER, ANTON, 233
 PIRKMAJER, OTMAR, 232, 246, 255, 256
 PIRNAT, MAKSO, 23, 41
 PIŠEK, ANTON, *Gl. LOVŠE, ANTON*
 PIVKO, LJUDEVIT, 107, 232
 PLANTAN, IVAN, 56
 PLEMELJ, JOSIP, 201
 PLETERŠNIK, MAKS, 245
 PLOJ, MIROSLAV, 58, 99, 108, 109, 144
 PLUT, MILAN, 91, 97, 145, 193
 POČKAR, LOVRO, 189
 PODBEVŠEK, ANTON, 232
 Podgora, 16
 Podgora pri Gorici, 139

- Podgorje, 17
 PODGORNIK, ADOLF, 88
 PODGORNIK, KAREL, 149–152
 PODREKAR, ANA, *Gl. POLEC, ANA*
 PODREKAR, MARIJA, 15
 PODRŽAJ, IVAN, 151
 POGAČNIK, JOSIP, 221
 POGAČNIK, LOVRO, 146, 148, 202, 213, 215, 218, 221, 225
 POKLUKAR, ANTON, 193
 POLAK, VILJEM, 89
 POLEC, JANKO, 59, 171
 POLEC, JULIJ, 15, 22
 POLEC, profesor, 48
 POLEK, FRANC, 65, 186
 POLJANC, LEOPOLD, 21
 Poljane nad Škofjo Loko, 139
 Poljčane, 137
 Poljska, 209, 216
 POLLAK, KARLO, 17, 185
 Polzela, 137
 POLZER, grof, 206
 POMMER, poslanec, 58
 POMPE, sodnik, 99
 PONIKVAR, ADOLF, 175, 176
 Ponikve, 139
 Postojna, 139, 148, 162, 195–197, 225
 POTOČAN, B., *Gl. BAEBLER, BALTAZAR*
 POTOČNIK, ALOJZIJ, 20
 POTOČNIK, JANKO, 20
 POTOČNIK, MATEJ, 48
 POTRATA, sodnik, 144
 POVŠE, FRAN, 39, 146
 POŽAR, LOVRO, 58, 81, 110, 134
 Praga, 28, 29, 40, 41, 43–46, 58, 65, 66, 68, 73–75, 79, 91, 99, 108–111, 114, 116, 118, 128, 129, 131, 134, 153–156, 158, 163, 171, 173, 194, 196–198, 201, 203, 205, 215, 221
 PRAPROTNIK, AVGUST, 183, 254
 PREČNIK, JOŽE, 87, 88
 Predtrg pri Radovljici, 20
 PREGELJ, MILAN, 185
 PREKOREK, IVAN, 163, 180
 PREKORŠEK, IVAN, 89, 96, 107, 112, 122, 123, 130, 153
 PREMIERSTEIN, FRANCE PL., 183
 PREMIERSTEIN, KAJETAN, 88
 PREMRL, CIRIL, 64, 73, 74, 77, 106, 108
 PREMROU, zdravnik, 167
 PREMROV, VLAD., 176
 PREMUŽIČ, K., 207
 PREPELUH, ALBIN, 230
 PREŠEREN, FRANCE, 177, 178
 PRESL, šolnik, 183
 PREŠEREN, FRANCE, 21, 64, 71, 72, 256
 PRETNAR, JANKO, 67, 191, 193, 228, 244
 PREZKO, A., šolnik, 110
 PRIBIČEVIČ, SVETOZAR, 224, 226
 PRIJATELJ, IVAN, 42, 45, 46, 58, 79, 93, 108, 149, 157, 158, 168, 172, 177, 178, 179, 182, 199, 201, 228, 242–245, 247, 252
 Primorska, 106, 120, 127, 134, 139, 215, 216, 234
 PRLEŠKI, VEKOSLAV PL., *Gl. ŠPINDLER, VEKOSLAV*
 PROFT, KLEM., šolnik, 109, 110, 133, 134
 PROTIČ, STOJAN M., 224
 Ptuj, 83, 112, 122, 139, 163
 Ptujška gora, 139
 PUC, DINKO, 40, 42, 46, 151, 233
 PUC, DOMINIK, *Gl. PUC, DINKO*
 PUCZKO, ALEKSANDER, 191
 PUCZKO, OSKAR, 191
 PUČNIK, JOSIP, 112, 141, 153, 164, 169, 170, 200
 PUGELJ, MILAN, 187, 227, 243
 Pulj, 142
 PUSCHNIG, ANDREJ, 82, 186
 PUSTOSLEMŠEK, RASTO, 91, 133, 228, 231, 232
 PUŠENJAK, VLADIMIR, 51, 54, 131
- R**
- RABIČ, ERNEST, 173
 RABITSCH, ravnatelj zaporov, 221
 Račje pri Mariboru, 137
 RADEJ, VANE, 163
 Radgona, 225
 RADICS, PETER, plemeniti, 122
 RADIĆ, STJEPAN, 215
 Radomlje, 137
 Radovljica, 20, 137, 139, 147
 Rafolče, 15, 18, 19
 RAMOVŠ, FRAN, 173, 227
 RAŠIN, ALOIS, 29
 Rateče, 137

- Rava, 137
RAVBAR, KRIŠTOF, 122
RAVNIHAR, VLADIMIR, 28, 31, 34, 64, 69,
77, 89, 90, 99, 121, 144–148, 169, 176, 185,
194, 202, 214, 215, 221, 240, 242
RAVNIKAR, RUDI, 65
RAŽEM, župnik, 112, 129
REDLICH, profesor, 122
REGALI, visokošolec, 46
REGALLY, FRAN, 176
REICHMAN, BLAŽ, 65
REISMAN, AVGUTIN, 163
REISNER, JOSIP, 40, 41, 101, 102, 142–147
REITMAYER, KARL, 193
REKAR, ERNEST, 129, 132
REMEC, BOGUMIL, 42, 43, 65, 221, 229
Renče, 139
RENNER, KARL, 204, 205
RESINER, JOSIP, 40, 47
REŠETAR, MILAN, 82
REZEK, ANTONIN, 108
RHEMEN, vojaški oficir, 214, 215
Ribnica, 139
RIBNIKAR, ADOLF, 26, 60–64, 71, 72, 74,
75, 77, 83–85, 89–91, 93, 99–102, 104, 106,
107, 119, 123, 125, 126, 141, 143–148, 155,
156, 163, 169, 184, 185, 188, 193, 196, 198,
208, 215, 217, 221, 225, 226, 228, 229, 232,
233, 241–243, 246, 249, 251, 255, 256
RIEDL, FRAN, 22, 23
RIEGER, FRANTIŠEK LADISLAV, 66
RIHTAR, FRANČIŠKA, 15
Rim, 194, 199
RITTICH, dr., 200
Rizmanje, 74, 75
ROBIČ, MAKS, 177
ROBIDA, IVAN, 69, 121, 228
Rocol, 138
RODE, MATIJA, 143, 191, 193, 233
Rodine na Dolenjskem, 137
Rogatec, 139
ROHRMAN, VILJEM, 228, 229
Rojan, 138
ROJINA, ANTON, 145
ROMIH, BOŽIDAR, 201
Romunija, 199, 206
ROSINA, FRAN, 112, 245
ROSTOHAR, MIHAJLO, 24, 73, 75, 80, 81,
88, 128, 136, 149, 153, 161, 164, 167, 168,
172, 182
Rovte pri Podnarju, 20
ROŽMAN, IVAN, 238
ROZMAN, profesor, 207
ROZMAN, RUDOLF, 88, 244
Rožek, 138
ROŽIČ, VALENTIN, 16, 105, 191
ROŽMAN, IVAN, 54, 94, 234, 236–239
Rož na Koroškem, 112
RUDEŽ, zdravnik, 105
RUDOLF, KAROL, 23
RUINER, JOSIP, 89
Rupa, 27
RUPREHT, STANKO, 161
Rusija, 116
RUS, J., filozof, 177
RUS, JOŽE, 232
RUS, MAVRICIJ, 47, 48, 50, 183
RUS, zdravnik, 167
Ruše pri Mariboru, 112, 113
RUTAR, JOSIP, 171, 177
RYBAŘ, OTOKAR, 55, 72, 74, 77, 154, 157,
194, 215
- S**
- SADNIK, ANTON, 88
SAGADIN, jurist, 48
SAJOVIC, EVGEN, 24
SAJOVIC, IVAN, 172
SAJOVIC, JOSIP, 201, 238
SAJOVIC, JOŽA, 136
SAJOVIC, RUDOLF, 244, 251
SAJOVIC, STANKO, 161
Salzburg, 32, 39
SANCIN, BOŽO, 232, 256
SANČUR, BORIS, 233
SAND, GORG., 35
Sarajevo, 99, 208, 214, 219
SARKOTIČ, STJEPAN, 209, 214, 215
SCHILLER, JOHANN CHRISTOPH
FRIEDRICH, 206
SCHLEGL, TONI, 200
SCHMID, VALTER, 95
Schönbrunn, 62
SCHRANTZEN, šolnik, 82
SCHRÖDER, VON, vojaški oficir, 200, 201
SCHULZE, OLGA, 193

- SCHWAB, zdravnik, 131
 SCHWARZ, TEODOR, 85, 109, 110, 143, 155
 SCHWEGEL, JOŽEF, 84, 189
 SCHWEIGER, KAREL, 45
 SCHWEITZER, VILJEM, 33
 SEDEJ, vojaški oficir, 183
 SEDLAK, češki poslanec, 217
 SEDMAK, ANTON, 166
 SEIDLER, politik, 197, 207, 208, 209, 214, 216, 217
 SEKULIČ, vojaški oficir, 214
 Sela pri Borovljah, 138
 Selce, 20
 SELIŠKAR, TONE, 248, 250, 253
 SEMIC, jurist, 54
 SENEKOVIČ, ANDREJ, 70, 129
 SENEKOVIČ, BOGOMIL, 59
 SERŠEN, FRANC, 230
 SILA, LUKA, 242
 SIMONIČ, FRANC, 245
 SKARBEEK, poljski poslanec, 217
 SKOK, filozof, 54
 SKRBINŠEK, filozof, 54
 SKUBL, policijski komisar, 221, 241
 SLAMNIK, SLAVKO, 65, 112
 SLATNAR, ANTON, 167, 173
 Slavonija, 85
 SLAVŠEK, EDVARD, 77
 SLESKA, jurist, 54
 Slivnica, 138
 SLODNJAK, ANTON, 247
 Slovenija, 202, 208, 209, 213, 214, 217, 221, 225–227, 249
 Slovenj Gradec, 137
 Slovenska Bistrica, 139, 160
 SMERTNIK, sokol, 131
 SMODEJ, vikar, 215
 SMODLAKA, JOSIP, 75, 77
 SMREKAR, HINKO, 150, 192, 227, 243
 SNOJ, BENIGEN, 16
 SOBOTHY, BENO, 24
 SODLAR, jurist, 54
 SODNIK, ALOJZ, 88
 Sodražica, 139
 Sofija, 115, 116
 SOKOL, FEODOR, *Gl. ŠORLI, IVO*
 SOKOL, TEODOR, *Gl. ŠORLI, IVO*
 Solčava, 184
 Solkan, 54, 150
 Solnograd, *Gl. Salzburg*
 Solnogradec, *Gl. Salzburg*
 Solun, 178
 SOSIČ, V., medicinec, 166, 173
 SOTLAN, IV., *Gl. ŽMAVC, IVAN*
 Sovodnje, 138
 SOVRE, ANTON, 157, 249, 250
 SPILLER, FRAN, 153
 SPINČIČ, VJEKOSLAV, 39, 194, 203, 218
 Split, 194
 Spodnja Kungota pri Mariboru, 138
 Spodnja Polskava, 137
 Spodnji Dravograd, 137
 SPORN, BOŽIDAR, 44
 Srbija, 84, 85, 125, 131, 165, 172, 179, 194, 199, 202, 203, 206, 207, 209, 214, 215, 223–225, 227, 249
 SREBRE, jurist, 54
 SREBRNIČ, JOSIP, 42, 43
 Središče, 139
 Sroje pri Vrbi, 139
 STADLER, JOSIP, 208, 209
 STAISNY, LJUDEVIT, 16
 STANČK, FRANTIŠEK, 201, 203, 210, 217, 219, 222
 STANOVNIK, IVAN, 26, 135, 136
 Stara Fužina, 190
 STARČEVIČ, ANTE, 203
 STARE, EGON, 43, 46, 66, 68
 STEFANČIČ, ANTON, 176
 STEFANČIČ, AVGUST, 16
 STELE, FRANCE, 15, 26, 117
 STEPANEK, češki politik, 197, 203
 STERLEKAR, MILAN, 232
 STIASNY LJUDEVIT, 16
 St. Jurij ob južni železnici, 139
 St. Lorenc, 137
 Stockholm, 197, 204
 STÖCKL, sodnik, 144, 176
 STOJA, zdravnik, 167
 STOJC, JOSIP, 89, 121
 STOJNIČ, OROSLAV, 21
 STOR, STANKO, 87, 88
 St. Ožbolt ob Dravi, 137
 STRAMEN, VINKO, 88
 STRITAR, JOSIP, 108

- STRNAD, VOJTEH, 200
 Studenci pri Mariboru, 138
 STUHEC, jurist, 61, 68
 STÜRGH, KARL VON, 52, 53
 STURM, FRANC, 246
 Stuttgart, 218
 SUCHAY, vojaški oficir, 214
 SUHADOLNIK, FRANC, 135, 136
 SUNARIĆ, JOSO, 218
 SUŠEC, jurist, 54
 SUŠNIK, LOVRO, 26
 SUŠNIK, TOMO, 65
 Sv. Ana nad Tržičem, 23
 Sv. Ana na Krembergu, 139
 Sv. Duh na Ostrem vrhu, 137
 Sv. Duh na Pohorju, 137
 Sv. Duh v Halozah, 139
 SVETINA, IVAN, 191
 Sv. Ivan, 138
 Sv. Jakob v Rožu, 138
 Sv. Jurij, 138
 Sv. Križ nad Mariborom, 138
 SVOBODA, HENRIK, 82, 142, 166, 182, 185,
 186
 Sv. Peter na Medvedjem Selu, 139
 Sv. Štefan pri Šmarju pri Jelšah, 137
 Sv. Trojica v Sl. goricah, 139
- Š**
- ŠABEC, zdravnik, 167
 ŠAFAR, K., 207
 ŠAMAL, PREMYSL, 197, 203
 ŠANDA, filozof, 54
 ŠANTELJ, SAŠA, 63, 88
 ŠARABON, FR., 245
 ŠARABON, VINKO, 82
 ŠAVNIK, PAVEL, 24, 134
 ŠEGA, IGNACIJ, 47
 ŠEGA, IVAN, 69
 ŠEMROV, FRANC, 107, 134, 159
 ŠERKO, ALFRED, 248, 256
 ŠERKO, EDVARD, 192
 ŠERKO, JULKA, 195
 ŠERKO, MILAN, 192
 ŠEUNIG, KATINKA, 144
 ŠIFRER, dr., 121
 ŠILC, JAKOB, 117
 ŠIMANC, SIMON, 193
 ŠIMRAK, JANKO, 218
 ŠINK, JOSIP, 135
 ŠINK, JOŽA, 136
 ŠINK, ŠTEFAN, 65
 ŠINKOVEC, IVAN, 37, 40, 42, 43, 47, 50
 ŠKERLJ, SLAVOJ, 90
 Škofja Loka, 65, 90, 139, 148
 Škofja vas, 137
 ŠLAJMER, BORIS, 186
 ŠLAJPEH, IGOR, 88
 ŠLAMBERGER, ANTON, 23, 25, 65
 ŠLAMBERGER, ZORICA, 25
 ŠLEBINGER, JANKO, 54, 82, 86, 89, 143,
 186, 228, 232, 241, 244–248, 252
 ŠMALC, MATEJ, 156, 254
 Šmarca pri Kamniku, 167
 Šmarjeta, 138
 Šmartno, 19
 Šmartno pri Litiji, 17, 137
 ŠMID, VALTER, *Gl. SCHMID, VALTER*
 ŠOKLAR, ZVONIMIR, 30
 ŠOLAR, JAKOB, 19
 ŠORLI, IVO, 35, 42, 46, 74, 77
 ŠORLI, katehet, 183
 Šoštanj, 139
 ŠPAROVIC, MARIJA, 20, 22, 23
 ŠPINDLER, VEKOSLAV, 47, 48, 54, 121
 Štajerska, 106, 111, 112, 120, 122, 124, 125,
 127, 132, 134, 137, 139, 163, 180, 189, 213,
 229, 234
 ŠTEFE, IVAN, 35, 64, 120, 142
 Štepanja vas, 184
 ŠTER, jurist, 54
 ŠTIBLER, MILOŠ, 96, 112, 116, 128, 162,
 172, 197, 202
 Št. Janž na Dolenjskem, 208, 218
 Št. Jurij, 52
 ŠTÖGER-STEINER VON STEINSTÄTTEN,
 RUDOLF, 200
 Št. Pavel pri Preboldu, 138, 202
 Štrped pri Buzetu, 138
 ŠTUPICA, literat, 35
 Št. Vid nad Ljubljano, 18, 90
 Št. Vid nad Vipavo, 139
 Št. Vid pri Ptujju, 137
 ŠUBELJ, IVO, 17, 123, 172
 ŠUBERT, FRID., 48
 ŠUBERT, jurist, 54

ŠUBIC, IVAN, 70
 ŠUKLJE, FRAN, 41, 65, 110, 118, 126, 145,
 146, 147
 ŠUKLJE, MILAN, 147, 148
 ŠUMAN, deželni šolski nadzornik, 33
 ŠUŠTERŠIČ, IVAN, 32, 33, 39, 40, 56, 58, 86,
 118, 119, 133, 134, 145, 146, 182, 186, 198,
 200, 202, 203, 208, 209, 213, 216, 220
 ŠUŠTERŠIČ, VINKO, 20, 24
 Šutna, 17
 ŠVABIĆ, STEVAN, 225, 226
 ŠVAJGER, divjak, 171
 Švica, 197, 199, 200–202, 206, 207, 209, 210,
 220–223
 ŠVIGELJ, ANTON, 176
 ŠVIGELJ, dr., 93, 94, 99, 100

T

TAAFFE, EDUARD FRANZ JOSEPH GRAF
 VON, 57
 TAJNŠEK, zdravnik, 167
 TAROUCC, SYLVO, 223
 TAVČAR, ALOJZ, 186
 TAVČAR, ALOJZIJ, 81, 82, 86
 TAVČAR, FRANC, 176
 TAVČAR, FRANJA, 215
 TAVČAR, IGOR, 241
 TAVČAR, IVAN, 41, 48, 49, 52–57, 78, 83, 85,
 86, 91, 93–104, 109, 119, 121, 133, 143–
 148, 154, 155, 157, 168, 169, 175, 185–188,
 197, 198, 208, 213, 215, 217, 221, 223, 227,
 232–239, 242–245, 248
 TAVČAR, JOSIP, 135
 TCHITSCH, profesor, 185
 TEHARJEV, *gl. JELOVŠEK, VLADIMIR*
 TEPINA, LOVRO, 88, 135, 136
 TERPINC, FRANC, 15
 TERSEGLAV, FRANC, 54, 70, 71, 191, 193
 TERŽAN, dr., 147
 Tezno, 138
 TIČAR, JOSIP, 48, 69
 TISZA, ISTVAN, 219
 TOGGENBURG, grof, 217
 TOLAZON, TOMO, 88
 TOLAZZI, TONE, 87
 Tolmin, 139, 190
 TOLSTOJ, LEV NIKOLAJEVIČ, 24, 35
 Tomaj na Krasu, 139
 TOMINC, ANTON, 193
 TOMINC, FRANC, 20
 TOMINEC, IVAN, 173
 TOMINŠEK, FRAN, 30
 TOMINŠEK, JOSIP, 25, 152
 TOPLAK, JAKOB, 237
 TORTNIK, profesor, 185
 TRAMPUŽ, FR., 88
 TRATNIK, FRAN, 54, 150, 227, 243
 Travnik, 137
 Trbiž, 190
 Trbovlje, 139, 225
 TRDINA, SILVO, 46
 Trebnje, 137
 TREO, VILJEM, 82
 TRESIĆ PAVIČIĆ, ANTE, 214
 TREV, dr., 151
 TRIBNIČ, JOSIP, 88
 TRILLER, KAREL, 58, 84, 90, 91, 94, 99, 100,
 101, 104, 120, 121, 124, 127, 143–148, 155,
 157, 169, 176, 198, 208, 213, 220, 221, 223,
 234–236, 242, 245
 TRINAJSTIĆ, DINKO, 194, 195, 199
 Tristent, 199
 TRNOVEC, jurist, 54
 Trnovlje pri Celju, 137
 TROFL, filozof, 54
 TROST, RADO, 88, 151
 TROŠT, RUDI, 159
 Trst, 22, 24, 46, 52, 58, 60, 63, 64, 67, 69, 72–
 74, 76–79, 84, 94, 96, 120, 134, 138, 143,
 152, 154, 159, 160, 164, 178, 180–182, 185,
 193–197, 215, 216, 218, 219, 225, 234–236,
 238
 TRUBAR, PRIMOŽ, 177
 TRUMBIĆ, ANTE, 194, 207, 223, 225
 Tržič, 137, 147, 148, 189
 Tuhinjska dolina, 16, 18, 19
 TUMA, FERDINAND LEV, 78
 TUMA, HENRIK, 69, 72, 74, 75, 78, 115, 131,
 132, 157, 178, 197, 204, 205
 Tunjice, 60
 Turčija, 219
 TURK, JOSIP, 147
 TURNER, PAVEL, 245
 Turnišče, 189
 TURNŠEK, VIKTOR, 87, 88
 TUSAR, češki poslanec, 217, 222

TUŠAR, VENCEL, 193
TUŠAR, VLASTIMIR, 203

U

UČAK, IVAN, 192
Ulm, 189
URATNIK, FILIP, 155, 158, 159, 248, 254
URBANČIČ, JOSIP, 99
UŠENIČNIK, ALEŠ, 171
UŠLAKAR, IVAN, 73, 80

V

VADERNJAK, ALBERT, 88
VAJDA, FRANC, 81, 82, 86, 88, 117, 131
VALENČAK, jurist, 54
VALENČIČ, FRANC, 55
VALES, ALFNER, 48
VANČEK, češki poslanec, 217
VANDOT, I., veterinar, 135
VASENJAK, filozof, 72
VASILJEVIĆ, DUŠAN, 224
VAVKEN, EVGEN, 23, 136
VAVPETIČ, PETER, 135
VAVPOTIČ, IVAN, 44, 227, 242, 244
VAZZAR, filozof, 54
VEDERNJAK, sodnik, 144
Velenje, 140
Velika Loka, 137
Velika Nedelja, 139
Velike Lašče, 137
VELIKONJA, NARTE, 229
VELIMIR, *gl. BOHINJEC, PETER*
VENCAJZ, JANKO, 28, 29, 31, 34
VERBAJS, IGNACIJ, 241
VERBNJAK, LUDVIK, 20
VERSTOVŠEK, KAREL, 86, 213, 221
VERTICH, šolnik, 141
VESEL, profesor, 195
VESENJAK, IVAN, 89, 91
VESENJAK, ZV., 88
Vič, 137
VIDIC, ERNEST, 135
VIDIC, ERVIN, 131
VIDIC, FRAN, 36, 208
VIDMAR, CIRIL, 248
VIDMAR, JOSIP, 247, 248, 250–254
VILFAN, ALEŠ, 186
VILFAN, deželni poslanec, 147

VILFAN, STANKO, 157
VIMPOLŠEK, hrvaški dijak, 43
Vipava, 139
VIRANT, STANKO, 158, 159, 161, 171, 177
VIŠNIKAR, FRANC, 97, 144, 145
Vitanje, 137
VIZJAK, FRANC, 176
VODEB, EMIL, 64
VODENIK, HINKO, 48
VODNIK, VALENTIN, 177
VODOPIVEC, JOSIP, 54, 88
VODUŠEK, BOŽIDAR, 31, 34
VODUŠEK, KONRAD, 40, 238
VODUŠEK, MATEJ, 191
VODUŠEK, ŽIGA, 42, 43, 55
VOGLAR, FRANC, 20
Voje, 142
VOJTA, šolnik, 26
Voklo, 20
VOLAVŠEK, filozof, 54
VOLJČ, JAKOB, 42, 46
VOLK, AVGUST, 88, 256
VOŠNJAK, BOGUMIL, 59, 61, 62, 63, 70,
123, 149, 151, 152, 157, 164, 167, 194, 195,
207
VOŠNJAK, MIHAEL, 62, 149, 199
VRANČIČ, sodnik, 18
Vransko, 139
Vrhnika, 82, 89, 148
VRHOVEC, IVAN, 191
Vrhovlje pri Rafolčah, 15
VRHOVNIK, FRANC, 60, 88, 232, 249
VRHOVNIK, župnik, 89
VRTAČNIK, jurist, 34
Vuhred, 137
VUKOTIČ, dr., 214
Vuzenica, 138
Vzhodna Rumelija, 84

W

Welo, 123
WENTZEL, JOSIP, 82
WERNER, KAREL, 82
WESTER, AVGUŠTIN, 191
WESTER, JOSIP, 141
WIESER, jurist, 112
WIESTHALER, FRAN, 190
WILSON, THOMAS WOODROW, 216, 220

WINDISCHER, FRAN, 96, 100, 101, 127,
234, 235, 236, 238

Z

ZABUKOVŠEK, IVAN, 47
ZAGORAC, STJEPAN, 207
ZAGORC, profesor, 209
Zagorje ob Savi, 69, 137
Zagreb, 34, 42, 43, 46, 130, 131, 194, 196–198,
200, 201, 203, 210, 217–219, 221, 223, 224,
226
ZAJC, FRANC, 55, 142
ZALAR, VIKTOR, 26, 89, 112, 117, 131, 153,
160, 173, 175, 176
ZALAR, V. M., *Gl. ZALAR, VIKTOR*
Zalog, 184
ZALOKAR, ALOJZ, 26, 88, 107, 154, 155,
157, 179, 228, 229, 251, 252
ZALOŽNIK, jurist, 54
ZARNIK, BORIS, 192
ZARNIK, LOJZE, 135
ZARNIK, M., 31, 34
ZAVRNIK, FRAN, 108, 158
ZBAŠNIK, FRANC, 244
ZDOLŠEK, JOSIP, 51, 88
Zidani most, 139
ZIDENŠEK, JOSIP, 88
ZINK, jurist, 54
ZOIS, ŽIGA, 177
ZOLA, EMILE, 35, 248
ZOREC, VINKO, 166
ZORE, IVAN EVANGELIST, *Gl. ZORE,
JANEZ EVANGELIST*
ZORE, JANEZ EVANGELIST, 37
ZORMAN, IVAN, 153, 156, 161, 163, 164,
172, 227
ZORMAN, JANEZ, 88, 107, 108, 244
ZOR, ZVONOSLAV, *Gl. KETTE, DRAGOTIN*
ZUPAN, ANTON, 48
ZUPANC, ANTON, 23, 116, 117
ZUPANC, FRANC, 176, 198, 242
ZUPANČIČ, ADRIJAN, 50, 51, 55
ZUPANČIČ, EVGEN, 54
ZUPANČIČ, filozof, 54
ZUPANČIČ, GILBERT, 61, 88
ZUPANČIČ, JAKOB, 21, 183
ZUPANIČ, NIKO, 49, 123, 228
ZUPIN, LUDVIK, 166, 173

Zürich, 209, 223
ZWEIG, STEFAN, 254

Ž

Žabnica, 90
ŽABOTA, akademski slikar, 54
ŽAGAR, JANEZ, 248
ŽAGAR, IVA, *Gl. ŽERJAV, IVA*
ŽAGAR, MILENA, 195
Žalec, 52, 139
ŽELEZNIKAR, SAŠA, 165, 166
Ženeva, 210
ŽENKO, FRANC, 88
ŽERJAV, ALFONZ, 189, 190, 233
ŽERJAV, ALFRED, 195
ŽERJAV, BORUT, 184
ŽERJAV, GREGOR, 25, 26, 50, 51, 54, 56, 57,
59, 61–67, 69–74, 76, 78, 80, 83, 84, 85,
88–98, 100–102, 105–108, 112, 113, 116,
119, 122–129, 131, 141, 149–152, 154, 161,
162, 170, 174, 184, 189–205, 207–210, 213,
215, 216–218, 221–225, 227, 228, 234–241,
244, 246, 252, 255
ŽERJAV, GREGOR (ST.), 189, 190, 193
ŽERJAV, IVA, 190, 195
ŽERJAV, IVKA, *Gl. ŽERJAV, IVA*
ŽERJAV, MARIJA, 196
ŽERJAV, MICA, 196
ŽERJAV, MILENA, 195, 196, 235
ŽERJAV, NADA, 149, 196
ŽERJAV, TANJA, 149, 196
ŽGAJNAR, IVAN, 173, 176
ŽILIH, JOSIP, 29, 34, 183
Žiri, 137
ŽIROVNIK, JANKO, 45, 46
ŽITNIK, IGNACIJ, 41, 42, 58, 117, 122, 125,
148, 167
ŽIVKOVIĆ, ANDRIJA, 117
ŽMAVC, IVAN, 44, 46
ŽMAVC, JAKOB, 21, 25, 117, 129, 187
ŽMITEK, PETER, 82, 88, 87, 227
ŽNIDARŠIČ, ANTON, 208
ŽOLGER, IVAN, 199, 200, 207, 209, 214
ŽONTAR, JOSIP, 26
ŽUPANČIČ, OTON, 35, 45, 46, 48, 50, 82,
152, 157, 166, 173, 182, 185, 187, 227, 228,
242–244, 246, 247, 250–252, 254
ŽUŽEK, FRANC, 175

Viri št. 37, Ljubljana 2014

SPOMINI JOSIPA BREZNIKA OD KONCA 19. STOLETJA DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

Ureditev in transkripcija vira, avtor kazal: AIDA ŠKORO BABIĆ,
avtor spremne študije: MATEVŽ KOŠIR

Lektor: Jože Hočevar

Za vsebino odgovarja avtor.

Izdajatelj: Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p. p. 21, SI-1127 Ljubljana

Uredniški odbor: dr. Zdenka Bonin (glavna in odgovorna urednica), mag. Drago Trpin,
dr. Aleksander Žižek, Sonja Jazbec (kot predsednica ADS), Olga Pivk (kot tajnica ADS)

Naklada: 250 izvodov, cena 25,00 EUR

Oprema ovitka: Savo Sovre

Računalniška priprava: Medit d.o.o.

Tisk: Fotolito Dolenc d.o.o.

Izid publikacije je omogočilo Ministrstvo za kulturo.

